SPANYOLORSZÁG
PORTUGÁLIA

A LISSZABONI NEMZETKÖZI SAJTÓKONGRESSZUS

UTLEIRÁS

HETVENKÉT TÁRCACIKKBEN

ÍRTA

VÉRTESI KÁROLY

SZÁZÖT KÉPPEL

BUDAPEST
SZILÁGYI BÉLA KÖNYVKERESKEDÉSE
1906

144.691

„Quien dice España, dice todo.“
„A ki azt mondja: Spanyolország, ezzel mindent megmondott.“

Spanyol szólásmód.

„A világ egy nagy könyv, melyet forgatni kell; a ki nem utazik, csak első lapját ismeri.“

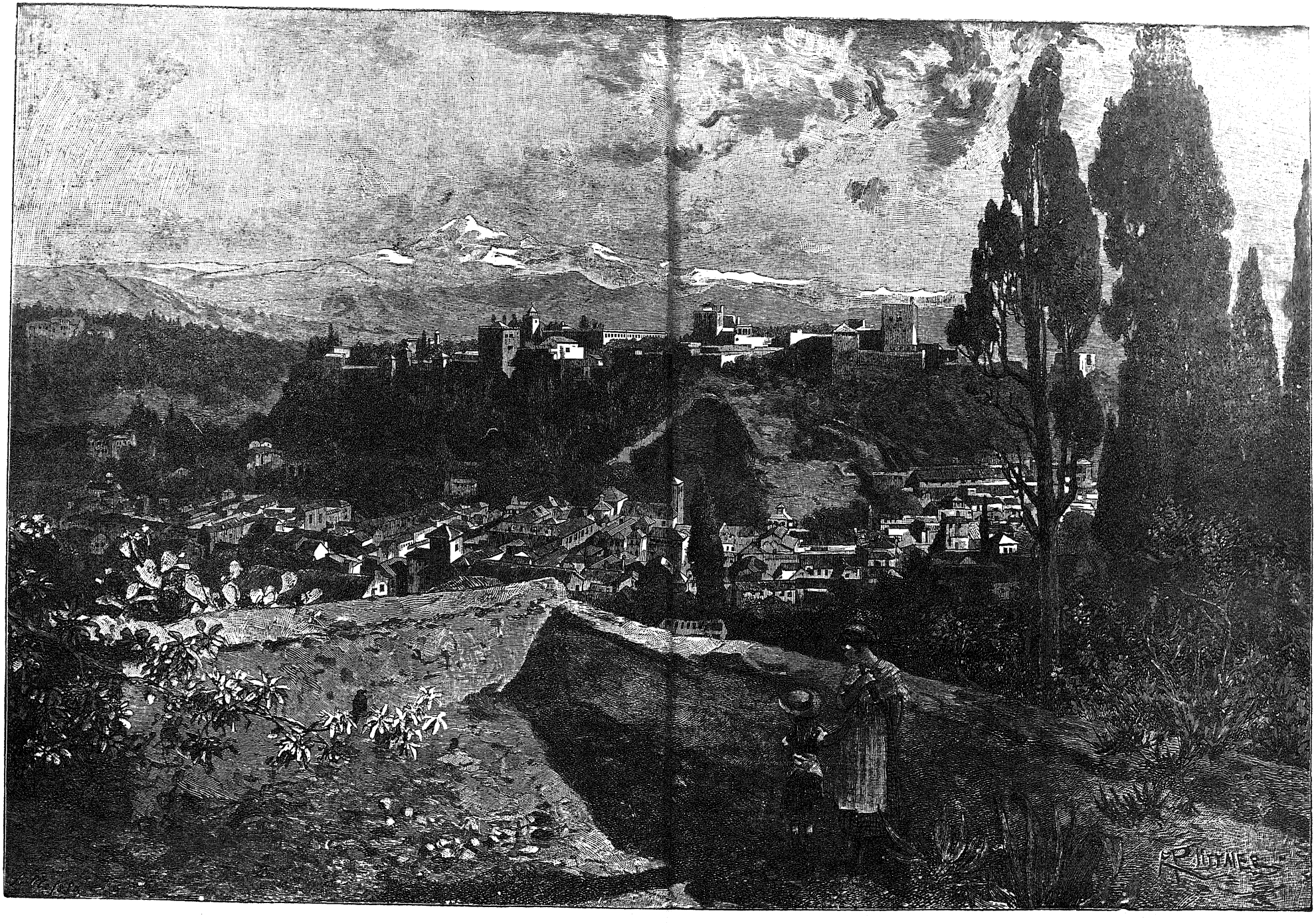
Zádori János.

VESZPRÉMI

VÁROSY CLEMENTINE

URHÖLGYNEK

Tisztelettel

Granada az Alhambrával, háttérben a Sierra Nevada.

TARTALOM.

		Oldal.
I.	Utirány	11.
II.	San Sebastian	15.
III.	A baszk földön	25.
IV.	San Sebastiantól Burgosig	35.
V.	Burgostól a portugál határig	44.
VI.	A spanyol vasutakról	52.
VII.	Lisszabon felé	63.
VIII.	Lisszabonról	72.
IX.	Lisszabon nevezetességei	82.
X.	Belem-torony, Belem-templom	93.
XI.	Az V. nemzetközi sajtókongresszusról	99.
XII.	Fogadó estély a városházán	109.
XIII.	Kirándulás Cintrába (Portugál írók vendéglátása)	112.
XIV.	Fogadás az udvarnál	122.
XV.	Cascaesben (Éjjeli ünnepély)	130.
XVI.	Portugál bikaviadal	135.
XVII.	Lisszabontól Madridig	144.
XVIII.	Puerta del Sol (Madrid)	154.
XIX.	Az Alcalá-uton	165.
XX.	A madridi díszkertekben	173.
XXI.	Spanyol szabadság	187.
XXII.	Cervantes szobránál	193.
XXIII.	A művészet szentélyében (Museo del Prado)	197.
XXIV.	A spanyolországi koldusvilág	204.
XXV.	Népéleti tanulmány	209.
XXVI.	A legyezőről	219.
XXVII.	A királyi palota és környéke	222.
XXVIII.	A nyomozó kínvallatásról	233.
XXIX.	Bikaviadal előtt	241.
XXX.	Spanyol bikaviadal (Corrida de los toros)	245.
XXXI.	A bikaviadalról	271.

Oldal.

XXXII. Escorial (San Lorenzo el real de la Victoria) . . 278.
XXXIII. Aranjuéz . . . . . 297.
XXXIV. Toledo látképe . . . . . 307.
XXXV. Toledoról . . . . . 310.
XXXVI. A toledoi székesegyház . . . . . 315.
XXXVII. Toledo nevezetességei . . . . . 323.
XXXVIII. Córdoba felé . . . . . 336.
XXXIX. Córdoba némely nevezetessége . . . 341.
XL. A mezquita . . . . . 350.
XLI. Az Zahra virágvárosa . . . . . 367.
XLII. A córdobai kertudvarok . . . . 372.
XLIII. Sevilla felé . . . . . 378.
XLIV. Sevilla évkönyvéből . . . . . 382.
XLV. Spanyol tánc . . . . . 385.
XLVI. A San Fernandó téren . . . . . 397.
XLVII. A sevillai spanyol nőkről . . . . 409.
XLVIII. A sevillai székesegyház . . . . . 417.
XLIX. Sevilla némely nevezetessége . . . . 429.
L. A sevillai Alcázar . . . . . 438.
LI. Rege a Quadalquivir mellől . . . . 450.
LII. Hogyan volt tovább? — a lisszaboni sajtókongresszus berekesztése után . . . . . 466.
LIII. Sevillától Cadixig . . . . . 472.
LIV. Cadix . . . . . 478.
LV. Gibraltártól Malagáig . . . . . 489.
LVI. Malaga . . . . . 494.
LVII. A Granadai-rónán . . . . . 500.
LVIII. Granadáról . . . . . 509.
LIX. A granadai székesegyházban . . . . 517.
LX. Granada a jelenben és multban . . . 523.
LXI. Az Alhamra történetéből . . . . 532.
LXII. Az Alhambra kertjében . . . . 539.
LXIII. V. Károly légvára . . . . . 545.
LXIV. A Követek-terme (Sala de los Embajadores) . . 549.
LXV. Az Igazságszolgáltatás-terme (Sala de la Justicia) . 554.
LXVI. A Két-nővér-terem (Sala de los Hermanas) . . 557.
LXVII. A Mirtus-udvar . . . . . 560.

LXVIII. Két szép kilátó az Alhambrában (Mirador Daraxa. Mirador de la Reina) . . . . . 563.
LXIX. Az Oroszlánok-udvara . . . . . 567.
LXX. Alcazába . . . . . 573.
LXXI. Generalife . . . . . 576.
LXXII. Rege a kis mór királynéról . . . . . 581.
Idegen szavak tára . . . . . 591.

A szövegképek jegyzéke.

Oldal.

1. Granada az Alhambrával, háttérben a Sierra Nevada (Címkép)
2. A biarritzi tengeri fürdő . . . . . 16.
3. San Sebastian látképe . . . . . 17.
4. A san sebastiani Casino . . . . . 21.
5. A baszkok . . . . . 32.
6. A burgosi templom . . . . . 38.
7. Coimbra vidéki pórnő . . . . . 67.
8. A lisszaboni vízvezeték . . . . . 70.
9. Halat áruló portugál nő. Varina . . . . . 74.
10. Lisszaboni halárusitó nők. Varinák . . . . . 76.
11. Lisszabon látképe . . . . . 79.
12. A Tejo partja Lisszabonban . . . . . 83.
13. A Commercio-tér Lisszabonban . . . . . 84.
14. IV. Pedro tere. A lisszaboni nagy színház . . . . . 85.
15. A Szabadság-ut Lisszabonban. Avenida da Liberdade . 87.
16. Portugál nő, ünneplőben . . . . . 91.
17. A Belem-torony . . . . . 94.
18. A Belem-kolostor udvara . . . . . 96.
19. A Portugál Földrajzi Társaság épülete . . . . . 100.
20. A lisszaboni uj indulóház . . . . . 113.
21. A királyi kastély Cintrában . . . . . 117.
22. Az Ajuda királyi palota Lisszabonban . . . . . 124.
23. I. Károly portugál király . . . . . 126.
24. Doña Amalia, Portugália királynéja . . . . . 127.
25. A torreadorok fölvonulása a portugál bikaviadalra . . 136.
26. Lisszaboni bikaviadal . . . . . 138.
27. A picador kivonulása. Portugál bikaviadal . . . . . 139.
28. Az erőművészek lefogják a bikát a portugál bikaviadalon 142.
29. Portugál népviselet . . . . . 148.
30. Puerta del Sol. — Madrid főtere . . . . . 156.
31. Puerta del Sol. — Madrid főtere . . . . . 163.

Oldal.
32. Calle de Alcalá . . . . . 166.
33. A spanyol nemzeti bank Madridban . . . . . 168.
34. Maja, felöltözve . . . . . 169.
35. Alcalá-ut . . . . . 171.
36. A festők muzeuma és a san Gerónimo . . . . . 174.
37. Az Alcalá-kapu . . . . . 177.
38. Kolumbus emlékoszlopa . . . . . 181.
39. Katholikus Isabella emlékszobra . . . . . 183.
40. Limonadiera . . . . . 185.
41. A spanyol képviselőház. Cortez . . . . . 189.
42. Dajkák . . . . . 194.
43. Madridi utcagyerekek . . . . . 213.
44. Angyal, fülönfüggővel, legyezővel . . . . . 221.
45. Alfonz spanyol király és anyja Mária Krisztina regens hercegnő . . . . . 223.
46. A királyi színház Madridban . . . . . 224.
47. A királyi palota Madridban . . . . . 226.
48. Spanyol katona . . . . . 229.
49. A Manzanáres folyó Madridnál . . . . . 231.
50. A Plaza Mayor Madridban . . . . . 235.
51. A madridi bikaszínkör . . . . . 247.
52. A cuadrilla fölvonulása . . . . . 250.
53. A chulo vörös kendővel izgatja a bikát . . . . . 254.
54. A bika megtámadja a picador lovát . . . . . 255.
55. A picador fölvonulása . . . . . 259.
56. A bika megtámadja a lovat . . . . . 261.
57. Rafael Guerra. (Guerritta.) . . . . . 263.
58. A bikaölő esküszik . . . . . 264.
59. Escorial . . . . . 280.
60. V. Károly bebalzsamozott holtteteme . . . . . 287.
61. II. Fülöp- és családjának bronzcsoportozata . . . . 290.
62. Az aranjuézi királyi kastély . . . . . 304.
63. A székesegyház kórusa . . . . . 317.
64. A Puerta del Sol. Hídkapu . . . . . 325.
65. Keresztjárás . . . . . 331.
66. Vizet hordó szamár . . . . . 333.
67. A hídfő és a mezquita . . . . . 347.
68. A mezquita . . . . . 357.

Oldal.

69. Kertudvar . . . . . 374.
70. A bikák színkörbe hajtása . . . . . 379.
71. Bolero tánc . . . . . 389.
72. Maja . . . . . 391.
73. Spanyol táncosnő . . . . . 392.
74. Majo . . . . . 393.
75. Flamenco táncosnő . . . . . 394.
76. Sevillai táncosnő . . . . . 395.
77. Mañolák . . . . . 400.
78. Az erkélyen . . . . . 405.
79. A señora öltöztetése . . . . . 411.
80. Sevillai nő . . . . . 414.
81. Spanyol nő . . . . . 414.
82. Sevilla védszentjei . . . . . 418.
83. A székesegyház Sevillában . . . . . 421.
84. Harangozás Sevillában . . . . . 424.
85. Az Arany-torony . . . . . 432.
86. Mañola a sétán . . . . . 434.
87. A Delicias korzó a Montpensier kastélylyal . . . . 436.
88. Az Alcázar . . . . . 440.
89. A Követek-terme . . . . . 441.
90. A Leány-udvar . . . . . 445.
91. Andaluziai lószerszám . . . . . 456.
92. A szultana . . . . . 458.
93. Mañola . . . . . 463.
94. Cadix . . . . . 485.
95. Gibraltar . . . . . 490.
96. Spanyol zsidónő . . . . . 505.
97. Cigányleány . . . . . 512.
98. Spanyol cigányok tánca . . . . . 514.
99. Ferdinand és Isabella síremléke . . . . . 520.
100. Abencerrágok terme . . . . . 552.
101. Az Igazságszolgáltatás terme . . . . . 555.
102. Mirador Lindaraja . . . . . 565.
103. Az Oroszlánok udvara . . . . . 568.
104. A kőoroszlánok . . . . . 570.
105. Generalife . . . . . 578.

I.

Utirány.

Sorakozás a kongresszusra. — Utitársak. — A toll emberei. — Országokon keresztül röpülve. — Fecske szárnynyal érintett szép helyek. — Az oceán partján. — Spanyolországban, Portugáliában. — A sötét Afrikában. — Magasztos érzelmek. — Ugyanazon uton.

zt a gyönyörü, tizezer kilométeren fölül befutott hosszu utat, messze országokban, mint az V. nemzetközi sajtókongresszus tagja tettem meg a budapesti „Otthon“ irók és hirlapirók egyesületének és a „Vidéki Hirlapirók Országos Szövetségének“ a tagjaival 1898. évben, mikor Lisszabonban volt az összejövetel kitűzve.

Magyarországból harmincnégyen[1]) utaztunk Innsbruck mellett el, a Brenneren, Tirolon, Hofer András szabadsághős hazáján át, Zürich és Basel érintésével a szabad Svájcon keresztül, Delletől egész Franciaországon átrobogva. Párisban, az ujkori Babilonban volt gyülekezésünk a „Bureau Central des Associacions de Presse“-ben. Ott kaptuk meg a részletes sorrendjegyzéket további utbaigazitással. Kanyarodtunk azután Délnek, napsugaras országokban jártunk, melyek szeptember második felében is még tartották a meleget.

1) D'Amant Leo, Bánfalvi Lajos, Barát Ármin, Bartha Sándor, Béldi Izor, Bolgár Ferenc, Boross Soma, Brajjer Lajos dr., Csathó Zsigmond, Diner József, Falk Zsigmond dr., Fejér Jenő, Füredi Mór, Guthi Soma, Günther Antal, Hevesi József, Jancsó Dezső, Kaffehr Béla, Keszthelyi Ernő, Kondor Alfréd, Kovács Dénes dr., Kovács László, Lenkei Lajos, Linek Lajos, Löw Dezső, Molnár Géza dr., Nagy Béla, Neszmélyi Arthur, Rákosi Jenő, Salamon Ödön. Schönfeld Arthur, Vázsonyi Vilmos dr., Végh Lajos dr. és én. Összesen téhát harmincnégyen. Ez a számunk, a különböző országokból jelentkező kongresszusi tagok számarányában a negyedik helyen állt.

Az udvarias Köztársaság, első osztályu kényelmes kocsikat bocsájtott a kongresszus tagjainak rendelkezésére, a leggyorsabb vonatokon jártunk jövet-menet dijtalanul. A nagytehetségü nép, mely birja jövőjének testi, lelki föltételeit, a szellemi szolgálatban fáradóknak jelentékeny segitségére volt.

Orleans városnak kimagasló tornyát láttuk. A híres bortermő, a tenger- és a Garonne mindkét partján elterülő, lakosságának dolgosságáról nevezetes Bordeauxban megizleltük a hegy áldását. Tovább haladva, a Pireneihegyeknek tengerbe nyúló fokánál, a Biscayai-öbölnek partra vetett egyik gyöngyszemét néztük meg. Biarritzot, a pompás hullámverésü, világhíres tengeri fürdőt, koronás fők is látogatják.

Az Atlanti-oceán hüs habjaiban fölfrissülve, magunkat kipihenve, a hosszan elnyúló további utra erőt gyüjtve, széptájéku pályán átvonultunk azon a keskeny földdarabon, a hol dolgos emberi kéz, a Pirenei-hegyek és a világtenger találkozó helyén közlekedési utat tört. Két nagy ország határvonalán, a kiesen fekvő város, Irun határállomásnál francia földről Spanyolországba jutottunk. Egy 130 méter hosszu híd közepén van tulajdonképpen a két ország találkozó helye. Érdekes. Irunból üdvözlő sürgönyt küldtünk hódolattal Mária Krisztina kormányzó királynénak, a messzeágazó uralkodó családunk tagjának.

Első bilincselt le minket San Sebastian tengerifürdő, mely a spanyoloknak legnevezetesebb nyaraló helye.

Az élet hullámain hánykolódva, Burgos és Salamanca mellett menve, Villar Formosonál átléptük Portugália határát. Európa homloka előttünk. Lisszabont a szó szoros értelmében meglaktuk, környékét jól megnéztük. A kongresszus tagjaitól azután szívélyes bucsuzkodással elváltam és beutaztam széltében-hosszában Spanyolországot.

Sevillában, ismerős kongresszusi kartársakkal ujból találkozva, velük a cadixi kikötőből átrándultam Marocoba. Néztem a lobogós arab holdat a zászlós kereszt után. Kirándulást tettünk az Atlanti-oceán partján lévő

Cap Spartelbe, Afrika legnyugotibb világító tornyához. Felhágtunk annak magasára, a hol a fény lövel. Tangerből Herkules utján,[1]) a nevezetes tengerszoroson át Gibraltarba hajóztunk angol területre. Meleg föld, melyen majmok élhetnek. Bolyongtam azután ismét egymagamban, idegen ország fia. Megnéztem a költők által megénekelt, a festők által vászonra tett Aranjuéz kertet, Spanyolország legnevezetesebb városait, az ősrégi Toledot és Córdobát, az emlitettem víg Sevillát és a fehér Cadixot, továbbá a nagy gerezdekről híres Malagát, végre Granadát, a hol sok márványt és aranyos ékességet láttam. Láttam Spanyolországban sok történelmi emlékfénynek a fölragyogását. A mór emlékek és a keresztény emlékek érdekesek egyaránt. Fürdött a szemem a sok látnivalóban. Végre kizökkenve az utból, Bayenneből elzarándokoltam a havas fejü Pirenei-hegyek mentén a természet báját növelő Lourdes kegyhelyre, a mely csodák helyén hinni, nemcsak üdvözülés, gyógyulás. Ebben a könyvemben azonban csak arról, mi könyvem címének megfelel. Marad a többi, a mi ebbe a keretbe nem talál bele, kisebb utirajzok gyüjteményének. Ennek a könyvemnek tehát, mely csupán Spanyolországról és Portugáliáról szól, helyesen adhatnám ezt a címet is: „Keresztül-kasul az Ibériai-félsziget érdekes világában.“ Kiegészitésül hozzá tehetjük: Az idők sodrában elhunyt népek birodalmában.

A két, egymással rokon országról együttesen írom meg, bocsájtom világgá a jelen utleirást, ugy, a miként vitt az utirány, közben kiterjeszkedem a lisszaboni sajtókongresszus munkálataira.

Szivemet magasztos érzelmekkel telitve, lelkemet sok, sok, sok benyomással megtermékenyitve, gondolkodó agyamat a technikai vívmányok korában ismeretekkel bővitve, a regevilágban működő képzelmemet foglalkoztatva, Madridban, Párisban ismételten megfordulva, mikor meggyöngült a nap melege, csaknem ugyanazon uton tértem a déli enyhe égöv alól haza, mikor délvidékre

[1]) A Hitregetan szerint erre járt Herkules a Hesperidák felé. Keresztül törte a földszorost, mely Európát összekötötte Afrikával s ment tovább az Ezüst-szigetek felé.

visszaszálltak a sugarak, és a magyar égbolt alatt már javában hullott a dér, fölvette a nép a birkaködment, a fehér daróc nadrágot, mert erősen csipett az őszi szél, közbül rest, bús köd ült a tájra.

II.

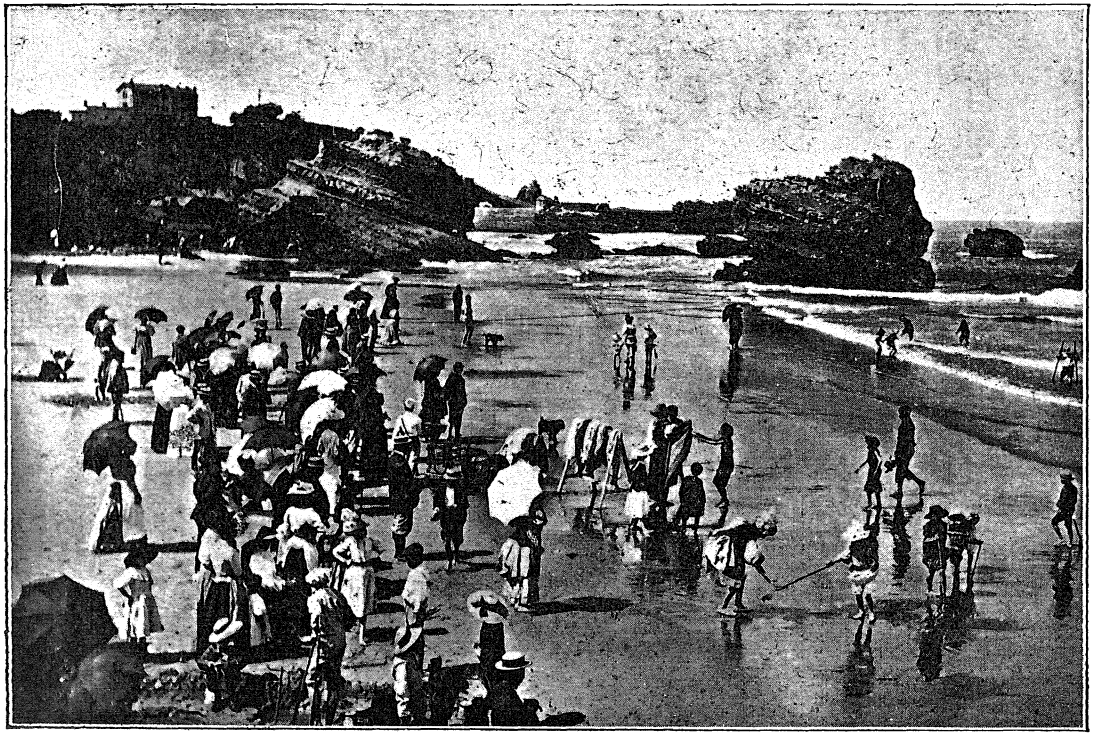
San Sebastian.

Két gyöngyszem. — Egyik ékesebb, a másik fényesebb. — A hol Natália üdült. — Emlékezés Eugénia császárnéra. — Nézek és látok. — A baszkok fővárosa. — A hol a spanyol király nyaral. — Grandok. — Casino és a többrevágyó. — A hősnek emléke — Kagylót kereső gyerekek. — A háboru pusztitása. — A Loyola-völgyben. — Nézem a szép világot. — Madrid széljárása. — Érdekes fürdőzés.

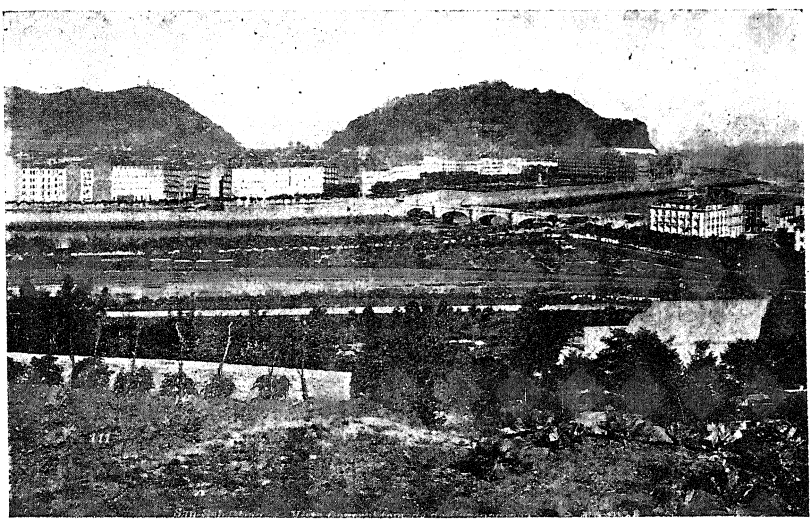
pompás Biscayai-öböl az Atlanti-oceánnak mély bekanyarodása a szárazföldbe, a hova folytonosan eregeti hullámait. Csillogó fehér fodorral, habra habot vernek azok, mikor a sziklafalba ütődnek, sziporkát szórva arról visszaverődnek. Két ékes és kiválóan fényes gyöngyszem került igy a hullámzó tenger szirtes partjára. Az egyik Biarritz, a másik San Sebastian. Az egyik gyöngyszem — mondom — ékesebb, a másik fényesebb. Valamikor egy gyöngysorban voltak, most két országnak a megosztott kincsei. Közel esnek egymáshoz, csak a Pirenek hegysora, — melyet a „Hármas kis tükör“ Európa asszony nyakékszerének nevez, — választja el a két fürdőhelyet egymástól, valamiként az a duzzadt földnyelv, fenyő-, jegenye-, puszpáng fával benőtt gerinc sorával különiti el a két országot egymástól. Az egyik kincs Franciaországé, a másik Spanyolországé.

Az egyik ékesebb, a másik fényesebb. Hogyan értsük ezt? Biarritznak, a legszebb fürdőhelynek inkább a természet és a virágból való rózsatenger adja meg az ékességet, a lombdús, ivezettel biró, pazar épitkezésü urilakok, végre az előkelő világ, Európa minden tájáról ide özönlő gazdag közönség, mely ezt a kies fekvésü,

A biarritzi tengeri fürdő.

fölkapott fürdőhelyet világfürdővé avatta. Látok talpig érő mencsikovot, rövid gallért egyaránt, tekintélyesdit játszó embert, megannyit. Nagy borravalókat szednek föl utánuk. Koronás vendégek nem mennek itt ritkaság számba. E divatos fürdőhelyen, ebben a világban, a hol szórakozni lehet, szeretett tartózkodni a szerb nép szépséges királynéja, Natália. Élt ott rövid ideig boldogan, hosszabb ideig boldogtalanul, mikor az élet csalódásában nem találta meg otthon az otthonát. Nyárilakának tágas

San Sebastian látképe.

tornácáról nézte a mesés tengert, hallgatta az áradó viz hullámainak csapkodó játékát, hasonlitotta a saját életsorsához. Ott értesült szeretett fia, a szerb király, I. Sándor gyászos halvégzetéről, arról a nagyszabásu hentesműveletről, a mely a szerb királyi párnak az életét kioltotta, az ország egy részét örömre ragadta, a másikat gyászba boritotta, de egész Európát megbotránkoztatta. Egyedülálló lap a történelem könyvében.

Eugénia, a franciák bübájosan szép császárnéja, az egykor egész Európa által ünnepelt, mikor szeméből

eltünt minden ragyogás és szivét a fájdalom éles tőre döfte át, szinte itt keresett vidulást.

A háborgós tengerben acélos hatásu fürdés után, vas áthidaláson mentünk a tenger vize fölött a Szent Szűznek tengerből emelkedő vöröses, a tenger habja által kivájt üreges szikla tornyára, hogy élvezzünk elragadó kilátást a tájékra, a tengerre. A nagy oceánból egy-egy kis csöppet ránk söpör a szél. A tenger él, hallgatom a zúgását. Hullámos a tenger, sodró kedvében van, hosszu fehér sáv távolabb, mint vizesés. Az is valóban, a hullámok esése. Örök a parton, matrózok a csolnakokban, ügyelnek a fürdőző közönségre, gyermekekre, habok világában a habtestü nőkre.

Halászgató fióksirályok röpködnek a több réteget alakitó hullámok fölött. A tengernek ez az érdekes, mindig éhes madara mindenütt otthon van, a magas Éjszakon, Délen egyaránt. Parton, megakad szemem azután egy vonóbarmon. Az ökör le volt teritve egy lepedővel, feje bőrrel takarva napmeleg és legyek ellen.

San Sebastian fényesebb. Az indulóház palotaszerü, épitkezése meglepő. Közelében a bikaszínkör, küzdőtere 12,000 személyre való. Térékes volta fölhivja a figyelmünket arra, hogy ennél az állomásnál, a szt. Katalin kőhídon áthaladva, az Avenida de la Libertad-on végig kocsikázva, egyéb meglepetésben is fog részesülni a kiszálló társaságunk. San Sebastian a Guipúzcoa baszk tartománynak a fővárosa, sőt mind a három baszk tartománynak[1]) az első-, kikötő- és kereskedelmi városa.

A 22,000 lakóst számláló város, a tojásdad alaku és két oldalról meredek kupu hegyek és egy sziget által körülzárt szépséges Concha[2])-öböl partján, négyszögletesen, szabályosan azon a földnyelven terül el, mely a két öblöt választja el egymástól, a hol az Uruméa folyócska torkollik a tengerbe, és a hol a Pirenéi-hegyek fáradtan aláhajolva, végső kiágazásuk: az Urgull-hegy, lábát fürészti a tenger vizében. Egy ezredév kulturmunkájára tekint le a hegy.

[1]) Guipúzcoa, Viscaya, Alava. Részben Navarrában is laknak.
[2]) Concha = kagyló.

A hullámverés kitünő. A vassineken járó, fölzászlózott, lépcsős fürdőház, mely kisebbszerü nyaralónak illik be, ontja magából a fürdőzőket. Alig várjuk, hogy ő közéjük — nem a habok közé — vegyüljünk. Finom fövény, jó messzire kell bemenni, mig a viz eléri a derekat. Ritka alkalmas tengeri fürdőhely, ebben a sziklavilágban különösen az. Híre van. Megvan tehát a természetnek minden ékessége, hegynek, viznek, mind a kettő zöldjének. A természeti szépség nevet, mondja Quintilianus. Az ember keze is sok fényességet halmozott itt össze, a hova a spanyol anyakirályné és a fiatal XIII. Alfonz király nyaralni jár. Miramar királyi kastély lomb között. Körötte, odább mellette olyan vendégfogadó-, vendégmarasztaló házak, melyek grandokat[1]) és királyokat is el láthatnak kényelemmel. A házak többnyire három emeletesek, ugyanannyi sor erkély rajtuk. Kupolás dísztermek nem ritkák.

Forráskutnál, formás lányka üditővel kinál. Hebe, a ki az isteneknek nyujtotta a serleget, lehetett ilyen szép. Ennek a bájos jelenségnek ellentéte egy rezes bőrü kofa, szamárháton. Nem elég teher a fülesnek mindkét oldaláról lelógó kosárban a gyümölcs, zöldség? még ő is, terebélyes testének a súlyával rajta.

Nézem az inkább hirhedt, mint nevezetesnek mondható három kupolás Casinot, melyben a mindent kockáztatóknak a vakszerencse játéka van. Szép palota, de ékessége szégyenletes, mint a demi-monde ékszere. A vörös és fekete szinekre rakva, két marokkal szórva a nemes érc. Bizonyára többször a becsület is tétben lebeg. Mennek sokan a játékból a nélkülözésbe! A játék ugy vonja magához a mindig többre, nagyobbra vágyó embert, a kit az uri vére nem hagy pihenni, ugy vonja, mint az esthomály sürüsödésével a gyertya lángja, vagy

[1]) A grandes elnevezés alatt a kasztiliai főnemesség értendő; ősökben és gazdagságban elsők. Ricos hombres. Hadi szolgálatokat teljesitettek hűbér birtokért. Méltóságuk átörökölhető, adót nem fizettek, király beleegyezése nélkül törvény elé nem állittathattak, király jelenlétében is födött fővel lehettek. A köztársaság alatt megszünt ez a XIII. századból eredő kiváltság, de részben helyreállittatott a méltóság. Ujabban a nemzet szolgálatában hivatalt is viselnek, mely inkább rangos, mint fáradságos.

a villamos lámpa gömbje az éji idő gyönge szárnyu lepkéit, apró bogarait. Tüzük elperzseli. Egy váltóképes hajadont is látok tüzelő arccal a tevők tömegébe furakodni. Lesz majd váltóláz! A nyerés léha vágya, sokszor kergeti a magáéval elégedetlen embert a kockázat marcangoló aggodalmába, végromlásba. Azt hiszem, sötét szándék végrehajtásában itt is eldörrent már egy-egy pisztoly.

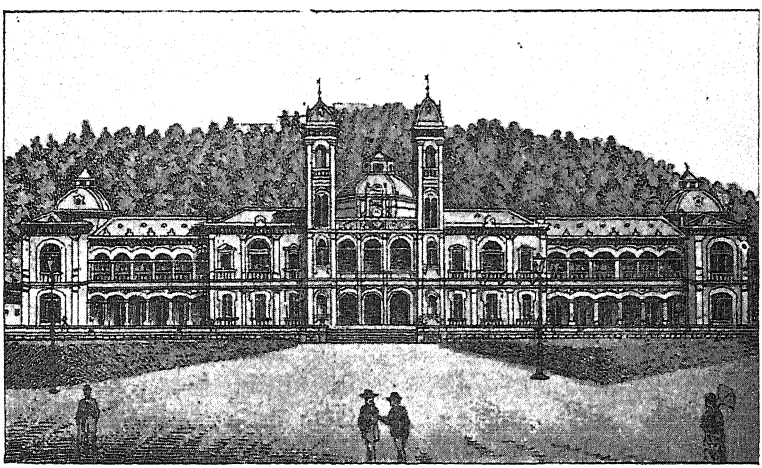
A szilárd kő épülethalmaz közepén, a nagy kupola előtt két felől, két magas torony áll, mint két fölkiáltó jel: engem ugyan hiába figyelmeztet a belépésre. Addig a nemes társaságunknak a legtöbbje az ebédlőszekrény mellől fölkelve, a nap huszadik órájában fölszolgált hosszu ételsoros közebéd után, önkénytesen megy könynyiteni az ujonan váltott peseták[1]) terhén. Magyar hazánkfiai a márvány lépcsőn sietnek föl a játéktermeknek nyári hőtől fülledt, izgalomtól fűtött légkörébe. Az idő röptében meg nem áll. Mig ők megszakitják beszédjük fonalát, s a mig pénzük futja, telt kézzel tesznek, vesznek, esetleg vesztenek, haraggal teli nyugalommal egy helyben maradnak, mi azalatt menjünk át vidoran a díszkutas Plaza de Guipúzcoa-n s nézzük meg a Zurriola-parkban a baszk hős Antonio de Oquendonak ércemlékét. Ez a vitéz férfiu vezette győzelemre a spanyol hajóhadat Németalföld ellen. Érdekes emlékmű, talapzatán a bátorság képbe öltöztetett alakjai és a haditengerészet több képletes jelvénye.

Kerüljünk azután oda, hol a tenger friss lehe ér. Egy jóképü leányka és egy virgonc fiu, fényes kagylót keresnek az öböl homokos partján, bele is gázolnak egy kissé a sekély vizbe. Ráakadtak egy szép csiga példányra, rajta összezördülnek. Jöhet idő, mikor egyik a másikának odaadna mindent, és fordulhat idő, mikor meg egymástól elvennének mindent. Ilyen az élet, az érzemények változnak.

A viz széléről nézzük szemben az öblöt elzáró szt.

[1]) Peseta spanyol pénzegység, körülbelül a mi 95 fillérünkkel egyenértékü pénznem. Az ujveretü arany- és ezüstpénzeken, a kis király dombormüves képe van.

Klára-szigetet és az Urgull-hegyet koronázó erődöt, melyről a várost, mikor a franciák tartották kezökben, vandalis kiméletlenséggel halomra lövették az angolok. (1813.) Nők meggyalázása súlyositja tettüket. Folt, mely egyértelmü a szégyen bélyeggel. Pusztulás jelöli a nyomukat itt is, mint egyebütt, a hol a müveltséget viszik előre, magukat a polgáriasitás címén befészkelik, föltolják. A haladó kornak is vannak rombolásai. San Sebastian ostromlásakor vadságban és kegyetlenségben a spanyolok és portugálok is segitettek hozzá. Erőszak,

A San sebastiani Casino.

erőszakot csal ki. Folyt a nyilvánvaló fosztogatás. Még ma is gyakortább ámulva állunk a civilizatio kapujánál.

Annak az óvárosnak a hamvaiból került ki fénixként ez a mostani uj város, melynek a fényességét, utcáinak nyilegyenességét meglepődve nézzük most a régi város lebontott falainak helyén.

Belebb a Loyola-völgyben nézzük meg a kupolás templommal biró jezsuita zárdát, melyet babérfák környékeznek. Iparkodom azután utitársaim közelébe jutni.

Fönt vannak ők a Casinoban, kergetik a szerencsét. Elveszett órák. Azalatt én itt lent vagyok a szomszéd-

ságukban, ülök az Alameda[1]) egyik szép fájának a lombja alatt s békén töltöm a szép estét. Soha sem cserélem el a szabadban való lételt, a természettel való társalkodást, az emberek lakóhelyéül szolgáló börtön falakkal. Elég van akkor ebből a fogságból, mikor az időjárás, foglalkozás bekerget.

Kényelmes fakaru székből nézem az előttem hullámzó szép világot. Spanyol Biarritz, spanyol Ostende. Szép világot, — mondom — mert nagyon szép ez a világ, melyet én most magam előtt látok. Nyári vékony ruhákban, csipkeszerü kelmékkel takart igen szép, — köztük megejtően csábos — nőalakok. A leányok, ezerhetes ifjuságukban élénkek és kedvesek, víg társalgással, leányos kacagással sétálnak le-föl a fasorok közt. Nem szólitja őket haza a késői óraütés, tartogatja, marasztalja őket a holdvilágnak szelid fénye, mely érdekesen világitja meg a sötét, barna arcokat, meg-meg villogtatja az amugy is fénylő szempárokat. Remek leányok, himporos zománccal. Mikor a zene szünetet tart, halk daluk derüjén, mosoly fakad az ajkukon. Gajdolás. Föl vannak hangolva a kedélyhúrok.

Itt, eladó leányok, karást, fakadó szerelemmel, egy vagy több udvarlóval. Arszlánok nyujtogatták a nyakukat. Lepénysapkában, mind valahány. Utánuk fiatal párok lejtenek. Mégutánuk fehér főkötős fejü, pajtáskodó szobaleányok élvezik a szabad idejüket. Összekavarodnak a sorok. Férfiak ékelik magukat a nők közé. Itt és ott édes mosolygásu, szerelemre vágyó asszonyok, estikék, amott, a kik nem tartoznak számolni senkinek a cselekedetükkel. Igazi párisi vér. Az ismerősök, egymás mellett elhaladva, biccentenek.

Egész Spanyolországból ezrével fürdő vendégek. Férjvadászatra alkalmas hely. Gentry asszonyok és gentry kisasszonyok, de vannak közöttük betegesen finom arcok is.

Madridban télen nagy hideg van és a fütés nincsen ezzel arányban, pedig a havazás is gyakori, — most is,

[1]) Alameda = boulevard, fával beültetett városi széles ut.

mikor e sorokat irom, — télen, olvasom, hogy magasabban áll ott a hó, mint a magyar Alföldön. A száraz éjszaki szelek kiszáritják a torkot és az amugy is megsanyargatott fővárosi tüdőt, sok áldozatot követelnek. A Madridban szerzett téli bajokat gyógyitják nyáron sokan San Sebastianban, a mellbetegek menedékhelyén. Több koravén arcot látok, vértelen ajkat nemkülönben. A tolószékben ülő egyiknél már csak suttogó hangok, a milyen, nagy betegé. A halál kaszája peng körülötte, kimerülőben életereje. Ajkára fagy az utolsó mosolya, melyet a természet bája erőszakkal csalt ki. Jártányi ereje sincs. Reménytelen állapot. Hirtelen roham fogja kioltani életét. Fáradt világ. Élnek tőle a hygiene tudósai, nehéz nekik a lankadókba lelket önteni.

Az óra már éjfélre jár, mégis népes a sétahely, alig birom elhagyni! Előizletül szolgált a córdobai, sevillai, cadixi holdfényes éjjelek mulatságához. Végre mégis fölkeresem őket, a játszó társakat és azokat, kik a szerencse forgását figyelték. Megkérdezem: vajjon nyernek-vesztenek-e? A szerencse kereke miként forog? Emelkedtek-e a tétek? A bőség szaruja ontja-e? Az uti pénztárca ürül-e? Kell a dolog iránt érdeklődnünk, mert esetleg a kisebb-nagyobb utközi kölcsönök a mi zsebünket fogják terhelni, nem jól fejeztem ki magamat, — könnyiteni. Luppus in fabula. Eset, itt is rá. Ur lesz rajtuk a nélkülözés. Kár, hogy a kártya-, egyéb szerencsejáték megszégyenitő volta nem megy át a köztudatba.

Reggel az ablakomból, később a tengerparti finom száraz fövényről nézem a kissé haragos tenger csipkésfodros hullámverésében fürdőző közönséget, korábban, erős piros-sárgás fényben a közönségesebbet, mondjuk ki a mint van, a csinos, formás kis vászoncselédeket, az előkelő világ uszályhordozóit, azután a díszes, válogatott, jól öltözött uri világot. Fehér papucsot, rövid bő bugyogót, fehér szegélyes fekete inget öltve, mennek a házikóból száraz fövényen a vizbe. A szemérmetesebb Zsuzsannák hosszu fehér köpönyeget is vetnek át a vállukon. Vigyáznak, hogy a viz mozgalmas játékában valamely goromba hullám nyakon ne öntse őket, azért ügyet nem

vetnek rá, ha még ugy nézzük is őket. Ne is őket nézzük, nem illik, csak a fürdő ruhájukat, a mint a hullámjáték sokszerüségében a pezsgő mosdóvizben, hullám után hullám ide-oda tologatja rajtuk, megfeszíti a formáikon. Igazi fajkép tanulmányok, tiszta metszésü arcok, látnivaló egyebek, előtanulmányul nagyon beváltak. Itt maradtunk volna még egy napra izmunk és magunk fölfrissitésére szivesen, ha Lisszabon nem esnék ide olyan messzire még, a kongresszus határnapja, az is bizony kitűzve.

Vamos. Menjünk.

III.

A baszk földön.

Ismerkedjünk meg. — Európa legősibb lakói. — Nemesek. — Mese az Alpok eredetéről. — Őrzik szabadságukat. — Sokan tanulmányozták. — Ó-kelta nyelvrokonság. — Se kapa, se villa. — Mint a görögök. — Játszanak és táncolnak. — Az ősz meghajlik. — Vándor népköltő. — Hősök és vitézek. — Miként a vikingek. — Édes boszu. — Roland lovagról. — Emberek, férfiak. — Fueros. — Egyedáruság és kivándorlás. — Megállja helyét. — Köztársasági érzelmü. — Furcsa szokás. — Nemzeti viselet. — Épitenek a mint akarnak. — Ökör-kocsi. — Csempészetben ügyes. — Apa tanitja a fiát. — Egymást gyülölik. — Kérdés a tudósokhoz.

Már Bayonne kereskedő városnál, a Pirenék éjszaknyugoti lejtőjén léptünk a baszkok földjére. A hatalmas hegylánc nyugoti része az ő erős váruk, lakhelyük. Csak az Alpok és a Kaukázusi-hegyek magasabbak ezeknél. A két, szomszédos ország mostani határa elszakitá ezt az érdekes népet egymástól, egészen el. Én a spanyolországi baszkokról szólok, a kik között több ideig voltam, mint amazoknál s igy az emlékezetemben jobban forognak.

Ismerkedjünk meg a néppel, melynek földjén járunk. Az emberiség elhelyezkedésében, mindig érdekes tanulmány esik.

A távolban vajmi keveset hallunk erről az érdekes, bátor, kitünő tulajdonságokkal biró, szabadságot szerető, dolgos, derék hegyi népről, mint akár a lappokról, pedig ezek ott, az Éjszakon magasan föntt, s ezek itt Délen lent, Európának a legősibb lakói. Ezeréves ősökkel dicsekedhetnek. Nemcsak Johanna, Katholikus Izabella leánya és a trónon utóda nemesitette meg a biscayai baszkokat katonai szolgálatukért, — büszkék is a kék

vérükre, — de megnemesitették ők maguk magukat is a munkával. nemesek maradtak, mert más népekkel nem érintkeztek. épen maradt fajuk, nem korcsosodott el az idők végtelen során, évezredek multán sem.

Pirenék és baszkok. Egyik a másik nélkül el sem képzelhető.

Eszembe jut a mese az Alpok eredetéről, melyet egy öreg svájci embertől hallottam ottjártamkor, mikor a havasok kék jegének a szépségében gyönyörködtem.

Jöttek a hegyóriások az ősz Montblanc vezérlete alatt Himalája tájékáról s elfoglalták a zöld mezőket, elboritották a hullámzó vetéseket.

Eseng a nép és kérve kéri az óriásokat, térjenek oda vissza, honnét jöttenek, de ezek nem tágitanak s igy felelnek: Zsarnok földről jöttünk mi ide, ott elnyomának minket nagyobb, hatalmasabb társaink, szabadságot hoztunk nektek, melyet mi is kerestünk.

Elfoglaltuk termő földeiteket, zöld bársonyos mezőiteket, gazdag vetéseiteket. Adunk cserébe helyettük szép völgyeket s jégbérceket. A termékeny föld táplálni fog, a bérc meg fog védeni titeket. Szabadságtokat mi adjuk meg s mi biztositjuk azt. Nem lesz ellenségetek olyan erős, hogy legyőzhessen titeket.

Megértette a nép, hogy az Alpok szabadságot biztositanak számára, azóta szereti a nép az Alpokat olyan nagyon, kedveli az összegyülemlett vizereket, melyek a szirteken összerongyolódva zuhannak alá, vernek hószerü felleget, melyre állandó szivárvány borul.

Eddig a mese az Alpok eredetéről, mely ráillik a Pirenék eredetére is.

Annyi igaz, hogy Svájc regényes földje lakóinál és a baszk népnél nincs szabadságszeretőbb nemzetség, habár mi magyarok is nagyon szeretjük a hazánkat, sok életet és vért áldoztak érte őseink, féltékenyen őrizzük a szabadságunkat, a miért sokszor összezördülünk a szomszéddal.

Még nem mondtam el a baszkok jeles tulajdonságait. Ezek elősorolásáról, példákkal megvilágitásáról könyvet lehetne irni, de mi most csak átmenőben va-

gyunk az ő földjükön, ismerjük meg tehát a népet, melynek kenyerét esszük. Legyünk jobbak, mint a mi hálátlan nemzetiségeink. És ha tanulhatunk valami jót egyes népektől, akkor a baszkoktól, — a kik a spanyoloknál átlag műveltebbek, — az mondó vagyok, hogy igen sokat tanulhatunk, oly dolgokat, melyeket haszonnal könyvel el az erkölcs. Mennyire benne vagyunk a néprajzi ismeretek szerzésében, hogy szinte kitólni szeretnők Európa határait az Éjszaki-sarkig. Keressük, hogy a grönlandi eszkimón kivül van-e még más nép is, ha szorulunk a földrészünkön, meddig terjeszkedhetünk fölfelé. Előbb Throndhjem volt az utolsó város, első fölülről Norvégországban. Azután Tromsö foglalta el szerepét. Most, egy évszáz óta Hammerfest a világnak a legéjszakiabban fekvő városa. Megérjük még, hogy még a Spitzbergákból is gyarmatot csinálnak a tenger gyümölcsének szedése okából. Elém rajzolódnak ezek a képek, de messze kalandozott el a képzeletünk, tereljük vissza, Délnek azt.

Humbold, a nagy földrajztudós óta már többen tanulmányozták a kitünő lovas, jó lövő baszk népet. Nagyon nehezen sikerült kideriteni homályos eredetüket, Európa valamelyik népének a nyelvével rokonságba hozni a világon egyedül álló nyelvüket. Ők maguk sem tudják eredetüket, nyelvük melyik nép ajkáról származott, erre nézve nincsen a régi időkből semmi nemü forrásuk. Egyedül állók a baszkok a világ népeinek családjában, mint mi magyarok. Nyelv- és fajrokonság nélkül bele vagyunk ékelve az idegenek közé, azért a költő mondása szerint: „Itt élnünk, halnunk kell.“

Annyit véltek megállapitani a tudomány búvárai, hogy a baszkok, a Hispania előtti Iberiának[1]) voltak őslakói. A Pireneken átvonuló kelta törzseknek az Iberiai-félsziget őslakóival a történelem előtti időben való egyesüléséből származott a kelta-iber nép, melynek maradékai a baszkok. Nyelvük rokonságban is van az ó-kelta nyelvvel. Gazdag nyelv, huszonkétféle igeragozása van. Kár, hogy

[1]) Ebro, Iberistől az elnevezés.

a nyelvük mindinkább szükebb határok közé szorul. Ők, a kik előbb a hatalom hordnokait, a nyakukra küldött iskolafelügyelőket elkergették, most a hivatalos nyelvtiszta kasztiliai (Castilla) nyelvet kénytelenek tanitani az iskoláikban. Nyelvük már is elvegyült a spanyollal, már csak az alacsony néposztály beszéli.

Mi ne mélyedjünk el e tárgyban, ne nézzük a baszkot, mint Európa őslakóját, a ki vadat (rókát, farkast, hiuzt, vaddisznót) űz erdőknek sürü rejtekén, hanem tekintsük legegyéni jellemét, tehát inkább ugy, a mint van és a szemünk előtt áll.

Ez a népesoport, a világtól elzárkózottan, fokozatos fejlesztéssel haladt előre. Benépesiti a Pirenék termékeny völgyeit és a vitézségével, az égbe nyúló, hozzáférhetlen hegyek oltalmazásával meg tudta védeni a háza tájékát minden befolyás ellen. A mi emberanyagát illeti, idegenre nem váltotta se a szavát, se az érzését. Csak ő képes gyalog, összvérháton átjárni a mások által megközelithetlen szorosokon sziklalabirintok közt. A hegyekről rohanó vizeket a saját szolgálatába szegődtette, eke helyett laya, kapa ősi szerszámával, a három águ villa formáju eszközzel, — mely azonban sem kapa, sem villa — túrja ma is a köves talajt, mely veleszületett szorgalma és dolgossága mellett meghozza, fedezi szükségletét. Földjének a soványságát mészoldattal javitja föl. Van tehát mezőgazdasága, virágzik kézmü ipara, gyáripara, főleg vas-, papir-, szövőgyár munkái. Állattenyésztéssel foglalkozik. Pénzre fekszik, pénzre kel, miként az ökörborjuról van a példaszó.

Asszonyai nagyon dolgosak, leányai kedvesek és beszédesek, tüzes szemük tündöklése szinte kápráztat. Láttuk őket a san sebastiani Alamedán. Kezük, lábuk formás, arcélük a görög nőkéhez hasonló. Corfu-szigeten láttam ilyeneket. Hegyi patakok mellett, apró, hegyi tavak partján, népmulatságot, társas játékokat rendeznek, labdáznak és tácolnak. Vidámak, mint a kikhez búbánat nem jár látogatóba. A görög nép lehetett ilyen hajdankorban, az olimpusi játékok idejében. Azoknak a szokása szerint, kitüntetéssel fogadják ők is azokat, kik a já-

tékban kitünnek. A győző ifju előtt, az ősz is tisztelettel hajlik meg. A férfiak és nők igen szépen táncolnak, kecsesen. Láttam ezt egy mulatságukon. Ha nincs férfi, a nők maguk között is táncolnak, táncuk elüt a más nemzetek táncától. Elég hozzá egy fuvola, klarinét, dob, (tamboril) mely az ütemet adja ki.

Vándor népköltő is akad, — hiszen a Pirenék között van a népköltészet hazája — kivált ha szép vallásos szent mondát ad elő, megnő azután a mulatságuk, kiszélesedik a jó kedvük. Van bor, ha almából is van szűrve a könnyü, savankás ital, vörös bor, ha nem is olyan erős mint a malagai. Savanyu vizet a borhoz, a hegység bőven bugyogtat. Előkerül a narancs, füge, sok más édes gyümölcs, egy-egy házi állatnak is üt a végső órája. Vendégszeretők.

Bátor, sőt merész a baszk. Nem hóditotta meg őket senki. A carthagóiak, a rómaiak hiába térképezték el a baszkok földjét a magukénak, erről a baszkok nem is tudtak, birták, tartották a teljes szabadságukat. Egy baszknak se jutott eszeágába az, hogy nem szabad. Hiába nevezték magukat a régi spanyol királyok — ad normam: minden oroszok cárja, — minden spanyolok királyának, erről mit sem tudtak a baszkok, valamiként nem tudják az elefántok, hogy a sinai császár magát minden fehér elefánt urának mondja. A baszkok mindig megtudták védeni magukat, hol a hegyeikbe, hol a nyugoti gótok-, a germán óriások idejéből maradt várromladékokba rejtőzve, majd azokból kitörve. A hóditó mór vezérek azzal is megelégedtek, ha jutalomért egy-egy eleven baszkot láthattak. Az ellenség lovainak patái sem tapodták a baszkok földjét. A ki őket bántotta, meghóditani akarta, rendesen bevert fejjel, véres orral volt kénytelen távozni. Harcoltak olyan fegyverrel, a milyen akkor volt, íjjal, parittyával, később szuronynyal, puskával, ágyuval, s elnyomásban soha sem sinylődtek.

Miként a vikingek Éjszakról ereszkedtek Délnek, hóditva, pusztitva, rabolva, a mi a kéz ügyében feküdt, elhordva, hasonlóképpen ugy, de nem egészen ugy, a baszkok mint kitünő hajósok, jó úszók mentek föl Éj-

szakra Grönlandig cethalra vadászni, de embert nem bántottak, nem emeltek el semmit a mi másé volt, azonban érdekközösségben élve, boszut tudtak állani azon, a ki őket bántotta, vagyonukat elvitte. Ismerjük a történelemből azt az esetet, mikor Nagy Károly fényes serege hóditásra ment, végig vonult a baszkok földjén is, a kik a békés átvonulást megengedték ugyan, de a győzelemhez szokott vitézek, a kik nem féltek senkitől, bizony nem csak nézni, de vinni is akartak magukkal, zsákmányra portyásztak.

Mindennek megjön a fizető órája, gondolták a baszkok. A Pirenéknek nincsenek olyan természetes átjáróik, mint az Alpoknak, a kik erre mentek, erre fognak visszajönni. El is érkezett a boszu napja akkor, mikor csillogó öltözetben vonultak hazafelé a vitézek lóháton, gyalog. Utjuk ismét a baszkok földjén vezette őket vissza, azon a hegyszoroson mentek ők maguk s gördültek utánuk a szekerek, melyeken vitték az összeszedett sok drága kincset, baszkok vagyonát.

Mintha kihalt volna a baszkok földje, alig lehetett élő embert, csak saskeselyüt, zergét, vadkecskét látni rajta, de a mikor a Roncesvalles szorosba, meredeken elnyúló szakadékba értek — melyhez mi is közel járunk — mintha a földből nőttek volna ki a baszkok, mintha megmozdultak volna a hegyek, az örvényes hasadékokból hullott a kő a rabló lovagok nyakába, folyt a vérpatak a győzelemittas fényes sereg nyomában. Roland vitéz, Nagy Károly unokaöcsese is itt esett el, dicstelenül, ő, a kit asszonyok szerettek, a ki után lányok sóvárogtak, a kit költők énekeltek meg és művészek véstek szoborba.

Annak a Nagy Károlynak a seregével bántak el a baszkok, a kinek az volt a büszke mondása: „Elég a földön egy ur és az égben az Isten.“

Ebből az esetből is látszik, hogy a baszkok *emberek* voltak, a miként magukat a spanyol baszkok maiglan is nevezik: euskaldunac. Ehhez hasonlóan a francia baszkok magukat *férfiaknak* nevezik: vask.

Annyi igaz, hogy egész Spanyolországban legbüsz-

kébb a baszk nép. Valóságos nemzeti dölyfben szenved. Bent él a lelkében a nemesi büszkesége. Tegyük hozzá, legindulatosabb, hamar elboritja a harag. Valósággá váltja ezt a közmondás: „Mérges, mint egy baszk." Tegyük hozzá, a méreg mikor elkapja, majd megeszi.

Fueros, igy nevezik a szabadságlevelüket, melyből nem engedtek soha egy jottát sem. Elismertették kiváltságaikat, mint a jogok külön elágazását minden hóditóval, a nyakukra küldött helytartókkal nagyon könnyen elbántak, ugy, hogy haza küldték, ha nem ment, kergették, vitték. Ilyen teljes szabadsággal s mindenkitől való függetlenségben tartották magukat, maguk által függetlenül választott fejedelem vagy herceg, gróf alatt. Önkormányzatukat föntartották az utolsó karlista háboruig. Eddig foroghatott a világ a hogyan akart, ők egyhelyt maradtak Cantabriában, a minden idegen befolyás ellen megvédett édes hazában. Már 1876-ot irtunk, mikor a második karlista háboru után a dohány- és só egyedáruságot, az általános hadkötelezettséget náluk be birták hozni. A polgáriasodás megint csak utat tört a vad néphez. Nem is tetszik ez az egész dolog a baszk embernek, kiknek az apái népuralmi köztársaságban éltek. Szabadságlevelük, mint a kilyukasztott irha, elértéktelenedett. Töprengnek rajta eleget, hogy jogaik, szabadalmaik kihagyók lettek. Gond szállt a homlokukra.

Fogyó félben, vándorlásban vannak a baszkok, mennek Dél Amerikába, Uruguay-ba. Ott is kitünik a baszk, szivós faj, szerez a sokat érő dolgával. De az asszony cseléd, az bizony kiköti az ő vasárnapi táncmulatságát. Ha szerzett a baszk, haza jön, a legtöbbje, szivében a fájdalom árnyékának borongásával, mégis ott ragad s igy lassanként kivesz majd Európából a legrégibb nép, a mely évezredek alatt nem változott, de a gőz feszitő ereje, a szén kormos füstje, az ujkori idők áramlata szét söpri őt is majd, mint sok mindent. A vasut összehozza őket, elvegyiti más népekkel. Az ujkori polgáriasultság sok dolgot élesit ki.

A baszk otthon és bárhová veti őt a sors, köztársasági érzelmü, elannyira az, hogy bizonyos nagyságu

ingatlan vagyonig lehetett csak terjeszkedniök azelőtt, hogy maradjon a szegényének is. A férfi és nő egyenrangu, de az elsőszülött örökli a vagyont, ha leány is, ő leszen az ur a házban, a lemenő ágbeliek is tőle veszik nevüket, nem az apjuktól.

Egyéb furu szokásaik között emlitem csupán csak azt az egyet, hogy az anya fölüdültével, az apa fekszik

A baszkok.

gyermekágyba régi szokásként, ezzel — a vad népeknél is meglevő — cselekvéssel ismeri el, hogy a gyermek tőle van.

A férfi alakja érdekes, de nem szép. Izmos, erős, nagy a horgos orra, terjedt a homloka, hegyes az ajka, széles a válla, melle, kicsi a keze, lába.

A nők formásak, teltek, kerek az arcuk, egészséges fehér a szinük. Hajuk dús, olykor szőke, egy vagy

kettős fonatban viselik válluk mögött, a végét fekete szalaggal kötik össze. Ha valaki a hajfonatukat megérinti, az gyalázatot jelent. Rendesen födetlen fővel járnak, ha pedig kendő van rajtuk, azt ugy kötik föl, hogy a két széle fülük táján lóg le. Nagy fülönfüggőt viselnek, módjuk szerint aranyból, ezüstből. Pruszlikjuk mélyen van ugyan kivágva, de sötét színü díszkendőt viselnek fölötte, mint a magyar lányok több vidéken. Láttam a városi dajkákon a szalagok összevisszaságát is.

Férfinak, nőnek festői a viselete, kár, hogy a jelenkori idők elszürkítik ezt is, a spanyol nemzet-viseletet és Kelet színdús világát. Letünik majd egészen a baszk fejéről az ellenző nélküli, gyapjúból való, ráncos vörös sapka, (boina) melyet köszöntéskor le nem vesznek, csak érintenek, lejön a válláról a barnás színü bársony rövid kabát, derekáról a színes öv. No de cipőjének a vászna, az majd halad egyszerü ruházatnak fölfelé. Letünik majd a nő válláról a cifra kendő, elszürkül majd, a mi most virit rajta.

A hegyek között szétszórva falvakban épitenek a mint akarnak, szabadon. Van is görbe utca akármennyi, se szeri, se száma, az egyik ház fönt, a másik lent, benéznek egymás udvarába mint a nápolyiak s egyéb, hegyen épült város lakói, de a házak kívül-belül tiszták, rendesek. Faerkély nem hiányzik róluk, nézni és láttatni, ugy vélik a spanyol lányok is. A házak körül pajta, s a telt pajtának fedél kell, miként a példázó tartja.

Kocsi, az csak olyan két nagykerekü, mint régesrégen volt, rendesen ökör vonja biztos járással a hegyek közt. Utközben látunk elég rövid rúdu szekeret. Jó ut mindenütt.

Ügyes a baszk minden foglalkozási ágban akár otthon van a hegyek közt, akár a tengeren jár, és éppen azért, mert olyan nagyon ügyes, föl is használja a két ország határán csempészetre ezen dologra való nagy rátermettségét. Alig valamit érő tárgyért képes élet-halál harcot víni a pénzügyőrök ellen. Apa tanitja a fiát, bátoritja hőstettre. Egyébként ősállapotban levő az életmódjuk. Van hűség nemcsak szerelemben, de szolgálatban is.

Kemény erkölcsök. Igaz, hogy a jegyesének ártatlanságát babonával próbálja ki, s az neki elég, ha nem merül vizbe a jegyesének ruhájából elcsent, ügyesen, vizszintesen egy bizonyos forrás viz szintjére helyezett tű. Igaz, hogy hűséges a szolgálatban, de csak a maga fajánál, nem tűr igát, idegen szolgálatot.

Még csak egyet.

A Pirenék éjszaki oldalán, tehát a francia területen lakó baszknak vérszerinti rokona a spanyolországi baszk, de azért nincsen közük egymáshoz, sőt egyik a másikat gyűlöli, megveti, nem tartja magához hasonlónak. Nem igy nálunk a szegény lengyelek, kiket három ország határa választ el egymástól. Szivben, lélekben egyek, csak tehetetlenek. A francia földön élő baszk, lenézi magát a franciát. A francia baszk feje rövidebb, a spanyol baszké hosszukás.

A népisme tudósai, mit szólnak a baszkok között kitapasztalt ellentétes jelenségekhez?!

IV.

San Sebastiantól Burgosig.

Minden érdekel. — Csatatéren. — Spanyol nevek. — Tiz ujjunk nem elég. — A természet letarolva. — Isten háta mögötti helyek. — Vitoria mellett. — A kikben a gótok vére csörgedez. — Az Ebrohoz érünk. — A burgosi székesegyházról. — Cid. — Magyar fordítók. — Cid városáról. — A templomból királyok indultak ki. — Apáca, második asszony az országban. — Ha az eszmék megvalósulnak. — Keresztény művészet. — Szép mondások a burgosi templomról. — Egy szép leányról. — Utitárs, érdekes beszélő.

Az Uruméa-folyó völgyében haladunk, a kanyargó folyón átrobogunk, alagutba becsuszunk, abból kiosonva, az ut kezdetén minden érdekel, templom, zárda, katona-laktanya és urasági kastély, fa és virág, rom és temető, csatatér. Utóbbi, eszünkbe juttatja, hogy sok vér folyt ezen a földön is korona birásáért, hatalom elnyeréseért, ország-részek elfoglalása miatt, népek gyűlölködéséből és azok érdekharcából. Nehány emberöltőn átugorva, meg is állapithatjuk már, hogy sokszor bizony kár volt annyi emberéletet áldozni csekélységért, semmiért. Az ember nyughatatlan, meg sem nyugszik, mig végleg elnyugszik.

Az Uruméa-völgyet elhagyja a vonat s hegyek között botorkál, keres kiutat. A magasabb csúcsok nevét alig hogy halljuk, nyomban elfelejtjük, még akkor is, ha valamely szentnek a nevét viselik. Spanyol nevek ezek nekünk mind. Igy vagyunk a spanyol falvakkal is, mint a spanyol szentekkel. Ezenközben megpillantjuk Tolosát. Ez volt előbb Guipózcoa baszk tartománynak a főhelye, mig az elsőbbséget a föllendült San Sebastiannak volt kénytelen átengedni. A városok fölvirágzása, aláhanyat-

lása, sokban hasonlit az emberek sorsához. Egyszer ez, máskor az kerül felszinre, a mint fú a sors szele s irányitja ama bizonyos forgó köpönyeget, rendezi életünk folyását a sorsharag.

Sok alagut. Tiz ujjunk nem elég, hogy a gyors egymásutánban meg tudjuk azokat számlálni. Egyik sem Simplon, Mont Cenis, Szent Gotthard.[1]) Az Oria-folyócskát tizenötször vágjuk át.

A természet letarolva, elmosódott barázdák, odább csupasz szirtek égbe meredezve, nap hevében sülve, magános egyedülvalóságukban tünődve. Ha a gyárkémények füstje, források gyógyitó vize, egy-egy kis fürdőhely nem emlékeztetne másra, életre, gondolnók, a gyönge éléskamarák mellett kihalt az élet az egész környéken. Se kut, se forrás, mely a vizinséget enyhitse. Most elmaradt az eső is.

Kéjutazók vándor csapatát az országuton ne keressük. A skandináv nagy félszigetről leszorulva, Svájcban, Olaszországban járnak azok ilyenkor.

Közbül, üde alpesi tájak váltakoznak csekély számban, ezek is, vad robajjal előtörő vizek nélkül. Több az olyan kőhegy, melynek a mórok az ő nyelvükön „kőpuszta“ nevet adtak. Nehány várrom után virágzó községek következnek, rajtuk a szem kellemetesen nyugszik meg. De mennyi a nyomoruságos fészek. Isten háta mögötti hely, mely utánuk következik! Letarolt, sivár vidékek, az aszott mezőkön nem kerül vad a vadász puskacsövére. Gyér fü veri föl az ut szélét, mely csak a kecskének, szamárnak ad táplálékot. A házi állatoknak ez a két alárendelt faja a dudvával is megelégszik.

Vitoria nagyobb város következik azután, melynek egy gót király vetette meg az alapját, hogy védhesse magát abból a navarraiak és baszkok ellen. Bizony nem vitte előre a nyugoti gótok sorsát vele, kihalt az egész nép, országuk is letünt teljesen a térképről. Vérük megkeverve, ott csörgedez most egy-egy szép asszonynak,

[1]) A Simplon-alagut hossza 18·801 méter, a Szent Gotthárdé 15 kilométer, a Mont Cenis-é 12·849 méter, az Arlbergé 10·240 méter.

üde leánynak az erében a san sebastiani Alamedán, melyet nem tudok feledni. Láttam ott sok szépet, gyöngyöt.

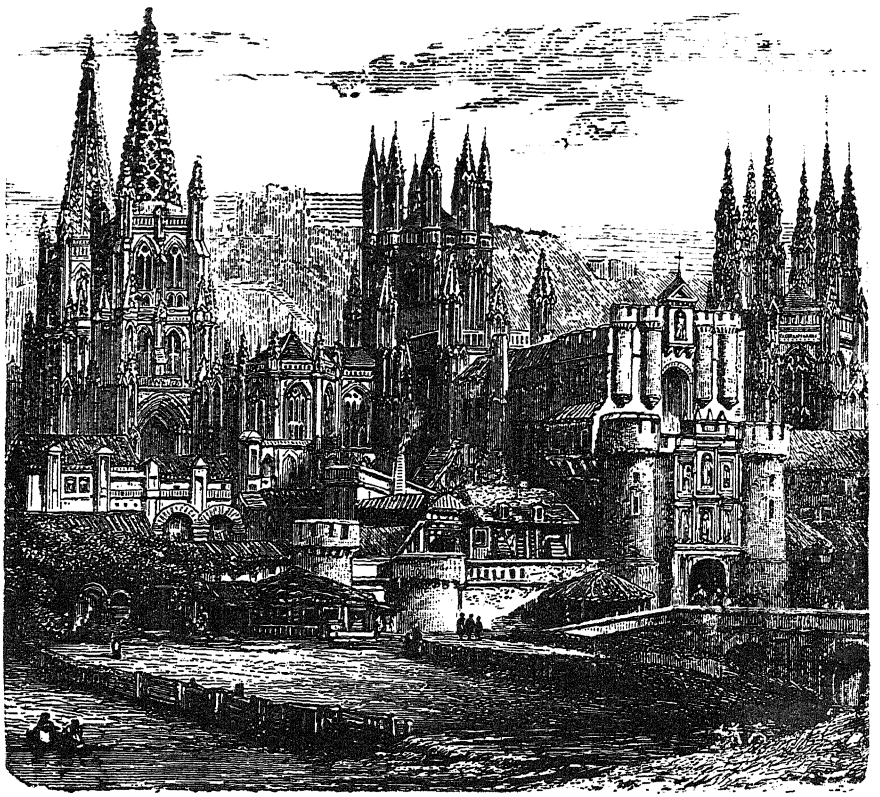
Lassacskán, vasuton az Ebro folyóhoz érünk. Bizony keskenyke az itt. Mirandanál nem nagy hidat kellett rajta verni. Majd kiszélesedik, mire a Földközi-tengerhez ér! Látásakor fölelevenülnek ifju korom emlékei, mikor a földrajzi órában elő kellett számlálni Spanyolország valamennyi folyóját. Kemény nevek voltak akkor ezek, de mi nem megy az ifju fejébe? ha kedveli a tantárgyat. Alig mertem reményleni akkor, hogy lássam valaha az Ebrot. Ebben az utban látni fogom Spanyolországnak csaknem valamennyi folyóját.

Végre, a mi jobban érdekelt. A három hajóra oszló, latin kereszt formáju burgosi nagyszerü székesegyház volt az. Fény ömlött rá a sugaras magasból. Ugy csavarodik a vonat, hogy kétoldalról, már messziről is láthatjuk a kilencven méter magas, két karcsu tornyát. Olyan magas a torony, mint a templomnak a hossza.

Burgos, érseki székhely, a hasonnevü spanyol tartománynak — mely az egykori Ó Kasztiliának az egyike volt — félkörben lépcsőszerüleg épült, 31.600 lakóst számláló fővárosa. Az Arlanzon folyócska megy mellette el. Egy jókora pataknak látszik most, de mondják, mikor kikel az ágyából, félnek tőle a burgosiak, mert már többször megrémitette őket.

Szeszélyes az itteni időjárás, hideg szelek fúnak a hegyekről, Spanyolországnak egyik leghüvösebb helye Burgos, olykor junius végén is hó esik. Talán az itteni időjárás edzette meg a kemény vitézt, több mint vitéz, hős, több mint hős, kiváló hőst, (Campeador a mellékneve, mely csataismerőt jelent) Don Rodrigo Diaz-t, kinek arab neve Cid. (Ur.) Mi magyarok is ezen nevén, (Szidnek ejtve) ismerjük.

Bölcsője itt ringott, csontjai — ide-oda hurcolás után — félszázad óta a burgosi városházában nyugszanak. A városban szobra is van. Idők multán, a mennyiben a hősnek képe belefér az utirajzok kicsi keretébe, ismerkedjünk meg vele, kinek a király unoka huga, Ximena

A burgosi templom.]

(Hiména) volt a felesége. Dalok, mondák hangzanak és szólnak a híres, nemes, bátor vitézről. Nálunk Thaly Kálmán, Győry Vilmos, Beksits Gusztáv fordítottak Cid-románcokat. A hős, bizonyára maga sem sejtette, mennyire lesz megörökítve emléke és minden tette, a nép, sőt idegen nemzetek fiainak az ajakán. Örök emlékezetü ember lett.

De azért két kulacsos vitéz volt ökelme, rajta nem egy könnyü folt, sőt nehéz is. A mint az érdeke kívánta, egyszer a keresztények részén harcolt a mórok ellen, a kik féltek a neve hallatára is. A spanyolok Hunyadi Jánosa volt. Máskor a mórok soraiban küzdött a kereszténység ellen, ugy, hogy a királya, IV. Alfonz, hol elkobozta a birtokát, hol meg vissza adta neki, mikor rászorult az értékes erőre, sokszinü emberre. Cid végre Valenciát meghóditotta magának. Ott sok kincset talált, keresztények és mórok ellen védi s megtartja azt. Valencia e szerint Cid városa lett, miként a város teljes címében áll: „Az igen nemes, tekintetes, ősrégi, hü, kitünő, előkelő, nagyságos, méltóságos, bölcs, koronázó és soha eléggé nem dicsérhető Valencia, a Cid városa." Sajnálom, hogy Barcellonával, Zaragossával nem láttam Valenciát, melynek hosszabb a címe mint Madridé, régibb a város is. Koronázó város is volt, mint a spanyolországi legtöbb nagy város. Vándorolt a királyi szék, mint Olaszországban. A spanyol városoknak egymás iránti féltékenységét, áskálódását szüntette meg II. Fülöp, kit prudente, okosnak neveznek, mikor valamennyit mellőzve, a kicsi, akkor még nagyon kicsi Madridot tette meg az ország fővárosának, királyi székhelynek. De megnőtt háromszáz év alatt, túlszárnyalta valamennyi spanyol várost, látni fogjuk.

Térjünk Cidre vissza. Nem regés alak. Nagy akaraterő, vasember. A spanyol nép Ruy-nak nevezi közönségesen s ma is emlegeti, mikor tizenöt ellen harcolt egymaga, ezek közül tizenkettőt leteritett, a többi három megszaladt tőle. A nemzeti költészet sok csodadolgot mesél Cidről, legyőzhetetlen lándzsa-erdőjéről. Egész irodalom van Don Rodrigo Diaz de Vivar-ról. Megtudjuk,

hogy jelleme nem volt ment. rikitó foltoktól, őt magát, hiú számitás vezette.

Kezembe veszem a kiválóan szép, a tiszta gót épitészetben első műnek mondható burgosi székesegyház rajzát s egyeztetem az eredetivel, a művészi kivitelü gótikával, melynek az alapjait még 1221. évben rakták le III. szt. Ferdinand[1]) spanyol király és Mauricio püspök. Mikor végezték be? 1567-ben. A kő anyaga fehér márvány, melyet az idő nagyon megbarnitott, hiszen a fenséges templomot háromszáz évnél tovább épitették a kitünő mesterek. A nap élénk világitásában jól kiveszem a díszhomlokzatot, az oszlopos csarnokokat, az ablakrózsát, a hegyes ablakíveket, a nyolcszögletes kupolát és az áttört mívü toronyhegyeknél magasabban emelkedő szent jelvényt. Remek épitkezés valóban, bámulatos az arányokban. Abból az időből való, mikor legszebben virágzott a gótika, a mely szép épitkezést nem multa még fölül semmiféle jobb izlés. A kupola nem alkatrésze a gót épitkezésnek, de itt szépen beleilleszkedett abba.

Számlálom a tornyokat, kisebb-nagyobb, van rajta vagy negyedszáz, párosan és csoportosan álló, átlátszó. Van közöttük több, legtöbb a homlokzaton, azután a középrészen, végre a templom hajók végén. Három részre lehetne széttagolni ezt a remekmívü nagy templomot, mindenik rész egymagában állva is, igen szép templom volna.

Ebből a templomból indultak ki a spanyol királyok és vezérek a mórok ellen harcolni. Énekelték a Veni sanctét s megtérve a Te Deumot. Elképzelhető, milyen fényes egyházi szertartást lehet a térékes szép templomban kifejteni, szent pompát.

Olvasom azután a székesegyház leirását, belső díszeiről a művészet csodaalkotását, és elgondolom, mégis csak nagyobb volt abban az időben az emberek vallásossága, mint a mai önös, rideg, felfuvalkodott világban: aligha birnánk most összehozni annyi áldozatot. Abban az időben, mikor az emberek többet adtak a vallásra, jobban

[1]) II. Ferdinand nevet viselt mint Kasztilia királya.

is megbecsülték annak szolgáit. Éppen Burgos mellett, alig másfél kilométernyire van egy régi apácazárda, melyben több kasztiliai király és királyné nyugszik, de nem erről nevezetes a zárdáról, hanem arról, hogy a zárda főnöknője, egykor, a királyné után első asszony volt az országban. Lebecsülik az emberek igen sokszor a középkort. Majd meglátjuk a szabad tanok, a vallás kicsinylése, miféle gyümölcsöt fognak hozni az emberiség életfáján. Az egyik, már is nagyon fanyar ízzel kínálkozik. Megvalósodnak az életben az eszmék, törekvések és a tan, mely a társadalom jólétét a vagyon-, polgári állás- és munka egyenlőségében keresi. A rombolást, melyet hoz magával az uj törekvés, ki mérhetné meg előre?!

Tekintetem ismét visszatér a burgosi főtemplomra. Már az igaz, hogy a katholikus egyház a művészetet, mesterséget olyan magas fokra emelte, hogy azt eddig nem lehetett fölülmulni; táplálkozhatnak a meglevő anyagból minden nemzetek a világ végeig. Utalok csupán csak a római szt. Péter templomra, a milanoi domra, Raphael, Michel Angelo, Murilllo festményeire.

Olvasok tovább az arányokkal ékeskedő, sulytömegeire nézve kiszámitáson alapuló burgosi templomról sok szép dolgot. V. Károly[1]) olyan ékszernek mondotta azt, melyet zár alatt kellene tartani. Angyalok, nem emberek készitették, mondta II. Fülöp, a ki ugyancsak értett az épitkezéshez. Rátérek. Kővé vált dícséneknek mondta Lorinser Ferenc iró és boroszlói kanonok, a ki hasonló sok szépet látott, irt is róluk. „Ebben a dícsénekben — ugymond tovább — nincs egy bántó félhang, a dalam tisztán, átlátszólag kihallatszik."

Ezen eszmefuttatás alatt a fülledt levegőjü kocsi rekeszben, Cid városától messze futott el velünk a gőzkocsi, sorban tünnek el Burgos negyven templomának a tornyai, uj tájak, uj látni valók, a vasut és az országut keresztezésénél látjuk a népet, a csötlő-botló, mindig

[1]) V. Károly római-német császár, (1519—1556) mint spanyol király, I. Károly néven uralkodott. Előbbi nevén világtörténelmi, ismertebb alak, e könyvben is igy lesz róla mindig szó.

fáradó embert, kóróval teli nagy kerekü kis talyigával, sovány gebéjének a segitségével az élet terhét tovább vonszolni.

Ráesik a szemem egy — ugylátszik — házaspárra. Az apjuk, törődött testü, túl volt már az élete csucsán, a honnét az utja lefelé vezeti, miként a kocsija most, a vasuti töltésről lefelé halad. Az anyjuk, — agyonvásott cipellőben, rendetlenségben hullámzó ruhában, — az még tartja magát, van még rajta szín, szája körül mosoly, még jóval innen van az öregsége hajnalától, telt karu, hajló dereku, hanem mellettük, az az ékes, frissen fakadt tavaszi vadvirág, az, bűbájos vonásokkal, nagyon szép volt, a milyen a leány, természeti kelleménél fogva, mikor a női kecsesség elömlik az arcán, egész valójában lenni szokott gyermekéveinek éjjelén, serdült kora hajnalán. Örülni lehet az élet rózsaszínével átfuttatott ilyen szép jelenség látásakor. A virág legszebb, mikor még a tövén van. De menjünk tovább, ez a kis virág nem nekünk nyílik, imádkozzék még csak egyideig a burgosi templomban a szt. Teréz spanyol szent képe előtt. Ott, majd ha ő, a természetes szép, a művészi szép képpel összekerül, s megpillantja méltó valaki, majd a keblére tűzi a kis virágot. Az angyalképü leány, fiatalságának a glóriájában, azután álljon mintát festőnek, szobrásznak, Miasszonyunk hasonlatosságára, festő művész ecsetétől vászonra lehelve. Azután kívánjunk neki szerencsét az életben, a magáéhoz hasonló jó szivet, hü szivet.

Ezenközben eltünik a szép székesegyház, V. Károly és Burgos város címerével, a látnokok-, ősatyák-, lángoló angyalok alakjával. Igazán sajnálhatjuk, hogy nem láthatjuk a messze híres szép templom belsejét, melynek főoltáráról, az énekesek és zenészek emelkedett helyéről, sekrestyéjének a kincses voltáról, a burgosi feszületről, — mely állitólag kitömött emberhulla — a templom remekmívü ajtairól, aranylépcsőjéről és azokról a hírességekről, a kik a székesegyház sírboltjában álmodják az örök álmukat, annyit beszél nekünk most egy közénk került, szivesen látott spanyol utitársunk, értelmes ur,

kedves ember. Ott van — ugymond — Cid sokpántos ládája is, — Herder Cid románca, — melyet a hős, kővel, homokkal telitve adott burgosi két zsidónak hatszáz márka ezüstért zálogba, mikor harcosok toborzása közben rossz anyagi viszonyok közé került, magyarul mondva: szorult a kapcája. Érdekesen beszélt végre VI. Sándor (Borgia) pápáról, a ki előbb a burgosi székesegyház kanonokja volt.

Burgos-toronyváros futólagos látásáról többet lehet írni, mint sok városról, mikor voltunk bennük.

V.

Burgostól a portugál határig.

Valladolidról. — Királyi pár egybekelése. — Kalmár fészek. — Itt lakott Cervantes. — Templom, a mely nem készül el. — A hol Kolumbus meghalt. — Emlékezés Kolumbusra. — Hálátlan a világ. — Fátlan róna. — A Duerohoz érünk. — Sovány föld, nehéz munka. — Medina. — Az őrült királynéról. — Szinműbe való dolgok. — A sziv szenvedése bíbor-, daróc alatt. — A leoni fensikon. — Sancho Pansa alakok. — Salamancáról. — Két székesegyház. — Egyhangu tájak. — Portugál határ.

Annak, hogy Burgos mellett sokat vettünk be abból, a mi szépet láttunk, megvolt a maga bőjtje, jelentéktelen állomások következtek, melyek még akkor is azok maradnak a tanulmányozó utazó szempontjából, ha az ide-oda elágazó vasutaknak csomópontjává is alakult némelyük.

Az egykori Leon királyság Valladolid tartományának hasonnevü fővárosába érünk. Vallyadolid, melynek a neve az arab Belad Waid-ból formálódott a nép ajkán, a mi eredeti értelmében annyit jelent, mint a „helytartónak városa.“ Én azt hiszem, hogy Valladolid, a vallis és oletum latin szavak összetételéből ered. Az illatos völgyet azonban most ne keressük.

Tekintélyes számu (62,000) lélek lakja a várost, érseki székhely, termékeny síkság a vidéke. Ferdinand és Isabella, fejedelmi pár, történelmi személyek, a kiknek nevével, emlékével sokszor fogunk találkozni, itt ülték meg egybekelésüket. Ha rövid ideig is, de Valladolid a spanyol világbirodalomnak is volt a középpontja. Elmult a régi fénye, dicsősége, foszló felhőnek lett az árnyéka, kalmárok lakhelye, kereskedők fészke, azonban minden

iparkodása ezeknek, nem pótolhatja a város elhomályosodott régi fényét, hírnevét.

Cervantes híres spanyol költő három évig lakott Valladolidban a XVI. század legelején. A költő egykori lakóháza, romjaiban, állami tulajdont képez most. Gyakori eset más-, virágzó nemzeteknél is, hogy a szegény költő, életében, alig tud megélni, lakbért fizetni, ha elköltözik a házból az örökkévalóságba, akkor aranyos felirásu vésett kővel jelölik meg a lakóházát. Ezzel kő esik le a háladatlan ember szivéről. A magyar írók és költők életsorsában több esetben volt ez ugy.

A városnak a XVI. század végéről való székesegyháza még most sem kész egészen. Talán nem is lesz soha. II. Fülöp alapitotta, de nem épitette föl. Tervbe vett négy saroktornyából csak egy állott, az is önmagába roskadt. Van tehát máshol is bedőlés, mielőtt meg volna az elkészülés, a valladolidi székesegyház előtt és után lassu épitkezés, nemcsak a lipótvárosi nagytemplom ...

Ez a székesegyház, melyről most van szó, mondanom sem kell, a burgosi után nem igen érdekelt, az egyetemi épületen levő szoboralakok inkább, valamint a városban az a hely, a hol Kolumbus Kristóf meghalt. (1506. május 21.) A város egy szűk utcájában levő, romladozó házon van erről az emlékkő. Időközben Valladolid is halott város lett.

Kolumbus tulajdonképpeni hazájában járunk, szükszavu életrajzban emlékezzünk meg tehát a nagyvilágnak erről a fiáról, a ki az ismert földrészeket megtoldotta egy nagyon nagy, eddig ismeretlen földdarabbal.

A genuai posztószövő fia, hivatásszerü hajós volt. Izlandig és Guineáig terjedő utai után, az agyában megfogamzott gondolattól nem tud szabadulni. Genuában, Lisszabonban, Angolországban, Spanyolországban segélyt keres felfedező utjára. Őrült kalandornak nézik. Kap mégis három kis hajót és százhusz embert Isabella királynőtől. Elindul 1492. évi augusztus 3-án Palos kikötőjéből a spanyol partokról és 1493. évi március 15-én oda vissza is tér. Amerika, az uj világrész, föl volt fedezve. Mikor spanyol grand lett, tizenhét hajóval és

1500 emberrel indul ujra utnak ugyanabban az esztendőben. Folytatja a felfedezést. Sikerül. Végre 1498-ban harmadszor kel utra, de vele ment már az irigység, mely fogolyként hozta haza. Igazolva magát, ujra kel az utra. Haza is került fáradtan, utolérte a halál. Az egész világ hálája szállt vele a sírba, ő maga csalódottan és megtört szivvel.

Háladatlan a világ, az amerikai további felfedezők iránt, a kik jelentős szerepet vittek és a kiknek a munkálkodása az egész emberiségre kiható volt, nagyon hálátlan volt. Bodabillát vizbe fojtották, Raleight fölakasztották, Cortezt elcsapták az állásából, Ojeda nyomoruságban halt meg, Pizzarot meggyilkolták, Novarezt börtönre vetették, ott halt meg. Rolroliut, Waltert, Balbout, De Loto-t is hasonló vagy még rosszabb sors érte. Legutóbbi az őserdőben veszett el, a Mississippibe dobták holttestét.

Kolumbus mellett a másik nagy férfiu, a kiről az emlékezés szól és a kinek nevéhez fűződött a spanyol nemzet sorsa akkor, és a kivel találkozott Kolumbus a spanyol udvarnál, Ximenes (Himénesz) bíbornok volt. Mind a ketten fejezeteket irtak a világtörténetbe. A főpap, az egy lehanyatlott korszakról irt. Kolumbus egy uj világot rajzolt meg.

Vallidolidot elhagyva, a városhoz kötött emlékeket elmondva, fátlan nagy rónán, egyhangu kövecses vidéken haladunk keresztül. Mintha valami sivatagban járnánk, szivünkön árny borong. Őszvéres vándorkereskedőket látunk. Szűkölködő dologban járnak az emberek. A spanyol közmondás azt tartja: „ha egy pacsirta átröpülni akar Kasztilián, élelmét is magával kell vinnie.“ Eszembe jut mérhetetlen előnye hazánknak.

A Duerohoz érünk, de az egész utvonalon Kolumbusról szól az ének közöttünk el egész Medináig.

A földeken látjuk a spanyol parasztot munkájában izzadni. Lehangoló tájak síri zordonsága. Bizony nehéz a kövecses talajból — melyet szétomlott hegygerincek törmeléke borit — életet kihozni, de a haza, az keblén melenget mindenkit ha dúsan, ha szűkösen táplálhat.

Nincs erdő, nincs lecsapódás, nincs termékenyitő viz, a mely nélkül lehetetlen a napsúgár, nehéz fáradsággal kell előszerezni az aszalt mezőből még azt is, mi a baromnak kell. A nap heve fütő kemencéket csinál a sárgán izzó kőtuskókból, csira élesztésre túlságos a melege. Sovány a föld, sovány a röghöz kötött népe is, melyet nem táplálhat. A kecskének sincs mit meglegelni. A vonó baromnak is csak zsákolt szecska, mesterséges takarmány jut, a szárnyasoknak ocsu szem a forró napsütéses, siralmas tájon. Sehol árnyékos liget, termékeny gyepsziget, csak viz nélkül tenyésző sivatagbeli növényzet a kiaszott földön. Erre, az élet vékony ere, Thomas-salak, szuperfoszfat nagyon elkelne a földekre, mert türhetetlenül szükes az életmód. Ez a Medina, melyet mi most érintünk, nem tudom attól a Medinától vette-e a nevét, a hova Mohamed futott, mikor Mekkából kiüzték, csakhogy ez a spanyolországi Medina, „del Campo“ közelebbi megjelölést kap még. Itt van a vasut elágazása Madridba és Portugáliába, azért valamivel jobb vasuti vendéglője van. Futottunk mi is à la Mohamed ebbe a mi Medinánkba, kergetett az éhség. Uj erőt szereztünk, öntöttünk fölibe jóféle spanyol bort. Ezután álljon itt egy történelmi visszaemlékezés, érdekes, habár szomoru.

Medina del Campo volt az a város, a hol egy udvarban hált meg egyszer egy spanyol királyné, didergett és fázott. Nem akarták kiengedni a városból a királynét. Előzmények nélkül el sem mondhatom sebtiben és rövidesen ezt a történetet.

Juana, vagy Johanna. Állapodjunk meg tehát kissé ennél a névnél, ennek a névnek viselőjénél s a változatossággal teljes spanyol történelemben lapozzunk.

Arról szerezünk ezuttal tudomást, hogy hajdankorban milyen sokat engedtek meg maguknak a királyok és a királyi házból származók, a nép mennyire teljesitette minden óhajtásukat és akaratukat, még akkor is, mikor valamelyiknek elborult az elméje, őrült volt a korona viselője. Bíborból nincs kényszerzubbony.

Juana, Katholikus Ferdinand és Isabella király-párnak

volt a szerencsétlen gyermeke, és anyja V. Károlynak. Kell, hogy érdekeljen minket ez a történet, mert hazai történetünkkel kapcsolatos.

I. Szép Fülöp spanyol király, I. Miksa német császárnak és Burgundi Máriának a fia volt. Fülöpnek a fiai mint mondám, V. Károly és I. Ferdinand voltak, az a Ferdinand német-római császár, a ki magyar király is volt ugyanezen a néven.

Juana (Janka) férje Szép Fülöp volt. A nép a királynak a „szép" jelzőt nem a szépsége végett adta, arcképei legalább nem engednek arra következtetni, hanem valószínüleg a féltékeny királynétól tapadt rá a jelző.

Szerencsétlen fejedelmi házaspár volt ez. A szerencsétlenség a trónokat nem kerüli el, sőt gyakran fölkeresi. Fülöp a nejét nem szerette, mindenképpen menekülni iparkodott mellőle, mert a királyné, habár nem minden ok nélkül, folytonosan üldözte a féltékenységével. A gyanú ölte. Kérés-könyörgés dacára, minden rábeszélés ellenére elment Fülöp, Flandriába és Spanyolországban visszahagyta az áldott állapotban levő hitvesét, a királynét. Nem lehet állandó a bolyongó ember szerelme. A királyné reménysége mindinkább szétfoszlik. A sok bú és fájdalom őrülésbe kergette az elhagyott asszonyt. A sok sírástól homályt fogott szeme. Hajón akart férje után menni, de a két ország között dúló háboru megakadályozta őt ebben az elhatározásában, szóval nem engedték. Eközben az őrülése nőttön-nőtt, őrjöngeni kezdett. Az udvaron aludt hidegben, mikor nem akarták Medina del Campoból kiereszteni. Mikor meglátta az urát, még erősebben tört ki rajta az őrület. A ledér Fülöp, heves szerelemre lobbant egy szőke fürtü szép leányba, nejének a magával hozott udvarhölgyébe szeretett. Juana levágatta ennek a szép szőke haját, mikor megtudta, hogy a királynak a haj tetszik, sőt a körmeivel, ezzel az általános női fegyverrel, barázdákkal szántotta végig a szép leánynak az arcát. Fülöp dühös lett, Juana pedig jajgatott, haladt tovább az őrület utján.

Fülöp, nem tudván beleilleszkedni az élet rendjébe, erősen dőzsölt Burgosban, meghült, s ifjan, tragikus halállal halt meg (1506) huszonnyolc éves korában. Az őrült asszony, férje beteg ágyánál virrasztott, kiapadtak könyei azóta, hogy Szép Fülöpöt egy szép belga leánynyal ölelkezni látta.

Juana, Fülöp korai kidőltén búslakodva, folytonosan imádkozott az elhunyt lelki üdveért s gyülölt minden nőt. Fölnyitatta az ura koporsóját, meggyőződést akart szerezni arról, hogy a hullát nem lopták-e el a szeretők. Vitték azután Fülöp holttestét Torquemadára. Juana parancsolta, hogy a szállitás éjjel történjék a sötétben, mert Fülöpje halálával leáldozott az ő napja. Asszonynak nem volt szabad közeliteni a holt testhez, mert féltékenysége a halálon túl is kínozta.

Dögvész miatt hegyek közé terelték Juanát, oda is magával vitte a holt testet. Útközben, gyászát vive a koporsó után, egy templomban helyezték el azt éjjelre, de onnét is kihozatta, nehogy valaki ellopja s a láz őrületében szabad ég alatt esőben töltötte az éjet a koporsó mellett. Reggel, emberei által megnézette, meg van-e a test?

Ilyen szerencsétlen koronás asszony volt Juana, a ki végső napjaiban, fékevesztett őrjöngésében, sötét szobában agyon kínozta magát. Bíbor, daróc alatt egyképpen szenved a szív, a szerencsétlenség mindenütt utól éri az embert, előle nincs menekvés a trónon sem. A félisteneknek tartott személyek is gyarló emberek. Poruk helye tovább marad megjelölve, igaz, nehezebb darabb kő nyomva őrzi, de az idő szele az alól is kisöpri a királyi hamvakat, ha azokat valamely ellenség már előbb szét nem szórta, tűz, víz meg nem emésztette. A föld pora, mely ránk tapad, őseinknek málladéka. A nemesség, csak földi cím, rang, ez a legideiglenesebb valami, gyakran még a halál előtt enyész. A dolgok és események megismétlődnek az életben és történelemben, vándorolnak egy nemzettől a másikhoz, egyik uralkodó családtól a másikhoz.

A háborodott lelkü királynéra ráfordul még a be-

széd sorja Granadában, a hol porlik teste. A Medinától Salamancáig a leoni fensíkon húzódó utvonalról írni nincs. Unalmas rónaság, melyen gabona terem ugyan, de én annyira letarolva láttam ezt a vidéket, hogy termékeny voltát alig birom elhinni. Fölcifrázott öszvéreket látok az utmentén nagyobb számmal. Ugy veszem ki a robogó vonatról, hogy birka módra vannak megnyírva. Kasztiliai paraszt emberek, Sancho Pansa alakok nyargalnak az uton, szamáron.

Salamancánál megállunk egy kissé, mert ez már nagyobb város, egyetemi, 22,000 lakóssal. Mellékes, hogy ez is egy tartománynak fővárosa, hogy püspöki székhely, inkább a történelmi visszaemlékezés az, mely figyelmünket magához vonja, leköti. Mikor még Krisztus előtt Salmanticának hivták, Hannibal hóditotta meg. Hol van ilyen régi város? melynek rengeteg a története. Egykor „Kis Rómának" nevezték, a tudományok és művészetek anyjának. Az egész környéken nincs város, még se haladt előre, inkább hátra; van az ugy; most meg alszik. Tizezer egyetemi hallgatója négyszázra apadt le. Lapos sapkát viselnek. A salamancai egyetem egyidőben mindjárt a párisi után következett, most, nagyon messze áll tőle, manapság sem a tanárai, sem a tanulói nem vernek föl nagy port.

Salamanca látta a mórokat falai között, pusztult a spanyol örökösödési háboruban, a spanyol szabadságharcban, parancsolt benne a francia, sőt rabolt benne. Ki győzné részletezni ezeket az embertelen dolgokat, vad tetteket? Egy másik vad dolognak a tanujaként áll a Plaza de Toros. Ennek ellenében székesegyháza, kettő is van, az uj és a régi. Mind a kettő nevezetes. Az uj, meg a nagy gót székesegyház is még Amerika felfedezésének az idejéből való. A hosszantartó épitkezés következtében többféle izlés váltakozik rajta, tornya száztiz méter magas.

A régi székesegyház, mintegy háromszáz évvel még előbbi keletü, három méter vastag faláról Salamanca erősségének — Fortis salamantina — nevezték. Elbir még sok időt. Cidnek a hadi keresztjét őrzik benne. A

templomok, a három halmon épült várost körülvevő falak közül is jól látszanak. Római hídja is van a városnak huszonhét ívvel a Duero vízkörnyékéhez tartozó Tormes folyócskán át, de, hogy a rómaiak óta hányszor javitották, ujitották meg a hídnak részeit, hallgat arról az évkönyv. A város egy magas fensíkon fekszik, azért alacsonyaknak látszanak a havasok. Egy 450 méter hosszu vashídon robogunk át.

Egyhangu tájak, sivatag tisztások nyilnak meg előttünk, forró a légfuvalom. Helylyel-közzel néptelen vidékek következnek, melyeket fölváltanak falvak és vidékies jellegü tucatvároskák, tengő-lengő ipartelepek, lustálkodó dombok. Csatahelyek, melyeken dúlt a háboru, sűrűn omlott a halálos zápor, melyekhez fűződnek megrázó eseményekkel teljes történetek. A hol küzdöttek, a hol dörgött az ágyu, csattogtak a fegyverek, sorra, rendre hullva a hadfiak, ott leltek örök nyughelyet hamvaik. A drága fegyverek, melyekkel küzdöttek, olcsó vasak lettek, elette a rozsda. Végre elérjük a spanyol határvárat, melynek elhagyása után átlépi vonatunk a portugál határt.

VI.

A spanyol vasutakról.

Nagy kínnal, nagy bajjal. — Sok a kívánni való. — Apró vasutrészek. — Csak spanyolul tudnak. — Boldog ember. — Ezren fölül kilométer. — Elmult a tengeri fürdő hatása. — Zsúfolt kocsik. — A hadjáratból visszatérők. — Nem szeret katonának állni. — Sovány földek. — Vándorművész. — Szűk helyek. — Szives kinálás. — Esznek és szemetölnek. — Nem falánk, nem részeg. — Nem lehet mosdani. — Vonatsebességek. — Nincs hordár. — Nem lehet rájuk bízni. — Hiányos jelzés. — Udvarias kalauzok. — Rossz világitás. — Kukucsálás. — El vannak látva tűzszerszámmal. — Ennivaló, ennivalók. — Szétszedik az embert. — Sok és nagy fáradsággal. — Nem volna jó ismételni. — Kevés az, mit látunk. — Elmélkedem.

Azt mondtam előbb, hogy Spanyolország éjszaknyugati részét *átszeljük*. A tapasztalás megmutatta, dehogy *szeltük*, dehogy vágtuk keresztül, csak átvergődtünk ezen az ország részen valahogy, cammogtunk.

A spanyolországi vasutakra ráillik a Nagy Kikinda és Nagy Becskerek közötti utvonalon közlekedő kocsiknak az N. K. N. B. kezdő betükből álló fölirása, a mely betük inkább azt jelentik, hogy: „Nagy kínnal, nagy bajjal“ — vánszorog tovább.

Ezen bevezető sorok után közmeggyőződésből szóljunk tovább egyetmást a spanyol vasutakról, anélkül tehát, hogy a teljes kényelmet szerető ujkori utazók s utleirók túlozásába esnénk, anélkül, hogy a spanyol vasutakat csiga lassuságuaknak mondanánk. Festéshez elég a jellemző szín, nem kell a kirivó.

Általában véve a spanyolországi vasutak s azok kezelése, sok kívánni valót hagynak. Ennek egyik okát főleg abban találom, hogy az apró vonalrészek, több

részvénytársaságnak vannak kezében, a mely társaságok, pénzcsoportok, a helyett, hogy egyesülnének s egyöntetü eljárást teremtenének meg, széthúznak, dacolnak egymással; ennek a fonák eljárásnak a levét, az utas issza meg.

Az alkalmazottaknak nincs egyenruhájuk s a spanyol nyelven kivül csak kivételesen tudnak mást, ebből az utasnak sok kellemetlensége, fenakadása támad, melyet máshol, a hol a vasuti tisztviselők legalább még csak egy világnyelvet beszélnek, könnyen lehet elkerülni. Pedig mennyi kérdezni valója akad még annak is, a ki elég járatos az utazásban s a különböző kalauz könyvek forgatásában, azt csak az tudja igazán, a ki a spanyolországi vasuti vonalakon utazott. Bizony nem nagy hasznát lehet venni a Guia-nak, mint ők a menetrendes könyveket nevezik.

Világlátott, de már egy kevéssé utazott emberről is gyakran mondják azt, hogy boldog ember! Van abban valami, de a boldogságból sok leszámitandó van. Hogy minél teljesebb képet adjak a spanyolországi utazásomról, megjegyzem, hogy Irun spanyol határállomástól, Villar Formoso, portugál határállomásig 636 kilométernyi az ut. Ehhez jön még a portugál földön, mint látni fogjuk, kevés hiján félezer. A nap, szeptember végén is erősen tűz, a köves talaj éjszaka is sugározta ki a hőt. Az ország nagy, elnyúlik akár mint Norvégország; egész nap a vonaton vagyunk, mégis alig látszik a földabroszon, hogy mentünk előre. Budapesttől Lisszabonig rengeteg az ut, ha oda akarunk érni, sietni kell, az időből nem sokat lehet vesztegetni utközben, meg azután határidőhöz is volt kötve a megjelenésünk Lisszabonban. Utaztunk tehát egyfolytában két napig és két éjjelen át. Meresztette a mozdony, tüzes vörös szemét. A biarritzi és san sebastiani tengeri fürdőzésnek elmult minden hatása.

A kocsik zsúfoltak voltak, a 400 kongresszusi tagnak legtöbbje ezeken a vonalszakaszokon jött az utolsó két napon. Örülnünk kellett, hogy külön kocsikat kaptunk s nem kellett a spanyol katonákkal, sápadt, fakó

arcu, kórsujtotta emberekkel egyben ülni, a kik a kubai háboru füstfelhőiből kerültek haza azidőben, lősebbel elgyötörve, lerongyolva, bénára löve, sőt önmagukba rogyva. Hogyan néztek ki a nyári bő-, fehér-, piszkos nadrágban! Nyáron, vászonban járnak a spanyol katonák. Milyen mások a mi magyar katonáink a szűkvégü posztó nadrágban. Sajnálatos volt nézni a sok fiatalt, hogyan vette le őket erős lábukról a sárgaláz, a febre amarella gyilkos lehe, mely az ajkukat érintette, mellükre ólmos nehézséget rakott. Rosszabbul jártak, mint bajtársaik, a kik rövid kínnal jutottak a tűzokádó páncélos hajóról a hullámsír fenekére. A lecsüngő, duzzadt alsó ajkuk enyhülés után vágyott, zsúfolták a katonákat rekeszekbe, fegyverestől, borjústól. Meleget éreztem, mikor rájuk néztem, a kik az emberirtó betegségben sínylődtek. Borzalmas látásukra, megmozdul az érző emberben a lélek és a vér. Az emberölés borzalmasságát látva, írmagostól szeretnők kiirtani a vészes háborut. Egynémelyik legénykének még alig ütközött a bajusza, már is a hatálnak eljegyezve, nyomoruság fia lett. Súlyos betegséggel küzdve, rohamosan csökkentek az élettünetei. A túlvilághoz közelebb volt, mint ehhez, ugylátszik, hogy a halál gondolatába belenyugodott. Nemsokára gurulni fognak a könyek érte. Szánalmas emberek. Nem valók már az eke szarvához, műhely asztalához. Az öreg Spanyolországgal elbánt az ifju Amerika, pedig bátor a spanyol katona. Nagy hálátlanság a felfedező ország iránt. Egy tiszt, nem öreg, elgyötrött, nyugdíjba kéredzkedik. Mi, a kik nem vettünk részt a világ fölosztásában, talán nem is tudjuk elképzelni, milyen nagy kár egy ilyen gyarmat elvesztése! A hadi költségekre, engedélyezett féljegyünkre, nekünk is kellett fizetni hadi pótlékot, 33⅓ százalék impôt de guerre-t.

Nem szeret a spanyol, katonának állni, csaknem erőszakkal viszik el az ujoncot, tépik le az anya öléről, választják el a kedvesétől. Aféle gyüjtő vonatokra szedik őket össze s viszik karhatalommal a rendeltetésük helyére. A bucsuzkodással járó szívtépő jelenetek a vonat elindulása után megszünnek. Kezükbe veszik a guitarrát s hamar megvígasztalódnak. A fiatal ember, a ki nehezen

vált el az otthonától, több esetben haza se tér, a lázas kamaszévek átélése után valamely városban teremt magának uj családi kört. A hosszas katonai szolgálat alatt „mindenféle szerelemnek vége szokott lenni."

A nagy emberanyag szállitása miatt pontos vonatkésés minduntalan. Lelkünk majd kiszakad a várakozásban. A kisszerü, mondjuk nyomoruságos és piszkos vasuti vendéglőkben — fatetős silány házak — minden falat elkapkodva, a közelben, se bolt, se piac. Segitsünk magunkon, hogy az Isten is megsegitsen. Vigyünk magunkkal ennivalót, bádogdoboszolt halat, ónlevélbe burkolt sajtot. Az élelmiszerül bevett erős spanyol bor még növelte a testi hőt, mely azután ernyesztett. Örültünk, mikor egy uj épületü indóházba jutottunk, mert némely vidék olyan siralmas itt, hogy inkább eltaszit magától, mint vonz, a nép se tud a földön megélni, bojtorján se terem a szamárnak, gyarmat pedig volt, nincs. Ügetve fut végig egy sovány, agyagos sárga földön a szamársor, nehogy utólérje az éhség. Vasut dacára is látunk akármennyi ilyen, állatháton való áruszállitást. Szamárkaraván.

A vasuti kocsikban vendégül szegődött olykor egy-egy vándorművész, korhadt hárfával, repedt, lantforma, húros hangszerrel, melyet guitarranak neveznek. Akárhányszor látjuk ezeket a muzsikáló koldusokat a vasuti kocsikban. Mindig akad egy kis keresetük. Hallgattuk egy ideig a gitár-pengést, a hárfahangot, azután kitessékeltük a zenélőket, mulattassanak másokat is. A spanyol mindig ad. Azért, hogy a bikaviadalt kedveli, jószivü ez a nép. El-elnéztem, a vasuti kocsiban, milyen türelemmel hallgatta egy-egy rózsaszinü csöpségnek a torkaszakadtából való sivalkodását, rugkapálását milyen édes mosolylyal kisérte.

Az orleansi vasut kényelme, álomban sem jelentkezhetett. Ülve, a vonat által rázva, jegyért a kalauz által, uj jegyváltásért egymást felrázva, vajjon ki alhatnék?

A viteldíj drágasága mellett a kocsiszakaszok szükek, piszkosak, többnyire fej- és kartámaszték nélküliek. Egy utitársam ülve alszik, elnyomta a buzgóság. A benyomá-

sok lepattantak róla, mikor nyugalmat kért a fáradság. Itt az a szokás, hogy a kocsikban esznek, isznak az emberek. Fűzfavesszőből font nagy kosárral hoz magával élelmi szert egy többtagu család. Szétálló, kitömött zsebek. Alig hangzott el az ajkakról a Buenos dias, (Jó napot!) dugaszolta ki az öreg a boros üveget, vette elő a poharat; alig nyitotta ki az anyjuk a batyut, teritette szét a papirost, melyben sült, nyalánkság vagy gyümölcs, talán még gótai nyelvkolbász is volt. A szeletelő kés használatba vétele után megkezdődött az ismerkedés, kínálás, szives beszéd kiséretében. Udvariasan meg lehet köszönni azt, a mit fölajánlanak. A kimondhatatlan nevü ételekre el lehet mondani: Chacun a son gout.

Az aranyalma és a vérpiros színü granátalma héja, a besavanyitott olajbogyó magja, a zöldségek levelei halomra, padolat rács közeiben gyülnek, csont is akad bőven, mert a léghuzam miatt az egyik oldal ablakait nem mindig lehet leereszteni, kidobálni rajta a héjakat. Annál jobban lehet olvasni az üveglapon, a gyémánttal bele karcolt neveket.

Azok után, a miket a spanyolok utközi evéséről, ivásáról mondtam, senki se következtessen falánkságot az evésben, hajlamot az iváshoz. Ne bizony. Mértékletesen él a komoly, sőt komor, mély szenvedélyü spanyol, keveset eszik, iszik, nem részegszik. Ha valakiről azt mondják: részeg, annyi, mint a mikor nálunk azt mondják: zsivány vagy gazember.

A második osztály kocsii olyanok, mint nálunk a harmadik osztályé, de még ha csak olyanok volnának: nagyon szük hely jut a podgyásznak, ez pedig csak kövéredik utközben képektől és a képes lapokkal ellátott könyvektől nehezedik. Némely rozoga kocsiban podgyásztartó sincs. A spanyol ember, asszony, sok málhával jár. Nem csak a hálók, a padok is tele vannak, sőt a lábnál is minden hely elfoglalva, ezeken keresztül kell bukdácsolni ki-bemenéskor. Ládák, batyuk, csomagok, katulyák, — élelmi szereknek, bornak, kenyérnek. Ágynemüt is láttam akárhányszor magukkal cipelni, cókmók-

terségben. Életsora mindjobban Délre tereli s Madridban bele szeret egy kasztiliai szép leányba. A frigyből János Jenő születik. Atyja a saját mesterségére akarja fogni, de őt, a ki az örökkévalóság csíráit hordozta magában, vágya az irodalom felé hajtja, őrszelleme őt a cserág és babérlomb felé tereli. Huszonhárom éves korában már ünnepelt színműíró, szépen szárnyal sokágu irodalmi müködésében. Az asztalos műhelyt rangos hivatal kárpótolja bőven. Nem csak írt spanyol nyelven, de a spanyol irodalom legszebb termékeit át ültette német talajba. Hírt, dicsőséget szerzett a nemzetének, meg használt is. Nagy életkort ért szellemi képességének teljes erejében.

A spanyol irodalomban jó hangzásuvá vált, csillogó nevek között, a közélet országos hírü munkásainak az oldalán, kiknek egész élete nemes törekvésben telik el, most Echegaray József költő, író, politikai hírlapíró az irodalom első képviselője. Az első nagyságu csillagot, eszmei értéket ismerjük mi is magyarok, a nemzeti színház előadásaiból. Nagyhatásu drámák. Legjobban beszélnek a színdarabjai. Kifejezéseinek szép köntöse van. Vannak színei, az érzések finom árnyalatainak festésére. 1905. évi márc. 19-én egész Spanyolország ünnepelte a spanyol irodalom atyamesterét azon alkalomból, hogy a Nobel irodalmi díjat Mistral és ő között megosztották. Nem közeliti meg az elmulás, eszméi szárnyakon terjednek, szívből szívbe szállnak. Mélységes lelkitudással, a zengzetes spanyol nyelv szókincsével sok első rangu irodalmi mű kerül ki Spanyolországból. Nevesebb emberektől érdemes munkák a tudomány tisztes csendjéből. Törik a nemzeti művelődés utját. Érdekfeszitő lovagregények, a korábbi időre tólódó nagy szerelmekről. A regényköltészet honában, élénk tollak álomképeket elevenitenek föl, rajzanak a képzeletünkben. Sok jó író van Spanyolországban, biztosnál biztosabb, erősnél erősebb, nemzetük élére állott tehetségek, kikre nagy eszmék kergetésében a jó barátok bámulattal tekintenek, irigységgel az ellenségek.

II. Fülöp a hatalmas király, mikor fővárosnak szűknek találta a sziklás, kicsi Toledot, hogy a Spanyol-

minden állomáson ügyelgő, borravalóleső, fölismerhető jelük a rongyosság. Csőcselék, koldus féle emberek ezek, a kik lábatlankodva árasztják el az indóházakat. A spanyolországi koldusokról azonban nem lehet abban a cikkben írni, mely a vasutakról szól, mert nagyon hosszura nyúlnék ez a cikk, a nyomoruságból elég egy is, írni és olvasni. Ne kövessük Gorkij Maximot, a ki az „Éjjeli menedékhely"-ben, jólelkekben, közveszélyes emberekben annyi nyomoruságot tár elénk, hogy kimerülünk azok nézésében és csak az író kitünő tolla tartóztat.

Az állomásokon lődörgőkre, a furfangosság minden nemével bélelt zsebleső egyénekre, kiknek a dolog nem kenyerük, félvállról nézünk, a kétes alakokra podgyászt bízni nem lehet. Magyarjaink vaskos módon adják ezt az értésükre. Rájuk nézve a társadalomnak sincs meg a fölvevő képessége, pedig a munka, nemzeti érték, de — ugy tudom — éles szemmel kiséri őket a rendőrség, rájuk csörtet a rendőri razzia és a mikor az idegen erő segitségével vezettetnek elő, a bíróságnak is van tőlük kérdezni valója. A hömpölygő tömegben őket szemmel tartani nehéz, a csatlakozás elég gyakran eltart órákig, az uti bőröndünkhöz pedig az uton nagyon kell ragaszkodnunk különböző, de ismert okokból, itt főleg azért, mert éléstárul is szolgál az. Ha tehát nem akarunk a hordár díj fölött veszekedni, kézi málhánk eltünése fölött aggódni, vegyük föl a — keresztünket s békén viseljük tovább a nap terhét s mondjuk, hogy a spanyol vasut is a Cosas d' España-hoz, spanyol eredetiséghez tartozik. Hallok körülöttem több rendbeli Excellenc címezést. Olyan olcsó lett az itt és Olaszországban, mint nálunk a Nagyságos úr!

Spanyolországban nem szokás jelezni a vonatok indulását. Azt csak nem vehetjük jelzésnek, mikor a vasuti őr kongatja a harangot, mert egyszer a vonat indulása előtt, másszor annak indulása után jut az, eszébe, a harang félre verése. Az állomások nevét, de még azt se kiáltják ki, meddig áll a vonat valamely állomáson. Hiszen nem lehet a tartózkodást előre tudni, ugy mondják. Tegyük hozzá mi a tapasztalásból, hogy ok nélkül is meg-

hosszabbitják a tartózkodási időt, meg azután, vízszegény helyeken, bajos a gép itatása.

Maradtunk tehát egyideig mindig a kocsiban, nehogy lemaradjunk, vagy mások hozzánk furakodjanak, de azért utazunk, hogy tanuljunk, csakhamar megtanultuk azt, hogy ha a vonat megáll, nyissuk ki az ajtót és szálljunk ki egy kis friss levegő habzsolására. Nem kell félni az elkéséstől, mert ember emlékezet óta nem maradt le még senki, elég idő marad akkor is még a vonatra való fölkapaszkodásra, mikor a mozdony füttyentett már s a kalauz nehányszor hangoztatta: Señores viajeros al tren, sőt akkor is, mikor a vonat már megindult. Az oldalt nyiló szűk kupék ajtóit magunk nyitogatjuk, csukogatjuk. Ha kell, egyszer meg is áll az induló vonat, mert a nép maig se nőtt bele ebbe az ujkori intézménybe. Azért az ügyességért, melyre itt szert tenni lehet az induló vonatra való fölkapaszkodásban, nálunk az utast meg szokták büntetni. Régi példabeszéd az, hogy: ahány ház, annyi szokás, de Spanyolországban azt is mondhatjuk: ahány vasut, annyiféle rendetlenség.

A vasuti sok rossz szokás közül, csak ezt az egyet emlitem: Nem-e mindenütt elterjedt rossz szokás az, hogy az utasokat az egyik kocsiban összezsúfolják, a másik kocsi pedig üresen szalad. Van tehát a mi házunk előtt is söpreni való.

A kalauzok udvariasak mindenkivel szemben. Hangjuk mértéke, beszédük formája nem változik a szerint, hányadik osztályu utassal beszélnek, mint nálunk.

A spanyolországi vasutakon való döcögés műszavait csakhamar megtanuljuk. A ki a latin és francia nyelvet érti, hamar eligazodik azon, hogy fonda, vendéglőt jelent, viajeros al tren, beszállást, se cámbia la linea, vonal változást jelent. Csak az ment nehezen a fejembe, hogy parada, megállapodást, tartózkodást jelent, mivel hogy ez a szó más latin eredetü nyelvekben egészen eltérő jelentéssel bir, katonai díszes kivonulást, díszünnepélyt fejez ki. Az is sokszor hangzik föl, mikor az utasok elhagyják a kocsi szakaszt: Vaya Usted con Dios. No hát menjünk Isten nevében más tárgyra, a világosságra,

melyet Isten teremtett, itt azonban nem világosságról, csak világításról lehet szó, az is gyarló.

A világitás a kocsikban és a szűk váró termekben olyan, hogy bővebb leirás helyett elég róla azt mondani: kevés olajat fogyasztanak a mécsben. Néha jobb is, ha nem látjuk a nyomoruságot a harmadik osztályu szobaketrecekben, melyekre a tekintetünk folytonosan ráesik, különösen mikor a csatlakozás az éjfélelőtti és éjfélutáni órákra — egyhuzomban — esik. Két kocsi szakaszra esik egy lámpás, de nem fönt elhelyezve, hanem az elválasztó deszka falba illesztve. Az olajmécses mellett, vagy a mécses kiemelve, lehet kukucskálni. Ez nem háborgatja a vidám spanyol nőket. Nem bánják ha nézik őket, hiszen ők is kiváncsiak. Egy-egy szivarkát is szivesen szippantanak el, hogy az idő jobban teljék. A dohányzási tilalom az első osztály egy kis részére van csak szoritva, de a gyakorlatba innét is ki van szoritva. Van tehát füstfelhő, lehet felhőzni. Szivarkával kínálják meg egymást azok a férfiak is, a kik az előtt soha se látták egymást, ennyire megy a spanyol szivesség, udvariasság. Egy nőies kifejezésü, kisasszony kezü fiatal ember nekem is szolgál. Mondom neki, hogy a cigaritonál maradok. Tanulmányozni lehet a spanyol vendégszeretetet és nagylelküséget. Kis dolgokból következtethetünk a nagyokra. Többféle tűzszerszámmal bőven vannak mindig ellátva, viaszos gyufák, kénbe mártott, gyulékony végü papirszeletek náluk mindig készenlétben, szélben is gyujthatnak vele, valahogy be ne álljon a dohányszomj. Spanyolországban jó és olcsó szivarkákat lehet kapni havanna-dohányból. Papir hüvelyük gyakran csokoládé színü. A dohányzók ügyesen tudják csavarintani maguk is.

A bőr kulacs is kézről-kézre jár. Ajkukkal nem érintik a nyilását, ügyességgel, magasabbról csurogtatják tartalmát a kitátott szájukba. Füszeres humor.

Többször gyümölcscsel, egyéb nyalánksággal kínáltak meg további utamon engem is azok, a kik maguk is *ennivalók* voltak, és igy elesik a panaszom a koplalás és a szamársonka ellen, mikor a hölgyek jó-

kedvüknek elbájoló sugarát vetették rám. Csak azt sajnálom, hogy nem lehettem nyelvtanból legalább akkor spanyol ember. A képiratok nyelvét nehéz megtanulni. Másrészt itt is igaz marad az, hogy sok fér el egy szóban.

Dicsérni valóm is van. Nem alkalmatlankodik annyiszor, nem kelt föl álmodból a vonat kalauza jegy miatt. Az ellenőrzés inkább a váró termekben és a vasuti-olykor ablak nélküli vityillóknak a ketrecszerü szobáiban van, a hova csakis jegygyel lehet belépni, azokból kilépni. A rendetlenkedő ember nem is annyira a vasuti személyzettől tart, mint inkább azoktól a csendőröktől, a kik fegyveresen kisérnek minden vonatot. Mert bizony megtörténik, hogy egyik-másik, a kinek utazni kell és nincsen reá költsége, a szemmel nem tartott oldalon bebuvik a pad alá.

Városoknál, ujépületü indóházaknál, a hol tömegesebb a kiszállás, a szállodák személyzetének vendégfogása csaknem erőszakkal történik. Jelenet akármennyi. Borravalóleső ennél is több. Egyszer a táskát kapják ki az utazó kezéből, máskor a tétovázó utason vesznek össze, kapnak hajba egymással a társas kocsik kalauzai. Halljuk mindenféle szállodának a nevét hangoztatni, többször a csillagét, a napét az égen, Viktoriáét a földön.

Nos szives olvasó, ragaszkodol még továbbra is ahhoz a mondásodhoz, hogy: az utazás nagy boldogság! Verítékkel és untalan fáradsággal van bizony az összekötve, kivált mikor fűt a nap, átsül a levegő, terhére vagyunk önmagunknak a hőség átszenvedésekor. A népélet tanulmányozásának az érdekessége, az ismeretszerzés vágya, Isten szép világának a látása, az emberi kéz csodaalkotásai, az emberiség történetének a játszó helyén képes csupán az elgyötörtséget leküzdeni. Az a jó következése is megvan az utazásnak, hogy az idegek összeszedése után eltünik minden rossz érzés, marad a jó, én legalább akkor élvezem át igazán az utazást, mikor azt ismétlésképpen a szemem elé állitom és leirom. Boldog vagyok abban, hogy utaimat megtehettem, de boldogtalan volnék, ha azokat ujból, még egyszer kellene

megtennem. Szenvedélylyé már csak azért sem emelkedhetett bennem az utazás, mert minél többet jártam a világon, annál jobban láttam azt is be, hogy milyen kevés hely az, a mit láthattam és hogy egy egész hosszu élet sem volna elégséges arra, miszerint az égi testeknek ezt az egyik legkisebbjét, a sárgömböt, melyen lakunk, minden részében csak nagyjából is megismerjük!

Elmélkedésem közben elém áll a kalauz és Tengan ustedes el favor udvarias szavakkal kéri a jegyeket, ország határt érünk, melynél a vonatból kiszállunk.

VII.

Lisszabon felé.

A portugálok földjére érünk. — Ország területek. — Ezernél több kilométer. — Serra da Estrella. — Hej de télen! — Mintha ciklopsok dobálták volna. — Nem hallott ilyesmiről Horacius. — A történelem színes lapjai. — Jelentkeznek a pálmák. — Kártyáztak. — Zárda az erdőben. — Pampilhosa. — Coimbra. — Pompás virágok. — Hosszu ruhás tanulók. — Faág mint eke. — Temető mellett. — A Tajo-völgyben. — Álmosság. — Épités csodája. — Célnál vagyunk.

ucsut veszünk egyelőre Spanyolországtól. ízlelitőül elég volt. Villar Formosonál a portugálok földjére lépünk. A változás nem nagy zökkenéssel járt. A hegy-völgyes tájon összehasonlitó vonalat egyelőre nem képez semmi, uralkodó a tájon.

Átestünk a negyedik vámvizsgálaton. Csempésznek néznek minden embert a nagy világban, ha hivatalosan is jár, ha mint jó barát. Nem bíznak a becsületben, van rá okuk.

Camoës és Vasco da Gama hazájában vagyunk. Ott, a hol Isten tele kézzel szórta áldását a földre, az ember önzése és kapzsisága keritést vont a jobb termőföldön, hogy abból ne markolászhasson az, kinek soványabb talaj jutott. A nemzetgazdász másként vélekedik, én csak ugy mondom, a mint elgondolom, talán ugy is van.

A kicsi Portugáliában[1]) — mely a XIII. és XIV. században élte fénykorát — egy nagy darab, kevéssé

[1]) A portugál királyság területe, az Európában ötödik helyen álló Spanyolország 507.036 □ kilométer területéhez képest 89.372 □ kilométerrel csekély, a lakosainak száma öt millió. Csaknem mind katholikus vallásu. Az Azori-szigetek és Madeira területe külön 3203 □ kilométer és a lakósainak száma mintegy 400.000. Portugáliának afrikai és kelet-indiai gyarmataiban van mintegy 2,000.000 □ kilométernyi területe. Katonáinak száma a béke időben 25.000.

ismert földet kell még bejárnunk, hogy az Atlanti-tenger éltető lehéhez, Amerikából jövő fuvalomhoz juthassunk, a sós habokban fáradalmainkból kiúszhassunk. Soha se vonzott úgy a tenger, soha se kívántam jobban a halavány olajfák árnyékában pihenni, mint ebben a végevárhatlan utban, mely mindig jobban Délre vitt, Délre, a hol perzselő a vöröses fényü nap, mely fölpattogtatja az izzó szirteket, kiszáritja a vizeket. Megállnak a rohanó patakocskák, kiadják a lelküket. Majd ha ismét felhők fognak úszni az égen, táplálékot kapnak, melytől élednek. A ki Afrika forróságában járni akar, szokjék hozzá itt az izzó levegőhöz.

Milyen kis darabka föld a térképen ez az egész Portugália, szinte félve simul a sokkalta nagyobb Spanyolország mellé, annak délnyugati részéhez, és ime, hogy megdagad most a szemünkben, különösen az utunk végén, türelmünk fogytával. Pedig a portugál földön is meg kell tennünk még 441 kilométert. Ha azt a spanyolországi utvonal 636 kilométernyi hosszához adjuk, kijön 1077 kilométer, vonat kapcsolási kevés szünettel egyfolytában megtéve. Ezt csak író, ujságíró teszi meg igy, kinek sietős a dolga, vagy más, a kit az üzlet vagy a nyomoruság hajt. Végig nézek a végtelenbe futó sinpáron s tovább szállok. Megakad tekintetem csaliton, kigyódzó vízéren, kavicsos medrü patakon. A víz, mint valamely ezüst paszománt a föld zöldbársony dolmányán.

Azt véltük, ha elhagyjuk a spanyol határt és a portugáliba lépünk át, vasut dolgában jobb lesz minden. Dehogy lett jobb, még . . . . no de nem illik . . . díj nélkül szállitották a vasutak a kongresszus tagjait, bár merre jártak azok az egész országban. Festettek is hízelgő képeket Portugáliáról.

A két ország között nem nagyon szembeötlő a változás. A hegyvidék egy, vonat mellett falmeredek sziklák, a folyamvölgyek folytatások, csakhogy az előtörő, az Atlanti-tengerbe torkolló folyók itt már hajót hordanak a hátukon. Sziklaország, mégis elég kenyeret ad, a tenyészet Portugáliában, Európa bármely országával vetekedik. Hamvaszöld olajfa, sötétzöld fügefa, virágos és

gyümölcsös narancsfa, szentjánoskenyérfa akármennyi. Istennek a tenyere osztja áldását a népnek. Elevensövényü kertecskék, pelargoniumból, kaktuszból.

Föltünedeznek a gránit alapu Serra da Estrella (Csillaghegység) fölszaggatott szirtjei, ormai, melyek nehéz, sötét viharfelhőket szívnak magukhoz, róluk most nem röpködnek le hüssitő szellők sem. Hej, de télen, mikor az éjszaki szélvész, fergeteges zivatar sivitva száguld róla! A hegység képe, megrajzolódik a perspektiva keretében. Mintha ciklopsok dobálták volna összevissza a vadon fával benőtt sziklagátakat, melyeken zuhatagot képeznek a zivataros esőzések. Most a felhők teste föl van szakadva. Kapó figyelemmel nézek és csodálom a rómaiakat, a kik állitották, hogy a hegyes vidék egyáltaljában nem lehet szép. Horacius, a római császárság epicureus költője se dalolt ilyenről, kiálló hegyorom tövében fekvő falvakról. Elkanyarodunk a magas, merész hegyalakulások fenségétől Éjszakra, hogy tömegeiket, a százados vízmosások örvényeit kikerüljük, de azért a szemeimmel átölelem az egész vidéket. Hegyharánton járva, egy-egy prédavágyas sast is látok keringeni. Ezidőben a hegy harántutján csak a pásztor népség jár, a csevegve sikamló, morogva folyó patakok táján a csordájával, harapós kutyáival, melyek a farkast is megszalasztják. Délnyugatra fordulunk azután, végre folytonosan Délnek tartunk, a merre a Tajo vize nyujtózkodik s torkollik a tengerbe Lisszabonnál, a hol hegy, víz, hüs levegő szelidíti a nap sugarát.

Hegy-völgyi falvak esnek szembe, várromok meredtek felénk. Látunk maradványokban falakat, melyeket még a mórok ellen vontak, lesziporkált róluk a homok. Láttunk csatatereket, melyek alatt — megbomolván a csatarend — szivek porladnak, a melyekben egykor keresztény érzés, hazaszeretet lángolt. Portugáliának is volt hízelgéssel elrontott királya, világtörténeti véres szakasza. Itt is volt politikai oktalanságban, neves embereknek a kivégzése, okos, hazafiasan gondolkodó főknek a nyakról legördülése, megannyi vérfagyasztó történet. Portugáliának is van XII. Károlya Sebestyén királyban,

kinek Poltovája Marokkoban volt. Portugáliának is volt bebörtönözött királya VI. Alfonz személyében Cintrában. Minden mező egy-egy csatahely, melyen kifent acéllal harcoltak, enyészetbe estek fényövezett daliák. Zászlólengés, dobpergés, paripák száguldozása, ország fölött az égnek sötétvörösre válása.

Jelentkeznek a pálmák. Nagyon megörültem, hogy láthattam az égnek szökellni a sugár növésü, sötétzöld lombu szép fákat, melyeket Kelet világában oly annyira megszerettem. A fehér nagy virágu, terebélyes magnolia fán ezer virág.

Magyar utitársaim a természetnél jobban szerették a kártyát. A böröndökből hevenyészett asztalokon csapdosták a svájci szabadsághősök alakjait, ujjuk csontját se kimélték. Elég meleg volt ugy is, de a játékkal járó izgalom még jobban tüzelte az arcukat, mert a vesztőnek, utja forog kockán.

A regényesen fekvő bussaccoi zárda haragoszöld erdejéből kimagasodnak a ciprusok, platánok és vadgesztenyefák. Látásuk is kedvesen hat ránk, öröm a szemnek, sötétzöld szinük. Milyen hűvös is lehet a zárda folyósója, mikor a nagy épülethalmazt sürü, sötét erdő környezi. Milyen jó volna most a zárda falai között boldog egyedüliségben megnyugodni, emberektől egyelőre távol lenni. Most azonban, nem a mi számunkra teremtették az istenek a nyugalmat.

A mélyen fekvő Pampilhosa látképe bontakozik ki előttünk; környékén alant rizsföldek, szőlők, magasabban fenyvesek. Nem törnek elő ezekből zuhogva sietö vizek, de bárhova nézek, kedves tájakban fürdik tekintetem. Látok középszerü anyagi körülmények között levő embereket. Mennyivel szebbnek látnánk mindent, ha az álom nem esett volna ki a szemünkből.

Coimbra város, regényesen, fehéren, lépcsőzetes emelkedéssel, egy hegylánc végső zöld dombjának lejtőjén; körülfolyja az ezüst-tiszta Mondego. Hattyu a víz szinén. Sajátos visszfényben fürészti a nap. Van egyeteme csillagvizsgálóval, püspöki temploma, mely uj. Festői a nők viselete.

Coimbra vidéki pórnő.

E városnak szülötte: Camoës (Kamoins) Lajos, az első portugál költő, kit honfi társai „nagy"-nak neveznek. Visszatérünk még többször Luizra, a ki óriási eszmeanyagot gyűjtvén össze, elnyerte a költők legfőbb pályabérét, a babért. Coimbrát, a portugálok Athénjének ő nevezte el, talán nem is költői nagyitással. Lehet akkor, mikor az ország fővárosa[1]) volt, bizonyára szebb is volt, népe gazdagabb.

Pompáznak a szines kaméliák, mondják Japánban sem szebbek. Nyurga agavék, Mexikoban sem nagyobbak, eukalyptok, akár mint Ausztráliában. Az utszéli kertekben sok szépet látunk, égő szineket, az utszélen vad oleander ligetet.

Az indulóházban fekete ruhában állig begombolt tanulók. Keresik a képességeiknek megfelelő mezőt. Találják-e majd? más kérdés. Az élet másként osztályoz mint az iskola és a miként ifjonti észszel elgondolják. A tanulók, a szabad római polgárok béke idején viselt feiső ruhájához hasonlitó öltözetükben, régi korbeli alakoknak tünnek föl.

A hegyek, sziklafalaktól körülzárt völgyek, hegyszakadékok, hegyátfurások és töltés-kanyarulatok elmaradnak, giz-gaz által fölvert, vagy attól megtisztogatott sovány termőföldek következnek, jólét nem látszik a szűkutcás falvakon, faducok által támogatott falakon. Egynémelyik meszelésen, barnul a por felhősen. Miként is lehetne az? Görbitett faág az ekéjük, melylyel csak karcolják, de nem túrják a földet. Egy kőválu képez hozzá ellentétet. Szekerük, mintha a római korból maradt volna meg, az ökör jármon, mór eredetü cifrázat.

A halál otthona, temető mellett surran el a vonat. Sok életet sodort ide az elmulás szele. Omlunk tovább a végtelenség folyamába. Apró kőkeresztek, fejfák, jelül. Gyarló földi létnek hirdetői. Törött, több van közöttük. Egyiken az elhunyt képemása. Bizonyára érdem hirdetője. A sírok lakóit, hétköznapi halottakat, a kiknek nem volt lépcsőzetes ravataluk, elnyelte a feledés éjszakája; omlatag sírjukban már csak az anyaföld röge simul hozzájuk.

[1]) III. Alfonz király 1260-ban tette át székhelyét Coimbrából Lisszabonba.

Rengeteg sok halott. A halál erősebb az életnél. Közel jutok a sír gondolatához.

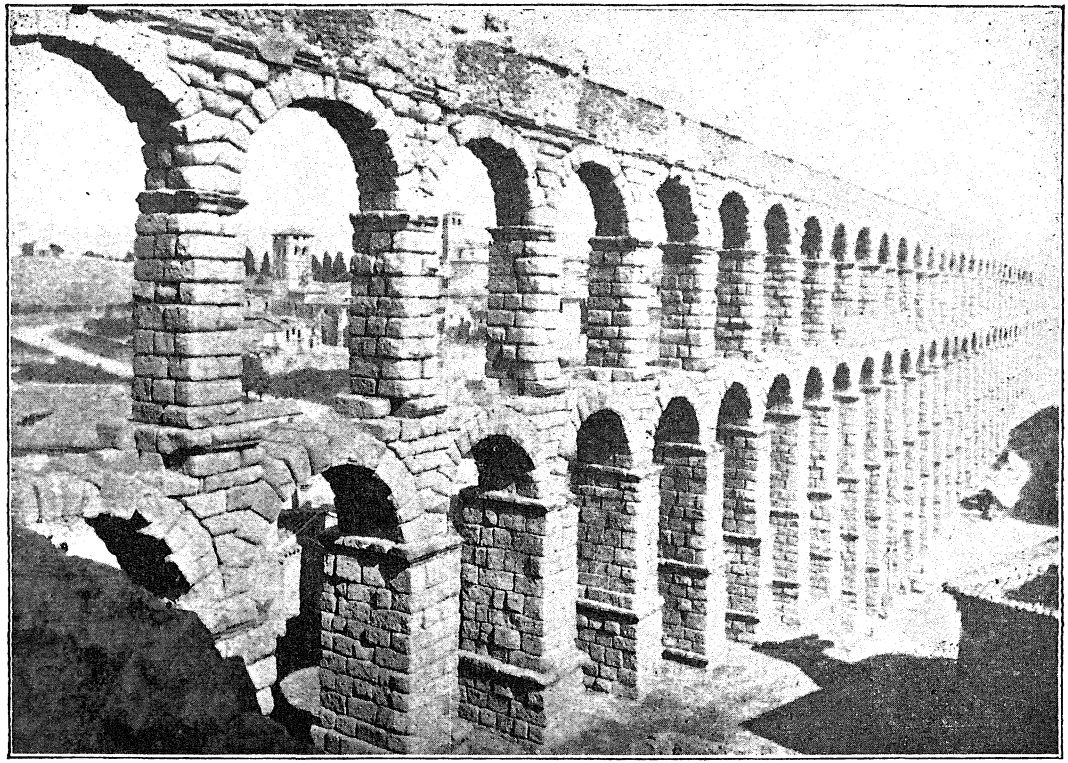
Pombálban, mecsetből átváltoztatott keresztény templom romja.

A Tajo-völgybe érünk, a távol egyre nő. Buja növényzet, akár mint az Elbáé Drezda körül. Látok bőven tejelőket. A Tajoval egy irányban haladunk Lisszabon felé, kényelmesebb kocsikba is vagyunk áthelyezve. Kijut már egy egész fekhely az idevaló utitársak szivességéből. Tovább már nem birom, a nagyvenhat órai ut végén iron és jegyzőkönyv kiesik a kezemből, álomvágyas szemem lezárul.

Lisszabonhoz közel ébredek, mikor a csillagok fényes hamva elenyészett, a fölkelő nap föstögetni kezdte a hegyek csucsait, betolakodott a függönyös ablaku kocsiba is. Magamra kapkodom a ruhát s előveszem bőrtokba sülyesztett látcsövemet.

A fölcsillámló örömérzés után ismét álom fog el, de nem engedem, hogy erőt vegyen rajtam, csak ásitozom.

Tekintetem Lisszabon egyik legnagyobb épitkezésére esik. A római minta szerinti vízvezetéknek 81 méter magasan fekvő, 40 lábnyi mély víztartójára, a sok hektolitert adagoló képességü géptelepre, és az Alcantara-völgyet áthidaló 25 kilométer hosszu, 20 évig épült, sok millióba kerülő vízvezetéknek 759 méter hosszan elnyúló, 11 méter vastag falakkal épitett csodás alkotására. A boltozatok tetején, a kétoldalt elhelyezett csövek között gyalogut van, melyen a Bemfica falubeliek járnak be a városba. Az egymás melletti és egymás fölötti, kockakövekből épitett 127 közül a 35 csucsos ívnek legnagyobbja 62 méter magas. Az Alcantara-völgy, az Alcantara patak, a napot elfogó fehér sziklafal között, bevezető szép látvány ez az óriási munka, a mely ugy tünik föl, mintha óriások csinálták volna, a kik azután eltüntek, itt hagyták a nyomó- és vízvezető csövekkel együtt üzembevételre a törpéknek. Törpéknek is látszanak a rajta mozgó emberalakok. A vonat haladtával a mi szemünk látóhatárából is eltünt a nagyszerü, bámu-

A lisszaboni vízvezeték.

latos alkotás, mint egy varázslatos tárgy, mikor a közel három ezer méter hosszu alagut öt-hat percnyire elnyelt minket. Abból kiérve, végre valahára ütött a megváltás, szomjas szívvel várt órája. Lisszabonban vagyunk. Föltárul előttünk a város szépsége, melynek eddig csak hírhallói voltunk. Veremos. Az ut nagyon fáradságos volt, de fölötte érdekes, mindennapos turista megfigyelésben sokhelyt élvezetes.

VIII.

Lisszabonról.

„Quem não tem visto Lisboa, não tem visto cousa boa.“

„A ki nem látta Lisszabont, semmi szépet nem látott.“

Portugál szólásmód.

Régi nevek. — Honnét ered? — Hol kezdjem? — Zürzavaros képek. — A szállodából kiindulva. — Riskása-pénz. — Varinák. — A folyó tengerré dagad. — Német szó. — Zászlódisz. — Lisszabon címere. — Két tér. — Santo Antao. — Összehasonlitás. — A régi Lisszabon. — Fénixként. — Extrema terra. — Keressük a látópontokat. — Nem Nápoly. — Ötödik, hatodik. — Nem, mint Byron látta. — Mikor virágzott. — Diaz és a Jó Reménység fok. — Előre látó államférfiak. — Szegény ország. — Nincs mit felfedezni.

Portugália, a rómaiak Lusitania nevü tartományának az uj kiadása, Lisboa, 320,000 lakóson fölül számláló fővárosa pedig — melyet mi a portugál elnevezéstől kissé eltérőleg Lisszabonnak mondunk, — az egykori Olisiponak[1]) az uj folytatása, s mi azt, az 1755. évi borzalmas földrengéséről[2]) ismerjük legjobban. Mint minden rossznak, ugy ennek az irtózatos földrengésnek a borzalmas híre, legmesszebben futott el.

[1]) Lehet, hogy a Homér hőskölteményében szereplő Ulissesről elnevezve, a ki itt, társaival partra szállott. Bochart, a keleti nyelvekkel és irodalommal foglalkozó francia mondja, hogy a feniciaiak Alisibbonak nevezték a Lisszabon helyén állott várost, a mely szavak „jó“ és „révpart“ jelentőséggel birnak. Innét származott az Olisipo, ennek Olisipone távolító esetétől rontották a Lisipone vagy Lisibone szavakat, utóbbiból a mórok Lisibona, a keresztények pedig a Lisbonne elnevezést alkották.

[2]) Földrengés 1531-ben és 1575-ben is volt Lisszabonban. Mint valamely tűzhányó, olyan elemi erővel rengetett.

Igazán zavarba jövök, hol kezdjem ki a hét halmon épült várost, melynek aljában a kiszélesedett Tejo folyik csendesen, mikor az Atlanti-oceán nem veti rá a hullámait. Fölülről le, alulról nézve föl, egyképpen szép Lisszabon. Halmainak tetejét templomok és fáskertek koronázzák. Minden pontján elragadó szép.

Miről irjak előbb? Lisszabon látképéről? A Tajonak[1]) tengerré szélesedéséről? A sajtó kongresszusról? A sajtó gyűléseiről? Egyikről sem.

Azzal kezdem, a mi igaz is, hogy a Páristól Lisszabonig hosszantartó ut után, megkínzott tagjaim kipihentetésére ágynak estem s elnyugodván olyan nagyot aludtam, mint a gondtalan gyermekévekben. Sőt akkorát, mint a bunda, a mint az alföldi ember szójárása fejezi ki a mély álmot. Fölébredve, álomnak tünt föl az indulóháztól a szállóházig való bejövés.

Mikor törődötten és álmosan egy nagy városba érünk, melynek széles és hosszu a kiterjedése, van leutja, fölutja, akkor a város első keresztülhasitása zürzavaros képeket ad szemünkbe. Hiába nézegettem a város tervrajzát, hasonlitgattam össze az utcákat, melyeken gurult, fordult a kocsi, bizony kevés hasznát vettem a könynek, mert benne a betük táncoltak, összefolytak. Az ablakos kocsiból kitekintve, észrevettem legott, hogy a városban sok az öszvér és a macska s hogy az utóbbiak jobban vannak táplálva, mint az igavonók.

Miként a hadvezér, ki főhadiszállásáról tájékoztatja magát, hasonlóképpen mi is, leghelyesebben cselekszünk, ha a város tömkelegébe, szállásunk helyéről indulunk ki. Előbb azonban a vendéglő csarnokában hódolunk az ujkori szokásnak, melyet egy utitársam kórságnak mond, s nehány tucat képes levelező lapot menesztünk haza. A szines bélyeget majd leválasztják, gyüjtőknek. A szabályos kemény papir-lapok festett képei szépek, szinei élénkek. Népviseletek, tájképek. A mit ráirunk, rövid annak a tartalma. Élünk, sok szépet látunk, mindenütt

[1]) Spanyolul is Tajo, Takhonak ejtve. Portugál nyelven Tejo vagy Teso Tézsónak mondva.

Halat áruló portugál nő. Varina.

szives fogadás. Levélbe is csak az uti benyomások röpke vázlata kerülhet.

Eltettem emlékül a több ezer reïs-ról[1]) szóló szállodai számlámat, a mely segit arra visszaemlékezni, hogy a Grand Hôtel Centralban laktam, közuti vaspályával összeköttetésben az összes város részekkel. Egymagában álló nagy ház a tenger-, nem, csak a Rio Tejo partján, a hol legjobb népéleti tanulmány esik. Nagyon sok varina járt arra, igy hivják a halat áruló leányokat és asszonyokat, a kik kosárban fejükön hordják a tenger gyümölcsét. Kiemelem a portugáli hires osztriga puhányt. Erősen áll meg a kosár a széles karimáju nemez kalapon. Egy lélekzetre elmondom mindjárt, hogy testhez álló, derékon leszoritott üngben is lapos mellüek és nem szépek. A sok varina, Lisszabon híres és nagy halpiacára emlékeztetett, a nagy halpiac pedig, a világ legnagyobb halpiacára, mely Bergenben van, fjordos Norvégországban. Annyira (15 kilométerre) kiszélesedik a Tajo, tengerbe torkollása előtt, hogy ha nyilt tengernek nem is, de tengeröbölnek nézzük, mint akár Hamburgnál az Elbát, Throndhjemnél a Nidelfet. Szaggatják a folyók a földet, legjobban akkor, mikor megnő az erejük, a tengerrel egyesülni sietnek. A víz is ott érzi magát legjobban, a hol legtöbb a társa — csöppekben.

A Tejo, öt kilométerrel a tengerbe ömlése előtt

[1]) Egy száz centesimós spanyol pesetában 182 reïs van, pedig a spanyol peseta is kis pénzegység, kisebb mint a mi koronánk, körülbelül 95 fillér csak. Előbb többet ért egy frauknál, most az árfolyama alá hanyatlott. Rosszak a spanyolországi pénzügyi s egyéb viszonyok ezidőben, alapos ismeretü, mély bölcseségü férfiura volna Spanyolországnak szüksége, olyanra, mint Talleyrand-Périgord volt Franciaországban. A mi fillérünk is már nagyon kicsiny, csaknem értéktelen pénzdarab, a koldus se szereti, de a reïs, az csak $^2/_5$ része annak. A reïsok ezreivel Portugáliában csak ugy dobálódznak, hiszen egy millreïs, ezer reïs is csak 3 korona 40 fillér a mi pénzünk szerint, száz reïs pedig csak 34 fillér, 10,000 reïs, az 34 korona. Szóval, ha nálunk valakinek 4000 koronája van, menjen el vele Portugáliába, ott milliomos lesz vele. Egy utazási könyvet vettem Lisszabonban, melynek ára 10 márkának felel meg s fizettem érte 6400 reïst. Arany pénz itt alig van, ezüst is kevés, de van sok kisebb-nagyobb papirpénz 50 reïstól 20,000-ig. Tele van azzal a markunk, a mit egy tizezres váltásakor kapunk. Magamféle ember, takarékoskodva is könnyen elköl a szállodában 2500 reïst, 150—200 reïs borravalót naponta. Nem is elég. Szóval, a mi nálunk csak nehány ezer, náluk közel jár már a millióhoz. Gyakorolhatjuk az összeadás derék polgári müveletet. Portugáliában szeretik a számokat nagyitani. Egy lovat, négy lólábnyi erővel fejeznek ki. Ezer lovasból álló csapatot tehát négyezer lólábnyi erősségnek mondanak. Teljék benne kedvük.

Lisszaboni halárusító nők. Varinák.

ismét összeszűkül, mint valamely tengerszoros. Az öböl és tengerszoros hosszában, lépcsőzetesen terül el a főváros. Csak a vízről, túloldalról, egy tekintetre át se látható a maga egészében.

Szállodánkban, a német nyelvü szolgálatnak nagy hasznát veszem sok dologban, habár a szálloda személyzetében többen beszélnek franciául mint németül. Francia nyelvvel nagyon kisegithetjük magunkat a portugál nagyobb városokban. A szálloda alkalmazottjaival való érintkezésemben, észreveszem azt az emberséges és szerény magaviseletet, mely a szabad gondolkozásu portugált a spanyol gőg és elfogultság fölé emeli. A jó benyomást eleve megszerzem. Csak gúnyolja továbbra is a spanyol a portugált, szóval, szindarabban, tegye céltáblául, akkor is „vigan dudál a derék portugál."

A város zászlódiszben áll a sajtókongresszus tagjainak tiszteletére: kék és fehér a portugál szín. A város címere egy vitorlás hajó két hollóval, mert hollók őrizték szt. Vince porhüvelyét, mikor azt a mórok beütésekor Valenciából elvitték, biztonságba helyezték, hollók kisérték a hajót, mikor a szentnek földi maradványát Lisszabonba hozták.

Lisszabonban azt az utat tapostam legtöbbször, mely a lakásomtól, a mellette levő kikötői nagyszerü épitkezésektől s egyéb szomszédságoktól a Praça do Commercio-n keresztül, a nyilvános épületek utbaejtésével, az egyenközüen haladó utcák változtatásával IV. Péter terén át vezetett a Földrajzi Társaságnak Rua da santo Antao,[1]) a Szt. Antal utcában levő diszes és nagy épületébe, a hol kaptuk az utasitásokat a tájékoztató füzeteket, a város képes leirását és egyéb sorrendet.

Egyelőre maradjunk csak kivül s ennek a cikknek a keretében, a következőket szenteljük a város nevezetességeinek és a kongresszusnak. Sort se tartsunk, hanem soroljuk elő a főváros nevezetességeit röviden, nagyjából.

[1]) Szt. Antal, Padua védszentje (1195—1231) a ferencrendi szerzetek buzgó terjesztője, a katholikus egyházban nagyon tisztelt szent, Lisszabonban született. Nem csak itt, de Portugália több városában, utcát kereszteltek el a nevéről. Ujabban divatos szent lett, nők folyamodnak hozzá kérelmük teljesitéséért. Szt. Antal perselye jobban telik a többinél. Budapesten egy lap hordja nevét, cimül.

hogy ismerjük azt, a mi körülöttünk van, mi, olyan messziről, úgy se jöttünk ezuttal Lisszabonért magáért, sem azért, hogy megtegyük az összehasonlitást közte és Nápoly között, melyhez még Konstantinápolyt adják. A kizárólag katholikus ország templomainak a megtekintése kedveért se jöttünk ide. Láttunk ezekhez hasonlókat, még szebbeket Spanyolországban is az eddigi utvonalon, Olaszországban még többet, nagyobbszerübbeket, hanem valljuk meg, a kongresszus és annak ünnepélyességei hoztak minket most ide, a hol keressük a pálmák árnyát, mert itt még szeptember végső napjaiban is nyári hő van, a szinházak zárvák még, azért kirándulást, azt teszünk majd eleget, minél többet. A sajtókongresszusról és munkálatairól is szólunk majd.

A város keleti részében megtaláljuk a régi Lisszabont, kanyargó, meneteles szük utcáival, ódonszerü emlékeivel, a mór világból származó omladékos maradványokkal. Ezekkel azonban itt hamar végezünk, Spanyolországban látni fogjuk a mór emlékeket sokkal jobban, többhelyt csaknem egészen, épen megőrizve. Mi az ujkori Lisszabonba sietünk, annak a nyugati részébe s jól megnézzük a kettő közötti völgyben épült legujabb városrészt, mely a földrengés halmazából Fénixként kelt ki s ma már sok ezer lakóst számlál.

Mindezeknek hátterében az Estremadura (Extrema terra Hispaniae — egykor) mész- és bazalt fensiknak száz méter magasságot meghaladó dombos kiugrásai, melyeken a természet ünnepel, melyek hirtelen aláhajolnak, hogy köszönthessék a tengert, a kicsike föld, a nagy vizet.

Keressük mi ezalatt a híres, szebbnél-szebb látópontokat, hogy a Tejo partjáról a dombságra félkörben, lépcsőzetesen épült, folytonosan terjeszkedő várost, a város fölötti pazar kerteket minél előnyösebb oldalról lássuk.

No, nem Nápoly, a mely mögött a Vezuv tolja föl a parazsát, és a mely alatt Pompeji, régi-régi temető. Még kevésbé Konstantinápoly, a mely mellett a világhirü szépségü tengerág, — habár Lisszabon a Nyugot szul-

Lisszabon látképe.

tánája, — sok szó fogyna az összehasonlitásra pro és contra. Szószapulás helyett, — szó sincs róla, hogy könnyen esik a választás — csak annyit jegyezzünk meg, hogy Lisszabon egy igen szép város, a mely sok szép várossal állja ki a versenyt, még azok közül is többel, melyeket igen szép fekvésüeknek mondanak s a melyek között jó elől is áll, de soha se felejtsük az összehasonlitásnál, hogy több szépfekvésü város van Európában, a ragyogó fekvésü magyar fővároson kivül ott van Granada az Alhambrával Spanyolországban, ott van Genf Svájcban, Génua Olaszországban, Stockholmról se felejtkezzünk meg, mikor a sorozat legelejét töltjük be. Lisszabon megelégedhetik azzal is, hogy az összevetésben az európai legszebben fekvő városoknak ötödik-hatodik helyére tesszük. Ez is nagyon szép és ez a sorhely meg is illeti.

Lisszabon ma már nem az a város, a milyennek Byron énekelte. Ujkori, tiszta, vízvezetéke, csatornázása levezeti, a Tejo (maradok a folyó portugál elnevezésénél) elviszi minden mocskát, szutykát. A sok gazdátlan kutya is segit az utcára vetett hulladékot eltakaritani. Némely utcájában, Konstantinápolyban képzeljük magunkat; vizes edények rendőri intézkedésből a házak előtt, az állatok szomjának az enyhitésére.

Lisszabon két díszes és nagy terén, (Commercio és IV. Pedro) az apróbbakon is, szélesebb utcáinak kereszteződésénél sok szobrot látunk, felfedezőkét, királyokét, hősökét, közbül igen szépeket. Költség mindig akadt, mert a meggazdagodott Portugália a XV. század vége óta való, a XVI. században is folytatott felfedezéseiből,[1]) Brazilia elfoglalásából, (1500) Elő- és Hátsó-India egyes részeinek birtokba vételével, világkereskedéséből, okos és előre látó államférfiainak tevékenységéből, a kik minden időben tudták, mit kell tenni. Vajha minden államban az államférfiak többet gondoskodnának a népről, mint magukról. Nagyon ráfér Portugáliára ezidőben a

[1]) A mórok és a kasztiliaiak ellenében nyert győzelmek után, Tengeren járó Henrik, infans, fölkeltette a felfedezések iránti vágyat. Guinea partkörnyéke ismert lett, Diaz Bertalan 1486-ban elérte a Jó Reménység fokát, Afrika legdélibb részén.

jó kormányzat, szegény a nép. Kevésért nagy terhet hord a galleg. Születik-e majd egy második Julius Caesar, a kinek a nevéről Portugália elneveztetnék ismét Felicitas Julianak, a jövő titka még. Országok fölemelkednek, lehanyatlanak, ujból erőre kapnak. Vajha Magyarországra nézve is ez a sorsfordulat beállna! Portugáliában a tenger sokat hozhat még, csakhogy nincs már mit felfedezni a földön, a sarkvidékektől pedig nincs mit várni.

IX.

Lisszabon nevezetességei.

A két oszlop között. — Korzó helyett fejős tehén. — Nincs pénz. — Gondoltam a földrengésre. — Szép szobor. — Pombal miniszterről. — Országos épületek. — Arany-utca. — Szobrok. — Rocio. — IV. Péter szobra. — Carta Constitucional. — Még többet adott. — Aféle Champs Elysée. — Előkelő világ. — Portugália legnagyobb költőjéről. — A portugálok Petőfije. — Vasco da Gama itt és ott. — A közuti kocsikon. — Nevezetes füvészkert. — Buenos Ayres itt. — Estrella-sétány és templom. — Holtak nyughelye, holtak fája. — A virágoknak testvére. — Legszebb kilátás. — Hajósok lámpája. — Az őrült királynéról.

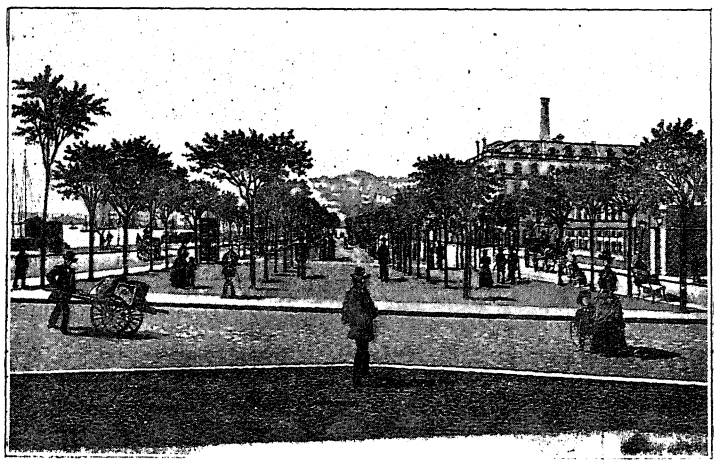
Lisszabonnak legszebb épületei a Praça do Commercio-n vannak. E közhasználatu szavak értelméből kitünik a tér volta. Estende szerettem a tér két márvány oszlopa közé állni, nézni a vízre, mikor a hunyó nap oda kölcsönözte neki aranyát, bíborát. Korzó a folyó partján nincs. Valószinüleg azért nincs, mert pénz sincs. Mindig a pénz az, a mi nincs, a korzó megépitéséhez sincs, habár igen szép sétahelyet lehetne a parton létesiteni. Most akárhányszor láttam a tejes-embert, a mint estefelé arra hajtja fejős tehenét, a fogyasztó szemeláttára fejte meg a haszonállatját és szolgálta föl a frissen fejt tejet.

Vízen ezüst tajtékot túrt a sok hajó. Ezüstös hab, vitorlavásznas hajó, minden aranyló és piranyló lett.

Gondolkozom azon, milyen világrenditő látvány lehetett a 40,000 ember pusztulása, mikor vízáradat és tűzvészszel a nagy földrengéskor (1755 nov. 1) a kikötő hajói eltüntek a szétvált vízben, a városban levők a a megnyilt földben gázhalmazállapotu fojtó anyagban. Csak gondolni is rá, iszonyu.

Az 1750 méter hosszu és 1100 méter széles tér közepén van I. József bronz-, lovas szobra, hálás népe állitotta. Jobb helyre nem is tehették a mesterét dicsérő emléket. A király sokat tett a népe javára a nagy földrengés után. A szobor vakitó fehér kő talapzatának elülső részén híres miniszterelnökének Marquez d. Pombalnak domborművü arcképe. A lépcsőzetes-, rácscsal védett talapzat szélesebb két oldalán, jelképes, ágaskodó lovat fékező, hosszu harsonából fúvó alakok.

Mikor a király, födrengés után emberét kérdezte, mi tanácsot ad, mit kell most tenni? azt felelte Pombal:

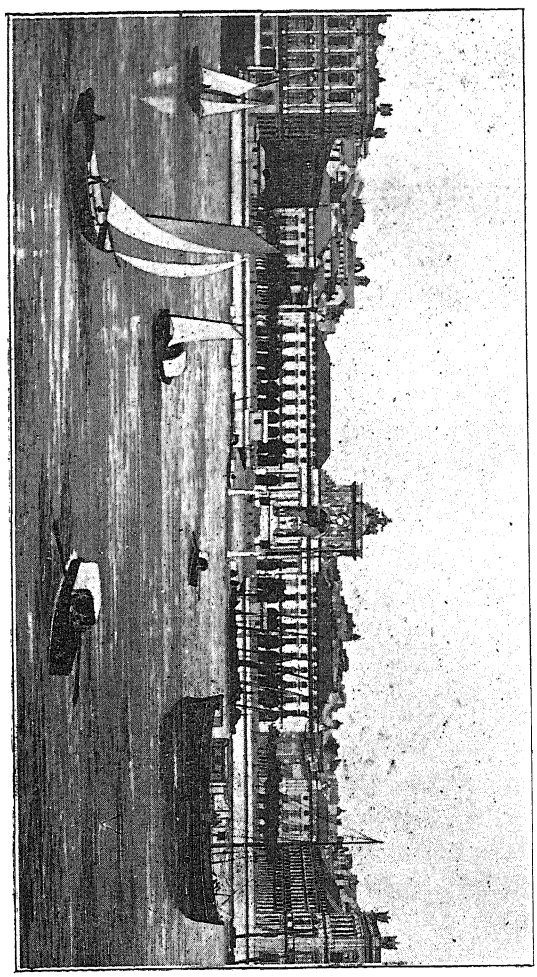
A Tejo partja Lisszabonban.

Uram! a holtakat el kell temetni, az élőkről gondoskodni. Föl is épitették a ledőlt házakat csakhamar.

A Commercio-téren és annak közvetlen közelében vannak az állami nyilvános épületek. Valahányszor erre jártam, mindig egy másikat néztem meg tüzetesen. Igy került a sor a városházára, (alfandega) a pósta- és távirda palotájára, a legfőbb törvényszék épületére és sorban a miniszteriumokra.

A térről hét, egymással egyközü utca visz a másik legszebb térre, IV. Péter terére. A nagy diadalívvel

kezdődő egyik utca Rua d' Duro, a mi arany utcát jelent. Tényleg nagyon sok arany-ezüstműves lakik benne. A portugálok nagyon szeretik az ékszert viselni, a szegényén is látunk bonyodalmas fonású gyűrűket. Pombal minisz-

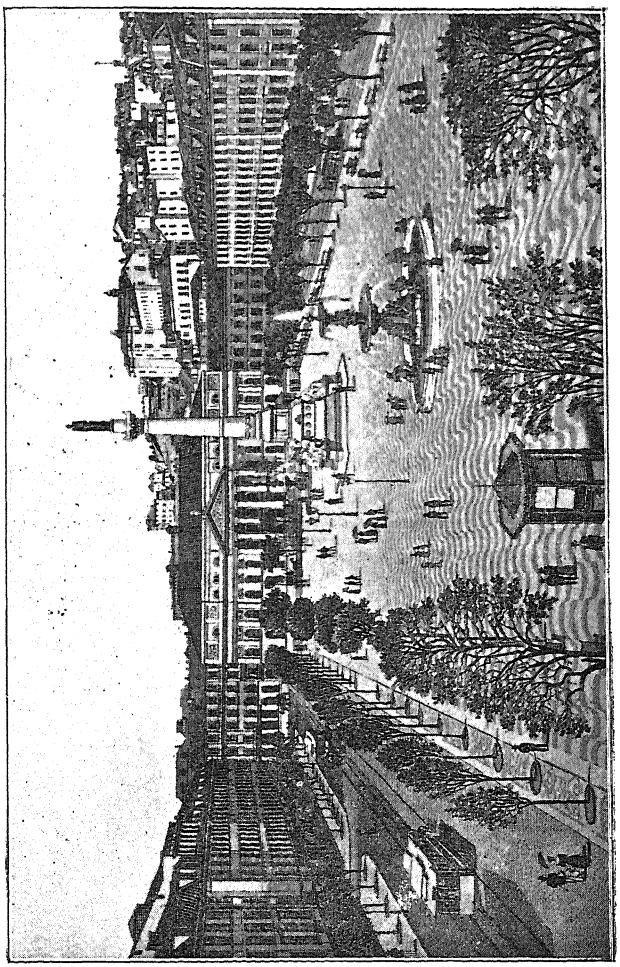

A Commercio-tér Lisszabonban.

ternek az volt a terve, hogy az egy mesterséget űzők egy utcában lakjanak.

A Rua Augustá-n nagy óramű, Vasco da Gama, az emlitettem Pombal őrgróf, továbbá egy győztes hadvezér, még egy negyedik alakkal, szobrokban.

Az utcákat róva, érdekkel nézzük a színes porcellán téglákat, mikkel a házak fala be van boritva. A fénymázolt cserepeket (azulejos, mond azulechos) Spanyolországban fogjuk inkább látni. Az azulejo, kék színt

IV. Pedro tere. A lisszaboni nagy színház.

jelent, mert előbb kékre, s csak később festették minden színre a falburkolatra használt cserepeket.

IV. Pedro befásitott-, mozaik burkolásu terén vagyunk, melyet röviden Rocio-nak neveznek. Hossza 105 méter,

szélessége 92. Két bronz kut a további dísze a szép térnek, melynek éjszaki részén a II. Doña Máriáról nevezett, szobrokkal díszített, ezidőszerint legnagyobb színház Portugáliában.

A császár bronz szobra magos oszlopon áll s uralja az egész tért. Az a kérdés támad, miért áll ez a szobor Lisszabon legszebb terén? Miért állitották a szoboralakot olyan magasra? Távirás irmodorban, érthetően elmondom.

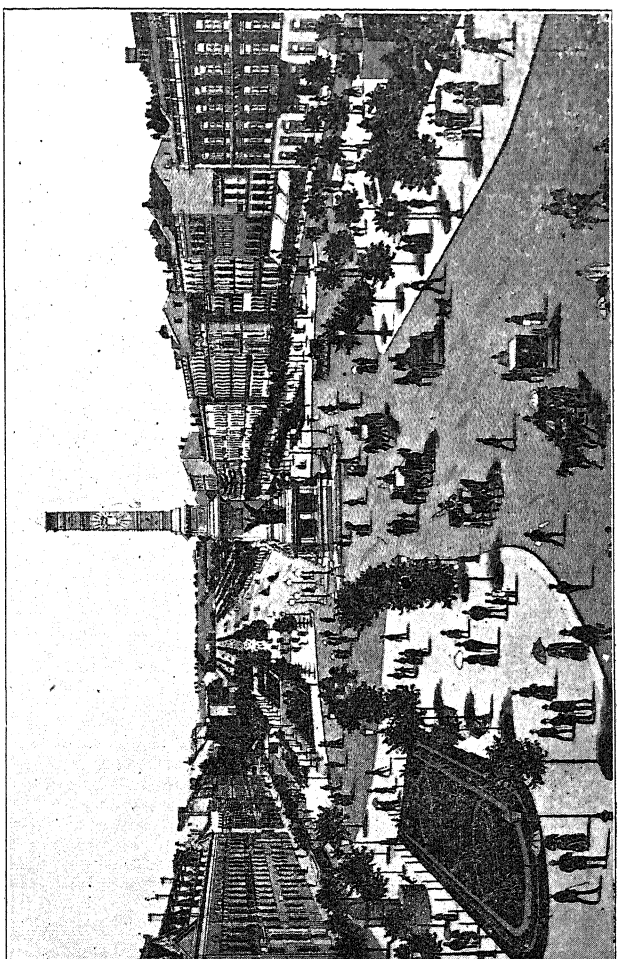
I. Péter mint braziliai császár, IV. Péter mint portugál király 1826-ban kibocsátott Carta Constitucional-án alapszik Portugáliának szabadelvü, alkotmányos államformája. II. Mária királynő ehhez 1852-ben Acto adicionallal még hozzá tett, mi által a királyi hatalom korlátok közé szorittatott. Tegyük mi hozzá azt, hogy népek szabadsága legyen a királyok boldogsága. Sokan örüljenek, érezze magát szabadon a nép. Minél többet abból a szabadságból, melyet Isten adott, mert szabadsággal halad a nép, mely előre menni vágyik. Ne találja kedvét zsarnokságban, jogok bitorlásában, a népszabadság elnyomásában az, kit a nép, maga fölé emelt, királynak koronázott.

A Pedro-térről Éjszakra van a gyönyörü Avenida da Liberdade árnyas sétahely, aféle Champs Elysée. A belépőnél magas oszlop, a győzelem és szabadság bronz alakjaival. Emelték Portugália ujjá alkotóinak az emlékére, a kik az 1640. évi fölkelés alkalmával megszabaditották Portugáliát a spanyol uralom alól.

Este, tele a széles fasorokkal biró, díszkertszerü sétány női közönséggel. A Pedro-tér a város szive, ez az Avenida pedig az uri világ gócpontja. Virágos táblák, fák, közöttük gyönyörü pálmák. Jó levegő és pompás kilátás a hegyekre. A ki fölebb vágyik, vagy a kit az utja, dolga, innét tovább visz, más városrészbe, az fölül a sodrony kötélen járó gőzsiklóra és olcsó áron emelkedik.

Nagymelegben, a sürü népességü városban kerestem a tereket, kerteket. Eljutok a Camoës-térre. Nézem Portugália legnagyobb-, csupa érzés költőjének, Luiz de

Camoës (vagy Camões) szoboralakját. Fönséget lehel. Homlokán ragyog a muzsa örökéltet adó csókja. A mintázónak keze, gondolatot rögzített formába. Mint a mi Petőfink, költő és hős volt. Jobbjában kivont kard,

A Szabadság-út Lisszabonban.
Avenida da Liberdade.

bal kezében könyvet tart, jelképezi a Lusiadokat. Ez a legnagyobb, legsajátabb elbeszélő költészeti műve, a lángelme harminc évi munkásságának az eredménye, a portugálok hőskoráról szól, dicsőíti nemzetét, szókincscsel

gyarapitja a portugál nyelvet. Valóságos eszme-tenger. A költő nagy híre, városról városra, országról országra terjedvén, Os Lusiadosokat leforditották a müvelt világ minden nyelvére. Greguss Gyula ültette át magyarba a világirodalomnak ezt a maga nemében páratlanul álló müvet, mely egy csodaerejü és gazdagságu agyvelőnek terméke. Lelkéből leledzett csodavirágok, munkájából áradó rajongó fajszeretet. A mi Aranyunk, Toldijában személyesitette meg a magyar faj minden kiválóságát és minden jó-, régi erényét.

A költőnek, Athaide Katalin udvarhölgy iránt érzett szerelme, őrült elragadtatása, a kénytelen vándorbotot adta kezébe. A makacs elmékkel szembe szállni, gyenge volt az ereje. Az udvar köréből előbb Santarembe, azután Afrikába ment, hogy az élettel harcba szálljon, de csak a jobb szemét vesztette el a mórok elleni tengeri csatában, Gibraltar tengerszorosban. Innét, költészettől, szerelemtől hevülő szivvel Keletre sodorta végzete. India pálmái alatt sétált. Lelkét mély érzésü dalokra olvasztotta föl. Onnét hazajött és keserü szívvel gondolva a multra, meghalt (1572) szegénységben, noha szellemi jelentőségénél fogva egy király volt. A kinek egyénisége annyi szívet hóditott meg, nem csatolhatott magához még csak egyet. Szegénységben halni meg, ez a nagy szellemek osztályrésze több esetben. Most, a ki csekély évdíjon nyomorgott, egy egész tért kapott, mint Budapesten több jelesünk, utcát. Hányatás után, nagynak indult életpályát szakitott meg elején, szegény Reviczky Gyulánk, Petőfi óta a szerelem legédesebb dalnoka, a székes fővárosban szintén tért kapott, hogy el ne felejtsék egészen. „A világ csak hangulat!“ Sírkövéről is hirdeti. Meghalt a kórházban, neve a klasszikusok közé került. Az életben nélkülözés, halál után pompa, ilyen a sors járása, csak az a vígasztaló, hogy másutt is igy van. Petőfinek egész Társasága van, nevéről elnevezve, de a mikor élt, azt irta:

„Boldogtalan voltam
Teljes életemben;

Csak az vigasztal, hogy
Meg nem érdemeltem."

Eleget érthet belőle a hálás (!) nemzet.

Alcantarai szt. Péter-téren, árnyak alatt pompás kilátást élvezek a városra. Látom a Tejo-öblöt és Lisszabon keleti részét, azután nézem a térrel kapcsolatos kertben nevezetes férfiaknak szobrát. Homér, Marcus Aurelius és Antonius után megpillantom Vasco da Gamát. Portugáliában jártunkban, ennek képét, szobrát sokszor látjuk, különösen most, hogy ünnepelik a híres portugál felfedező négyszáz éves emlékét, a ki utat talált Dél Afrika körül Kelet India felé.

Bejárjuk az egész várost öszvérek által vont közuti vasuti kocsikon. Viteldíjat nem fogadnak el kongresszusi tagoktól, elég az igazolvány felmutatása. Most jut eszembe. Érdekes. Nem azért érdekes ez a kocsizás, mert gyakori előfogattal jár a talaj emelkedése mián, mert ez inkább késleltető, mint érdekes dolog, hanem azért érdekes, mert a kerék egyszer vas sinen jár, másszor pedig, ha a szükség ugy hozza magával, a kövezeten gurul. A kerekeken ugyanis nincs nyomkarima, hanem a kettős sinfej között haladnak.

Figyelmesen megnézem a füvészkertet. Ezen szerény elnevezés alatt lappang egy pompás kert. Sétálok koronás pálma sudarak között akár Keleten és élvezem a szép kilátást az Avenidára. Az Atlanti-tengerről áramló szellő megmozgatja a fák nagy leveleit, talán hírt hoz a szundikáló pálmáknak az ottani testvéreikről, az uj világból. Égő színü virágok, húsos levelü délszaki növények sokasága szabadban; ez már itt, az éjszaki szélesség 38. foka alatt az ő délövi birodalmuk, enyhe éghajlatuk. Gondolkodom fölötte s ugy találom, hogy ennek a füvész kertnek nehezen akad Európában párja. Nézek egy díszes kutat, melyet megannyi csúszó-mászó állat díszit (!) legalább én annak veszem. Mind szép az Isten teremtése, valahány, csak az ember, az nagyon finyás.

Buenos Ayres-nek hívják a városnak magasan fekvő nyugoti részét. Ha már nem láthatjuk az oceánon tul Argentina legdélibb tartományát, elégedjünk meg ezzel

a kicsikével, a mely az oceánon innen van. Annál inkább elégedjünk meg ezzel, mert amaz egy fátlan síkság, emez pedig egy pompás, zöld halmu vidék, melynek gyöngye a Passeio publico da Estrella. Nyilvános, pompás díszkert, a legszebbeknek is a javából van. Sétáló főutai szélesek. Nagyszerü kilátás, afrikai fényözönben gyönyörü látkép, melyet a Tejon tul levő hegyek körvonala zár be. Az innenső parton szélmalmoknak a sokasága, kerekeik forgásának a játéka.

Ide szerettem eljárni Lisszabonban való tartózkodásom alatt, ha egy kis szabad időre tehettem szert és élvezni akartam magam. Jól esett ez, a hosszan tartó elketrecelés után, mikor a társas utazásban annyi ember mindenféle hivalkodó beszédét kellett meghallgatni, annyi ember szeszélyéhez kellett jó képet csinálni.

A díszkert mellett temető van. Közeli és távoli nemzetek fiai találtak itt végső nyughelyet, csendes kikötőt az élet zajgó tengerén való hányattatás után. Portum inveni, mondja Horácius.

Elég szép emlékkövek, de valamennyi nem ért annyit, mint egy magasra megnőtt, sötétzöld színben viruló ciprusfa. A halottaknak fái, nagyon emlékeztettek a konstantinápolyi temetőkre, melyekben ég felé álló levelekkel, ciprus nagyon sok van. Azóta se láttam ilyen szép ciprus-temetőt. A holtaknak szép fekhelye, égbe viszi lelkemet, gondolataim akörül csoportosulnak, vajjon hol lesz az én végső nyughelyem, kikötőm? Hiszen minden óra kondulása meghozhatja a véget, a vitorlák leszerelését, a gyarló ember létének a nagy bizonytalanságában!

A délszaki díszkertben sétálok, a tropikus igéretföldön, szivom a mámoritó édes virágillatot, melyet fürge szellő kap föl, áramlatba önt, azután egy kékes-zöldes kis tavacska partján megnyugszom. A virágok ágaskodnak, hogy megláthassák a víz tükrében magukat, szépek-e?

A virágoknak egy testvérkéje, ifju, bájos teremtés, mesterkéletlen szép leányka, az anyjának oldalán halad a víz partján. Szótlan. Hallgatok én, mint a természet, mikor elnyugszik fölötte a' lég, est hajnalán. Anyának,

Portugál nő, ünneplőben.

leányának léptei, az enyémek is az Estrella-templomhoz vezetnek. Én oda törekszem, megyek, hogy tovább láthassam a szentek képeinek ezt a hasonmását.

Láttam én már templomot nagyobbat és szebbet, mint a fehér mészkőből épült, lapos tetejü, szentek szobraitól ékes Basilica Estrellá-t. Lisszabonban magában háromszáznál több templom van. Olyan is, melyet még a keresztes vitézek alapitottak, (dos Martires,) de ez, sok istenházánál nekem jobban tetszik, magam sem tudom, miért? Talán azért, mert fenséges magasságban trónol, mert mindig szem elé kerül, mikor járjuk hegyes-völgyes Lisszabonnak utcáit, melyekben könnyü az eltévedés. Mint tengerjáróknak a világitó torony, ebben a háztengerben, az Estrella templom, homlokzati-, cifra, kettős tornya, igen jó tájékoztató, ugy a szentély fölötti magas, formás kupola, melynek alsó részén, körben, alakok, fölül ismét torony, ennek tetejében világitó lámpa, hajósok jó tájékoztatója a tengeren. A legszebb kilátás a városra, környékre, a kupolából van. A ki innét látta Lisszabont, nem felejti el fekvésének szépségét. Nők, a templomból és a templomba ki-be járnak, láthatjuk a portugál nőt ünnepi ruhájában.

Mária (I.) királynő trónörökösért fohászkodott. Kivánságának a teljesedését hirdeti a templom belsejének sok márvány vésése, a templom belső, külső részén művészi kivitelben több jelképes szobor.

Mária királynő nyugszik a főoltár közelében, a ki huszonnégy évig tartó őrültség után érte itt el nyughelyét.

A Belem-toronyról, Belem-templomról és a királyi palotáról kellene még jelen cikkem címe alatt szólni, de ezekről mégis külön.

X.

Belem-torony. Belem-templom.

Megannyi érdekesség. — Másutt nem látunk. — Sajátságos épitkezés. — Változás mindenütt. — Átok fogja. — Hajós ház. — Itt bucsuzott Vasco da Gama. — Nagy Emanuel épitkezése. — Nagy mesterek dolgoztak. — Mintha cukorból volna. — Kőcsipke. — Ide hozták porhüvelyüket. — A templom leghüsségében. — Királyok nyughelye. — Pompás kupola. — Zárda palota. — Nyolcszáz árva. — Csak itt lehet látni. — Kiválik.

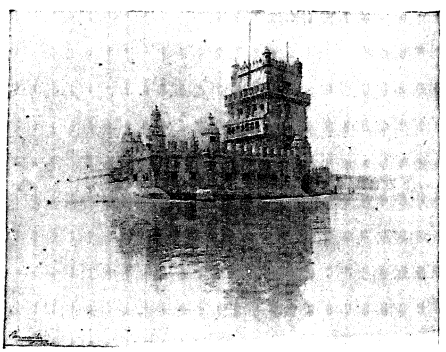
Sok szép látnivaló van Lisszabonban, kétség kivül, föltalálunk benne mindent, a mi egy világváros fogalmához megkivántatik, keretébe tartozik. Közelebbi és távolabbi környékén is megannyi az érdekesség. Ne gondolja azért senki, hogy e nehány cikkel, ki van meritve a tárgysorozat, mert a mi időnknek jó részét, délelőttön a sajtó kongresszus, délutánon a kirándulások foglalták le s igy sok szép dolog maradt nekünk látatlanban. Emlitem itt csupán még per summos apices a Belem- (Bethlehem) külvárosban a Belem-tornyot és a szt. Jeromos Belem-templomát a kapcsolatos zárdával.

Belem-torony, melyet szt. Vince tornyának is neveznek, a XVI. század elejéről való, ódonságában is szép, legsajátságosabb épitkezése Lisszabonnak, világnevezetességre tett szert, ilyet másutt nem látunk. Hatsarkos, hat kisebb tornyos, lépcsőzetes alantjáról emelkedik föl a magasságához nagyon széles méretü, négyszögletes torony. Vaskos épitkezés arab ízlésben, a Tejo védésére épült eredetileg a város és a tenger közt, körülbelül középen. A lapos torony alsó szélesebb részének a fölsején, cifrázatos kőerkély van, ezen belül, mintha ugy emelték volna rá a kisebbet a nagyobbra, egy keske-

nyebb, négyszögletes torony van. Ennek a négy sarkán ismét négy gömbölyü kisebb torony, melyeknek a kupolái indián épitkezésre vallanak. Az alsó-, vagy főtorony középső részén, kiugrással folyosó, ezen hét, íves ablak, fölöttük a toronyfalban még kettő. A sajátságos épitkezés legalsó részében börtönök, hova egykoron az államügyek ellen vétő embereket zárták.

A terjedelmes torony kőanyagából több, emeletes nagy házat lehetne épiteni.

A Belem-toronynak nincs most már jelentősége, mint egy régibb idő maradéka áll, tekint a kék színben tükröződő tengervízbe le, mely a folyását változtatva, beiszapolta. Változás mindenütt, életben és természetben, megállapodás sehol sem. A paradicsombeli átok mindenütt fogja az embert, dolgoznia kell folytonosan, a teremtés szikláit törni és halomra hordani, egyszer roppant nagyságu gulákba rakni, másszor Belem-tornyot épiteni azokból, mégmásszor a kőanyagból városokat emelni, melyek időnként elpusztulnak, ugy is, hogy kő kövön nem marad s ujra kell kezdeni a munkát soha meg nem szünő fáradsággal. Nézve a Belem-tornyot, jutnak ezek eszembe.

A Belem-torony.

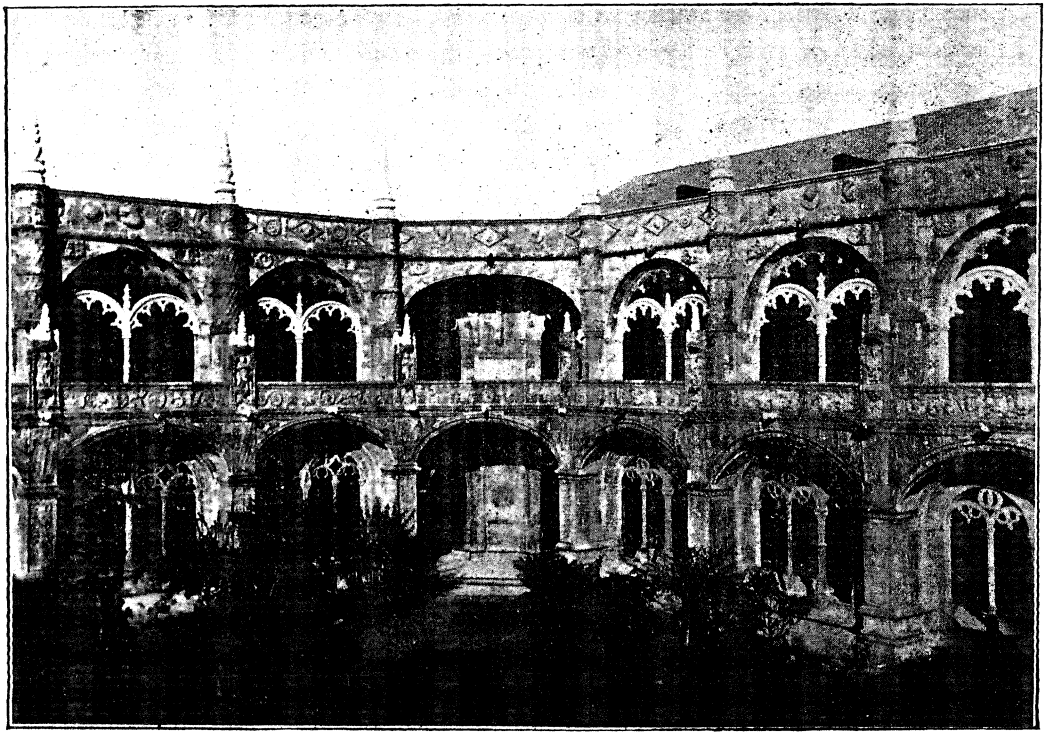
A Belem-tornyot elhagyva, valamivel odább, kamilla illatos vízpartján találjuk a szt. Jeromosról nevezett Belem-templomot, és azt a zárda palotát, melyek Lisszabon nevezetességeihez tartoznak. A víz közelsége emeli a szépségüket. Helyükön egykor egy nagyobbszerü, Tengerész Henrik által alapitott hajós ház állott, melyben az utolsó éjet töltötte Vasco da Gama, híres-neves felfedező, mielőtt felfedező utjára kelt, (1497 junius 8) és a melyben fogadta őt a király, sok vihart és vészt látott

gályájából kiléptekor, Kelet Indiából szerencsés visszatérésekor. (1498.) I. Emanuelo király[1]) az ut emlékére a hajós ház helyén, Mária tiszteletére templomot és a szerzeteseknek zárdát épittetett, magának pedig örök nyughelyet. Ennek a nagy nevü királynak meg volt a saját épitészeti ízlése, mely virágzott is Portugáliában és a gyarmatokban később is. A gótikának az átmenése, későbbi fejlődése volt ez, melyhez kapcsolták még a görög-latin müveltség XIV—XVI. századbeli ujraszületéséből származó díszitést, sőt egyes alkotó részeket Kelet India díszépitkezéséből, a bizanci- és mór épitkezés befolyását is megengedve. A ki egyszer látta ezt a különös, de kedves kinézésü épitkezést, az mindenütt meg fogja azt ismerni.

Nagy mesterek dolgoztak a templom tervein, vezették az épitkezést, díszitést. Müvészi és mesteri minden rajta. Ugyanabból — az Alcantara-völgyből tépett, hordott — napfényben vakitóan káprázató fehér mészkőből épitették a templomot, faragták ki a díszitéseit, szobrait, mint a melyből való az Estrella-templom; ugyanazt a jó benyomást is teszi ránk. Távlatból nézve, mintha fehér cukorból volna kivágva.

A santa Maria de Belem-templomnak egyik legnagyobb nevezetessége a főbejárás, mely magasan, az ablakokat tulszárnyalva, a tetőig terjedve kettős ajtót foglal magában. Arányosan tagolt az egészében, a domborvésetek ékességeiben pedig ragyogó. Párját ritkitja ez a templom bejárás. Kőcsipke, alakokkal szőve. A hatalmas ív alatt, ív fölött, a merre a szem tekint, mindenütt szebbnél szebb szoborművek, Máriának, az angyaloknak, a szenteknek elhelyezett alakjai között, középen, Vasco da Gama nagy méretü szobra. A templom leghüsségében nyugszik maga is, Camoës költő is, a ki őt megénekelte. Csak ujabb időben (1880) hozták ide a két nagy ember földi maradványait. Nehány királyi díszkoporsót is láttam

[1]) Nagy I. Emanuel uralkodása alatt (1495—1521) volt Portugália leghatalmasabb, a müvészetek is akkor virágzottak benne legjobban.

A Belem-kolostor udvara.

egymásmellett, szürke márványból faragott elefántok kettesével tartják azokat. Királyok és királynék nyughelye a díszesen faragott kövek alatt.

A templom főbejárása mellett kétoldalt, két magas íves ablak egésziti ki az összhangzást, eltérőleg a többi, egymás fölött vágott ablakoktól.

A közel száz méter hosszu, három hajós, keresztbajós templomnak a világitása kitünő. A fény, sávokban ömlik be. Fény járja át. Minden megelevenül a nappali fényességben. A templom ékességeiről könyvet lehetne irni. Egy kápolnában az egyház nagy szentjének, a jeles egyházatya és kitünő tanitómesternek, szt. Jeromosnak az életnagyságu, élethü alakja. Mikor II. Fülöp látta, várta hogy megszólaljon.

A templomból kijöve és nézőpontra állva, nem győzöm nézéssel a szépdomborodásu márvány kupolát. Ha nem is sikerült a római szt. Péter templom kupolájának az utánzása, mégis nagyon szép. Karcsu sarkoszlopok, merész ivek tartják azt; díszités a templom külsején, lapos tetején akármennyi.

A milyen szép a templom, épp oly díszes, fényes, márványvésetekkel tele a templom ízlésében épült zárda, mely egykor a szt. Jeromos nevéről nevezett csuklyás barátoké volt. Most, hogy határolt körükből kiléptek, a zárda, cserjékkel befásitott, tornáccal körül futó udvarával, nyolcszáz árva gyermeknek nemcsak menedékhelye, de ügyesen megszabott munkakörrel, iskolája is az életre, mindenféle szakoktatást végeznek benne, tanulók, a művészi nevelés által a művészet egyik-másik kedves, vonzó ágára is képesitést nyernek. A nevelés, leghatékonyabb eszköze a fejlődésnek.

Ilyen tornác íves zárdát csak ezen a földön, Portugáliában és Spanyolországban lehet látni. Négyszögletes, pompás zárda udvar, mór oszlopcsarnok, arab ízléssel díszitett folyosó. Ezek az ivek és oszlopok, legszebb részei a zárdának. A boltozatok alatt sétálni, lélekemelő.

A vallásos érzésnek milyen magasztossága, az áldozati készségnek milyen nagysága, a művészetnek milyen

magas foka kellett ahhoz, hogy teljes összhangba jöjjön az egész mesterműi, azt legjobban mutatja a Belem-templom, mely Lisszabon háromszáz és egynehány temploma közül kiválik.

XI.

Az V. nemzetközi sajtókongresszusról.

Hol tartották? — Megnéztük. — Zene játszott. — A király megnyitotta. — Jelen volt az udvar. — Szép asszonyok, szép leányok. — A királyné öltözete. — Üdvözli a királyt. — Szabadon beszélt. — A test-, a lélek gyógyitói. — Éljen vegyült. — Szivarszó mellett. — Megkezdődött. — Fáradhatlan ember. — Hányan voltunk? — Magyarok a negyedik helyen. — Spanyolországból csak egy. — Hozzászóltak. — A szerzők tulajdonjoga vitában. — Mi van megengedve. — Hirlapirói szakiskolák. — Bataille a csatában. — Nem kell iskola. — Magyar vélemények. — Eltérően gondolkozók. — Örökbéke a szóharcban. — Nemzetközi bíróság. — Hol lesz a folytatás? — Elvégezve. — Egy ékesszóló. — Négy napig tartott. — Addig mást tettek. — Elvitték a pálmát.

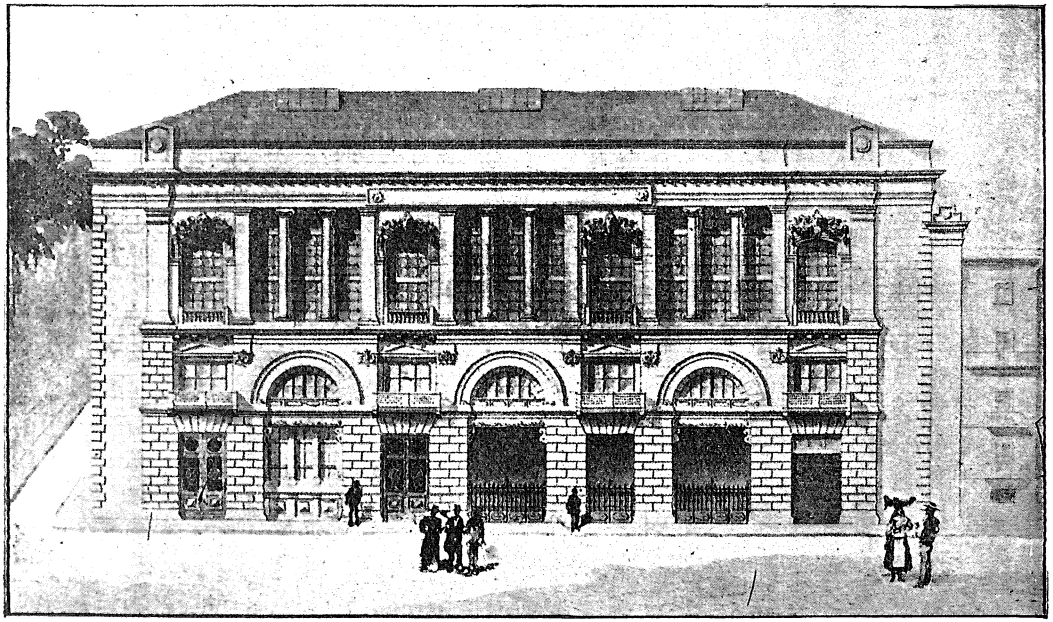
Portugál Földrajzi Társaságnak a mult (1897) évben elkészült, két millió frank árán fölépitett díszes és tágas palotájában — melyben pár hó előtt ülték meg a Vasco da Gama ünnepélyeket — tartotta az V. nemzetközi sajtókongresszus az üléseit. Szép palota, melyhez hasonlót, egy földrajzi társaság sem bir.

Dolgos időben, az ülések tartama alatt, hadi tengerész katonák sorfala tartotta fön a rendet napokon át a ház előtt. Az idő folyvást derült, napsugaras volt.

Mi már előzetesen is megnéztük tőről hegyig az emeletes épület helyiségeit, melyekben a tudományos játékszereken kivül egy sokat érő muzeum és könyvtár van. A legujabb irodalmi termékek a könyvpiacról.

De nem csupán csak könyvbúvárok járnak ezekbe a termekbe, olykor bálozó leányok is, mert a kétezer embert befogadó legnagyobb terem igen alkalmas az olyan testmozgásra, melyet táncnak nevezünk.

Ennek a nagy teremnek a karzatán, a kongresszus megnyitása előtt zene játszott szép darabokat. Akkor is

A Portugál Földrajzi Társaság épülete.

színdus volt a nagy terem, mikor a politikai világ szeme előtt megnyilt benne az V. nemzetközi sajtókongresszus 1898. évi szeptember 26-án négy órakor. I. Károly portugál király — a fiatal és igazán bájos királyné, Maria Amalia az oldalán — Vive le roi! Vive la reine! fölkiáltások között nyitotta azt meg ünnepélyesen. Generalissimus egyenruha volt a királyon. Hat fehér ló volt a hintó elé fogva, melyen a felségek jöttek. A kocsijuk előtt és a kocsijuk után három-három testőr lovagolt. Érkezésükkor rázenditették a portugál imadalt, dicsőitő éneket, melyet egy másik zenekar, mikor a teremben megnyitáskor megismételt, állva hallgattunk meg.

Jelen volt az udvar, Don Alfonzo infans, a király testvéröcsese, szeme nyilt, őszinte, jelen a lisszaboni polgármester, a miniszterek és a külügyekben eljáró, sima modoru, de a mikor az ellentéteket élesitik, veszekedni kész államférfiak. Közülük többen, az emelvényen, melyen a királyi pár és az udvarhoz tartozó személyiségek karos székekben ültek, jobbra foglaltak helyet. A ragyogó egyenruhák mellett, szövetgombos fekete öltözetek. A karzatot, érdeklődő közönség szállta meg. Sok szép asszony, tollas kalapban, még több, még szebb virágos leány, révedező báj ült a finom metszésü arcukon.

A királyné — igazgyöngy színü nehéz selyem ruhában, fején fehér- és rózsaszin tollas kalap — igen kedves, kezet nyujt Luiz de Castrol portugál költőnek, beszél másokkal is angol-, francia- és spanyol nyelven. Mosoly száll az ajkára.

Singer Vilmos, a sajtókongresszus párisi központi bizottságának az elnöke, a bécsi Concordia Társaság képviselője, a Neues Wiener Tagblatt főszerkesztője, hódolattal üdvözli a királyt és a kongresszus megnyitására fölkéri. Beszéde elején hangoztatta már, hogy az V. nemzetközi sajtókongresszus történetében arany betükkel lesz följegyezve a király és királyné jelenléte. Köszöni azután a királyi párnak a jóakaratát és pártfogását, majd a kongresszus tagjainak hálás köszönetét tolmácsolja. Egyes mondásait megéljenezték többször. A közvélemény volt az oldalán. A mit azután Singer

hosszasan beszélt a kongresszusról, a kezdet nehézségeiről, a legyőzött akadályokról, a kongresszus törekvéséről, az itt teljesen fölösleges volt, inkább a tanácskozások megkezdésekor mondta volna el.

A király, Carlos, Dom Miguel de Braganza, francia nyelven, érthető jó hang hordozással szabadon beszélt. Szónoki tehetség. Fölemliti, hogy közelebb az orvosok kongresszusát nyitotta meg ugyanebben a teremben. Kedvesen jellemzi az orvostudósokat. Azoké volt — ugymond — az a kongresszus, a kik a testet gyógyitják. „Ce Congrès était de ceux, qui soignent le corps. Le vôtre est de ceux, qui soignent l' esprit." (Az orvosok munkája az emberi szervezetre irányul, az íróké a homályos tudás megvilágitására.) Hangos éljenzés után folytatta a király: „Egy-egy fáklyavivő minden író, oszlatja a sötétséget." Végül a királyné nevében is sikeres munkálkodást kiván a kongresszusnak s azt megnyitja.

A királyi szónoknak szép alakisággal kifejezett beszédét, az érzelmek szép harmóniájában nagy éljenzés követte több nemzet nyelvén, melyekbe a hangos magyar éljen vegyült.

A kongresszus megnyitásának hírét szétröpitette a villamos áram. A királyi pár azután beszélgetett a másik teremben a jelenlevőkkel, a nép-barát király, szivarszó mellett társalgott, megszólitott közülünk többet a kör társalgásban, a királynénak bemutattak több kongresszusi tagot, kikkel igen szivélyesen váltott szót. Megtudjuk, hogy a mi Mária Dorottya magyar királyi főhercegnőnknek sógornője.

Király és királyné végre, mint jöttek, mentek, hangos éljenzés követte őket, kedvességükért tüntetésszerü, feléjük szárnyaló megnyilvánulása volt az örömnek és tiszteletnek. Mi is szét oszoltunk s beszéltünk az esti fogadásról, mely a városházán lesz. Erről más lapon, maradjunk a tárgynál.

Másnap, szeptember 27-én a kongresszusi tagok munkába léptek, a tanácskozások megkezdődtek ugyanabban a teremben, melyben a király megnyitottnak jelentette ki azt.

Annak dacára, hogy a tegnap esti fogadás a városházán az élfélutáni órákig tartott, a kongresszusi tagok nagy számmal jelentek meg erre az első ülésre.

Singer Vilmos elnökölt, mellette az emelvényen helyet foglalt még Ennès Antal, a portugáli bizottság elnöke, Claretie Gyula és dr. Koch Adolf heidelbergi tanár, tehetséges fők, igazgatósági tagok, a kiknek jelentős szerepük volt, hivatalos a gondosságuk.

Az elnöki megnyitó után következett a Taunay Viktor, művelt fő, a „Verité“ szerkesztője és a kongresszus titkárának jelentése a párisi központi iroda munkálatairól. A kongresszusnak ez a műveltlelkü, fáradhatatlan embere, kit előkelő, lekötelező finom modoráért valamennyien megszerettünk, tapsokat aratott jelentésének egyhangulag történt elfogadásakor.

A titkári jelentést Canler Adolf, a „Liberté de Bruxelles“ szerkesztőjének, a kongresszus pénztárnokának számadási előterjesztése követte. A pénzügyi dolgok rendezve, a szokásos igazolások után — 345 tag[1]) jelentkezett — dologra térés volt.

Singer elnök átadja az elnöki széket Ennès Antalnak. A portugál királyság volt tengerészeti minisztere ünneplésben, hódoló tüntetésben részesül az elnöki szék elfoglalásakor. Francia jó kiejtéssel megköszöni azt.

Következett tárgyalásra Beranza Alonzo, a spanyol sajtó kiküldöttjének és igazgatósági alelnöknek javaslata a nemzetközi egyezmények módositásáról a távirdai díjakra nézve, a díjtételeknek a sajtó javára olcsóbbá kieszközlése iránt. Négy év óta tárgyalják már ezt a dolgot a különböző országokban — ugymond a javaslat —

[1]) Franciaországból . . . . . 100.
Portugáliából . . . . . 44.
Olaszországból . . . . . 37.
Magyarországból . . . . . 34.
Németországból . . . . . 27.
Ausztriából . . . . . 26.
Angolországból . . . . . 14.
Belgiumból . . . . . 13.
Svédországból . . . . . 13.
Dániából . . . . . 8.
Az Amerikai Egyesült Államokból 7.
Hollandiából . . . . . 6.
Finnországból . . . . . 5.
Svájcból . . . . . 4.
Norvégországból . . . . . 3.
Oroszországból . . . . . 2.
Transvalból . . . . . 1.
Spanyolországból . . . . . 1.
Összesen . 345.

Hogy Spanyolországból csak egy jelentkezett hirmondónak, az a két nemzet közötti gyűlölködésben leli magyarázatát.

és megállapodás csak Francia- és Spanyolország részéről van eddig. Az országok kormányválságai hátráltatták a dolog előre haladását. A hosszu jelentést Taunay titkár olvasta föl csengő hangon.

Hozzászóltak: Baker James, (Angolország) Israels Lajos, (Hollandia) Hinzelin Albert. (Franciaország.)

Ekkor fölállt Torelli Viollier olaszországi kiküldött, a központi bizottság tagja, és felolvasta e tárgyban az ő javaslatát, melyet Janzon Jánossal, a stockholmi „Dagblad" szerkesztőjével és az ugyanottani „Publicist Klubben" tagjával, svéd képviselővel együtt alkotott. E szerint egy külön ügynökség létesitessék, mely a sajtót kiszolgálja távirati hírekkel.

Következő, két pontból álló határozati javaslat hozatott:

1. A kongresszusi francia bizottság fejezze ki a kongresszus elismerését Maruéjouls-, a franciaországi kereskedelemügyi-, pósta- és távirda miniszternek.

2. Bízza a kongresszus a további eljárást az igazgatóságára, hogy a többi államok is kozzájáruljanak a franciaországi és spanyolországi megállapodáshoz.

A szeptember 28. napján tartott ülés csaknem a két Albertnek, Bataille, a „Figaro" szerkesztőjének és Oesterrieth, a „Verein Berliner Presse" képviselője együttes jelentésének volt szentelve, a politikai írók cikkeinek, főleg a vezércikkek utánnyomásánál a szerzők tulajdonjogának megvédésére nézve.

Ez a tárgy, jól emlékszem, részben már a II. Oszkár költő-király fogadásával megtartott stockholmi IV. nemzetközi sajtókongresszuson lett megvitatva a mult 1897. évben. Most ujból ráfordult a beszéd sora. Sokból állana a hosszu javaslatról kivonatilag is szólni és a heves vita részleteit — melyben több, kimagasodó szép beszéd — ebben a nagyon is szűk keretben ismertetni, csak a határozatot mondom el, mely nagy többséggel hozatott.

A politikai, vallási, gazdasági és társadalmi kérdésekre vonatkozó cikkekből a részleges idézés meg van engedve az eszmék terjesztésének érdekében. Ugyanezen esetekben a cikkek teljes utánnyomása is meg van

engedve, kivéve azt az esetet, mikor „az utánnyomás tilos“ felirást viseli a cikk.

A szeptember 29. napján tartott ülést egészen elfoglalta Bataille Albert és Ocker Pál előterjesztése hírlapírói szakiskolák tárgyában, korlátozása annak, hogy ne lehessen mindenki ujságíró és hogy milyen előtanulmányok lennének ehhez szükségesek. Hosszu volt az előterjesztés és nagyon részletes. A többség megtapsolta a javaslatot tetszés nyilvánitással, de azután előtérbe lépett a kételkedés e tárgyban, különösen Bernard János francia ujságiró gúnyosan jegyezte meg, hogy a faiskola kiültetett csemetéinek gyümölcshozásában nem bízik, inkább a kiselejtezést tartja szükségesnek az ujságírói testületben és tovább vadászott az egyes ujságok irányitói ellen, a kik ugy használják a lapokat, mint a kalabriai rabló a karabélyt. Más felszólalók vélik, hogy a tervbe vett ujságírói iskola fölállitása nagyon nehéz, sőt lehetetlen. Ezek ellen Bataille, — neve csatát jelent — ügyesen csatázott, levél és egyéb okmány alakjában szedegette ki zsebéből az érveket. Ismét felé fordultak éljenekkel. Egyszer itt, másszor ott látszott a többség, a fölfogások összeütköztek. Végre ellenző és helyeslő sok lévén, győztek, a kik a vitatott iskola fölállitását szükségesnek találták.

E tárgyban a lisszaboni és a római kongresszus (1899 április 5) közötti időben Hevesi József a „Magyar Szalon“ szerkesztője is véleményt kért kiválóbb magyar ujságíróktól. Olvasom Falk Miksa dr. a „Pester Lloyd“ szerkesztőjének véleményét a „La Presse Internationale“ 1898. évi december 15-iki számában. Véleménye szerint a kinek tehetsége van, a ki hajlamot érez az ujságírói pályához, annak a már előbb megszerzett tanulmányához elég az, ha egy nagyobb szerkesztőségbe kerül, ott a hivatásszerü kiképzést elsajátithatja ugy, hogy jobb ujságíró lesz belőle, mint ha az ujságírók tervezett iskolájába járna.

A „Pester Lloyd“ szerkesztőjének véleményéhez a „La Presse Internationale“ szerkesztője megjegyzést tesz,

természetesen Bataille Albert és Oeker Pál amerikai közügyi írók javaslatához képest.

Rákosi Jenő, a „Budapesti Hirlap" szerkesztőjének véleményét a hivatkozott francia lap következő számában találjuk. Elég, ha levelének végét idézem. Isten mentsen minket attól, hogy a mi szabad mesterségünket, az elmélet és minta bénitsa meg. Rákosi három dolgot tart szükségesnek az ujságírónál. Általános tudományos képzettséget, ujságírói tehetséget és egy kis tapasztalást. A tehetséget Isten adja, a képzettséget a főiskolában vagy az egyetemen kapjuk, és a mi a tapasztalatot illeti, azt lassanként a lapnál szerzi meg, a ki értelmes.

Mikszáth Kálmán nem is álmodott soha ujságírói iskoláról. Wlassits Gyula dr. közoktatási miniszter se álmodhatott ilyenről. De bármint legyen is, a ki állást akar magának az ujságirási irodalomban biztositani, annak természetes adományokkal kell birnia.

Báró Eötvös József híres közoktatási miniszter mondotta egy alkalommal, ha az ember gyakorolni akarná magát az egérfogásban, csak két, négy vagy öt év mulva lenne ott, a hol a két hetes macska van az ügyességével.

Ezekre a kapcsolatos dolgokra azért terjeszkedtem ki, hogy annál nyilvánvalóbb legyen a különböző gondolkozásmód. A mit azok a kongresszusi tudósok nagy készültséggel vitattak meg, azon a magyar szellem munkája hamar siklik át s egypár jó megjegyzéssel többet mond, mint ha azok félnapig tanácskoznak.

Végre parlamenti keztyüs harcmodorban arról folyt egy nagy tanácskozás hangosabbá vált beszédekkel, hogy az ujságíró szabadon nyilvánithassa nézeteit, s ha vétene a fogalom lényege ellen, elírná magát, magyarán szólva: elvetné a sulykot — rossz értesülés folytán valótlan dolgot harsogna bele a világba, szóval olyan hibát követne el, mely büntetést von maga után, akkor elitélés után kegyelmet kapjon.

A magyar ujságírók az osztrákokkal és németekkel egyezve, pártolták ezeknek a világbékéről szóló javaslatát, de a többfelől megnyilatkozó óhajtás dacára sem került ez a javaslat érdemleges tárgyalásra, mert a

franciák forrongást támasztottak, állitván, hogy ez politikai dolog, melylyel alapszabályszerüleg nem foglalkozhatik a kongresszus. Győzelemre jutott a nézetünk, a világbéke iránti javaslatot visszavonták a köztünk levő béke fenmaradásának kedveért.

A mondottakon kivül tanácskozás volt még Torelli Viollier olaszországi ujságíró és kongresszusi alelnök javaslata folytán egy olyan nemzetközi választott bíróságról, mely a laptulajdonosok és a lap munkatársai között hozzon itéletet, ha eltérés, vitás dolog merül föl közöttük.

Constant francia ujságíró, az „Associacion de la Presse Iudiciaire" képviselője határozati javaslatára felhatalmaztatott a központi iroda, hogy egy ilyen bíróságot szervezzen nagyobb esetekben való itélkezésre.

A kitűzött kérdések fölötti tanácskozás befejeztével a legközelebbi VI. nemzetközi sajtókongresszus az olaszországi bizottság nevében Facelli tanár által tett meghívás következtében Rómában, az örökvárosban tüzetett ki 1899. évi április 5. napjára.

Ezen az utolsó ülésen Jules Claretie, a párisi Comédie française igazgatója s a francia ujságírók elnöke, lendületes szép beszédben összegezte a kongresszus vívmányait és az egyetemes gondolkodás erejével hozott határozatoknak nagy horderőt tulajdonitott. Hivatalos ténykedésének az utolsója.

Hangos éljenzésünk követte a beszédét. Én pedig ide irom a francia akadémia tagjának szép szavait, melyeket a „La Presse Internacionale", a kongresszus megnyitásának napján megjelent ünnepi száma hozott. Megragad az ékesszólás ígézetével.

„Les peuples sont grands surtout par le rayonnement de leur génie. Les vrais territoires, ceux qu'on n'annexe pas, sont les terrains conquis par la pensée humaine, l' Art ou la Poésie. Vasco da Gama a donné un monde à l' humanité! Camoës en a créé, conquis un autre. Il y a des phares inextinguibles en Portugal et c' est ce qui fait que, dans l' historie humaine, ce peuple est grand et a jeté sou lingot dans la balance de l' avenir."

A népek nagyságának főleg a nemzeti szellem az alapja. Az igazi és soha sem kapcsolt területek azok, a melyeket az emberi gondolat, a művészet- vagy a költészet hatalmával hóditottak meg. Vasco da Gama egész világot adott az emberiségnek. Camoës egy másikat teremtett és hóditott meg. Portugáliának örök fényt szóró világitó tornyai vannak s éppen ebben rejlik oka annak, hogy ez a nép az emberiség történetében oly nagy, s hogy a jövő mérlegében oly sokat nyom az ő mértéke.

Négy napig tartott a kongresszus tanácskozása könnyebb- és mélyebb megértést igénylő dolgokról, a még mindig csak kegyes kivánság tárgyról, az ujságírói vér megcsöndesedéséről, megfogant több jó eszméről s. a. t. A kiket inkább az utazás és Lisszabon érdekelt, szóval egyébben főlt a fejük, azok — a munkarend félre téve — a tanácskozásokról fölváltva vagy egészen elmaradtak. Maradtak ezeknek a kongresszus dolgozatai „spanyol faluk"-nak, miként a német, az előtte ismeretlen dologról szokta mondani. A nehány napnak leforgása alatt mindig volt mintegy harmadfélszáz tanácskozó együtt, sok okulást merithettünk a beszédekből. Kevés volt a szóvivő, mert hiszen a francia nyelvet közönségesen ha beszéli is valaki, nem elég a tudása ahhoz, hogy ilyen nagy nyilvánossággal biró gyülekezetben, annyi tanult, világlátott ember előtt fölléphessen, annyi éles és tartalmas elmével mérkőzzék. Lehetett — igaz — bármilyen nyelven is hozzászólni a tanácskozásokhoz, azt is figyelemmel kisérték, de csak francia nyelven folyt a beszéd, az érvek ütegeit is francia parancs szóra állitották föl.

A tanácskozásokat azok az elnökök vezették fölváltva, kiket a különböző nemzetek írói erre a tisztre megválasztottak. A franciák itt is kitüntek, legtöbben voltak. El is vitték a pálmát a „nagy nemzet" fiai.

XII.

Fogadó estély a városházán.

Urak, hölgyek. — Érdekes mulattok. — A polgármester. — Leadta névjegyét. — Virágos lépcsőház. — Hüssitők és melegitők. — Taunay és Szirmai. — Sok magyar szó. — Szeretett velünk lenni. — Tüzoltás. — Szervezett tüzoltóság. — Néztük az ablakból. — Gyenge oldalát érintettük. — Éjjeli séta. — Jó emlékezetben maradt

Az ünnepélyek sorozata, melylyel a portugálok a sajtókongresszus tagjait megtisztelték, a városházán vette kezdetét aznap, mikor a király a kongresszust ünnepélyesen megnyitotta; este kilenckor. Az estélyre, fölavató lakomára hivatalosak a kongresszus összes tagjain kivül Lisszabon előkelősége, urak, hölgyek. Megtudom, hogy a magasabb rangu katonák állami hivatalt viselnek. A nők között érdekes mulattok[1]) voltak. Lisszabon utcáin néger férfit, néger nőt látni, nem tartozik a ritkaságok közé. Divatosan vannak öltözve.

A polgármester, O Commendadas Zofima Pedrozo Gomes da Silva, megtestesült gond, lelkiismeret, tisztelgésünkre, leadta névjegyét minden kongresszusi tag lakásán.

A meghivó külön-külön boritékban — szívélyes hangon.

A lisszaboni városháza — Camara Municipal — egyemeletes tetszetős külsejü, oszlopos és tág erkélyes épület a Commercio-tér éjszak-nyugati sarkának legközelebbi szomszédságában van, előtte, amannál kisebb tér, melyet díszesen épült magas házak szegélyeznek. Terén

[1]) A fehér ember és néger keresztezéséből származó színes ember. Többnyire az anya néger.

egy összefont alaku, a portugál nemesek kivégzésére emlékeztető oszlop, Pelurinho. A téren ünnepélyes világitás.

A lépcsőház délövi növényekkel, ritka virágokkal volt ékesitve és sok, kiválóan szép rózsával. Azt a benyomást kelti, mintha valamely Vígadóba, s nem a komoly tanácsházba lépünk.

Csoportokban helyezkedünk el az igen szép, márvány lépcsőház tágas folyosóján és a termekben, hallgattuk a Programma do concerto zene számait, az alulról fölhangzó katona zenét.

A tálcákon fölszolgált ízletes étkek, hüssitők, méginkább a melegitők, portugál jó borok, csakhamar élénk társalgást idéztek elő. Uti élmény elmondása akármennyi. Ismerkedtünk a társakkal, különböző nemzetek fiaival. Többekkel még Párisban találkoztunk a „La Presse Internationale“ szerkesztőségében. A Rue de Provence 66. száma alatt volt ez a ház, melyhez irányult a kongresszus tagjainak bucsujárása. Sokan leveleiket is oda címeztették és ezer kérdéssel ostromolták a szerkesztőségi tagokat; szívélyesek és előzékenyek voltak. Kiemelem az ott működő Taunay Viktor kongresszusi titkárt és Szirmai Antal honfitársunkat, a neveztem ujság kiadóhivatalának főnökét. Sok szivességükkel nagy hálára kötelezték, már Párisban segitették elő a kölcsönös megismerkedést.

Az estélyen francia- és német nyelv uralkodott, de elég magyar szó is hanzott föl. Mondanom sem kell, hogy vígabbak voltunk, mint a németek. Szeretett velünk lenni Schweitzer György, a Verein Berliner Presse képviselője és kongresszusi alelnök.

Kis időre sarokba ülök pihenni. Tanulmányozom ezalatt az embert hivatalos minőségében. Mint görbül a gerinc hátra, alantossal, előre, följebbvalóval szemben.

A tér egyik magas épitkezésü házán tűzoltók mutatták be látszólagosan a tűzoltást, ügyességüket a létrák ideoda tolásában, a hágcsókon való macska-ügyes, gyors mászásukat, az életmentést olyan hűen, vállukon hozva, embert hosszu vászon zsákokban lecsusztatva, mintha

csakugyan lángnyelvek csapnának ki a fényesen kivilágított ház ablakain. Derültség támad, mikor a tűzoltó egy pólyás babát hoz le a legfelső emeletről.

Az öszvérek által vont, gyorsan érkezett fecskendő kocsikból egy-kettőre olyan vízsugarak csapkodták a falat, hogy a nézők ruhája is nedves lett. Lisszabon sokat tart a kitünően szervezett tűzoltóságára, de büszke is lehet jól megválogatott katonaságára. A gyakori tűzesetek alkalmával kitünő szolgálatot tesznek a lisszaboni tűzoltók, akár csak a konstantinápolyiak, kiket a mi grófunk, Széchenyi Ödön basa szervezett. Volt közöttünk akárhány, a ki nem látta mind azokat a dolgokat, melyeket a tűz urai bemutattak. A városház nagy erkélyéről és az ablakokból néztük az érdekes mutatványokat és a jó gondolathoz üdvözlést mondtunk a presidente da Camera Municipalnak, mondjuk röviden, a polgármesternek. Ugy látszik, gyenge oldalát kellemetesen érintettük.

Már éjfél után járt az idő, mikor oszoltunk. Gyönyörü volt, világos az éjszaka. Többen keltünk sétára, — űzött a tüzes bor, — hogy a fűszeres, tiszta levegőt élvezhessük, vízparton a habok csobogását hallhassuk, víztükrön a hold színezését láthassuk. Mások, mentek nézni Lisszabont éjjel. —

Jó emlékezetünkben maradt az első ünnepélyes és szívélyes fogadás a lisszaboni polgárság részéről, melynek a becsét az emelte, hogy a főváros törvényhatósága részéről volt.

XIII.

Kirándulás Cintrába.

(A portugál írók vendéglátása.)

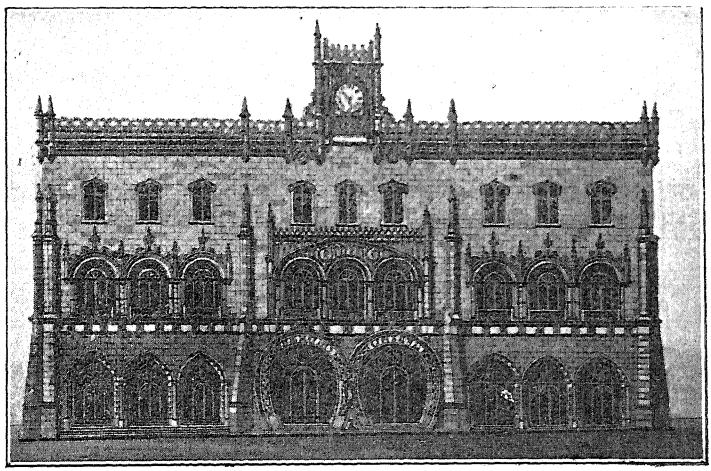
Délelőttön munka, délután vigasság. — Portugál paradicsom. — Megénekelték. — Templom a Holdnak. — Patkó ívek. — Fölvonóval. — Meleg volt. — Pazar a természet. — Szőkeségek. — Viszontlátom. — Égő színek. — Tarack durrogás, harang zúgás. — Életet hoztunk. — Díszes fogatok. — Isten hozott! — Újságot olvasok. — Hegynek tetejében. — Sziklatuskók hevertek. — Kanyarulat, kilátás. — Vasco da Gama óriás szobra. — Mikor visszajött. — A Lusiádokból. — Dicsőitették. — A világ legszebb helye. — Különböző ízlés. — Célnál. — Csodás épitkezés. — Története van. — A hol üdülni lehet. — Hat emeletes. — Szíves kalauzolás. — Aspice oceanum. — Sok méz. — A kupola gömbjében. — Szép a tenger. — Vajda tudna írni róla. — A villámháritóra kapaszkodott. — Lekaptak. — Megvendégelés. — Lángborok. — Nemzetközi barátságoskodás. — A gyenge és erős.

Tizenegy órától kezdve, délelőtt voltak a kongresszusi tanácskozások, délután, estefelé a kirándulások, ünnepségek. A cintrai kirándulás már előre is sokat igért, nem csak azért, mert a portugál írók rendezték kartársaik tiszteletére, hanem azért is, mert csak egy Cintra van a világon, melynek a kies voltát, rendkivüli szép fekvését az ókori költőkön kezdve, a nagy nemzetek kiváló költői is megénekelték. Portugáliának ez a paradicsoma. Camoës és Cervantes, Byron, Vega, Garcilaso spanyol költő és Vega Lope, Felix de Vega Carpio, a világ egyik legnagyobb drámaírója, a kit Cervantes a lángeszüek fénixének nevez, ki nem fogytak magasztalásából.

A rómaiak Cynthiának nevezték, a hasonlóképp általunk elnevezett Hold-hegység előőrsének, melyen templomot emeltek ennek a napcsillagnak, szép helyen.

Szépen is színezi meg a Hold, a nevét viselő hegységet. Ennyit izlelitőül a helyről, a hol ünnepi ruhában jár a természet mindenkor; árnyak, hüss források valódi édent alkotnak.

Lisszabonban kocsikon mentünk a központi indulóházhoz, habár az a város közepén van. Cifra látványosság számba megy ez a közlekedési épület maga is. Az épület, épitészeti izlés, látom, de milyen izlés, nem tudom. Mór izlésnek mondanám az ívek patkó alakjából. Középen

A lisszaboni uj indulóház.

két nagy ilyen ív egymás mellett, ezekbe vannak az ajtók illesztve. Ajtók mögött egy jól megvilágitott nagy csarnok, melyből fölvonóval jutunk magasba a sínekhez. Hamarjában azt sem tudjuk a dimbes-dombos városban fent vagyunk-e avagy lent? A vasuti műszaki tudomány, mindenhova kiterjeszti már a hálóját. Egy sínpár mellett tilosra állitott karjelző.

Külön gyorsvonat szállitotta társaságunkat. Ha nem lett volna díjtalanul, fizettünk volna a 28 kilométernyi utért viteldíjul oda-vissza ezer reïst.

Alig szálltunk be, füttyentett a mozdony, alagut nyelt el. Az ut legeleje ismeretes. Erre jöttünk be a városba.

A vízvezeték, völgy mélyének az áthidalása most még érdekesebb látványt nyujtott, de azért nem mondanék valót, ha állitanám, hogy kellemetes volt ez a másfél órai kirándulás Cintráig. Meleg volt, a nap, égetőn nyilazta sugarait. A tájék egyhangu, köves, mely lehelte magából a déli hőt. De azután, mint homokpusztában a gyepsziget, ugy tünt föl a szem előtt a kőpusztából fölemelkedő zöld hegy, melyet délszaki növényzet boritott. Pazar a természet.

A cintrai indulóházban föltünik nehány, de csak nehány szőke hölgy, kiknek a bölcsője Portugália hegyei között ringott. Svédország bájos szőkeségére emlékeztető alakok.

Viszont látom a szikomorokat, melyeknek az árnyában Egyiptomban, Palesztinában nyugodtam. Látok ezer virágu magnoliát, melynek illatát először szívtam Flórenc, Róma, Nápoly vidékén és ege alatt. A pálmáknak is örülök mindenütt, a lybiai homokpuszta szélén, a nizzai tengerparton egyaránt. Mindig szépek maradnak azok a szemünkben. Ki győzné előszámlálni az égő színü virágok ezreit?!

A kelták által alapitott, bortermeléséről és márványbányáiról híres Cintra városka felzászlózott indulóházánál tarackok durogtatásával fogadnak, hangjuk dübörögve verődik vissza a hegyekről. Díszlet csinálók elkésett kalapácsolása hangzik. A templomok harangjai megkondulnak, mint a mikor püspököt fogadnak. A nép örömrivalgásba tör ki. Jóarcu, nyugodt szemü öregurak mosolyognak felénk. Zene szól, a hol egykor a várkastély alatt mór tárogató hangzott. Életet hoztunk most a csendes fészekbe. Két völgy között hegynyulvány, melyet tölgyek és fenyők árnyékolnak be.

Urasági hintók (180) várakoztak társaságunkra, fényes fogatok, bérruhás kocsisok, inasok. Megsüvegelnek. Lovak, olyik fekete mint a holló. Tünődtem, honnét ez a sok szép fogat? A dolog önmagát magyarázza. A király nyaralójába megyünk, a király környezetében urak nyaralnak, a kik keresik a király barátságát. Onnét ezek az

ezüst szerszámos fogatok, onnét a sok szép nyaralóból az uraságok kocsiai.

A hol lassan haladunk s a hegybevágásokban elzárva minden kilátás, kezembe veszem a „Journal Saloio“ aznapi számát, melyet a cintrai indulóházban a helybeli rendező bizottság osztott ki és kellemetes meglepődéssel olvasom, a „Messieurs du Congrés de la Presse: Soyez les bienvenus“ kezdetü vezető cikket, mely szívélyesen üdvözli a kongresszusi tagokat,[1]) azután az ujság lap, egész terjedelmében leírja a cintrai nevezetességeket. Ebből több lett világos előttem, mint a rövid fogalmazásu utazó könyvemből.

Cintrában csupa kertek és parkok, a magaslatokról szépen látszanak, a mint az oceán fölött emelkednek. Dalos madarak zengnek fán, bokron. Galambok turbékolnak a tetőkön, megberzengetik olykor tollukat. Alabastrom fehér felhők úsznak az égen. Kevés, de terjedelmes.

Eltartott az ut hegynek föl, meredek hegynek a tetejébe, ugy két óra hosszáig, kapaszkodó kigyózó utakon. Gulahegyek által kicsipkézett tájakon röpitettek az erős nagy lovak, habzott a szájuk, tomporuk, veríték szakadt róluk.

Rengeteg szikladarabok hevernek a hegyoldalokon szerte-szét, a hol tisztás volt. Másutt erdőségnek sürü sötétsége eucalyptusok által szegélyezve. Mégmásutt ablaktalanul meredő romfalak, hulladozó bástyák.

Az órákig tartó kigyózó ut minden kanyarulatánál más és más, pompásnál pompásabb kilátás. A kocsikról leszálltunk, hogy annál jobban tekintgethessünk minden irányban. Mentünk fölfelé, de csakhamar elfogyott a lélekzetünk.

[1]) Au reflet des lumières dont vous venez tout-à-coup inonder notre horizon, vous, les messagers et avant-coureurs du fiat lux humain sur tous les points habités du Globe: — il nous est, en effet, donné de scruter les ténébres des ruines qui nous environnent, de fouiller sous les haillons qui recouvrent aujord'hui les débris de notre passé et de constater avec un noble mouvement de fierté que si nous ne sommes plus, nous fûmes: — et que, presqu' oubliés aujourd'hui, — nous avons autrefois suivi de près, sinon accompagné la marche en avant de l'humanité et versé notre humble contingent de matériaux dans les fondations de l'édifice social universel.

Itt, sziklahegy tetejében régi szaracén sasfészeknek romjához lépcső vezet föl. Ott, a másik csucson Vasco da Gama minden szobor méretet meghaladó ércalakja. Tenger felé mutat. Ott, arra felé volt az ő világa, onnét hozta dicsőségét, országának fényét. Itt, közelben, a várkastély erkélyén várta őt a királya, mikor megjött nagyobb felfedező utjából. Camoës igen szépen ír erről a visszajövetelről a Lusiadok utolsó énekében, melyet könnyebb megértés végett francia fordításban igy olvasunk:

„Dans les voiles, les vents viennent souffler dociles,
Jusqu'au jour où Cintra montre à leurs yeux ravis
Les doux sommets, noyés dans les cieux assoupis!
Ils te revoient enfin, noble rive du Tage!"

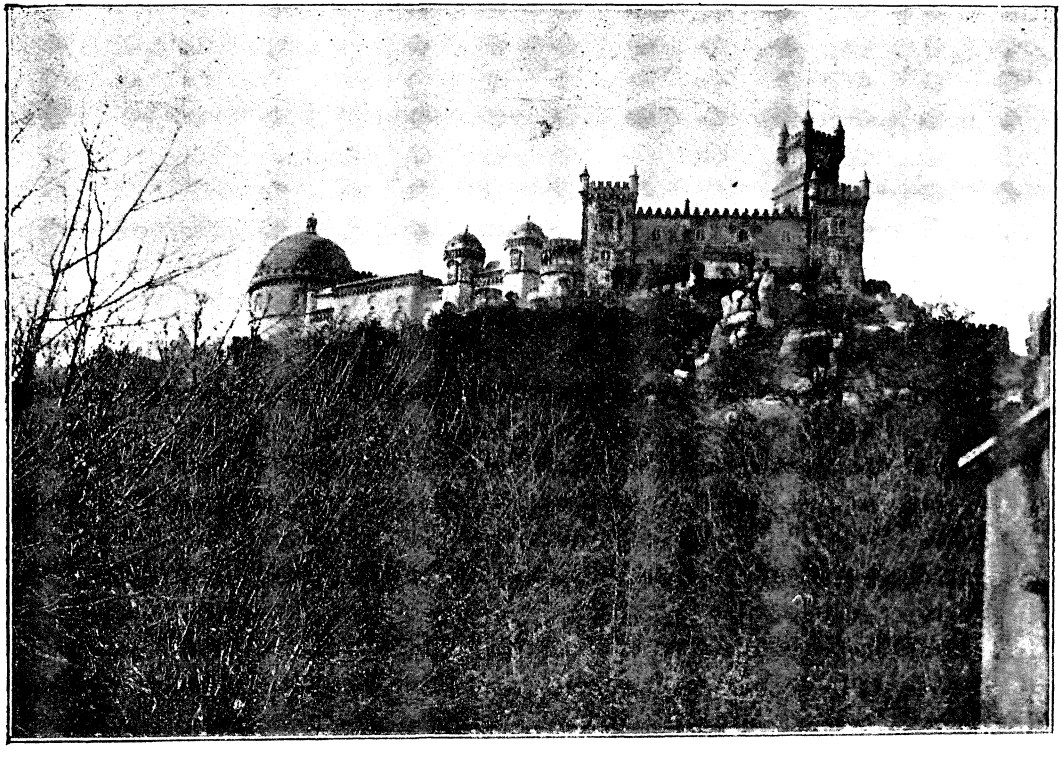
Előtünik utkanyarulatnál meg-meg eltünik a várszerü mór kastély magas hegynek tetején. Koronázza a hegyfejet. Ugy veszi ki magát a távolból, mint egy sasfészek a hegycsucs tetején.

Byron, világlátottságában, tájleirásban nagy tekintély, a ki Ephezustól Lisszabonig, innét feljebb, látta a legszebb vidékeket és a kinek hol kedves, hol szomoru történetei a legszebb helyeken játszanak, az a Byron mondta azt, hogy ez, a világ legszebb helye.

Nápolyban egy erkélyre léptem a karthauziak egykori zárdájában, arról meg egy másik angol, a ki az egész világot összejárta, mondotta, hogy ez a világ legszebb helye. A vezetőm beszélte el nekem ezt, ki a világlátott angol embernek is volt a kalauza. Tájakkal ugy vagyunk, mint a női szépségekkel, egyiknek ez, másiknak az, harmadiknak amaz tetszik legjobban. Mindenkinek igaza lehet a maga szempontjából. Egyik a szelid tájat, szelid asszonyt kedveli, másik a fölségeset, harmadik a különöset. Mehetnénk ismét nagy számig.

Célnál, a hegy ormóján vagyunk. Elérve az 529 méter magasságot, kiszálltunk. A tüzes lovak lassu lépésben lehülnek.

Jól nézzük meg ezt a csodás épitkezésü kastélyt, tündér várat, melynek magassága szédit, aranyos kupolája vakit, a konyha toronyszerü két kéménye pedig kettős

A királyi kastély Cintrában.

fölkiáltó jelként figyelmünket kelti föl. Jól nézzük meg, mert hozzá hasonlót nem látunk.

Nem egyszerre épitették ezt a kis Alhambrát sem a lisszaboni mór fejedelmek, — tudjuk, Spanyolországban is volt néha tizenöt — sem a portugál királyok. Egész története van a megnőtt háznak. Mikor még kicsiny volt, kezdetleges, a Belem-kolostorbeli barátoknak, a kik hibában találtattak, itt volt a fogsághelyük, akár azért is hívhatnák Penna-kastélynak, mert a „pena" szó, büntetést jelent latinul. De nem innét ered a neve, a „penna" szóból, mely sziklát jelent. Sziklavár is valóban!

Qui si sana. Olvastam egy Capri-szigeti nyaralón. Ez itt több, itt nem csak gyógyulni, itt üdülni lehet, ezért a helyért megirigyelhetné a portugál királyt bármilyen hatalmas császár, még a németeknek ura is, a ki nyári hőben Norvégország Lofotok szigetcsoportjának egyik legszebb helyén, nyaralójában keres üdülést, az égetővé váló sugaraktól menekülést.

Nincsen Portugáliának nagyobbszerű épitkezése, mint ez a fellegvárszerü, a középkor pazar szolidságával épült Penna kastély, Castello Real. Az idő átsiklik rajta, elolvadnak fölötte a századok. A sziklacsucs, melyen épült a sasfészek, közel hatszáz méter magas, a mesébe illő tündérkastély is hat emeletes. Egymás fölött, egymás mellett a falak, kupolák. A legtöbb király épitett hozzá valamit, akár széttagolni lehetne a részeket, ugy is teljes egészet képeznének azok. Tömkeleg az, a tájékozatlan nem találna belőle kiutat. Calvalhez őrgróf, a király főkamarása fogadja a társaságunkat, irányitja elágazással vezetőinket, ő maga is velünk tart a Pallacio Realban. Tündérszeszély épit ilyet. Lekötő látvány.

Érdekesen magyarázza a mór- és a kései gót izlés vegyülését a régibb részeken. Igazán hálásak lehetünk a királynak, hogy ezt a fölötte érdekes kastélytömböt minden részletében megnézni engedte. A mórok keleti képzelmének bűbájos képeivel van az tele. Ezt a tündérpalotát is itt kellett hagyniok, mikor az Ibér-félszigeten nyolcszáz éves uralmat számitottak már. De ezenkivül mennyi, de mennyi, maig is ép mórkastély maradt itt!.

Látunk fényes kápolnát, oszlopos udvart, ragyogó termet sokat. Fogadó-, tánc-, éttermet, sőt oroszlánfőtermet, csendes szobát akármennyit. Bennük az elpuhultság kényelme. A kilátásos helyeket fölkeressük, volt egy mimózás. Minduntalan gyönyörködünk az Atlanti-tenger fényes kékjében, a cintrai hegység zöldjében. Látjuk Collares szőlővel boritott halmait, messze híres borát már ezelőtt is ismertük. Látjuk az Alemtejo[1]) magas fensíkot, melynek a virágaiból sok mézet gyűjtenek a méhek, annyit és olyan jót, hogy híressé teszik róla Portugáliát.

A kik legmagasabbra törekedtünk, széditő uton, fölmentünk a fellegekben fürdő, azokkal cimboráló kupola gömbjébe elfelejthetetlen kilátást élvezni. Lisszabon egyes látható részén túl lehetett látni, a Tejo túlsó parti rónáját, eladdig, a hol a hegyekbe ütközik az. No de a pazar fényü Atlanti-oceánra a kilátás, az valami elragadóan szép. Belemered a tekintet a végtelenségbe. A monda szerint Noe, Lisszabon vidékére jött, hogy világszépet lásson. Szép, szép a tenger, csupa élet, pedig sokat temettek bele. Isten tudná megszámlálni, hány a sorsüldözött, kinek sírdomb sem jutott.

Szép a tenger, szép, pedig a lakói folytonosan harcban állanak egymással. Egyiknek az élete, másiknak az enyészetét vonja magával. Vajda János, a nagy bölcselkedő költő, mennyi érdekeset tudna írni a tenger világáról! A mozgó turista életben, néha alig jut idő gondolkozni, mélyebb bepillantást tenni a természet törvényeinek a könyvébe.

Nagyon szeretek magasságokra följutni, a hol csak tehetem, a tornyok hegyibe kerülök, de egy társam túl tett rajtam. Fölkapaszkodott a villámháritóra s ugy fényképeztette le magát. Tehát ő jutott közöttünk a legmagasabbra. Műkedvelő fényképész több volt velünk. A cintrai csoportok között, melyeket a „La Presse Internationale“ képekben hozott, megismerjük magunkat és társainkat a díszkertben adott fényes megvendégelés

[1]) Alemtejo = Tejon tul, Lisszabontól nézve.

csoportos sorakozásában, igen jó képmás lenyomatok készültek a pillanatnyi felvételekből. Képzelem, utólag hallom is, mennyi képes lap röpült világgá a cintrai kirándulásból.

A cintrai kirándulás nem volt fáradság nélkül. Lejövet a magasságokból, a kastély virágos és fás kertjében, pompás rhododendronok és sokféle színben pompázó kaméliák — mondjuk a paradicsomi hely — megtekintése után annál jobban esett a teritett asztalkákkal való meglepetés. Az az, dehogy volt meglepetés, benne volt az már a nyomtatott „Emploi du temps"-ban, mára, Mardi, 27. septembre, a mely sorrendet, ha jól emlékszem, még Párisban adták a kezünkbe a mondottam szerkesztőségben, egyéb tájékoztató és képes füzetekkel, uti könyvekkel. Hullott ránk az áldás, szívesség alakjában sok felől.

Alpesi zöldön, egyenruhás szolgák nagy tálcákon, ezek között több ezüstből in, hordozták körül az apróra osztott, csemegeszerü ételeket, izletesnél izletesebbet. Könnyebb kiszolgálás végett fogvájó alaku pálcika volt minden darabkába szúrva, könnyen lehetett egyet, akár többet venni — abból a mi izlett — egyszerre. Hányféle volt ez a mindenféleség, bajos volna megmondani, sültekben, kirántott velős tésztákban, csemegében, gyümölcsben és sajtban. A konyhaművészetnek portugáli kiállitása volt valóban. Lunch volt a neve, de beillett nagyon tartalmas, sok fogásu estebédnek. Sokba kerülhetett. Tiz korona a Rothschild vagyonában.

Más kiszolgálók, pincérfiuk, fényesre csiszolt, nyeles poharakban hordozták ugyancsak széles tálcákon a különféle borokat, melyek abban egyeztek, hogy igen jók voltak és erősen tüzesek, mondjuk lángborok. Egy társunkat, a ki körömpróbáig ivott, fölpaprikázott indulatba is hoztak rövid időre. Bebizonyitotta cselekedetével, hogy a szájaskodás könnyebb, mint beszélés a kongresszuson. A kitünő madeirai maradt meg legjobban az emlékezetemben, bizonyára mert legtovább maradt meg a fejemben. Pezsgőt kellett innunk utána, mint vizet, oltsa annak a

vérforraló tüzét. Portugáli pezsgők voltak azok, igen jók. Habzó poharak összekoccintása.

A nemzetközi barátkozás csakhamar megindult, ürültek az öblös üvegek, megjött a beszédesség, ittuk a barátság poharát egymás után, éltettük a királyi párt királyi kertjükben, melyben sokféle európai nyelv csendült föl ezuttal. A tűzboroktól kipirult arcokat, vonásokat segitett az esthajnal még jobban megpiritani, világlatba helyezni.

Itt is ugy volt, mint van egyebütt, az erősebbek segitettek a gyengébb lábon állóknak. Baj nem történt, a jó egészség megmaradt, a tovaröpült lélek is visszakerült. Mikor az alkonyat sötétsége már már ráfeküdt az utra, tovább harapódzott az esti homály, oszlottunk a fénysugarakkal megvilágitott utakon. A merre a vonat haladt, fáklyák égtek, edényekből lángok csapkodtak föl a sötétségbe. Római császárok éjjeli utjában égtek igy az illatszerek.

Nagyon kedves emlékü lett ez a kirándulás Cintrába.

XIV.

Fogadás az udvarnál.

Ünnepélyek sorozata. — Kitett magáért. — Szabad bemenetel. — Az „Otthon“ jelvénye. — A király előzékenysége. — Hétköznapi ruházkodás. — Érsek-, polgármester öszvérfogata. — Díszszázad, testőrök. — A királyi kastélyban. — Szíves kalauzolás. — A király barátságos. — Udvari méltóságok. — Királyi kézadás. — Szépséges királyné. — Kitüntette a magyarokat. — A király ötletessége. — Vannak barátaink. — Az ujságunk ünnepi száma. — A királynénak adtuk. — Szerte-szét robogtunk.

kongresszusi napok alatt, azok után, Lisszabonban és Lisszabonon kivül az ünnepélyeknek egész sorozata volt. Egyik vigalomból a másikba ragadtak. A nagyból[1]) kicsire zsugorodott Portugália — mely büszkén viselheti a királyság címét — nagyon kitett magáért, különben mint más nagy ország, ugy megtisztelte a világ-sajtót, hogy volt miről beszélni, mikor haza jöttünk.

A vendégszeretet oda is kiterjedt, hogy minden muzeum-, könyvtár-, képtárba szabad bemenetünk volt, a nyilvános intézetek megtekinthetők voltak bármikor, a közuti kocsikon, siklón, nem kellett fizetni. Az igazolvány előmutatását se kérték, elég volt a jelvény, melyet viseltünk. Mi magyarok az „Otthon“ körünkét hordtuk gomblyukunkban. Igen csinos volt az. Bronz pajzs vörös zománc körében OTTHON, a felső zománc körben BUDAPEST, és a zöld zománcban 1891 fölirás volt. Alul jobbról-balról babér ág, közepén fölötte toll, az írók jelvénye.

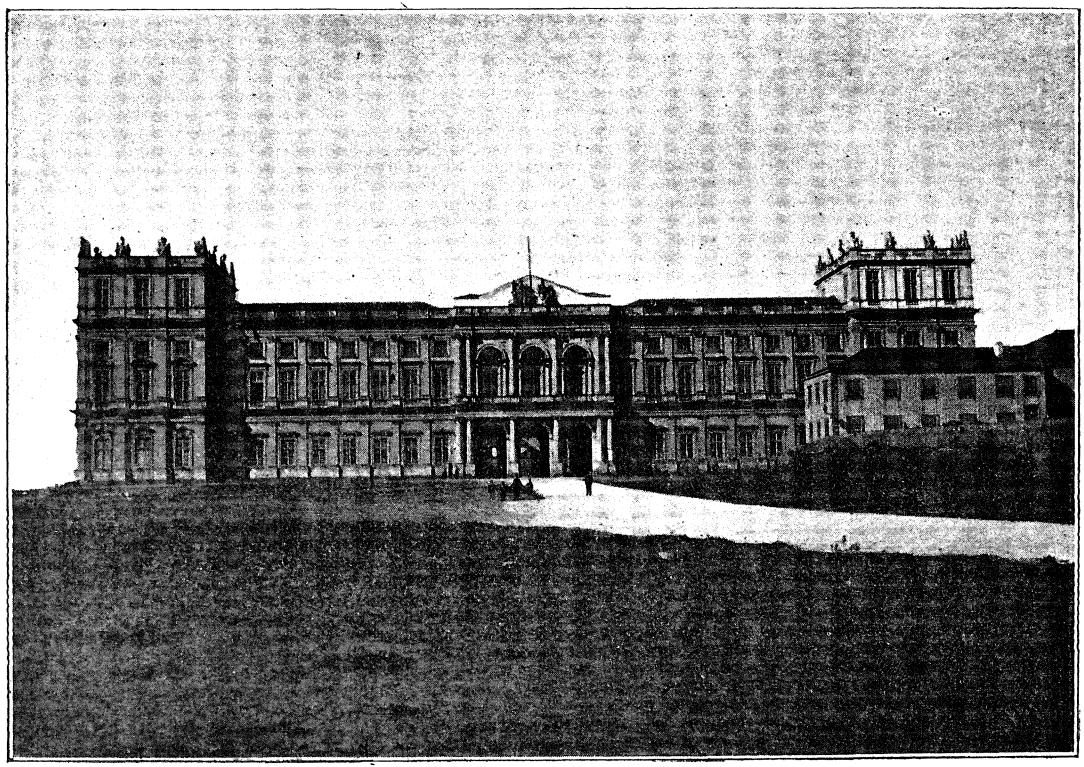
A szeptember 28-iki viharos ülés után, melyet javaslatával a Figaro szerkesztője támasztott, az ünnep-

[1]) Brazilia is Portugáliához tartozott.

ségek sorozata, az udvarnál való fogadáson folytatódott a Belem-dombon fekvő, három szárnyu Ajuda-kastélyban. Ez a hely, nagyobb csoportok befogadására igen alkalmas. A város közepétől négy kilométernyire van. A királyi pár ezidőben messzebb nyaralt. A királynak az előzékenysége nyilvánult meg ebben is. Ajkról-ajkra szállt a hír közöttünk, hogy a király, a hosszu uttól fáradt kongresszusi tagokat azzal is kimélni akarta, hogy ő jött a királynéval, közelebb.

Hosszu kocsisorban hajtattunk végig Lisszabon utcáin. A kocsi robogásra gyülekeztek a kiváncsiak az egész ut mentén, közöttük többen a népből, a kiknek gyönge kereset nyílván, ráértek, igy alkalmunk volt bővebb népéleti tanulmányozásra, apró-cseprő dolgoknak a látására. Javában folyt a hétköznapi élet. Kár, hogy köznépi nyelvüket nem értjük. A népcsődületben, póreмbereken láttuk a hiányos ruházkodást, de a hálósapkaszerü, harisnya puhaságu, bojtos végével lelógó fejfödő, az meg van, csakhogy némely gyermeknél a fejrevaló lábrakelt. A szegények városrészén — mondjuk piszkon — keresztül s a városon kivül, viskók mellett vitt el az utunk. A bóbiskoló kevés házon sok szám van. Földszinten, a hány az ajtó vagy az ablak, annyi száma van a háznak. Furcsa, de ugy van. Látunk utközben talyigákat, magas, kétkerekü, ökrök által vont, döcögő kocsikat, melyeknek a fülszaggató csikorgását most a kocsisorunk nyomja el. Ez nem háborit meg egy kamaszt, a ki egy kocsi deszkaülésén jóizüen falatoz s aféle fehérvári fanyelüvel bökdösi a szájába a dinye darabokat. Szellemtelen, nagyon közönséges arc. Egy egyenetlen ablaku, emeletnyi házikóból, boszorkányképü vénasszony kandikál ki, üres szemeivel még mindig érdekkel nézi a világ folyását. Salva guardia, aszott arc. Mind ez, több más, volt az árny, ahhoz a fényhez, melyet látni fogunk. Szegény ember mindenütt van, Lisszabonban sok is van.

A máskor meg se tekinthető Ajuda királyi palota, hova törekedtünk, a városon kivül, magaslaton fekszik. Egy kanyarulatnál észreveszem, hogy az érsek és a

Az Ajuda királyi palota Lisszabonban.

polgármester kocsija elé öszvérek voltak fogva. Egy ügyes kerékpáros, elhagy valamennyiünket.

Díszszázad fogadja a kongressusi tagokat tisztelgéssel. Rázendül a portugál dícsének. Díszlépcsőn megyünk föl a magas földszintre. Testőrök sorfalat képeznek.

A portugál udvari szokástól eltérőleg, a királyi pár, társaságunk nő tagjait is fogadta.

Két órakor érkeztünk. Nemzetségek szerint csoportosulunk a fölvonuláshoz. Halljuk, hogy az osztrák kartársakkal akarják a magyarokat egy kalap alá hozni. A forró magyar érzés csakhamar megnyilatkozott. Nem engedjük. Tiszta sor. Tiltakozunk a sziámi-ikerség viszonya ellen s külön állitjuk föl a magyar szó táborát.

Az előcsarnokban mintegy félszáz, életnagyságu márvány szobor, a termekben sok szép kép. A szobrok és a képek kiválóbb mesterektől, az utóbbiak főleg portugál királyok életére vonatkoznak. Mégis szebb az nálunk, a kalpagon kócsagforgó, a vállakról leomló párducbőr, nyestprémes magyar ruha, drágaköves fényes gombsor. Színes brokát, habos selyem, rajtuk fényesség. Láttunk a könyvtárban isteni szolgálatra használt olyan arany edényeket, melyeknek anyagát Vasco da Gama hozta Kelet Indiából.

Az udvarhoz tartozó emberek szívesen kalauzolnak, szívélyesek maguk is, mint a cseléd, mikor a gazdájának kedves vendége van.

A király igen barátságos, leereszkedő, a királyné csupa szeretetreméltóság.

I. Carlos erős-, alacsony termetü. Pálmafa karcsu sudarára emlékeztet a nyúlánk, igazán nagyon szép királyné, a ki legalább másfél fejjel magasabb a királyi férjénél, a ki ezredesi egyenruhában fogadott.

Da Castro miniszterelnök minisztertársaival, külügyi hivatali méltóságok, neves emberek, valamennyien érdeklődnek, a magyarokkal szívesen társalognak.

A Vittorio Emanuele nagy elfogadó teremben van a fogadás, melyben az olasz egység megalakitójának, Károly király öregatyjának mellszobra van.

Király és királyné felvonulásunkkor, a terem közepén

I. Károly portugál király.

Doña Amalia, Portugália királynéja.

a diplomaciai testület és az udvari méltóságok között állva, kezet adnak minden kongresszusi tagnak, a királyné jobb kezéről, melyet megcsókolunk, a keztyü lehúzva. Mindegyikünkhöz volt nehány szavuk. A királyné, a ki első fogad, kitüntette a magyarokat, hosszasabban beszélt velünk. Éppen két év előtt, két napig szívesen időzött Budapesten, nagyon megtetszett neki az iker-fővárosunk, nem feledi el — ugymond — az ott töltött kedves órákat. „Ou j' etais deux jour incognito. Comme je m'ai bien amuseé.“ Kért, hogy otthon mondjuk meg, mennyire szereti a magyarokat. Részletesen beszélt erről a társaságunk nőtagjainak. Amalia királyné, nővére az orleansi hercegnek, József magyar királyi herceg leánya férjének.

A királyi párral nehány szó váltása után másokat juttatunk közelségünkbe. A királyné a női szépségnek is a királynője. Dús fekete haja a válláig omolva, nyakán gyémánt dísz, ő magán bordeauxi színü habos selyem ruha. Fejedelmi alak valóban, melyet emel még gyöngéd tekintete, szelid szava.

A király hosszasabban is beszél társaságunk több, kiválóbb tagjával. Egy francia ujságíró azt mondta a királynak: Nagyon örül, hogy Portugáliában is olyan nagy szabadságot talált, mint náluk van a köztársaságban. Erre a király féltréfásan igy válaszolt: Jól van az igy uram, nem is lehet az másként, magam is köztársasági érzelmü vagyok, de királynak kell lennem, mert nem tanultam más mesterséget. Ebben a királyi mondásban nemcsak ötletesség, vidám világnézlet jelentkezik, de arról is tesz tanuságot, hogy a portugál államfő, nem tartja magát félistennek.

A fogadáson egyebek között arról is győződtünk meg, hogy vannak a magyaroknak barátai a távolban is; az ellenségeink, azok a közelségünkben vannak. —

Hivatalos közlönyünk a „La Presse Internationale“ ünnepi számot adott ki az udvarnál történt fogadás és a sajtókongresszus megnyitása alkalmából. A címlapon a király és királyné jól talált arcképe képletes környezetben, melyet Serpeille Maximnak Salut au Portugal

bevezető cikkben közöl. Írtunk ebben a külön kiadásu számban többen, különféle nyelven, ki hosszabban, ki meg rövidebben emlékmondatokat. Én ezt írtam: Sokat utaztam egész életemben, bejártam több országot, három világrészben megfordultam, soha sem vágyódtam azonban jobban országot látni, mint Portugáliát. Végre teljesedett a vágyam. Éljen a király!

Utólag mondom, fakadjon bő áldás munkálkodásából! Én pedig örülök, hogy valóra válthattam egy hő óhajtásomat.

Hozta az ünnepi szám, százhuszonhétünknek az arcképét. A lap külön nyomott, halvány sárga színü selyembe kötött, a portugál színekben ékeskedő díszpéldányát felajánlja Serpeille szerkesztő és Ennès Antal, volt portugál tengerészeti miniszter és a lisszaboni bizottság elnöke a királynénak, ki a tiszteletnek ezt a szerény kifejezését a lap részéről, kegyesen fogadja és a szerkesztőnek szívélyesen megköszöni.

Emlékezetes szép nap volt ez. A királyi palotából legjobb benyomásokkal távoztunk. Délutánunk szabad lévén, a királyi palota előtti térről szerte-szét robogtak a kocsiink, hegynek és völgynek, ki mit akart megnézni a sok látnivaló közül, melyekben bővelkedik a királyi főváros.

XV.

Cascaesben.

(Éjjeli ünnepély.)

Sok szép. — Portugál Ostende. — Élnek, elszórnak. — Útba esik. — Sokba van. — Felséges harag. — A pokol szája. — A honnét Amerikába lehet sürgönyözni. — Röppentyúk, tűzgolyók. — Gyöngy a földön. — Jól mulattunk. — A szó megakad. — Lángokban csapott föl. — Hozzánk csatlakoznak. — Szép. — Legkevésbé szép. — Kigyulladt a tenger. — Hajó-égés mutatóban. — Teritett asztalok. — Ohó! — Vihar mindenütt. — Rouge et noir. — Jóban fürödtünk. — Feledhetetlen.

isszabon bővelkedik kiránduló helyekben. Rövid uton, szárazon és vízen sok szép pontot érünk. Ilyen Cascaes, az Atlanti-tenger hullámos partján, a rómaiak Cascale-je, a portugálok Ostendéje. Narancs- és citrom ligeteiről, babérkertjeiről, csakugyan az olaszországi Bajae-nak, az ókor Ostendéjének a képe rajzolódik elém.

Az emberek manap nem csak kapaszkodnak, de a dolgukat, vállalataikat is előre vinni iparkodnak. Nem csak gyógyforrásban van magyar Selters, a tengeri fürdőknek is meg van a nagyzoló elnevezésük. Az azonban nagyon igaz, hogy a mi a spanyoloknak San Sebastian, a franciának Biarritz vagy Dieppe, az a portugáloknak Cascaes. Már ugy kezdhetjük a leirást, mint akár ott, hogy ide jár a királyi pár nyaralni, lombok közt a várlakuk.

Cascaes csendes hely, a hegyhullámok is fáradtan érnek el a tenger síkjáig, valamiként a világfi, a kinél beállott a korai megrokkanás. Cascaes csak augusztusban, szeptemberben vidul föl, mikor ide költözik az élet, akkor az előkelő világnak, képzelt bajokban nyomorgóknak, találkozó helyévé válik a fürdőhely. Vágynak

tenger mellékére. Annyi pénzt szórnak el itt, akkor, azok, a kik bővében vannak a pénzmagnak, hogy a cascaesiek, fölszedegetve, megélnek abból egész éven át.

Lisszabontól a távolság éppen annyi, mint Cintráé a másik vonalon. Van a partvidéken több apró fürdőhely, akár mint a Balatonon, Wörthi-tavon, de Cascaes küzdötte föl magát első helyre, mint ott Füred, Pörtschach.

Utunk a tündöklő Tejon a tengerig egyszerü hajóval, a folyó torkolatától a tengeren hadihajóval volt tervezve. Ehhez az esti kiránduláshoz meg volt már téve minden előkészület, hogy az egész vízpart kivilágitása minél szebb legyen.

A kikötőben várjuk a külön hajó indulását. Megnézzük addig Európa egyik legnagyobb kikötőjét, mely a Tejo-öböl oldalán van s abban évenként háromezernél több hajó megfordul.

A tengerághoz, a tergerszoroshoz hasonlitó 35—40 méter mély Tejo-öböl, — mely a város előtt szélesen elterül — eddig is biztos kikötő volt, horgony szilárd alappal, de 1886-ban elhatározta a portugál kormány, hogy ezt az előnyös fekvésü kikötőt, mely az Éjszak Európából Kelet Indiába menő hajóknak az utjába esik, a melyből könnyü közlekedés van Nyugot Afrika tengermellékéhez és mindkét Amerikába, kiépitteti az ujabb kori idő követelményeihez képest. El is készült már 72,000,000 frankos költségvetéssel. Van egy 180 méter hosszu, födött műréve, hajó épitési, hajó javitási műhelyekkel. Megnéztük. Az emelőkkel kisérleteztek, de minket a hadi kikötő érdekelt legjobban.

Sötétkék színü ruhában aranyos rojttal, zsinórral sok tengerész tisztet láttunk. Már előre örülünk a kirándulásnak, hogy a Tejo tószerü torkolatában hajóval lesz az. Ámde a sors könyvében más volt irva. Felhők kapaszkodtak föl a láthatárra, szél suhant végig a vízen, hajók az orrukkal, hullámokba furódtak. A nehány szavas távirati híradás száraz sorából megtudjuk, hogy az Atlanti-oceán, felséges haragjában ugyancsak csapkodta a hullámokat a cascaesi parthoz, nem lehetett volna a

hajó lépcsőjéről a csolnakokba szállni, még kevésbé a csolnakokból partra lépni, mentünk tehát vasuton.

Érdekes kis ut szép tájéku pályán. Láttuk a félkörben lépcsőzetesen épült Lisszabonnak házait, közel ötvenezeret, a mint tiz kilométernyire haladtunk a folyóvíz partján.

Vonatunk csakhamar átrobog az Alcantara-patak hídján, a víz a város alatt fut bele a tengerbe, iparkodik egyesülni a nagy víztömeggel. Töltésen haladunk tovább. Nagy itt a víz hatalma, medrébe kell szoritani, mert csapkod, mikor dühöng, szaggatja a partokat. Rongyos bizony az. Utmentén egy helyen, ugyancsak alámosta a hullám a kőhegyet. Az üreget, melyet vájt, elnevezték Bocca do Inferno-nak, a mi a pokol száját jelenti. Biztatnak, hogy a vonaton mi is meg fogjuk hallani a mennydörgésszerü robajt, mely messzire hangzik, a mint a víz a pokol szájához ütődik, abban meglocsolódik. Az igazi pokolban sokat érne ez.

Viszontlátjuk Belem-templomnak a tornyát, az Ajuda-kastélyt. Örülünk. Mikor a Tejo torkolatához érünk, erődítvény-magasan föl van már gyujtva a világitó torony lámpása.

Mutatják a távirda állomást, mely tenger alatti távirón a Kanári-szigetekre és Braziliába továbbitja a szót és gondolatot.

Estorilnál pompás pálmákban és eucalyptusokban gyönyörködünk. Látásukhoz segit a pompás holdvilág. Utmentén sok urasági nyárilak, ezek kertjében, az angol labdarúgás-játéknak hálóval bekeritett helyei.

Láttunk sok apró hordót, melyekből kőolaj és más égő szerek keveréke lángokban csapott föl. Lent, fönt, a vízparton, mindenütt voltak ezek elhelyezve, kapkodni kellett a szemmel, hogy azokat láthassuk a vízen és szárazon. Tiszteletünkre égtek, lobogtak.

Ugy kilenc órakor megérkezve, nem csak a váltók zöld üvegei világitottak, nem csak a jelzőlámpások gyultak ki, nem csak az ablakokban volt kivilágitás, de kigyult a hegy is több helyen, a víz is sok ponton. Kisebb hajókról tüzes röppentyük szálltak föl, színes tűzgolyók

alakjában szálltak le. Röppentyük sisteregnek, bombák pattognak, színes gömbök hullanak, megvilágitják az éjszakát.

Fölhangzik a zene több oldalról. Cascaes lakói, a nyaraló fürdővendégek hozzánk csatlakoznak és énekszóval megyünk a Doña Maria Pia sétányra. Karkötővel ellátott rendezők intézkednek. Emelkedett helyről élvezzük a kilátást tengerpartra és tengerre. Tündérkerti látomás, napfényes kivilágitás. Ugrókutak locsogása.

Hölgyek nagy számmal. Nem olyan szépek, mint a spanyol nők, de volt közöttük néhány ékes virág, egy fényes fekete haju kiválóság, tiszta görögmetszésü arc, gyöngy a földön. A szép, fejleszti az érzést, csiszolja a lelket. Jól állt a rezgő tollas kalap a szép asszonyon. Zománcos bűv-ereklyét viselt a nyakán. Arany csiptetője leeresztve. A másiknak sötét hajhullámában fehér virág. Éva leányaiban a kiváncsiság, Adám fiaiban a bátor tekintés, ezuttal nem adott félremagyarázásra okot. Látni és láttatni akartunk valamennyien. Világit a nagyképü holdvilág, segit hozzá a fölgyujtott sok kisvilág.

Jól mulattunk. Rövid bemutatkozás után legott megkezdődött a barátságoskodás, de a szanaszét szavakkal csakhamar fölakadt a társalgás, megállt a nyelv-tudomány. Kár, hogy a nyelvismeret hiánya, olyan gyakran akadályoz meg a nemzetközi érintkezésben. Vagy talán jól van ez igy. Ha a nyelv gyorsan pörögne, meglassitana minket a menetben, egyes helyeken, a hol szép a kilátás, föltartóztatva utunkban. Most inkább csak hallgattuk a hölgyek ajkáról a hanghordozást, a tompa hangnak a susogó- és orrhanggal való vegyülését, mely a portugál nyelvnek sajátsága. A latin eredetü nyelvek között, a portugál nyelv a legkevésbé szép, mert darabos, sőt nyers. Ezt azonban nem lehetett észre venni, mikor a szavak a cascaesi nők ajkairól elröppentek. Most inkább csak néztük a mandula szemü, éles szemöldökü, keleties vonásu fiatal, virágzó szépségeket, a kik hajadonná érve, annyi kellem birtokában nagyon elütnek a portugál köznéptől, abból kiválnak. A boldogság napja süssön az alig nyílt rózsákra!

Közbül kigyullad hirtelen a tenger szembeötlő ponton, tekintetemet a sárgásvörös tűztenger felé vonja. Azt mutatják be, milyen a hajó, mikor azt a tűz lángba boritja. Borzasztó szép! Okádta a szikrát és a lángot, mértföldekre világitott. Ennél azonban még érdekesebbek voltak a vízen futó tüzek. Apró szinességek. Nem emlékszem, hogy láttam volna ehhez hasonlót. Egyik égő csillag a másikból pattanak ki, és az égő szinek kétszáz méter hosszáig terjednek.

Teritett asztalok egész sorokkal, csinos büffethölgyek, csemegeállványok. Előzékeny gyorsasággal szolgálnak ki. Megvendégelés mint Cintrában, talán még pazarabb. Sárga-barna borok, jobbnál jobbak, nagyon öreg, valóságos ohó-k. Pezsgőben, az italok királyában, egyéb csemegeborokban portugál előállitás.

Mai napon, (szeptember 28) emlitettem már más helyt, egy kis vihar tamadt a délelőtti tanácskozáson. A jókedvnek az esti viharja magasabban járva, teljesen elcsendesitette a délelőtti vihart. Ma az oceán is viharos volt, mondjuk vihar itt, vihar ott, vihar mindenütt. Valamennyi közül a cascaesi vihart álltunk meg legjobban, itt emelkedtünk a jókedv hullámain legmagasabban.

Némelyönk hamarabb kijózanodott, mint előre gondolni lehetett. A Casino játék termében történt ez. Nem annyira a rouge et noir szinek láttára, mint az aranyainak az elpusztulására. Kár, az uton a sárga csikókra szükség van, hogy kiemeljenek a kátyuból. Mikor már annyi jóban fürödtünk, a vendégszeretettel nemcsak egy födél alatt laktunk, de a keblére is ölelt az, minek akkor még többet birni akarni!

Matrózkatonaság fáklyák világával kisérte ki társaságunkat a vonathoz. Énekszóval állt egy társaság. Szívből fakadó, szívnek szóló dalok. Azután hangkhaoszszá olvadt össze a beszéd, zajos lett a társaság.

Feledhetetlen szép cascaesi este, holdvilág, a romok napjának fényöntése, hajnalpír, a képzelem elevenitője, az élet örömeknek ezer apró változása, nagyon jó emlékezésben maradtak.

XVI.

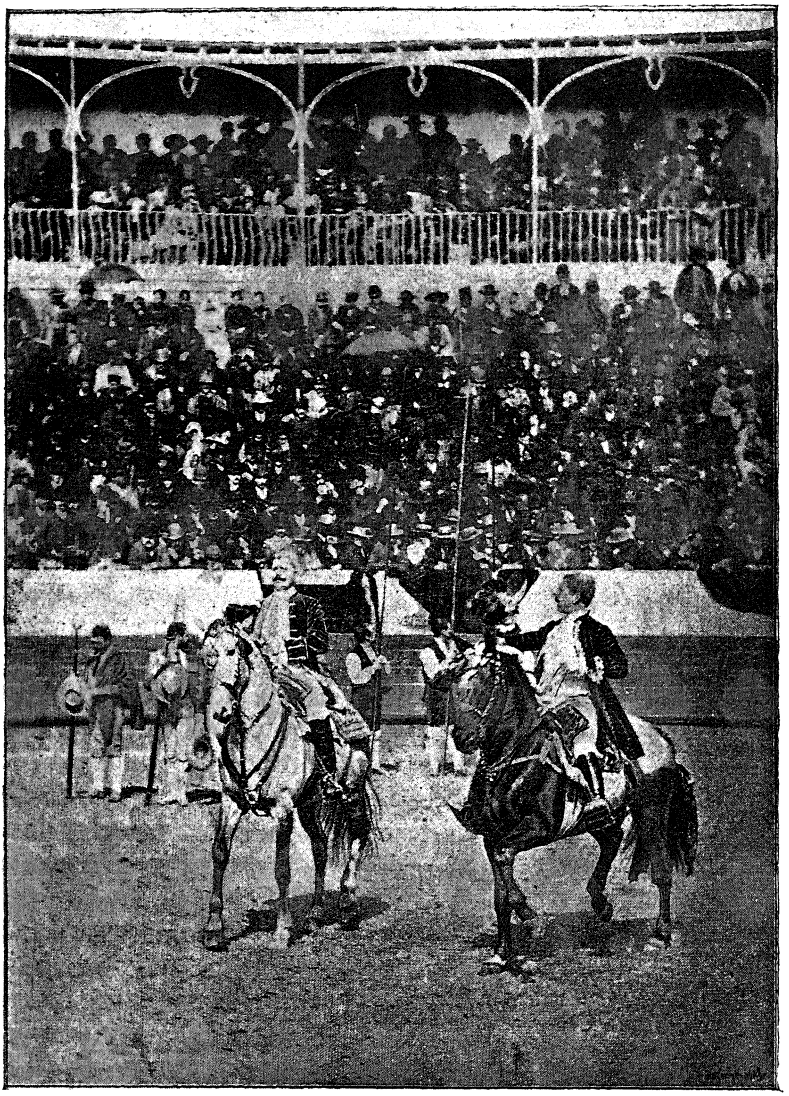
Portugál bikaviadal.

Mulattatás, bemutatkozás. — Nagy viadal. — Elrontották. — Legünnepeltebb bajvivó. — Látni kivántam. — Emberséges embertelenség. — Készülődés. — Kocsizaj. — Fölvonulnak. — Maradnak a szereplők. — Beeresztik a bikát. — Neki ront. — Bandarilheiros. — Átugrálják. — Célba veszi. — Szarva be van kötve. — Örömriadalom, moraj. — Követi az ökröket. — A többit elképzeljük. — Tizenkét számból állott. — A király szerette. — A miniszter eltörölte. — Arcos herceg a bika szarván. — Államférfiui okoskodás. — Mibe kerül?

Sokat ölelt föl az a sorrend, melyet a sajtókongresszus tagjainak mulattatására összeállitottak, bemutatkozásul is szolgált az. A világsajtó munkásai a szélrózsa minden irányában elszéledve, bizonyára méltányolni fogják a portugálok igyekezetét.

Elmult itt már rövid évadja a bikaviadaloknak, de a portugálok rendeztek még egyet, miként a falragaszok hirdették: Grande corrida extraordinaria, dedicada ao Congresso internacionalda inprensa, com a assistencia de suas magestades e altezas e de todos os congressistas. Quinta feira 29 de septembro de 1898 a' s 4 horas da tarde.

Mikor ezt a hirdetést olvastam, elszomorodtam azon, mennyire elcsavarták a portugálok a latin nyelvet, Cicero és Horacius zengzetes nyelvét, mely tele van szépséggel. Nem róvhatjuk föl nekik bűnül, valamiként nem a spanyolnak, olasznak, franciának, hisz a tenger életében, lélekzetvételében is egyik hullám a másikat elváltoztatja. Itt az alánok, vandálok, svévek, nyugoti gótok és a mórok segitettek még vérrel az ibér- és kelta törzsnek nyelvét összekeverni.

A toreadorok fölvonulása a portugál bikaviadalra.

A bikaviadalon José Garcia (Algabeno) volt az espada, festajadissimo matador de touros.

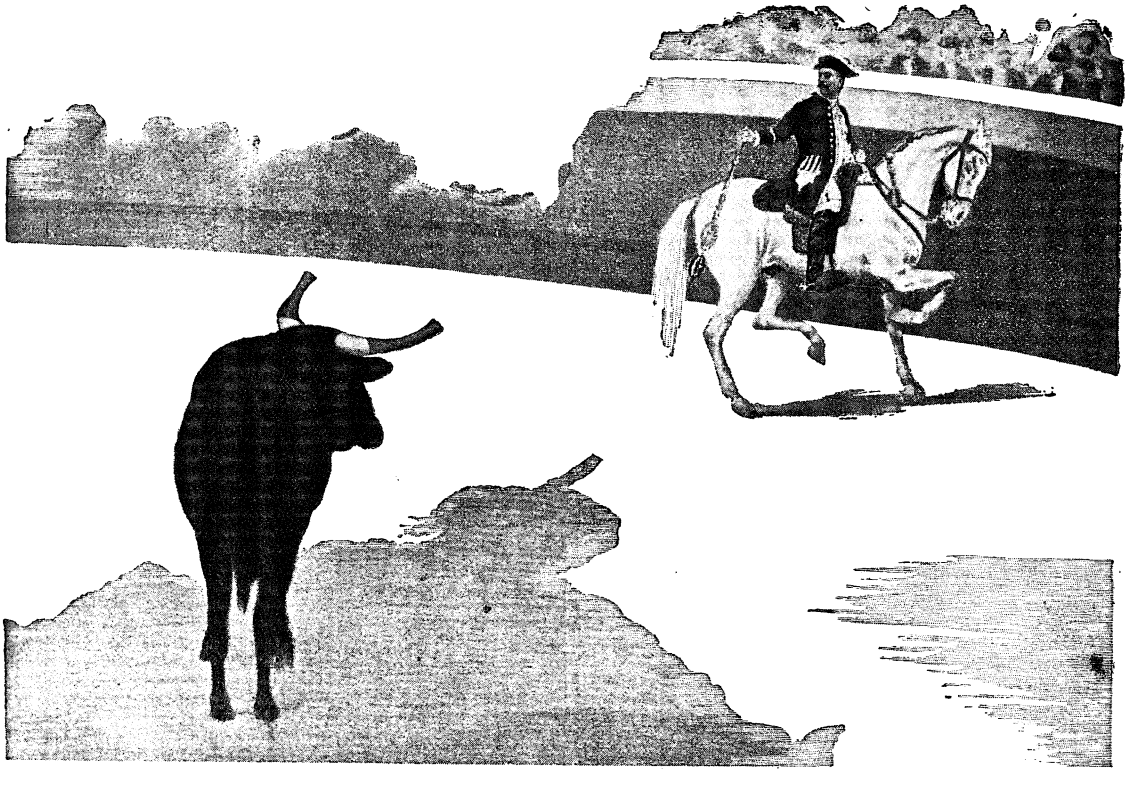
Az a különös, hogy kárhoztatjuk, rosszaljuk a bikaviadalt, melyet Spanyolországban, Portugáliában, részben már legdélibb Franciaországban is meghonositottak, de azért — érthető kivánesisággal — alig várjuk, hogy egy ilyen viadalt láthassunk. Hallottam nők részéről is kifejezve, hogy leghőbb vágyuk volna ilyet látni. Én is ugy voltam ennek a látványosságnak ismeretlen voltával, örültem, hogy legalább szoktatóul fogok egy bikaviadalt látni. Szoktatóul, mert Portugáliában szelidebb ez, nincs vérengzéssel összekötve a játéknak nevezett kegyetlen kedvtellés. A jellem különbség teszi azt, mely a portugálok és spanyolok között van, s habár ők is egészen ugy csinálják mint a spanyolok, mégis nem ölik meg a bikát, csak jelzi azt az espada, fatőrrel. A bika szarva elé se visznek bekötött szemü lovakat, gebéket, hogy azokról picadorok bőszitsék az állatot, a mely azután mindkét szarvával neki megy a ló hasának, a lovat megöli, földönti, a lovas is nézheti, hol szedi föl és hogyan veszi össze magát. Itt tehát emberségesebb ez az embertelen, a rómaiak idejéből itt ragadt körszini művelet, nekünk bevezető tanulmány lehet.

E helyt csak röviden irom le a viadalt, hiszen alkalmunk lesz látni Spanyolországban nehány véreset is, ott majd bővebben szólunk róla.

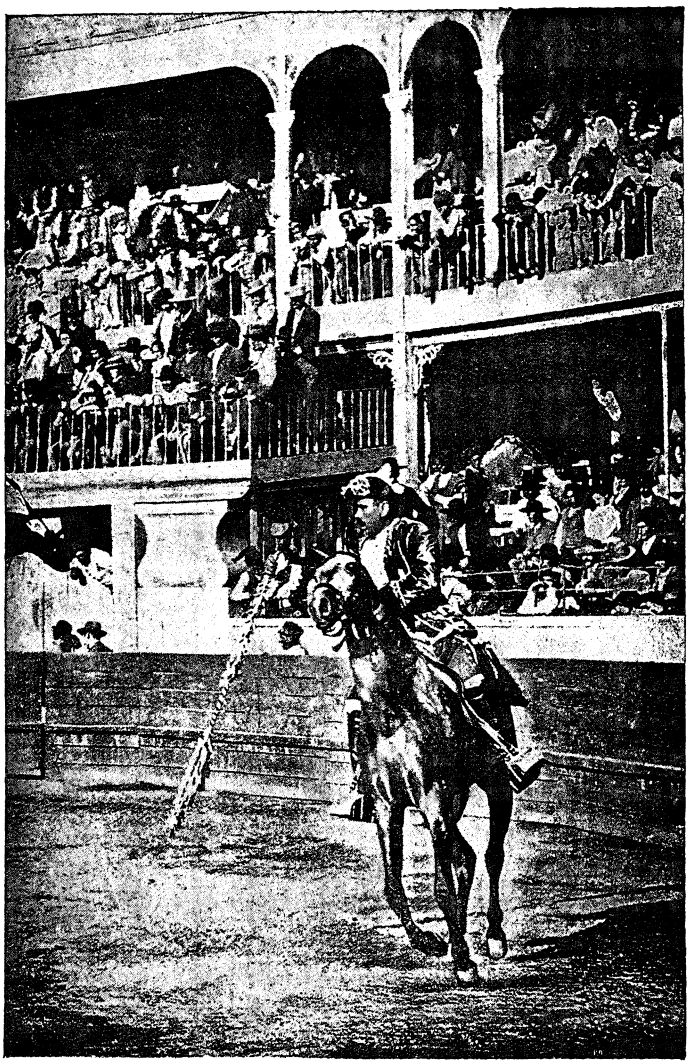
Sürgés, forgás az egész városban, a vidékről is özönlenek az emberek a bikacircusba. Társas kocsik, a közuti vasut kocsii tele vannak, hajtanak a bérkocsik, urasági fogatok száguldanak, akár mint nálunk lóversenykor.

Siet mindenki helyet foglalni a 12,000 nézőt magába foglaló, a Campo Pequeno-n levő küzdtér lépcsőzetesen fölállitott ülésein, el ne mulasszon az első jelenetből valamit, akár mint nálunk színdarab előadásakor. Fölhangzik a banda municipal fúvó zenéje. Fölcsigázott várakozás.

A játékban részvevő vívók ünnepélyesen vonulnak föl. Elől a cavalheiro, háromszögletü kalapban, ó-portugál

Lisszaboni bikaviadal.

A picador kivonulása.
Portugál bikaviadal.

díszruhában, fekete köpönyegben. A magas iskola szabályai szerint lovagol. A térparancsnoktól engedélyt kér a vívás megkezdésére s üdvözli a közönséget. Lova táncol. Csillog a vívók aranyos, ezüstös, a spanyol viadorokéhoz hasonló ruhája, fénylik a selyem, szines bársony az aranyhimzésü díszöltözeten. Eltart félesztendeig, mig elkészül vele a torero kedvese.

A miként jöttek, távoznak a díszbe öltözettek, a menet föloszlik, a viadorcsapatból maradnak csupán csak az első jelenetben szereplők. A díszmenet színházlátott embernek is tetszik.

Trombita jelre a ketrecből beeresztik a bekötöttvagy gombos szarvu, fürge és ingerlékeny bikát, rendesen, jól tartott, erőben teljes, mozgékony állatot. Sötét kamarájának ajtai megnyilván, neki rohan a napfényes porondnak. Felbőszül a zajtól, világosságtól. Szemének káprázása után meglátja a köröttei embersokaságot, előbb meghőköl, azután megáll, leszegezi lábait. A szemek egy irányba néznek.

Egy lovas kezdi az állatot ingerelni, mások, könnyü, fürge legények vörös színü leplekkel incselkednek vele. Neki ront egyiknek, másiknak, inkább a vörös színnek szalad, mint az embernek, ezek ügyes mozdulattal félre állnak, hogy kárt ne tehessen bennük a szarvával, lovasok védik őket.

Jönnek a másik szereplők. (Bandarilheiros.) Két kis lándzsával (bandarilhas) áll az egyik, bika elé, s kihivólag felé irányozza azokat. Mikor neki szalad az indulatos állat az embernek, ez, ügyességgel megérinti a hegyes szigonynyal ellátott, nyilvégü pálcákkal a bika testét, a gerinc elején kétfelől, azután félre ugrik.

Van sok apró változat, félre ugrás a vadon tenyésztett bőszült állat elől, sőt pózna segélyével annak átugrása.

Mikor az állat már jól kimerült, nyugszik. Ilyenkor az óvógömbös szarvai közt átugrálják vastag bőrnadrágban. Nem egy ilyen jelenet végződött már véresen.

A picadorok kivonulása után jön az espada, derék szál ember, erős állat, szemben fordulnak egymással.

Izgalmas jelenet. Az állatot hegyes törrel célba veszi s a mikor a bika neki ugrik az embernek, hogy bele döfjön, ez, nyakszirti szurással jelzi a megölését.

A bika szarvának a hegye le van fürészelve, be van vonva kaucsukkal, vastag bőrökkel, hogy megtompitva ne árthasson, de azért elég ügyes legyen a viador, ha el is marad a veszély háromnegyed része, mert a bőrtokba foglalt szarvakkal is lehet agyonszúrni.

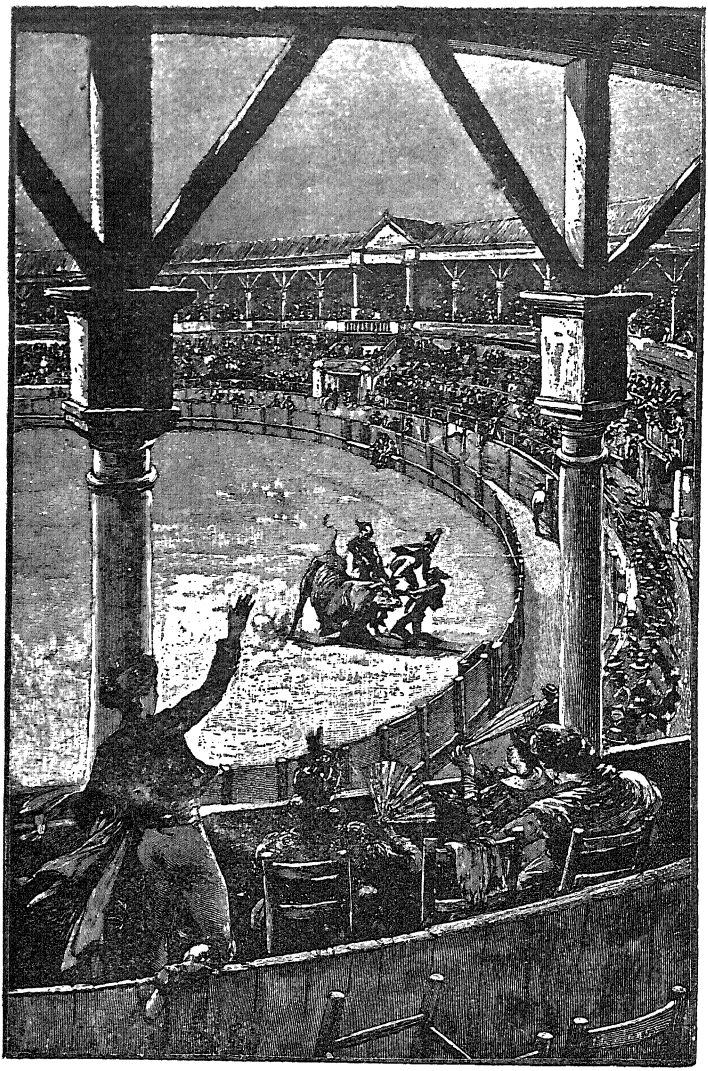
Az ügyes mozdulatokat, a testgyakorlás hőstetti ugrásait érdekkel néztük. Van taps, örömriadalom, ha a viador ügyesen cselekszik, végez. Hullámzik a nemtetszés moraja, ha a szereplő elhibáz valamit. Végre erőművészek fogják le a bikát.

A jelenet végeztével a bikát, betanitott hat jámbor ökör, — nagy kolomp a nyakukon, — a színkörből kivezeti, követi az ökröket.

Elég érdekes volt a mutatvány, mert nem volt öldökléssel kegyetlen. Teljes fogalmat szereztünk magunknak a bikaviadalról, csak oda kellett képzelni a bandarilhasra a horog végü vasat, a mint az állat testében fenakadva, vérző fájdalommal bősziti azt, és a gyilkos acél tőrnek markolatig a bika testébe való döfését, a vérhullást, elvérzést, az erős állat összeesését, nyakának hurokra kötését, a fürge öszvérek által való kivonszolását és a véres helyeket a bikaszínkör porondján.

Az előadás értesitője 12 számból állott, a tervezet hatodik számánál volt a szünet, intervallo. A 12 szám között nyolc banderilhado volt.

Portugáliában is kezdetben a nemesség testedző játéka volt a bikaviadal, de vérengzéssel. I. José király is szerette, látta, mikor Arcos herceget, főlovászának a fiát, a dühös bika, szarvára vette, megölte. Pombal, a hatalmas miniszterelnök ebből az esetből kifolyólag eltörültette Portugáliában a véres bikaviadalt. Az volt a bölcs megokolása, hogy Portugália lakosainak a száma sokkal kisebb, semhogy minden bikának egy emberéletet lehetne áldozni. Azután a bikaviadal színköri játék lett. A lovak szeme sincs bekötve, a picador nem tereli a

Az erőművészek lefogják a bikát a portugál bikaviadalon.

lovat a bika szarva alá, körülnyargalja csak, a bikát a lótól és lovastól vörös kendővel terelik el. A portugál bikaviadal sokkal kevesebbe kerül, 5—6000 koronába a mi pénzértékünk szerint. Gyengültebb mértékben kevésbé ártók az izgalmai. A portugál nép vérében flegma van.

XVII.

Lisszabontól Madridig.

Elég volt. — Bucsut vettem. — Megyek Afrikába. — Sajnálom ezt, sajnálom azt. — Kárpótlás. — Vigasztaltam magamat. — Legmesszebbre kerültem. — Santarem. — Itt irt Camoës. — Estrema terra. — Falu nincs. — Nincs mit a malomba vinni. — Nökről, férfiakról. — Mind nadrágos. — Abrantes. — Határvárak, határvámok. — Spanyol földre lépek. — Lélekbúvárnak alkalmas. — Haragosai egymásnak. — Olajfák erdeje. — Mikor kell ide jönni. — Eső esett. — Katholikus ország. — Spanyolország népeiről. — Büszke baszk. — Szolga az asztur, nem ur. — A teherhordó galleg. — Eszembe jutnak. — Kinek, mit adott az Isten. — Délen és Éjszakon.

kongresszisták tiszteletére rendezett ünnepségek kilenc napra voltak tervezve. Ott fogtak szivesen. A legérdekesebb és leglátogatottabb első négyen részt vettem, és ez elég is volt. Testileg, lelkileg nagyon fárasztók voltak azok. Sok beszéd, szólamok, még több megfigyelés. Meg lehetett csömörölni a beszédtől; a jóléttől, akár meghalni szélütés alatt. Nem akartam tovább kiélvezni a helyzetet. A kit vár a munka, sietős annak a dolga. Előttem állt még egy hosszu ut Spanyolország széltében-hosszában, átrándulás Afrikába s igy a kongresszusi munkálatoknak szeptember 29-én történt befejezése után, re bene gesta, a tagtársaktól szives-, nagy barátsággal elbucsuztam Portugália kimerithetetlen szépségeivel eltelve, hálatelt szívvel visszakanyaritva a rudat, másnap indultam a szomszéd országba, a testvéri szeretet nélküli testvér országba. Nekem egyformán kedves mind a kettő. A spanyol-portugál viszálykodás, norvégek és svédek civakodása uj kiadásban.

Utólag sajnálom, hogy elköszöntünk s nem rándultam ki társaimmal Thomarba, Portugália egyik legérde-

kesebb városába. Igy, nem láthattam az ottani történelmi emlékeket, ipartelepeket, s nem vehettem részt a Lisszaboni Kereskedelmi és Ipartestület felajánlott vendégszeretetében. Később, nehány tagtársammal Sevillában ismét összekerülvén, érdekesen beszéltek azok, az olajfák zöldje fölött emelkedő, egykori Krisztus-lovagok váráról, a Krisztus-lovagok templomáról és Portugália mély kongásu legnagyobb harangjáról.

Nagyon sajnálom, hogy nem vettem részt azon a kiránduláson, melyet a Tejon, hajóval tettek meg a visszamaradt társaim, sajnálom, hogy nem lehettem a San Carlos színházban rendezett díszlakomán s hogy tovább nem fűzhettem velük a barátság koszorúját, lélekben azonban mindig velük voltam, kikkel olyan hamar összeszoktam, hogy nehéz volt a válás.

Legjobban mégis azt sajnálom, hogy a festői fekvésü Oporto[1]) kikötő városba való kirándulást elmulasztottam, hogy a Duero-n (Douro) át, a hajó árbócok hegyét meghaladó szédítő magasban, a vékony vas pálcákból emelt vasuti hídon nem voltam. A várost a szomszédos Villanova községgel összekötő, 170 méteres egy nyilásu ívből álló, kettős járásu függő hidat nem láttam. Portugália legmagasabb tornyát sem láttam. Fölötte sajnálom, hogy a thomári kristály palotában rendezett bucsuzkodási díszlakomán nem lehetett részem, pedig nálunk is ismerjük a híres oportoi szőlőfajt, ott, hámozott alakjában is izlelhettem volna. Ha már életemben annyi savanyuvíz forrást fölkerestem, miért is kellett elmulasztanom ezt az édes borforrást?!

Majd kárpótolni igyekszem magamat hazamenet utközben Bordeauxban a bordeauxival.

Mit sajnálok még különösen? Azt, hogy időt nem szakithattam magamnak arra, hogy Batalhaban megcsodáljam a kereszténységnek kőből kifaragott azt a remekét, mely sok tekintetben a mór épitészet ragyogásánál is fényesebben áll, értem a gót templomot és a mosteiro

[1]) O = a, porto = kikötő. Portugália másod legnagyobb kereskedelmi városa a Dueronak tengerbe torkollásánál, 150.000 lakóssal bir.

de santa Maria da Victori-át. Azon a helyen áll, a hol I. János, Portugália függetlenségeért kivívta a harcot és fogadásból alapját vetette meg ennek a zárdának, istenházának, a milanoi székesegyházra emlékeztető kőcsipkének. Vígasztalom magamat, majd kárpótolom magamat Lourdes-dal.

Ezek és hasonló gondolatok jártak, kergetőztek agyamban, mikor Lisboat elhagytam, a hol az időt olyan kellemetesen, örökké emlékezetesen töltöttem. Sok szép képet, lélekemelően magasztosat hoztam Portugáliából a lelkemben! És vígasztalom magamat azzal, hogy ugy se lehet mindent látni, a mi szép van e világon. Tudtommal, én vagyok a kongresszusi társaim közül — a magyar utitársak közül — a ki Lisszabontól legmesszebre, legtöbb helyre kerültem el. Vitt a vágyó ingerem.

Ezokon, hogy elszálltak az ünnepnapok és nem birt rám semmi, marasztaló hatással, magános elárvultságomban veszem a vándorbotot, a térképekkel telerajzolt könyvet is — vade mecum — a kezembe, ne maradjon valahogy látatlanban semmi azok közül, melyek Spanyolországban a megnézésre kiválóan érdemesek.

Azon a vonalszakaszon, melyen Lisszabonba érkezésem előtt elnyomott az álom, most az ut kiindulásánál annál éberebb vagyok. De csakhamar észreveszem, hogy nem mulasztottam akkor semmit, most se vesztenék, ha elaludnám az időt Santaremig. Ez, egy magaslaton szépen fekvő város, alatta a Tejo folyik csendesen, melynek jobb partján buzaföldek terülnek el. Gyümölcs- és zöldség termeléssel Lisszabon piaca lett. A folyón át híd, melyről — ugy vélem — szép kilátás esik a városra. melynek nevét szt. Iréne vértanu nőtől vették. Alvarez Cabra, Brazilia felfedezője nyugszik egy kolostor sírbolt csendjében.

Arról nevezetes még a város, hogy az örökbecsü, műveltségü remekíró, költő király, kiről többször emlékeztem már, szerelmi bánatában, az udvartól elhagyva, szívvilágából sarjadó szomoru költeményeket és a multjából, szíve mély érzelméből fakadó szebbnél szebb rímes verseket írt itt, gazdag költői érrel kedélyében. Homlokát

megkoszorúzták, szívét tövissel szúrták keresztül, meghalt szétfoszlott reménynyel. Sírjának az éjszakáját áttörik a művei, költészetének a hevületei most is lángolni tanítanak fagyos lelkeket.

Azon a földön járunk, melyet a rómaiak Extrema terra Hispaniae-nek neveztek el és a melyet a spanyolok Estremadurának ejtenek. Látom azokat a hegyeket is, melyeken az ideutban a kösziklák összefolytak szememben, mikor leszállt az éjszaka és homály borult a tájra, szirthullámra.

Ott, a hol a vonat, város-, falu végén, mezei majorságon, házak mellett surran el, megnézem futólag az udvart. Portugál háztáj. Teljes egyszerüség kint és bent, házi eszközökben, — ugy hallom — butorban, mindenben, mindenütt. Nincs függöny, nincs virágcserép. Csak az őszi napsugár hord fényözönt a szobájukba. Teljes az ellentét a lisszaboni, fénymázas fallal biró házakhoz, besötétitett szobákhoz. Teljes az ellentét a magyar háztájhoz, huzavona, dolguk, a magyar faj életre termettségéhez képest.

Falut, olyat, minő bérces-völgyes, szép hazánkban sok van, az Alföldön nagy van, itt ne keressünk, annál kevésbé aféle régi tetejü, egyemeletes kuriát. Csak aféle aldeák ezek, templom nélkül nehány ház, majorságok, fölszerelt bérgazdaságok, de mezőgazdasági gépek, gőzfütő készülékek nélkül. Egy udvaron fölmálházott, készen álló lovakat látok. Körülnézek s nem találok semmit, a mit vinni kellene, malomba vagy a csűrbe. Látok ezek helyett egy födél nélküli házat, melybe szabadon zuhoghat az eső. Ciudad, az már város, körfallal keritett.

A nők varrnak, fecsegnek és énekelnek, vakbuzgósággal járnak a templomba. Cifrán öltöznek. A kiadóbb munkától tartózkodnak. A férfia, az meg örökké füstöl, állja a sarkokat, ődöng a piacon, anélkül hogy venne, eladna valamit, de ha üzérkedik, ravaszsággal csal, koldul ha tönkre megy. Ebben a tekintetben a keleti népekkel egyugyanazon betegségben szenved. Nincs már felfedezés, bedugult a pénzforrás. Látok többet, a mint a napot mulasztják le magukról, pihennek, anélkül, hogy dolgoztak

Portugál népviselet.

volna. A mi pedig a fiatalját illeti, hiu, akár mint a spanyol alsóbb rendü nemes, (hidalgo.) feszes cipőben jár, ha fáj is a lába benne: lovagias, udvarlásra mindig kész, énekes és hangszert penget. Ártatlan a mulatsága, dolga nem kiadó. Mind nadrágos. Ez a szólásmód jobban rájuk illik, a miként nevezi a székely, a kaputos embert. Ing ujjra voltak vetkőzve, csak az egyik volt kurta gazdászkabátban. Közöttük járva, figyelve, mindent észre veszünk.

Fölebb a pálya elágazik, jobbra Madridnak visz, arra szállok át s csakhamar Portugália főerődjéről nevezetes Abrantes-hez érek a Tejo partján. Ennél tovább föl, nem járnak már a hajók.

Olajfák erdeje, déli gyümölcsök fájának az özöne a környéken. Temető a közelségben. Sok léleknek muló burka, az örök elmulásnak adva.

Portugália határvára esik a láthatárba. Ennek a kicsi országnak, melyet most elhagyunk, többször kellett harcolni az önállóságáért. Hatalmába keritette a móron kivül, a spanyol, francia és angol, végre teljesen, önállóan és győztesen került ki az egyenetlen harcból. A történelem hosszu sorozatban beszéli el a jogtalanságokat, melyeket azután egyes nemzeteknél a kivívott siker jogosakká tesz. Cato vészítélete és a Scipiók vaskeze verte le Carthagót. Mennyi, de mennyi az ehhez hasonló történet, népek szabadságharcában elnyomás.

Közel a végvárhoz, a portugál határvám. Rendszerint jelentéktelen helyeken szoktak lenni a nemzeti érdekek határvonalának a gócpontjai. Hivatalnok sereg, a hol átfut a vonat egyik országból a másikba. Majd egy század multán, városokká nőhetik ki magukat a kis helyek. Mindig több lesz az embernek a terhe, többnek kell azt rá rakni. Háboru, az esetről esetre van, mikor erő támad erő ellen, de a gazdasági harcok folytonosan tartanak. Bellum omnium, contra omnes. Mindinkább oldódnak az emberies kapcsok, emberek és népek között. Egyéni érdek, népek érdeke, ez az uralkodó jegy időnk folyamatán. Járul ezekhez még külön az állam érdeke az egyedárusággal. A miben vér van, magába szívja, sorvaszt. A mit Isten adott, azt az állam megfizetteti, elveszi.

Spanyol területre lépek át. Cortez földjén, Murillo otthonában, Cid legendás hazájában vagyok ismét. Örülök, hogy látni fogom a mester palettájának csodás alkotásait.

Valenciánál spanyol határvár, spanyol határvám. Ezután jó ideig békében leszünk, nem lesz hivatalos motozás. Örülnek a hölgyek.

Lélekbúvárnak igen alkalmas az a hely, hogy azon a ponton, hol a két testvér nemzet fiai sürüen érintkeznek egymással, megfigyelje őket. Nyiltan nézi le a spanyol a portugált, ez nem titkolja ellenszenvét, gyűlöletét az iránt. Haragosai egymásnak, egymás ellen gyülölködő érzéssel van a szívük tele. Igaz! viseltek háborut egymás ellen, csatavonalban álltak egymással szemben, ölte a harc drága idejüket, pusztitotta őket véres háboruknak ragálya, ezeknek az emlékezete nem oly gyorsan ellobbanó. Nagy az ő gyilkos gyűlölségüknek a története. Haragjuk nem oszlik el, lövik annak nyilait egymásra, a békés egyetértés nem áll helyre. A portugál nép müveletlenebb, való, de a spanyol nyers modoru. A jóindulat egyikben sem hiányzik, de az, még sem kötheti őket össze. Kár, mikor minden faj összetartani igyekszik, a népek harcában egy táborba jutni igyekszik, nincsen értelme a fajrokonok civódásainak, a robbanó szenvedelmek és indulatok tüze fölgerjedésének, enyhén szólva, az egymástól való idegenkedésnek.

Olajsajtolóiról nevezetes Plasencia (Ut Deo placet) állomásnál kitekintek, de a város, melyben Kolumbus szülői laktak, mielőtt Génuába költöztek, innét tiz kilométerre van, nem látszik. Látok helyette egy gazdaságban pompás agavét, nagy termésü kaktusz-fügét, vastag szőlőindát, karomnyit. Felhősödött, kifakult a kék ég, halkan permetezett az eső, kibontva az ernyő. Leszállt a felhőből a termékenyitő erő, lanyhán szitált. Örült a természet, munkáját folytatta. Sötét színt vett föl a hamuszürke föld, elfeketült a táj, de az ut, nem fénylik a sártól, házak mellett nem vonulnak pallók végig, gyalogjárók mellett nincsenek kicölöpözve köpcös fabakterek. Más emberek, más szokás, más föld, más világ.

A szépre fordult időben messzebb menve, uj színeket

váltott a természet. Ismét olajfák erdejét, fügefák özönét látom, a szem kellemetesen nyugszik meg a narancsberkek zöldjén, különösen most, mikor aszott a mező, letarolt a természet, kiszáradtak a patakvizek a futó vályúban.

Tavaszutón kell Spanyolországba menni, mikor szedelőz, de még nem szárit a napsugár, ünnepet ül, legszebben virul a természet, hullámzik a növényzet zöld tengere. Nem pedig akkor, mikor az égető nap elperzselt mindent s már az asztagba rakott gabonakévéket is behordták. A kiaszott fünek nincsen szépsége, őszi kopárságában — a földsávok elenyészve — meztelen a természet.

Jelentéktelen városkák elhagyása után, örömmel pillantom meg a Manzanáres folyócskát, mely Madrid mellett is folyik, melynek a völgyébe itt, termékenység szorul.

Hosszu, 663 kilométernyi s 21 óráig tartó fárasztó ut után, az uj-kasztiliai fensikon kavicsos és izzó, kopár, homokos vidéken, a hol temető a természet, országnyi területeken keresztül Madridhoz érek, a nagy multu, de lehanyatlott par excellence katholikus Spanyolország fővárosába jutok el, melyet ugy is neveznek: La Corte, az udvar.

Tizenhatmillió népség hazája: Spanyolország. Gyűnév ez csupán, mert sok a néptörzs benne. Nem abban az értelemben, a mint minket magyarokat közelébb sértően neveztek és a min országosan megütődött a nemzet, hanem a szó legszorosabb értelmében. A spanyol törzsekről, melyekbe még külön beleolvadt mindenféle nemzetiség, folytassunk egy kis tanulmányozást. Előbb azonban nézzük meg a romokat, mert ezek beszélnek az itt élt nemzetekről. Az idők Őre fölöttünk. Mindenki számára egyenlő mértékkel mért az idő. Clio jegyezte föl az eseményeket. Mondja, hogy erre volt a történet országutja.

Lássuk most már a népeket, természet által a fajokba öntött kiválóbb képességeket.

Annyit előre is tudunk, hogy a kasztiliai és a baszk,

büszke. Az utóbbinak különösen nagy a parasztgőgje. Annyira a vérébe tolakodik ez a rossz tulajdonság, hogy nem megy más szolgájának, inkább bérel, vagy ha szegény, szánt, vet, arat, szóval görnyed a munkában, még se hajlik meg.

Mire büszke a baszk? Örökzöld hazájára, szabad nemzetére, végre a saját nemes származására. Büszkén veri a mellét, hogy az ő ereiben nem csörgedez mór vér, keresztény katholikus volt az ősének az őse is.

Az alkalmazkodó asztur ellenben szolgának szegődik. Ha akármiféle napszám kell, a legpiszkosabb dologra is készségesen kinálkozik a gallego, vagyis a spanyol galiciai. Nehéz sorban vannak ezek a munkások. Rossz helyen tagositotta az ég és föld Ura az ő földjének a hosszu, keskeny szalagjait, azért a messze idegenbe is el kell neki kóborogni szolgálattételre. Gyakran ott is fekszik le „a nagy nyugalom ágyára", a mi a baszkok régi hite szerint: a halál, vagyis ideiglenes alvás, mondjuk hosszu, hosszu és nagy, mély, örök alvás.

Eszembe jutnak ezek a dolgok Spanyolországba visszatértemkor, és eszembe jutnak egyéb nép sajátságok is, a spanyolok jó tulajdonságai és nemzetünk hibái. Egységes és tömör a spanyol nemzet, nem kacsingat kifelé senki. Valamint az egyes emberek, a nemzetek se lehetnek egyenlők. Olvastam valahol, hogy a magyarnak a Teremtő nagy szívet adott, hogy tudjon lelkesülni, legyen nagylelkü. Szinte hiba! A germánnak nagy csontot, hosszu fejet adott, melyben sok elfér, de kevés szívet. A szlávnak kisebb fejet adott, de abba több ravaszságot helyezett, puha lelkébe makacsságot.

Az Ibériai-félsziget osztatlan földtömegének az egyenlőtlen nagyságu másik, nagyobb országába kerültem ismét vissza. Ennél nagyobb félsziget csak egy van Európában, a harsogó vízeséseiről és mélyen nyúló fjordjairól híres skandináviai, melyet az előző évben jártam be. Szembeötlő különbségek, de azért nincs ugrás a természetben, fejlődésben. A mig itt, Délen, a hajadonná serdült lányok, még javában tépik kocsánról a párosával ülő leveleket, kérdezve, hogy szeret? nem szeret? és a mig itt, a csipke

kendős asszonyok a virágok illatáról beszélnek még, addig ott, Éjszakon, a fjordos hazában, délvidékre költözvén a napsugár, a fagyos szüzek, kristálytiszta szempárok, jégvirágos ablak mögé bujtak már s a közömbösség ködében nem látják az élet napjának a ragyogását ugy miként mi, mikor ránk borul a spanyol ég. Itt kellem, szabadság az asszonyokban, ott a téli hideg által lenyügözöttek. Itt nap heve tűz, ott kályha tűz. Ezek itt belülről melegszenek, azok ott kivülről. Itt meleg az életfolyam, ott hidegen csörgedez a vér az erekben. Itt szín az arcon, ott piros rózsa. De azért nincs ugrás a természetben, nincs, nincs.

XVIII.

Puerta del Sol.

(Madrid.)

„Muy noble, leal, imperial, corronada[1]) y muy hermosa, villa y corte de Madrid."

A nemes, hű, császári, koronás, a hős város Madrid.

Madrid címe.)

Madrid címe. — A város szive. — Állok, nézek, gondolkodom. — Forradalom keletkezett. — Történet íródott. — Az irodalom és művészet koronásai. — Munkák a tudomány csendjéből. — Az ország közepére tette. — Vasuti vonalak csomója. — Központtá lett. — Minden spanyol vágya. — Nálunk is ismerik. — Egy ember, ezerötszáz szindarab. — Egymásnak rontó szelek. — Megfagy a pásztor. — Tüdőbe szúr. — Éjszak Zaharája. — Csak két évszak. — Szebbnek hittem. — Nagy ugrókút. — Mindenféle épitkezés. — Szép madrilenák. — Fajok vegyüléséből. — Dolgozni nem szeret. — Csörgő-zörgő öszvérek. — A bérkocsis. — Nemzeti viselet. — Elszürkült világ. — Este lett.

Spanyolország fővárosának a forgatagába jutottam. Itt állok a nagy,[2]) de aláhanyatlóban levő Spanyolország fővárosának a legnagyobb terén, melynek büszke neve: Puerta del Sol, a Nap Kapuja, mely egykor a város bejárata volt tüdöklő Keletről. Valamikor itt volt a város vége, most tiz, sugár alakban kinyúló, emberanyagot szállitó utca torkollik a térre. Szive a városnak, a nemzeti érverésnek itt legerősebb a lüktetése. Itt van fölállitva az az óriási gépezet, melynek közélet a neve.

Állok és nézek, sok gondolat váltakozik az agyamban. Spanyolország most nem szól a világpolitikába, de a hővérü nemzet ujabb története ezen a téren íródott.

[1]) A corronada címet II. Fülöptől kapta, a muy noble és muy leal cim IV. Henriktől, az imperial VII. Ferdinándtól. A heorica címet a város a függetlenségi harcokban kapta.

[2]) Területe 507.036 □ kilométer. Lakósainak száma 17,565.000.

Itt csapkodtak hullámai annak a kavargó habnak, vérfürdőnek, melyet Marat 1808. évben rendezett. Hatásos képekben örökitette meg Goya ennek az isszonyatosságát, mi azonban ne vegyitsük a borzalmas jeleneteket a vidám színenezetü képeink közé, melyeket most látunk. De rövidesen emlékeznünk kell mégis arról, hogy országháborgáskor megtöltve dühhel lelküket, forradalom, durva lázadás a felsőbbség ellen, többször keletkezett ezen a téren. Gyulékony, izgékony nép a spanyol, robbanó a szenvedelem benne. Hamar háborodik föl a közvélemény, lesz a zendülés szélvészszé. Pillanat alatt borulnak a lelkesedés tüzébe, megvínák a csillagos eget! De a föllobogó szalmatűz lelohadván, hamuvá válik, a mint jött az erős kitörés, elmulik, leszerelnek, s a társadalom életrendje — szétdult javuk rendbe szedve — a régi kerékvágásba kerül vissza, habár sok életet sodor el az elmeláz szele. Mikor a hatalom az eseménynyé érlelt mozgalomban rájuk csap, a nép megkardlapozva, megalkusznak az időkkel s az elégedetlenség érzése tovább veri gyökereit az emberek szívében, valamiként a szívek harca, az, mindennap megujul szerelemben ezen a téren, más irányban folyik az alku.

Az idő távlatán nézek és látok a városhoz kötött sok emléket szemem előtt elvonulni. E város falai közt élt nyomorogva és halt (1616) meg Cervantes, bevégezve Don Quijote-ját. Velazquez, a színek kitünő kezelője itt festette meg csoda szépségü képeit, szóval Madrid falai között virágzott föl a spanyol irodalom és művészet. A kék ég, langy lég, az erőteljes, büszke népfaj, hazaszeretet, regényesség, a déli égöv ábrándos képzelete, mindig fog a lovagias spanyol nemzetnél irodalmat teremteni, hajlamot adni a művészetre. Lovagias történetek és a pásztori életmód regényessége, nagyszenvedélyü emberek egyaránt adnak hozzá anyagot.

Hartzenbusch János Jenő drámairó válik ki Spanyolország ujabb költői, neves írói közül. (1806—1880.) Német név, spanyol nyelv. Hogyan egyeztessük? Az anyanyelv határoz. Cöln mellett Schwadorfból egy vándorlegény kel az utra, (1804) utazik műasztalos mes-

Puerta del Sol. — Madrid főtere.

terségben. Életsora mindjobban Délre tereli s Madridban bele szeret egy kasztiliai szép leányba. A frigyből János Jenő születik. Atyja a saját mesterségére akarja fogni, de őt, a ki az örökkévalóság csíráit hordozta magában, vágya az irodalom felé hajtja, őrszelleme őt a cserág és babérlomb felé tereli. Huszonhárom éves korában már ünnepelt színműíró, szépen szárnyal sokágu irodalmi müködésében. Az asztalos műhelyt rangos hivatal kárpótolja bőven. Nem csak írt spanyol nyelven, de a spanyol irodalom legszebb termékeit át ültette német talajba. Hírt, dicsőséget szerzett a nemzetének, meg használt is. Nagy életkort ért szellemi képességének teljes erejében.

A spanyol irodalomban jó hangzásuvá vált, csillogó nevek között, a közélet országos hírü munkásainak az oldalán, kiknek egész élete nemes törekvésben telik el, most Echegaray József költő, író, politikai hírlapíró az irodalom első képviselője. Az első nagyságu csillagot, eszmei értéket ismerjük mi is magyarok, a nemzeti színház előadásaiból. Nagyhatásu drámák. Legjobban beszélnek a színdarabjai. Kifejezéseinek szép köntöse van. Vannak színei, az érzések finom árnyalatainak festésére. 1905. évi márc. 19-én egész Spanyolország ünnepelte a spanyol irodalom atyamesterét azon alkalomból, hogy a Nobel irodalmi díjat Mistral és ő között megosztották. Nem közeliti meg az elmulás, eszméi szárnyakon terjednek, szívből szívbe szállnak. Mélységes lelkitudással, a zengzetes spanyol nyelv szókincsével sok első rangu irodalmi mű kerül ki Spanyolországból. Nevesebb emberektől érdemes munkák a tudomány tisztes csendjéből. Törik a nemzeti művelődés utját. Érdekfeszitő lovagregények, a korábbi időre tólódó nagy szerelmekről. A regényköltészet honában, élénk tollak álomképeket elevenitenek föl, rajzanak a képzeletünkben. Sok jó író van Spanyolországban, biztosnál biztosabb, erősnél erősebb, nemzetük élére állott tehetségek, kikre nagy eszmék kergetésében a jó barátok bámulattal tekintenek, irigységgel az ellenségek.

II. Fülöp a hatalmas király, mikor fővárosnak szűknek találta a sziklás, kicsi Toledot, hogy a Spanyol-

országban élő fajokat egyesithesse, fölmérette országát, kikerestette annak középpontját s 1560-ban oda, Uj Kasztiliába, az ország kellős közepébe tette át a királyi székhelyét. Mese, hogy a hely előbb puszta volt, ha nem is híres város, de egy öreg falu már régen (939) állt itt. Magerit-nek hivták a féniciaiak, a kik alapitották, Mantua nevét a rómaiaktól kapta, de soha sem vergődött olyan történelmi nevezetességre, mint akár Toledo, Sevilla, Granada, Zaragossa, Aragonia híres régi fővárosa.

Madridot igazi központtá ujabb időben a 12.000 kilométer hosszu vasuti vonalak tették, melyek itt egyesülnek. Tudjuk, hogy egymáshoz milyen közel hozta a vasut az emberiségnek legtávolabbra eső törzseit.

A tudomány, irodalom és az aranykorukat élő (XVII. század, a Fülöpök alatt) művészetek, melyek a városban fölvirágzottak, a szó szoros értelmében is központtá tették Madridot, olyannyira, hogy minden spanyol büszke Madridra, minden spanyol Mekkának tartja a fővárost, melybe, éltében, legalább egyszer eljutni törekszik, hogy ott a képtárakban megtöltse lelkét művészettel, irodalommal a színházakban, szabad idejében pedig legfrissebb nyilásu örömvirágokat szakitson. Olyan erkölcsi kincs van Madridban fölhalmozva, melyet se megfizetni, se megmérni nem lehet.

Madridban született Patti Adelina világhírü énekesnő, a kinek csalogány dalait Budapesten is hallottuk.

Madridban éltek Shakespeare költőkirálynak, a legnagyobb szellemóriásnak kortársai: Lope de Vega és Calderon de la Barca. Három lángész élt akkor Európában, ezekből is kettő Spanyolországra esett. Ezerötszáz színművet irt az első, jobbnál jobbat, mintegy százhuszat, fordulatosat Calderon, IV. Fülöp király udvari szinjáték irója. Plaza del Principe Alfonzo téren a szobra.

Most, hogy e sorokat irom, adják a Nemzeti-színházban a kellemes és választékos irónak, nagytehetségü szerzőnek „Két szék közt a pad alatt“ cimü vígjátékát, mely emlegetetté teszi nevét. Milyen nagy erő duzzad az alkotásaiban, abból is kitünik, hogy évszázadok alatt[1])

[1]) Calderon spanyol iró és költő született 1600-ban.

sem kopnak el az alakjai, folyvást ragyognak az eszméi. „Az szeret, a ki tanit", mondja Gorkij.

Mind a két nagy tehetség, az irodalmi ritka emberek, a kik szívüknek melegét, lelküknek derüjét annyira árasztották, egy teljes emberöltő munkája után, éltük végén az egyházi rendbe léptek. Az, a ki annyi színdarabot irt, évenként átlag ötvenet, élte végén azt mondta: Sajnálom, hogy életemben, vallási dolgokon kivül mással is foglalkoztam. A mai korbeli lélekbúvár, meg sem értheti ezt a két lélek-ismerőt, tettében.

Tereljük vissza dolgunkat a régi mederbe, a Manzanáres melletti Madridra, a fővárosra. Láttuk mint került a jelleg- és történelmi emlékek nélküli székes főváros, királyi szeszélyből és központi fekvéséből egy nagy fensíkra, melyen az időjárás szélsőségei kergetőznek. A havas Guaderrama hegység csucsai közül szabaduló, egymásnak rontó hideg szelek, a sülő kőtömeg és nyargalászó homok folytonosan ingadozásban tartják a légsúlymérő higany oszlopát. Nyár középen olyan forróság van, hogy pokollá változik a város, napközben néptelenek az utcák, terek, azokon — spanyol közmondás szerint — legfölebb csak egy kutya ödöng és egy francia jár, de már októberben, didereg, megfagy a pásztor a hegyek között és a dermedő lábakkal egy helyen topogó fegyveres őr, a királyi palota éjszaki oldalán. Kandallójuk füstje gyenge arra, hogy a tél hidegével megbirkózzék, mikor Szibériává, Éjszak Zaharájává válik a tájék. Hófelhők száguldanak, borulatosan hömpölyögnek. Van ugy is, hogy olykor „a kutya árnyékot keres januárban." Verőfény surran a tél derekára. Máskor meg a hirtelen kerekedő téli szélroham, omló, kavargó hóoszlopokat korbácsol s az orrpirositó hidegtől jéghártya lepi el az álló vizet. A hideg csakhamar enged a szigoruságából. Az éles szél tüdőbe szúr, csőveiben szörtyzörejt okoz a nyers levegő, s apadva a lélekzet, pár nap alatt megöli az embert a Guaderrámáról elszabadult dermesztő halál-lehelet, a mely elfagyaszt minden életet. Bedugott szájjal kell olyankor járni, nehogy a tüdő sorvadjon. Csuklóvédő ott, a hol máskor kigondolható könnyü ruha. A vizet hűvösen tartó agyag-

korsó és rézüst a teának, egyképpen díszei az ebédlőszekrénynek. Látok beesett orcákon lázrózsákat, melyeket a tüdővész termel. A szervek elsorvadva, elfonnyadva, elérkezik a végső időpont. Közel van már a válás a rózsás világtól, mely tövist is termel. Márciusban virágzás, május végén hózivatar. Mégis szebb az, ha Karácsonykor „röpködnek a Jézuska megrepedt párnájának pihéi.“ Hirtelen változik meg a csalékony évszak. Le-föl szökik Celsius Anders[1]) svéd tudós higanyoszlopa. Gémberitő hideg, fullasztó meleg. Fagynak, szárazságnak van mit repeszteni a házak és díszkertek ornamentikáin.

A többször beköszöntő hideg adott létet a közmondásnak, hogy Madridban csak két évszak van, tél, mely eltart három hónapig, és a nyár, mely szintén csak három hónapig uralkodik, de akkor kegyetlenül, kedve szerint tűz a nap.

Én, október elején, később is, hidegülő őszidőtt, a Puerta del Sol-t szépnek láttam, élénknek és tisztának, legtöbb időmet itt töltöttem, tiszta kékségü volt az ég, de este is vonzott a tér, mert a csillagok az égen és a földön tündökölve ragyogtak. A teret magát, nem találtam olyan szépnek, mint a leirásokból elgondoltam, de a sarki kávéházak elég ékesek, van bennük tükör, fényár, habár egyik se versenyezhet a mi fővárosunk ebbeli fényességével. Az egyik cifra kávéházban lovas bikavívók, kávéházi lények, csendes semmittevéssel, fekete-kávés ibrik mellett mulasztják le magukról a napot. Idő van a tétlenségre. Jó a fizetés, kevés a dolog, habár veszélyes. Erőt gyűjteni kell, amodább egy fényes fogadóban almuerzót (villásreggelit) kell venni magukhoz. Makk egészségü emberek, nyolcvan évre való élet van egynémelyikben, de a bika szarva megröviditheti. Könnyen lehet a nép ünnepelt kedveltjeit ruházatukról megismerni. Árnyékot adó kalap, bársony zeke, gombsoros bő nadrág, milyent, nem is régen, a mi vármegyei csendbiztosaink szerettek viselni.

A téren sokat emel a nagy ugrókút, mely gazdag vízsugarakat bocsát. Villanyfényben különösen szép.

[1]) † Upsalában 1701. évi november 27-én.

Az eléggé szabálytalan teret magas bérházak határolják, ezeken — mint Madrid egyéb nagyobb épitkezésein — kevés az épitészeti szépség. Ha a városnak a házait nézem, ugy találom, hogy Madrid mindenféle nemzeti épitkezés lerakodó helye, akár Budapest, a hol ó-, közép- és ujkori formákkal, görög, bizanci, angol, francia, olasz és német épitkezési modorban vannak épitve a házak. Egymás rovására lehet azokat dicsérni és kárhoztatni. Arról is meggyőződöm, hogy a mi Budapestünk, sok tekintetben jobban van már berendezve a nagy, nyugati fővárosok mintájára, mint Madrid. A házak tele vannak emeleti üzleti helyiségekkel, melyek fölött méteres-, helylyel-közzel bronz betükkel kiabál a fölkinálódó, üldöző hühó, az üzletiesség létföltételszerü eszköze. Amerikai izü haladás érzik ki belőle. A szerencsét akarják megfogni vele. A kirakatok, — kivéve a sok arany-, ezüst ékszert, — nem valami szépek, de a párisiasan viselkedő madridi szépség, az, nagyon kiragyog a téren. Az egymásba oltott spanyolországi fajok, itt, ezen a téren egyesülnek. A Cadix kikötő városból való igazi spanyolban a keltibéri és a féniciai vér egyesül. A Sagunto-beli lakósban görög vér csörgedez, tiszta görög metszésü az arca. A Carthagoiak közül sokan, mikor a rómaiak elpusztitották városukat, ide jöttek más néppel egyesülni, Carthagenát alapitották a Gibraltar felé keskenyülő Földközi-tenger partján. Római vér, sok bugyog az erekben. A mórokról, vandálokról majd Andaluziában emlékezünk. Nagy sokaságu, Spanyolországban a vérvegyülés, a gótokon kivül alánok, svévek hullatták itt az emberiség magvát.

Mikor a madridi szép nőket látom a téren suhogó selyem ruhában, képzelem, mennyi elvégezetlen munka maradt otthon, de a madrilena, az kiveszi a mulatságból, élvezetből, a sétálásból a maga részét teljesen. Belevegyülni az élénkségbe, látni és kápráztatni, ez az ő élete, ha addig él is. Dolgozni a spanyol, se ifja, se örege, se embere, se asszonya nem szeret. A sarki ujságáruló leánynak is inkább kalandon, mint az ujságáruláson jár az esze. Láttam közöttük olyan szépet, hogy templomképnek lehetne lefesteni. Viszont olyan férfiakat,

nőket, a kik szerrel, mesterséggel meghosszabbitott ifjuságukat, az ujkori vegytannak köszönik.

Fölcifrázott, zörgősen járó csörgős öszvérek vontatják síneken a kocsikat, — trama via — melyeknek innét van a kiindulásuk a város minden része felé. A kocsi kalauza énekel, hogy növelje a zajt, melyet itt csak élénkségnek mondanak. A bérkocsis nem áll mindig készenlétben, hajlongva nem nyitogatja kocsija ajtaját minden arra elmenőnek, hiszen ki van függesztve a táblája, hogy bérelhető a kocsija, se aguilla. Ujságot olvas a bakján, elmerül azután, találgatja, mikor támad ujabb zenebona? Alkudni kell vele, ha kocsijára szállunk.

Ez nem olyan dísztér, mint a Place de Triomphe Párisban. A vasutakhoz való szállitást itt rendelik meg. Közkereseti társaságok foglalják el. Fuvarozó nehéz kocsik, kétkerekü könnyü kocsi, (cabriolet) a városban használatos kocsik (citadina) készenlétben, a lovak és az öszvérek rúdhoz csatolva, a gazdájuk megrendelésre vár.

Téren, utcákban a zaj csak késő órákban nyugszik el. Mikor a kocsik megritkulnak, eltakarodnak, embertömegek hullámzása foglalja el a tért egészen. Látni a sétálók között sok tüdőbeteget, a kik élni sietnek a nekik kijelölt rövid földi létben. Egynémelyiké már csak arasznyi. Olyan finom szél jár Madridban és Madrid táján, hogy a gyertyát ugyan nem oltja el, de azért az embert földre teriti. Spanyol szólásmód tartja azt.

A nemzeti viselet, férfiakon a rövid zekére és az ellenző nélküli alacsony, gömbölyü, lapos — mondjuk lepény idom — sapkára, nőkön a mantillára, a nagy csipkekendőre szoritkozik. Ezen finom himzés. A spanyol nők érdekesen tudják forgatni a fejük búbján megerősitett kendőjüket, olykor az állukat, arcuk egy részét is eltakarják vele, hogy minél érdekesebb legyen a kinézésük. Azok a rövid, többnyire színes, derékig érő gallérok, mondhatjuk, kurta, redős köpönyegek a férfiakon, még inkább az egyenes vékony kard, modhatjuk gyíkleső az oldalukon, melyeket a mi színpadjainkon, regényes szinezetü éjjeli zene képében mutatnak be, ott, az életben, ez időben teljesen hiányoznak. Eltünt az egyforma szürke

Puerta del Sol. — Madrid főtere.

világban, mint nálunk a sujtás és sarkantyu. Kár, hogy a nemzeti viselet mindenütt, sőt Keleten is kivesződben van, pedig nem csak nyelvében, hanem viseletében is él a nemzet. A konstantinápolyi török nők csipke fátyola (jasmak) is már olyan vékonyságra finomult, hogy átrózsál az arcuk rajta. A török császárnak legujabban rendeletet kellett kiadni, hogy jobban tartsák meg a vallási előirást. Nem hiszem, hogy a női hiuságnak, melynek mindenütt van vására, akadályt gördítsen a legfő parancs.

Gondolataink a Puerta del Sol-ról, Konstantinápolyba tévedtek. A hold sarlója az égen, kigyultak a csillagok, térjünk le a térről s menjünk oda, a hol kigyulladt a lámpák fényes világa. Válogathatunk helyekben, hol látunk többnél több fényes csillagot.

XIX.

Az Alcalá-uton.

„No hay sino un Madrid.“
„Csak egy Madrid van.“
Spanyol szólásmód.

Sok sétáló. — Lámpák világa. — Szép város. — Előbb kivül. — Ur és szegény erre jár. — A szépmüvészetek csarnoka. — Murillo és Goya képei. — Mendemonda egy képről. — Primről. — A Spanyol Bank épülete. — Az adósságok könyve. — Gondolatok, melyeket itt is elmondhattam. — Rikkancssereg. — A berekedésig.

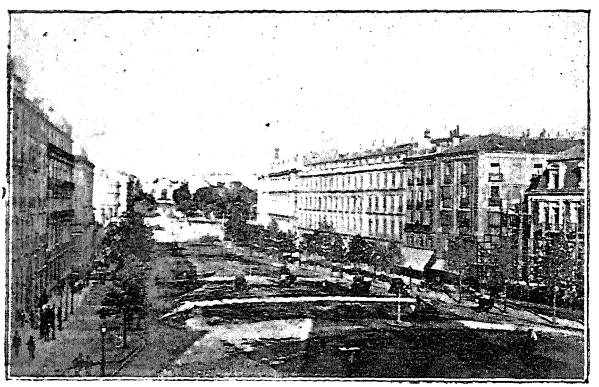
Madridban, a közel 500.000 lakós közül, temérdek ember futkos keseredett lélekkel az utcákon, sétáló is sok akad mindenkor, hiszen nem erős oldaluk a dolog. A 600 utca, 76 tér, 25 sétány sok alkalmat ad a dolog kerülésre. Csábitó női szemek itt és ott, mohó vágy rí ki az arcokból.

Kisebb-nagyobb színpadokon, énekes helyek dobogóján, mihelyt kigyullad a lámpák világa, ifju, öreg, férfi és nő siet az estét élvezni, népénekeseket hallgatni, tüzes spanyol táncot nézni. A szereplők ügyességét élénk tetszés nyilvánitással ismerik el.

A sok szük utca dacára, Madridot — melyet puhán Madrithnak ejtenek — egy igen szép városnak mondhatjuk. Vannak pompás kertjei, szebbnél szebb sétányai, nyilvános hivalkodással uri közönség mindenütt nagy számmal, mozgékony férfiak, ruganyos termetü hölgyek. A füző itt is uralkodik, sőt tulzásba megy, okoz a hiubbaknál szervi rendetlenségeket.

Követem a régi természetemet és követem a régi szokásomat. Azt nézem meg előbb, a mi kün van, a szabadban van, azután azt, a mi bévül van a falak közt.

A Puerta del Sol-ból hosszu, széles, palotaszerü házakkal szegett ut vezet ki a városból éjszak-keleti irányban. Neve Calle de Alcalá, olyanféle, mint a Boulevard des Italiens Párisban. Büszkék rá a madridiak. Ezen az egyenes szép uton megyek ki a Pradoba, Madrid Városligetébe. Tekintélyes vagyonnak az ura és a kis jövedelmü ember, kiskereskedő adós, széltében-hosszában tapossa azt, de ugy eltérnek egymástól, foulard selyem és daróc, kicsi és nagy, mint az adós, szabójától. Méregetik léptekkel naphosszat ezt a széles utat, mindenkinek akad dolga erre felé. Annak is, a ki templomba jár, annak is, ki a művészetek oltára előtt végzi ájtatosságát, mert akárhányszor emelkedett már fölebb az én lelkem is egy képcsarnokban, melyben lefestett imádságot láttam, mint valamely cifra, izléstelen díszszel tele rakott templomban.

Calle de Alcalá.

A gyalogjáró igen jó, nem repedékeny. Alig indulok meg a fényes ut balsó felén, ragyogó boltkirakatok mellett el, nézem egyikben-másikban a csinos elárusitó leányokat, s azután lépteimet első akasztja meg a Real Academia de Bellas Artes. Már előljáróban megjegyzem, hogy Madridnak a főnevezetessége, a sok képtárában van.

Csakhamar arról győződöm meg, hogy a festészetnek, szobrászatnak vannak itt is egyes remekei és csodálhatom

Murillonak, ennek a legkitünőbb spanyol festőművésznek az alkotását több képen.

Évek előtt megcsodáltam Rómában a Santa Maria Maggiore nagy templomot. Többet akarok ezzel a „nagy" jelzővel mondani, mintha székesegyház-, vagy akármi hasonlónak nevezném. Tudjuk, egy római vitéz álmának köszönheti létét az a felséges szépségü, már nagyon öreg, romladozó istenháza. Murillo megfestette a római lovagnak az álmát egy színgazdag képben, egy másikon az álom kimagyarázását. Merész fogalmazás után, művészi kivitel, mely dicséri mesterét.

Van itt Murillonak — a ki annyi művészi gyönyörűséget szerzett az emberiségnek — több képremeke, Krisztusképek és egyebek, melyek közül megemlitem csupán a minket magyarokat különösképpen is érdeklő árpádházi szt. Erzsébet képet. Az inség és a szeretettel párosult fönség nyer azon kifejezést.

Goyától, a hasonlóképpen igen kiváló spanyol művésztől vannak különféle tárgyu festmények. Egyik egy jelenetet ábrázol a nyomozó kínvallatásból, a másik, bikaviadalt. Vidorabb színezetet mutat a lefestett farsang. Az emberek belevergődése a hóbortba. Meglepő láttávolok, a fénykezelés remekei. Ugyanitt látható Goya Ferencnek, a XIX. század elején élt nagy művésznek az a két, sokszorositás folytán eléggé ismert képe, melyek egyikén maja[1]) fekvő helyzetben, mez nélkül van, a másikon föl van öltözve. A két képről ez a szóbeszéd van: Goya szerelmes Alba-, a szép hercegnébe. Megfestette teljes képét, ugy a miként a hitregetan istenasszonyait gyönyörű hullámvonalakkal szokták a halandók szeme elé állitani. Hírt vesz a minta-állásról Alba herceg, hegyezi a tőrét másnapra. Neszt hall erről a művész s egy éjszakán át ujból megfesti a képet, Alba herceg megnyugtatására, ruhába öltözötten.

Az Alcalá-uton, mely a belváros legszélesebb utja, több nyilvános épület, államiak és részvénytársaságoké, tőkéseké és köztestületeké, iparvállalatoké; a hadügy-

[1]) Maja = kedves, szerető, kitartott nő.

miniszterium, melyben lakott egykor Prim tábornok,[1]) de legszebb valamennyi épület között a Banco de España sarok épülete, mondjuk palotája a Prado előtt. Egy kövéres ember töltötte be a kapus szerepét. Rajta is fogott az a bizonyos hivatatos fanyar mosoly, mely az efféle pénzintézetek tisztviselőinek az ajkára fagy. A kapus ruháján fehérlik az ezüstsujtás. Nagy összegü pénzeket őriz, Góliáth számokat. Fortuna kegyeltjei

A spanyol nemzeti bank Madridban.

hordták össze. Szegény nép, gazdag bank, ez nem csak lehetséges, de igen természetes. Busásan öntik a kamatokat. A tengerbe folyók, patakok, források ömlenek, a pénztengerbe is hasonlóképp sok csatornán ömlenek a pénzforrások. Képzelem, mennyi tartozás van a meg-

[1]) Prim Juan nem csak katona, de politikus is volt, még pedig rossz. Sokat olvastunk róla hirlapokban a hatvanas években főleg. Ő, kit 1844-ben összeesküvés végett halálra ítéltek, kegyelmet kapván, ismét urrá lett. Krimben járt 1854-ben, mint spanyol katonai biztos. III. Napoleon önző céljait átlátván a mexicoi dolgokban, a maga előnyeit kereste. Isabella királynőt a trónjától akarta megfosztani, de önös vállalkozása nem sikerült, Portugáliába menekült. A királyság bukása után óriási léptekkel kapott föl az ugorkafára, végig menve az egész ranglétrán, fölvitte a miniszterelnökségig, a trónra jutni iparkodott. Orgyilkos golyója teritette le Madridban, 1870-ben.

Maja, felöltözve. Goya festménye.

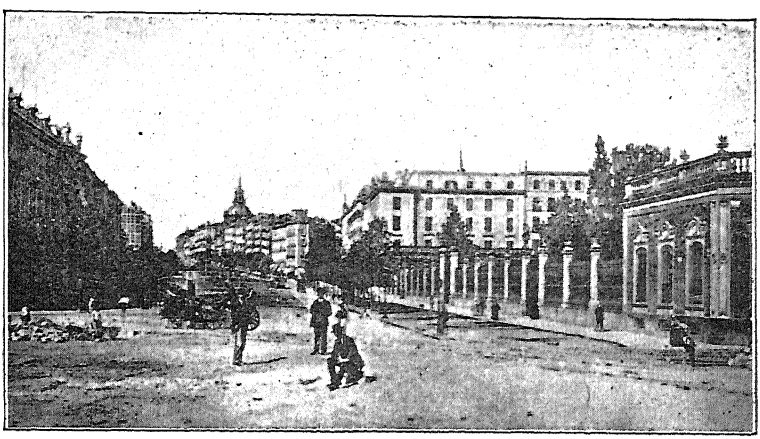
fektetett könyvekben följegyezve! Az adósság az életkedvnek fonyasztója, gondnak keritője.

Vajjon van-e ennek a pénzintézetnek Piufsich-a? Pénz, ismét a pénz tereli a gyenge lábon álló embert rossz utra. Kriványi, Farkas, Csombor, Falkai, Kecskeméthy s. a. t., kiket a polgári társadalom kivetett magából, golyó teritett halálra, börtön őrölt meg! Ezeknek is megvan a maguk Napoleonja.

Sokan hibáztatják a spanyolokat, mert olyan nagyszerü templomokat épitettek, és mondják, hogy elszegényitették ez által a népet. Hát a nagy pénzintézetnek erről a fényes palotájáról, vajjon lehet-e azt mondani, hogy meggazdagitotta a népet? A mindennapi tapasztalás azt mutatja, hogy a pénz oda gurul, a hol már több van, miként a kisebb viz, anyagát a nagyobba ömleszti. A töke tisztes hozadéka azt gazdagitja, a kié az. Ha a gulák épitésének van története, meg van a templomok épitésének is a maga ideje. Az embereknek nemcsak izlése, de hite is megváltozik időnként. Egyszer a hit, másszor a hitetlenség emel oltárt, különbözőt egymástól. Jöhet idő, mikor a békés népek csupa nagyméretü kaszárnyákat fognak épiteni, mert elhitetik velük, hogy az ellenség közel van. Azon megnyugszanak, — nem tehetnek róla — az emberek beletörődnek, hogy ilyen módon szegényitik el a népet, hogy azután tehetetlenné, rabokká tegyék azt. Máskor egy nagyobb alkotást látok, keresem az időt, melyben rakódtak az alapjai s mindig egyszerü magyarázatát találom annak, a min mások, különféle indok által vezéreltetve, fölütődnek s a rossznak okozóját keresik. Az, a mi szép, önmagában hordja becsét, nem lehet könnyen elhitetni, hogy rossz szándék szülte azokat. A pénz igy is elmegy, ugy is elfogy, egy gazdag mellett, mindig sok volt a szegény, és mégis legtöbbet szerez a szegény egy nagy épitkezésnél. Jól tudta ezt III. Napoleon, a ki városrészeket bontatott el Párisban, utcahosszat épittetett uj palotákat, hogy a nyugtalankodó népet foglalkoztatva, keresethez juttassa. Nehány év azután azzal telt el. A nagyobbszerü templomok épitésénél évszázadokon is keresethez jutott az iparos, a napszámos, a

művész, sok más. Én nem azon küszködöm, miért épitettek a spanyolok annyi templomot, hanem inkább azon, honnét került elő az a sok jeles épitész, a ki megannyi külső-belső jelleget tudott adni a templomépitéshez. Azon csodálkozom, a mű, mint multa fölül az anyagot, a müizlés miként kerekitette, kőgitette ki a formákat. Ezeket ugyan valamely nagy templomnál akartam némelyeknek, megszívlelésül elmondani, de helyén mondhattam el a Spanyol Banknál is.

Idegent ismernek föl bennem, az utcán, vendéglőben,

Alcalá-ut.

mindenütt. Házaló árusok furakodnak hozzám, bármerre fordulok. Alig birok menekülni előlük.

Fürge lábu, eleveneszü, éles hangu rikkancsok raja, hangos kedvvel száguldja be a Calle de Alcalát egész hosszában. Torokszakadtuk orditásából megtanulom a spanyol ujságok címét, olvasom is azokat, a mint lobogtatják a lapot magasra emelt kezükben. Reggel, este, sok ujságnak hírét viszi szét a száguldozó rikkancs had, visitó nemzedék.

A kocsik éles csengőjének szava vegyül a zsivajba. Lüktet az utcai üzleti élet, az utca kiabálásából keveset veszek ki. Mintha mind egyszerre beszélnének. Vágya-

kodva tekint egymásra a két nem, határozott pillantással a két szem. Hívságos gondolatok, érdekesség-vadászat. A tomboló élet zsivajgó zaja nem akad meg. Növekszik, mikor a kivasalt urak, csipkés urasszonyok, erre mennek, hajtatnak bikaviadalra. Egynémelyiknek a takart kopottságát, büszke fejhordozását látva, eszembe jut a spanyolra illő példaszó: „Szegény mint Jób, de büszke mint Tarquinius."

XX.

A madridi díszkertekben.

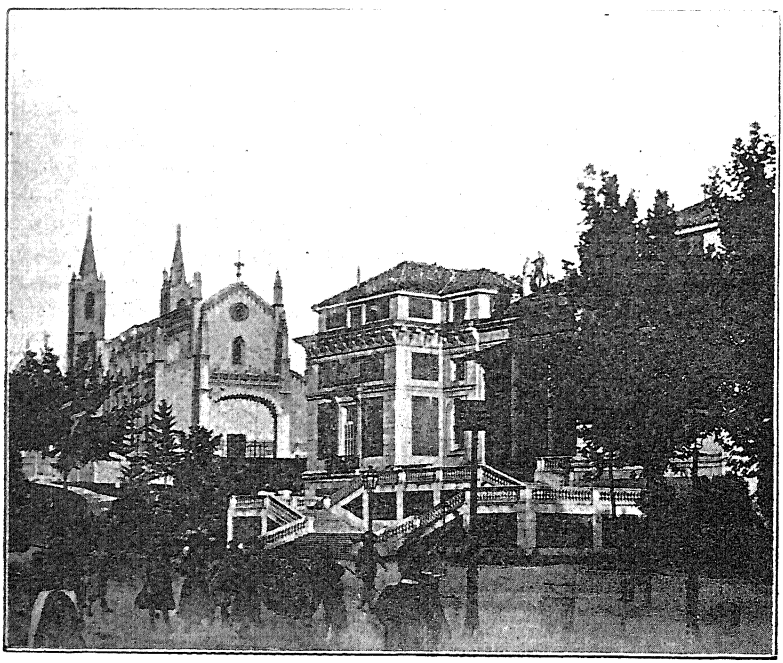
A frigek istenasszonya. — Kőoroszlánok. — Köpusztából paradicsom. — Salon del Prado. — Női közönsége. — Buen Retiro. — Nincs nyugalom. — Meghiusult király-gyilkosság. — Parque de Madrid. — Fa-Mathuzsálemek. — Tó partján. — Megénekelték. — A hol az udvar mulatott. — Gőgös emberek. — A Szabadság-téren. — Nagy és kicsi. — Diadaliv. — Házak és lombok. — Egyikbe se megyek. — A Neptun-kutnál. — Lovak és öszvérek. — Pasco de Recoletos. — Kolumbus szobra. — Élet, a hol előbb enyészet volt. — Nyaraló telep. — Szt. Bernard-tér. — Huszonegyet, máglyán elégettek. — Hamu és csont maradvány. — Emlékezés a kutató kinvallatásra. — Élvezni jöttünk. — Szobor emlékek. — Egyik legérdekesebb város. — Szülők és gyermekek. — Dadák. — Gyermek-fogatok. — Limonadiera. Ötös sorban vágtatnak. — Női öltözékek. — Ilyen nincs. — Csillagokat fedezek föl. — Ők is néznek. — Hódolásnak veszik. — Szépek és kedvesek. — A szépség réme. — A stockholmi és kasztiliai rózsa. — Nézzünk a tükörbe. — Élet, idő sólyomszárnyon.

Veszek egy négy darabonkénti, jövedéki zárszalaggal ellátott köteget és rágyujtok. Illatos a füstje, havanna dohány terméke. A Plaza de Madrid közepén megállok és gyönyörködöm a térben és időben. Föllélegzik ezen a téren az, ki a szűk utcákból kerül rá. Föl is frissül. A tér közepén igen szép szökőkut, mesterek műve, márvány csoportozat, melyet szép szobrászati műnek tartanak. Két oroszlán kőkocsit húz, ebben ül Cybele, a frigek nemzeti istenasszonya. Ha az összes istenségek anyja is, a művész nagyon szépnek véste ki az arcát. Márvány keble, mintha pihegne. Gazdag vízsugár, ívben, az oroszlánpár fölött. Az Alcalának fasorokkal beültetett utjáról többször gyönyörködöm Gutierez és Michel művészetében.

A tér fölött, a tér alatt sürü zöld sátrakat képező fák. Az ember munkálkodó keze köpusztából, futó homok

fészkéből milyen paradicsomi helyet varázsol, nem csak Miramare virágos és fás kertjén látjuk az Adrián, hanem Madridban is. Balra nézek egy utcába, a festők muzeumát látom emelkedett szép helyen.

A Salon del Prado-n járni élvezetes mulatság. Szalon a szabadban valóban. Itt a madridi nő ugy viselkedik,

A festők muzeuma és a san Gerónimo.

mint otthon a fogadó termében. Szüzek, megannyi szent képek. Nézik a lombok közé búvó fülemülét, hallgatják a templomok harangjának elhaló dalát. Kevés erény, annyi bűn mellett. Bőséges tanulmány párisi ruhákban, ragyogó ékszerekben, fajok jellegében. Kevert az, római, gót, arab sőt francia vegyülék. Az igazi madridi nőt hajának gesztenye színéről ismerjük meg. Mély ibolyakék szem, legnagyobb ritkaság.

Belépek a Jardin del Buen Retiro-ba. Szószerinti értelemben annyit jelent ez az elnevezés, hogy ez egy

olyan kert, melybe (idegek csillapitására) jól lehet visszavonulni.

Azt hittem, látok a csendes helyen, erdő magányában, a nálunk honos fákon kivül, a babérrózsák és babérfák illatos hüsében, a nyilvánosság zaját kerülő és szerelmükkel a világ elől bujkáló párokat, de csalódtam. Igaz, hogy nem volt sétaidő, üresek voltak a Buen Retiro vasszékei, kőpadjai, csak egy életbúsnak látszó alak gunyasztott. Bágyadt idegeimet erősitve jól kipihenhettem volna magamat, de az istenek nem az én számomra teremtették a nyugalmat. Hol van igazi nyugalom a földön? Sehol. A kunyhóban nincs, a palotában sincs. Amadeus király is nyugalmat keresett a királynéval 1872. évben junius 18. és 19. napja közé eső éjelen a Buen Retiro hüsében. Hazafelé hajtatva, különféle oldalról egy rablóbandának harminc lövése zavarta meg utjukat. A király és szárnysegédei testükkel födözték a királynét. Szerencsés volt a gyors menekülés, mely csupán csak a rémület lázával és egy lónak a kidőlésével végződött. A világ rendje nem bomlott föl.

Kocsin összejárom nagyjából a pazarszép kertet és a vele kapcsolatos, egy összefüggő egészet képező másikat, melynek neve Parque de Madrid. Mondani lehet, hogy mosolyog, a ki ezeket nézi. Megyek azután a parkokkal kapcsolatos füvészkertbe. Elég szép ez is, érdekeltek benne a gömbakácok és a futó borostyánnal boritott szilfák, melyek állják az itteni váltakozó hideg légjárást. Lisszabonban, ennél sokkalta nagyobbszerü füvészkertet látván, megyek vissza a díszkertbe.

A nagy, fás hely 143 hektár[1]) területü. Gyönyörü példányu fák, hiszen még a XVII. században ültették az elsőket, gyalogoló-, lovagoló- és kocsizó közönség számára árnyas sorok, közbül tavak és kutforrások kisebb-nagyobb női szobrokkal, a bukott angyalok alakjaival.

Elhajtatok ismételve a mesterségesen készült, hosszukás, négyszögletes tó mellett, melynek neve Estanque Grande. Megannyi csolnak ringatózik rajta. Leszállok és a tó partján sétálok. Nézem a csendes víz tükrét, a mint

[1]) Hektár, területmérték. Egyenlő 100 árral, vagyis 10,000 négyzetméterrel.

a fák nézegetik benne magukat, nőttek-e? szépek-e? Hallgatom a vezetőmtől a díszkert történetét. Azalatt jól esőleg tapad szemem a bársonypázsitra.

II. Fülöp király, Mária, angol származásu nejének egy kolostor szomszédságában, csendes helyen nyári lakot épittetett. Ebből keletkezett a nagy díszkert, melyet Lope de Vega énekelt meg. A nyári lakból paloták lesznek, királyok laknak benne és duskálkodásukban, a pompás kertben milliókat szórnak el dalmüre, ünnepélyek tartására. Költséges élvezet, hatalmi hóbortok, országos megütődés, izgult szellemeknek zavargása. A kertből kicsapó vígság-zaj, más gyönyörökre előkészitő izgató szer, zene hang, a mint a közönséges halandók füléhez verődött és az emberek szíve megmozdult, visszhangot kelt a nép gunyszavában s dalokban énekli meg, hogy „szép a világitás, ragyog az ezüst, de a francia négyesek félmilliót nyelnek el.“ Majd meg: „Együgyü a király, hütlen a királyné, gyáva a nép, becstelenek a nagy urak.“ Nem csodálni való, hogy igy beszélt a nép, mikor lelke megmozdult. Hangot adott a nemzet érzésének. Szavainak lényege igazság volt, mert a királynak nem volt fékezve az iránya és igy jogos fölháborodást keltett a közvéleményben.

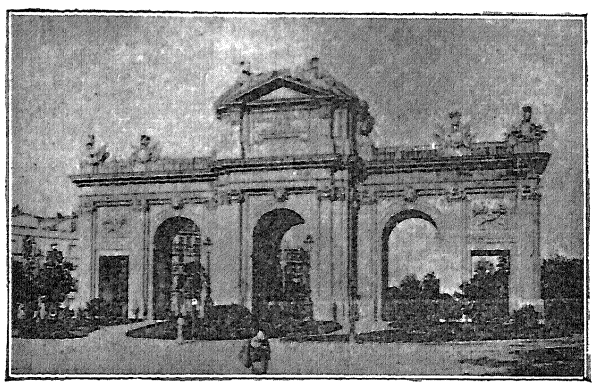
Jött azután a megvadult embernek a pusztitó keze. A franciák ebben a díszkertben állitották föl (1808) erődítéseiket. Ehhez hasonló, mikor öt évvel később a drezdai csata alkalmával a poroszok a Königlicher Grosser Garten-ban fatorlatot raktak, hogy a franciák ellen védelmezhessék magukat.

Madridban vagyunk ismét. A győztes angolok elpusztitották azután a hires porcellán gyárat, melynek a szép készitményeire itt és ott figyelmeztetnek a madridi muzeumokban.

Most csüggetegek a lombok, a díszkertbe majd eljövök már korán este, mikor üde, enyhe lesz a lég, mikor a napnak kialvó fénye aranyoz még, és a fekete szemek tekintete mély és sóvárgó lesz; feketébe öltöznek a madridi nők, a kasztiliaiak kedvelik a sötét színeket. Ugy tizenkettőig, az árnyak teljes leszálltával

élénk itt az élet, mint Madridban mindenütt. Most fényes nappal van, nincsen alpesi sétány, fűt a nap, mint egy kemence. Megyek tehát, hogy lássak, hogy azután megint ide térhessek vissza, a hol ismét csak látni lehet, a Buen Retiro díszkertben az előkelő világot, de csak kocsin. Milyen jó az mégis, hogy a spanyol illemnek hódoló spanyol gőgös emberek, egyesek, nem közvetlen közelünkben rontják a levegőt.

Elmélkedésem közepette eljutok egy térre, melynek neve Plaza de Alcalá, másképp Plaza de la Independencia. Tehát két név. Bizonyára az előbbi a régi, utóbbi a divatos elnevezés. Az emberek szeretik a függetlenséget, szabadságot, — arra törekszünk mi magyarok is — s ha nincs, tért neveznek el róla, legalább jusson eszükbe az, ki ne menjen az emlékezésükből. Nekünk is van nagy Szabadság-terünk a kicsi szabadságunk mellé, eszünkbe juthat mikor látjuk, mekkorának kellene a szabadságunknak lenni!

Az Alcalá-kapu.

Az Alcalá-kapu, III. Károly diadal íve van a tér közepén. Az ívek alatt, ívek mellett hajtanak a kocsik el. A kapu keleti oldalán golyó helyek, emlékeztetők a franciák elleni küzdelemre, a többször emlitett és emlitendő 1808. évre.

XII. Alfonz utján fordulok azután Délnek s igazán zavarba jövök, mit nézzek meg előbb. Jobbról nagyobbszerü házak, balról lombok, a merre csak közéjük hatolhat a szem messzire. Közbül, kertészeti mesterfogások.

Hogy el ne tévedjek a tömkelegben, órahosszuságu kertekben, terjedelmes sétatéreken, ugyanazon széles uton fasorban, hajlékony sudaru fák között térek vissza oda, honnét kiindultam. Megnézem a tőzsde épületet, csak ugy kivülről. A zsongást, bongást hallhatom Budapesten még jobban.

Két muzeum is van a közelben. Az egyik régibb- és ujabb fegyverek gyüjteménye. Olyanok is vannak közöttük, melyekkel Mexicoban és Cochinchinában harcoltak. Elég ilyen eszközt láttam én már, melylyel törvényesen lehet ölni. Nem vagyok többre kiváncsi. Legujabb szerkezetü fegyvert is láttam eleget a szegény spanyol katonák kezében, a mint rongyosan, betegségben vánszorogva tartották a kezükben, a cubai hadjáratból visszatértükben.

A másik muzeum szobrok másolatával és müvészi képek lenyomatával van tele. Ezekből olajnyomatban mindenütt láthatunk eleget.

Egyik muzeumba sem megyek, hagyom a tudósok időtöltésére, tartogatom, gyüjtögetem időmet annak a fényes palotának, a hol mind kincs, a mit abban láthatunk, valóságos kincstár. Rátérek. Addig, mig eljön annak ideje, hogy a Museo del Prado szentélyébe beléphetek, átmegyek IV. Fülöp terén s ott, a hol a Salon del Prado a Passeo de Pradoval a Neptun formás kutnál összeér, időt veszek magamnak, hogy a kutat tüzetesen megnézzem. Az általánosan ismert Neptun alak, három végü szigonynyal a kezében egy kagyló-kocsin áll. A kerekek, gőzhajó kerék lapátokkal. Két tüzes ló, — alakjuk félig a vízben vesz el — vontatja a víz-istennek kocsiját. Lombos helyen, a fehér kőből való faragás jól veszi ki magát, akár mint a versaillesi királyi kertben az ehhez hasonló tárgyu, de több lóból álló kőcsoportozat. Ad vocem Versailles. Az itteni hadügyminiszteriumot hasonlitják a versaillesi kastélyhoz. Nem találom. Nagyzás. Madridnak sok szép kutja van, híres ezekről. A kutakon halak, egyéb szörnyalak, miről nem tud a természetrajz, szájukból víz bugygyan elő. A fővárosnak kitünő az ivóvize, legjobb az egész országban, 93 kilométer messziről, hi-

dakon, vascsövekkel hozzák a Guaderrama hegységből. Az egész vidéket megtermékenyiti utja közben, a várost és díszkerteket pedig benépesiti faunokkal, najádokkal, tritonokkal, delfinekkel.

Egybefont karokkal, egy merészen ivelt orru, egészségtől duzzadó, szájtátó spanyol kamasz, ruhája után — vidéki és cselédsorban levő, a kut előtt ácsorog, majd a vasrácsra támaszkodva, bamba szemeivel nagy kedvtelléssel bámulja a Neptun-kut alakjait. Ugylátszik, hogy a tudatlanságtól homályos az értelme, pedig nagy feje van. Az agyvelő mérése és a koponyatan, nem ad biztos alapot, kicsucsosodhat rajta az ostobaság. Vajjon mit gondolhat? micsoda az, a mint néz. Szeretném megmagyarázni neki, de ha tudnék is spanyolul, ki tudja melyik tájszólást érti meg. Ugy össze van keverve ez a nép, hogy voltaképpen maga sem tudja, miféle származásu. Mondom a vezetőmnek, szedje ki Bileám közismert szamarából, mi tetszik neki olyan nagyon? Hát a lovak! Nagyobb bizonyságul csattog a nyelvével.

Ime, most is nagyuri kedvtelléssel vágtat közelünkben egy uri fogat. Fürge. A gumitalpu kerekek gyorsan forognak. Szénfekete mének ragadják a nyitott hintót, megbámulom én is a szép lovakat. Kár, kogy az országban hanyatlóban van ennek a nemes állatnak a tenyésztése, rossz ivóvíz, sokhelyütt a víz teljes hiánya járul hozzá, mert a ló, válogatós az ivásban. A kevesebbel, silánysággal megelégedő öszvér és a szamár kiszolgálják a közönségesebb embert, de a király istállójában annál szebb lovakat lehet látni, táblákon a fölirás, jelöli a származásukat. Egynémelyik lónak valamely külföldi nagy embernek a nevét adják névül, bizonyára azokét, kiket nem szeretnek a spanyolok. A spanyol grandok, nagy fizetést húzó tábornokok, pénzelőkelőségek vagy torero grandezzának fogatában is szép lovakat lehet látni. Ujabban azzal is akarják előmozditani a lótenyésztést Spanyolországban, hogy a hidakon kevesebb vámot szednek lovak után, mint az öszvérek és szamarak után.

Kapcsolatosan szóljunk röviden az öszvérekről. Itt csörögnek előttünk rézdíszes szerszámban. Egész Európá-

ban a legjobbak Spanyolországban vannak. Kitartó, erős, biztos járású állatok, tenyésztésük könnyebb. Megbecsülhetlen haszonállat az öszvér, mely a teher szerint tudja igazitani lábait a meredeken. Nyergelve vagy kocsiba fogva 12—14 óra hosszáig elkocog naponta és 20 évig elszolgál. A szamár apától származók kitartóbbak. Az öszvérek maguk között tudvalevőleg nem tenyésznek. A nőstény öszvér becsesebb, mert a himek csökönösek.

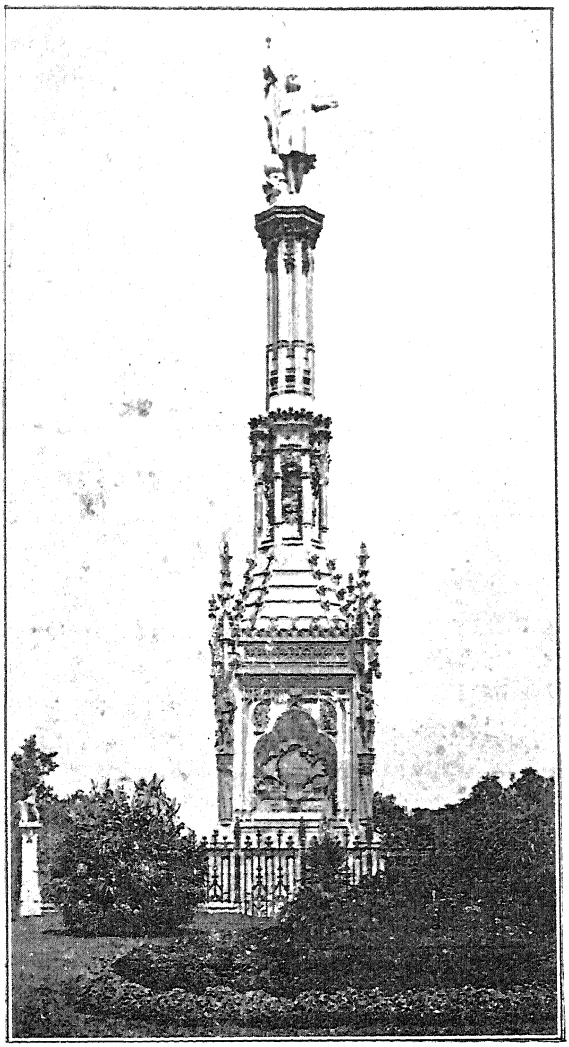
A legtöbb népség által látogatott Salon del Prado árnyas fasorai között ismételve eljutok a Plaza del Madridra és ismételve gyönyörködöm a szép térben, vésem képét a lelkembe, hogy el ne felejtsem szépségét és arányát, művészi vésésü márványát. Azután a folytatásos Paseo de Recoletos fasorában, a hely elnevezésének megfelelőleg én is magamba vonulok.

Pihenő padról-padra eljutok lassanként a Kolumbus szobrának a terére, Plaza de Colónra[1]) és nézem Amerika felfedezőjének magas oszlopon álló szobrát. Előbb zárda és temető volt ezen a helyen. Földanyánk kebelében nyugvás. Most élet, az enyészet fölött. Odább a madridi előkelőségnek a nyaraló helye van. Egyik legszebb városrész ez, melyben az igazságügyi palota. Átellenében színház, annak ismét átellenében, a fasoron tul jobbra, a nemzeti régiségi muzeum és a nemzeti könyvtár van. Előbbiben ibér- és római régiségek, mór világból való tárgyak. Utóbbinak 35 termében egy millió nyomtatott könyv, 800 Don Quijote kiadás, híres emberek kézírása, többi között Lope de Vega-é és Calderoné. Nincs ráérkező időm ezeket megnézni, ki is győzné azt?

Kitérek, hogy eljuthassak a szt. Bernard nevéről nevezett, fával beültetett széles városi utra.

Hamvain állok itt azoknak a szerencsétleneknek, kiket a spanyol nyomozó kínvallatás idejében mint eretnekeket ad majorem Dei gloriam kivégeztek. Hamvain állok itt azoknak és mélyen elszomorodom a lelkemben, mert ez volt az a Quemadoro sötét nevezetü hely, a hol 1680-ban junius 30-án huszonegyet máglyán elégettek.

[1]) Cristobal Colon-nak nevezte magát Kolumbus a spanyol szolgálata alatt. Cristoforo Colombonak is nevezik, rendesen latinosan Columbusnak.

Kolumbus emlékoszlopa.

Mondják, mikor egy utcát vágtak itt régibb időben, ásó nyomán találtak száz méter hosszu, nyolcvan méter széles, tiz méter mély üreget, tele hamuval és csontmaradványnyal. Borzasztó tartalom. Azt olvastam valahol, hogy a földteke egy lábnyi mélysége emberporból van. Több is lesz az, csataterek, katakombák, nagy temetők. Szerencsétlen ország, hogy a nyomozó kínvallatással ennyire jutottál! Isten nem kivánta azt, a miben mérték fölött olyan nagyon buzgólkodtak szolgái. Nem. Nem. Rossz ut volt az, melyen jártak, kegyetlenül rossz. Rátérek még e tárgyra más helyen, látom, én sem kerülhetem el azt, hogy Spanyolországról irván utirajzokat, meg ne emlitsem a két vérontást, ezt, a melyről szóltam, és azt, mely a bikaszínkörben van. Azért itt, csak helyhez kötve röviden, ne látszassék olyan nagynak az árny, ahhoz a fényhez, mely Madrid díszkertjeiben van, és különben is, nem a multak fölött bánkódni, hanem a jelent élvezni jöttünk ide.

A város tervrajzát, a mely szerint eddig jártam, összecsaptam, mert eljutottam a város vége felé. Most Madrid környékének a tervrajzát veszem a kezembe, közuti vasuti kocsira ülök s megyek feljebb, mindenütt zöld lombok között, széles uton.

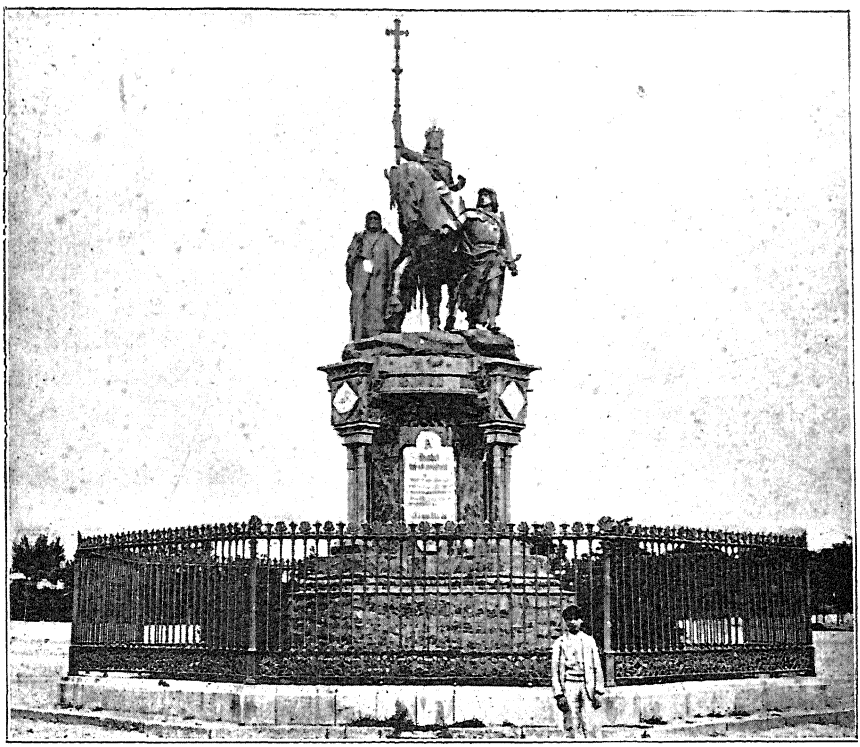
A Passeo de la Castellano-n eljutok a város végére is, a Plaza del Obelisco-n megnézem Concha, magas katonai méltóságnak lovag szobrát, még odábbad Katholikus Isabellának igen tetszetős bronz szobrát. Lóháton ül, keresztet tart. Alkotásait meglátjuk.

*

Este felé jár az idő és én ismét a világhíres Prado-n vagyok, sokért nem mulasztanám el a látásnak ezt a jó alkalmát. A falakon kivül jobban győződöm meg mint a falakon belül a városban, hogy Madrid Európának egyik legérdekesebb városa. Kertjeiről, sétányairól messze híres. Három negyed óra kell csak ahhoz, hogy a Pradon végig menjek.

Nézek és látok. A nők, igéző, mélyesztő pillantásokat vetnek. Utánozhatlan gráciával lejtenek, csaknem lenge-

nek. Tanulmányozom az előkelő világot. Jól szemügyre veszem a hollófényü hajkoronákat befödő fekete kis csipke kendőket. Csücskük a mellre hullik kétoldalt. Nyaknál tűzik a ruhához. A fekete selyem mantillák bizony jól állnak, jól festenek benne a szépek. Látok a selyem mellett gyürődött ráncot, festői rongyot is.

Katholikus Isabella emlékszobra.

Szülők mellett gyönyörüséges gyermekek, a fiuk szebben vannak öltözve, mint az apa, de az anya, ez nem engedi, hogy a leánya tul tegyen rajta cifrálkodás dolgában.

Nemzetsége cifraságos ruházatában, virágok színében a dajka, rövid szoknyában kecses ő maga. Alázatban áll az urnője előtt. Rajta pántlikás fehér kötény, virágos szoknya, sárga selyem keszkenő a fekete hajhoz simulva.

Ki mondja? hogy nem szép szín a fekete-sárga. Csak válogatott teremtésen legyen az, nem pedig a zászlón magyar földön, várfokán, hanem a baszk föld vad virágán. Az áll alatt csomóba kötött, kunságiasan árnyékadólag előre húzott fekete kendő a piros archoz, mégis jobban áll.

A madridi anyák, a kik nem szeretik maguk táplálni, gondozni a kicsikéjüket, többet adnak a fehér harisnyás, magas sarku, kivágott cipős, vörös szoknyás, aranyos-, ezüstös paszománttal földíszitett dajkára, mint a fogatra. Láttam nehány olyan fiatal anyát, a ki más gyermekének emtetője lett, kiválóan ékeset. Gyöngy vagy arany kereszt a nyakán, nyilvánvalólag az urnő megelégedésének a jele. Selyem takarja a féltett kicsikét, szülők büszkeségét.

Szép kis dadák, értelmes szemü kis fiukkal és gyermekesen szelid kis lányokkal. Félemberek, süldő leányok, hóditó szerénységek, harmatos, üde szépségek, kikben erények ölelkeznek. Vizsgaszemek örködnek fölöttük. Itt, egy kisebb, babát szorongat még, fiucska, kihozta magával a falovát, játszó kocsiját. Ott, egy nagyobbacska, már virágbokrétát szorongat a kezében.

Kicsi kocsik zörögve haladnak el mellettünk, vonja azokat szamár, öszvér, sőt kecske. Uri fiuk kocsikázó kedvtellése gyermekkori frisseséggel. Zörgő, cifra szerszám az állatokon. Este színes papirlámpákat akasztanak a kocsira. A lelkemben is cseng-bong minden s azon tünődöm, vajjon ezeknek az elkényesztetett gyerekeknek van-e az olyan öröm, mulatság, mint a mikor a kis Violka, gipszből gyúrt falábu báránykáit legelteti a szalmás pallón?

Megállok egy limonadiera színes sátránál, mely egy nagyobb fa tövében van fölállitva. Nagytermetü az olajosképü asszony is, versenyeztek a törzseik. A sátor, egy nagyobb esernyőből áll. A fapadon nagy korsó, szék mellett is egynehány. Abból a likacsos agyagból valók, melyekben hűvösen áll a víz. A kis leány, éppen enni hozott az anyjának. Kisérte az öcsikéje. Kosarán szorongatja kezét, jól megnéz, nagyon idegen lehetek neki. Én is belenézek savószinü szemébe. Nem volt az igazi spanyol fajtából. Nézése bánatos. Haja fürtje, puhán árnyékolta arcát. Ő maga, mintha harmatból élne. Kifacsart citrom

bőven, a kereset jó, mindenféle lélitalnak Madridban nagy a fogyasztása, meleg van, izzadnak. Különböző szörpöknek, szesztelen italoknak nagy a változatossága. Ürül a cantero a cukros víztől, agua frescától egyaránt. Egy vaskos polgártársnak meg se kottyant egy pohár. A parkban amott, a fagylaltozó helyek vannak tele. Fogyasztják a naranjast. Mégmások a lágyabb fagylaltot, a granitát keresik.

Ötös sorban vágtatnak az uri fogatok. Vezetőm madridi benszülött, ismer mindenkit, több spanyol grandot mutat. Látom díszkocssiikat, azok bakján bérruhás inasaikat rokoko öltözetben, a magas kocsis ülés beteritését címeres posztóval.

Limonadiera.

Ott, egy pénz előkelőség vágtat eszeveszetten. Bizonyára jó üzletet csinált. Akkor is, most is, embereken gázol keresztül.

Pompás női öltözékek, ragyogása drága ékszereknek. Virit a sok egyenruha. Szemek tüze cikáz. Nem tudom, hol láttam annyi szépet, asszonyban, leányban, mint a Pradoban? Talán eddig sehol. Igazi kasztiliai arcok, római, görög arcéllel. Nagy keveredésü nép a spanyol. Francia, zsidó, görög, római, carthagói, gót, mór. Minden fajból van benne jó és rossz tulajdon. Sem a bécsi Praterben, sem a berlini Thiergartenben, sem a drezdai Königlicher grosser Gartenben, sem Kopenhágában a Klampenborgi kertben azt az élénkséget, a mi itt, nem láttam. A párisi Champs Elisée-t is fölülmulja, élénkség dolgában mindenesetre.

Az általánosságok után, megyek a részletekre. Uj csillagokat fedezek föl rövid időközökben. Ragyognak, sőt a szemük tüze sziporkáz, ki-kigyullad mint a fényes csillag.

Nézek a csábitó külsejü nőkre, ők is néznek, mikor őket nézik. Azt mondják a spanyol nőről, hogy imádkozni se szeret imakönyvből, nehogy egy helyre kelljen néznie. Az már igaz, hogy hódolásnak veszi azt, ha valaki reá néz, azért nem viszonozza azt gorombasággal, arcának elforditásával. És ez helyes is, ha az a bizonyos, minden jó izlést szabályozó határvonal is szem előtt tartatik a férfiak részéről. De némelyik nagyon is elnézi magát, feleletre vár. Ez már betyár. Szép a cikázó szem, szép, szép, de a lágypilláju lesütött mégis szebb. Tiszta lelkek igy imádkoznak a Madonnához. Tiszta lelkek életre szóló vallomása az oltár előtt, igy jut az ajkra haldokolva.

Husz éves korig a madridi nők nagyon szépek, lehet mondani gyönyörüek, hozzá még kedvesek is. Akkor beköszönt náluk is a keleti szépségek réme, a testesedés, elnehezedés, bizonyára a dologtalanság hozza magával, idő előtt hozza meg. Ebben a tekintetben, milyen nagy mégis a különbség a svéd és spanyol közt. Ott, Stockholm körül, akkor kezdenek virágozni a rózsák, mikor itt, a kasztiliaiak már hervadoznak. Virágokról van szó, — kérem. A rózsa se szereti a forró nyarat, mert az, a bimbóját gyorsan fölnyitja, virágzásnak inditja, elvirágoztatja. Menjünk a Salon del Pradonak Apollóról nevezett forrásához, ott az emberi élet négy évszakát kemény kőbe rögzitette a jó Manuel Alvarez, nem lehet a valóból engedni semmit sem. A medence víztükrében megláthatjuk magunkat.

Miért is nem áll meg az élet? mikor az legszebb. Minél inkább igyekezünk visszatartani az időt, annál gyorsabban röpül az, sólyomszárnyon suhan.

XXI.

Spanyol szabadság.

Szabadsághösök emléke. — Marat kegyetlensége. — Más szabadsághősök emléke. — Isten adta a szabadságot. — Emlékezés a mi szabadsághőseinkre. — A Cortez-palota. — Fölírás. — A bécsi Reichsrathban. — Rugdalóznak, pofozkodnak szóharcban. — Alapalkotmány, spanyol szabadság. — Többre vágynak. — Nem olyan, mint a mienk. — Canovas, Castelar. — A szónokok nyelve. — Államadósság. — Tiszteletre méltó. — A mi szabadság ünnepünk.

két Prado (Passeo és Salon) között lévő Neptun-kuttól kissé fölebb, megnézem egy lombos térségen emlékét azoknak a vértanuknak, kik a száz év előtt lezajlott spanyol örökösödési háboruból kifolyólag, a franciák elleni szabadságharcban estek el 1808. évi május 2-án. Vérfürdő volt az, melyből tisztán jött ki a spanyol nemzet, ha Marat, ezrével is lövette a szabadságukért fölkelő spanyolokat, köztük védtelen asszonyokat, ártatlan gyermekeket. Haynau.

A Passeo del Pradon kissé lejebb menve, ismét szabadsághősök emléke. Vezetőm figyelmeztet érdekes voltára. Libanoni cedrus fák között Louiz Daoiz és Pedro Velarde szabadsághősök márvány csoportozata a „Hűség mezején.“

Vajjon kik voltak ezek a hősök? és mi volt a vitézségi erényük?

Az emlitett 1808. évben május 2-ik napján a franciák el akarták vinni IV. Károly király fiát, a kis Ferencet. Készen várt a kocsi, gyors lábu tüzes lovak befogva, készek az iramodásra, de a nép elvagdosta a kantár szárakat s a franciák ellen lázadásba tört ki. Akkor esett

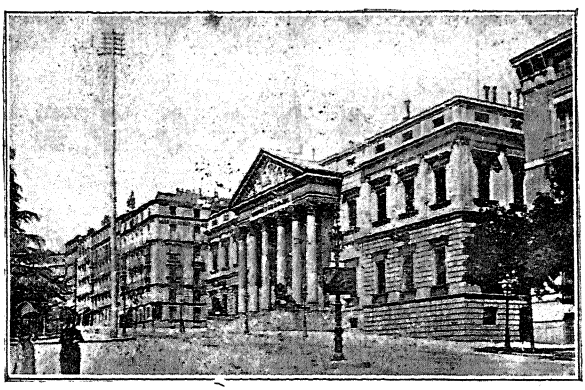
el a király-hüségnek ez a két vitéze, tettre kész férfiu. Ünnepélyes gyászmisével ülik meg a napot, az emlékezésbe bele vonva mindazokat, kiket a véres cselekedetü Marat kivégeztetett. Gyászra eresztett zászlók bús lobogása. Pálmagalyakból font koszoruk. Fölfogom mindezeket a dolgokat magyar lélekkel. A magyar történelem szomoru emlékeiben mennyi, de mennyi az ilyen nap! Alkalmasak arra, hogy lelkesedést meritsünk azoknak a dicső tetteiből, a kik a haza szolgálatába adták minden erejüket, küzdöttek szívük vérével. Kegyeletünk, kőbe, érche rögzitse meg emléküket, a kik hullatták a vérüket.

Bámulatos, megfoghatatlan és mégis ugy van, hogy olykor a szabadság szeretőből, miként válik bajszerző, nép elnyomó, ha az érdeke ugy hozza magával. Feleljen ezért a lelkének. Hát nem mindnyájunknak adott Isten szabadságot? Adott, de magunk adjuk föl, rontjuk el. Nézem tovább az emléket, a magas, négyoldalu, fölfelé keskenyedő, tompa csucsban végződő oszlopot, melynek alatta díszkoporsó.

A magyar nemzet is nagyon megbecsüli szabadsághőseit. Jómagunk is állitunk emléket Zomborban a város szülöttének, Schweidel József vértanu tábornoknak. Álljon fen művészi szépségben az ércalakja! Kiss Ernőnek, a testtel-lélekkel katonának, — a ki nagy tömeg ezüstöt tett le a haza oltárára — az aradi vesztőhely eme másik áldozatának, a szomszéd vármegyében állitanak emléket. A népbarát Damjanich Jánosnak Szolnokon s igy tovább más jelesünknek, hősünknek, kiknek ereiben nem csörgedezett a honszerzőknek vére, mégis igaz magyarok voltak, a magyar ügyért elbuktak. Soha se volna szabad a szabadsághősöknek a vérét ontani, az igazság tiszta elve hozza ezt magával. Kossuthnak, kit fenkölt eszmék magasztos fénye vezérelt, többhelyütt is állitanak szobrot az országban, sőt Amerikában is állitottak Clevelandban. A Rákóczi tiszteletnek most ad az ország méltó kifejezést, hamvait most készül haza szállitani. Azt a hirhedt ónodi törvénycikket pedig, mint bürköt, ki kell irtani egy másik, jobb törvénynek vasával. Emlékezzünk kegyelettel róluk, a kik ontották vérüket értünk. Ezt teszik a spanyolok,

portugálok, ne csak mások példájára, de azért cselekedjünk, mert tenni, mutatni, buzditani akarunk. A törpe utódok vegyenek példát a dicső ösöktől. Csodálják meg a kialudt fényes, égő lelkeket.

Azalatt, hogy hazagondolok, befordultam a Santo Jerónimo utcába, a hol laktam is, legelején, nézem a Cortez-palotát, mely már félszázad óta áll és iskolázott politikusok vívják benne országos fontosságu kérdésekben a szavak nagy tornáját, mondjuk: parlamenti háborut.

A spanyol képviselőház. Cortez.

Nem lehet elhibázni, ki van írva homlokzatára: Congreso de los diputados. Ez nem olyan szükségtelen fölírás, a mint első tekitetre látszik. Jó volna, ha Ausztriában, a politikai erkölcstelenség és ziláltság hazájában a bécsi Reichsrath-ra is kiírnák szembetünő nagy betükkel, hogy micsoda, mert figyelmeztetné a szabadság szabadalmazott lovagjait, a pártoknak azokat a fenegyerekeit, a kik kivörösödve beszéd közben, csak botrányokat hajhásznak, a kik hangosan lelkesedve a hazafiságnak vásári hirdetéséből élnek, a kik éretlen makacssággal, szónoki mérkőzéssel, nyomatékosan szótagolva tartják föl magukat pártharci erőműgyakorlatokkal. Tudják meg, hogy a törvényhozás szentélyébe lépnek és hogy toporzékolás, trombitálás, szellemi pofozkodás, megrugdalás, helybenhagyás nélkül is — mint a német Bundesrathban —

ragaszkodhatnak az elveikhez, a nemzeti törekvések robbanó erejének veszedelmében is ragaszkodhatnak anélkül, hogy parlamenti anarchiát honositsanak meg.

Öt évre választott, elveket képviselő 431 képviselő tanácskozik a Cortezben. Fölöttük a Tanács áll 360 taggal. A király és a képviselő testület között megoszlik a kormány hatalom. Szép és jó alkotmányuk van a spanyoloknak, büszkék lehetnek rá, el is neveztek minden valamire való városban egy teret Plaza de la Constitucion-nak, a mióta, — fölismervén a nemzeti érdekeknek jelentős, fontos és parancsoló voltát, — 1812-ben, mikor a nép igazságai megszólaltak az elnyomott, lobogóra írt érdekek harcában, a keserüségnek halomba gyülésekor megalkották Cadixban a latin fajok alapalkotmányát. Átitatták egészséges elvekkel. Józan szemmel nézzünk szét s lássunk ebből az alkotmányból nehány pontot.

A nép magának az ura, maga hozza meg a törvényeit, szabadságának és jólétének a védelmére. A nép nem örökség, sem emberé, sem családé. A nép, hatalmat ad a király kezébe, ki az országgyülés határozata nélkül el nem hagyhatja az országot. A képviselők maguk határozzák meg az örökösödést, letehetik a királyt, ha nem arra való, ők határozzák meg a trónörökös nevelését. Az országgyülés beleegyezése nélkül nincs adó. (Milliók nélkülözzenek egy miatt?) Abban egyez a spanyol alkotmány a norvégek szabad alkotmányával, hogy a király csak kétszer ellenezheti az országgyülés határozatát, a törvényjavaslatnak harmadszori megszavazása után törvény válik abból, végrehajtható. A király a nemzettel megosztja a törvényhozó hatalmat. Ha a király a koronázási esküjét nem tartja meg, a nép, engedelmességgel nem tartozik a királynak, s. a. t. Elég ebből, a nemzet önrendelkező jogán alapuló ennyi. Okulhatnak belőle más nemzetek, megtudhatjuk milyen szabad nép a spanyol. Mikor leszünk mi ennyire?! A kik már olyan sokáig vártunk, továbbra is várakozhatunk, a mi nagy vívódásainkban hazafias szólamokkal viditó hangon biztathatjuk egymást. Add magyarok Istene, hogy a nemzet imádsága hozza meg a megbünhődött jobb jövendőt. És

a spanyoloknak, a kiknek más népeknél összemérhetlenül több, nagyobb a szabadságuk, ez is kevés, egetverő gondolataikban még többre vágynak, — tüzes zsarátnok rejtőzik a hamu alatt — köztársaságra törekszenek forradalmakkal, melyek a helyzet ködében eddig éretlen kisérletek maradtak. Ilyen szabadság mellett, nem értem az egész jajongást.

Le nem tudom venni tekintetemet az ország tükréről, az ország házáról, melyben szabadon uralkodik a gondolat, nincs vitazárás, hallgatást nem erőszakolnak a szólni vágyókra, gúzsba nem kötik az ellentálló erőket, mert a függés meg a meghunyászkodás számüzve van. Mire való volna az? ilyen szabad alkotmány mellett, a mely által érvényesülhet mindenki, ha arravaló. Nemzetölő politikában az alkalmazkodó köpönyeg forgatás, mely máshol föladja a nép jogát, itt alkalomszerüségre se talál.

A Cortez palota nem olyan pazar épitkezésü, mint a mienk, csak olyan kisebbszerü görög templom féle, de az a politika, a melyet csinálnak benne, — okkal lehet hinni — az nemzeti. Azoktól van, a kik a nemzet érdekeinek szolgálatában a nemzeti munka élén állanak. Megesik azért, hogy küldik, üzik egymást a hatalom éléről a csendes magányosságba. Egyszer Canovas mellett királyságit, másszor legmakacsabb védelemmel köztársaságit. Ez most uj áramlat. Itt szónokolt a világhíres Castelar Emil. Iró, uttörő elme. Csodálom, hogy az a hat korinti oszlop, mely az előcsarnokot tartja, kibirta a szónak és a szónok dörgését. A spanyolok különösen alkalmatosnak tartják a nyelvüket szónoklásra. La lengua de los oradores, mondják.

A spanyoloknak mostani alkotmány forrásuk, mérsékelt egyeduralom. Hozzátehetjük, hogy az utolsó félszázadban, forradalmakkal vegyitve. A királyi tekintély emberfölöttiségében nem hisznek. Zaklatott a nép. Azt hiszi, hogy a hurok, mind szorosabb lesz. Mikor a létező valóság komor színeit látja, hihetetlen vakmerőséggel hazudnak neki.

A rengeteg államadósságot csak nem tudják leszálli-

tani, különösen most, hogy vesztik a gyarmatokat. Segitse Isten előre a dolgukat! Megérdemlik. Az a nép, mely annyi szabadságot tudott magának kivívni, az tiszteletre méltó. Nem volt ez vérhullatás nélkül, sok élet fult el áradásában, az uj eszmék és tanok csak véráztatott talajon haladnak, a népszabadság csak vértől iszamos földben gyökerezik meg, izmosodik, indul fejlődésnek, nő lombos fává. Példa rá a magyar szabadságnak Rákóczi korszaka, a vezér legeszményibb alakja, a páratlanul nemes jellem. Példa rá a mi nagy időnk, mikor a nagy erőkifejtésben, honvédeink rettenthetlen bátorságában erővel nyilatkozott meg a népakarat. Az emelkedett szívű ifjuság gyuló anyag. Nemes tüze, hevülete nagy tetteknek vált forrásává. Az őserejü nemzet elemien jogos kivánságai, követelései mellett, a hazafiság idealizmusától duzzadva, viharzó érzelmekkel kitartottak az erős nemzet fiai a végső leheletig. Temetett a magyar nemzet. Az országot egységes fájdalom áradata boritotta el. Súlyos gondok nyomtak minden hazafit. Könyünk értük hult, fohászunk értük szállt. Tiszta csoda, hogy Kelet és Nyugat határán fönállunk, kecsegtetjük magunkat jogos kivánságunk valósulásának igazával. Szabadságharcunknak az emlékét évenkint, mikor kizöldülnek a mezők, március 15-én ünnepeljük a szabadság örök eszméjének éltetésével.

XXII.

Cervantes szobránál.

Dajkák. — Nagyobb tért és arányt! — Szólaltassuk meg. — Lovagok az irók, költők. — Az irodalom vértanuja. — A tudás előre visz. — A mi Katonánk. — Pora elveszett. — Háromszázados ünneplés. — Lesz minden. — Álmodta-e?

Cortez-palota rézsutos átellenében van a Cervantes-tér, Cervantes kisebbszerü szobrával. Nem tér, csak terecske, kis gyermekek és bölcsődalt éneklő dajkák gyülhelye. Némelyik pufók pofácskáju apróság, mintha két anyát szopna. Egynek csaknem szemnélküli arca van. Élénk, eleven a másik, de a dada addig ringatja karján, mig álomba taszitja, hogy azután szabadabban fogadhassa katonától az udvarlást. Ingyenélő csőcselék, ráérő emberek állandó tanyája a tér.

A szobor is csak szobrocska a kis téren. Nagyobb tért és arányt érdemelt volna Alcalá szülötte, (1547) a salamancai egyetem neveltje, Spanyolország nagy költője, kinek a kitünőségét a talapzati kővéséses fölírás is elismeri s beleviszi a köztudatba:

Michaelo Cervantes Savedra
Hispaniae scriptorum priori
Anno MDCCCXXXV.

Szólaltassuk meg a szobrot, váljék beszédessé a kő, mondjon jót, rosszat. Régen áll már, a muló idő moha, feketére festette a talapzatát.

Hazáját mint katona is szolgálta, a lepantoi ütközetben (1571) bal karján sebet kapott, arra megbénult. Az irodalom és költészet művelői Spanyolországban inkább a lovagok és államférfiak voltak, mint a tudósok és művészek. Spanyolország költői kardot forgattak. Többen, mint más nemzetek ihletettjei. Kezük azért nem lett

nehézkes az írásra. Tollal emelték a nemzetet emelő erőket.

Szegényül, mint nyomorgó halt meg az irodalom vértanuja, Cervantes. Igaz, való. Fájdalom, nekünk magyaroknak több ilyen Cervantesünk volt, van. Hagytunk veszni jeles egyedeket, mikor anyagi helyzetük egyre válságosabb lett. Ha valami jövedelmező mesterségbe fogott volna Cervantes, ugylehet vagyonra és jó életmódra tehetett volna szert, mert a tudás, az minden életpályán előre visz, csak az irodalom emberein esik meg többször, hogy jó későn, mikor napjuk tünt, látszanak csak fénylő csillagnak, csillag módjára, mely akkor kezd tündökölni, mikor leszállt a nap. A mi Katonánknak, egyik legjelesebb drámaírónknak is le kellett mondani fényes álmairól.

Wagner Sándor festménye.
Dajkák.

Bántotta a közömbösség. Nem akarták megérteni, mert nem hízelgett a nemzeti hiuságnak. Csak később értették meg, mikor már nem volt, a meg nem hallgattatás fájdalmában kimult. Nem járt a fellegek közt, lent maradt. Anyagi jólét nem mosolygott rá.

Cervantes sírköve elkallódott, porai, elvegyülve a nagy mindenségben, elvesztek, de a világra szóló neve, az megmaradt, legkitünőbb műve fenmaradt. Szobra jelöli madridi lakóházát, melynek előtte, tere van.

A kit életében eléggé meg nem ismertek, a kinek sorsára nem terelődött közfigyelem, az elmés és nemes Cervantesnek háromszázados irodalmi évforduló ünnep-

lésére készülődik Spanyolország, hogy azt, 1905. év májusában méltóan ünnepelhesse meg, sőt az irodalmi ünnepélyt nemzetközivé tehesse. Állam és társadalom vette az ügyet kezébe. Nemzeti ünnep.

Lesz zászlóerdő. Lesz Don Quijotenek (Don Kihóte) legdíszesebb kiállitása, szerzőjének, oszlopcsarnokban föláliitandó uj, nagyszerü szobrának a leleplezése, fogadás a királynál, a ki első koszoruzza meg a költő szobrát, ünneplés az akadémiában, középkori lovagjáték, melyet a főranguak rendeznek, jelmezbál, a Teatro Español-ban díszelőadás.

A spanyol törvényhozás külön törvényben fogja megörökiteni érdemeit. Irodalmi és művészi pályamunkákra díjakat tűznek ki. Lesz népünnep, Don Quijote korhü jelmezben. Cervantes-kiállitás. Szóval, az utókor hálásabb lesz, mint a kortársak voltak. Ismerik Cervantes nagyságának rúgóit, fogattyuit. Most már tudjuk, hogy az ő könyve, házi könyvtárak gerince, a Biblia nemes tanai mellett legösmertebb könyv az egész világon, azt is tudjuk, hogy minden művelt nemzet nyelvére le van forditva, végre az is ismert előttünk, hogy az érdemeknek teljes elismerése a meghalás után van. Kár, hogy a nagyobb részt, nem előlegezik az érdemes embernek. A mindennapi élet lázas munkájában nem veszik észre a nagyokat, nem látják a derengő fényt lelkükben. Mikor kidől a teljes növésü fa, akkor látjuk egész nagyságát. Kár, hogy igy van, kár hogy igy lesz ezután is. Szegény Cervantes, vajjon valaha álmodtad-e mindezeket? Mennyire fognak ünnepelni!

Nevedre, emlékezetedre, te reád magadra, vissza fogok még térni spanyolországi utamban, különösen majd ha azon a helyen járok, a hol játszik az élénk nyelvezetü költői elbeszélésed, melyben olyan találóan, csipős gúnynyal rajzolod az alakjaidat.

Shakespearenek, a világirodalom legnagyobb lángelméjének is csak kisszerü, mondjuk gyenge szobra van eddig egy londoni téren. Lesz majd nagyobb is. Halálában megnyúlik az ember, megnagyobbodik; a nagy Cer-

vantesnél is igy van az. A földi nagyság járuléka az, hogy az irodalomtörténet búvárai fölkutatják az elhunytnak minden jó tulajdonságát, hogy a lelke egészen föltáruljon, csak hogy az a kár, akkor teszik ezt, mikor elszállt a lélek a porhüvelyéből és az érdemes, már nem tudja.

Legnagyobb emléke Cervantesnek, hogy magában Spanyolországban, ezernél több kiadásban jelent meg a remek munkája.

XXIII.

A művészet szentélyében.

(Museo del Prado.)

Gyöngyöket rejtő ház. — Kétezernél több kép. — Szerették a művészetet. — Talán legelső. — Megilletődött lélekkel. — Velazquez remekei. — Murillo bűvös ecsete. — Melyik a nagyobb? — Goya sorakozik mellé. — A gyötrelmek festője. — Rafael és Corregio. — Olasz festők és éjszakvidékiek. — A vásznon és az életben. — Máriát nagyon tisztelik. — Megismerjük a népet. — Ellentétek. — Kertek és virágok.

Járva a madridi díszkertekben s megóva lelkemnek magasabb vágyát, szép és örök ideálokért lelkesedve, egy szentélyhez érek, mely reám lélekemelő hatást tesz. A Murillo terén, Murillo szobrának a megnézése után iparkodok abba a szentélybe bejutni, melyet az épület pompája tetőz be. Ez, a Museo del Prado, vagy rövidesen, Museo Fernando, VII. Ferdinándról nevezve, a ki alatt készült el az épület. Teljes neve: Museo de Pintura y Escultura. Juan de Villanuevo kiváló épitész műve ez az annyi művészi gyönyörüséget rejtő ház. Az épületen spanyolosan kiirt latin szavak, magukat magyarázzák. Némi részben igaza volt a cigánynak, mikor azt mondotta kérdezve, vajjon a diák nyelvvel az egész világon keresztül menni lehet? Árkon-bokron, tűzön, nagyitással tüfokán és teveháton, tehát az egész világon igen, de a Manzanáres folyón már nem, ha az kidagad a 82 méter rendes mélységéből Madrid alatt.

Egész könyv az egyik lajstrom, a másik meg, kötetekre megy. Íveket kellene tele írnom, ha sebesröptü leirásomban jegyzékbe sorozva, csak megemliteni akarnám 2200 közül a legszebb képeket. Már V. Károly

szerette a művészeket, habár világcélok voltak fejében, gyűjtött sok szép tárgyat. II. IV. és V. Fülöp, a kik győzték a nagy árakat, a művészet fejlődésének erős lendületet adva, kiegészitették ezeket még, ugy, hogy erről a spanyol képtárról, melyben eltörölt sok kolostor drága kincse összehordva, nemcsak egy napon lehet beszélni a flórenci- és drezdai képtárakkal, sőt a Louvreban összegyüjtött kincsekkel, hanem a festett vásznaknak ezt a királyok által összeszedett képsokaságát, mint képtárt, többen, a legelsőnek tartják a világon. Palettáról a vászonra pazarul vetett tüzes színek, a művészet által a multból, jelenre váltott képek. Spanyolországnak ragyogó multja van.

Az oszlopcsarnokos épület, melyben a kincsek vannak elhelyezve, magában véve is remeke az épitészetnek. Jobb időkből eredő.

Megilletődött lélekkel lépek be. Kupola alatt a muzeum szentélye. Olyan mestereknek a bravouros képeit látom, a kik hallhatatlan teremtő erőt hordtak magukban, a kiknek a teremtő ereje szárnyakon röpült az elérhetetlen magasba, kiket a szerencse megkoszoruzott már az életükben. A spanyol iskolában kitünik Diego Velazquez (1599—1660) mester, IV. Fülöp udvari festője, kit később királyi házának magas, udvari méltóságára kinevezett. Merészen festett, mint egy hős lovag. Milyen ellentét a csendes Murillohoz! Ez az eget festette, amaz a világ hiu pompáját, gazdagságot. Királyi gazdájának megrendelése szerint festett udvari bolondot, lovat, kutyát. Képeihez háttért nem igen keresett, ugy is kiemelkedtek azok. Rubenssel barátságba jött.

Ennek a kitünő színvegyitőnek van itt mintegy hatvan képe, szebbnél szebb. Tárgyuk a Bibliából, hitregetanból, történelemből, természetből és az életből.

Murillo, (1617—1682) a másik spanyol művész, a királyok kegyence sorakozik mellé körülbelül ugyanannyi képpel, pedig mind az, a mi Madridban van, nem teszi ki ecsetmunkájának harmad részét sem. Szét vannak azok szórva az egész világon.

Érdekesen lehet azon vitatkozni, vajjon a két jóbarát, a két nagy közül, ha lehet, melyik mégis a nagyobb?! Murillo-e, a ki az Immaculatát ötven képen örökitette meg — maig vitatkoznak azon, melyik legszebb — vagy .... de ne hamarkodjunk, a neveztem két spanyol festőhöz Goyát (1746—1828) kell még adni, a ki hasonlóképp nagyon mesteresen bánik a színekkel, bájosak a képei. Egyformán nagyok ezek a festő fejedelmek.

Velazquez alkotásaiból kiemelkedik Krisztus a kereszten. Feje lehanyatlott, fél arcát haja boritja, melyet a halálveríték összetart, lába, emelkedésen egymás mellé szögezve.

Említésre különösebben is méltó: Mária koronázása, a három napkeleti bölcs imádása, szt. Antal és szt. Pál a pusztában, és az aranjuézi kertből részletek, IV. Fülöpöt ábrázoló több kép, közöttük egy lovas.

Az isteni adománynyal bőven ellátott Murillo aureolás képei közül kitünik a hold sarlóján álló Mária, (La conceptión,) Mária és a gyermek, a pásztorok imádása, szt. András keresztre feszitése az ég megnyilásával. Jézus és Keresztelő szt. János mint gyermektársak, Jézus csigahéjban nyujt vizet neki. Niños de la Concha néven ismerik e képet. Egy másik képen Mária szt. Bernátot emteti. A különös alkotást nagy művészet indokolja. A művész vezeklő Magdolnája eltér a sokat ismételt mintáktól, melyek a megtért bünös nőt élete virágában bájakkal, gyönyörködtető helyzetben állitják képzelet elé. Murillo az ecsetét mindig tisztán tartotta.

José Ribera, az emberi gyötrelmek kiváló festője, az, a ki befolyásolta Murillot és Velazquez kiképzését, de ő maga a természet hű utánzásában maradt a művészetben. Ez a spanyol születésü festőművész elhagyta hazáját, Olaszországba ment, mert nem nélkülözhette Caravaggiot, kitől birta minden tudását. A pusztában bolyongó Magdolnának képe, a női szépség eszményképe. Szt. András megfeszitése kis kép, de gazdag színvegyülék, kitünő megvilágitás. Szt. Bernard látomása sorakozik mellé. Jákob álmában — mondják — az álmot is meg-

festette. A borzasztót és kegyetlenséget kitünőleg tudta eszményiteni, miért a festők Dante-jának nevezik. Az már igaz, hogy némelyik képére, ha ránézünk, egész valónk megrendül. Csodálkozón nézem a vásznon megelevenedő életet.

Más jeleskedő mesternek a képei is föllelhetők ebben a gyüjteményben, habár legtöbb, mint a templomok ékessége, ide nem került.

Rafael tiz képpel van képviselve — ha igaz. Gyakran történt meg az, ha a mester csak egy-két vonást csinált a képen, mint a mester képét adták később el, mikor az idő távolsága homályt vetett rá. Rafael képei közül kiemelkednek: A szent család a gyíkkal, melyet a tanitványai dolgoztak ki. Madonna a hallal, — a kis Tóbiás tartja. Krisztus a kereszt alatt, az ugynevezett La Perla, — IV. Fülöp mondásáról elnevezve — melyen Mária, Jézus, szt. János, szt. Anna. Végre ki ne ismerné Krisztus levételét a keresztről, sok imakönynek ezt a remek képét? Rafael nagyon sok Mária képet festett, kifogyhatott az alakitásból, mert egy képen, Jézus anyját, áldott állapotban jelképezi. Rafael Rómában van otthon, a Vatikánban, pápa szolgálatában.

Correggio nevével sok helyen találkozunk, a hol műremekek gyüjteménye van. Drezdában is. A szent családot ábrázoló képei kitünően szépek. Néma szeretettel csüngnek egymáson. A glóriás gyermek, Isten fia és a Szüzanya, kedves anyaiság. A hitetlenkedő is csodálkozással néz a szellemarcokra.

Sebastiano del Piombonak Krisztus a pokol előcsarnokában, szép és hatásos.

Veronese Pál 21 képe között az erény utja, Krisztus az irástudók között, Mózes föltalálása.

Tintoretto 33 képe között Mózes és az asszonyok, utolsó itélet picinyitett kiadásban, a nagyot Velencében láttuk, Judit és Holofernes.

Tizian, kit jól ismerünk Velencéből, mintegy 40 képpel van itt képviselve. Festett is a legutóbb meg-

nevezett sokoldalu nagy művész különböző, ellentétes tárgyu képeket, erényt és bünt, szenteket és tivornyázó nőket, angyalok mellett Vénust, Ecce homo képet és költött istent, fájdalmas szüzet és Dianát, a mint a szeme elé állitott minta kipattantotta az eszmét, vitte a gondolatát.

A korán megöregedett V. Károly császár aranyvértes lovas alakját, ugyanannak dicsőitését, istenitését egy másik képen, továbbá II. Fülöp király allegorikus képét a lepantoi csatáról, azért néztem meg, mert jobban érdekeltek ezek a képek, mert ezeknek a történelmi személyeknek az alkotásait látni fogjuk, az utóbbinak lelkületét tanulmányozni is, mert különféleképp itélik meg a történetirók. Ennek egy képletes képe, Spanyolországot ábrázolja, mint a katholikus egyház rendithetlen szikláját.

Rubens Péter Pál flamand festő 60 képpel jeleskedik, IV. Fülöp spanyol király, saját, 26 éves ifjukori arcképét festette meg vele. Gyermekded kedves vonások. A király sok megrendelést tett a művésznél, egész családját is lefestette, azonkivül Ádámot, Évát, sárkányölő szt. Györgyöt, a három Gráciát.

Dürrer, Rembrandt, Van Dyck-től kevés (21) de értékes kép van itt. Francia mesterek sorakoznak ezek mellé. Égen, a sok csillag közt vannak igen fényesek, ezeket se tudnánk hamarjában előszámlálni. Nevük, művészeti erő.

A sok szép képen, művészetek próbáin hangulat, érzelem, hűség és a tehetségnek megcsillanása van. Kezdetleges művészettel egy sincs festve. Elmámorodik a szem rajtuk, mikor a megilletődés mély érzésével nézünk. A történelmi érzéssel festett képekről leolvasom Spanyolország történetét, népének jellemét, milyen mikor imádkozik és milyen mikor kicsapong. Művészlélek csodálatos erejére vall sok szép kép, mely az emberiség közkincsévé vált. Nagy a Mária tisztelet, látom a legszebb képekből, de hogyan fér meg ezzel a spanyol gőg és a zordon spanyol természet? Hogyan fér meg a szeplőtlen tisztasággal az a nagy élvhajhászás? melyet Madridban, sőt egész Spanyolországban lépten-nyomon látunk.

A Goya képek gyüjteményének, mely két termet foglal el, több időt szentelünk, mert igy, mint itt, sehol sem láthatjuk. A spanyol népviseletből van meritve sok szép képe, hiszen ez is tanulmány tárgyunknak az egyike. Népünnepet ábrázol az egyik kiválóbb képe. A másikon szomoruság ül az arcokon. Itt ábránd a szemekben, homlokon, ott bűbájos mosoly az ajkakon, szinte üdülünk mi is nézésekor. Az egyik képen durva koldus rongy, metsző fájdalomnak kifejezése az arcon, a másikon finom csipke fátyol, öröm élvezet a szemben. Az egyik eszményitett képen a kétségbeesés fekete, nehéz szárnyon, a másikról hű remény kél. Itt, szendergő lény, tiszta kebel, liliom, vagy legalább is liliom-légben élő, fej körül kigyulladt ragyogó dicsfény. Viruló, csupa élet leányarcok, sötét aszkéta-tekintetek, szoborszerü merevség. A művészet fogásával elénk állitott sok szép kép van közöttük. Ott, durva érzékiség, vérnek kergetése az arcba. Holló fürtök, vörhenyes szőke haj, megannyi átmenet. Közbül a spanyol zamat vonzó bája eleven képekben. Az elrendezés művészi érzékre vall. Életet fest a vásznakra, alakjai mozogni látszanak. Kimüvelik a tanulatlan értelmet, beragyogják elménket. A teremtő erő és az akarat, csodát művelnek.

Ismerjük meg a népet, a mely között forgunk, Spanyolországban: hit, haza, szerelem. Vásznon is. Minden nép érdekes, szokásban, erkölcsben, jellegében, fölfogásában, kedély világában. Még azok a keleti népek is, a kik még nem nőttek bele a nyugoti népek kulturális köntösébe. Ha egy élénk vérmérsékletü, tüzről pattant spanyol leány mellé állitanál egy pirosképü, galamblelkü, szende svéd szőkeséget, nem kell hogy megszólaljanak ezek, szemedbe nézzenek, a szemükből és ábrázatjukból, vonásaikból, kiolvashatsz mindent a lelkükből. Állits egymás mellé görög és olasz nőt, nem fogod közöttük ezt a különbséget találni. Minden éghajlaton más virág. Más a színük, levelük és a növésük. Boldog füvészkedés esik bennük. Emlékezetemben ujra meg ujra fölidéződnek az élő virágok.

Az ujfent rövidesen emlitett képtár tüzetes meg-

tekintése után, magasztos érzelmektől dagadó kebellel szabad levegő után vágytam. Hamar megtaláltam. Madridnak ez az egész keleti része csupa sétány, csupa fa, kert és virág, illatterhes a friss levegő.

XXIV.

A spanyolországi koldusvilág.

Csapás. — Elzokogják életüket. — Tele betegséggel. — Lassu halódás. — Koldusország. — Éjszakon másként van. — Kevés a menedékház. — Kezdik már gyermekkorban. — Murillo tudta. — Spanyol lazzaronik. — Kezdik és végzik. — Árulnak apróságot. — A képesités proletárja. — Követelök. — A szerelem kiátkozottjai. — Orvostelepre való alakok. — Adnunk kell. — Részvéttel van. — Fölemberejlük. — Iskolás gyerekek is. — Nem kell lakás. — Selyem és rongy. — Koldusnö legyezővel. — Egész néptörzs. — Földből nönek. — Életpálya. — Vak. — Sok hangnemből. — A restek kátéja. — Koldusgyermek porcellánon. — Átkos végzet.

Spanyolországban a szegénységet nem vetik meg. Az utca tolakodó koldus népe követ mindenütt. Lerázhatatlanok. A madridi fényüzés és díszes paloták mellett, sok a koldussarok, csapásszámba megy a sok kéregető Spanyolországban. Állandó zaklatása az idegeneknek, folytonos telitése a kolduszsáknak, mely a rongyos felöltő ujjaiból madzaggal van összekötve.

Az élet könyörtelen valóságában, lehanyatlott izomerővel, vívják az elkeseredett harcot a létért, a létért való küzdelem súlya alatt nyögnek, elzokogják életüket. Lelkük keserüséggel van tele hordva, kiválóképpen akkor, mikor egyik-másik kicsöppent a jólétből, módos emberből szegény lett. Sok baj tépi ilyennek az agyvelejét, keserüség nyomja a mellét. Az inségnek nincs határa, mértéke.

Más koldusok tele betegséggel, az elmulás szellője által meglegyintve, ziháló mellből kiszakadó utolsó sóhajtások. Lassu halódás.

A ki nem szereti Spanyolországot, elnevezheti koldus népnek őket s nem lehet megcáfolni. Boldog Svéd- és Norvégország, ott nem ismerik ezt a terhet, önként

tartják el a szegényét, de mig egyrészt nem engedik a sorsára, másrészt megkövetelik tőle, ha egészséges, dolgozzék az és ne lopja el a napot. A koldusok, henyélő csavargók száma Madridban nagy sereg, egész koldushadcsapat. Tizenöt menedékház, jótékonysági intézet, nagyon kevésnek bizonyult azok számára, a kik teljesen letörtek, a kiknek nincs fejealja és por el amor de Dios vagy por Cristo crucifigado kérik a limosnát, szükölködni kénytelenek. A fényes nap is sötét ezeknek. Beteg a testük, beteg a vérük, fáznak, kétrét görnyednek. Nézek közöttük egy szánandó fiatalra, hamis egészség ült ki az arcára két láz-rózsával.

A koldulást kezdik már gyermekkorban, koncsorgással; köztük félmeztelen akármennyi, vidéken több, mint a városban. A mennyben és a földön csodásan dolgozó Murillo ecsete tudta a kócos hajuakat szépen lefesteni, hűen adni vissza arcukat, kifejezésüket, ruhájukat, vackukat, tükörképét a valóságnak elénk tartani. Egyik koldusképrőI, a vallásos lélek türelmes békességét olvasom le.

A madridi koldusok egy faját hasonlitom Nápolynak ravasz, veszekedettül ügyes lazzaroni népségéhez, a kik zsebretett kézzel várják a szerencsét, a kikben talán nem is olyan tudatos a rossznak fogalma, csak a gazda nélkül szeretnek számolni. A mindennapi élet gondja, ez a legnagyobb ösztökélő, foglalkoztatja folytonosan a képzelmüket, hajtja őket, hol lehetne valamihez jutni. A tulajdonjogról fogalmai tökéletlenek s igy baja van a törvénynyel, mert a jogok és kötelességek kátéját minden embernek tudni kell, örökéletü és csaknem változatlan az. De ezek az emberek ismerik a törvény minden csinját-binját, kibúvóját. Inséges alakok. Lustaságukban tisztelik a szegénységük nagyanyját. Szolgálattételre, de csak apróra, ezekben is meg volna a készség, de vajjon ki bízhat rájuk valamit? a kik életpályájukat szerényebb lopásokon kezdik, s végzik talán az Abruzzi-, vagy a Pirenei-hegyekben rablással.

Árulnak gyufát, szivarka papirost, ujságot, gombostűt, cukrot, melyet darabonként koldultak össze a kávé-

házakban, citromot, narancsot, zöldséget. Egy pár fej vöröshagymával tele lármázzák az utcákat, tereket, izzadságtól eredő fény az arcukon. Ha nem csordul, legalább csöppen. A leigázhatlan szegénységben is élni kell, iparkodni, hogy a kis szükségletüket fedezhessék.

A képesités proletárjának, a társadalom legszegényebb osztályához tartozó egyénnek, teljék legalább szükösen az ebédrevaló táplálék, ha el is marad a rendes vacsora. Ők is elmondhatják az egyszeri, szegény sorsu rabbival: „Éhen halnék, ha mindennap vacsorálnék."

A koldusok követelők, bizonyos joggal lépnek föl az idegennel szemben, zsákmánynak tekintik, mint az olaszok.

A mankókon bicegők, az undoritólag nyomorékok, elferdült gerincü, hiányos tagu emberek, a szerelem kiátkozottjai, csonkaságukat, sőt rákos roncsolásukat mutogatják. Az egyik arról koldul, hogy a szijjas kerék szakitotta le a karját, a másik meg arról, hogy nem is volt karja, csak nyomorult csonk.

A megtévedtek összeroskadó alakjai is a kávéházak előtt ólálkodnak, asztalunkhoz csúsznak. A rendetlenül élőket az élet hamarosan öli meg. Szervezetükön halálos kórság rágódik, orvostelepre való alakok. Lefokozva bennük a szervezet ellentálló ereje.

Fölszakad a mellből egy-egy köhögés, hörgés. Látszik az arcon olyan sebhely, melyet örökletes baj fakaszt.

Adnunk kell, a nép oltalma alatt állnak. Spanyolországban hangos a nyomoruság szava. Megértéssel és részvéttel van a spanyol nép lelke azok iránt telve, a kiket karjába kapott a szerencsétlenség, meglankadt az izomzatuk, csókolgat a halál, melyet már a születésükkel jegyeztek el maguknak.

Fölemberelyük mi is a koldusokat, őket elutasitani, ugy mint Keleten a baksisért orditozókat, nem lehet. Gúnynak, kicsufolásnak tennők ki magunkat.

Spanyolországban az iskolás gyermekek is koldulnak. Bizony nagy ellentétben áll ez a toprongyos had — olyik egy szál ingben — Madrid palotasorainak, selyemben, bársonyban járó közönségével.

Az égalj enyhe segíti a koldusnépet abban, hogy az év legnagyobb részében nem kell lakás. A hajléktalanság szegény-, kóbor embereinek megadja — ideigóráig — az éjjeli fekhelyet egy zug, a templom lépcső, melyre ütött-vetett daróc köpönyeg van teritve.

Mikor a selyem, rongygyá romlik, segitik egymást levetett ruhával. Irgalom fogja meg a karjukat.

A koldusnő, kéregetés közben legyezi magát, a férfi pedig szivarkát szí. Látok egyet, fiatalt, kinek a csontja, máris a bőrön látszik keresztül, lábai mégis nehezen viszik a testét, de ő azért mégis dohányzik. A másik betegesnek dagadt képe van.

Spanyolországban egész néptörzset képeznek a szűkölte, panaszosan élő koldusok, a kenyér nyomorúságos rabszolgái. Rosszabb a sorsuk, mint az adhatóvehető hellotáké volt.

Mintha a földből nőnének ki, bokorból ugrálnának elő. Az ágról szakadtaknak toldozott, foldozott a ruhájuk. Koldusbőség, visszataszitó külsők.

Életpályájuknak tekintik a kolduságot, — pejor medicina morbo — nemzedékről-nemzedékre száll a koldus örökség reájuk. Nem tudják megjavitani az élet lehetőségét. A bús árvasággal szomorkodó gyermekek, a kik öröklött betegség csíráit hordják magukban, elfelejtik a mosolyt. Meleg ágyból kerülnek a hideg utcára. A törvény cikkely tiltsa el a beteg szerelmet, a törvény ölje meg azt.

Vak s a kiknek szeme világa kialvóban, sok[1]) van közöttük. Az erős napsugár, éles világitás elveszi a szemük fényét, meghal. Utcasarkon szomoruan pöngetik a kopott gitárt, a vak koldus énekel is hozzá, teli érzéssel. A fojtogatott panasz a sors ellen, száján, ajkán szóra kél.

Más koldusok, gyerekek, sok hangnemből dudálnak, változtatják a szavakat és szófiacskákat. Mesterek a hanghordozásban, a hangszalag változtatásában, a szivekben lakó irgalom megmozditásában, abban, kit, mivel, hogyan inditsanak könyörületre. Jámborságot mutatnak, fájdalmat színlelnek, szól a keserüség belőlük minden

[1]) Magyarországban 18.000 világtalan van.

hangnemben. Más arcot mutat papember előtt, lealázkodik. Más képet vág a divathölgy előtt. A keserüség aszerint fog hangot benne. A ki a furfanghoz ért, annak telibb a tarisznyája, vígabban számlálgatja szükös garasait. Egynémelyik, mintha tanfolyamot végzett volna koldus mesterségéből. Ez a mondás a járdatiprókra, címzetes gazemberekre is áll. Más koldusoknál azt veszem észre, hogy a testük elcsenevészedve, lelkierejük is eltompult. Sorvad az agyvelőjük. Azt is veszem észre, hogy a velük született lustaságból elég munkakerülő is van közöttük, a kik a restek kátéjából[1]) veszik az oktatást.

Megtanulnak a koldusok szárazon köhögni, ajkukról fájdalmas „ah"-okat röppenteni, lélekzési zavarral küzdeni. Az egyik mutatja, hogy lábtörést szenvedett. Hagyjuk. Mutatásuk, kenyérkereső dolgukhoz tartozik. Az ember előbb ad, ha megindul, jól tudják.

Megveszem egy koldus gyermeknek porcellánra festett képét. Nagyon szép kis fiu, eszesség a homlokán, melyre majd a nyomor jegye vagy a bűn bélyege kerül. Esetleg mind a kettő. Kár, hogy a salakban született, ott is fog elveszni, pedig az életben érvényesülhetne.

Átkos végzetének sebeiben sok ember sínylődik, kínlódik az élet hitvány áráért, nem tudja a fejét álomra hajtani.

[1]) Vasárnap vétek dolgozni. Hétfő a pihenés napja a vasárnapi kicsapongás után. Kedd, szerencsétlen nap. Szerda, a hét közepe, középuton pihenni szokás. Pénteken Krisztus Urunk halt meg. Szombat az előünnep. A megmaradt egy napon pedig nem érdemes dologhoz kezdeni, jobb a gitárt hátra vetni, a hátról lógatva menni valahová.

XXV.

Népéleti tanulmány.

„Minden ember, ki ezen a földön él, szerepet játszik, első leheletétől a legutolsóig. S a fő dolog, hogy jól játsza szerepét.“

Talleyrand.

„Az élet, bárhol fogod meg, érdekes.“

Goethe.

Szeretik a madarakat. — Pompás őszidőn. — A lakást jobban kell berendezni. — Kolostorok voltak. — Citromvizes asztalkák. — Madrid ivóvize. — Vonz az utca hangulata. — Bikaviadalosdit játszanak. — Korcsma asztal. — Józanok és mértékletesek. — Muzsikába fojtják. — Recsegő hangszerek. — Virágvasárnapi pálmaágak. — Szentképek a kapu fölött. — Templom után bikaszínkör. — Sok kutya. — Nehány kutyafajról. — Félneztelen utcagyerekek. — Énekes cigány asszony, egyéb tipikus alakok. — Éva a majom farkából lett. — Nemzetségek légyottja. — Az orról. — Gyermeksírás. — Népizgató. — Vihar lesz. — Irha árnyék. — Kitelepülnek. — Mesteremberek. — Megterhelt állatok. — A cubai háboru vetitő lapon. — Rikkancsok. — Cipőtisztitó. — Ünnepen is dolgoznak. — Polgár és katona. — Az asszonyok egyszerre beszélnek. — A fiuk és leányok növése. — Árvereztek. — Lábaira sokat tart. — Mindenütt mulatság. — Boldog madridiak. — Fény és árny. — Ellentétek. — A benyomások összefoglalása.

adrid utcáin sétálva, az ablakokban látok madár kalickákat. Szeretik a madarakat. Van is itt ezekből sok, sok, sok, egész madártanyák a befásitott területeken.

Most, a pompás őszidőn, minden, szabad levegő után vágyik, madár, pille egyaránt. Igen szép kis leányok lejtenek az utcákon. Bezeg, ha sivít majd a Guaderrama felől a hideg szél, röpködnek a hópihék, csak az marad kün, kit a dolga hajt. Ehhez képest a lakást jobban kell Madridban berendezni, mint Sevillában, a hol a kertre fektetnek nagyobb súlyt, az erkélyre és

az erkélyről kiröpködő, könnyü csipke függönyökre, melyek mögül lehet csak igazán kacérkodni. Madridban nem jelentkezik a teljes spanyol jelleg, csak az ujkori fejlődés. Házainak nincs rácsos kapuja, szépelgésre berendezett ablaka, erkélye. A hideget Madridban mindig szem előtt kell tartani, a falak közé szorulást. Legyen, a hol a szunnyadó zsarátnokot élesztgethetik.

Vezetőm több hivatal-házra mutat, egynémelye palota. Előbb kolostorok voltak, épitészeti művészettől is ékesek. Hetven kolostor volt egykor Madridban. Spanyolország katholikus ország. Más vallásu alig van összesen 30.000. Zsidó csak 500. Hihetetlen kis szám.

A citromvizes asztalkák körül tolongás. Apró-cseprő, avult öltönyü emberek. Nézem a vízárusokat, állomásukon, utcasarkon, téren. Szerény látványosság. Fehér agyagból van az aguadores-nek a korsója, az edény izzad a nap hevében s ez által a vizet hüsen tartja. A vízvezeték — Isabella csatorna — a Guaderrama hegységből eredő kristály tiszta víz, 1859. év óta nagyon leszoritotta a keresetüket, a csüggedő tétlenségben megapasztotta céhüket. Most a vízzel bőven öntözgetik a kerteket is, locsolgatják a tereket és utcákat. Az előbbi ihatatlan rossz víz után ez a kitünő jó forrásvíz nagyon megjavitotta az egészségügyi viszonyokat Madridban, de mintegy 150.000.000 real[1]) uszott el költségben.

Vonz az utca lelkes hangulata s hogy tanulmányozásomon csorba ne essék, a nép közé vegyülök, mely a maga sajátosságában mindenütt illedelmes, élénk. Csak elvétve hallok egy-egy válogatatlan kifejezést, melylyel illetik egymást. Élénk zsivaj a sokszínü gyerekseregben.

Vihogás hallatszik, betérek egy szük utcába. Piszkos körmü, zajt csapó, csintalan tréfás gyermekek pajtásságban. Bikaviadalosdit játszanak. Egyik a földön négykézláb, élénken pislogó szemekkel néz, a másik, bottal böki hátát. Fájhatott, mert halkan sírni kezd el, mire a hős, kissé karikaláb, eloldalog. Erre hatra-vakra, a harag torokra forrva, csititó szóra nem hallgatva, közöttük tör

[1]) Pénzszámitási egység, egyhuszad része a duronak vagy ezüst piaszternek, mintegy 35 fillér.

ki a viaskodás. Van tülekedés, egymás torka körül markolászás, esetlen bakugrás, vadul fölorditás, dühtől rákvörösség, de a bikaviadalosdit némely gyermek előbb tanulja meg, mint a betüvetés mesterségét.

Lépteim a korcsma asztalához vittek. Vígan vannak, lecsapott galléru ingben valakik. Hagymaillatos pincér szolgált ki, alig értem meg a szavát, mert egy hangfölfogó henger rikácsol közelemben. A szomszéd asztalon egy jóképü, egészséges kinézésü öreg, öblös pipája csak ugy ontotta a füstöt.

Ismételve győződöm meg, hogy a spanyolok, elmékjük világosságát nem isszák el. Az éltük alkonyodó nyarát élvező iddogálók egyikét se láttam a mámor ostoba kábulatában, annál kevésbé dulakodást, markolósan foganatositott eljárást. Kezük, összekülönbözéskor sem szorul ökölbe. Késhegyig nem mennek.

Ifjuságuk dús reménye megmarad. Nem kerülnek nagy korcsmából kis korcsmába, öntudatlan részegségbe. Addig se szoktak a korcsmában várakozni, mig az utolsó kis pénz is megszökik a zsebükből.

Ritka a vörhenyest játszó orr, kapatos fej. A bor nem ejti őket önkivület mámorába. Nem isznak körömszakadtáig.

Ugy láttam, bút-bánatot inkább a muzsikába fojtanak mint a borba, víg halljukozásba.

A hangszerek olyan ütött-kopottak, recsegő hanguak és zörgősek voltak, hogy inkább a koldusok kezébe illettek volna, mert Madridban a koldusok tudvalevőleg többnyire valamely hangszerrel iparkodnak szórakoztatni az alamizsnaadókat.

Látok elszáradt pálmaágakat a házakon. Megtudakolom, hogy még virágvasárnapról valók. Látok a házak ajtaiban nagyon kezdetleges kivitelü szent képeket, ezek mellett bikaviadalt ábrázoló rajzokat. A madridiak életében is igy találtam ezt a két dolgot egymás mellett, legfölebb a déli óra vont azok közt határvonalat. A kiket láttam vasárnap délelőttön a templomban tele hittel imádkozni, áhitattal térdelni, leesdeni az Istent, hallottam azokat délutánon a bikaszínkörben ujjongani. Elviszik

magukkal a kislányokat, a kik délelőtt a templomban fehér ruhában, fátyollal és koszoruval jelképezték a tiszta lélek ártatlanságát. Olyanféle cselekvés ez, mint a mikor a kisfiut pálinkával részegitik meg.

Vallásosság, talán mélyen leomló fekete fátyol, omlása enyhitő könyeknek délelőtt, azután pedig tükrös, színes legyező és gyönyörködés a vérben. Rajokban a templomból, rajokban a színkörbe. Hitbuzgalmi folyóirat-, szentek életének olvasása után, jeles bikaviadorok életrajza. Lélekbúvár, miként egyezteted ezeket?!

Kutya nagyon sok van Spanyolországban, kijut ezekből a mindig éhes falkákból bőven Madridnak is. Ebben a tekintetben Madrid, Konstantinápoly. Kellemetlen szagok torlatai. A kutyát, láttam többször, vak vezetésre használják. Hallok vonagló nyöszörgést.[1])

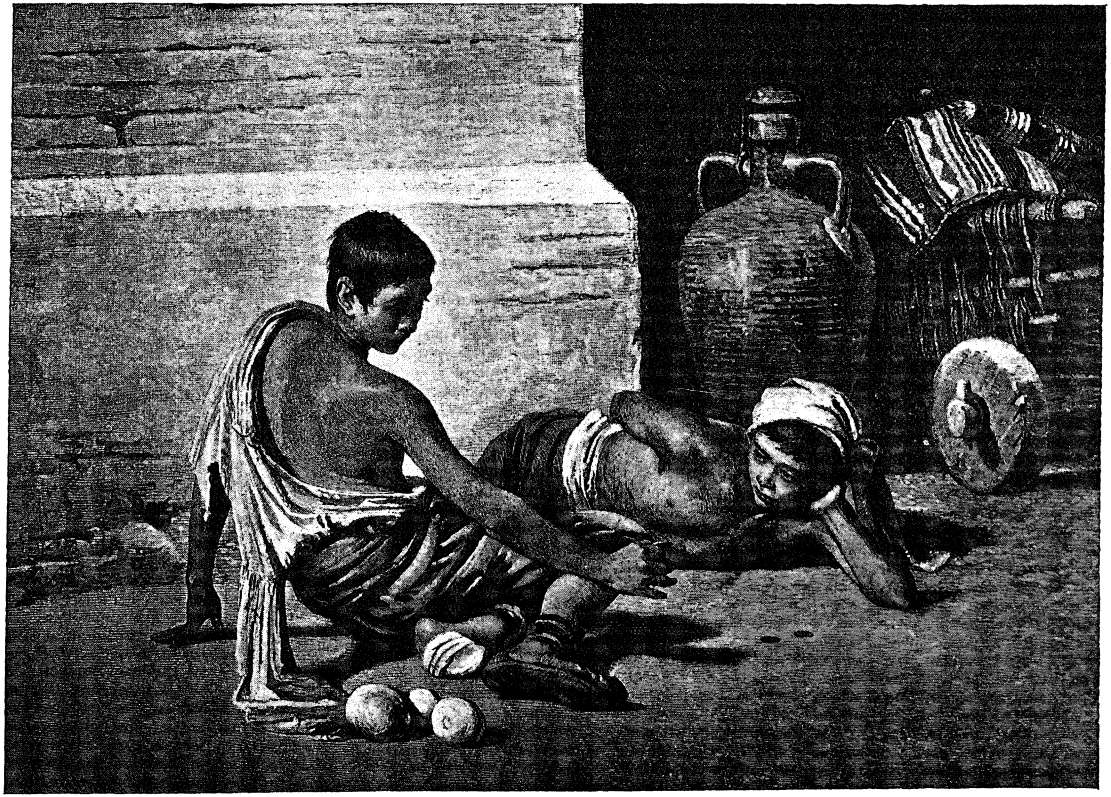
Kis ablakrésen macska húzódik meg nagy tüsszögve, behúzott a farka. Jobban találja magát, mint a gőzökkel telt szobában.

Egynémelyik piszkos ablaküvegen, alig hatol be a fény. Egyre jobban találom meg a kis utcákban a spanyol háztájat, gyékényszéken a népéletet, melyet a maga meghamisithatlan valóságában a Puerta del Sol-on hiába keresek.

Félmeztelen utcagyerekek mulasztják le magukról a napot, azon gondolkoznak, hol lehetne valahol nehány centesimohoz, szivarvéghez jutni.

A gyakorlati nézőpontnak szemem előtt való tartásával, meglelem a vidékről városba szorult, serpenyőben kávét melegitő cigány asszonyt, az utcai borbélyt, akár Keleten, a gitáros cigányt és énekes asszonyt. Azt mondja a vezetőm, hogy hátborzongató dolgokról regél. Azt mondom neki, hogy mifelénk a bográcsmelletti népmeséket hajmeresztőnek mondják. Itt és ott, nem tudnak gátat vetni a megindult beszéd árjának. A mesének nincs

[1]) A tenyésztés által elkorcsosult kutyák lomhák, nem térnek ki az utunkból, ha nyugszanak, nekünk kell azokat kikerülni. Milyen nagy a különbség ezek és a mi fajtánkbeli juhász- és vadászkutyáink között, melyek 10—15 méter utat tesznek meg másodpercenként. Angol pointer és setter 25—30 kilométert fut be óránként. Telivér verseny lovat győzött meg egy kutya. A négylábu állatok között leggyorsabb az agár. Gyorsvonat sebességgel fut.

Madridi utcagyerekek.

elzáró sorompója. Sivár, de nekik tetszik. Kivált mikor bohózatos történeteken jó nevetés esik. Egy andaluziai népmese szerint Éva, nem Ádám bordájából, hanem egy majom farkából vétetett.

Spanyolország minden nemzetsége légyottot ad egymásnak a zsúfolt utcákban. Nézem a faji bélyeget. A különböző formáju orrok igen erősen befolyásolják az arcok jellegét, az emberek jellemét. Egy francia tudományos folyóiratban olvasom, hogy a sas-orr, bátorságot és erőt jelent. A lapos orr, víg kedélyt, gúnyoros természetet. Jó indulatot jelent a fitos orr. Magyar tipust, fölfelé pödört bajuszt nem látok.

Látok bánatos tekintetü, halvány képü leányokat. Ki tudná mérlegelni a súlyt? mely szívükre nehezül. Szerelmesek között félreértésből, hányszor támad szétvonás!

Sírásra ferdült gyerekarcok. A legtöbb — természetesen — ok nélkül, csak akaratnyilvánitás. Japánban nincsenek síró gyerekek. Spanyolországban, másutt, sok, sok. Sok mindent látunk, hallunk, ha figyelünk. Hanyatesést, fellökést, nyikkanást. Ennek az arca széthúzódik örömtől, annak belesápad haragtól. Mégamazon — féreg nyujtvány gyulladás. Hallottam szavakat, melyek a dühös crescendo legmagasabb jegyéig emelkedtek.

Ugy estefelé, igen élénk a népélet. Egy utca nyüzsgő-mozgó tömegében, emberi méhkasban eljutok egy helyhez, mely hasonlit sztrájktanya képéhez. Látok egyet — magas homlok, ritkuló haj — közöttük, a szó, folytonossággal ömlik ajkáról. Vakmerő szájhős, túlnőtt a tömegen, vezető szerepet vitt. Vörös nyakkendős népizgató. Nem értem, de látom, hogy ferdén áll az orra, hazugság jele, az életmód kulcsáról hamisan beszélhet. Mételyhintő. Ilyen veszedelmet rejtegető talajon nő fel a hallgatóinak véleménye. A vihar, kéményeket fog sodorni. Már messze harapódzott el a fegyvertelen forradalom. Tüntető körmenetek itt és ott. Véresszáju bujtogatók mindenütt. A rozsdás salakvas is torz tömbbe forr.

Az emberek munkásruhában. A szűk közökben kiviszik az ágyteritőt, paplant, irhát, hogy azokkal föl-

tartsák a nap sugarát. Láttam egész családokat ebédre kitelepülni. Körülülik a zöldségleves tálat, mártás-csészét. Köröttük anyaszűz meztelen gyerekek. Mintha nem is volnánk Madridban.

Mesteremberek, ingvállra vetkőzve, az igát nyakukba véve dolgoznak az árnyékban. Jobb mint a szegényes műhely, mely lassan, de biztosan megőrli az egészséget, kérlelhetlenül megöli. Munkájuk, proletár fizetésnél többet hoz.

Nézek egy szívós szervezetet. Termete meghajlott már az aggkor súlyától. Lógatta már az ősz fejét, korteher a vállán, de fátyolos szemein a szemüveg a szemöldökpúpok alatt annál merőlegesebben állt a szemtengely irányában. Teste elég mozgékony. Nekivetkőzött, nekifekszik a munkának.

Az öszvéreken, szamarakon hordók, kosarak, különféle edények. Terhük a zöldség, gyümölcs, gabona, élelmiszer és a házi bútor. Ki tudná, mi van minden a befödött kosarakban. Vacak, cókmók mindenesetre. Ideoda csúszik. Haragot fojt magába a gazdája, az indulatát leküzdi. Nincs ráérkező ideje, a mindennapi kenyérgondja kergeti.

Csoportosulás egy boltajtó előtt. Sokan vannak az érdeklődők. Nézem, miért? Képek jelennek meg a fehér vetitő lapon a cubai háboruról. A másik helyen díjbirkozás folyik. Egy bódéban az állatok hangját utánozza valaki.

Nézem a gyermekek bohóskodását. Hallgatom a házalók kiabálását. Vegyesen árulják a szappant a cukorkával. Talán, hogy kéznél legyen a gyermek ragadóssá vált ujjait megmosni.

Hallgatom a rikkancsokat, leleményük nem apad, köpködő a szokásuk, utszéli élcük el nem fogy. Megakad szemem egy-egy hajló dereku, fiatal szép leányon, a ki szintén ujságárulással keresi a mindennapiját. Mélytekintetü, révedező. Barátságos mosolyváltás könnyiti meg életét, a mely jobb, — mondja ő — mintha varással tengetné. Nem is volt ez az arc színtelen, bánatos.

Intek a szolgálatra mindig kész cipőtisztitónak, ke-

félje le a lábbelimet, elég por tapadt rá. Kettő is ugrik elő a csizmatisztító boltból, rajta mennek egymásnak. Koldus viszonzásul adok érte valamit.

A felhőgondban, szegény soron élők ünnepen is dolgoznak, terhet fuvaroznak. Nem, mintha erősen volnának munkasóvárgók, de ismét egy ellentét, melylyel Spanyolországban többször találkozunk. Szemet szúr és a fölötte való gondolkozásra ad alkalmat. Vallásos a spanyol, de ha nincs rá módja, a vallás tilalmát megszegi, a hol csak teheti . . . .

Polgár és katona, a ki címre és vagyonra nem is utolsó, karöltve jár. A hol egy a nemzet teste, és — mint nálunk — nincs kivágva a test egy része, nem is lehet az másképpen, nincs az az eltávolodás egymástól.

Az utca lármás népe akkor is tanulmányul szolgál, mikor a nap fénye emeli ki az arcokat, akkor is, mikor a hold, a kitünő színező, teszi halványságával érdekessé a barna arcokat.

Belekerülök egy olyan gócpontba, a hol sok az asszony. Mind egyszerre beszél. Olyan az, mint a mikor valamennyi sípjából megszólal a nagy orgona. Csilingelő, daloló és búgó hangok összevegyülése. Egy atyafi, neki dől az ajtófélnek, őket hallgatja. Nézi a gyermekeit, kiknek számát az istenáldás nagyra növesztette. Orgonasípok ezek is, de van közöttük egyforma nagyság is.[1])

Látok házat, melybe a gazda elhalálozásával, betolakodott otthonába a sok idegen. Nem tetemlátóba mentek. Árvereztek.

Emlékezetem kristály-hártyáján megörökitem a látott képeket. Annyit, a mennyit. Játszik a sors az emberekkel, jól láttam.

A fekete ruha, mantillo, a nőkön, a testalkotás bámulatos összhangjában nagyon jól áll. Nem is hosszu,

[1]) A fiuk és leányok egyformán nőnek öt éves korukig. A fiuk gyorsabban nőnek, mint a leányok 5—10 éves korukban, de azután 15-ig a leányok jobban fejlődnek a fiu gyermeknél. Azután 15—20-ig ismét a fiuk fejlődése lesz nagyobb. A növekedés tetőpontja fiuknál a 23 év, leányoknál a 20 év. A férfi 30 éves korában, a nő 19 éves korában van ereje teljében, de azt megtartja 30-ig. Következik azután mind a két nemnél a visszafejlődés. Ezen szabály alól is vannak kivételek.

kicsi, formás lábaira sokat tart a spanyol nő. A fésülködéshez is nagyon ért. Kékes fekete hajának szálait művésziesen rendezi el, hogy érdekes arcához legszebb keretül szolgáljon.

Van utca, tér, sétány Madridban bőven. Színházban, komédiás előadásban válogathatunk, tüzes táncban, ügyes bukfencekben lépten-nyomon gyönyörködhetünk, már t. i. kiki a maga izlése szerint.

A bikaviadalnak is itt van az idénye. Mindenütt közönség, mindenütt érdekesség és olyan elevenség, meleg ötletesség, a milyen csak Madridban, a spanyolok Párisában lehet.

A ki Madridban, ebben az igazán európai városban lakik, annak ajtaján nem kopogtat az unalom. Mintha itt ünnep hátán ünnep volna. Vígan járnak, kelnek, nem gyorsan, csak ugy sétálva. Madrileña, madrileño találkozik mindenütt. Boldog jeunesse dorée! Boldog a ki Madridban van, mikor szívvirága fakad. Baj, ha akkor kerül ide valaki, mikor kivénült már az álmokból.

Láttam a fényt, megfordultam a nyomoruság tanyáján. A palotában az egészség lakott, a szegénység viskójában a betegség kórnemző csírái. Van megforditva is. Jó hogy ugy van. Fényes parket, téglapadló. Villanyvilágitás, libegő lánggal égő mécs. Nagyvendéglő, gyér közönségü korcsma. Rangos emberek, a társadalom kivetett söpredéke. Szelid beszéd, alantas pökhendiség. Fiatalok vékony hangja, öregek dörgése. Kincses láda, züllött viszonyok. Lakodalmas menet, komor gyászpompába öltözött halottas ház. Megannyi ellentétesség. Az egész élet az. Ismételve belebámultam a pompába, a szurtos sötétbe, a hol szálra fűzött hosszu tűvel javitják, foltozzák a vackot. Szelid báj, fölindult állapot, a homlokra haragos felhők fölvonulása, a homlokráncoknak hullámok módjára való elsimulása, józanság és kapatosság egyaránt érdekelt. Erkölcs és bűn szoros egymás mellett, mint a festett és mosdatlan arc.

A lehetőség realis alapján összefoglalom benyomásaimat. A spanyol nép komoly sőt komor, ritkán mosolyog, nem kacag. A férfiakat értem, mind megannyi caballero.

Költői tehetséggel biró, hivő, büszke nép, szereti a hazáját. Ábrándos és szerelemre hajló. Költői tehetségéből vannak ezek a folyományok. Sokban hasonlitlak téged édes magyarom a spanyolhoz. Hogy többet ne emlitsek: nagyzolás, címkórság, könnyelmüség, pazarlási hajlam, pártviszály és visszavonás. Elég rossz tulajdonság, hogy a lejtőn levigyen. Na, de komolyabbakká, takarékossabbakká tesznek majd minket is az idők.

XXVI.

A legyezőről.

(Spanyol szempontból.)

Készenlétben. — A templomban is. — Szép legyezők. — Csipkéből és festéssel. — Valenciából. — Meg kell lenni. — Az minden. — Beszédes legyező. — Kecsesen mozgatják. — Legyező nyelv. — Nyelvismeretet pótol. — Angyal, legyezővel.

Spanyol nőnél a legyező, az folytonosan készenlétben van. A spanyol nők, eljapánosodva, akkor is hűvösitgetik magukat, mikor nincs melegük, mert náluk — ugylátjuk — olyan tetszelgési eszköz a legyező, melynek az igénybe vételét még a templomban is megengedik maguknak.

Pompás legyezőket lehet látni a spanyol nők kezében. Elefántcsontból valót, teknőchéjat akármennyit, törékeny fényes kagylóbólit. Az elefántcsont jól áll az elefántcsont fényü arcszínhez. A másikakon, bikaviadal részletei lefestve. Mégmásikak, szines képekkel, tükörrel, tollal ékesitett selyem szövetekből.

Javarészt Valenciából, a híres, drága valenciai csipkével kerülnek a legyezők Madridba, a hol erre külön elárusitó boltok vannak. A brabanti remek csipkelegyezőtől van itt mindenféle, olcsó, selejtes, fábóli. Madridnak hitvány az ipara, a nagy keresethez képest mégis csak elegendő legyezőt gyárthatna.

Veszi boldog, boldogtalan, nemcsak az előkelő hölgyek, a köznép, használják a koldusasszonyok, kofák is, kiknek a legyező alatt se áll be a szájuk. A daróc-vánkostól a selyem párnáig terjed ki a mindennapos használata. Ha a harisnya rongyos is, de az albanico-nak meg kell lenni, lehetőleg szépnek, legalább csinosnak.

Négyszer husz centesimoért kap már ilyet. Meg kell lenni a szép legyezőnek akkor is, ha állami kezelésre van bízva a csipkekendő.

A legyező az minden, legyező nélkül se szó, se beszéd. Legyezővel váltanak köszönést. Tüzes pillantásokkal kisérve, nagyon beszédes a spanyol nő legyezője, mindent tud, mindent kifejez, reménykedést, csalódást. Bűbájosság. A legyező, a megnyilatkozás formáihoz is nagyon ért. Azt is tudja megmondani: igen vagy nem. Azzal takarja el az arcát, lángolóan izzó, szerelmet sugárzó szemét, melynek mélyesztő pillantásával volt a tudtuladás. A legyezővel födi el a szenvedély lázában égő képét, az arcára kiülő különös, megkülönböztetett mosolyát, ha jónak, szükségesnek látja azt, vagy zavarba jött. Ritkán van. A legyezővel köszön a señora, avval álcázza kacérkodását, ha elpirul a gyönyörtül, ha félarcát elfödi, arctapaszát ujra látni engedi. A legyezővel vetit árnyékot, kékes, halvány szint a rizsporos képecskéjére. A legyező alaku, hosszu, görbe pillákkal is eltakarhatja nézését, de ha akarja, hogy lássák, fölemeli azokat s a pillák alól mély tekintet. Itt izzóbbak a szenvedélyek, nagyobb tűz villan ki a szemekből. A sevillai szépek, legkevésbé sütik le a szemüket, fogadják a hódolatot.

Édelegve kecsesen forgatják, játszi vidámsággal mozgatják a félkeztyüs kezükben a legyezőt, minden forgásának meg van a maga jelentősége, ha szétnyitják, ha összevonják, gyorsan vagy szeliden, szerelmet és gyülöletet vall vele, megint csak a señora, a ki azt ügyesen tudja kezelni. Megtakaritja több esetben a férfinak a fáradságot, megkiméli az akadozó beszédtől, elutasitja a nyelven lévő vallomást, megkönnyiti a torkon akadt szót, mikor nehéz a leplezetlenül való föltárás. Spanyolnak kellene lennünk, hogy a legyező nyelvét teljesen megértsük, de a legyező forgatásából, szemek nézéséből, tegezéséből, kivált ha csillogó, jelentős, olvadékony mosolylyal kiséri azt, beható egybevetés után rövid idő alatt, figyelemmel, mégis elégséges tanulmányra tehetünk szert, hogy Inest, Marcedest, Consolaciónt, Dolorosát megértsük, utóbbinak, a szerelem mián égőbb

epedéssel sokat szenvedő asszonynak a fájdalmas szívét meleg szeretettel megkönnyitsük.

Sok jó dolog világol az emlékezetünkben, mikor a legyezőről van szó.

A legyező játék, ez a mutatványos tudás, mely annyi híradásról szól, mindenesetre jól pótolja a feltünési viszketegségben szenvedő spanyol nőnél a nyelvtudomány- és az irodalmi ismeretek hiányát. Az udvariasság szótára azonban mindig kézben van, szorgalmatosan forgatják a lapjait. Azt hiszem, kivülről is tudják.

A spanyol nő azt hiszi, hogy Spanyolországon kivül nincs élet, nincs világ s a mit a vajszivü, de nem éles elméjü señora vagy señorita tud, elég az Spanyolországban, az ifjuság szívzajlásában. Tud-e a tea-mezőről, kazanliki rózsaligetről, az izlandi zuzmó legelőről, más kérdés. Legyező az elmésségének koronája. A napernyők és legyezők hazájában, angyalt is láttam fülönfüggővel, legyezővel rajzolni.

XXVII.

A királyi palota és környéke.

Együtt szomorkodnak. — Plaza de Orient. — Negyvennégy király szobra. — Régi lovas szobor. — Rombolnak és épitenek. — Ónnal kitöltve. — Leégett. — Nagyhatásu. — Plaza de Armas. — Második Vatikán. — Nincs biztonság. — A gyilkos plébánus. — Jobban fogsz itt lakni. — Hős asszony. — Szédületes trón. — Lerántani akarják. — Társadalom, kisérleti házinyul. — Kérdőjel Európa homlokán. — Kincs, vasakban. — Hangos örváltás. — Szindús kép. — Római császár szobrok. Campo del Moro. — A kigúnyolt Manzanáres. — Sulykoló fehérnép. — Pletyka mint a gomba. — Nem királyi.

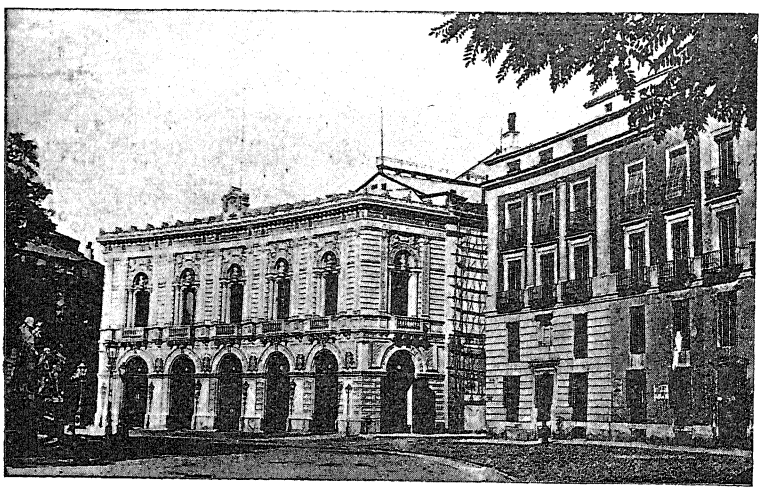
város nyugoti részével könnyebben végezünk, mint a keletivel, azért főleg, mert a királyi palotát, a mely fölött az idők járása megnehezült, a melyre bánat és gond szakadt, Mária Krisztina anyakirályné lakja a kis királylyal, és igy meg nem nézhető. E helyett gondoljuk el, hogy Spanyolország nagybeteg állapotában, a nemzet szükségérzésében, a királyi anya és király, lelkükben föltámadván a sajnálkozás, együtt szomorkodnak a vastag falakon belül Spanyolszág erőtlensége, borzalmas szerencsétlensége, utolsó veressége fölött. Az orosz közmondás: „Egy cári köny, az országnak sok zsebkendőjébe kerül“, a spanyol királyra és az édes anyjára is alkalmazható, a kiknek vajmi sokszor ül szorongó aggodalom az arcukon. Részvétük az áldozatok és siratókhoz röpül, a mienk, ő hozzájuk. Ismerjük az anyakirályné lelki nagyságát! Nagy bajok nehéz gondjának a köde gomolyog fölötte. Hozza meg a jövő, a mit a jelen nem ad meg. Reményt egy jobb korra. Maradjon addig a megnyugtató tudat. Elhóditották az Amerikai Egyesült Államok, Cubát, Spanyolország gyöngyét, pótolhatlan kárral járva, leggazdagabb gyarmatát, a honnét gurult a pénz és jött éven-

Alfonz spanyol király és anyja Mária Krisztina regens hercegnő.

kint az értékes termés. Nem tudom, melyik volt a keresettebb cikk, dohány-e vagy a kávé? Azt azonban bő tapasztalásból tudom, hogy azzal sok időt takaritunk meg, ha a királyi palotát bévülről nem nézzük meg. Az emlitett okból meg sem nézhetjük, habár érdekes lett volna mindenesetre.

A Puerta del Sol teréről a széles Calle de Arsenalon jutunk Madrid nyugoti részébe, mégis a Plaza de Orient-re,

A királyi színház Madridban.

arra a szép térre, mely az esti holdfénynél különösen regényes. A királyi palota keleti oldalán fekszik Madridnak ez a legszebb tere, melyen lombos fák, ugrókutak.

Utközben megnézzük II. Isabella terén a pazar berendezésü királyi színházat, melyben csak ülőhelyek vannak s azután a tér közepén, árnyas kertben a negyvennégy gót- és kasztiliai király szobrát. A királyi palota tetejére készültek, de oda föl soha se kerültek a harcias kinézésü, érdekes alakok.

IV. Fülöpnek márványon álló, még 1640-ből való bronz-, csatalovas szobra mellett, márvány padra ülök, rágyujtok a barna hüvelyes havanna cigarillora s a lombok között, addig, mig egy öregur, hátán összekul-

csolt kézzel a gyermekvilágban gyönyörködik, én a szemem láthatárába eső dolgokat, az uri közönség élénk csoportosulását, a turisták mozgó hadát figyelem meg, hiszen ez a legkellemesebb idő itt, október eleje, mely a legtávolibb helyekről vonja az embereket Madridba, mert szelid már az őszi napsütés fénye. Milyen jó mégis az, hogy Madrid semmit mondó vidékét, pótolják a város szép terei, kertjei, árnyas zöldjei.

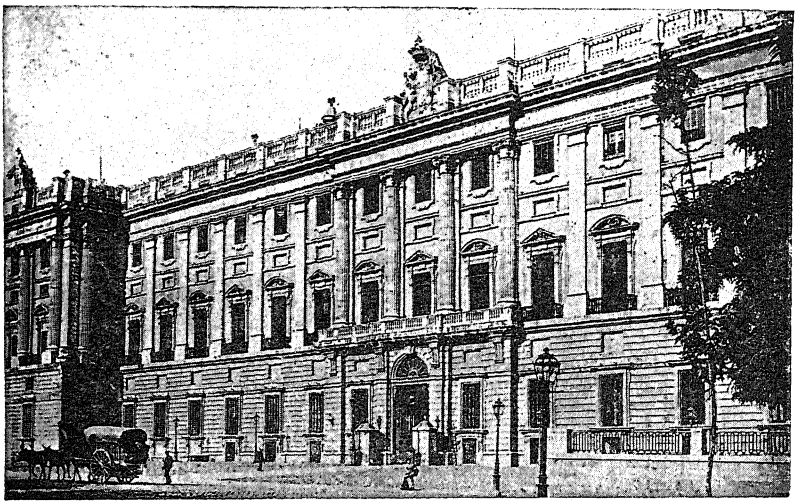
Madrid legnagyobb terén vagyunk. Az emberek egyszer épitenek, másszor rombolnak, de — jól, rosszul, — mindig valamit csinálnak, ez már végzetünk. Nemcsak a Nagy Napoleon pusztitott, hogy alkosson, hanem annak a bátyja, József Napoleon is. Egy templom, nehány zárda és ötszáz ház került bontó csákány alá, egy nagy kert pusztult el, hogy helyébe ez a tér jusson, Madrid, világvárosibb képet öltsön. A nagyarányu lovas szobornak ez már a negyedik, egyuttal legméltóbb helye. Hogy az ércbe öntött, két patáján ágaskodó lónak a talapzaton erőműtanilag meg legyen az egyensúlya, a ló hátulsó részét ólommal töltötték ki. Állitólag Galilei számitotta ki a 18.000 fontnyi tömegnek az egyensúlyba helyezését.

IV. Fülöp király szerette a tudományt és művészetet. Ennek adnak kifejezést a szobor talapzatán lévő domborművek, mint védi meg azokat a király, Velazqueznek maga adja a Santiago-keresztet.

Az 1734. évben féktelenkedő tűzben, izzó láng hevétől elpusztult a régi királyi palota, még az érc is megolvadt. A régi mór királyi palota helyén állott. A mostani királyi palotát nagy négyszögben ugyanazon a helyen épitették föl, melyen az előbbi kettő állott, magasan a Manzanáres vize fölött. Képünk, a királyi palotának csak az egyik szárnyát tünteti föl. A nyugotoldali palotarész, a Manzanáres felőli alépitéssel akként áll, hogy bármely oldalról nézzük azt, nagyhatásu, holtpontja nincs. Magassága ötven méter, az oldalainak hosszusága háromszor annyi és 22.500 négyszög métert foglal be az egész terület. A nagy házban, könnyen elfér a kis király. Biztosak a gránitkőből emelt falak, az ajtó- és ablak keretek márványból.

Déli oldaláról, az épülő uj székesegyház feléről közelitem meg a királynak oszlopsoros és kupolás, két emeletes székházát. Az óriási ablakok üvegcserepei fénylenek. Átmegyek a palotához tartozó, magasan bekeritett Plaza de Armas-on és elgondolkozom azon, milyen szép ez a királyi fogház, mely harminc évig épült, mig ilyen lett és hetvenötöd millió pesetába került.

Egy második Vatikán, melyben a templomnak beillő kápolnán kivül van könyvtár, fegyvertár, térékes kert,

A királyi palota Madridban.

és a mi fő, van benne teljes biztonság. Napjainkban azonban, mikor robbantó erővel dolgoznak, semmi sem biztos. Jogtalan hatalomvágya és egyéb ide nem tartozó dolgok miatt elűzött II. Isabella királynő is biztosan érezte magát a palotában, s ime — emlékezzünk csak vissza — Merino plebanus gyilkos tőrének az elsiklását, csak a fűzője ércének köszönhette. Máglya, a hamvaknak szélben szétszórása következett a föltolakodóra, ki tiporni akart.

A szónak szelid értelmében azt mondta a Nagy Napoleon, József bátyjának, (Rey Pepe) mikor a díszlépcsőn fölvezette: „Jobban fogsz te itt lakni, mint én

az én Párisomban.“ Már az igaz, hogy nagyság, kényelem tekintetében a spanyol király palotája, több uralkodónak a palotáját múlja fölül.

A világ urát az elemek győzték le, a napoleonidák megszünvén teljesen, Mária Krisztina osztrák főhercegnő, a király anyja, hőshöz illő dolgot végzett, mikor fiát, a spanyol királyt, XIII. Alfonzot a pártok hullámzása között, háboru világ ezer esélye közt, a jó nevelés áldása mellett emberré tette, trónra ültette. Nemzetvezető munkájában, nagyratermettségét mutassa meg. Bizony sok szorongás, könyhullatás volt ebben a nagy díszes házban, melyben súlyos felhők közeledését sokszor érezik. A királyi palotában szomoruság lakott az időben, mikor én ott jártam. Azóta a kis király, már menyasszony után jár.

A spanyol királyi trónról mondják, hogy az, azért olyan szédületes, mert nagyon magas, hiszen a tenger színe fölött 2289 láb magasan fekszik a palota, és igy abban a trón, az európai trónok között legmagasabban áll. Azt is mondják a spanyolok, hogy az Isten trónja után, első következik az ő királyuk trónja. Talán azért olyan büszkék a spanyolok? De nem mindnyájan, ritkul már az a megsemmisülő hódolat, mert az egyik utóbbi országháborgáskor, forradalmi emberek, egyéb gyalázkodó nyomtatványok fölragasztása mellett, jelentős tüntetéssel azt irták a királyi palotára: Kiadó. A vélekedéseket gyúrva, alakitva, a spanyolnál mindig a trónkérdés forr az üstben. A forradalom föl akarja falni a királyt.

A mostani, vagyoni és társadalmi átalakulási korszakban, lelkek forrongásakor, többször esik csorba a királyi tekintélyen. Felette nyúlós fogalommal itt is hódit a szocializmus szép eszméje, mely azonban vérmes ábránddal van tele. Megszokjuk az elferditett, túlzásba vitt tanok hirdetését, a részleges és teljes munkahagyást, mint a mérget megszokta Mitridates, a híres pontusi király. Az sem lehet kivánatos eredmény, a mit a társadalom fölforgatói célba vettek, gyilkos eltörlését a létező rendnek. Minden, a válság súlya ő reájuk nehezedik legjobban, valamiként az adó, a szegény népet nyomja legjobban. Szegény társadalom, te vagy most a

kisérleti házinyúl. Csak az a kár, hogy keztyüs kézzel nem lehet gyógyitás végett a sebeket fölnyitni. Széles látköre, szellemből kifolyó erős hangja legyen annak, a ki csititónak áll a mozgó, fekete tömegben. Gyorsabban kellene tenni a tőke és rend elleni lázongásban, habozással csak Fabius Cunctator mentette meg Rómát. Idején kell gátat emelni a romboló áradás ellen. Nem volna túlkorai dolog az. Ez a kérdőjel most Európa homlokán. Jó lesz a gyakorlati kérdések érdemébe mélyedni, mert a hatalmas hullámgyűrű mindig nagyobb lesz, viharmadár fölötte. Uj idő és uj emberek, uj eseményeket teremtenek, de nem mindig jó az, a mi uj. Az események gyors folyásában nincs átmenet.

A folytonosan kiujuló tűzben, mely mindig megriadást okoz, sokan akarják lerántani a trónt, helyébe a köztársaság egyszerü székét állitani. Ebből a hangnemből dudálnak. A római első köztársaság óta sok változásban került föl az. Jó államforma is volna, ha az emberek együtt érezni és gondolkozni tudnának és ha a pályázók nagyhangu frázisokkal nem rángatnák ide-oda a szék négy lábát.

Sajnálom, hogy a királyi palota belsejét, aranyos falait nem láthattam, mondják, hogy ígézetes termeiben nagy fényesség és sok drágaság vagyon, ha nem is Peru kincsben van a vagyon, érdekes és értékes dolgokban. Sok szép holmit hordanak össze a királyok, kivált ha műizléssel birnak, történelmi nevezetességre emelik a fegyvergyűjteményüket. A mi egyes embernél és család tagoknál elkallódik, a sok fegyvernem itt összegyűjtve marad. Fegyver, zászló egyaránt. Kincs, vasakban, türkizes veretekkel, történelmi emlékekkel. Cidnek toledoi acélja, az utolsó mór királynak kardja, melyet kitakarodáskor Katholikus Ferdinandnak átadott, hogy ne volna történelmi emlék?! V. Károly hadi zászlója, II. Fülöp fekete páncélja, Kolumbus, Cortez Ferdinand ereklyéi, hogy ne volnának becsesek?! Ebben a gyűjteményes házban is V. Károly és II. Fülöptől sok ereklye.

A spanyol királyok magas kerekü, aranyos, bársonynyal bélelt, koronázó, ünnepi kocsii, a rugókon járó

angyalos üveg batárok, ezüst, aranyos szerszámok, melyek a spanyol királyi udvar egykori fényét tükrözik vissza, bizonyára sok látni valót adhatnának, ha kitelnék az uton mindig beosztott időnkből. Rómában a Vatikánban, Bécsben az udvarnál, Párisban láttunk több, történelmi emlékü díszkocsit, régi üveges-hintót. A ki ezeket látta, valamennyit látta.

Jó turista beosztással oda érek a délelőtti díszőrség fölváltásához, a palotának ívcsarnokkal környezett udvarára, mikor nagyállásu, tömjénezéshez szokott urak, ellenkezést nem ismerő emberek a palotába ki-be járnak, suhog a nők selyem ruhája. A kis király is látható az édes anyjával, az anyakirálynéval az ablakszárnyon. Most éppen itthon vannak. Gyülekezik a közönség, lassu ütemben mozognak a színes ruhába öltöztetett, különféle katonáknak sorai és egy színdús kép bontakozik ki a szemünk előtt. Ragyog a sok pityke. Mintha tükrön állnának, járnának. Lovasok és délceg járásu gyalogosok, közöttük tavalyi bajuszu legénykék, feszes tartásban tejfölösképü tisztecskék; ugyancsak csörgetik a pengéjük szárát. Zörrennek. Nagy bajuszos huszárt ne keressünk közöttük. Lelógó bajuszu tiszt, az csak akad. A kis egyedekből álló műszaki csapatokban tüzérek és két ágyu. Zenekar van kettő, azonkivül tiz őrségi trombitás. Parancsfigyelő tekintetek. Színes pompa az egész, trombita harsogás, dobpergés. Mellettem egy

Spanyol katona.

hölgy, az aluminium látcsövét nem veszi le a szeméről.

Az egész katona-játék, fegyvervillogás, aféle spanyol udvariasság a királynak, eltart másfél óráig és féltizenkettőkor vége van. Csillogó emberek, szigoru becsületességgel zsandári díszőrség, katonák, nagyobb okon és számmal vannak a királyi palota körül. Majd ha haza kerülnek a hadfiak, derogálni fog nekik a kapanyél.

Megnézem az udvarban a Spanyolországban született római császárok szobrát. Trajan, Hadrianus, Theodosius, Honorius. Nevükkel találkozunk még közel a születési helyüknél.

Megkerülöm a palotát s megyek a nyugoti oldalán elterülő királyi kertekbe, ezekben megnézem az Aranjuézból ide hozott két márvány kutat.

Campo del Moro-nak hívják más néven a királyi kertet, azokról a mórokról nevezve, a kik itt tábort verve ostromolták az Alcázart. Spanyolország történetében többször van említés erről a kertről. Nézem azután part magasáról a mélyen alattam, az év hétnyolcad részében vízszegény Manzanárest, a csöpp szigetek közt homok ágyában miként folydogál. Nép és az írók, többször élcelődnek a kis folyó fölött, mely, ha télvíz idején földagad, kikel mederágyából, a hidakat akarja hátára venni, elvinni. A gúny akkor éri, mikor kicsike, kiszárad nyaratszaka. Dumas Sándor fia mondta egyszer, mikor rosszul lett a bikaviadalon és egy pohár vizet hoztak neki: Öntsék ezt a Manzanáresbe, jól fog annak esni. Tirso de Molina spanyol iró, a salamancai egyetemhez hasonlitotta a Manzanárest, mondván, hogy ennek is csak télen van folyama. (Cursus.) Lancelot, a folyók vicomtejának és a patakok hercegének mondja. Legtalálóbb, a mint a nép jellemzi a Manzanárest. Azt mondja ugyanis róla, hogy lóval és kocsival hajózható. Én meg azt hiszem, ha a mosónők nem itt, hanem otthon mosnának, és mindenik csak egy dézsa vizet vinne haza, nem maradna a Manzanáresben semmi sem.

Réges-régen, mikor még nem voltak Madridnak sétányai, kertjei, a Manzanáres partja volt a városnak

A Manzanáres folyó Madridnál.

kedves kiránduló helye. Bánatában, hogy elhagyták, annyi könyet hullat olykor a Manzanáres, hogy kiapad.

Mindkét partját ellepi a sulykoló fehérnép. A vízi tündérek szapulják a madridi szép asszonyokat. Minden kicsi félrelépésüket, nagy dologgá fújják föl. Van tárgy bőven, lesz is mindig Madridban. Kék ég, holdfényes este, alkonyi szellő langy fuvalma, a sétányon, kertekben és ligetekben ellesett szép szemeknek a beszéde, beszélni valót ad eleget azoknak, a kik ráérnek.

Két híd visz a túlpartra. Nagyok, hosszuak, erősek. Az áradásban találják magyarázatukat. A király-hídon, a kétoldalt elterülő királyi kerten, melynek lombjait hőség pusztitja, nem találok semmi királyit, de a kilátás, az felséges. Az ötven kilométer messzeségben levő Sierra de Guaderrama-hegyig terjed a szemhatár, a honnét ered a Manzanáres, mely a Manzanáres falutól vette nevét. Látszanak a hegység csucsai, a mélyedésekben sokáig marad meg a hó, mely a városnak alpesi jelleget kölcsönöz. Onnét jön az a hideg szél, mely öli a gyerekeket és a gyerekhalandóságot Madridban 45 százalékra fölviszi. Most azonban hőségtől reszketett a levegő, a hegy maga jó időmérő.

XXVIII.

A nyomozó kínvallatásról.

Nem lehet. — Írok róla elegy. — Plaza Mayor. — Gyászos emlékek. — Milyen a spanyol? — Beszélgetés egy katonával. — A kik a korona gondjait oszlatják. — Szentté hirdetés és kivégzés. — Emlékezem a mieinkről. — Beszél a tér. — Drága mulatság. — Huszonegyet kivégeztek. — Az emberiség szörnyü tévedése. — A mórok esete. — Pápák ellenezték. — Farkas és bárány. — Eszköz a királyok kezében. — Torquemada perjel. — Nem lehet ráfogni. — Vallási ürügy alatt politika. — Vagyonkobzás. — Szabad lett a szó. — A mi a rosszból megmaradt. — Veszekedés, emberi természet.

Azt hittem, hogy lehet Spanyolországról utirajzokat írni, anélkül, hogy szóba hoznánk az elvakult kort, a vallási türelmetlenséget és az egyházi személyek zsarnokságát, az egykori nyomozó kínvallatást, melyet az inquisitio sötét néven ismer a világ, és a mely maiglan, az ő egykori kegyetlenségével nehezedik a lélekre, kelt fölháborodást. Látom nem lehet. Ha a sz. Bernard-téren nem fordultam volna meg, meg a Calle Mayor-on, akkor talán igen, de ez okon, az egykori, áldatlan és kínos benyomást tevő kínhelyek, fölkeltik a róluk való emlékezést. Iparkodni fogok azért lehetőleg gyorsan, minél kevesebb kelletlen izzel tárgyalni le a tollam alá került anyagot, rémséges dolgot, szóval a halálhörgést vidor dolgokkal elegy adom elő, mert egy kis képet akarok adni csupán arról, a mit nagyban láttam mesterségesen is fölfújva, könyvekben és megrázó hatásu képekben. Ezt a kis képet is csak a nagy térhez kötöm itt.

A Calle Mayor, Madridnak egyik fő közlekedési utja, mely a Puerta del Sol-térről a város nyugoti részébe visz. Eljutok a napos uton a Plaza Mayor-hoz,

melyen a városháza. Ismét egy tér, mely megfelel a nevének és nem csupán csak utcaszélesedés, 132 méter hosszu, szélessége is százon fölül van. Oszlopos csarnok köriti, megannyi áru-kirakat. Három- négyemeletes házak, megannyi sor erkélylyel.

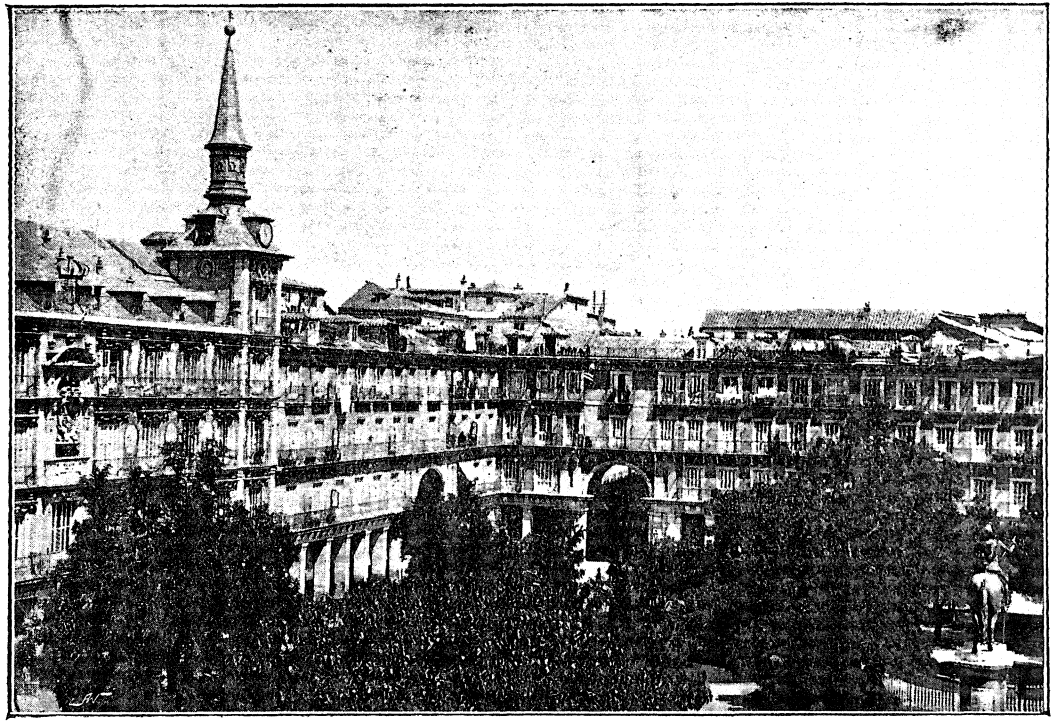
A téren, az ódon könyv-kereskedésben veszek nehány érdekes könyvet, képeket Madridról, a bikaviadalról a sarki kávéházban érdekkel lapozgatom, nézem azokat. Ha már Madrid ötven temploma közül egyik se kötötte le figyelmemet s azért egyiket se találom említésre méltónak, csak azt jegyzem meg, hogy a férfiak térdelve ájtatosan imádkoznak, a templomok leirása helyett, álljon itt több szó a városházáról, még inkább erről a nevezetes, gyászemlékü térről, melyen áll az.

Itt is sok ház bánta meg, hogy a térnek, fáknak és a forráskutaknak helyet adott. Kellett hely 50.000 emberre, a hol az ünnepségeket megtarthassák a madridiak, megkoszoruzhassák a versenyek babéros győzteseit. Tegyük hozzá, arra is kellett ez a nagy tér, hogy a kivégzéseket, riasztó harsona hangjával végrehajthassák.

A nép víg kegélyü, mulatni vágyik folytonosan, szereti az urat adni. Mit nekik Cuba? Hecuba. Beszéltem egy katonával, a nép fiával, a ki örömét fejezte ki az amerikai gyarmat elvesztése fölött, legalább — ugymond — nem küldenek oda többé sínlődni katonát. Azt azonban mélyen sajnálják, hogy a spanyol nemzet már régen nem játszik vezérszerepet. Mondjuk, mint volt régen. A nép — folytatja a katona — ugy is könnyen szítja a forradalmat, mely mindig megköveteli a maga áldozatát. A katonaviselt ember csak altiszt volt, de olyan finom kelméből volt a ruhája, akár a tiszté. Okosan beszélt, kifogástalan volt a társalgási modora.

A tér közepén lovas szobor, III. Fülöpé. Kevés műbecscsel bir. Ez elmondható Madrid több szobráról is.

Egy erkélyt mutatnak, melyet IV. Fülöp, a kedvesének csináltatott aranyos kalickán. Megtudom a kevés szóból, hogy ez a király nemcsak a művészeteket szerette, de a természetes szépet is. Folytonosan ismétlődő dolog a királyok életében a kedves-tartás. Bizonyára a korona

A Plaza Mayor Madridban.

terhes gondjainak az oszlatását célozzák a vígasztaló pásztorórák. Ha ez áll, XIV. Lajos francia királynak nagyon sok uralkodási gondja lehetett! Mindig voltak olyan kiváló asszonyok, a kik szerelmet leheltek, országot igazgattak. Cleopatra előtt és után, igen, óh igen. Az emberek állhatatlanságából menjünk tárgyunkra, de ismét csak az emberek állhatatlanságára.

Ezen a téren hirdették ki 1620-ban Isidorus szentté avatását. Most a város védszentje. Csontjai itt nyugszanak a Toledo-utcában, gránit alatt, arany hamvvederben.

A következő 1621. évben itt végezték ki Rodrigo Calderon őrgrófot. Jóért? rosszért? ne kérdezzük, azt hiszem én, több jámbort és hőst végeztek ki hitért, hazaszeretetért, mint gazembert gyilkosságért. Tele példákkal az egyházi- és világi történelem; a mi nemzetünk szomoru évének alkonynapján tizenhárom a vértanunk. Valamennyi tábornok. Elborul a multba szárnyaló lelkünk.

Loyolai Ignác szentté avatásának a kihirdetése ugyanezen a téren történt. Tehát három, egymás után következő esztendőnek története fűződik e térhez ellenkező cselekményekkel.

Kell még több ellentét is?

Beszél a tér s mondja, hogy milyen nagyszerü bikaviadalt tartottak itt és hogy milyen népes nagypénteki körmenetet, melyben részt vett több bűnbánó, magát vérig ostorozó.

E téren nyelt el három millió pesetát egy udvari ünnepély 1629-ben. Ha csak ennyi és eddig lett volna. Még sokkalta több azután, az idők során.

E téren 1680-ban reggeltől estig sajátos szabályok szerint nyolcvan eretnek fölött ítélkeztek. Közülük huszonegyet kivégeztek az akkori Quemadéro-téren. Elképzelhetjük, a könyörtelen életben hányan sikitottak, orditották el magukat rémületben, szenvedők és hozzátartozóik. Emlékeztem erről röviden a szt. Bernard-téren.

II. Károly király és neje tizenkét óra hosszáig hallgatták a vizsgálatot és az ítéleteket. Lelkük nem

mozdult meg? Miért hallgattak? Tudtak-e vajjon választ adni?

A Fülöpök alatt, hajánál fogva elővonszolt ürügyekkel, nagy kegyetlenséggel végezték a nyomozó kínvallatást. Nem annyira a zsidók, mint a megkeresztelt, de alattomosságban talált zsidók ellen.

Vélték, küldetésszerü munkát teljesitenek. Indulatos hevük ragadósnak mutatkozott. Feledték, hogy svaviter in modo, fortiter in re. Nem születtek az emberszeretet jegyében.

Vélték, hogy földeritik a fényt, pedig áthatolhatlan sötétség borult az agyukra, mint a mikor az éjszaka sötétsége üli meg a várost, pedig a sötétségnél messzebb látszik el a fény. A vakság árokba visz. Ahelyett, hogy előálltak volna irásos bizonyitékkal, kínoztak és erővel állitottak föl vádat. Erre jó volt nekik minden gonosz szerszám. Többen, kegyetlen kínokat szenvedve, összezúzott tagokkal holtan terültek el, mielőtt ítéletre került volna dolguk. Olyan kemény volt a mód, a melylyel bántak velük. Szívünk elfacsarodik, mikor róluk olvasunk. A fegyver, melylyel őrködtek, nem volt az igazság palosa kezükben. Bárányoknak mutatták magukat és farkasok voltak. Szibéria, a zsarnokság eszméjének megtestesülése, könnyü fogház, ehhez a legkínosabb „igazságszolgáltatás"-nak csúfolt bírói intézkedéshez. Humanus korunk bírái nem vállalhatnak velük semmiféle közösséget, a kik nem cselekedtek felelősségük emberséges tudatában.

Az ő kegyetlenül nagy dolguk egész súlyának dantei gyászával nehezedik a lelkünkre és az elménkre. Megrendüléssel gondolunk rá. Ők se tölthették ki lelkiismeretük hézagait alakoskodással. Bizonyára nem.

Téves dolog azonban az emberiségnek ezt a szörnyü tévedését kizárólagosan a katholikus egyház és papjaira fogni.

Helyes támpontokra kell helyezkedni. A mórok esete legjobban bizonyitja azt, hogy papok által kezelt állami intézmény volt a nyomozó kínvallatás. Granada elfoglalása s a mórok leverése után, kezdetben, szabad vallás

gyakorlatot engedtek a spanyolok a móroknak, de papok által iparkodtak őket a keresztény vallásnak megnyerni. Sikerült is ez, de voltak mórok, a kik megszegve a próféta hitét, keresztények lettek, de hűtlenek lettek az uj valláshoz is. A spanyolok követelték, hogy ezek gyermekei keresztények maradjanak. A keresztények ugy vették a mórok hűtlenségét, hitetlenkedését, mint az egyesség megszegését, szigoruan bántak el velük, azt határozták, hogy az a mór, a ki meg nem keresztelkedik s nem marad meg a keresztény vallásban, az felségsértőnek tekintessék. Ez a határozat jó eredményt szült. De a mór utódok, a lelkükben lerombolt válaszfalat ujra kezdték épitgetni, ismét az ősi valláshoz hajlottak s oda szítva, az ellenség kezére akarták juttatni Spanyolországot. Mint ilyen honárulók kerültek azután az inquisitorok kezébe.

Pápák kárhoztatták, püspökök ellenezték az inquisitiót kezdetben, a XIII. században. Később is iparkodtak annak véget vetni, elkövettek minden tőlük telhetőt, de jelentős vívmányra nem tehettek szert. Az érvek lepattogtak, mert a katholikus királyok kezében eszköz volt az. Több érdek, főőérdek állt szemben vele. Torquemada Tamás domonkosrendü perjel is eszköz volt, sevillai szerencsétlen szereplésével poraiban is átkozott.

A vallást melléktekintetek szolgálatába hajtották, lelkesedtek a keresztes háboruk hagyományain. Tudatosan elkövetett nagy hiba.

Torquemada, a kínvallató régi törvényszéknek-, és Magnaud, a chaleanthierry-i ujkori törvényszéknek az elnöke. Milyen óriási ellentét a kettő között! Az, kínoz és éget, elégséges ok nélkül a halálba kerget, mikor meggyülemlik benne az akaraterő. Ítéletének minden szava vértől csepeg. Ennek az agyában a megbocsátási törvénynek a szelid eszméje fogan meg. Más szóval, ha bűnös is a vádlott, az esküdtek verdictje fölmentésre szólhat. Nem a két bíró észjárásának, hanem a két kornak a nagy különbsége ez.

Legkönnyebb módon lehetett a kínvallatással birtokot elkobozni, államérdekből az egyház vagyonára is szert

tenni. Igy lett a gazdagság átok. A végzet nem tesz kanyarodást, egyenességgel halad.

A protestantismus elterjedését, az akkor fölidézett veszedelmeket nagyban mozditotta elő az a körülmény, hogy a katona-királyok, a kiknek hadviselésre mindig pénz kellett, az érdekek nevében egyházi vagyonhoz könnyü módon juthattak.

A nyomozó kínvallatásnál, eme kegyetlen állami intézménynél is, vallási ürügyek alatt politikai célok lappangtak. A spanyol királynak nagy hatalom kellett, egyházi fejedelmek voltak minden tekintély fölött. A gazdaság izgató lázában pénz kellett, a mi a zsidók kezében volt. A nyomozó kínvallatás megadta azt, a törvény által és annak nevében elkobzott vagyon a királyra háramlott. Pénzre váltották a hatalmukat.

Nincs szándékomban fölös erőlködéssel a nyomozó kínvallatás védelmére kelni, ezzel a nehány sorral igazságot tenni bajos, mikor egy egész irodalom van már erről, tudással, bizonyitékokkal teli cikkek. Nem is lehet azt a rosszat, — melyben ma már egyeznek a fölfogások, sőt egymást födik a fogalmak, — védeni, de igenis nem árt megmondani, mi esik súlyosan a latba, lehiggadt elmével szólni a dologról, történtekről. Jobb ez, mint károgó fekete prófétának lenni, a ki belátható időn belül elsiratja Spanyolország jövőjét.

A vallásos erkölcs alapján álló pápák ellenezték a rémesen rossz hírü törvények végrehajtását, a peres irásokat kérték fölülbirálás végett, de a hitnyomozók, a kik királyi tisztviselők voltak, ha egyházi személyek is, mint a király szolgái nem vártak, végrehajtották előbb az ítéletet, — mely nem volt a bölcsnek átgondolt józan ítélete — mert törvénykezési joguk a királytól volt. A királyi akaratra, kényszeritő hatalomra nehezedik rá a felelősség terhe. Ők fejlesztették odáig a dolgot, hogy a történelem szörnyü kárhoztatását hívták ki.

A hatalmas, maguk lábán álló uralkodók soha se szerették azt, hogy mások elegyedjenek a dolgaikba, bírálják fölül a törvényben nem gyökerező tetteiket. Még I. Napoleon is „az ügyvédek nyelvét óhajtotta

volna kivágni, hogy a kormány és a hatalom ellen ne használhassák."

A levegő nélküli börtönöknek, melyeknek sötétében a legfinomabb napsúgár se törhetett keresztül, a kínzásnak és máglyán égetésnek, lelkek rémületének, az ebben a tekintetben is az ujfent emlitett Nagy Napoleon, a szabad gondolkozás eszes embere vetett véget teljesen 1808-ban. Helyre állitotta a megsértett világrendet. A Cortez pedig 1820-ban, mikor minden erkölcs hangos szóval követelte, az irás és könyvekre nézve is beszüntette a nyomozó kínvallatást. Más kor virradt. Nem lehet már vallás kiirtására gyürkőzni. „Egy az Isten, bármi néven nevezzük is őt s elenyészhetlen oltára a természet."

Szabad lett a szó, a gondolat, a hit, befolyás gyakorlása a meggyőződésre. Csakhogy szabad lett! Kár, hogy a vallási torzsalkodás azért mégis megmaradt. Kezdődik ez a jeruzsálemi Szentsír-templomában, és végződik Hammerfestben. A társadalom köztudatában élő dolog az, hogy a hol emberek laknak, veszekedés van, vallásban és politikában egyaránt. Veszekedett az első szülők gyermeke Kain, agyonütötte a jó testvérét. Veszekednek az utódok és felsőbb erkölcsi tudat hijával veszekedni fognak egymással az emberek a világ végeig, erről éppen a szellemi művelődésnek ilyen nagy előrehaladásában győződhetünk meg legjobban, mikor övig gázolnak az emberek — mint fölállitott ellenségek — egymás vérében. Való igaz, hogy embertelen az emberiség. Kétségbe, veszedelembe döntik egymást az emberek.

XXIX.

Bikaviadal előtt.

Legkellemetesebb idő. — Olvassák a hirdetést. — Sietnek, el ne késsenek. — Virágcsokor ilyen. — Kocsi tetején. — Uri fogatok. — Az alamédák ürülnek. — Emberáradat hömpölygése. — Virágos fejek. — Mindent nem láthatunk. — A legszebb városrészen át. — A kik kivül állnak. — Jegyárulás. — Zsivaj. — Veszek könyvet, képet. — A legelső bikaviadorok. — Xeres mellett nézem. — Bemegyek.

Október második napja volt, vasárnap. A boltok dörejes redői lehúzva.

Madridban legkellemetesebb a tartózkodás a mondott őszi hónapban. Elmult a nagy hőség, de megmaradt a kék ég. Élénkülnek az utcák, terek, sétányok és kertek. Mindig az utcán voltam, mint valamely madridi benlakó.

Lepedőformáju és nagyságu falragaszok már napok óta hirdették mára a véres színjátékot. A bikák, fényképek után hűen fölrajzolva, feje némelyiknek virág fűzérrel ékesitve. Csaknem egyformák. Embercsoportok verődnek össze a hirdetések előtt. Az ember-sorokban egymás fölé ágaskodva, izgatott érdeklődéssel nézik a bika „arcképeket", elolvassák a hirdetést, el az utolsó betüig. Majd elnyelik. A bikaviadalról szóló ujságot lármázva árulják rikácsoló és rikácsolóbb fiuk. Lázban áll a város, mintha ez volna az első viadal, rohannak, mintha valamely csodák csodájára mennének. Egészen odavannak a bikaviadalért. Mindenki siet az ebédjét elkölteni, hogy el ne késsék valahogy, el ne mulasszon semmit a nekünk vad, de nekik nagyon élvezetes látványosságból, pedig csak fél négy órakor kezdődik a kegyetlen játék, melyet azonban itt nem vesznek olybá,

hanem csak olyan izgató mulatságnak, mely vérmérsékletüknek megfelel, szükséges, a mikor az ügyesség áll szemben a nyers erővel, emberi élet az állat életével.

A Puerta del Sol rendesen is nagyon népes, most különösen az. Az embercsoportok és a színhelyre élelmet hordók között ténfergő kutyák; mehetnékjük támad, mikor látják, hogy mindenki rohan, ugrándozni kezdenek. Rendőrök lóháton, lovon kivonuló picadorok. Fiatal leányok, szép asszonyok sokasága, választékos öltözetben, szinte kár, hogy elszélednek. Virágcsokor ilyen, mikor oldva, a szálak széthullanak.

Minél inkább hatolunk előre, annál nagyobb tolongás van a téren, kiki előbbre iparkodik, igyekszik, hogy az első kocsialkalmatossággal a Plaza de Toros-ra juthasson. Így hivják a bikaszínkör terét, melyen a színkör, hol a viadalt tartják.

Előbb a közönségesebb, pity-poty semmi emberek, a társadalom alsóbb rétegei kapaszkodnak az emeletes társas kocsikra. Zsúfolásig tele a kocsi. Vígság a kocsi karfás tetején. Szoros egymásmellett ülnek, állnak az emberek, jóbarátok egymás ölében, kis leány, a kinek keble még nincs. Társalgásuk élénk, ennek a tárgya egyetlenegy, a corrida de toros. Egy dörmögő, nagytestü öregur, forgatagos helyzetében sehogy se tud elhelyezkedni. Pulyka-vörös lesz. Egy hosszuhaju, szemüveges művész, annál halaványabb. Törli homlokáról az izzadságot.

Gyermekek ugrálnak föl a kocsik lépcsőjére, árulnak mindenféle elgondolhatatlan tárgyat, tolakodó rikkancsok, ujságot. Kocsiknak végevárhatlan sorai, majd döcögve, majd meg vágtatva haladnak előre a széles Alcalá-uton. Akkor is torlódás lenne, ha kétszer olyan széles volna, mert egész Madrid lábon áll. Négyes fogatok, színes, díszes bérruhás inasok.

Az alamédák ürülnek, az utca két szélét, a gyalogjárót ellepi az embersokaság, mely feketéll és színekben játszik, világos napernyők a nők kezében. Sokan állnak a szegélyköveken, nézik a fölvonulást, mint nálunk lóverseny alkalmával, még többen, a legtöbb azonban előre

igyekszik, hanyat-homlok vágtat. Órákig tart el az emberáradat hömpölygése, mint az árvíztől duzzadt folyó, lassan kavarog. Az anyag nem enged az anyagnak. A zsivaj nőttön-nő, éktelenné válik, nem értjük a kocsik robogásától a saját szavunkat. Később az uri fogatok gurulnak, az előkelő világ törekszik előre. Szíjra fűzött látcsövek az oldalon. Virágos fejek. Mind ünnepélyesen van öltözve, valahány, miként nálunk, mikor díszelőadás van a színházban. Ez a látvány, már magában véve sokat ér s a ki először látja, megbámulja azt, a sok szép, szépnél szebb mantillast, még inkább azokat, kiket födnek, de ha ezer szeme is volna valakinek, mint Argusnak, akkor sem láthatna meg mindent az eleven sövényben.

Mámor fogja el a közönséget.

Izgalom, mindenütt izgalom, de ezeknek az izgalmaknak nincs az a természetük, mint azoknak a lelki-izgalmaknak, melyeknek korai megőszülés szokott a következménye lenni.

A bikaviadalok színhelyét (Plaza de Toros) a város éjszakkeleti része mellett olyan helyre épitették, hogy oda menve, a város legszebb részét vágjuk át. A Plaza de Madrid-on, a Plaza de la Alcalá-n, vagy másképp Independenciá-n, a diadalkapu ötös nyilásán át, Madrid világhírü díszkertje mellett jutunk oda.

A színkör bejáratánál ismét embersokaság, csőcselék, tolongás, sok suhanc, kiváncsi gyerekek, lecke hátralékban leledző diák emberkék, szegények, kiknek arra nem telik, hogy bejuthassanak. Látok rajtuk bikarugaszkodható vörös nyakkendőt. Nehezen törhetünk utat sürü sorukban, tömegükön, a kik legalább kivülről akarják hallani az ujongást és trombitálást, látni az elhullott, kivonszolt bikát.

A jegy- és műsor eladók zsivajától majd megsiketülünk. Megveszem a bikaviadal hetilapját, a madridi „La Lidia"-t. Benne hivatalos közlések. Még egy másik füzetet is megszerezek, a barcellonai „Sol y Sombra" címüt, melyben híres matadorok arcképe és életrajza van. Az is, hány bikát öltek meg? Mennyi sebet kaptak?

Kibetüzöm a bika szaklapokból, a vörös- és sárgafödelü füzetekből, s a latin nyelv segélyével megértem, hogy Manuel Diaz, a bátor espada leült a bika előtt, mikor az, felé rohant. Olvasom Don Juan Gomez de Lesaca gróf szomoru végét, a bika, 25 éves korában döfte agyon. Megtetszik egy gyüjtemény is, Album Taurino de los principales de Toro. Colección. Kis fény-nyomások benne, rövid életrajzzal a bikahősök, díszruházatukban levéve; ilyen rendben sorakoznak: Louiz Mazzantini, Rafael Guerra (Gueritta), Antonio Moreno (Lagartilijjo), Enrique Vargas (Minuto), Antonio Reverte, Antonio Fuentes, Emilio Torres (Bombita), José Garcia. (Algabeno.) Ráismerek a lisszaboni bikahősre, Cajetano Leal (Pepe-hillo) és Angel Garcia Padilla-ra. Ott is kiírták őket az ujságok.

Többnyire a hetvenes évek elején születtek a mostani nevezetes bajvívók.

Megveszek még egy nagyobb, színnyomatu képet, mely azt az érzékeny jelenetet ábrázolja, mikor háza előtt, viadalra fölkészülve, a lovon ülő picador, szeretetének minden melegével elbucsuzik a könyező nejéjől és pityergő gyermekétől.

A színkör közelében a korcsmaipar föllendült, egy fondából, pohár jóféle Xeres mellett nézem az összebogozott embercsomót. Egy értelmes tekintetü, barátságos leányka figyelmesen szolgál ki. Az öregje, kréta jeleket rángatott az ajtó mögött. Azután rászánom magamat, hogy a bántó, de életet hirdető sikongásban, higany elevenségü gyerekek között, a csendőrség sorfaláig juthassak, onnét be, a nézőtéren helyet foghassak.

XXX.

Spanyol bikaviadal.

(Corrida de los toros.)

Bikaszínkör. — Milliókba került. — Átmérője száz méter. — Embersokaság. — Ha tűz ütne ki? — Árulnak, zajt csapnak. — Cigány lányka. — Kinálgatják egymást. — Minden réteg. — Pap, kápolna, kórház. — Kezdődik. — Ember, bársonyban és selyemben. — Fényes szerszám. — Toril kulcs. — Quadrilla. — Díszfölvonulás. — A szereplők. — Bikahős. — Fölcifrázott öszvérek. — Jeles bajvívók. — Várakozásteljes csend. — Nyilik az ajtó. — Szép állat. — Elszalad, megáll. — Fürge lábak. — Neki rohan. — Kibugyogyan a vér. — A ló félszeme bekötve. — Feldönti. — Kiszabaditják. — Nem kérdezi senki. — Nyilazó. — Egymásnak mennek. — Beleakadtak a húsába. — Pirosra festi a porondot. — A vörös színnek ugrik. — Átveti magát a keritésen. — Döngeti a falat. — A bika követi. — Visszakerültek. — Fölforr a dühe. — Mindig a küzdtéren vannak. — Iparkodik lerázni. — Kiráncigálta belsejét. — Undoritó. — Végig vonaglott. — Aludt vér. — Hiába rúg ki. — Lovat kérnek még. — Sok orditás. — Vér szivárog. — Elég volt már. — Gorombaságok szótára. — A közönség kedvence. — Megesküdött. — Toledoi penge. — Szemben minden ideg. — Lázas legyezés. — Bőgésből a halál szól. — Markolatig benne. — Sikerült. — Vége van. — Tapsvihar. — Koszoruk, szerelmes levelek. — Fütty és bravo toro. — Horog, hurok, kisafa. — Cserdül az ostor. — Elet és enyészet. — Húsát kimérik. — Ezer bika, négy ezer ló. — Fölhintik a vérfoltokat. — Idem per idem. — Nem nézhettem. Vajszivü. — Mint van Sevillában? — Bikaviador, legnagyobb művész — Délelőtt templomban, délután viadalon. — Csodálom a nőket. — Mit szól a lélekbúvár? — Elmondják egymásnak. — Az arc ég, a rózsa nyilik.

A madridi bikaszínkör, hatvannégy szöglettel, körben álló hatalmas, kétemeletes, födetlen mór épület 14.000 néző számára. Fala csupa vörös tégla, vas és kő, éppen negyed százados. Tehát még uj, mégis a régi pogány világ maradvány benne, a mór játékok folytatása. Kérdezem az árát, mibe került? Két millió korona a mi pénzünk szerint.

A főbejárat nagy, mór íve tizenhat méter magas. Vörös sárga (spanyol nemzeti) zászló dísziti a rövidülő lépcsőfokokon ormolló tetőjét. A lobogórúd gombján

aranyozott lándzsavég. Zászló alatt fehér mezőben a spanyol királyi korona. A körfalon kétszáznál több íves ablak, a legalsó ívek patkó alakuak.

Élénk zsivajban kanyarulatos lépcsőn jutok helyemhez. Egész tanulmány volt, melyik följáró vitt ahhoz, jobbra-balra merre igazodjam el a lépcsőzetesen magasodó üléseken a már előbb beözönlött sokaságban. Helyre vergődöm.

Első pillantásom a nagy színkörre esik. Átmérője — olvasom — százkét méter. A veronai régi és a pompejii kiásott félköralaku színházakat sokkal kisebbeknek találom, de a római Colosseum, az vetekedik vele.

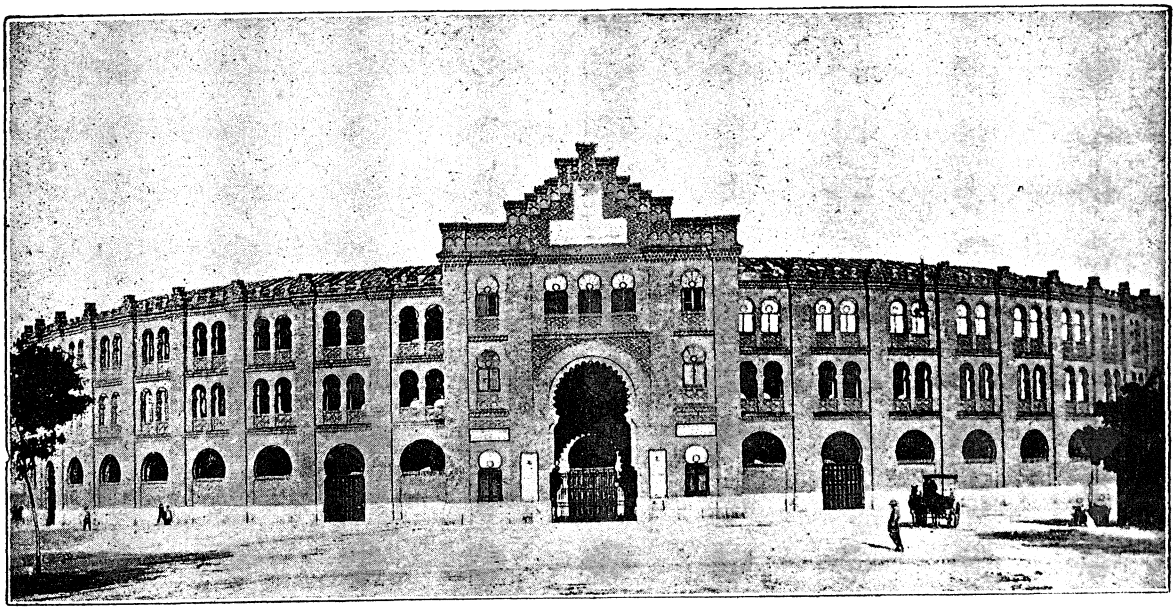
Rengeteg ember lepi el a porondot előadás előtt. Csörpör zaja. A különösebben érdeklődő aficionadok itt fogadnak a bika küzderejére, tárgyalják a küzdő állat fajiságát. Csupa férfiak, néznek a páholyokban és a körszékeken ülő hölgyekre. Ünnepélyes öltözetek.

Az előkelő világ az árnyékos részen van, sombra. Középen a díszes királyi családi páholy. A napsütéses oldalnak a helyei olcsóbbak, de egyképpen telik meg a centro-n is minden hely, alig látok hézagot. Rettenetes volna, ha tűz ütne ki, pedig olyan könnyelmüen dobálják el a szivar- és szivarka végeket. Fa és deszka, a mit látok.

Hüs ivóvizet kiabálnak, gyümölcs, szárán lógatott narancs, sütemény kapható, sőt vánkus az ülésre. Szivarka árulók rikácsolnak körülöttem, zajt csapnak. Veszek egy tizenkét darabonkénti köteget, Péctoral Elegantes-t. Prudencio Rabell Gran Fabrica de Cigarillos y Picaduras-ából. A barna hüvelyes havanna jól izlik. Nem egy formás, szép keblü cigány lányka vonja magára a tekintetet, a könnyü kötényke festőien áll rajtuk. Csinosra font kosárkájának a tartalmát kinálgatja az egyik, keresztülkasul tolja azt. Telt idomai, hajláskor, még kecsesebben domborodnak ki.

Sokan, hazulról hoztak élelmet, bort bőrkulacsban. Kinálgatják egymást spanyol udvariassággal.

A színkörben a társadalom minden rétege képviselve van. A csevegés élénk. Izgalom az arcokon, türelmetlen

A madridi bikaszínkör.

kiváncsiság vesz erőt a lelkeken, a viadal megkezdését sürgetik szóval, topogással, botok odaverésével, gyalázkodással, a rendezőség becsmérlésével, kifütyüléssel, szidalmazás is vegyül a zajba. Ez a kezdet kezdete, mely mindig az marad.

A lisszaboni vérengzés nélküli bikaviadalnak, mint előtanulmánynak igen jó hasznát vettem. Ismerem a helyeket, hol jönnek, a kijáratot, hol mennek, a hatóság helyét, a hol őrködnek a rend megtartása fölött. Odapillantok a kórház felé, a hol szerencsétlenség esetére — bikaviadal nincs veszedelem nélkül — első ápolást nyerik a pórul járt szereplők, pillantok a fekete kereszttel megjelölt kápolnára, a hol vár a pap, hogy szükség esetében a vallási vígasztalást megadja, esetleg az utolsó kenetet föladja. Mindezekre ma, szerencsére, szükség nem vala, de orvosi segélyre, arra bizony szüksége volt egy picadornak, a mint látni fogjuk leestét.

En punto fél négy óra van, a mely megfelel a spanyolországi tizenhatodfél órának, a kapuban készenlétben állnak, az elnök részéről, fehér kendővel jeladásra várnak a torerok, viadorok.

Katona zene, harsány trombita jelzi az előadás kezdetét. A zárt ajtó fölött katonák helyezkednek el.

A porond megtisztul, mindenki helyre megy. A zaj csillapul, feszültség, a szív hevesebben dobogni kezd.

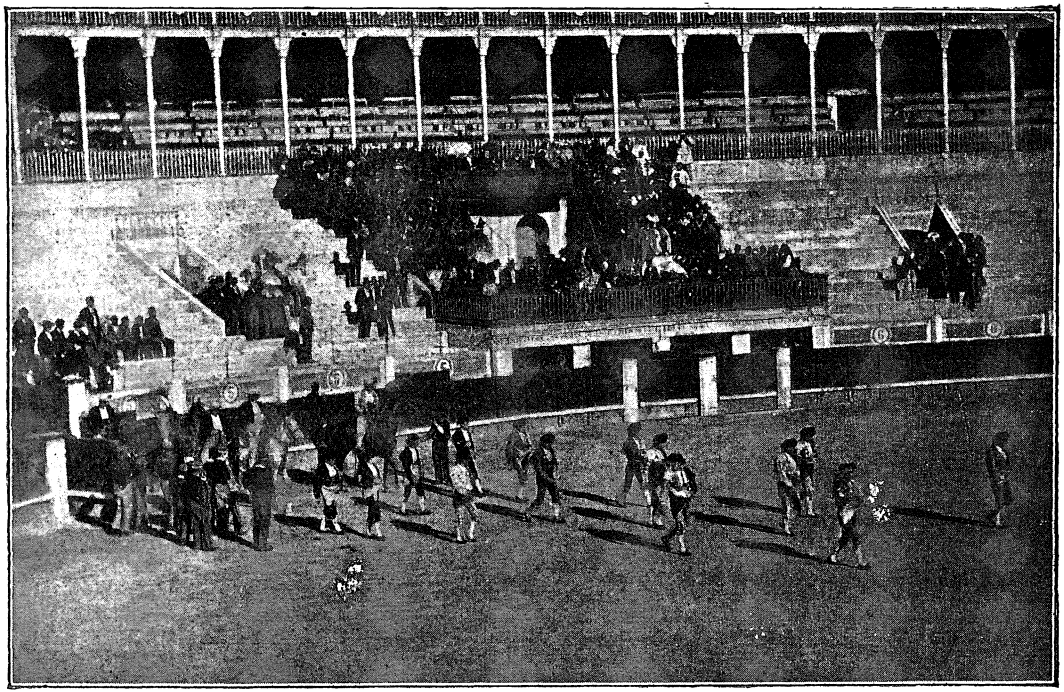
A két bejárat egyikéből lovas rendőr felügyelő (alguacil) vágtat elő, fekete bársonyban és selyemben van. Öltözete II. Pülöp korabeli, ó spanyol. Fekete kalapján elől a fehér structollak bóbitásan irányulnak fölfelé s hajolnak alá, mint valamely női kalapon. Oldalán egyenes hosszu kard. Lován fényes szerszám, csillagos homlokszoritó, nyereg alá való, színes, aranyrojtos takaró. Ez alatt csíkos, széles övedző a ló körül. Fénymázas magas száru csizmájának feje cifra kengyelben. Fehérkeztyűs kezében pálca. Pompás ménen az autoridad (hatóság) erkélyes páholya elé áll és a tanácsbelitől kalapját lengetve engedélyt kér az előadás megkezdhetésére. Megadatik. A ledobott, arany zsinórra fűzött torilkulcsot kalapjában fogja föl. Szép kulcs, a bikaistálló

fölnyitására nem is ezt használja a torilero, vagyis az istálló felügyelője, jel csupán.

A quadrilla vagy cuadrilla (az egész csapat egyetemes neve) a bemeneti kapuban kettős sorban. A lovas mellé még egy másik kerül hasonló lovon és öltözetben s egymástól olyan távolságra, hogy közöttük egymás után több sorban elférjenek a közreműködők, megnyitják a torero-társaság díszfölvonulását.

A küzdők lassu, ünnepélyes menetében, elől a capeadorok vagy chulo-k[1]) (csúló-k), követik őket a banderillerok. Valamennyien beretvált képü fiatal legények, fehér selyem harisnyában, könnyü cipőben, színes ó spanyol, andaluziai öltözetben, a legdíszesebb, legkirivóbb színü majo viseletben. Fényes selyem szövet nadrág, zeke selyemből, bársonyból, arany-, ezüst ékességgel, melyeket a karmazsin színeken megcsillogtat a napsúgár. Háromszögletes könnyü kalap van a fejükön. Vállukon rövid köpönyeg. Bodros ingük patyolat. A kedvesük mosta, vasalta. Festői látvány valóban. A bádognadrágos picadorok vagy puntillerok (szuronyosok) lesoványodott lovakon — melyeket szolgák vezetnek — ülnek. Követik a gyalogosokat, legalább hatan. Fehér kendő kandikál ki zsebükből, A vaskos legényeknek szurony van a kezükben. A szurony, fagolyóban. Hajdíszes fejükön sárga bőr kalap, thesszáliai forma, vízszintesen álló széles karimával. Hosszura növesztett hajuk pántlikás, a kalap alá van csavarva, kerek fésü tartja. Esés alkalmával használ vehetik a hajcsomónak. Agyrázkódásban sokan halnak meg. Ezüstös cifra, arannyal himzett a dolmányuk, vörös a derekukra csavart, átkötött övkendőjük, (faja, facha), melynek a vége baloldalt lóg le. A sárga, szarvasbőr nadrágjuk bő, hogy alatta elférhessen a bika szarvától védő páncél. A kengyel fából van, öblös, hogy megvédje az egész lábfejet. A kurtaszáru csizmán irtózatos sarkantyu, melylyel ölni lehet. Arab nyeregben ülnek, mely elől, hátul magas, belőle könnyen ki ne zökkenjenek. Kezükben vasvégü (pica)

[1]) Chulo, arab szó, = tanuló.

A cuadrilla fölvonulása.

hosszu dárdanyél. A gyöpmester keze alá való gebéknek — annyit érnek, a mennyit a bőrük — egyik szeme be van kötve kendővel, hogy a bikát ne láthassák, mikor felé irányitják.

A matador-ok (mactator, ölő) vagy espada-k, kik a bikát megölik, külön-külön quadrillájukban a fölvonuló társaságban megkülönböztetett helyen, középen vannak. Öltözetük gazdagságos, festői, igazi spanyolos. Hosszuka kalapjuk kétoldalt structollas. Nekik hódol az egész közönség. A mint a menet megy előre, haladásában minden egyes szereplőt az árnyéka követi.

Megkülönböztetésül az egyik matador és társasága öltözetében a zöld bársony, a másikaknál a kék bársony az uralkodó szín. Ennek megfelelőleg van az arany- vagy ezüst dísz, nyakkendő és öv színe. Az ing hófehér. A harisnya is ilyen, vagy zöld, rózsaszínü. Ölő eszköz nélkül jelenik meg valamennyi, csak a capeadorok bal vállán a capa, a bikát ingerlő s miként látni fogjuk életmentő, kirivó színü vörös selyem kendő. A szép fiuknak könnyü a mozdulata, kecses a járása a könnyü selyem-, arany-, ezüst sujtásos öltözetben, térdig érő, szalaggal a térdhez erősitett nadrágban.

Egyforma vörös ruhába öltöztetett szolga (muchacho), talán több is kullog utánuk, mint szükséges volna. Ezek és a négyesével egymás mellé fogott, apró zászlókkal földiszitett, forgókkal, csörgő szerszámokkal bőven ellátott öszvérek a maguk után vont kisafával zárják be a menetet, a mely zene mellett, lassu spanyol lépésben nehányszor a színkörben körül megy.

A szereplő társaság bemutatkozása után a küzdők a gazdagon himzett rövid díszköpenyéket leveszik a vállukról és leteszik a korlátra. Egynémelyik kedvesének, félévi türelem munkája van a finom himzésben, arany- és ezüst sávok átszövésében.

Ezuttal a hires Rafael Guerra (Gueritta) bikahős volt közöttük a legelső, Antonio Fuentes és Emilio Torres (Bombita) szintén igen jó hirü matadorok sorakoztak mellé. Bombita még nem volt nagykoru, s már 300.000 pesetát szerzett évente. Gueritta az 1894. évben még

többet. A madridi bikaszínkörben csak kitünőség léphet föl. Tizezer pesetáig megy egy-egy föllépésnek a dija.

A picadorok közül ezek a jelesebbek u. m. Rafael Moreno (Beao), José Arana Molina, Manuel de la Haba (Zurito), még más négy sorakozott melléjük. A picadorok szereplését találom én legveszedelmesebbnek. Csak azért, mert nehezen mozognak, lóról ledőlnek, bika szarvára könnyen kerülnek.

A banderillero-k közül föllépték: Juan Molina, Antonio Guerra, Francisco Gonzales (Pataterillo) és még más hét.

Olvasom a műsort, elhagyva a szavak es, os, io végzetét, latin nyelvvel megértem. Seis toros, hat bika, melynek ma el kell vérezni. Excmo sr. Maroqués de los Castellones majorságából valók. Devisa (jel) mutatja. Sokat adnak a spanyolok a bika származására, és hogy az jófaju legyen, értsd: kegyetlen. Ne legyen tehát se tunya, se félénk, hogy az ő kifejezéseiket használjam.

Jelzi a lap, hogy la brillante banda de musica fogja a közöket betölteni és hogy excmo. sr. Gobernador fogja gyakorolni a felügyeletet, valamint azt is, hogy az elhullott állatokon kivül, többet nem kivánhat a közönség.

A sorrend lapján rovatos hely, melyen a szúrások, döfések, elesések számát és egyebet jelezhetnek a jobban érdeklődők, afécionados, (műkedvelők) ironnal, gombostűvel, vagy a hogyan akarják. Nem veszem hasznát, a lapot is félreteszem, elég a mit olvastam.

Mikor a díszmenet részben kivonult, részben a küzdtéren eloszlott, az autoridad jelt ad, mire megkezdődik a viadal.

Várakozásteljes csend.

Három picador, hosszunyelü, hüvelyknyi picával, megfelelő számu chulo, vörös kendővel bent marad.

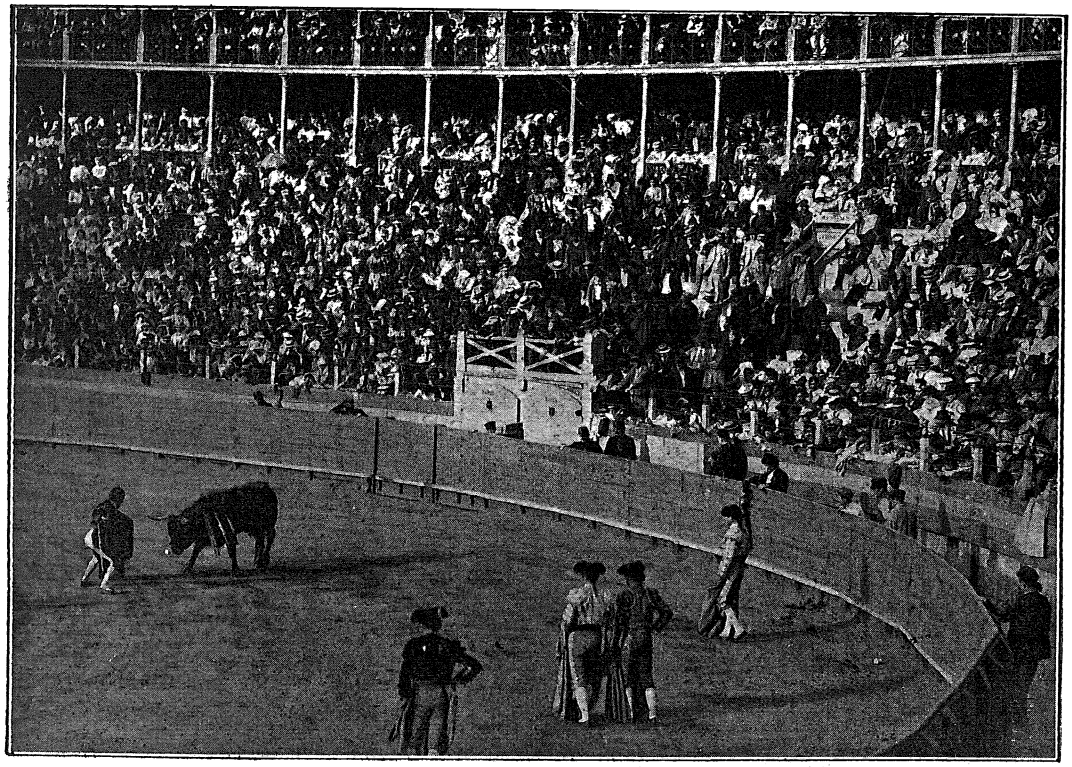
Nyilik is már az elzárt ajtó, melyen az előlegezett ütlegekkel ingerültté tett bika, nehány óráig tartott korom sötétségü fogságából bőszülten rohan be.

Nagyon szép állat, szőre feketés barna, hasa alján világos foltokkal. Fénylik a szőre, tiszta, csupa élet maga, megilletné az állatok királya cím. Valamivel ki-

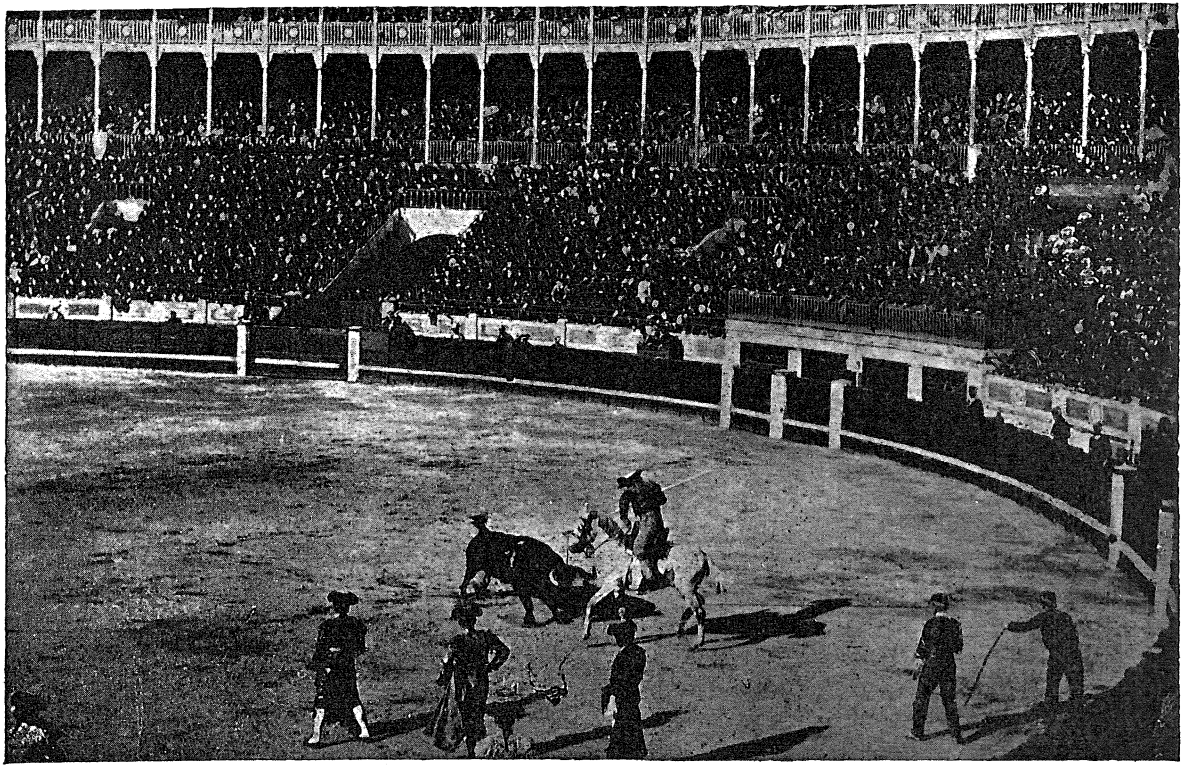
sebb faj, mint nálunk, de hajlékonyabb, rövid szarva előre görbült, bökésre.

Egyfuttában elszalad a homokos tér közepéig, követi az árnyéka. A zajtól, trombiták harsogásától, melylyel fogadják, és az emelkedő helyeket betöltő sokaságtól meghőköl. A körülötte hirtelen támadt napvilágosság, szemeit megkápráztaija, fölveti fejét, megáll, maga elé néz, első lábával a port kapálja. Soha se látott ennyi embert, mióta a pusztaságon legelt hat évig. Arról a helyről, a hol növekedett, erősödött, éjjel hajtották ide vaqueroi (csordásai) a többivel, melyekkel eddig együtt legelt, és egy szeliditett öreg bikával, hogy a csordának vezetője legyen. Embert eddig alig látott, azért olyan nagy a meglepődése, azt is akarják.

Nem sok ideje marad az áldozatra szánt állatnak a tétlenségre, tünődésre, rugkapálásra. Fürge lábu, fejlett izmu, hajlékony testü, ritka ügyességü, jól betanult fiatal legények, a chulok folytonosan előtte táncolgatva teregetik elé, lobogtatják szeme előtt a vérvörös lebernyeget, egyszer az egyik, azután a másik, a mint a bika neki támad. Oda terelik a picadorhoz, a ki már közeledik felé. A bika, a puszta nemes vadja, magasra emeli a farkát, lehajtja szarvát, a lovasnak, kiszemelt áldozatának kihivóan neki rohan. A picador, mikor megközeliti, eléri, nagyot döf fanyelü, vasvégü lándzsájával a bika hátgerincébe, lapocka tájára, de csak olyan mélyen, hogy a vér kibugygyanjon, anélkül, hogy nagyobb kárt tenne az állat testében, mert hiszen csak most kezdődik a viadal, most kezdik ki a bikát. A még teljes erejében lévő, fájdalmas szúrással, vérzéssel dühösitett bika, nekimegy erre a lovasnak, ugy a lába táján éri, de ott a nagy kengyelbe és a lovasnak páncéllal födött lábszárába ütközik, emberben tehát hamarosan kárt nem tehet. A ló nem látja a veszélyt, melyben van, mert a lovas, a ló bekötött félszeme feléről fogadja a bika támadását. A ló sejti a szörnyü veszedelmet, hátrál, szinte reszket a szegény pára, ijedésében, a bika uj rohamot intéz és mind a két erős szarvát csaknem tövig bele döfi a ló hasába, egyet, kettőt ránt is abban. Eközben a bika a

A chulo vörös kendővel izgatja a bikát.

A bika megtámadja a picador lovát.

lovastól uj szúrást kap. Erre még jobban felbőszül a vad és a halálosan sebzett, erejevesztett lovat egy ujabb rohanással feldönti.

Olykor a bika, első támadásra, szügyén döfve dönti el a lovat, a picador együtt esik el vele. Ebben az esetben, melyről szólok, az összerogyó ló alá került a picador s egyik lába oda szorult, nagyokat nyögött a szegény. Ember, a legnagyobb veszedelemben volt, kockán fordult meg az élete, mert a bősz vad, ádáz dühhel őtet vette most üldözőbe, s ha eléri, megtapossa, megdöfdösi, a szarvára tűzi, de a chulo, a vörös kendővel más irányba tereli a bika figyelmét, ott hagyta a lovast, lovat, a mely csakhamar elvérzett, első áldozat volt.

Szolgák sietnek elő, kiszabaditják a picadornak az esett ló alá szorult lábát, kirántják a kengyelből, és ez, két oldalról vállukra támaszkodva, sántitva hagyja el a küzdő teret. Arca hirtelen megnyúlt, elváltozott a fájdalomtól. Baján, megesett a szíve valakinek talán? Nem. Mi baja esett? Kitörte a lábát? Szúrást kapott? Azzal a közönség egyelőre nem törődik, most nem kérdezi senki. A holnapi nap mulatsága lesz majd erről az ujságban olvasni, később tudakozódni, meddig feküdte az ágyat?

Jön a banderillero (nyilazó), egészséges, leány arcu szép ifju, szinte kár érette, hogy az életét ilyen veszélynek teszi ki, de ő dicsőség után vágyik, a mit mi nem, ő azt annak veszi. Veszély van itt lépten-nyomon, mert ha nem tudja az alkalmas pillanatot kilesni és fölhasználni, nem olyan gyors, mint a villám, a helyett, hogy ő tüzné a bikába a horgos végü pálcákat, őtet tüzi föl a bika, szarvára.

Kedvence lehet a közönségnek, dédelgetik, elárasztják kedvességgel, intenek neki, erősen biztatják. Mindegyik kezében egy-egy, színes papirral fölcifrázott, mintegy háromnegyed méter hosszu pálcát tart, megfogja a végüket. A bika szarva felé irányitja. A chulok, feléje terelik az ingerült bika figyelmét. Ember és bika, egymásnak megy, azt gondolnók, mindjárt emberhalál lesz. Nem. A banderillero bámulatos ügyességgel, mind a két ban-

derillát, vasvégü pálcát, kissé oldalra állva, előlről a bika szarvai között beledöfi, ugy a nyakszirt táján, meghatározott rendes helyen s leggyorsabb mozdulattal félre libben azután. A bika fölrántott szarva csak levegőt bök, de a két banderilla, zászlócska, a hátában van. Magára szedte. A horgok erősen bele akadtak a húsába. A bika hiába igyekszik lerázni azokat, magából kihullatni a fájdalmas vérzést okozó szerszámot, csak nem sikerül az sehogysem, belekapaszkodnak. Mesteri volt a szúrás, éltetik a remekelőt. A chulo is idején ott termett, hogy a vörös kendőjét meglóbálja a bika kigyulladt szeme előtt, hogy megváltoztassa annak második döfirányát, hogy a banderillerot félreugrásában fedezze, a bikát az utána iramodástól elterelje.

A két banderilla az állat nyakszirtjébe fúródott és lefelé lóg, tartja az acél horog, nem esik ki, de a verődése az állat minden mozdulatára fájdalmat okoz. A bika, vért, erőt veszt, kiserkedt vére pirosra festi a porondot, jelzi merre jár, ugrik és bök, túrja kínjában a porondot. Karikában forognak a szemei.

A bika nagyon dühös lesz, jobbra-balra rántja magát, a mint az ingerlő vörös kendővel tovább izgatják. Ideoda száguld. Mindig a vörös színnek ugrik, nem az embernek, ennek néha alig kell egy kicsit félre ugrani. Az is megtörténik, hogy a felbőszitett bika a chulokat galamb csapat módjára szétugrasztja, azután neki szalad egynek, oldalba kapja, folytonosan üldözi, de a mikor már a kergetősdiben nagyon veszélyessé válik a chulo helyzete, a chulo se röst, futni — a las tablas felé — szégyen ugyan, de hasznos, átveti magát macska ügyességgel az öles fagáton, nehogy a bika utólérje, ahhoz szögezze. A bika még ott is keresi kiszemelt áldozatát, mikor az, a színkör és a nézőhelyek közötti szűk körfolyosóba ért s ott magát teljes biztonságban kezdi érezni. De a bika erősen döngeti a deszkafalat, ismételve neki rohan, kopog a szarva rajta erősen, gondolnók, hogy eltörik, kitörik a homlokcsontjából. A bika mérge határtalan, fölugrik a keritésre, két első lábát túl is vetette már rajta. Most, kis időre, se előre, se hátra, hiányzik a zerge

könnyedség, de azután, oda fenve nyálát, összeszedi minden erejét, erős támpontot talál hátulsó lábainak, testét hátrafelé nyujtja, neki rugaszkodik hevesen és súlyának a lendületével magát a keritésen egész testével átveti. Nem volt tigrisugrás, de láttam, megtörtént, a mit nehéz elhinni. A körfolyosó keskeny utacskáján tovább üldözi az ellenfelét, a ki bevárja.

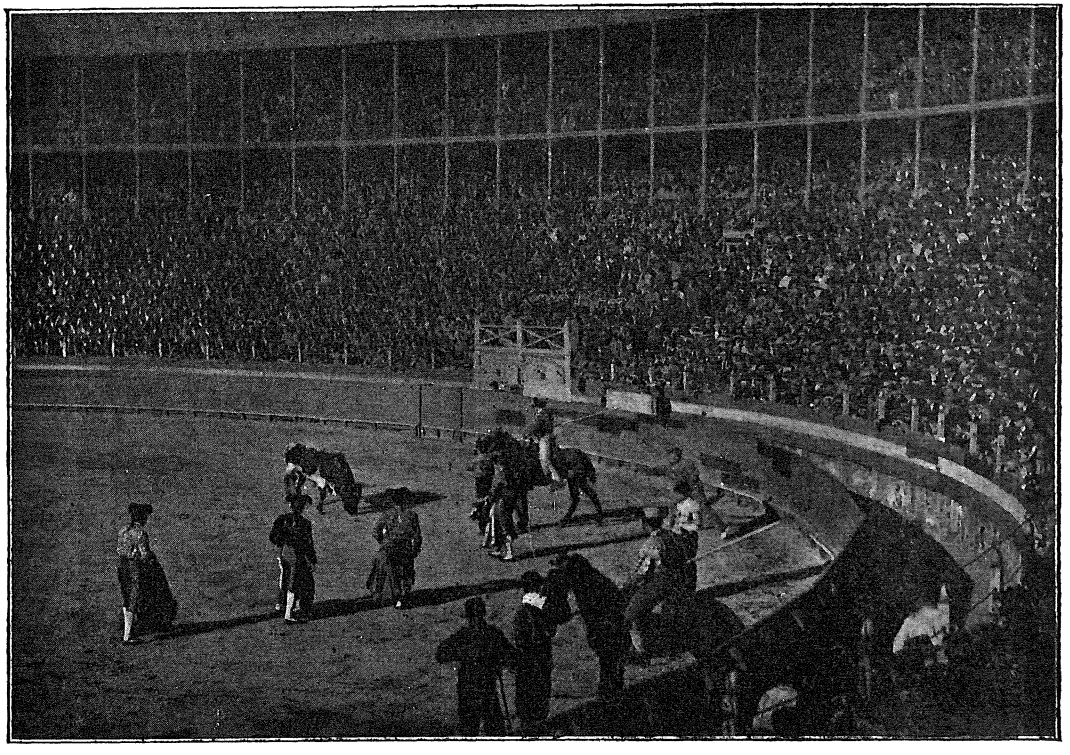
A közönség, mely a második, még magasabb kerités mögött teljes biztonságban van, riogatja sikolylyal, bottal, napernyő nyelével az erősen fölindult bikát, miközben a chulo elzárja a bika utját s a keritésen egy oldalajtót nyit ki, azon ő maga elől, az üldöző állat meg utána rohanva a színkör porondjára vissza kerül, a hol már több chulo vakmerő bosszantással várja.

A bőszült, saját verejtékében fürdő bika kissé megnyugszik most, elbődül, szinte otthon, szabadabban érzi magát, hogy kikerült a szűk folyosóból, melynek falába csak ütközött a szarva és a fájdalmat okozó banderillák, maga pedig tehetetlen lett. Keresi a kijáratot, nem találja. De a csávából kikerült chulo, most már többed magával csakhamar eléje kerül s ujból kezdődik az incselkedés a bikával, mely a lovakon kivül nem talál más áldozatot fölfort dühének. A lovak hasába mélyeszti erős szarvait, hol az egyiket, hol mind a kettőt, mikor az ereje még megvan, fölemeli a lovat, lovassal.

A chulok, ezek a könnyen libbenő fiatalok, mindig a küzdtéren vannak, valóságos villámháritók. A bikának villámot szóró szemét terelik mindig más-más irányba, nehogy kárt tegyen egy helyen.

A bika, másik banderillerotól megint kap két banderillat az előbbi kettő mellé kétfelől. Ujabb, nagyobb vérzés, de még mindig elég erős, dühtől tajtékzik. Hányja, veti magát, ráncolja a bőrét, hogy a banderillákat magáról lerázza, de az nem sikerül, a helyett, hogy szabadulhatna azoktól, még erősebben fúródnak testébe az acél horgok, nem szabadul meg azoktól, összeverődnek s a bika ugrásakor ég felé szállnak.

Porond széléről, a deszkafal mellől, egy másik picador közeledik, tereli lovát a bika felé, a bikát vörös lepellel

A picador fölvonulása.

csalogatják a lovas felé. Nagyokat fúj, azután összecsapnak, ember és a bika. A bika ujabb döfést kap a rövid hegyü pikával, mégis elég mély sebet a tarkóján, mindig mindent elölről, soha semmit hátulról. No, ennek a lónak ugyan neki ment most, irtózatos sebeket szakitott rajta, kiráncigálta szarvaival a lónak egész belsejét, olyan nagy pusztitást vitt véghez benne, pillanat műve, hogy a ló hasüregének egész tartalma a földre esett. Oldott zsákból igy hullik a takarmány. A szegény pára kínnal húzta maga után beleit, hátulsó lábával rá tapos, maga ránt még egyet rajta, kifordul a maradék is, kitépve, széttépve, és ez az undoritó látvány, a közönségnek még tetszik is. Két kezembe temetem az arcomat. Unszolják a lovast előre, a mig bir a cavallo, de az állat gyorsan vérzik el és hamar összeesik.

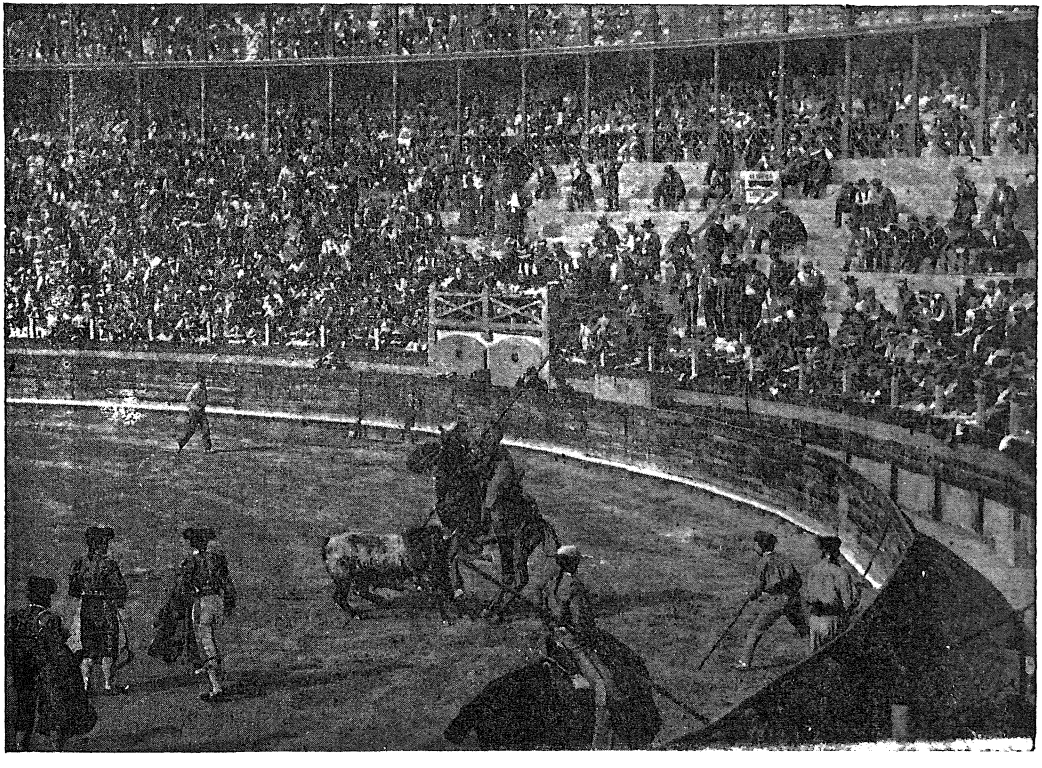
A lovas nem lehet elég ügyes, hogy páncélos nadrágjában leugorjék a lóról sebtiben, mint a golyó által talált csatalóról lehet lepattanni, hanem együtt esik lovával, csak nézze, hogy olyan helyre essék, hogy a ló, testével fedezhesse addig, mig elő nem ugranak a chulok, hogy a bika, szarvára ne emelje.

A chulok, a mindig készen lévő chulok, sok életet mentenek meg a lebegtetett vörös posztóval, selyemmel, mert az legjobban változtatja meg a bika döfirányát, a vörös kendő lobogtatására ott hagyja az embert, lovat, áldozatát, hogy az ingerlő kendőt elkaphassa, pedig a feldühösitett bikának a legkevésbé sikerül az, üres levegőbe döfköd.

A kimulással küszködő ló ezenközben végig vonaglott; kinyujtott lábakkal végig terült a véres porondon.

A fáradt bika még két horgos botocskát kap a többi mellé, mire elbődül rémesen. Nagyon véres már a a teste. Meg aludt már a vére azokon a sebeken, melyeket az első szúrások okoztak. Fájdalmas bőgéseket hallat.

Még egy ló került a porondra csakhamar. A picador, bika felé sarkantyuzza, oly irányban, hogy a bika ne őtet, hanem a lovát támadja, de ezzel már nem olyan hamar végezhetett a bősz, de immár fáradt állat, nem

A bika megtámadja a lovat.

is volt már a bikának olyan biztos a támadása, a lónak az ágyékába döfött, a combjában vágott egy nagy, csontig érő sebcsatornát. A ló vágtatna a lovasával ijedtében, de nem birja erővel, a vér lövel, patakzik belőle. A nyakán is van egy sérülés, hiába rúg ki az ép lábával, a bikát nem találja.

Uj caballoért (lóért) lármáz a tömeg, mondjuk orditoz gégeszakadtából. Mozognak a legyezők. Más caballos! Más caballos! Vaya un toro bravissimo. Több lovat! Több lovat! hiszen ez egy bátor bika. Ha lovat nem ad az elnök, összeszidják. Elütve a kérésüktől: Tűzbe vele, azt kiabálják az elnök felé. Igy is elpusztul mintegy tizennyolc ló, minden bikára háromat számitva. Ennyivel könnyen elbánik egy dühös állat. Háromszor annyival is elbánnék, ha nem kap homlokonrugást. A ló sem adná olcsón életét, ha nem volna a szeme kötve.

Ismételve legyen mondva, rengeteg sok orditás hangzott el a viadal alatt.

A bika szájából dől a hab, fáradtan áll meg egy helyen, előbb megfeszíti a nyakát, azután leszegzett fejjel a lábával rúgkapál, porzik a porond, a hol vér nem nedvesiti.

A bika testéből sötét piros vér szivárog, alá csöpög, folyik is a vére olykor. Fölissza a porond. Minden oldalában négy-négy banderilla van, szinte zörögnek a fanyelek, mikor a bika neki rugaszkodik valakinek. A szegény állat azt se tudja már, mi jobb neki, ha fut, ha áll, ha levágja a fejét, vagy ha toporzékol, kapar a lábával. Fájdalmasan elbődül. Nyakát szegte meg.

Az elnök int az autoridad páholyából, elég már.

A matadorra kerül a sor, kinek a kezében arabeszkekkel cizelált kard. Olyan hajlékony, hogy görbitve, a hegye, markolatig ér. Ha ujonc a matador, kiváncsisággal várják, némán fogadják. Ha ismert, neves a hős, sokszoros üdvözléssel, örömujjongással. A matadornak nem abban áll a hősiessége, hogy a kifárasztott, elbódiditott, félig-meddig már elvérzett állatot leteriti, hanem abban, hogy a mikor a bika tekintetét állja, szive ugy se dobogjon, mint a mikor táncol, hogy gyorsan fölismerje a bika természetét, mert ahhoz kell szabni az egész

eljárását, hogy ahhoz képest olyan halálos szúrást adjon a nagy állatnak, melyről a spanyolok azt mondják, hogy remek volt. Ha elhibázza, vagy többször kell az espadaval döfni, és nem a nyakszirten, tüdőn, szíven keresztül megy az éles, hegyes, hosszu tőr, van hangos kikacagás, éles fütyülés és a gorombaságok szótárának a fejéhez vágása. Ez kijut minden szereplőnek, könnyen megkapja, ha nem vigyáz.

A matador, ezuttal a közönségnek kedvence, a híres Guerritta, a ki négy év előtt (1894) egy idény alatt, a mi pénzünk szerint 400.000 korona tiszteletdíj mellett egymaga 225 bikát ölt meg, kielégitette ezuttal is a vérszomjas közönséget. Begyakorolt mester, összesen már addig 2142 bikát végzett ki 818 viadalban.

Rafael Guerra. (Guerritta.)

A halálos döfés sikerült, mint a spanyolok mondják, nagyon szépen sikerült. A toro, melylyel szembe került a matador, mintha maga is érezte volna vesztét, szomoruan nézett maga elé. Nyála folyt, orra vérzett, forró lehetett a lehelete. Nincs meg az a kicsapongó bátorsága, melylyel eleinte futkosott, inkább menekülne, ha lehetne, ámde nincsen szabadulás, egérut semerre. Vesztét érzi, nyakát megszegi. Élve nem kerül ki innét az a bika, melyet beeresztettek.

Részletesen mondom el, mint történt. A matador az autoridad bíboros páholya elé lép s az elnöktől engedélyt kér a bika megölésére. Megadatik. Hideg vér. Fekete-tollas kalapját leveszi, kezét esküre emeli, hogy a bikát megöli, — vagy a bika őtet.

A matador baljában, könnyü pálcán, a vízszintesen tartott muletán a skarlátszínü posztódarab. Ide-oda lobog-

tatja. A muleta, zászlószerü. Nagyságát meghatározta Romero. Ne legyen olyan kicsi, mint a señorita zsebkendője, de olyan nagy se, mint egy templom zászló.

A matador jobb kezében van a Toledo híres acélgyárából kikerült tőrszerü, meztelen, éles spada, a rövid, biztos, vörös markolatu, — mondom — mintegy két láb hosszu, egyenes, hegyes kard, melyet a bika feje irányában vízszintesen előre tart. Azt előre tologatva, a biztos szemével megkeresi, nyakszirt táján melyik lesz a legjobb hely a mesterszúráshoz.

A bikaölő esküszik.

Ember, állat szemében vad tűz lángja lobog. Ember, állat jobbrabalra topog, az egyik, hogy találjon, a másik, hogy elkerülhessen ha lehet. Annyi ember fészkelődéséből, zajából nincs már semmi sem. Szoborrá merevülnek az arcok, rezdülnek az idegek, emberélet forog kockán. Szemben minden ideg, szíveknek hevesebb a dobogása, szinte hallszik. Páholyokban, szünetet tart a lázas legyezés.

A matador műértőleg figyeli meg a bika természetét, ügyel minden legkisebb mozdulatára, szemének a járására, az ő szeme is a toro-n van. Először és utoljára látják egymást. A matador lába gyökeret ver, mintha delejes álomba akarná ejteni az agyonhajszolt torot. Megáll az, áldozatot már nem keres, mintha kegyelemre várna. Tompa bőgést hallat, melyből a halál szól. Szomszédom az orrcsiptetőjét törli, párás lett az izgatottsága hevétől.

Egy kis pihenés után, izmait feszitve, erő össze-

szedésével, végmegerőltetéssel, utóljára fölobbanó vad haraggal, hogy annál halálosabb döfést adhasson, neki vág a feldühödött bika az ingerlő matadornak, hogy őt és a vörös leplét szétszakitsa. A díszesen öltözött Guerritta is nehány lépést előre tesz oldalvást, igy kettős erővel mélyed a vékony, rugalmas, toledoi acélpenge a hatalmas állat lapockája körül a nyakszirtjén keresztül a szíve vérébe. A markolatig benne van. Első szúrással sikerült a tüdején is keresztül hatolni. Ritkán sikerül az ilyen mesterszúrás, ügyesség. Helyesen jegyzi meg Pekár Gyula, az utirajz írásban is jeles iró, hogy „a bikaviador ügyességéhez képest, minden egyéb sport otromba kontárkodás.“

A halálba kergetett állat egy-két fáradt lépést tesz még előre, száján, orrán vér folyik. A kevéssel ezelőtt még erős toro, hörög, köhécsel, maga alá húzza két hátulsó lábát, lerogy és többé föl nem kel. Legyőzött, az agyonsebzett. Belsejét elöntötte a vér, patakként ömlik kifelé. Végkimerülés. Egy ember, a cachetero, a rövid tőrt, kegyelemdöféssel mártja vérébe. Feje, lába közé, az erős nyakáról lehanyatlik, nincsen hangja, elfogyott a lélekzete, vége van. Nagy tombolás keletkezik erre, harsány hangok jönnek ki a torkokból.

Tapsolás, dobogás, örömrivalgás, kalapcsóválás, virágkoszoru, csokor, szivar, kalap, sétapálca, pénztárca, cukorkák ledobálása a siker lármájában, záporban. Nők, a páholyban ülő szeretők ékszerüket hajigálják neki, csipkefátyol fejkendőjüket, a bikaviadal részleteivel telerajzolt legyezőjüket érintésre nyujtják. A tetszés nyilvánitás és az éltetés ezer nemével üdvözlik a nap hősét, kit, ha jeles, itt annyira, sőt többre becsülnek, mint egy államférfiut. A legnagyobb művészekkel emlegetik egysorban. Fejbólintással jelzik a köszönést. Nem hibázzák el az érintésre dobott tárgyak visszadobását. Büszke, a ki ruhájához érhet, boldog, a kinek kalapját fölfogta és visszaadta. Ha mesterileg, kardmarkolatig szúrta nyakszirten a bikát, és a döfés egyszerre vált halálossá, levágják a bika fülét, oda adják neki, a mester meg tovább adja a kedvesének. Van eset akárhány arra is,

hogy elszakithatatlan japáni papirra irt szerelmes levél röpül nemcsak felé, de a kisebb művészek címére is. Ritkán válnak megcsontosodott agglegényekké, a kik annyi nőt bolonditanak magukba.

Hallottam egy törzstisztről, a ki elragadtatásában, aranygalléros kabátját teritette az espada lába elé. Spanyol láz. Már az igaz, ha az egész spanyol nemzet koldusbotra jutna, a torerok megmaradnának gazdag embereknek, mert a szegény és a vagyonosnak pénze, egyaránt gurul az ő zsebükbe.

Ha valamelyik szereplő elhibázott valamit, nem cselekedett megelégedésre, különösen, ha az espada nem talált halálosan, dolgavégezetlen kihúzni kénytelen a félig bedöfött kardot s ujra szúrni kell neki, van gúnyos nevetés, kacagás, fütty és pisszegés, szóval hangossá lesz a színkör minden balsikerre. A spanyol különben is hajlandó a gúnyolódásra. Lefricskálnák az elvétőt, ha közel érnék. Ha kékül, ha zöldül haragjában, elfojtott dühében, nem bánják. Viszont a bikát is megéljenezték, bravo toro, mondták, ha dühe tetőpontra hágott. Lepisszegték, mikor félénkséget árult el, gyávaságában kereste a kijáratot.

A miket föntebb leírtam, ez csupán csak egy bikával való viadal volt. Következett utána kisebb-nagyobb változással, öt bikával még. Ez volt az első, de már látnivaló volt, hogy a lisszaboni bikaviadal ehhez képest gyermekjáték volt. Megvolt tehát az első jelenet. Találóbban mondhatjuk fölvonásnak, mert következett utána a kivonás, kivonszolás, mert szomoru tárogató fúvására, négy, nagyon fölcifrázott öszvér, szerszám díszek csörgetésével rohant be azután, kantárszáron vonva maguk után a kisafát. Erős horog csavarok voltak abba erősitve. Hurokra kötötték az elesett lovak nyakát vagy az összekötöt négy lábát, és erős kötéllel a horogra erősitették a hullákat. Némely lónak a gerince már ugy meggörbült a nehéz munkától, hogy a négy lába csaknem összeér. A tiropar átvette a lovakat.

Cserdül az ostor, vígan indul meg a lármás hajsza,

és egykettőre, kampós rúdon kint vannak a gebék, mert értékes jó lovat, nem használnak erre a célra.

Egyenletes az öszvérek járása, hajtása, mert a kisafa érintené az inaikat. A bojtos és tarkán fölszalagozott, apró zászlókkal földíszitett öszvérek fordulnak, vágtatnak befelé s a bika szarva kerül hurokra. Kivonszolják sebtiben. A porban mély árkot szánt a szarvával.

Egy negyed óra előtt került ide az életerős állat, éppen, teljesen, s ime, a zaklatott állatban elállt már a vérkeringés, megszünt a lélekzet vétel. Szemmel volt látható, a mint gyorsan, egyre jobban összeesik. A kik az állati lelkekben olvasni tudnak, sokat tanulhatnak.

Az összemarcangolt lovak bőre nem ér semmit, de az elesett bika húsának a föltagolását várja már a szegénység. Olcsóbban mérik, fogyasztási adó se jár utána.

Mondják, hogy a fölingerült állat húsa jó. A szegény ember, a véres helyekhez dörzsöli pokrócból álló lábbelijének talpát, hogy tovább tartson az.

A spanyolok elpusztitanak évenként körülbelül ezerkétszáz bikát, ötezer lónak az áldozatul dobásával.

A véres foltokat fölhintik, elgereblyélik, a vértócsákat homokkal itatják föl. A vér eltüntetve, a vérszag maradva, a másik, következő bika érezi.

A rövid szünet alatt gyufát lobbantanak és szivarkára gyújtanak a szereplők. A második bikát beeresztik. Uj küzdelem. Szemtől szembe, észrevétlenül vagy orvul semmi sem. Lefolyása ugyanaz volt, mint a melyet leírtam. Nem is lehet más, csak a küzdők váltakoznak, jönnek az uj erők. Megkezdi a banderillero, előjön a picador, mindig szem előtt a chulo, végre végezni jön az espada. Minden bikaviadalban három főszereplő van: a picador, a banderillero és az ölő. Szúró, nyilazó, kivégző. Három, négy ló, csont-bőr gebe, mint uj áldozat.

Nem nézhettem soha végig az egész előadást. Egyre erősebb lett az ütér lökés. Szívem hevesen kalapált, szúrást éreztem a halántékomban. Ez nem nekem való mulatság. Az idegszálak nagyon megélénkültek, a lélekzet apadt. Gondoltam egyet s levert lelkülettel elhagyni

iparkodtam a kegyetlen vérengzés helyét. Spanyol szomszédaim csodálkoztak azon, hogy az ő legnagyobb mulatságuk engem tovább nem érdekelt, pedig most jön még a java, mondogatták. Erre is van nekik kifejezésük. Corazón de manteca — mondják — a mi annyit jelent magyarul: vajszívü. Nem bánom. Őrült spanyol, gondolom én. Megköszönöm a szíves tartóztatást, a mit láttam a spanyol bikaviadalból, elég nekem ahhoz, hogy róla megalkothassam magamnak a teljes fogalmat. Nem kértem volna többet belőle és föltettem magamban, hogy bikaviadalt többé nem nézek meg. Meg is tartottam vala, ha Sevillában össze nem kerültem volna három, lisszaboni ismerősömmel, a sajtókongresszusról Spanyolországban utazgató írókkal, a kiknek kérésére, kedvére, elmentem még egyszer, azzal a kikötéssel, hogy akkor hagyhassam ott, a mikor — legjobban fog esni az, más szóval, mikor a hátborzongatás kezd elfogni.

A sevillai bikaszínkörben még borzasztóbb dolgokat láttam, hiszen tulajdonképp ott van a lidia (bikaviadal) ősi hazája.

A bika váll-lapockájába szalagrózsák vannak tűzve, szalagos bokréták.

Egyik küzdő, rúdon fölemelkedve, átugrotta a bikát két szarva között, mikor a bika neki ment. Másik, megáll háttal a bika felé. Mégmásik a bika két szarva közé ült a bika fején. Hogyan és milyen ügyességgel került oda és onnét le? azt egy-két gyors tekintettel észrevenni se lehetett. Valamint azt se, mikor helyezték vissza a ló beleit, varták be nagy öltésekkel a tátongó nyilásokat vagy tömködték ki szalmával a ló hasába ütött sebeket.

Hallom, képekről látom, másutt még kutyákkal is ingerlik a lustább vadat, a mely azonban nem rest arra, hogy ezek közül egynehányat a szarvára kapjon, földobjon a levegőbe, azután megtaposson. Kerékpáron is rohannak a bika felé, miközben megsebzik. Olvasok elég szerencsétlenségről is. A bikaviadalról szóló ujság hiven hozza azokat.

Ujabb időben, hogy vasuton könnyebben szállithatók

a bikák Madridba, Sevilla veszt a jelentőségéből bikaviadal tekintetében, de azért meg vannak neki is a hősei, kiket lelkesüléssel, bizonyos kegyelettel emleget a nép. Kitünő viadorokat adott Sevilla Madridnak, kitanult, fölötte ügyes egyéneket. Valamiként a művészek, a dicsőség lépcsőjén, ők is fölebb-fölebb hágnak. A spanyol ember szemében, bikaviador, a legnagyobb művész.

A bikaviadal Madridban, melyet én megnéztem, vasárnap tartatott. Délelőtt a nyitva levő madridi templomokat néztem meg és mondhatom sok embert láttam azokban. Jámbor volt a kinézésük, ájtatosan imádkoztak, sok férfi, térden. Még azt gondoltam, ha az emberek, hitükbe zárkózva mind a templomban vannak, ki lesz délután majd a hajmeresztő bikaviadalon. Talán mind ott volt. A templomban ég felé állt a szemük, a corridán lázban égett az. A templomban azt gondoltam róluk, hogy galamblelkűek, a mély áhitatba merült emberek, itt arról győződtem meg, hogy a vérben gyönyörködnek.

Véltem, az amerikai verességük után szomoruak lesznek a spanyolok. Meg se látszik rajtuk, csak a gyászoló anyák szívében rág a bú, gyermekek elvesztését fájlalják.

Különös, hogy a legjámborabb polgáremberek, az illatszeres gyenge női teremtések, kikről vélnők, hogy a csirkét se tudnák leölni, a legnagyobb szenvedélylyel nézik végig a viadalt. A lágypilláju madonna szemek, hogy kimerednek! Előadás után, kifelémenet, fehér zsebkendőjüket mártják a bika vérbe s elteszik azt emlékül. Gyermekek, képüket kenik be a porondról fölszedett bika vérrel. Azokhoz a torerokhoz akarnak hasonlitani, a kik véresen kerülnek ki a küzdtérről. Ezeket a különös dolgokat nem láttam, hallottam.

A spanyolok, dacára hogy megszokták a vért, erős bort is isznak, bicskázás náluk még sem fordul elő. A véres játékukkal, kétségkivül, személyes bátorságnak a jelét adják, a bátorságot akarják a néző közönségben, a nemzet fiaiban fölkelteni.

Ezek hallatára, láttára, lélekbuvár! a ki hiszed magadról, hogy jól ismerered az embereket, állj meg, és

az ellentétek egybevetésekor gondolkozzál! Hősiességet látsz-e? a bikaviadalban, vagy az emberi természet elvadulását?

Nekem megállt az eszem, és nem tudom fölfogni, miként gyönyörködhetik valaki ebben a megrázó játékban, a melytől én irtózom. Adj Isten, sose lássam, le se írjam többé, róla ne is olvassak. A mi eddig volt, tanulmány kedveért volt. A bikaölő spanyol népnek való ez a mind végig izgalmas, kegyetlen torna, nemzeti mulatság. Meg is ölnek évenként sok bikát a spanyol városokban, az arányt tudjuk már, mennyi ló kell hozzá.

A corrida, ember és állat közötti küzdelem végeztével ismét megélénkültek az utcák, terek, sétaterek. Hogyan volt? Kérdésekre elmondják az otthon maradtaknak, mint mi valamely színdarab cselekményét, hasonlóképpen elmondják, ki, hogyan játszott. Van arról vitatkozás, hogyan és miként kellett volna! Egész este a lidiáról van a beszéd. Kíváncsian lesik a szót, a nők, Lidiák és Máriák.

A madridi nőkről nagyon elágazó véleményeket hallottam, olvastam. Többen, igen szépeknek mondják őket, mások nem nekik adják a pálmát. Mind a két vélemény megáll egy kis megkülönböztetéssel. A viadalon annyi kiváló, föltünő szépséget lehet látni, hogy sehol máshol a színházakban, legyen az bármilyen nagy város. Lázban ég az arcuk, rózsa nyilik képükön. Csak az a kár, hogy a virág gyorsan hervad, todo passa, minden elmulik.

XXXI.

A bikaviadalról.

Nemzeti mulatság. — Nincs bikaviadal, van forradalom. — Vérontás Mária tiszteletére. — Corrida és kóroda. — Vérében van. — Espadák arcképe. — Ügyvédből bikahős. — Nem hagyják el. — Mundus vult decipi. — Panem et circenses. — A kakasviadalról. — Ókor hagyománya. — Császár mint bikaviador. — Zaida szép szeme előtt. — Cid volt az. — Megesküdött. — Tiz lovag veszett el. — Romero mester. — Fia, Péter. — Műkedvelők, novillo-k. — Tüzesitik a vasat. — Montes a hires bajvivó. — Több is van.

Az izgató látványossághoz szokott spanyol népnek, ide értve a legelőkelőbbjét is, bikaviadal a legnagyobb-, valóságos nemzeti szenvedélylyé vált mulatsága, kedvtelése. Nem hagy alább, dacára a pápa és a kormány időnkénti tilalmának, papok beszédének, erkölcsbírók írásának, sőt az is megnézi a véres színjátékot, a ki ellene beszél. Ott vannak azok is, a kik vizet prédikálnak és bort isznak.

Amadeo király azért lett népszerütlen, mert a bikaviadalt eltörölni akarta. Fölzúdult a közvélemény ellene. Forradalom tört ki, mikor a keze belenyúlt a nemzeti élet lelkébe. A spanyol nemzet azt hiszi, hogy szétzülledne, ha megfosztanák ettől az erős jellegétől. Háboritlanul folyik azóta a viaskodás, husvéttól szt. Mihály napig, minden vasárnap. Arról is hallottam, hogy a sevillaiak egyik Mária ünnepen, a corridát Mária tiszteletére rendezik. Különös fölfogás. Talán kiengesztelést céloz?

Az se rossz, hogy bikaviadalukban, emberbaráti szeretetet mutatnak a spanyolok, az által, hogy a corridák tiszta jövedelmét szegény embereknek szánják, többnyire a kórházaknak juttatják. Van Madridnak magának tizen-

nyolc kórodája. Corrida, kóroda, szavak hasonlatossága. Van az ugy, hogy corridából, kórodába! Némely kórháznak magának is van bikaszínköre, melyet bérbe ad. Ha a 16—18 ló nem is, de a bikák drágák, a szereplőknek pedig uri a fizetése, a bikahősé meg olyan, hogy híreskedhetik vele. Egy viadalért tiz ezer pesetat szokott kapni egy neves matador.

A spanyol népnek annyira vérében van ez a nemzeti mulatsága, hogy Madridban, az utcán, gyermekeket láttam bikaviadalosdit — mint nálunk katonásdit — játszani. Egyik, négykézláb gyerek, fejére illesztett szarvakkal adja a bika szerepét. A másik, botot szurkál annak hátába. Többnyire a nép fiaiból kerülnek ki a torerok, de azután meggazdagodva, első emberek lesznek, meghíva, a király asztalán esznek.

Zeneszerzők, híres espadáknak, a közönség kedvenceinek az arcképével adják ki a szerzeményüket, a kereskedők, áruikat, vásznukat, cukrászok a cukorkáikat. Gyufa iskátulán, iskolás fiu tarsolyán is a toreroknak képe van.

Arra is van eset, hogy ügyvéd oda hagyja irodáját és a tauromaquia művészetére adja magát. Louiz Mazzantini az.

Ne gondoljuk, hogy a spanyolok abba fogják hagyni a véres játékukat, hiszen már Déli Franciaországba is átharapódzott a bikával való viaskodás, láttam Bordeauxban egy nagy színkört, melyben évenkint 4—5 viadalt tartanak. A különbség csak az, hogy itt a bika szarva bekötözve és hogy porhintés okából tiltva van a bikát megölni. De azért mindig megölik, ráfogja a matador, hogy csak véletlenül történt az, vagy kényszerüségből ölte meg a bikát, különben neki esett volna baja. A mentségnek ötszáz frank bírság lefizetése mellett mindig helyt adnak, s igy az emberek akarva csalják meg magukat. Mundus vult decipi.

Dél Amerikában is elterjesztették a spanyolok, nemzeti játékukat. Mexicoban is tartatnak bikaviadalok.

Panem et circenses, kiabálták régen. Ma is circus után vágyik a nép, de a civilizált világ más alakban,

kiállitásban akarja azt. A mi akkor mulatság volt, attól elfordul a mai jó izlés. Az embernek a vad állatokkal való viaskodását, ma már nem nézné meg senki. Fenmaradt csak néhány országban a bikaviadal, maradványaként a római régi játékoknak, melyekben izlés nincs, undor van.

A hol nincsen bika, avagy pénz nincs arra, a kakas is megteszi. A spanyol, vért akar látni, ez neki az életeleme. Sajnálom, hogy ismeret gyarapitás végett nem láttam, de elbeszélés után írom, hogy a kakas viadalnak is van picinyitett színköre, sőt a szentek tiszteletére is rendeznek peleas de gallos, kakasviadalt. Ad norman bikaviadal, rendezkedés, szabályok betartása, jelen van a hatóság. Fogadások történnek, zsivaj, örömujjongás az egymás ellen uszitott szárnyasok vérzésekor, testben megcsonkitásakor. A taraj nemcsak vértől ázik, de le is harapva, a küzdőtéren fekszik. Ugy is van, hogy a viadalra tenyésztett kakasok taréját már fiatal korukban levágják, hogy viadalkor bele ne csimpaszkodhassanak. Végre a legyőzött maga is elterül, mikor mindkét szárnya vesztette az erejét, csonka, bénult lett. A győző rajta tapos, szemét kivájja, ha még nem vesztette volna világát a viadalban. Az egyik halott, a másik halálra sebezve. Jön a másik küzdőpár, de az embereknek nem jön meg az eszük, a kegyetlen játék ujra kezdődik. Olvastam egy híres küzdő kakasról, mely harmincegy ellenfélt győzött le.

Plinius történetiró emlékszik már a kakasviadalról. Themistokles honositotta meg, a ki két kakast látván egymással küzdeni, katonáit alkalmilag arra figyelmeztette, hogy ime, ezek csak azért harcolnak, hogy egyik se akarja magát gyáván megadni. A vezér beszéde hatott és a görögök legyőzték a perzsákat.

Az ókor hagyománya a spanyol bikaviadal, görögöktől, rómaiaktól ered az. Bajvívók viaskodtak a rájuk szabaditott vadakkal, Nero színkörében keresztényeket dobtak fenevadak elé, közé. A spanyol bikaviadal története visszanyúlik a Krisztus utáni ötödik századba. Egy csapatvezér, Aetius vagy Littorius, az Ibériai-félszi-

geten, nehogy katonái a békében elpuhuljanak, a bikával való küzdést rendelte el.

A mórok nemcsak a lovagjátékokat kedvelték, de a bikaviadalt is szerették, abban mégis emberségesebbek voltak, hogy a bikát nem ölték meg. Ben-Zayad Tarik vezér, harcosainak a vadságát bikaviadalokkal növelte.

Kezdetben, a XV. századig csak előkelő személyiségek, bátor, vitéz, nagy tisztségben lévő embereknek volt a kiváltsága az, hogy Spanyolországban, fegyvergyakorlatból, vagy a királyi ház ünnepségeinek alkalmakor viaskodhattak a bikákkal.

V. Károly terjedelmes életrajzában olvasom, hogy ő is megküzdött a bikával Valladolidban, azon alkalommal, mikor fia, II. Fülöp néven utóda, született. Ime a nagy is, a XVI. század legkitünőbb fejedelme. Hiába jött az Evangelium a Korán után.

Mikor még a Jaramma folyásának mentében nevelték a legvadabb bikákat, Aliater khalifa, nagy ur Madridban, bikaviadalt tart, hogy lássa azt az asszonyok legszebbje, az ő ékes gyöngye Zaida, és gyönyörködjék abban annak a nővére is, a másik ékes virág, bűvkörében imádójával, az ifju Audallával.

A bősz bika leszereli a hősöket, agyonszúrja a khalifának két szép lovát, elfolyt nemes vérük. Nem mer senki közeledni a halált osztó állathoz. Egy keresztény lovag jelentkezik azután. Előkelőség a tartásában, bátorság a szemében. Minden figyelem felé irányul, megsajnálják, féltik ifju életét.

Heves a küzdelem, ember és az állat közt. Csend, némaság az ajkakon. Mindenki a pillanatok fordulatainak a hatása alatt áll.

Győz a vitéz, ezer torokból hangzik egyszerre az éltetés. A nők, virágot szórnak elé, szerelmes pillantásokat vetnek felé.

Az ismeretlen, lándzsájának hegyére tűzi a bikának a cifra díszét és a szép Zaidának a lábaihoz leteszi, anélkül, hogy a khalifát egyetlen tekintetre méltatná.

Eléri szerencsésen a biztos helyet, a hol várták már az utána aggodó társai.

Ki volt a hős?

Híréből ismerjük már.

A lebirhatatlan erővel harcoló Cid, a Campeador, Rodrigo de Vivar.

Madonna képénél esküszik kardjára, hogy addig nem nyugszik, mig a khalifát le nem győzi, Madridot be nem veszi. Hosszas és nagy ostrom után 1085-ben vissza is foglalta kasztiliai VI. Alfoznak.

Igy olvastam ezt jórégen egy ugyancsak régi évkönyvben. A bikaviadalról írván, fölhozom.

Azokon a lovagjátékokon, melyek bikaviadallal voltak összekötve, a bikát szigonynyal vagy lándzsával szúrta le a vitéz. Ugy is volt elég eset, hogy nem a vitéz, hanem a bika szúrt.

Egy ilyen ünnepély alkalmával, (1512) mondjuk játék elfajulásával tiz, nemes lovag vesztette el az életét.

Később kiképezett, begyakorolt egyének vették át a lovagok szerepét, több vérengzéssel ugyan, de hivatásos mesterségüknél fogva kevesebb veszélylyel az emberre nézve, noha azért mindig kijutott ebből is. Addig jár a korsó . . . torero . . .

Madridban 1749-ben épült az első rendes színkör. Az andaluziai Rondából való Francesco Romero alapitotta meg a XVIII. században az eddigi szilaj és vad kergetőzés helyett a bikaviadalok mostani sorát, rendszerét. Ronda dolog biz az a mi szemünkben, de sok pénzt hozott neki. Péter nevezetü fiának is, a kiről olvasom, hogy az általa összetoborozott quadrillában 5600 bikával küzdött meg. Iskolát nyitott Sevillában, tanárkodott benne. Az iskolát VII. Ferdinand (1830) ünnepséggel nyitotta meg.

A torerok kiképzése fiatal, — novillo — háromnégy éves bikákkal történik öldöklés nélkül, bekötözött szarvakkal. Csak ezután kezdenek mindsürübben szerepelni a színkörben, mikor megjön a merszük. Műkedvelők

is küzdenek fiatal bikákkal. Ezek közül többen váltak már be jeles torreadores-nek, neves bikahősöknek. Bika is, csak ezen gyakorlatok után, idomitva, hat éves korában akkor léphet (!) föl a corridában, ha elég fürge, futni, ugorni tud, haragos, nagy a vadsága, rohanósága, mérkőző ereje, ha ügyesen döf s nem mutatott a gyakorlatok alatt félénkséget, nem árult el ravaszságot, gyávaságot, szelidséget. Utolsó esetben ökörnek nevezik.

Egy kis szelidséget, röppentyűvel, gyujtóval forditanak dühösségre. A banderillo tüzes nyila nem csak rémit és kínoz, de dühbe is hozza a békésebb természetü állatot.

Francesco Montes el Paquiro nevét többször hallottam emlegetni, mint az első miniszterét. Hajmeresztő dolgokat vitt véghez.

A nevezett, mi volna más? mint híres bajvívó.

Madridban föltünt már az első szereplésekor. Tanulmányozta az állatban a természetét. Kitünő állatismerő volt és tenyésztő. Diadal volt az élete. Föllépte népünnep volt. Hirlapok magasztalták, költők dicsőitették. Lázban égtek művészetétől az emberek, testületek fogadták. A mi késik, nem múlik. 1850-ben, a tüzes banderillákkal földühösitett bika keresztül szúrta az oldalát és kétszer levegőbe dobta, fején, mellén megsebesitette. A bajt kiheverte, meggyógyult, de már föl nem léphetett. Meghalt vérmérgezésben 46 éves korában.

Montes, nem csak a viadalban volt nagy ember — spanyol fölfogás szerint írok — de a Sierra Morena erdeiben is forrt a vére, mikor lóháton hurokkal fogdosta a bikákat. Megjelenése, szinte félelembe ejtette a vadakat, szemének a szikrázása megbüvölte azokat, elvesztették ellenálló képességüket. Csapatban nem bátor a bika, fut, miként a kosok csapata, valamennyi, egy után, ha veszélyt lát és megriad. Dübörög a föld, a merre a sötét árnyék vonul. A pányvakötéllel remekelt, elfojtja az erős állat lélekzetét, az megremeg. Csapkod a farkával kínjában, mikor a kötél oda szoritja nyakát a fatörzshöz.

Több kitünő viadornak van érdekes életrajza. Montesé csak egy a sok közül. Az ujfent emlitettem Mazzantini 3500 bikát ölt meg, 30 éven túl már bikaviador. Két milliónyi vagyont szerzett, a többit elvitték rosszul végződő üzletek.

XXXII.

Escorial.

(San Lorenzo el real de la Victoria.)

Szegény, kiránduló helyekben. — Az Escorial híre. — A világ egyedüli csodája. — Óriási nagy. — Alig találom. — Hadaró. — Sok a Rodriguez. — Ariadne-fonál kellene. — Labdának látszik. — Hány emeletes? — Neve. — Szt. Quentinnél. — Fogadást tett. — Császár a barátok közt. — Művész lelkek meghiva. — A király kőtrónja. — Tizenhetedfél millió peseta. — Kőcsoda. — Honnét legszebb? — Angol kert. — Résen át meglátom. — Aranyozott bronz volt. — Király-udvar. — Hat zsidó király, kőben. — A hol a királyok nyugszanak. — Álltam koporsóik mellett. — V. Károly hullája. — Kórus. — Óriási oszlopok. — Füzet, művészek nevéből. — Értékes márványok. — A két imádkozó csoport. — Don Carlosról. — A hol a király ült. — A lepantoi győzelem híre. — Üzték volna a törököt. — Méteres imakönyvek. — Celini Krisztusa. — Vérző ostya. — A könyvtár nevezetességei. — Tullőt a célon. — Lesz számolkodás. — Könyvek, melyeknek lába támad. — II. Fülöpről. — Nyolcadik világ csoda. — Királyi lakosztály, fényes, egyszerű. — Élve elrothadt. — Templom és kaszárnya.

Madridnak, a mondva csinált fővárosnak sivár és homokos a környéke, sivatagszerü, nagyon csekély termékenységü a talaja s igy szegény a kiránduló helyekben. Szóra alig érdemesek azok, annál kevésbé arra, hogy az utazó, idejét mulassza megtekintésükkel. Ötven kilométerre kell mennünk, hogy valami nevezeteset találjunk, de Escorialban, Aranjuézben megtaláljuk ezeket a gyepszigeteket, zord terméketlenségben a zöld foltokat a köves, szürke talajon. Az egyiket Madridtól éjszaknyugotra, a másikat délre.

Beleláradva a főváros zajába, fölkerestem mind a kettőt, hova a madridiak unottság esetén járnak ki, vagy a mikor az izgató látványosság után akarnak megpihenni,

főleg pedig akkor, mikor a városban fulladt, mozdulatlan a levegő, negyven fokos Reaumurrel perzsel az izzó nyári nap, szórja könyörtelenül a sugarait.

Lássuk a Sitios reales közül az elsőt, a hol a spanyol udvar az őszt tölti.

Messze száll a híre az Escorial épület rengetegnek, „a királyi Lőrinc zárda, a győzelmes"-nek. Nem találok nagyságára kifejezőbb szót. Hogy az olvasót tájékoztassam erről a Vatikán szerü épitkezésről, már előljáróba megjegyzem, miszerint ennek az egymagában álló, nyolcadik világcsoda számba menő, rendkivüli nagy és tömör kőépületnek, sőt mint Santos elragadtatásában mondja: a világ egyedüli csodájá-nak, tizenöt kapuja van, tizenhat udvara, nyolcvannyolc kutja, kőfalában kivülről ezerszáztizenegy, bévülről ezerötszázhatvankét ablaka, ezerkétszáz ajtaja van. Tehát olyan óriási nagy, hogy nyolcvanhat lépcső följáráson emelkedve, ereszkedve, százhatvan kilométer hosszu utat kellene megtennünk, ha az 500.000 négyszög láb területet elfoglaló roppant nagy épület minden helyiségébe bemenni akarnánk. Négy nap kellene ennek megjárásához. A méretekről és arányokról egyelőre csak ennyit s ne rohanjunk be egyszerre az ajtóval, mikor annyi a kilincs és a tolózár.

Mikor eltünt a napnak fénye s mogorvára vált az idő, ide űzte-hajtotta a nyugati szél a szürke felhőket, csurogtak az ereszek. Fojtó, homályos időn, mikor a nedves, őszi, hideg, párás levegő mellre nehezedik s muszkanáthát lehet kapni, csatakos cipőben korán reggel járok, sülyednek lábaim a nyirkos, tapadó földön. Az eső fölmosta a kocsiutat, tenyérnyi ég se látszik. Utbaigazitás nélkül alig találom meg a főbejárást. Mint fáktól az erdőt, falaktól a házat nem látom. Oldalba kap többször a goromba, éles szél, mely a közeli szomszédságból, a Guaderramaról szaladt le. Ismerem a jó (!) hírnevét Madridból, sokat beszélnek ott róla, jót nem. Sokakat késztet szaggatott, száraz köhögésre. A hegy, hamar fölveszi, leteszi a köpönyegét. Hideg szelek a lakói, hideg-szokott bokrok a díszei.

Csakhamar mellém szegődik egy idegenvezető, köny-

Escorial.

nyü lépésü fiatalember. Megtetszett, mert mozgékony. Pamut ruha, carbonari köpönyeg van rajta. Rodriguez a neve. Sokan viselik ezt a nevet Spanyolországban, nagyon sokan. Csötlünk-botlunk, Rodriguezbe ütközünk. Kerülünk, fordulunk, Máriára akadunk. Ez meg a legelterjedettebb női keresztnév Spanyolországban. És ha már nem Mária, akkor Anunciación, Asunción, Dolores, Carmen vagy Rosario, sőt — egy bucsujáró helyről: Rocio.

Kérdezem a vezetőmtől, miféle nyelveken beszél, tud-e olaszul vagy franciául? Több nyelven is tudott kérdésemre helyes választ adni, de a mikor elkezdett beszélni, magyarázni, darálni, valamennyi nyelvet, a mit tudott, ugy összekeverte, hogy a szóáradatából ki kellett hámozni azt, a mit megtudni akartam. Az emberkének a tudása is fölületes volt, hü-hózott, többször kellett igazitólag közbe vágni.

Előre láttam, hogy vezető nélkül, ebben az épület tömkelegben, a legjobb tervrajzzal is ugy eltévedek, hogy azt se tudnám, hol van lent, hol van fönt? Hol vannak a bemenetelek, hol a kijáratok? Hisz már az indóháztól befelé az Escorial faláig, a terjedelmes Principe-parkban is elkelne egy kisebbszerü Ariadne-fonál. Magában az épületben több is kellene.

Nagyon sok részletből áll az, a mi a derékszögben álló falakon bévül van, mert ezeknek a cifrázat nélküli falaknak a hossza kétszáznegyven, szélessége százkilencven méter. Minden sarkon nyúlánk, csucsban végződő vaskos torony, lábai a rostélynak, mig a belső épületek adják ki a rostnak rudait. Középtájt a templom bejáratánál két felől még két nagyobb torony, mögöttük középen a köralakos, lámpás nagy kupola. Ide jegyzem róla az adatokat. Az alulról labdának látszó, de két méter átmérővel biró, 1500 kilogram súlyu üres gömbön áll a kereszt 95 méter magasságban. Ha nem kellene erőmet kimélni, fölmennék a leghegyibe, ha nem is kilátást élvezni, de mintegy madártávlatból nézni az épület belső elágazását, a rostély formát. Pótlom ezt, annak

magasáról fölvett egy jó képpel, jól gyarapitom vele ismeretemet az Escorialról.

Hány emeletes az épület? Képről se tudom megmondani, mert egyes részei az épületnek, a bejárásoknál magasabban szöknek föl, de ugy a rendes magasságban négy emelet van, a négyszögletesen tömör sark tornyokban azonkivül még négy sor ablak van, egyéb magasságokon, kiugrásokon is még nehány.

Escorial. Honnét ez a név? Casiri arab szóból, mely sziklás helyet jelent. Kimeritett vasbányától is származtatják ezt a szót. Valóban sziklás erre mindenütt, a Guaderrama hegy lejtőjének megkövült hullám világa. Ebből a kővilágból faragták ki a Real Sitio-t, vagyis Real Monasterio de San Lorenzo del Escorial-t, állitották össze a granitszilárd épülethalmazt.

A zárda palota története?

II. Fülöp, a hatalmas, gazdag spanyol király szt. Quentinnél a franciák ellen csatázott. (1557. aug. 10.) Tűzérsége, fényesen győző serege egy templomot rombolt le szt. Lőrincz napján. Szt. Lőrinc Oscaban, a mai Huescaban született, tehát spanyol származasu római katona volt. Megtért a kereszténységre 258-ban s már 261-ben tüzes roston vértanu halált szenvedett Velentinian alatt.

A király az alkotás korába jutva, ünnepélyes fogadást tett, hogy az elpusztitott templom helyett, zárdával kapcsolatosan épit helyette egy másik nagyobbat szt. Lőrinc tiszteletére és a templomban, királyi családjának és házának sírboltot csináltat, életében pedig magának kellemetes nyári tartózkodási helyet, a hol menedéket talál az élet zaja ellen. Templomot épit atyja kivánságához képest, mint hajdanán Salamon zsidó király cselekedett.

Abban a vallásos korban, királyok és előkelőségek keresték az egyházi atyák társaságát; több esetben, megúnva a világ dicsőségét, beléptek valamely egyházi rendbe vagy fölvétették magukat valamely szent gyülekezetbe. V. Károly, a nagy és hatalmas császár, II. Fülöpnek — kiről szól az ének — atyja, az is zárdában

végezte életét. Érezve a kor súlyát, két évet töltött vezekelve a san justei Jeromos-barátok között.

Két évig kerestek az épületnek helyet s megtalálták azt Escorial falu mellett, Madridtól nem messze, (50 kilométer), a világ zajától távol eső csendes helyen.

Épitő mesterek, művész lelkek meghiva, belföldről, külföldről, főleg Olaszországból, a művészet hazájából. Számvetésben járatos iparosok sokasága mozgósitva. Az előmunkálatok megkezdődnek. A király, egy ötlettől megkapatva, maga készíti a terveket, többször kontárkodik bele olyan dologba, melyhez mások, nálánál jobban értenek, de az épitő mesterek állják parancsát. A király áthuzza ezek számitását, félre teszi a tervezésüket. Vasakarat és vaskövetkezetességgel szóról-szóra állta maga is a mit mondott. Neki hevül a maga dolgának, neki dísztelen, mondjuk csupasz falak, kicsiny ablakok kellenek. Az elkövetett hiba szépitésére, halomszámra lehet frázist gyűjteni.

Vasrostély alak az épitkezés alaprajza. A király maga ügyel föl az épitkezésre. Jó néző távolban lapos helyet nyesnek számára, a hol a kőtrónját fölállitják. Élő sziklába vágott hat lépcső visz oda föl. Épitkezési szenvedélyében, meggyülemlett alkotó vágyában, akkor is ott van, mikor a Guaderramáról ólmos, lompos felhőket vonszol a szél, feje fölött. Kősikon az épitkezés helye is.

Bent az épületben, egy lépcsőföljárásnál, egy nagy, vakolatra festett képet látunk, melyen a király, az őt körülvevő épitő mesterekkel. Mondja egy szerzetbeli atya, a ki mellém áll, hogy 3000 négyszög lábat tesznek ki az összes, nedves vakolatra festett képek. Megnézzük tüzetesebben Luca Giordanonak egy ilyen festményét, mely a szt. quentini ütközetet ábrázolja.

Toledoi Juan Bautista, az épitkezés első vezetője. Kidől a munkában, Juan de Herrera váltja föl. A jeles épitő mester nevével többször találkozunk. Épitett a toledoi Alcázaron is. Erősen a dologhoz fognak, szivós munkássággal lázasan. 1563-ban alapkő letétel, 1581-ben

a kupolán már kereszt ragyog. 1584-ben zárkő letétel, habár ezután is akadt még dolog. Tizenhetedfél millió peseta, (hat millió arany) lett kőbe vésve, éjszak olaszországi- és római megujhodás az épitkezésben, doriai oszlopsorok a főbejárásnál. Anyagot bőven szállit a Guaderrama-hegység a világ egyik legnagyobbszerü épitkezéséhez. Egy mindenható akarat kőcsodája. Csodaalkotás valóban, belül tele művészettel, melyen ezren és ezren dolgoztak versenyző becsvágygyal, hangya-szorgalommal.

Hol bévül kerülök, hol meg jobb tájékozás végett kimegyek. Őgyelgek. Hűvös szellő járt, zokogott is olykor, de én azért közelről, távolról, Fülöp királynak pár száz lábbal magasabban fekvő kőpadjáról nézem a kupolát, hét toronynyal ágaskodó, szürke granit négyszögekből összerakott, bámulatot keltő alkotást. Nekem az épülettömb távlatképe, fák fölötti magasságban legjobban tetszett az indóháztól nézve. Ezt a fölvételt veszem meg, teszem erős lemezpapirra. Erről az oldalról fényképezte magát az emlékezetemben ez az épitészeti rendkivüliség.

A négy saroktoronyban, ötvenegy harang összhangzóan összeállitott hanggal. Mindinkább győződöm meg arról, hogy a san Lorenzo palotának és zárdának, egy rideg kőpusztában, mint azt többször olvastam, csak a háttere komor, melyet a Sierra de Guaderrama ad, ebbe a keretbe is való ez az alkotás, melynek a rendeltetése a mondottakból is már ismert. Nem rideg ez a hely, sőt a madridiaknak, hegylejtőn, 1027 méter magasságban, a terjedelmes díszkert, nagyon kellemetes, nyári kiránduló helye. Nagymelegben megkivánják a hűvös szellőt. Itt, lombos fák árnyában hosszu sétát tehetnek, a puszpáng bokrok fölött szép kilátást élvezhetnek a kert egy emelkedett helyéről az uj kasztiliai síkságra és a Guaderrama magaslatára. Megkerülöm a déloldali, márvány szökőkutas angol kertet, élvezem a természet szépségét. Gyönyörködöm az ember kezének az alkotásában, a kövek összerakásában, a fák csoportositásában, virágok elhelyezésében.

Lakni kellene itt, hogy mindent láthassunk. Nekem

a kertész valamelyik micsodája csak azt mutatta, a mi közel esett.

Az épületben annyi a terem, szoba, tornác, közbül pompás udvarok, kertecskék fákkal, folyondáros derekakkal. A haragos zöld szín uralkodik.

Az Evangelisták-udvarát is meglátnom kivételesen sikerült. Úgy értem a kivételest, hogy egy elzáró ajtó deszka repedésén néztem be. Az apró fákkal, mirtus bokrokkal teli kert közepén, oszlopos és nyolcszögletes, erkélyes és kupolás épitkezés ez, a hol Fülöp király, a nagycsütörtöki szertartás alkalmával a koldusok lábát mosta. Négy falon, fülkékben, a négy evangelista. Mind a négy alak előtt, faragott kövek közé szoritott tavacska, négysarkos. Szép, igen szép az egész. Gondolom, mennyi lehet? a mit meg nem láthatunk a kolostor palotában.

Ágoston szabályát követő barátok gondjaira van bízva legujabban a zárda-palota, ők maguk, nevelés ügygyel foglalkoznak. A kétszáz szobácskát, melyet egykor szt. Jeromos nevéről elnevezett, előkelő rendü barátok 1835-ig — a szerzetes rendek eltörléséig — elfoglaltak, most egyéb célokra használják.

Az általános tájékozás után az épület nyugoti közép részén lépek be. Az aranyozott szegekkel kivert nagy kapu fölött van elhelyezve szt. Lőrincnek négy méter magas gránit szobra, mestermű. Jobb kezében jelvénye, a rostély, nem vasból, bronzból, gazdag aranyozása csillámlik.

Alig lépek be a kapun tétován, annyifelé van elágazás, hogy azt se tudom, merre tartsak. Ha a járatos vezető nem volna oldalomon, csakhamar ide-oda kapkodnék, mennék oda, a hol valami vonzót pillantanék meg s rögvest — mint sakkban a király — olyan helyzetbe jutnék, midőn semerre se mozdulhatnék.

A vezető irányitását követem, ő tudja legjobban, mikor, mit nézhetünk meg, mi van csukva, mi van nyitva. Hol és mikor lehet szent helyen is szivarkára gyujtani. Időnk szerint ő osztja be, mit nézhetünk meg, mire nem telik már a rendelkezésünkre álló idő. A

főnevezetességekre szoritkozom, a vezetőm fontoskodó arcát tanulmányozom.

A harminchat méter széles, hatvankét méter hosszu Király-udvarban, melyből van a templomba a fölmenet, hat doriai oszlopon emelkedik hat zsidó király (Josaphát, Ezechiás, Dávid, Salamon, Joziás, Manasse) szobra, arányos beosztással, a mint az ablakok engedik. Kettő-kettő a párkány szélén egymásmellett, kettő pedig a középen, egymástól kissé távolabbra. Óriási alakok a szobrok, egy-egy gránittömbből, arc és kezek fehér márványból, a jogar és a negyven kilogram súlyu korona, aranyozott bronzból van. Mondanom fölösleges, mind a hat szobor mestermű. Nincs itt semmi kicsinyes, értéktelenség, mihez gáncs férne, mint a római szt. Péter templomban nincs, minden nagyszerü.

Megyek egyenest a főrész templomba. Ékes. Hetven méter magas két tornyáról, melyek a bejárás mellett kétoldalt helyezkednek, szóltam már. Egy mellékajtón lépünk be. A főajtón a király jár és családja.

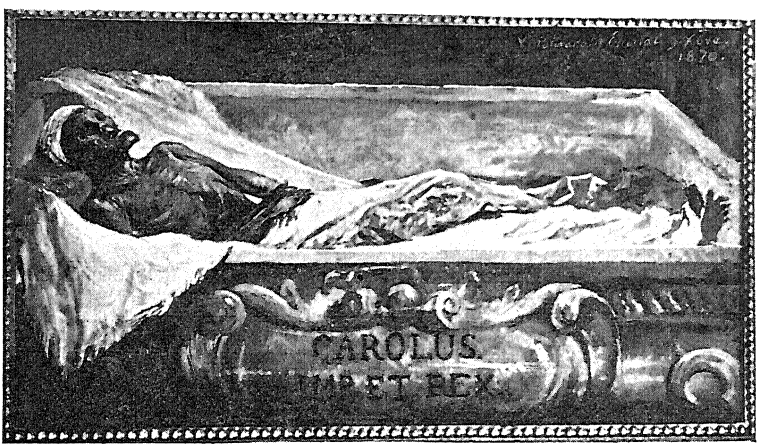
Mindenekelőtt márvány lépcsőkön lemegyünk a sírboltba, a hol spanyol királyok és királynék alusszák örök álmukat a főoltár alatt. Egész életünket ugy is a halál gondolatával éljük be. Nem ilyen márványbéléssel, teljes egyszerüséggel tervezte a királyok emlékezetének szánt csarnokot II. Fülöp, az egyszerüségben élő király, főgondja az volt, kivánsága, hogy a porló csontok fölött naponta mutassák be a vér nélküli áldozatot. Ám, az utódok, megtömték azok bizony, csiszolt, fényes, színes márványnyal, arany díszekkel, alabastrommal, jáspiszszal, egyéb halál fényüzéssel.

Ez a csendes nyughely, most egy fényes templom, a templom alatt díszes oltárral. A márvány feszületes oltártól balra, négy sorban hosszukás fülkék vannak arany- dombor betüs, arany cifrázatos márvány koporsókkal, ezek mindegyikében egy-egy — az osztrák és Bourbon uralkodó családból származó — király nyugszik. Balra vannak éppen igy, az önállólag uralkodó királynők.

Álltam V. Károly, II. Fülöp koporsója mellett és

elgondolkodtam azon, hogy az egykori fényt, milyen sötétség váltotta föl.

Egyszer fölnyitották V. Károly koporsóját. Nem hullott széjjel a hullája. Fényképet vettek a bebalzsamozott császár és király holttestéről, egy sokszorositott képet én is megszereztem. Ha leírnám, hogyan néz ki a nagy császár, kinek olyan nagy volt az országa, hogy abban a nap soha sem nyugodott le, borzadályt keltenék vele, noha elég épen maradt az el nem rothadt holt-

V. Károly bebalzsamozott holtteteme.

test. Mondom én, hogy papiroson is isszonyu a látvány. Szeme kiégett, arca beesett, teste kiaszott. Neve, az élő fogalomnak megmaradt.

Az utolsó koporsóban XII. Alfonz nyugszik, a napjainkban fiatalon elhalt spanyol király, kinek fia a mostani uralkodó XIII. Alfonz gyermekkirály.

Nincs se dohos-, se sírboltszag. Előbb a potridero-, vagyis a rothasztó helyre teszik a királyi tetemeket s csak azután kerülnek a márvány sírfalba.

Az infansok, — a kik között történelmi nevezetességü férfiak — és infansnők, királyi gyermekek, külön nyugszanak a koronások közelében, ezek között azok a

királynék is, a kiknek örökébe nem léptek gyermekek, unokák, trónon nem ültek. Hogy a spanyol illemszabály még a sírboltig is terjed!

A szobrok és címerek közt nyugszik a lepantoi hős, V. Károly természetes fia, Don Juan de Austria, kitől Fülöp nagyon tartott, továbbá Vendôme herceg, a ki meg XIV. Lajosnak volt a törvénytelen fia.

Feljövet, sietek a kétszázhuszonnyolc üléssel biró templomi karének emelkedett helye felé. Első, a cedrus és ébenfából való karszékeknek megbecsülhetetlen értékü faragása, vésése kelti föl a figyelmemet. Nézem a karszékek vésését, faragását, mintha nem is emberi kezek . . . nincsenek most ilyen mesterek. Van két ilyen kórus hely, alsó és felső, most lent vagyunk.

A spanyol templomoknak kórus a főékessége, fafaragások remeke. Kórus és a szentély közötti hosszukás, az oltár és a kórus korlát közé eső helyen keresztül menve, áttekintést nyerünk rendesen az egész templom belsőre, de itt nem, a hol van még emeleti kórus, ámbár az áttekintés fentről le, még jó.

A szürke és márvány lapokon, kupola alá állva, tágul a kör előttem s templomba illő áhitatos csodálattal függesztem szememet a nagy alkotásra. Nézem a hatalmas négy oszlopot, mely tartja a nagy terhet. Minden oszlop kerülete, kimérve, harminckét métert tesz ki. A szíves olvasó, képzelje ehhez a számitási erőműveleten alapuló nagy arányokat. A kupola homorusága nincs kifestve, nyers gránit. Sarkon fordulok s nézem a negyvennyolc oltárt, nem látom valamennyit, el kell közelükbe mennem. Olyan formán van itt is, mint Rómában a szt. Péter templomban, a hol minden oltár, egy-egy templom, olyan, mint nálunk szokott lenni vidéki nagyobb városokban. Észreveszem, hogy a római templom alakjára van ez is épitve, görög kereszt formában. De annak a hatalmas, csavart nagy bronz oszlopzatnak, a mely ott tartja a főoltár menyezetét, annak itt nyoma sincs.

Köteteket lehetne összeírni az oltárdíszekről, nagyobb füzet telnék meg csupán csak a festő művészek és

szobrászok nevével. Tudós kutatónak aprólékos figyelmére, rengeteg sok tárgy.

Látok kisebb-nagyobb mesterműveket Velazquestől, Riberától, Giordanotól, Veroneze, Tintoretto, Palma, Giovane és Tiziántól, tehát a legismertebb, leghíresebb festőktől, dacára, hogy Napoleon tábornokai jól megdézsmálták azokat és hogy sok remeket vittek el a madridi Prado-muzeumba, helyeztek az Escorial képtárába. Mit szólna hozzá Fülöp, ha föltámadna?

A lépcsők fölötti, harminc méter magas főoltárról, mégis nehány szót. A fölöttei kupola falának ablaknyilásaiból rózsaszínü fény ömlik rá.

Mestere Giacomo Trezzo. Remekelt az értékes márványok összeállitásában, mind a háromféle oszlop csoportositásában. Alul, fölül aranyozottak azok, a szentek szobrai az oltáron bronzbóliak, jól veszik ki magukat a fekete márvány mellett.

Az oltár mellett jobbról-balról, fölül, üregben, vánkusos térdeplő előtt a híres, négy méter magas, aranyozott bronz szobrok, a templom fő látványossága, a csoportozathoz képest arányosan nagy fülkében.

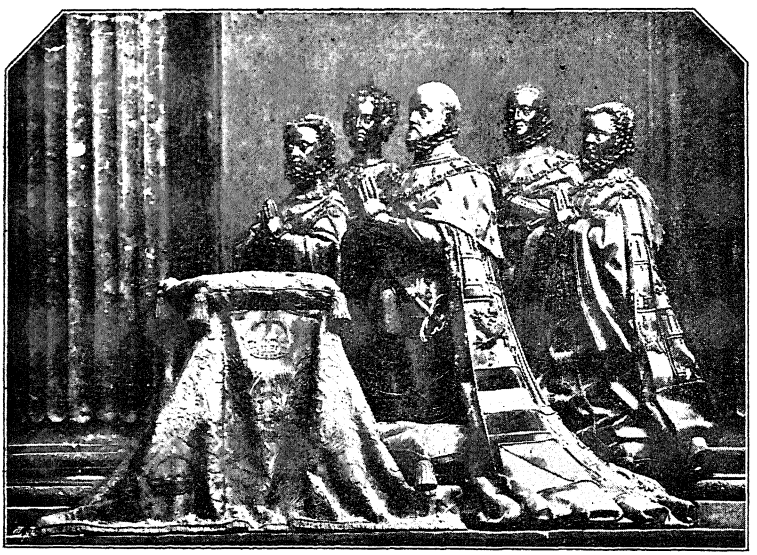
A jobb oldali imádkozó csoport jelképezi a páncélba öltözött — császári palástján, kétfejü nagy sas — V. Károlyt. A négy hatalmas birodalom ura, Isabella, nejével, Mária, leányával és két nővérével. Térdelő, szentséget imádó, életnagyságban látszó alakok, oltári szentség helye felé fordulva.

Baloldalon, térdeplőn, hasonló aranyozott bronzcsoportozat. II. Fülöp kardosan, hermelin gallérral és palástban, első, harmadik és negyedik nejével, Don Carlossal,[1]) első neje fiával. Második nejét nem szerette, Pompeyo Leoni mesterrel kihagyatta a csoportozatból.

1) Schiller regényes alakjának a története homályos, aligha volt Don Carlos olyan ábrándos, mint a költő festi. Atyja, II. Fülöp, csak tizennyolc éves volt, mikor anyja, portugáli Doña Mariannának az életébe került az ő világra jövése. Atyja keveset gondolt vele. Gyenge kezekben a nevelése. Valois Erzsébettel, kit nem ismert, akarták összeházasitani fiatal tizennyolc éves korában. A házasságból nem lett semmi, az atyja vette el azután a menyasszonyát, már mint harmadik feleségét. Menyasszonyból mostoha anya, egy kissé mégis csak furcsa. Don Carlos elhalt ifjan, cselekvés nélkül. II. Fülöp szerencsétlen volt a házasságaival, rendre haltak el a nejei, negyedik, a Habsburg házból való neje, ajándékozhatta csak meg trónörökössel, a ki III. Fülöp néven uralkodott.

A két uralkodónak ez a síremléke, enterramientoja. Megnézem kétoldalt, a szentély közelében alkalmazott mind a két szószéket. Az aranyozott bronz és alabastrom rajtuk, kiválik a sötét falaktól. Az egyikén a négy evangelista alakja, a másikon kiválóbb egyházatyák.

Sekrestye kettő is van. A kisebbhez vezető folyosóból van a fölmenet a magasabb kórushoz, a hol a

II. Fülöp- és családjának bronzcsoportozata.

szerzetesek végzik hangsúlyos imádságaikat, a karimát, zsolozsmát.

Mutatnak sarokban egy helyet, a hol titkos ajtó mellett ült az Escorial épitője II. Fülöp király, mikor részt vett az ájtatosságban, hangoztatta a Misererét azokkal, kiknek lemondó életükben reménységük az Isten, vígasztalásuk az Írás. Itt érte őt a lepantoi, a görögországi kikötő város meletti győzelmek jelentőségteljes híre.

Az 1571. évi október 7-iki tengeri ütközet Dél Európának megszabaditását hozta a török járom alól,

és 12.000 keresztény gályarabnak a kiszabadulását egyuttal. Ünnepélyes Te Deum-ot rendelt legott a király. Bőgött itt fent a két, alul is mind a két nagy orgona. Inkább űzték volna a törököt még jobban tova! Kár, hogy Don Juan de Austria és Doria András fővezérek, tegyük hozzá küldőjüket is, II. Fülöpöt, hozzájuk adhatjuk még V. Pius pápát és Velencét, a segitőjüket is, kár, mondom, hogy nem aknázták ki jobban ennek a győzelemnek a sikerét, akkor a török, bizonyára nem fordult volna ujból Magyarország ellen, melyet eladott neki az ostromlott ország legnagyobb ellensége, a pártviszály. De azért Európában, a török nemzetnek maig vannak barátai.

A felső kórus középtáján egy nagy, régiséges hegyi kristály csillár csüng, sok világ szórására. Figyelmeztetés nélkül is föltünik a színjátszása.

Szt. Lőrinc képe, szobra, itt se hiányzik.

Megtekintésre érdemesek a kerekeken járó, csukva is egy méter nagyságu, pompás kötésü nagy könyvek, — mintegy kétszáz — melyekből karban, hangosan imádkoztak a barátok háromszáz év óta. Nagy, könnyen forgatható könyvtámlára voltak a könyvek fektetve.

Nevezetes a kórus mesterművü nagy keresztje a főoltár mögött. Rajta, a ki kereszthalált halt. A flórenci Benvenuto Celini faragványa fehér márványból. (1562.) Kőbe vésett szenvedés. A király kapta ajándékba, emberekkel hozatta ide Barcellonából, jó messziről. Az emeleti kórus főoltárán magasan áll, két oszlop között, domborművü képsorozatban.

Arról győződöm meg ismételve, ha az épitő király egyebet se tett volna egész életében, mint ezt a san Lorenzo del Escorialban megtestesült összeállitást, a főkapu kigyós kalapácsától a kupola keresztjéig, akkor is folytonos működésben tarthatta volna az agyát.

A nagy sekrestye, domborműves boltozattal, egész templom. Föltünt nekem, hogy képek mellett tükör is van.

Drága misemondó ruhákat, értékes stolákat, a nyak körül lefüggő, hosszu, széles szalagot, egyházi köpenyeket mutatnak. Kitéve, készenlétben akármennyi.

Egy helyen őrzik a szent ostyát, azt, melyet Cvingli katonái Hollandiában, Gorcumban lábbal tiportak és a mely — állitólag — vérezett.

A főoltár képe nevezetes. Cladio Coello hét évig dolgozott rajta. Rajta van a térdelő király. (II. Károly.) Ábrázolja azt a jelenetet, mikor a lábbal tapodott szent testet ebben a sekrestyében ünnepélyesen elhelyezik. Évenként kétszer, az oltári szentség tisztelére itt, szeptember 29-én és október 28-án tartott ünnepségen az oltárképet elcsusztatják, s akkor, márvány és jaspistól fénylő kápolnában, — melyben egy zászló a san Quentinnél vívott csatából, — az oltári-szentség tartóban láthatóvá válik a szent ostya, (santa forma), melyről ujfent szóltam.

Végre nagyon érdemes megnézni a könyvtárt. Az ismeretekkel akár agyon lehet terhelni az elmét, iparszerüleg űzni a tudományt. Mi, a sekély érzésü és szárazlelkü szobatudósokat nem szeretjük, inkább azokat, a kik boncolják az emberben a lelket, a kiknek van érzése, fogékonysága mind ahhoz, a mi az arasznyi létben szép, magasztos, élvet adó. A szép, csiszolja a lelket, támaszt érzést.

A stucco domborműves boltozat mezőin élénkszínü falfestmények sokasága. Szinte cifra.

A könyvtárban őrzik V. Károly és II. Fülöp híven maradt arcképét. Utóbbi, hosszas, szilárd arcvonásu. Fekete a ruhája, fehér csipke, gallérja. Megbámulnák, ha valaki most ilyen öltözetben jelennék meg valahol. Annyiszor találkozunk ennek a két királynak, apának és fiának az alkotásával Spanyolországban, hogy ne érdekelt volna a valódi arcmásuk? Nézzük Fülöpét, a nyomozó kínvallató királyét. Nem olvasok ki vonásaiból kegyetlenséget, pedig a nyomozó kínvallatás szenyfoltja mocskolja. Szörnyü dolgok tapadnak a nevéhez. A különben nagy király, tullőt a célon, rosszul talált. A keresztény hit tanitásának a szelidségéből, hogyan olvashatták ki a kínzást? Megfoghatatlan, teljesen indokolatlan. A spanyolnak természetében van az, hogy szereti látni a vérontást, máglyatüzet, ha emberek is sülnek rajta, öldöklésben leli kedvét.

Hogy tovább tartson az elítélteknek földi kínja, még egy nagy misét is hallgattattak végig velük s csak azután hangzott ki a máglya fekete füstjéből a sok halálkiáltás. Nem ilyen célra való a „De profundis“ zsoltárral való imádkozás.

Ha van tettekről számolkodás, sok királyra nézve szörnyü lesz az. II. Fülöpnek is nagy sor lesz az. A történelem máris megbélyegzi a nagyon ájtatost, de kegyetlent. Ezt elmondhattam volna ott, a hol a nyomozó kínvallatásról szóltam, de igy, madáradagokban könnyebben emészti meg az olvasó a nehéz dolgokat.

Herrera épitő mester müvész arcképe is itt van, Ximenesé, keleti jellegü. Más arcképek, egynémelyik fülig érő inggallérban, a másik, tudományosságtól összeráncolt arccal. A világtörténet színpadára lépett egyéb alakok.

Ebben a könyvtárban is vannak nevezetes régiségek. A Codex aureus 1050-ből. A négy evangelista irását tartalmazza. Vannak ennél ujabb és régibb könyvek is. A Codex Emilianus 994-ből, Vergilius Aeneise a XV. századból. Ezeken kivül kopott táblás régi ima- és énekes könyvek, meg a lepantoi ütközetben megkaparitott, 1049-ből való Alkorán. Spanyolországi adatok töméntelen kézirása fakó papiron. Sokan bocsátották tudásukat a köz szolgálatába, sok könyvtudó ember emelte föl bennük lobogó szavát, forrást nyitott a tudománynak. Dacára, hogy sok érdekes könyvet elloptak, maradt mégis huszezer. Agyvelők nehéz munkája. A tudomány rideg igazságai. Bizonyára több olyan irott, a mi, ma már közönséges. A világirodalom nagy alkotásai közül is több van összegyüjtve. Mélyen járó kommentárok hozzájuk. A könyveknek szokott lábuk támadni, én is egyszer a régi könyvek kereskedésében vettem meg ujból, Rudolf trónörökösnek „Utazás Keleten“ cimü diszmüvét, széljegyzeteimnek az okából, mert egy szép napon, könyv és jegyzet lábra kelt a szekrényemből, világot látni ment, mikor én, a könyv tulajdonosa utra keltem.

Látjuk II. Fülöp nagy földgömbét, melyet csillagászati megfigyeléseinél használt.

Végre, az Escoriallal kapcsolatban, még néhány szót II. Fülöp (1556—1598) egyéniségéről, a kinek könyörtelenséget vetnek a szemére. Éleslátásu, a dolgok mélyére ható szem, vallás felekezetiségen fölül emelkedő, józanítéletü ember, kitünő korismerő, vén könyvmoly legyen, a ki erről a zordonnak, sötétnek mondott alakról, kőszoborról, II. Fülöp királyról, nem közönséges lelki egyensúlyról irván, okfejtően és helyesen bírálhassa el a tetteit, a jót a roszszal akként tudja személyében egyeztetni, hogy abból kidomborodjék az uralkodó egyénisége. Elfogulatlan szemekkel kell vizsgálni. Boncolni kell a lelket az emberben, szét kell bogozni a csomót, nem átvágni. A választó víz fölismeri és megkülönbözteti a nemes ércet a közönségestől. Nem igy az ember, a kiben magában sok a hiba. Lambroso mondja: „A lángelme és az őrültség, egyaránt betegség, s csak nagyon keskeny határ választja el őket egymástól.“ Én nagy dolgokat és őrületes cselekedeteket látok II. Fülöpnél. Lambrosoval tartok.

A vallásháboruk, tudjuk mennyi áldozatba kerültek, milyen fanyar gyümölcsöket termettek. Talán éppen a vallásháboru borzalmát akarták a spanyolországi katholikus királyok elkerülni, hogy az egy vallást biztositsák az országukban, mint az ország előnyét. Nem tudom én mit gondoltak, mit akartak, elég ahhoz, hogy Spanyolországban az egységes vallás megmaradt. Abban az időben tartották meg, mikor a vallásra még többet adtak az emberek. A király, a ki a világuralom ábrándjával teméntelen kincset örökölt az atyjától, arra szánta ezeket, hogy a katholikus vallást egész Európában diadalra juttassa. Más vallásu királyok is igyekeztek ezt megcselekedni, utalok csupán csak a Wasa házból II. Gusztáv Adolf a protestans nagy svéd királyra, csakhogy Európa, ha kis világrész is, és egy király benne ha nagy is, kicsi marad mégis egy európai nagy dologhoz.

A kiknek a szent dolgok és jámbor cselekedetek nem tetszenek és az uj idők szemüvegén keresztül

nézik a multat s a mint látják, ugy is bírálják el azt, anélkül, hogy magukat abba a korba, melyet ócsárolnak, beleképzelnék, vérszomjas hitrajongónak jellemezvén a királyt, kifestik, helytelenitik, sőt megtámadják azért, hogy az Escorialt épitette.

Az Escorialt — ottava maravilla, mint a spanyolok nevezik — nem magának, sem az ő dicsőitésére emelte, hanem Istennek és az Isten szolgáinak. Az ő helye abban nem Palacio Real, csupán csak Real Sitio volt, elüt a többi részek pompájától. A szekrény, a két karszék, és az, melyre emelte köszvényes lábát, az a kis asztal, melyen sok halálos ítéletet irt alá, fatáblája a falon, melyen jegyzett, a nehány gyertyára való egyszerü csillár, mind meg vannak még eredetben, ugy a mint ő azokat itt hagyta. Napjainkban egy nyárspolgár is különb bútor darabokat igényel.

Képeket árulnak ezekről az alacsony szobácskákról, melyekben a legegyszerübb bútorok, a kis helyiségben lakott a nagyhatalmu király. Az egyik képen a király, magasan keskenyülő fura kalapban, két, fekete-fehér csuhás barát mellette. Azt a jelenetet ábrázolja, a mint feszület alatt ülve, az emlitettem kis széken nyugtatja a köszvénytől meggörbült lábát s fogadja a hollandi, díszruhába öltözött küldöttséget, melyet azután bitófára köttetett. Más ellenfelével is keményen bánt el. Nem lehetett nyugodtlelkü, boldog.

Nem arról a királyi palota részről szólok, melyet a spanyol királyok maguknak a zárda balsó oldalán ujabban művészettel, mesterséggel, minden kényelemmel, szőnyegekkel és szövött képekkel, őszi tartózkodási helyül mesésen berendeztek. Az ablakok és a kettős szárnyu üvegajtók sarka aranyból. Arról a nyomoruságos lakosztályról emlékezem csupán, melyet látva, nem tudok elfelejteni, milyen volt. A honnét a néző elkivánkozik, ott élt, az utolsó önsanyargató szerzetes módjára a király. Szobájának kicsi ablakából nézett a főoltárra; halál az ajtajánál, itt szenvedte át a köszvénynek minden gyötrelmét, mig a nagy homokóra kiürült 1598. évben, hosszan

tartó, kínos, undorító betegségben halt meg.[1]) Teste élve elrothadt, megették a férgek.

Nem forgathatta ki sarkaiból a földet, nem változtathatta meg a természet törvényét. Ő neki magának, csúzos bajának ártott legjobban, hogy olyan egészségtelen helyre tette székvárosát, nyaraló helyét.

II. Fülöp betegségében is az Isten ujját látják azok, a kik talán magát az Istent sem hiszik a maga lényében. Szívesen meghallgatok minden véleményt és azután fentartom a magamét.

A nép, mindig jobban szerette, ha királya, templomot épitett, mint kaszárnyát, különösen, ha nincs arra szükség és a nehéz teherből már is több van, mint az adózók válla elbirja. Inkább nézem én ezt a gránit kövekből emelt erős várat, melyből zsolozsmák hangzanak, mint azt a másik kővárat, melyből az embereket lövöldözik.

Potentes potenter agunt. Ezzel a meggyőződéssel hagytam el az értéknek és fénynek fölhalmozását, az egykor nagyon hatalmas, félelmetes spanyol király világraszóló erős alkotását, a kegyeletből alkotott kőcsodát, mely évezredekig állhat fen, és gránitban, nagyságban, a piramisok után következik.

Nézésben is lehet elfáradni. Szellemi jóllakottság után, hogy kitámolyogtam és a nap elusztatta a lomha járásu, tépett felhőket, eloszlatta az ősznek nyirkos hidegét, az élet rendjébe illeszkedve, mentem a természet jóleső csendjébe. A hegy, kellemetesen hüssitette a levegőt. A nap végén, fénytelen komor alkony borult a tájra.

[1]) „En este estrecho recinto,
Murió Felipe segundo,
Quando era pequeño el mundo
Al hijo de Carlos quinto."
Ezen szük szobában halt meg második Fülöp, mikor a világ kicsiny volt arra, hogy ötödik Károly fiát fogadja.

XXXIII.

Aranjuéz.

Jupiter oltára. — Spanyolország szívében járunk. — Pálmalomb a házakon. — Emlékezés virágvasárnapra, Elchére. — Velazquez festette. — Mikor még... — Innét mentek vadászni. — Fülemülék nagy családja. — A természet pompája. — Rózsák özöne. — Fény és pompa kápráztatott. — A padokon. — Az aranjuézi napokról. — Övék volt Európa. — Susogj Tajo. — Megállok és gondolkodom. — Lomb mindenütt. — A Sziget-kertben. — Illatozó bujaság. — Háromszáz éves platánok. — Bachusok, Neptunok. — A Királyné utján. — Rigó- és Mátyás-madár. — A hol összeesküdtek. — Három kilométer hosszu. — Órákig lehet kocsikázni. — A virágok és testvéreik. — A Krisztina-magaslaton. — Vár a kulcsár. — Semmi különös. — A spanyol örökösödési háboruról. — Alhambrára akar emlékeztetni. — Az erkélyről. — Nem Cintra.

Ágytam a természet ölére. Üde lélekkel indultam. Néztem a hajnal hasadását. Fehér ködfátyolokat szaggatott szét. Kilométerkövek mellett jutottam odább.

Ott, a hol a piszkos sárga vizü Tajoval egyesül a Jarama, és van bőven szőlő, méz, legelő, szóval a víz által képezett szögletben, és a hol a királyi javak termékeny, könnyen öntözhető földje van, ott emelkedik Aranjuéz (Aranhjuéz) városka, a rómaiak Ara Jovis-a, a mely elnevezés — Jupiter oltára — adott nevet a városnak, mely most 10.000 lelket számlál.

Spanyolország szívében járunk. A két vízen vert, rostélyos szép hidakon közelitjük meg a várost, — indóháza szebb a többinél, olyan csinos, mint nálunk Magyarországban is a látogatottabb fürdőhelyeken, Herkulesfürdőn például.

Egy ablakban virág, baba, sőt egy kilógó nyelvü krampusz, melylyel a gyerekeket ijesztik. Föltünik a

házakon itt és ott a száraz pálma levél. Falun, városban, a fővárosban, majorsági házakon egyképpen látjuk azt egész Spanyolországban mindenütt, tehát ott is, a hol se híre, se hamva a pálma sudarának, a mint hogy Aranjuéz fás kertjeiben sincs.

Honnét széles az országban a sok pálmalevél, pálmaág? Virágvasárnapja előtt nagy vására van a pálmaágnak, veszi boldog, boldogtalan, ur és szegény, hogy a templomban megszenteltetvén azt, föltehesse a háza falára, ajtó fölött óvszerül a villám csapás-, és hatószerül más kisebb bajok ellen, meglehet, balítéletek miatt is.

Honnét a sok pálmalomb? Egy régi, mór fészekből, Elcheből.

Közel Alicante tengerparti városhoz, van egy pálma erdő, nagy, nagy, 70.000 pálmafa van benne, még a mórok ültették, hogy hasznát vegyék, mert a pálma, az isteni szép pálma, talán valamennyi fa között a leghálásabb,[1]) az olyan hálát pedig, a mely ad, nagyon szeretik az emberek.

Erről a ringó pálmaerdőről nagyon érdekesen beszéltek nekem németországi utazók, a kikkel Spanyolországban megismerkedtem. Sajnálom, hogy nagyon kivül esett az utirányomon, meg nem láthattam. A buja pálmák száritott leveleiből évenkint — ugy hallották — 40.000, magából a datolyából 460.000 frank haszon van.

Aranjuéz város történeténél hagytuk el a fonalat. Minket nem annyira a Tajo parti tiszta város története érdekel, mint inkább a II. Fülöp alapitotta királyi kastély és ennek a tenger színe fölött 519 méter magasságban kiterjedetten elhuzódó lombos díszkertje, melynek egyes részleteit, Velazquez, az ecsetjére méltatta.

Láttuk a madridi Prado-muzeumban a tritonok kutját, a királyné utját. Itt a valóságban látjuk. Ezeken kivül Amor-, Apollo-, Narcis kutját, a többi fuente-nek a nevét, ki sem tudom betüzni az uti naplóm apró, kusza

[1]) A datolya pálmafa bővebb leirását lásd „Keleti ég alatt. Egyiptomban“ cimü könyvem 123—124. lapjain. Aranjuézben, a hol annyi a fa, több szó nem lehet a pálmafáról.

vonásaiból. Természet és művészet versenye mindenütt, a merre tekintünk.

Ha ezt a díszitett képet nézzük és utána a tört oszlopokat, időben megkopott szobrokat, kiszáradt szökőkutakat, melyek a hely szinén feltünően szöknek szembe a régi dicsőség nyomával, akkor mindinkább igazat kell adnunk a költőnek, hogy Aranjuéz szebb napjai elmultanak. Elmultanak, talán végképp el . . . Most az idők járása sem arravaló, hogy kopott, csorbult, töredezett tárgyakat ujakkal cseréljenek föl.

Váltakozik a nap és éjszaka, a legszebb nyarat is kedvehagyott ősz váltja föl.

Mikor még Spanyolország történetét Aranjuézben csinálták, V. Károly vadászkastélyában, II. Fülöp szilfa[1]) sorai között, V. Fülöp kastélyában, melyet XIV. Lajos épitési modorában emelt, akkor itt szebb volt minden, itt volt az ország színe-java. Innét jártak öldöklő mulatságra. Hajtók és ebek hajszolták föl az erdő vadját búvhelyéből, riadtan kergették a véres halálba. Hölgyek lóháton, nyilröptü sólyommal. Fényes ruháju apródok köröttük. A puskázásból, hajszából haza térve, csaptak víg lakomát azután, hogy a tizenhatágu agancsos szarvas összeesett a golyótól.

A turisták érdeklődő raja, a fülemilék dala, ezeknek a kedves szárnyasoknak az elképzelhetetlen sokasága, most is megélénkiti, benépesiti a világhírü kertet. Röpködnek a zöld sátrakban, mint háztáján a verebek. És ha a kastély ismételve leégne, mint többször már, ha végképp elpusztulna, az udvar is végleg elhagyná, elköltöznének innét a virágok, ha a palacio déloldalán lévő de las Estatuas kertnek a kő ékességei is elkallódnának, de a természet pompája, egymaga itt maradna, a fülemülék itt mindig édes otthont találnának még, fiókáik, tilalommal védelmet, a legénekesebb nép szerelmes dalának nem volna vége soha sem.

Állok a Plaza de la Libertad-on s nézem a Diana-kutját, befordulok azután jobbra Isabella (II.) királyi

[1]) Az ulmus nigrát, mely eddig ismeretlen volt Spanyolországban, Angol országból hozatta a király. Bevált. Láttam Madridban is sok szép példányát.

kertjébe, megállapodást tartok még azután két tavacska között a kastély kertjében, melyet határol Herkulesnek köbe faragott bátor, nagy munkája. A rózsának özöne van, most is sok szép példány virit nemes fajokban. Gyepalakok, ügyes kertész kezek munkája, ragyogó színü virágok. A hőség kifejleszti illatukat. Szinek pompája. Magam elé nézek és egy vízsúgár fecsegését hallgatva, elgondolkodom az élet felől, mikor Spanyolországra még jobb idők jártak s vídámabb volt a királyi udvar s a spanyol udvariasság illemének fénykora volt, milyen fény és pompa káprázlatott itt. — A százados kőpadok, fehér márványok, melyeken mély szerelemre gyulladó, képzelemdús leányok, gyengéd, finom, érzékeny lelkek, szenvedélyes fiatal asszonyok simulékony bizalmassággal csevegtek, az alkony derüjében ki itt, ki ott, holdvilágos fényes éjszakán amott, a padok, beh sok titkot zárnak magukba, érzékeny sóhajtozást, tépelődő kérdést hallottak. Én is hallok keserves sóhajtást, — egy rozoga vízgép felől jön. Nem zavar meg. Futkároztak elmémben a képek, tovább, tovább. Csók, a felé hajló hó vállra, pihegő kebelre, harmatozó szemre nyomva. Viszonozva a nőies gyöngédség csókjának a rálehelésével. Költőlélek, sokat írhatna minderről. Máskor, elnyúlt szerelmi sóhajtás, tépelődő gondolkozás, meghalni akarás vágyak teljében, virág szétmorzsolása . . . s. a. t.

Az uralkodó félistenek ide jöttek a kertbe, a való életben a természet öléhez közeledtek, hogy emberekké váljanak. Násznapjukon, nászutjukban itt kerestek szerelmüknek puha, kényelmes családi fészket. Csillogó regényesség, édes valóság. Bájos szerelmi idill. Amare nemora. Fugere urbem. Római szállóigék.

Minden elmulik, a világ dicsőségével el . . . Nem csak az emberek ajkáról tünik el az életlehelet, a népek is eljutnak a sír széléhez, kivesznek az emlékezésből. Van a spanyolnak min elmélázni, ha visszagondol multjára. Övé volt Európa jó része, övé volt V. Károly, övé volt a felfedezett uj világ, uralkodójáé volt az a nagy birodalom, melyben a nap soha sem áldozott le, övé volt az élet, hatalom, övé volt minden, a mit csak megszerezhetett.

A Tajo vize susog nekem multról, enyészetről, mindenről. A Tajo vizéről meg sok spanyol regény szól. A regényekben, beszélyekben, beszélnek azok, a kik it pompálkodtak, elhervadtak, követték a természet örök törvényét. A létben, benne van a megsemmisülés. Susogj Tajo, susogj, nem unlak meg hallgatni, hiszen akkor is ha hallgatsz, mondasz. Magam vagyok, milyen jól esik elmerengni, azon is a mi elmult, a mi van, azon is a mit várok. Hiszen az életben sok öröm van, vegyük észre, keressük meg, hol vár az ránk, ne tegyünk ugy, mint a ki a vadvirágos mezőn halad, és nem veszi észre a virág fejek bólintását, mosolygását, hívását és marasztalását. Más az életvidor ember, más a kéjelgő nyomorult, kiről a spanyol regényekben többször esik szó.

Nem tudom, hogy melyik kertbe lépjek előbb. Kert itt, kert ott, Aranjuézben kert mindenütt. Lomb, mohalepel, százados fák árnya, fölszálló virágillat. Fogva tartanak, mint egy üditő álom, édes mese. Fogva tartanak, talán éppen ott, a hol egykor sóhajoktól volt terhes a levegő.

Egy csinos hídon átmegyek s a Sziget-kertbe jutok. A lomha folyásu Tajoból és a Tajo-csatornából mesterségesen csinálták, a kertet pedig benne, Aranjuézben legszebbnek. Illatozó bujaság. Árnyas helyen, zöld sátorban, kertész, ügyes kézzel most helyez egy nagy bokrétát csipke és fehér papír foglalványba. Vajjon ki lesz tőle boldog? — Háromszáz éves platán fák. Egymásba ölelkező gyökérszálak. Ellenállnak, mikor a természet, haragjában rombol. Költői ez a hely, Schiller Don Carlosának első fölvonása itt játszik.

Első vonja magára figyelmemet, a katholikus királyok Salon-ja. Pompás platán fák ingatják a lombjaikat. Nem tudom, hol is lehetnének ezeknél szebb növésüek? Mégis búsan ingatják a lombjukat, arról susognak a levelek is, hogy itt hajdan szebb élet volt.

Bachusok, Neptunok vannak a Sziget-kertben, szobrok, ugrókutak, márvány medencék. Különös dolog nagyon sok. A Tajo zúgva, csapkodva, ugylátszik mintha kedvetlenül, de azután bőven, pazarlásig ad vizet öntözésre,

mesterségesen duzzasztott vízesésre, vízsugarak játékára, hattyus tavak képzésére.

A Calle de la Reina-n, királyné utján, — mert mintába nyírt lombokból, fasorokból vannak itt az utcák, — a szökőkutas Principe-kert szélén akadok olyanféle picinyitett kerti palotára, mint a versaillesi kertben a Trianon. Ez a Casa de labrador. Most az unalom nyujtózkodik benne, pedig száz év előtt itt szőtték egy összeesküvésnek szálait, arra nézve, hogy a király, (IV. Károly) Ferdinand javára lemondjon.

A vígság teljesen kihalt a házból, nyikorog a padlója, az értékes művészi kivitelü tárgyak, melyek belsejében fölhalmozvák, jobb időkről regélnek. Képek, tükrök, díszedények, porcellánok, márványok, apró színes kövekből összerakott képek, néhány tárgyon bútor művészet.

Kijöve, nézem tovább a kertet, a növényvilág színes bujaságát és hallgatom a rigó trioláinak a pörgését, Mátyásmadár csacskaságát, az apró éneklők hangicsálását. Vígan élnek, gondtalanul. A természet, teli marokkal szórja táplálékukat. Egy szúnyogot látok unalmában nyujtózkodni. Ez is az ő lakomájukra tartozik. Egy virágkehelyben, muzsikáló rovarka. Lakmározik. A virágos mezőket, melyekről balzsamillatu szellők lengedeznek, tizenkét szilfasor metszi, a sorok egy köröndben egyesülnek. Sugarak, a három kilométer hosszuságot meghaladó nagy angolkert részletben. Az utak mentén márvány kutak, szobrok, enyhhelyek, a lombok megkötik a szeleket. A magánosság órájában, érezve magamon a mindenségnek nyomását, padra ülök. Áthat az egyedüllét jó érzése, fák és virágok illatárjában élvezem a zavartalan nyugalmat. A csend, andalitó, az erdő mélyén rejtelmes. Fatövében, nézem a fényes utat csiga nyálából. Ingerlékeny kedély ide jöjjön csillapulni. Fák borulnak össze, árnyat adnak, az összeboruló fákon pedig a romantika árnyéka.

A kert rengetegben órákig lehet kocsikázni, még akkor is ujnál ujabb részletek kerülnek a szem elé. Illatos mezők a fák között, tisztáson. Tarka vadvirágok,

melyeket szelid alkonyok fényes harmata táplál. Andalgásom önkéntelenségében sok szép ponthoz jutok el.

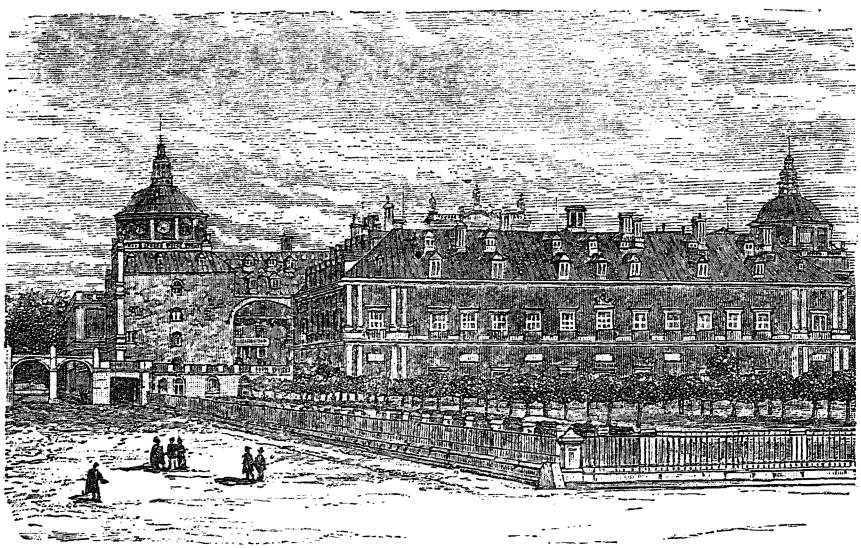
Mintegy 20.000 hektárnyi területü ez a királyi birtok, fáknak, különösen lombos bükkök, égbenőtt tölgyek, ősszilfák, rezgő levelü nyárfák, sötétzöld babér-, narancsfák sokasága, dús levelü gesztenyefák zöldülése, az éjszaki Flórának találkája a délivel. Bőven táplálja a fákat az erdőtalaj, mely, mint a szivacs, fölfogja a vizet. Gyümölcsösök, apró növésü, magas törzsü fákkal, szép példányokkal. Milyen szépek lehetnek, mikor tavaszidőn menyasszonyi díszükben állnak. Milyen jók lehetnek az ágról szedett, királyi asztalra való, nemes, zamatos, fűszeres és mézes gyümölcsök! Milyen édesek és illatosak a fáról szakitott narancsok, egészen mások, mint azok, melyeket féléretten szállitanak nekünk déli országokból. Sokhelyt, a pirosló földiepernek az özöne van.

Ha egy szép napon, fél Madrid lábra állna, mint a mikor bika corrida van, és rózsák virágzásakor elszéledne ebben a nagy kertben, fő- és mellékutakon, a vizijátékok megeresztve, világraszóló ünnepélyt lehetne rendezni a társas élet finom külsőségeivel. Mikor Madrid legszebb virágai, versenyre kelnének az itteni testvéreikkel, ez volna Aranjuéznak legszebb napja, természet ünnepe, szobor szépségek versenye. Van a kertben akármennyi hitregetani nőalak, szfinx, de a pihegő női keblek mégis csak szebbek, szebbek!

Van ebben a kertben sok szép emberalkotás, kétségen kivül igaz az, de legyen még oly ügyes az emberkéz, nem éri utól a színeket, melyeket a természet hoz ki.

Bucsuképpen, érezve a földön mindennek a viszonylagos voltát, emelkedjünk föl a Mirador de Cristina magaslatára. Megállok előbb a könyöklő előtt, azután márványpadra ülve, összedobom lábomat. Nézem a madarak telepedését a fára s hallgatom a lombok összesúgását, erdő lihegését, nézem a hulldogáló faleveleket. Forró szelek szabad játékáva válnak. A szivar füstjét hosszasban eresztve, azon gondolkozom, hogy az ember élete és a természeti képek között milyen hasonlatosság

van. Azután a szép látópontról nézem a Tajo sárgás vizének a csavarodó folyását, mely mint egy kigyónak a hullámos csúszása. Világos szalagként húzódik végig a lombok sötét-zöld országának csalitos kertjein s azután a lovagregények hazájában, Madrid Tempejében látott szépségekkel eltelve, szemek öröme, idegek békója, mondjuk el, hogy vannak még Aranjuézben szép napok! Azon idők után sóhajtva, én is jutottam egy ilyenhez ott,

Az aranjuézi királyi kastély.

más is megtalálja azt ott, csak hozzon magával életkedvet, édent talál még itt, hiszen ugyanaz a nap aranyozza Aranjuézt.

Az erős pofacsontu, szellemtelen arcu kulcsár, vitézségi sebhelylyel a homlokán, csörteti a kulcsait s ásitozva, türelmetlenül várja már a cirádás nagyajtóban a kertben lézengőket, a fasorok közül szállongó pénzes turisták csoportos fölvonulását. Van közöttük nehány vasuti barátom. Sietek, hogy a haladóknak nyomában maradhassak. Zaj kél a kilincsen. Megyek a királyi kastélyt megnézni, miután azt kivülről már minden oldalról meg-

tekintettem. Kert környezi három oldalról a 365 ablakkal biró sárgás-barna épülettömböt. Egész társaság verődött össze; a kertben, kiabálva se szedhettük volna egymást igy össze, most együtt vagyunk az időre. Előbb a természet szépsége, csak azután az ember remekbevaló munkája. A női- és férfinapernyőket lent kell hagyni.

A XIV. Lajos szobrával diszitett márvány lépcsőházon látszik, hogy művész lélek, számitással csinálta meg a szépnek arányát. Karos lépcső. Miért van itt, fölmenet, főhelyen a XIV. Lajos szobra? Ennek története van.[1])

II. Fülöp nem csak a Sziget-kertbe, de ide is magával hozta Juan de Herrerát. Nagyon ismeretes név ez az épitészeti világban.

Szárnyajtók nyitásával jutunk tovább-tovább. A termekben csinos tárgyak, encsenbencs, de semmi rendkivüli, műremek. A király is ugy tesz, mint más közönséges halandó, a tanyai, szőlőbeli szobájába olyan tárgyakat küld, visz ki, melyek már nem állják helyüket a városi lakásában. Ott kün, kevesebb igénynyel lépnek föl az emberek. Kevés bizony itten már a ragyogás.

Egy feszület elefántcsontból, egy sarok szoba, melynek az egész fala porcellán, egy rendkivüli nagy tükör, mégis magára vonja figyelmünket. Egy csilláron, kajdácsok és majmok viaskodása gyümölcsért.

Egy olajfestésü arckép előtt mégis megállok. Hamar elfeledték III. Napoleont az emberek, már csak a történelem beszél róla. Jó kép. A hatalom élvezete látszik az arcból. Vastag bajusz, finom hajlásu orr, különös

[1]) A spanyol örökösödési háboru 1701—1714. évig tartott. Nagy európai háboru volt az, melynek egy részét képezte a Rákóczi-féle szabadságharc is. II. Károly uralkodott, utolsó király a Habsburg ágon. Az ország tehetetlen, fölakarták osztani a hatalmasságok. Ingadozván a spanyol trón, igényt tartottak rá: XIV. Lajos francia király, unokája Anjou Fülöp számára. I. Lipót német császár és magyar király, a ki IV. Fülöp spanyol király leányát birta. Ez is másnak akarta a trónt, másodszülött fiának, Károlynak. József Ferdinánd bajor herceg, rokonsági köteléknél fogva tartott igényt a spanyol trónra. Az angol király, III. Vilmos nem kivánt semmit, csak attól tartott, ha más egy ilyen nagy országot és vele a gyarmatokat megszerzi, akkor lehibban az ő hatalmi mérlege. Osztózkodtak, tanakodtak, hamiskodtak, beleszólt XII. Ince pápa is s lett egy hosszu, vérengző háboru. A történelem is csak hosszasan tudja elmondani. Elég ahhoz, V. Fülöpre szállt Spanyolország és a gyarmatok.

domborságu homlok. A kitől féltek a hatalmak, milyen tehetetlen lett! Talán ez a kép is a madridi királyi palotából került ide, a hol csendes minden. A dohányzó terem, hogy, hogy sem, utánzása egy szobának az Alhambrában, de tegyük hozzá, igen gyarló kivitelben. Egyébként az egész nagy kastélyban semmi különös. Kövésés helyett, domborban kinyomott faldíszek. Az ebédlőteremben szőnyegtelen a keményfa kockákból összerótt palló. Az egészszel nem sokat érünk. Elhalaványult fény, melynek nyoma mégis minden zúgban ott maradt. Inkább néztem négy oldalról, a kapunyi ablakokból, — melyeken egykor a zene szólt ki — a nagy terjedelmü díszkertnek az összét, mely mint egy smaragdkő a gyürüben, ugy válik ki a napsütött szürkés fehér kőzetben. Egy, egész társaságnak való nagy erkélyről pedig egy állóhelyben szélesebb szemhatár alá vontam a környéket. Gyenge borulat kezd terjedni az égbolton, napsütés nem bántja a szemet, jól látok. Látom Aranjuézt a szürke valóságban.

Nem Cintra, nem, nem, de telnek, mulnak az órák nézelődéssel, álomszerü ábránddal, egynapiglan való mulatságra, bőven van, kivált mikor eljön a tavasz, virágaival, madarak dalával, nyáron pedig, mikor lombok között bujkál a napsúgár. Hely, a hova ifju házasoknak elnézni lehet, célnélküli bolyongással időt tölteni . . .

XXXIV.

Toledo látképe.

„Toledo la pintoresca."
Festői Toledo.

„Urbs parva, sed valde munita."
Livius.

Kis város, nagy erősség.

Mint gyűrűben a kő. — Megfogyott. — A kasztiliai nyelv legszebb csengése. — Noé bárkáján. — Vihognak, kacagnak. — Ostorcsattogtatás. — Nyolc pár öszvér. — Tűrik a meleget, a port nem szeretik. — Koldusraj. — A romemlék románca. — Hét halmon, mint Róma. — Szép látkép. — A természet örök zenéje. — Nézzük bárhonnan. — Lefestették.

Mély kék ég alatt remek földön fekszik Toledo, 65 kilométerre Madridtól, ott, a hol a Tajo, a Pirenei-félsziget leghosszab (912 kilométer) folyója, határt szabó sziklamagaslatok között, szeszélyes, sebes folyásában nagy kört ír le és sok malmot hajt. Kis hajók sem kelepelnek a folyón. A hullámvert, rombolhatlan szirt magaslatok, egy-egy városrészt emelnek. Mint gyűrűben a kő, a tenger síkja fölött 529 méter magasságban, víztől körülmosott hét-halmos sziklafensíkon fekszik Toledo, Kasztilia ősrégi városa, Spanyolországnak híres erőssége, egykor másod legnagyobb városa. Még a XIV. században is volt 200.000 lakósa, most csak 22.000.

Toledoban a legtisztábban és legszebben beszélik a kasztiliai nyelvet.

A kastillejoi-toledoi szárnyvonal véget ér. Emeletes társaskocsin — mondjuk Noé bárkájával — jutunk a városba. Tele van a kocsi emberrel rakaszolva, a tető,

málhával. A banquettán három ember szorong. Megjegyzem, hogy a banquetta itt, bakon való ülést jelent. Vihognak a lányok, görcsösen kacag egy asszony, pereg a nyelv. Szeretik kihagyni a szóból a magánhangzót. Nehéz őket megérteni, de a beszédes szem, a szem, az mindig sokat mond. Nyolc pár öszvér van befogva és egy gyeplős, az előlovas számára. Nagy csörömpölést visznek véghez a rézdíszükkel, rajtuk ide-oda lóbálódik a sok, színes bojt, csengetyük csilingelnek rajtuk. A kocsis emberek hajtják az állatokról az alkalmatlan, szúnyogforma kis legyeket.

Hosszu nyelü, szétbontott ostorral csattogtat és pattantgat a főkocsis, hol szép szóval biztatja, nógatja a vonó állatokat, hol meg szitkozódik és a magas üléséből dörgedelmes hangját ostor suhintással kiséri. Nem éri el cserditő ostorával az elsőket, porfelhőben nem is látja, de annál erősebben tartja a gyeplőszárat. A nagyobb emelkedéseknél, a hol az ut nehezedik, még egy második, gyalog tartó ostoros segiti az öszvéreket biztatni és ütlegelni. Folytonos az ostorcsattogás. Porzik az ut, néhány méter magasan. A kocsi ablakai lecsukva. A spanyol tűri a meleget, de a port nem szereti, attól irtózik, a portörlőrongyot sürün használja, de most sokat kellett nyelni az országuton! A Puerta del Sol, kettős tornyu, — gömbölyü és négyszögletes — régi épitkezésü, de igen szép kapun áthaladva, célhoz közel vagyunk. Csakhogy nincs baj, véltem elgázol az emeletes kocsi valakit, mert a mikor nekilódult, a szük utcán is vágtatott. Az emberek ügyesen húzódtak meg a kapualjakban, kapusikátorokban, a házak és ajtók mélyedésében.

Kanyargó ut szélén, az Alcantara-hídnál, rongyos koldus csőcselék, a ruhából nem juthat már a fonyadt karjukra és lábszárukra. Megrohannak egy társas kocsit, melybe négyes van fogva.

Festői látványt nyujt sziklamagaslaton, a San Servando várkastélynak romja, a mely alatt haladunk el.

Egy kedves monda élénkiti meg a komor romemléket. Mikor még az élet tanyázott benne, Galafer volt

az ura, egy afrikai kis királynak a fia, nemes szívü, jótékony, adott minden szegénynek.

Galiana volt a leánya, szép, mint az álomlátás. Szereti és őrzi, pompás kertet varázsol elő neki ugrókutakkal és virágokkal, melyek között legszebb Galiana. Híre terjed.

Bradamantus, óriás és király, hall róla, jön és udvarol a szépségesnek, de ez meg nem hallgatja.

Egy lovagjáték alkalmával V. Károlynak a szeme megakad a szépségen, a ki szívesen fogadja a császárkirályt, szívébe veszi. A fejedelem, párbajban megöli az óriást. Galiana fölvette a keresztséget és a császáré lett. —

A Campanarioból igen szép a város látképe. Hét halmon épült, mint Róma. A székesegyház tornya és a magaslaton négyszögellő Alcázar, egyéb süveges és lapos tornyok sokasága, nagyszerü; emlékszerü épületek kiemelkedése a közből, valóban festői. Hova-tovább nézem, mind szebbre válik előttem Toledo.

Alul, a Tajo (Taho), a többhelyütt lomha folyó, itt, szük sziklamederben szorul össze. A gyors folyásu Tajo, fortyogással, hol torlódással ostromolja mindkét oldalról a sziklafalakat. Örök zenéje a természetnek, mely mindig uj és szép marad.

A házak fölkapaszkodnak a csupasz szirtekre, a házak faláról, lebocsátott folyondárok. A hol nem lehet már hajlékot verni az aláhajló kőhegyen, kigyózó utakat vágtak, hogy a hídról a városba jutni lehessen. Ez a kép látványos, festőművész ecsetére méltó, a mint hogy meg is próbálkoztak vele, a kik értettek hozzá.

Nézzük akár a város keleti oldalán lévő Alcantara-hídról, akár a nyugoti részen ívellő Szt. Márton-híd tájékáról. Mind a két nevezetes hídra, bejárati kapura még rátérek, most csak sietve nézzük meg. A város kies fekvését nem győzöm a nézéssel. A természet erőditvénynek alkotta. Urbs parva, sed valde munita. Livius, a római remekíró jól mondja.

A szállodába érünk. Az utközi por lemosása. Az ebédcsengetyü megszólalása.

XXXV.

Toledoról.

„Spanyolország koronája, a mindenség szemfénye, a hatalmas gótok idejétől fogva mindig szabad, a császári Toledo.“

Toledo címe.

Összecimbált név. — Mater dolorosa-város. — Ádám, mint király. — Nemcsak Babilonban vannak romok. — Szűk utcák. — Kezet egymásnak az ablakból. — Szeges tölgyajtók. — Minden mogorva. — Sereno, bakter. — A keresztény tudomány fészke. — Ximenesről. — Bismarck esete. — Nyolvanezer arany jövedelem. — Papi szervezet. — Főváros volt. — Spanyolország Esztergoma. — Lehanyatlott. — Lope de Vega bölcsője ringott. — Bajban voltam. — Segitek magamon. — Vége jó, minden jó.

rómaiak Toletumából, a keresztény korszakokban össze-vissza cimbálták nevét a népek, a kik itt laktak, ajkuk könnyebb járása szerint idomitották, mig megkapta mostani nevét.

Régi híres, erős, komor város Toledo. Forró nyárban, sül a gránit magaslaton.

Kétezer éves a Mater dolorosa-nak elnevezett nagymultu város. Alapitásától nagyon nagyot szaladt az idő. Történetét fölviszik — némelyek — Jafet fiáig, Jubalig, kit a város alapitójának mondanak. Mások Nabuchodonozorról regélnek, a ki a zsidókat kikergette országából, s azok, a kik ide származtak el, alapitották Toledot. Ez a zsidó szó toledoth, régi nemzedékek városát jelentené.

A szent monda még tovább megy. Azt mondja, hogy Ádám volt Toledonak első királya. Már az igaz, hogy ebben a nagy idő óta — mióta? nincs rá biztos felelet — fenálló városban, melynek eredete homályos régiségbe vesz, egymást fölváltva uralkodtak egyiptomiak, feniciaiak,

gótok, zsidók, mórok, végre a spanyolok birtokába került. A VIII. század végén Vamba, a híres gót királynak volt a székhelye, a ki gazdagitotta, tatarozta Toledot. A cadixi feniciaiaknak tulajdonitják legtöbben az ősváros alapitását. Anélkül, hogy a dolog mélyebb taglalásába bocsátkoznánk, tudjuk azt, hogy a város történetével kapcsolatosan, több név bukkan elő a multnak ködéből. Nem csupán Babilonban, Persepolisban, Athénban és Rómában vannak romok, melyekhez egy-egy történelmi név van kötve, van rom szétszórva az egész világon, a hol emberek laktak, hadakoztak, marták, ölték egymást, viseltek véres háborut a földért, melyen fölépitették lakhelyüket.

Kőhullámokra, összevisszaságban rakva, arab jelleg, tekervényes és szük arab sikátoraiból, zsákutcáiból semerre nincs kilátás. Az átellenes házak gerendái csaknem összeérnek. A mórok kedvelték a zig-zúgos szük közöket, kifeszitett szőnyegekkel tartották föl a napsütést. Most is némely, heves napsúgárnak kitett utcában, ponyva alatt járnak. Egynémelyik utca csakugyan olyan keskeny, keleti, hogy az átellenes házak ablakaiból kezet adhatnak egymásnak — a szerelmes párok, a kiálló vasroston át még könnyebben érhetik egymást.

A házakon kevés ablak, télen hideg szelek látogatnak le a hegyekről, nyáron hőség fullasztja a lakókat.

A kapukon, tölgyajtókon négyszögü szegfejek, kocogtató vas. Minden az erősségnek nyomát viseli, „háremét, zárdáét“ mint egy iró megjegyzi. Ellentét ezekhez, a lezárt redőny. A merre tekintünk, minden mogorva, a mórok kiűzése után is igy maradt. Most is ezek épitési módja szerint emelik a házakat. Rozsdás alabárddal őrzik azokat éjszakáról-éjszakára. Szép neve van itt a lámpásos bakter bácsinak: Sereno. Onnét maradt az éji őrökön ez a név, mert régen azt is ki kellett kiáltaniok, hogy milyen idő van. Mert legtöbbször ezt hangoztatták: sereno (derült), maradt rajtuk a sereno elnevezés.

Valamikor főváros volt. V. Károly uralkodásáig a kasztiliai királyoknak volt a székhelye. Világi és egyházi hatalom pontosult össze benne, zsinatokat tartottak itt,

virágzott a városban a keresztény tudomány, Toledo érsekei, Spanyolország legfőbb katholikus papjai. Valamikor ugy, mint a magyar főpapok, sereget adtak. A nagy államférfiu Ximenes (Himénesz) de Cisneros, bíbornok, a ki alatt Spanyolország fénykora, harmadik királynak neveztetett.

Emlékezzünk alkalmilag Spanyolországnak erről a kitünőségéről.

Ferdinand halála (1516) után, Spanyolország kormányzója lett, kiskoru Károly alatt, de ez, nagykoruvá válván, teljesitett kitünő szolgálatai dacára elbocsátotta gorombán. Meghalt számüzetésben, megtört szívvel. Bismarck, a diplomaciai óriásnak esete nem volt első, sem utolsó, de azért érdemeivel, nem maradt alatta az elismerésnek.

A spanyolországi legfőbb papok nagy vagyonnal rendelkeztek, a tudományt, irodalmat, művészeteket irányitották, kezükben tartották Spanyolország ügyeit, igazgatták az országot, hatalmasok voltak. A neveztem bíboros érsek, kasztiliai főkancellár és a nyomozó kínvallatás feje, — évi 80.000 arany jövedelemmel, — a seregére mutatott, mikor a grandok ellene szóltak. Kitünő volt a papi szervezet Toledoban, ebben a papi- és templom városban, királyi székhelyen, mely már a nyugoti gótok idejében (567), a mórok ide nyomulásakor (711) is az volt. Igazgatták Damaskusból, Bagdadból, Córdobából, azután is királyi székhely volt, mikor a kasztiliai és leoni királyságok, majd az egyesitett Spanyolország fővárosa lett. V. Károly nagyon szeretett itt lakni. Fénykorában, a kasztiliai királyok idejében, 158 pap állt az első főpap szolgálatában. Már csak volt. Most zsibbadt város, erői elbágyasztva. A közélet nemes hajtásai elsorvadva. Kátyuiból, belátható időn belül ki sem emelkedhetik. Spanyolországban egyik város a másiknak nyelte el a fontosságát.

Toledo, Ximenes alatt érte el legnagyobb virágzását, azóta lefelé halad az egykori földi hatalom városa, most is lefelé megy, hogy nem került forgalmas vasut mellé. Gyéren vannak kivilágitva gyalogjárói.

Még mindig itt lakik az ország főpapja, Toledo,

Spanyolország Esztergoma, de azért Madridban is van egyházfejedelem. Budapest az egyetlen főváros Európában, a hol nem székel megyei püspök. A királyok elköltöztek Toledoból Madridba, ezzel abban maradt a város fejlődése, mikor virágoznia kellett volna.

Itt született, élt Lope de Vega, nehány színművének Toledo a színtere. Azóta sok, porba omlott, „az emlékek archivumából, a spanyol dicsőség Pantheonjából," — mint Madoz, Toledot nevezi.

Toledoban, bajban voltam. Rendes eljárás az, sietségben, hogy ott felejtünk valamit. Elhagytam a német szabatossággal megírt vade mecum utikönyvemet. Se leírás, se térrajz, elveszett a tudományom. Itt állok egyedül ebben a messze, idegen országban, érdekes városban, melyben senkit se értek meg és engem se ért senki. Keresek hasonló könyvet, összejárom a könyves boltokat, de nem találok nekem megfelelőt. Idegenbe ékelve, szétfoszlott reménynyel hogyan segitsek magamon?

Veszek egy címképes, vászonkötésü könyvet. Toledoról, volt benne 23 nagyobb kép. A város nevezetességei. A rajzokat bökve, mutatom a vezetőmnek, hová vezessen, mert szó sincs arról, hogy egymást megértsük, igy azután kétszer, háromszor annyi időbe került az, vele, a mit magam hamarább és jobban elvégezhettem volna, ha a volna nem lett volna, a könyvemet el nem vesztettem volna.

Napok után, nehány állomást visszamenve, szerencsére megtaláltam egy vasuti állomáson az uti könyvemet, a hol akkor belőle olvasgatva, egy padon elhagytam. Örültem, mint a ki kincset lel. Francia nyelvvel segitettem magamon és egy urral, — bizalmat keltő volt a külseje — a ki ismét magyarázkodással és spanyol szóval boldogult az állomás főnöknél. Utólag tudom meg a könyvemből, mit is láttam tulajdonképp Toledoban. Jó, hogy hamarosan és szerencsésen előkerült a könyv. Őriztem azután, mint szemem világát. Örömemben az aranjuézi állomás főnököt feketére meghivom. Borral végeztük azután, nagyon jó spanyol borral, melyet a vasuti ven-

déglős, a főnök iránti szívességből válogatott a legjavából. A főnök jó helyet biztositott a számomra, mikor tovább utaztam és ez nagy sor Spanyolországban. Igy láttam meg Aranjuézt másodszor is, igy maradt meg Aranjuéz az emlékezetemben még jobban.

XXXVI.

A toledoi székesegyház.

Építészeti csoda. — Hely, a hol mindig templom állott. — Magas torony. — Kilátás. — Hetvenegy szék, ugyanannyi kanonok. — Silleria. — Nagy arányok. — A nagy harang elhangzik Madridig. — Ximenes főoltára. — Mosarábe kápolna. — Boltozatok és oszlopok. — Világhirü kórus. — Müvészi rácsozat. — Egyik se közeliti meg. — Nincs tere. — Nyolc főbejárás. — Az ajtók neve. — Mérges sekrestyés. — A hová kitették a talált gyermekeket. — Találó sirirat. — Térdelnek, selyemben ülnek. — Este a szinek előlépnek. — A toronyban. — Furcsa harangozás. — Milyen lehet a nagy mise? — Milliókat érő templomkincs. — Tükör a sekrestyében. — A papok pásztor kalapja. — Tisztelik a papokat. — Toledo és Heliopolis. — Riasztó hirek. — A legszebb kórus oda van.

Lelkem elmerült ennek az építészeti csodának kivül, bévül való nézésében s szabadon szárnyalt a gondolatom imádság alakjában föl, a homályba, sugártalan sötétségbe vesző oszloptetők fölött magasan az ég ürbe Istenhez.

Azon a helyen, hol a toledoi főegyház emelkedik égnek, a kereszténység kezdetétől mindig templom állott. Toledonak már 300. évben volt püspöke és már 681-ben itt volt Spanyolországnak primása, habár ezt a méltóságot csak 1088-ban kapta tényleg a toledoi érsek. Az első székesegyházat szt. Jenő toledoi püspök alapitotta. Ezt a mórok dsámivá változtatták át, éppen ugy, mint a törökök Konstantinápolyban az Aja Szófiát. Mert a mohamedán nép templomot nem rombol, ha valahol valami szépet talál, fölhasználja azt a maga céljára. Nem igy a keresztények. Mikor a török Belgrádból kihúzta a lábát, a szerbek rombolni kezdték a mecseteket. Nagyon kár volt az, Isten házának beválik minden szép építészeti forma, a bizanci és gót nyilások épp ugy, mint az

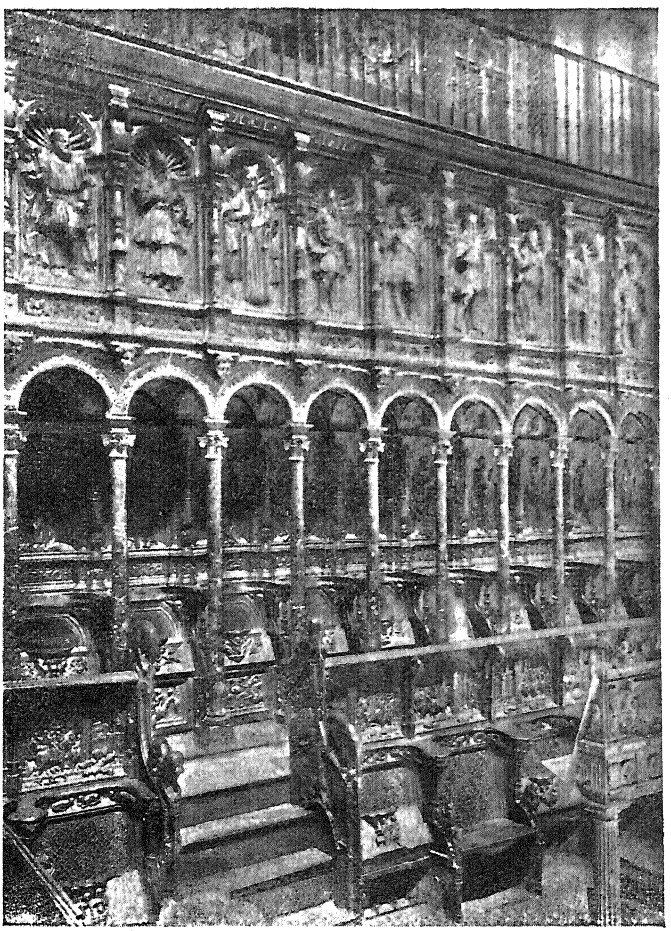
arab patkó ívek. Ma már túllehettek volna az ilyen kérdéseken Ádám fiai.

A mostani székesegyház alapkövét III. (szt.) Ferdinand spanyol király tette le 1227-ben, 266 évig épitettek rajta, mégis csak az egyik tornya van 107 méter magasan kiépülve, a másiknak a helyén nyolcszögletes kupolát csináltak. Igen szép, cifrázatos, erkélyes. A toronyból, város fölötti nézponton kilátás nyilik az ószerü városra, tornyok rovátkáira, omladványos házfalakra, kéménytoldókra, tetőcsoportra, a magas ívü hidakra, Tajo vizére, a szirtes, vadregényes földre le. Komor kép, mely csak a város kertföldeinél színesül kissé. Sötétszínü narancsfák elevenitik föl a szürkeséget, de az alkonyat bíborában, minden széppé válik. Belemélyed tekintetem a felséges távolba, egy irányba nézek, mintha megbűvölve lennék.

Az öt hajóra oszló, nagyméretü székesegyház épitészeti izlése gót, francia, renaissance és barokk, szerencsés összhangba hozva. Haltak és születtek a templom épitő mesterei, Pedro Pereztől nevük egy egész sor. A templomnak hosszu története van. Megnövesztették a templomot, melynek belső hossza 130 méterrel, beillik kisebb utca hosszának, szélessége 66 méter.

Anyaga gránit. A torony óriási harangjának súlya 17.800 kilogram, üregében elfér kilenc ember, morgó szava, bömbölő hangja elhallatszik Madridig. Spanyolországnak ezt a legnagyobb harangját 1637-ben öntötték. Még más tizenkét harang is van a toronyban, kis Miska valamennyi hozzá képest. A Capilla mayor-, vagyis a szentélyben lévő, magasan fekvő főoltárhoz, ennek öt emeletre osztott háttáblájához Ximenes Ferenc bíbornok neve és izlése füződik. Rajta, körülötte, oszlop, szobor, angyal, több karu gyertyatartó, mennyezet, életnagyságu ó- és ujszövetségbeli alak, völgyelt faragvány. Látszik, hogy a pénzt nem kimélték. A kórus nagy és gyönyörü, csak az a kár, hogy nagyon sötét, dacára annak, hogy 750 ablak, illetőleg ablakrózsája van a templomnak. Egy ablakrózsa, különösen nagy, 33 méter magasságig emelkedik. A 62 boltozatot 88 fejdíszes oszlop tartja. A mi

a templomban van, minden nagyarányu, a méla hangon búgó orgonák, a márvány munkák, a színes ablakfestészet, főoszlopok. A megszámlálhatatlan kisebbekről, oszlopfőkről, oszlopalapokról nem is szólok.

A székesegyház kórusa.

A diófából művészileg faragott székek száma hetvenegy. Ennyi kanonokja volt előbb a székesegyháznak, most csak husz van. A karimát ezek is elvégzik. Egy, az öregebbek közül, tarlós szakálu, talán külön imája volt, elkésetten, lassúdad lépéssel most halad el mellettem.

Vörös, csimbókos négyszögletes papsapkáját a kezében tartja, baljában imakönyv. Nagy a pápa-szeme, fáradt a nézése. A székek fölött ugyanannyi finom metszésü márvány oszlop, a híres toledoi jaspisból, gót ívek, ezek fölött is ülések, ugy veszik ki magukat, mintha páholyok lennének, minden ív fölött egy-egy ószövetségi alak teljes életnagyságban, dombormüben. A székek favésését legszebbnek mondják az egész országban, Domingo Cespedes remeklése, Granada visszavételéből jeleneteket ábrázolnak fadombormüben. Ebben a silleriában művészet van. A mit az izlés megteremt, a művészet fában, érczben, kőben, színben kivisz, az mind megvan a toledoi székesegyházban és a vele kapcsolatos zárda palotában, melynek boltozatos folyosóján, kitünő világitásban nagy és remek falfestmények.

Könnyebb volna egy képtárt leírni tüzetesen, mint ezt a művészeti muzeumot, mely fönt is, lent is ragyog a színes márványtól, drága aranyozástól, érctől és üvegtől.

Ugy vagyunk az oszloprendes, oszlopcsomós és csomópilléres toledoi főtemplom leírásával, mint az egyszeri anyóka volt a pap szépszavu szónoklásával. Mikor azt kérdezték tőle, hogy miről is beszélt a pap? csak azt ismételgette, hogy az olyan szépen beszélt, hogy el sem lehet mondani azt. Az utirajzok szük keretébe ezt se lehet beleszoritani, mikor egy hét kellene ahhoz, hogy a főtemplom minden kincsét, nevezetességét megnézhessük.

A spanyolországi székesegyházakban, — az Escorialt kivéve — a főoltár előtt nagy tér van hagyva. Ezzel kapcsolatos a kórus, püspök, kanonokok és a papság székeivel. Orgona, többnyire a kórus mindkét felén van. A főoltár és a kórus ugy veszi ki magát, mintha templom volna a templomban. A híveknek nincsen helyük ebben a kisebb, elzárt templomban, csak egy rácsozott kereszt folyosón járhatnak át, ha a hely engedi, a trascoron maradhatnak. Rendesen drága a művészi rács.

A székesegyház negyven oltára, nagy oldalkápolnája között legszebb a bizanc-arab épitkezésü, nyolcszögletes

kupola alatti Capilla mosarábe[1]) és a királysírok kápolnája.

Toledo negyven temploma közül, egyik se közeliti meg a székesegyházat. Erőlködnek a tornyok, hogy adjanak magaslást, de a székesegyház, valamennyi templom közül kiemelkedik, mint valamely öreg anyó az unokái közül. Kár, hogy nincs tere, mert a mit itt Plaza Mayornak neveznek, csak terecske az, a templom magas fala mellett házak lapulnak meg. Előttük járdaszélesség terjed el. Megfájdul a nyakszirt a tartós fölnézéstől. A többi templomokat is kis utcaközök választják el a háztengertől.

Nyolc főbejárása van a világ egyik legnagyobb és legpompásabb templomának, művészi bronz ajtók, értékes faragványok. Legszebb ajtai a főbejáratnak, a torony és kupola között. A középső legnagyobbat a „bocsánat" kapujának nevezik. Ez a legeslegszebb. Mellette az egyik ajtót a „pokol"-énak, a másikat az „ítélet" ajtajának nevezik, vagyis spanyolul: perdon, inferno, justicio.

Nem nézhettem meg egyfolytában a világhíres templomot, az idegeneknek nem szabad az isteni tiszteletet, a kanonokok mormolgatását, kisebb papok seppegését zavarni. Hosszu, violaszínü felső ruhás egyházfi és silenciarios őrködnek a rend megtartása fölött. Az egyik, hosszan lenyúló, bibircsókos, kiélesedett sasorru, — feje lopótök hosszuságu — éppen dúlt-fúlt. Nem tudom én kivel, mi baja volt. Mélyen búgott mint az orgona, fölindulástól kivörösödött az arca, melyen a düh látszata. Az idegenek láttára fölindulását leküzdötte, haragja néhány fokkal lejebb szállt a hanglétrán. Magas ember volt, az istenadta, vele létrán kellett volna beszélni, ha nem lett volna konyult, mint a zaragossai torony. Uszályos vörös ruhába bujtatott, a misézö papot kiszolgáló gyerekek is igényt tartanak a borravalós idegentől apró

[1]) Mosarábe, e szónak értelme? A keresztény Toledo bevételénél a mórok nagy kiváltságokat adtak a keresztényeknek. A kik ezeket elfogadták, azokat mosaráboknak nevezték, isteni tiszteletük mosarábe volt, ezt az isteni tiszteletet, mely a többi keresztények isteni tiszteletétől különbözött, tartották fen ebben a mosarábe kápolnában, később is megmaradt.

pénzmagra. Annyian vannak, hogy arra gondolunk, hordja el őket a szivárványos zivatar.

A templomból kimenet alkalmával figyelmeztet a vezetőm egy homorúra faragott márvány köre, melynek bőrvánkusára tették ki a talált gyermekeket, kiket azután a szerzetesek fölneveltek. Ehhez a helyhez közel Forto Carero bíbornok nyughelye. Sírköve föliratos részén olvasom: Hic jacet pulvis, cinis, nihil. A por, hamu és a semmi nyugszik itt. Ugyanezt a fölírást olvastam Rómában a csuklyás barátok zárda templomában az alapitó Barberini bíbornok egyszerü sírfedőlapján. Csakugyan por és hamu immár mind a kettő, egyformán az elhunytak elképzelhetlen sokaságával. Hamvakon járunk, földdé vált emberek porán.

A spanyol templomokban nincsenek padok, a hivők térdelnek, a nők gyakran a padolaton ülnek kecsesen, selyem szoknyában is.

Estefelé érdemes ebbe a templomba bemenni, mikor a nap alkonyatra szállásakor, éles fényben megvilágosodnak a sötét boltozatok, előlépnek a sötétbe vesző színek, a nagybecsü ablakfestményeken, meg-megragyognak a csillárok kristály üvegei. Egyszerre két, három vezetőm is volt, a templom szolgái, tekintetükre se méltatják az emberemet, itt nekük nyilik a kereset. Apró, kopogó lépéssel közeledik a templomszolgák feje, a ki rendet csinál közöttük.

El nem mulasztottam a toronyba fölmenni. Reggeli órát választottam erre, a toledoi hegyekre kilátást élvezni, egyveleget látni. Éppen órát ütött, mikor fent voltam. Zúgott a harang siketitően. Csunyán harangoznak, nem tudnak összhangban kongatni, mintha félre vernék a harangokat, zsongnak-bongnak. Ez, a harangok sajátos elhelyezésétől van. A harangok ugyanis húzáskor nemcsak ingaszerü mozgást végeznek, hanem még körben is, a tengelyüket, nyelvcsapjuk körül táncoltatják. Máshol ezt nem láttam. A harangok tartósságára jó lehet. Megyek fölebb csigádad szűk lépcsőn.

Képzeletem elé varázsolok egy, segédkezéssel mondott nagy misét, — milyet Rómában a szt. Péter temp-

lomában szt. Péter Pál napján láttam — a hívők több ezernyi sokaságát, Spanyolország egyházi fejedelmének reszkető hangon énekelt mise előszavát, hozzá a kisérő orgonát. Szép és épületes dolog bizony az. Salamon fényes templomának ószövetségbeli ünnepélyes isteni tiszteletére emlékeztet ez az ujszövetségben.

Már az igaz, hogy a nagyszerüségig épitették a katholikus templomokat ebben a par excellence katholikus országban. Az isteni tisztelet bennük olyan fényes, a milyen nincs más vallásfelekezetnél. Ezt az ünnepélyességet ócsárolni szokták azok, a kik nem szeretik a tömjénfüstöt.

Milliókat érő kincse van a székesegyháznak, aranyhimzetü misemondó ruhákban, egyházi ékszer tárgyakban, talán leggazdagabb a világon. Sajnálom, hogy nem láthattam az „ecclesia dives toledana"-nak ezt a kincseit, csak egy ékköves és ezüstcsattos imakönyvet és egy régi vérkönyvet, melyben a vértanuk története van. Tükröt itt is láttam a sekrestyében. Hiszem, hogy a pénzalapjából, ha egészen is összedőlne a székesegyház, fenixként kelne ki törmelékének a porából. A többi székesegyházról ezt nem gondolom. A mesterek, csak időnként születnek.

Papokat látunk, közöttük egy nagyon kövér arcut, erősen domborodó hasut, pedig kis fizetésük van itt az oltár szolgáinak. Az oltár ugyan nagyon gazdag, de ők maguk szegények. Káplány, egy koronánál alig jön többre naponként. Különös formát kap a széles peremü kalapjuk azáltal, hogy a széles karima kétoldalt föl van kunkoritva és zsineg által összekötve. Hengert mutat az. Rendesen palástot is hordanak a spanyol papok. Hosszu köpönyegük széle, idestova szárnyal. A nép, tisztelettel hajlik meg a papok előtt, szeretik a lelki pásztorukat.

Toledoban volt az egyházi tudományok képviselőinek a székhelye, mint a világi bölcseké egykoron Heliopolisban. Az egyiptomi épités emlékeit, a templomromokat elsöpörte ott az idő szele teljesen, csak a Naptemplomhoz vezető utról, a sok közül, már csak egy obeliszket láttam állani, mult idők csodálatára, hogy emlékeztessen.

Toledoban azt hittem, hogy a rendületlenül álló felséges istenházában, az idők során időtlen időkig fogják még hirdetni az Úr dicsőségét. Pedig most (1903. dec.) mikor e sorokat írom, Spanyolországból riasztó hírek kelnek szárnyra s bejárják a világot, hogy a toledoi székesegyháznak a kórus-, a legszebb kórus fölötti boltozata bedőlt és veszély fenyegeti az egész templomot. Világveszteség számba menne a toledoi dom elpusztulása, de azt hiszem, megmenthető lesz. Nagy kár, igyis, hogy a legszebb kórus odavan.

XXXVII.

Toledo nevezetességei.

Alcázar. — Csak egy maradt. — A város fölött uralkodik. — Elragadó kilátás. — Elcsapom a vezetőmet. — Forradalmak, kivégzések. — Mór királyné jutalmakat osztott. — Kofa népség. — Monda a feszületről és lámpácskáról. — Ave Maria. — Alcántara-híd. — Emberek a környékről. — Nem lehet kihagyni. — Nyögte a mórok igáját. — Sok régiség. — Visagra. — Itt is kétfejü sas. — St. Leocadia. — A hol a toledoi pengét gyártják. — Szt. Tamás-templom tornya. — Santa Maria la Blanca. — Patkó ívek, szép oszlopok. — Gyönyörü kővirág. — San Juan de los Reyes. — Rabbilincsek templom falon. — Kőcsipke. — Torquemada arcképe. — Repkényes rom. — Vágóhíd mellett. — A megszöktetett szép Florinda. — Egy királyi koronába került. — Viz és vízhordás. — Szt. Márton-hídján. — Megénekelték. — Nézem a Tajot. — Monda a hídról. — Monda arról, hogy a kenyér rózsává változott. — Noche toledana.

székesegyháztól, a kereszténység nagyszerü épitkezésétől csapjunk át a mór világ kiváló alkotásához s nézzük meg az Alcázart.[1])

A város közepén lévő érseki palota során jobbra csavarodok az ódon, mintegy félezer éves, Herrera által épitett, két, keresztben végződő toronynyal szépitett, Casa de la Ciudad terén, — melyről még a legjobb kilátás van a főtemplomra — nehány más kis téren, meredek sikátoron át, hova nem ér a napsúgár és a kocsik a gyalogjáróra szorulnak, az Alcázar felé irányitom lépteimet. Toledo négy antik Alcázarjából csak ez az egy maradt. Egymagában áll, Toledo legmagasabb halmán négyszögellik. A négy saroktornyos, hatalmas épület, fehéren káprázódik előttünk, mert erősen veri vissza a nap sugarait. Óriási kocka alakjáról, hamarjában azt se tudjuk, voltaképpen micsoda, vár-e az, vagy

[1]) Alcázar, Al kaszr, = vár, kastély, caesar laka.

egy kastélyrengeteg? Megakasztja lépteinket. A nagyajtóban katona áll őrt feszes mozdulatlansággal.

Az égnek meredő, a város fölött uralkodó épület ablaksoros egyszerű falait nézve, de meg az oszlopsoros és díszes, köbe vésett, kétfejü nagy, császári sasmadárral ékesitett bemeneti kapu látása után se gondoljuk, belül milyen íves és gránit oszlopsoros folyosókat találunk földszint és az emeleteken. A 32 ív meglep a szépségével, alattuk, földszint, órákig elsétálhatunk, anélkül, hogy máshova vágynánk menni, mást akarnánk látni, annyira hatnak szépérzékünkre a pompás dóriai oszlopfők.

Az oszlopfolyosóval körülzárt udvar közepén V. Károly, Tunis legyőzőjének, a félvilág urának szobra. Maig büszkék a spanyolok az ő Károlyukra, hasonlóképp a Habsburgok. Délceg katona tiszteket látok ki-be járni. Papirszivarka, egyiknek a szájából se hiányzik.

A négyzet alaku épitmény erkélyéről elragadó kilátás a székesegyházra, a városra, környékre, Tajo félkör folyására. A nagy épület most katonai laktanya. Olyan lassan épült, hogy szálló ige lett belőle, igy hangzott: Akkor lesz meg, mikor Toledoban az Alcázar fölépül.

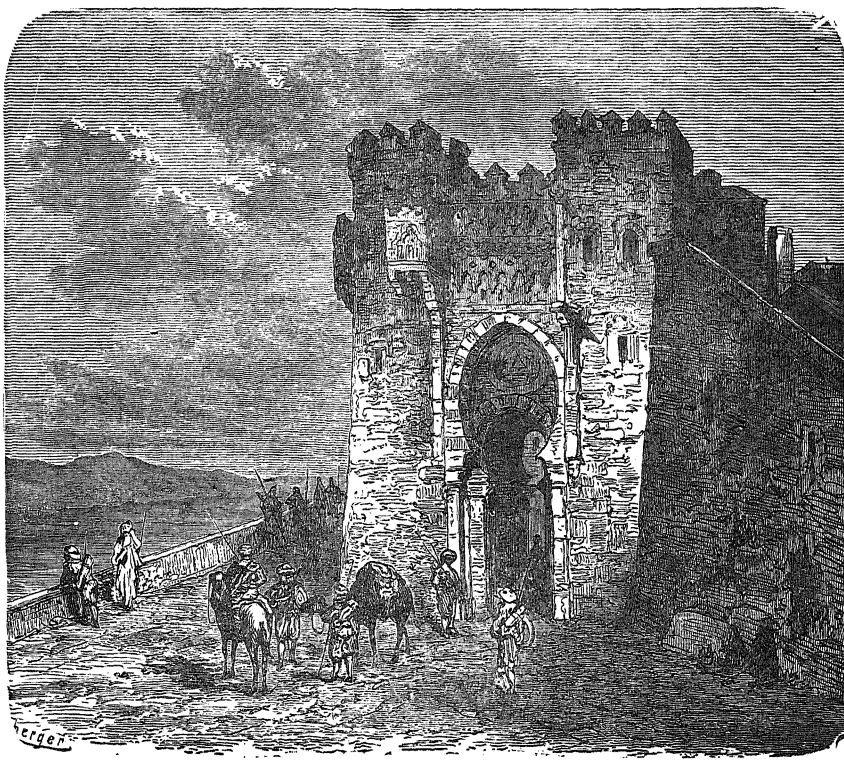
Vezetőmmel nem vagyok megelégedve, mást veszek. Ez beszédesebb, meg is értjük egymást valahogy.

Átmegyünk a Plaza Zocodoveron, melyet ma Plaza Constitución-nak divatositottak. Valamikor ezen a téren keletkeztek a forradalmak, történtek a kivégzések, tartattak az ünnepélyek. Egy szépséges mór királyné itt osztott ki jutalmakat a bikaviadoroknak.

Most jó népéleti tanulmány esik e téren, összeverődik sok alak, de azért a fü is fölveri helyenként. A tér, előbb, nagy kereskedésnek a piaca volt. Különböző népek fiai itt cserélték ki árujokat. Most cipőfoltozók, kés- és olló köszörüsök tanyája, hús- és gyümölcsárulóknak a vásártere. Kofa népség. Apró fekete táblácskákon hirdetik, ki, mit árul, mennyiért. Ezzel a hirdetéssel nem érik be. Pörög a nyelvük, vihognak. Nagy hibája ez a spanyol nőnek, a legszebbet is elrutitja ez a rossz szokás, a hangos vihogás. Szamaras sátoros kocsik özönlik el a tért, melyen egykor szabadsághősök küzdöttek.

Mondás helyen járunk. Megannyi apró történet. Az ősrégi Puerta del Sol, a Nap kapuja közelében El Cristo de la Luz, oszlopos kis templomhoz érunk; mecset volt. A gót templomnak a romjaihoz ez a monda fűződik:

Egy fülkében elfalazták turbános mórok a feszületet s az előtte égő lámpácskát. Mikor VI. Alfonz a móroktól

A Puerta del Sol. Hídkapu.

elfoglalta Toledot, a hadvezér Cidnek letérdelt a lova — Babiecca — ezen a helyen, és figyelmessé téve ez által, megtalálták a feszületet és a lámpát, a mely még mindig égett.

Megnézzük a Hospital de santa Cruz-nak az épület fölé emeletesen, két faragványos ablaksorral emelkedő főbemeneti kapuját. Oszlopos és boltozatos, rajta, kőbe vésett mintegy husz alak. Az alsó ívben álló csoportozat

a szent kereszt imádását ábrázolja. Közöttük az alapitó, továbbá szt. Ilona császárné és szt. Péter. Egyházi célra épitette Mendoza Péter bíbornok a XV. század végén és a XVI. század elején maltai keresztnek az alakjában. Jelmondata rajta: Ave Maria gratia plena, imádságos szavak. Most katonai célokra szolgál az épület, a nagy vasszöges kapuján ki-be járnak Mars fiai, a kapuban őrt állnak. A díszkaput és épületet az idő nagyon rongálja.

Toledonak nevezetességét képezi a két, ősrégi hídja, egyuttal kapuja.

Az Alcántara-híd, illetve tornyos kapu a város éjszak-keleti sarkában van. A Tajon keresztül, faragott kövekből való tömör, évszázakra szóló épitkezés, habár most is már nagyon régi, a XIII. századból való. Fognak-e a mi Duna-hidaink igy kitartani? mikor a Lánchidat egy félszázad után már kimélni kell. A hídkapuról, a kapuk boltozatai alól, vagy azokon keresztül, pompás kilátás esik a városra, az Alcázarra, a sziklahasadékban vergődő Tajora, a mint a szemhatárunkba vonjuk egyiket vagy a másikat. A kapu már akkor meglep, mikor a vasuti állomástól jöve, a Tajo fölötti íve alatt elrobogunk. A boltozatos, magas nyilása fölött, nagy, koronás címer. A kocsik, melyek eddig nehezen gurultak, a híd közelében meglassitják menésüket. A hídnál is néprajzi pompás tanulmányra tehetünk szert. Látunk embereket nem csak a környékről, messziről, hanem turistát a világ több tájáról.

A híd kőpárkányán többen pihennek azok közül, a kik terhekkel cipekednek. Mások, a kilátást a híd közepéről élvezik. Koldus a városban, itt akármennyi.

Toledot nem lehet kihagyni az utirányból, habár nem esik a vasuti főközlekedés nyilt országutján, szárnyvonallal jutunk oda. Időnkbe kerül, mig Toledoba bejövünk, időnkbe, mig abból kikerülünk, de azért — ismételem — nem szabad mellette közömbösen elhaladni.

Hanyatlásba megy a város, multjából élősködik. A város 370 évig nyögte a mórok igáját, de ugy nyögte, hogy akkor érte el a legszebb virágzását. Vezetőm mutat

nehány mór épületet, tornyot, mecsetből[1]) átvedlett keresztény templomot; nevezetes régiségeket. Azt is, melyben Cervantes lakott, nem győzném elszámlálni a látottakat mind, de arról győződöm meg, hogy Toledoba nagyon sok régiség van, hat ez a kedélyre, alig várom az esti séta idejét, hogy élvezhessem a noche toledanat, terén, a hová kiverődik az élet, élvezhessem a toledoi éjet. De csak nem verődik az ki, ugy, mint más spanyol városban. Alvó, holt város Toledo, ablakai zártak, nem néz élet azokból.

Most még dologban vagyok, hosszu még a nap, sokat láthatok. Az esti kilenc óra, déli országokban, éjféli tizenkettőkor van.

Az Alcántara-híd megnézése után, egy torony-kapu esik utba, az ódon Visagra.[2]) Legszebb mór épitkezés az egész városban, a IX. századból való, érdekes. Régi alakját megtartotta a két gömbölyü, — fölül bástya rések — óriás torony közötti ívkapu. A réseken keresztül nyilaztak az ellenségre, sok vér folyt a Tajoba. Fölül egy széttárt szárnyu, nyitott csőrü kétfejü sas terpeszkedik, a mi szomszédságunkból szállt oda. Hasában a spanyol címer, szakasztott mása, egy kiadása a mi, szívesen nem látott sasunknak, a mely magyar címert hord a testében. Sas fölött a spanyol korona, ennek legtetejében egy álló alak, régiség, nem vettem ki, micsoda, kicsoda, megkoptatta az idő. V. Károly városában sok ellenség, jóbarát járhatott ezen a kapun a körfallal körített sasfészekbe ki és be. Ha megszólalni tudna, sokat mondhatna.

Vezetőm unszol, nézzem meg a Leocadia templomát, melyben a szentnek szobra, s ott nyugszik maga. Helyreigazitom könyvből, a vezetőm állitását, hogy jelenleg a székesegyházban nyugszik a III. században Dioclecian császár alatt vértanuságot szenvedett nőszent. Az ujfent emlitettem templom, a városon kivül van, tehát messze. Érdekes, történelmi. Zsinatot tartottak abban a temp-

[1]) Mezquita = mecset, mazegad arab szónak, földre borulni, jelentősége van.
[2]) Via sacra, szent ut, latin szavakból, vagy Bab sagra ugyanazon jelentőségü arab szavakból.

lomban. Az egyháziak tézennégyszer jöttek össze a VII. században. Időm nem adja ki, hogy vezetőmre hallgassak, pedig otthon, nálunk is emlegetik szt. Leocadia nevét némely fiatalos, zajos mulatság után.

Most megyek inkább oda, a hol a messze híres toledoi pengét gyártják, mely már a rómaiak idejében híres volt, hogy nehány emléktárgyat vehessek a toledoi híres acélból. Van kés, olyik medveölő lehetne, olló, melltü, karperec. Keresek az öldöklő eszközök között egy olyan pengét, melyről mondják, hogy lehet meggörbiteni ugy, mint az óra rugóját, de csak, nem találok ilyet. Veszek hát egy spadat, az espada által használt formában, de picinyitett kiadásban melltünek a nyakkendőmbe. Csinos encsenbencs. Emlékeztető a madridi bikavéres napokra.

A sziklatömbön épült város délnyugati részében, a hol annyi az időbarnitotta ház, a szt. Márton hídja körül több nevezetességet lehet látni, habár itt van a legtöbb rom.

Megnézem futólag szt. Tamás templomának az alulról föl, négyszögletesen emelkedő, kétemeletes magas, alacsony kupban végződő igen érdekes tornyát, mely eredetileg mecsettorony volt s megtartotta eredeti alakját. Hasonlit némileg a Visagra-kapu közelében levő Santiago del Arrabal templomának tornyához. A torony ablakainak az íveit első pillantásra mór izlésünek ismerjük föl. A husz toronyablak nyitva, ki-be jár a szél a tornyon, a harangok csengése messze száll. Hallgatom egyideig, azután ide közel, megnézek egy nagyobb nevezetességet, régiséget, melynek története van.

A Santa Maria da Blanca, öt hajóval biró templom az. Igénytelen külseje mellett elmentem volna, el, el, de a képes könyvem képe megakasztja lépteimet. Megnézem a XIII. századból való nevezetességet. Libanoni cedrusfából a mennyezete, Jeruzsálemből, a Sion hegyéről. Zsinagóga volt eredetileg, azután laktanya, és végre raktár. A zsidóknak Spanyolországból való kiüzetése (1492) után keresztény templom lett.

Harmincket nyolcszögletes, nem magasan álló, de

igen szép oszlopfő, — mintha tükkel szurkálták volna ki a cifraságait — huszonnyolc, patkó alaku merész ívet hord. Az összeérő ívek hegyében pompás kövésés, mindez nagyon emeli az épitkezés szépségét. Jó előtanulmány a córdobai, sevillai és granadai, a mórok által itt hagyott kőcsodákhoz.

Az oszlopok fehérek mint a hó, egész kis oszlop-erdő körülöttem, mikor középre állok. Az ablakok jól világitanak.

Javitás, ujitás alatt áll a templom, az oldalfalakat állványok takarják el, de egy rajz után, mely a könyvemben van, fölmegyek száz egynehány foku, gyalulatlan deszka-lépcsőn, mely a javitási munkálathoz fölvezet, és dúsan hálálja meg fáradtságomat a főfal remek kővésése. Nagy körök, eres apró levelek, díszek. Gyönyörü kővirág, fölül zsidó betük a templom egész hosszában. Mindez Isten dicsőségére van.

Egyszer egy bíbornok, a templom mellé zárdát épittetett, előkelő, bünbánó bünös nők számára, hogy menedéket találjanak benne az élet szennye, zaja, kicsinyeskedése ellen, de a zárda nem népesült be.

Kijövet, átellenben, egymásba olvadó cifraságával szembe ötlik a San Juan de los Reyes templom, a gót épitészet gyönge, Juan Guas remeke, melyet előbb néznénk színháznak, ha a bemeneti ajtó fölött kereszt nem állna. Torony nincs, csak minden oldalon egy-egy magas cifraság, hegyben végződő oszlopos sarok több, az oszlopokon párosával a szobrok. A falaknak különös előugrásain is van szobor, díszes királyi címer. Csupa kő. Rabbilincsek (20) láthatók az Éjszaknak néző falon. Viselték, csörtették a keresztények, granadai mór fogságban. Katholikus Ferdinánd szabaditotta ki őket. Az a már többször emlitett fehér mészkő, melylyel Portugáliában is előszeretettel épitkeznek, bőven van itt. A külső falakon aragoniai és kasztiliai királyok koronás címerei, a királyi hatalom jelvényei.

A templomot a katholikus királyok alapitották, emlékére annak, hogy 1477-ben Cath. Ferdinand megverte a portugálokat. Azért alapitották, hogy fölépitve, temet-

kező helyük legyen, a mi Granada okából, Granada későbbi bevétele mián nem lett. Ennek tulajdonitható az, hogy kétszáz évvel tovább húzódott az épitkezés, utóbb, most, plébánia templom lett, de azért a barátok összegyülnek keresztjáráskor.

Az épitkezésben, a gót izlés, a renaissance-al váltakozik.

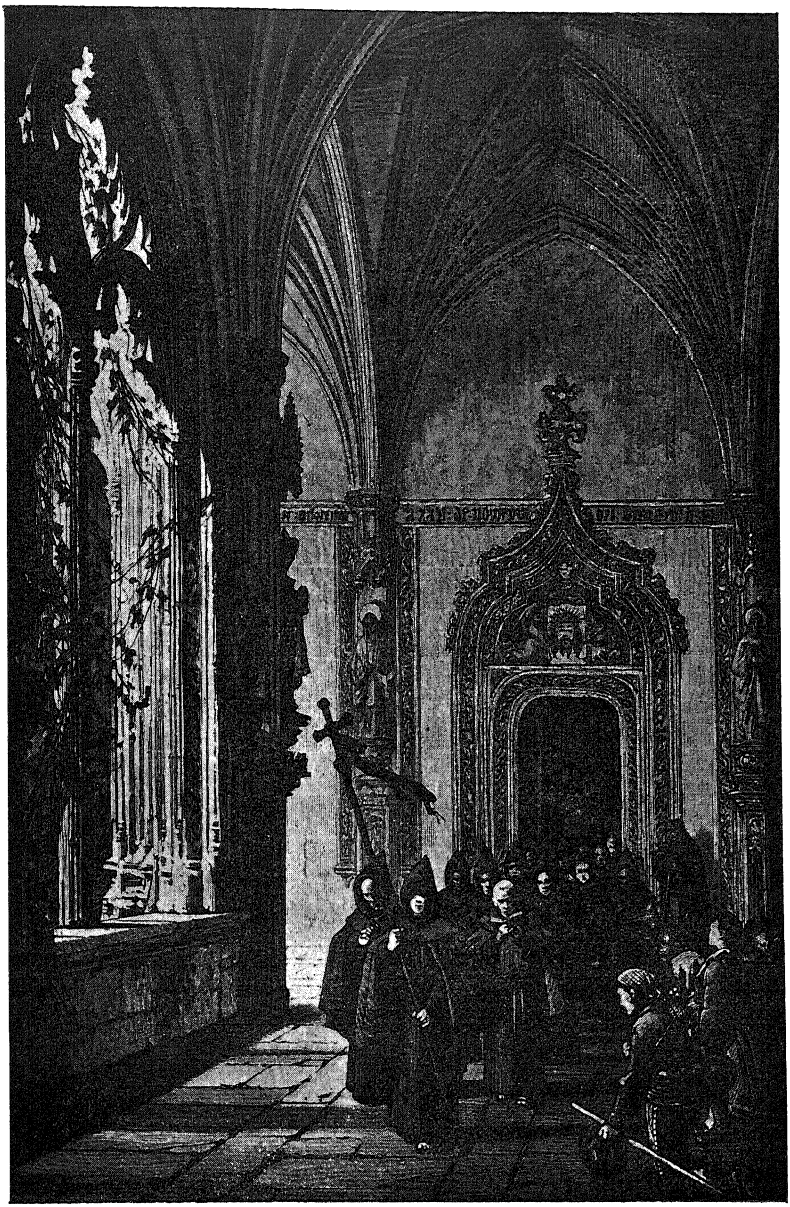
A templom belsejében arab díszitések és virágfüzérek között sok szobormű van, fölöttük mennyezet. Kövésetü az egész fal, teljes világlatba helyezi a kupolán beözönlő fény, a mi vidor színezetet ad az egész — csupán egy hajóból álló — templomnak, elolvashatók a kőírások. A csodálatos szépségü falakon kőcsipkék, sok címer, életnagyságu alak, tömör, párját ritkitó díszités. Kár, hogy a törökök módjára, romlani, pusztulni engedik a ritkaszép templomot. Törik a feketefehér márvány talaj. Formás boltozatok, művészi kivitelü főoltár, több kápolnamellékoltárral, igen szép szószék.

Ximenes a templommal kapcsolatos zárdában szerzeteskedett, mint ferencrendi barát.

A zárdát nagyrészben elpusztitották a franciák. A lovas katonák istállónak használták. Tűz is segitett a rombolásnak. Megroppant falak. Nagy kár a remekművü épitkezésért. A keresztfolyosós zárda épen maradt részében egy kép, ábrázolja Torquemadát, a nagy kínvallatót, a ki százezrek számra égettetett. Szigoru vonásaiból nem olvasom ki a keresztény szelidséget, emberszeretetet. Nem, nem, de fejére odaképzelem azt a tövis koronát, melyen az emberiség örök átka van. Tört oszlopok, szerteszét heverő oszlopfők. Repkényes pompás rom, fürge gyíkok búvhelye, énekes tücskök ugrálója.

A zárda udvaráról, folyosójáról jól látszanak az ablakdíszek. Kőből vannak. Mintha valami, könnyen idomitható puha anyagból alakitották volna azokat s csak később dermedtek volna kővé.

Közel járunk a vágóhídhoz. Nem megyek be. A budapestit akartam egyszer megmutatni a vidéki rokonaimnak, de a fejjel lefelé s egymás mellé akasztott borjuk vérpatakját látva, a mint az ölő, végig húzta

Keresztjárás.

nyakukon sorban az éles kést, ott hagytam a kiket vezettem, mint sz. Pál az oláhokat, azóta se kivánok vágóhidat nézni belülről.

A kis történet azonban, mely ehhez a helyhez van fűzve, érdekelt. Itt állt egykor, régesrégen Roderiknak, az utolsó gót királynak az erős vára. A király megszöktette Julián grófnak a leányát, a gyönyörüséges Florindát, kit a Tajoban látott fürödni. A mórok az ő mondájukba Zoraid-nak és Cava-nak nevezik fölváltva a szépségest. A bosszuálló apa a mórokat hivja segitségül. A szép Cava, Roderiknek a koronájába került, mert a bosszuló apa Tarik arab vezért hivja be. A többit tudjuk . . . a gót birodalom föloszlott. Soha se támadt föl.

Vízhordónak a szamara áll meg az ut közepén. Nagyon föl van cifrázva, különféle rikitó szinnel, föl ám, bojttal, csengő érccel. Mindez és egy háló védi a legyek csipésétől. Félig le van nyírva, hogy a teste felső részére kevesebb por, piszok ragadjon. Vastagabb faágakból összerótt nyeregféle van a hátán, mely két, igen nagy vízkannát tart, beillik mindenik, akós hordónak. A cantara az, az ismert, halványsárga, izzadó cserép edény, mely természettani okból hűvösiti a vizet. Azért emlitem ezt, mert a vízkérdés Toledoban nagy fontossággal bir. Se erdő, se mező közelében, kő és kő mindenütt. A vízvezeték dolgában a rómaiak ideje óta nagyon hátramentek a toledoiak. Akár ujra kezdhetik.

Néztem egy kutat, melyből merik a vizet, esővíz gyüjtő volt az. A gömbölyü gádor, kőből. Erről két vasrúd nyúlik föl, melyekre keresztbe van fektetve egy harmadik. Arra van a csiga erősitve, a mely forog kötélen. A kutak dísze rendesen egy vaskereszt, melyet egy vasív tart a csiga fölött. Ember meregeti a vizet, a korsókat töltögeti.

Nézek azután egy nagyobb vízhordó alkalmatosságot. Ez egy kétkerekes rövid kocsi, nyerges ló van elé fogva. Kerék mellett egy dorongfa van oda erősitve, ezt szoritja embere a kerék küllőkhöz, hogy a lejtnek se szaladjon el a kocsija. Volt a kocsin mintegy tiz nagy cserép vízkanta. A szegények Toledoban is vízzel főznek.

A másik vízhordónak nincs kocsija, csak nehány fölcifrázott szamara, melyek öblös korsókban hátukon szállitják a vizet.

Szt. Márton hídjánál bezárom a toledoi látnivalók sorát. A híd följárója mellett kőpadok a pihenésre. Mindig vannak rajta nyugovók, olykor érdekes társaságok, Európa több részéből itt összeverődött idegenek, a kik érdekkel nézik egymást, lesik közeledésre az alkalmat. A társalgás, ha sikerül egyeztetni, csaknem kizárólag utazásról, kiki a maga lovát dicséri. A híd mély boltozatába, a városból olyan képet illesztek, a milyent akarok. Legszebb az egyenes átellenben lévő különös formáju templom és a zárda, a honnét ide jöttem. Már az igaz, hogy Toledoban dőzsölhet a szem épitészeti szépségekben.

Vizet hordó szamár.

Az öt íves, kétoldalt tornyos híd, nagyon régi, 1212 óta szolgál a városhoz bejáróul Nyugotról. Rendületlenül áll, nem aféle ringadozó. Camoës és más költők énekelték meg. A Tajot, a Pirenei-félsziget lépcsőzetes fölszinéhez képest, ezt a sellős és vízeséses, szemetet hordó szennyes hegyi folyót, Lope de Vega, Toledo szülötte, a spanyol Petrarca „el dorado Tajo"-nak nevezi, aranyos folyónak. Van is benne arany, de a ki gyűjti, nem gazdagodhatik meg attól. A Tajo, mikor elhagyja Toledo sziklás medrét, a rónán terül el, melynek a berkeibe

helyezi Cervantes, pásztorregényében, az ő kedves Galateaját, a kit akkor ismert meg, mikor II. Fülöp alatt Portugáliában harcolt.

A Szt. Márton-hídon Toledo címere ékeskedik. Nézem a Tajo-t. Örülök neki, mint valamely régi ismerősnek látásán. Láttam Lisszabonban legalsó folyásában, a hol nagyon nagy, öregesen hömpölyög. Itt, a hol középső folyása kezdődik, vadul csapkod a szaggatott szikla mederben. Ott hatalmaskodhatik, de a víz, legyen bár a tengernek az erős hulláma, erejétől megfosztva, ellapul a parton.

Egy, XIV. századbeli monda fűződik a Márton-hídhoz. Ellenség égette a híd közepét, tűztől lepattogtak a kövek. Nem volt senki, ki a hidat helyre igazitotta volna. Az érsek maga írja ki a pályázatot, keresztény és pogány szakértőket hiv össze. Juan Arévalo személyében egy fiatal ember jelentkezik. Helyre is állitotta a folytonossági hiányt a híd kellős közepén. Mielőtt a támasztó faállványokat eltávolitotta a fiatal ember, hibát vesz észre a munkáján. Nehogy a híd ismét omlásnak induljon, éjjel meggyujtja az állványt s a tűztől a híd közepe ismét beomlik. A városbeliek azt hiszik, hogy ismét tűz pusztitott, ismét átadják a munkát Arévalonak. Ez ujból munkához fog, javit a dolgán és teljes sikert arat. Azóta erősen áll a híd. Évszázak óta ütközik a víz, hídlábakra.

A mórok világának költészete gyakran fonódik össze a keresztény költészet szálaival. Szt. Casilda-nak Toledohoz fűződő vallásos mondája ilyen. Megesik szíve a mór király szép leányának a kiüzött keresztény foglyokon.

Éhségüket enyhitendő, kosarában, kenyeret visz nekik titkon. Tetten éri a szigoru apa, kegyetlen mór király; nagy baj volna, ha a kenyér, kosarában, illatos rózsává nem változott volna át.

Most pedig, hogy leszállt az alkony, fölébred az utcai élet. Megjött a csendes est, hiv a noche toledana, menjünk a térre és nézzük a toledoi üde lelkü rózsákat, a rózsa tőhöz simuló estikéket, kisértően szép Casilda

arcokat! Itt is vannak parázsszemü, érzelem-gazdag hölgyek ifju kedélylyel. Eszmény-alak hölgyek, a kik érzelmi lágyságukkal belehizelgik magukat a szívünkbe, emlékezetünkbe. Csak nézem, nézem világitás mellett a szép arcokat, lelkek kirakatát. A noche toledana, nyugodt éjszaka sem álmosit.

XXXVIII.

Córdoba felé.

A sinek lerakása előtt. — Mikor Nero utazott. — Megismerjük a népet. — Élnek a jelennek. — Erősen dohányoznak. — A Mancha síkságon. — Emlékezés Cervantesre és alakjaira. — Faeke. — Vízből gyártanak. — Jó borokat izlelünk. — A borért nem kell fizetni. — A hol született és meghalt don Quijote. — Világirodalom hírü regény. — Sok borozó hely. — Legmagasabban fekvő állomás. — Csatahely. — Sok cantara. — Megpillantom a Quadalquivirt. — Töméntelen kaktuszfüge. — Keritést csinálnak. — Az olajfáról. — Emlékezés az Olajfák-hegyére.

Egész Európa, vasuttal van már behálózva. Madridtól ötödfélszáz kilométernyi hosszu nagy uton jutunk el Córdobába. Lassu menésü vasuton is könnyü ez most, de mennyi idő, türelem kellett ehhez az uthoz a sínek lerakása előtt, mikor az emberek gyékény födeles nagy kocsikban, ugynevezett Noé bárkákon, nehézkes szekérpostákon utaztak errefelé nyármelegben, a befogott nyolc-, tiz pár öszvér által fölkavart, ölnyi magasságu porban, elképzelhetjük. Azt is, hányszor durrogott, csattogott a kibontott ostor, hányszor fordult a kocsi féloldalt és hányszor húztak sort az öszvérek hátára. Legjobban lehetett ezt látni a kocsis fölötti helyről, melynek neve banquetta. Az utazás kényelme, sokfélesége, a szegény és gazdag ember anyagi helyzete szerint változott. A szegény ember gebéje, rozoga, oldaltapogató szekeret von, lassan halad. Olvasom Nero császárról, hogy ezer kocsi nélkül meg se indult nagyobb utra és hogy öszvéreinek a patkói ezüstből voltak, jól fogtak. Feleségének, Poppaeanak a kocsiba fogott lovai pedig arany patkóval voltak ellátva. Ezek a dolgok nem tartoznak ugyan az utazás kényelméhez, valamint az se, hogy szokásaként, mintegy ötszáz szamárkanca tejében fürödhetett a kedvelt asszony naponként.

Nekem csak egy volt a kár, hogy részben elveszett a tanulmány, a póstatrombita regényessége. Részben mondom, mert a vasuti kocsik három osztályában, keresztül-kasul száguldván az országon, eléggé megismerjük Spanyolországot, érdekes népét a szokásában és erkölcsében. Nem csinálnak titkot, élnek a jelennek és az élvezeteknek. A ma bizonyos, mit hoz a holnap? kétes az. Andaluziában, a szép asszonyok hazájában másként gondolkodnak mint a magas Éjszakon Throndhjemben, Tromsöben, a hol lassu a vérforgás.

Mikor megszünt az erre való fuvarozás, fenyegető módon érintette egész kereső osztályoknak az érdekét. Azóta kiegyenlitődött ez a dolog, a fuvarosok más dologba, üzletágba fogtak. Víg társalgás közben egyre sürübb lett a füstfelhő. Spanyolországban a férfiak mindig és mindenhol dohányoznak. Tehát nemcsak a bikaviadalon, hanem a templom előcsarnokában is, tárgyalás alkalmával és egyéb hivatalos munkában. Egyenlőségi érzetük abban is lel kifejezést, hogy a paraszt az urtól és viszont, tüzet kér. Caballero a hidalgotól[1]) s igy tovább.

A hosszu utmentén a nagy Mancha-[2]) síkságon, mely 700 méter magasan fekszik a tenger vízszintje fölött, forgó fejü apró szélmalmok, melyeket jól hajt a levegő mozgása, Cervantes alakjai tünnek föl a képzeletünkben, a szomoru lovag és a potrohos apród, de gondolok Cervantesre magára, a kinek minden gondolata a haza földjéből nőtt ki, a kinek ragyogó képzelete a hétköznapi lényeknek is szárnyat adott, emelkednek szemünkben. Majd finom, majd a szatirikus humor fényének a csillogásával veszi meg a költő, szivünket.

Szőlőföldek, gyümölcsösök, füge-, mandula fák, olajfa ültetvények mellett szénégetők telepei és csatornázott földek mellett visz el utunk; az öntöző kerekek forgásban. Láttam parasztgazdaságokban működni a régi formáju spanyol ekét, mely méltó párja az egyiptomi felláh faekéjének, mely kétezer év óta egyforma, csakhogy, a mig ez, áradásos és iszapos földet könnyen túr, a spanyol

[1]) Hidalgo = alsóbbrendü nemes.
[2]) Mancha, arab szó, sivár, száraz vidéket jelent.

faekének kavics akasztgatja utját, kiégett földben nehezen jár. Vannak itt terméketlen, fátlan vidékek, sivár, aszott tájak is. A vonat egyszer hegyláncon buvik keresztül, másutt, terpeszkedő tájon zakatol, egy sósföldön is át megy. Nézzük a hideglelős tájon a növényzetet és a tavakat, melyeknek a vizéből haméleget (hamuzsirt) és sziksót, vagy miként a spanyol vegytanban nevezik, sodát nyernek.

Birka nyájak, egyéb állatcsoportok a jobb földeken, utmentén, kutgádor, válu mellé gyülekezve. A magaslatokon, legelésző kecskék, pásztornépség körülöttük, mellettük.

Alcázar de san Juan-nál, hol a mórok egykor várat épitettek, Portugália felé vasuti elágazás van, tehát csomópont. Kiszállunk, kényelmesen lehet étkezni, még arra is maradna idő, hogy a mintegy 9000 lakóst számláló várost kocsin futólagosan megnézzük, ha volna — kocsi. Addig a spanyol borkereskedésnek erről a vidékről való főelárusitó helyén, izleljük meg az Alicante és Estremadura termékét. Zamatos és burgundi jó fajok.

Sok boruk van a spanyoloknak, áldozhatnak ez okon a vendégszeretet oltárán, a nők is szívesen fogják a pohárt kezükbe, azt a víg mulatozást azonban, a mi nálunk olyan közönséges, ott ne keressük, nem találjuk. A boruk erős, csak kortyonként élvezhető vagy vízzel meghiggitva. Vendéglőben ott áll a literes üveg vörösborral minden teriték mellett, külön nem is számitanak a borért, az étellel jár, iszik, nem iszik valaki, egyre megy.

Délnek haladva, érintjük a mintegy 10.000 lakóst számláló Manzanáres városkát, melytől Madrid vize, nevét nyerte. Argamasilla de Alba falucskát nem látjuk, belebb van, születési- és halálozási helye az Cervantes El ingenioso hidalgo de la Mancha-jának, don Quijotenak.[1])

Szerzőnek ez a világirodalom hírü munkája, gúnynyal ostorozza a Spanyolországban akkor lábrakapott és széltében olvasott lovagregényeket, lovag cselekedeteket.

[1]) Quijote, Kihóte-nek ejtendő, (lábszárcsont) Mancha pedig Mancsá-nak.

Jellemfestés és a kellemesnek vegyülése a nevetségessel színes, életteljes képekben.[1])

Valdepeñas nagyobb város 16.000 lakóssal, van benne sok borozóhely.

Almuradielnél elérjük Spanyolország legmagasabban (800 méter) fekvő vasuti állomását. Valamelyik istenhátamögötti helyről jöve, fekete öszvérek egy póstakocsit vontattak ide.

Következik nyolc alagut, egyikből kijövünk, másikba beszaladunk, szebb vidékek, helylyel-közzel várak omladékát látjuk.

Közelben csatahelyek, a hol a spanyolok álltak csatavonalban a franciák ellen, meg is verték azokat 1808-ban. Ismerjük már ezt az évszámot Madridból, a franciák garázdálkodásáról, pusztitásáról. Sáskák pusztitását könnyebben kiheveri az emberiség, mint a müvelt nemzetekét, a francia és angolét.

Gyümölcskertes Andujar városnál (13.000 lakós) agyagkorsókkal megrakott sok kocsit látunk. Itt készitik és innét hordják szét a hüs víztartó cantarakat. Kár, hogy itt a vonaton is nincs azokból nehány, tele friss vízzel. Borral telitett, csinos formáju korsókat árulnak azonban az indulóházakban és azok környékén. Fogyasszuk inkább a piros bélü granát almát, módunkban van, olcsón adják.

Első megpillantása a Qadalquivir[2]) folyónak, mely Córdoba és Sevilla mellett is folyik. Viszontlátás ott. Most átrobogunk az öt íves, 198 méter hosszu hídján, mely Spanyolország ujabb történetéből ismeretes. Hagyjuk a történelmet és örüljunk, hogy Córdoba alá értünk.

A déli égöv jelentkezik. Kaktusz-füge annyi, hogy keritésnek használják, vasuti töltésekre védfalnak a legelő jószág ellen. Meleget szerető aloék, öt-hat méter magasra nő föl a virágjuk, mely a hegyében, ágakra szétterjed. Többkaros gyertyatartóhoz hasonlit. Az alkony, bűvös ecsetjével sok szép képet rajzolt.

[1]) Ezernél több spanyol kiadást ért el Cervantes regénye. A világ minden müvelt nyelvére leforditották, magyarra Győry Vilmos.

[2]) Wâd- vagy Uadi al-Kebir arab nyelven, a mi nagy folyót jelent.

Olajfáknak az erdői látszanak. Nem találom az olivát, oleát, ezt a hasznos fát, a költő mondása „Sötét olajfák illatos hüsében“ után olyan szépnek, mint képzeltem. Zöldes, sárga színü, átellenes ritka levelei, bizony nem nagy árnyat adnak, de szép látványt, mikor a gondozott fák sorokban állnak. Könnyü a szaporitásuk, magról, ojtással, szemzéssel, de elég egy vesszőt földbe ásni, csak azután vizet bőven a dugványra, csatornahálózatot a földre, melyen az olajfák vannak állitva, a meleg napsúgár elvégzi a többit, kihúzza a földből magasan, megnövesztve, víg tenyészésre inditja. Félezer, egyezer méter magasságig megy föl a hegyekre, csak kedvező éghajlatot, alkalmas talajt találjon. Vén kort ér el. Ilyen olajfa-Mathuzsálemeket láttam Jeruzsálem mellett az Olajfák-hegyén többet, melyekről állitják, hogy Krisztus idejében is megvoltak már. Hat méterig terjedő kerületük, a földből kikopott vastag gyökereik nagyon magas kort mutatnak.

Egy kinőtt olajfa, csonthéjas bogyóinak olajában négy-öt korona jövedelmet ad.

Az olajfának mintegy 35 faja van. A levelek tövében, ágas-bogasan vagy fürtösen álló, némelyik kerek nagy, tojásdad gyümölcsben két mag is van. Nemcsak a mag, de a gyümölcs is ad olajat, sokat, kövéret. Az érett gyümölcsből szivárogtatott vagy gyengén sajtolt olajnak jobb a minősége, mint a malomban őrölt gyümölcsé.

Az olajfa-bogyó éppen érésében volt, mikor Spanyolországban utaztam. Savanyitva, fűszerezve, tányéron mindig ott állt az asztalon. Ki, csemegének ette, ki meg étvágygerjesztőnek. Én ugy találtam, hogy se jó, se rossz, mások nagyon kedvelik. Néhány szemet délben, este, lehet enni belőle.

Az olajfák között, Córdoba felé járva, tudtam meg, írtam meg ezeket.

XXXIX.

Córdoba némely nevezetessége.

„La flor de saber y de Caballeria.“
Juan de Mena.

A tudás és a lovagiasság virága.

„Dives Córduba.“
Marcialis.

Gazdag Córduba.

Címere. — Córdobai csizmadiák. — Angyal lábra való papucs. — Aes cordubense. — Egykori mór főváros. — Legjobban lehanyatlott. — Nyugoti Mekka. — Elzarándokoltak. — Régi, mint a történelem emlékezése. — Nagy emberek születtek itt. — Mi mindent tanitottak. — Al Gebr. — Utvesztők. — Utca nevek. — Gran Capitán. — Előkelő világ. — Egymagamban állok. — Először és utoljára. — A költői érzés magasából, le. — Nyomoruságos alakok. — Elgondolkodom. — A hídon. — A kétfejü sas messze röpült. — Néprajzi tanulmány a hidakon. — La colunna del Trionfo. — Rafael mondása. — Zengzetes spanyol nyelv. — Legjobban tetszett.

Córdoba[1]) címere: Cifra szélü koronás pajzs közepén, nyilvesszővel átlőtt oroszlán. Szárnyas angyal, jobb karját védőleg terjeszti a címerre, bal kezében harsonát szorit ajkához. Córdoba címeréhez ez a mondás járul még: „Córduba, casa de guerrera gente y de sabiduria clara fuente.“ Írásban, címerrajzban, Córdoba története van.

Mi magyarok Cordovának ejtjük a város nevét, emlegetjük leginkább a cordován bőrből készült cordován csizmáról. Milyen jól is egésziti ki a magyar díszruhát, mely méltóságos, lovagias, utólérhetlen szép viselet. Tehát a córdovai csizmadiák, cipészek és papucskészitők terjesztették sok helyen Córdoba hírnevét. A córdobai festett csizma széttépésének a lehetetlenségét azonban, csak képen láttam.

[1]) Corteba, olajprést jelent feniciai nyelven.

Angyal lábakra illő cipőket is készitettek a vers szerint:

„A la puerta del cielo
Venden zapatos,
Para los angelitos
Que están descalsos."

Ez, azt jelenti, hogy az ég kapujába árulják a cipőket, mert mezitláb járnak a kis angyalok. Ilyen kis cipőket és angyalokat most is lehet még látni Córdoba udvarkerteiben és a sétányon.

Másik közismeretü nevezetessége volt a városnak az eas cordubense. Se érc-, se bőripar most nincs, az egykor olyan nagyon híres és nevezetes nagy árucsarnokok, melyekből küldték az árukat a világ minden tája felé, hasonlóképpen régen nincsenek.

Most azt hiszem, nálunk külömb córdován csizmát csinálnak kecskebőrből, mint Córdobában.

Megtartom a Córdoba elnevezést, mert mi is szeretjük, sőt megkivánjuk, hogy a városaink, községeink nevét el ne forditsák a németek és mások.

Ott, a hol a Sierra Morena, a córdobai hegy, lankásan száll alá a síkságra és a hol a piszkosan is szép Quadalquivir folyó hömpölygeti árját a város falai tövében, 104 méter magasságban fekszik 55.600 lakóssal Spanyolország Athenje Córdoba, az egykori mór királyoknak a falakon kivül 28 külvárossal biró, a mostani Córdobánál összemérhetlenül nagyobb fővárosa, a mely most Spanyolországnak legjobban lehanyatlott városa, melyben árnyéka sincs a régi fénynek, csak emlékezésben van meg, hogy onnét igazgatták egykor Spanyolországot, hallgatva a damaskusi és bagdadi khalifák parancs szavára. Mekka, Keleten szent városa a mohamedán népnek, Nyugoton Córdoba volt a zarándoklásuk helye, khalifák székvárosa. Alkottak is a mór királyok itt olyan csodát művészettel, mesterséggel, hogy elzarándokolt ahhoz, a ki csak tehette, és ma, ha messze földről Spanyolországban jár az idegen, ne mulassza el megnézni az oszloperdőt, Córdobának ékességét, büszkeségét, a régi ragyogványnak marad-

ványát. Én is Córdoba legnagyobb nevezetességének a látása végett jöttem ide.

Szűk utcát, felséges székesegyházat láttam eleget, Alcázart láttam Toledoban, ennél szebbet látni fogok Sevillában, a legszebbet Granadában, most ide jöttem, hogy a legszebb maradékában megnézzem Nyugoton Keletet!

Elhagyom a Colonia Patricia régi történetét, dióhéjban sem mondom el, mert hiszen ugyan az a sors jutott Córdobának, mint a legtöbb spanyol városnak. Régi, mint a történelem emlékezése, a carthagóiaktól Krisztus előtt alapitott, Dél gyöngyének elnevezett Córdobát fölemelték, uralkodtak benne különböző nemzetek, ugy mint Toledóban. A régi áldozati oltárok, melyeken hiában áldoztak, beomlottak. I. Abd ur Rámán tette 755-ben a nyugoti arab birodalom székvárosává. Itt volt akkor a történetnek piaca. Nagy emberek[1]) születtek a most már romban heverő körfala közt, a kik az ész vagy a kéz hatalmával irányitók voltak. Az arab hódoltság idejében, mikor a tudományos világ központja, Córdoba volt, nyolcvan iskolájában, híres egyetemében orvostant, Aristoteles-bölcsészetet, elvont tudományokat, nyelv- és költészettant, természettudományokat, épitészetet, vegytant tanitottak. Föladatuk magasságán álltak a nagyismeretü tanitók. Magától értetik, hogy kávéházi jogászok akkor még nem voltak, a tanulók be tudtak számolni évközi szorgalmukkal, bevégzett müveltségükről. A haladás sok ágában ugy tudták a színeket vegyiteni, hogy ezeknek a mai napig való tartósságukat az Alcázarok falain bámuljuk. A sevillai születésü Al Gebr, a maga tudományszakának híres képviselője a betüszámtant, a nevéről elnevezett algebrát találja föl és tanitja a mennyiségtant, a betükkel való számolást, a csillagászatot és épitészeti tudományt egyaránt. Futottak a tudomány arany szekere után. Nagy tehetségükhöz mérten vitték sikerre dolgukat. A khalifák 600.000 kötetből álló könyvtárát vad népek, rajongó keresztények pusztitották el azután. Nevezetes, nem mindennapi dolgokról szóló könyvek voltak azok,

[1]) Mind a két Seneca, a tanitó és iró, Lucanus költő, Maimonides az okos rabbi, Sepúlveda és Góngora irók, Céspedes a kiváló festő művész, Florus történetiró.

mint napjainkban, mikor a németek a lombfűrészelés titkairól is vastag könyvet írnak.

Az ókornak két nagy gócpontja volt, Athén és Alexandria. A későbbi kor már többet mutathat föl. Ilyen egy volt Córdoba, mig ki nem fordult a sarkaiból. Most egészen más ábrázatot váltott. Történelmi multu korának fénye fakul.

Emlitenem kell a nyugoti Izlámban, a két (I. és II.) Abd ur Rámánt, az Omajidák ágyékából eredt, de a törzsétől függetlenül itt uralkodó két fejedelmet (emir) és utódjukban II. Hakem-et. Ezeknek a nevéhez fűződik Córdobának fölötte érdekes oszlop világa.

Előre tudtam, ha az oszlopok közé jutok, ott ragadok, azért iparkodtam előbb mást, a külváros lármás népét megnézni, habár a Spanyolországban eddig látottak után kevés vonzott, mert Córdobának nincsenek terei, melyeken megszínesedik az élet, a kövek között fü nő, szabálytalan, középkori utcai tömkelegek, az utvesztőkből alig tudunk kijutni.

Nehány utcának a nevét mégis ide jegyzem, ezekben fordultam meg: Jézus Mária, Concepción, Misericordia, San Pablo, Santa Maria de Gracia, San Lorenzo. A spanyol városok utca- és tér elnevezéséből, sok jut a szentek nevének. Az erkély-függöny mögött szinte Mária, Concepción.

Látok házakat csonka ablakokkal romokban heverni, düledezni. Minden régi ház egy-egy történet. A házak mór épitkezés szerint, többnyire az udvarból nyerik világosságukat.

Córdoba templomai sokkal kisebbszerüek az eddig látottaknál, maradtam azért az indóház közelségében a Gran Capitán széles főuton, a hol épült a színház is. Córdoba főutjának neve attól a Gran Capitán Gorsalvotól, Don Juan de Córdobától van, a ki mint Isabella királynő hadvezére, győzelmes csaták után a nápolyi királyságot meghóditotta 1495-ben. Azt hiszem, helyesebben cselekedtem, mikor főutnak neveztem, mintha térnek mondtam volna ezt a fasoros, hosszukás helyet, melyet palotaszerü házak határolnak, melyen kocsik, nehézkes ütemü lépés-

ben haladnak, csak ritkán gördülnek a córdobai előkelő világgal, vérbeli és pénzaristokratákkal, a polgárság jobbmódu elemeivel. Háromszögletü, ezüstszalagos kalap a kocsisokon, kötött, fehér keztyü a kezükön. Hatásvadászat sok cifrasággal, címerrel a kocsi ajtaján. Az egyik landauiban, az egykori szépségnek a romja. A kocsis ránt a zablán, előnyomul sietve. Igy suhant el az idő a kocsiban ülő urnője mögött. Az ut végén san Nicolas templom tornyának az óraütése figyelmeztet, hogy az idő eljár, az élet rövid, szedjük az illatos rózsákat a mig lehet. Szedjük is. Rajtuk felejtjük a szemünket . . .

Az idegenből ide szakadó, egymagában álló vándor, a ki nem ismer senkit, a ki nem beszélhet senkivel, legfölebb szemével a megvillanó szemekkel, jól érzi magát e szép helyen, a hol derü, mozgalom, a város egyéb helyeihez képest szokatlan élénkség van. Ujkori világitás, a súgárzó képek, az arcvonalok nappali fényben, susogó lombok, le-föl hullámzó párok, tere-fere, magánosok és társaságok, és azoknak körülrajongott szépségei. Táltosok által vont hintók ütemes robogása, a kávéházi közönségnek kiverődése az utcára, a holdfényes szép este, az agyban, az uton összegyülemlett ezer gondolat kergetőzése s. a. t. elég ahhoz, hogy jól érezzük magunkat. „Az élet, bárhol fogod meg, érdekes", mondja Goethe. Ne is szalasszunk el semmit, a mi nekünk kinálkozik, ránk tartózhat Córdobában, a hol először és utoljára vagyunk az életben, mikor mienk az élet. A mienk, de meginkább azé a feketeszemü, feketehaju apróságé, mely — ime előttünk — odasimul az édes anyjához.

A költői érzés magasából, kár, hogy minduntalan leráncigat az emberi nyomoruság, nyomorultsága azoknak a rossz sorban élő szerencsétleneknek, a kiktől a teremtés megtagadta a testi épséget, csúszva, mászva közelednek hozzánk ha ülünk, ha állunk, ha járunk, mutogatják a szegénységük vackát, esdő pillantással vonják figyelmünket kitárt nyomoruságukra. A egyiknek kezét tőbül levágták. A másik nem látja a világosságot, örök sötétségben botorkál. Megfigyelem, még se botorkál, elég biztosan jár. Mintha meg volna neki a homlok-

részen, a bőrön székelő hatodik érzéke, melyet Javal Emil párisi vak orvosdoktor akadály-érzéknek nevez s a melyről sokat vitatkoztak már a hozzá értő és hozzá nem értő emberek. Keleten a sok vakemberen én is megfigyeltem, észrevettem, hogy megálltak, mikor valamely akadály elé kerültek.

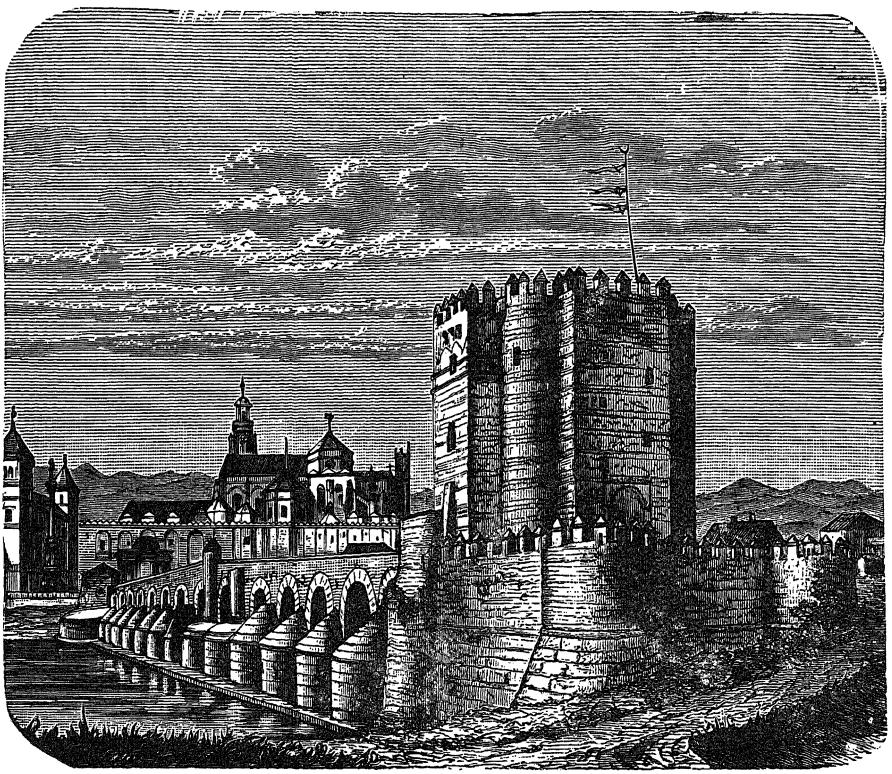
Sok a koldus Spanyolországban, a lehanyatlott, elszegényedett ország nem képes őket eltartani, szabadjukra hagyják őket, hogy kopogtassanak a társadalom minden ajtaján, a füstös kávéházban, az élvhajhászat romhalmazában és a kávéház előtt az asztalsornál, mindenütt. Egy ur, egy realt vet a kalapjába. Talán sehol sem láttam egy tekintetre annyi nyomorultat, csonka tagu embert, koldust, mint az esti fényözönben a Gran Capitán-on. Minek írjam le a szánandó teremtéseket, ismerjük a szomoru kinézésü alakokat, legujabban, mint ujságelárusitók kivonultak már a mi fővárosunk forgalmasabb utcáira, utaira is. Ez nincsen jól igy. Inkább kellene koldus adót behozni, fizessék azok, a kik szórják a pénzt lóversenyen, kártya tanyákon és egyebütt. A pálmák alatt elgondolkodom ezekről a dolgokról, és arról, hogy Córdoba nem viseli már jogosan a „Dives Córduba" címét. De azért vannak egyes nagyon gazdagai. Látok a hölgyeken több karatos[1]) fülönfüggőket. Értékükkel el lehetne tartani a tér koldusait éltük fogytáig.

Córdoba látnivalói közül csak a nevezetes hídra szoritkozom és egy szép szobrászati emlékre.

A legköltőibb Quadalquivir folyó Córdoba alatt folyik, de nem ugy, mint a Tajo Toledonál, hogy öleli a várost. A Quadalquivir a város alatt folyik ugyan, de attól csakhamar kanyarodva tér el. Mintha nem tetszenék neki a szükebb határok között való mozgás, elcsavarodik. Egy régi híd visz át a folyón, külvárosba, hogy onnét utat nyisson az álmok országa, Sevilla felé. A híd eredetét a rómaiaktól származtatják, mint a mosztáriak az övékét. Kitünő hídrakók voltak a rómaiak kétség kivül, tudták hol kell a kövekből ívet rakni,

[1]) A régiek a súlymértéket a magvaktól vették. Például a granum, szemer. Karattal mérik ma is a drágakövek súlyát. A karat szó a szentjános-kenyér magjától ered, melyet a görögök keration-nak hivtak.

merre van a hóditás országutja; de a római hidaknak rendszerint csak az alapja van meg, erre épitettek, a kik uralomban utánuk következtek. A spanyolországi folyó-hidak igen érdekesek, régiek és erősek, századokról regélhetnek, népekről beszélhetnek, a melyek rajtuk

A hidfő és a mezquita.

jártak vízen keresztül, keresve a boldogulást, hatalmat. Rendesen toronykapukkal vannak, a kapukon az uralkodók címerei, domborvésetü szavak, fölirás. A kettős fejü császári sas messze röpült, Toledoban többször láttam még V. Károly császár madarát, itt már nem.

Ezer éves hosszu híd, (223 méter, most csak néhány ív alatt folyik víz,) melyre érdemes fölmenni, közepére állni és szétnézni a határon, környéken. Látjuk az erős-

séget, mely védi az amugy is tömör hidat, a doriai oszlopokkal ékes hídkaput, porladó címereket rajta, a kis vízi malmokat, a várost, a háztengerből kimagasodó székesegyházat. Nézzük az apró, a mórok szokása szerint vízben, kőből szilárdan épitett vízi malmokat, a víz habverését, habok megtörését a kerekeken, hídoszlopokon. A híd mindig embergyüjtő, tanulmányozásra sok érdekes anyagot hoz össze. Gondoljunk csak a mi fővárosi fenségesen nagy Duna-hidainkra, az Erzsébet ívhídra, a prágai Nepomuk-hídra, Konstantinápoly két nagy hídjára az Arany Szarun át. Három világrész népe csötlik-botlik azon éjjel-nappal. No, ezen a mogorva ívü hídon nem, holt városban éjjel alusznak az emberek, de nappal a hídon mégis lehet látni érdekes alakokat, terhekkel cipekedő asszonyokat, barmot hajszoló embereket. Szamarak, két részre osztott kosarakban hordják a gyümölcsöt, zöldséget, sőt téglát, követ.

Tűző napsúgáron egy ragyás bőrü galera halad el mellettem. Ereje, teljességében. A négy kerekü, embert és árut szállitó kocsi fölé tarka viaszos vászon van kifeszitve. Öszvéren, szamáron nyargaló emberek, asszonyok, kamaszok. Az öszvérek nincsenek egymásmellé fogva, hanem egymásután haladnak. Három—hat. Tompa hangon dübörög a híd a kocsik alatt. A rogyásig fölrakott öszvérek lassu lépésben haladnak.

A tizenhat egyenlőtlen ívből álló kőhíd mellett a folyó partján árnyas fasorok, Córdoba sétáló helye a szabadban. Minden pontjáról látjuk az érdekes hidat, szépen ívellik. Látjuk a város látóképét teljesen. Alkonyattájt jártam a Ronda Martires-en — Córdobából sok vértanu került, — mikor a hunyó nap elöntötte aranyával a hidat, megmárványozta a vizet és dicsfényt vont a székesegyház fölött. A híd túlsó felén nagy torony a híd védelmére. A hídról nézve, van a városnak legszebb fekvése. A mezquita, mint egy óriási kocka emelkedik a háztenger fölé. Néztem innét, néztem onnét, eladdig, mig a nap mélyre hanyatlott.

A hídhoz egészen közel áll La colunna del Triunfonak nevezett szoborcsoportozat, gazdag vasrostélylyal

védett, francia mesterkezek munkája. Fölötte a díszesen, mesterien kovácsolt vasrácsozatnak kimagasodó lámpái. Dicskörös szentek ülnek mesterségesen készitett szikla ormon, melyről mint egy oltárszekrényt jelképező alapról egy igen formás, doriai oszlop nyúlik föl a magasba, az aranyozott oszlopfőn a város védszentjének, szt. Rafaelnek álló alakja, karddal a jobbjában. A város fölött mintegy őrt állani látszik itt, a székesegyház sarkán.

A spanyol fölirás ezt a mondást adja Rafael szájába: „Krisztusra esküszöm, hogy én Rafael, a főangyal vagyok, kit Isten ezen város védszentjének rendelt.“ A spanyol nyelvü fölirást csak azért hozom, hogy ebből is kitünjék, a spanyol nyelv mennyire édes szavu leánya a latinnak.

„Jo te juro por Jesu Cristo crucificado
Que soy Rafael anjel, a quien Dios tiene puesto
Por guarda de esta ciudad.“

Hát még milyen ezüstösen csendül föl az ének a spanyol énekesnők ajkáról!

Ez a Triunfo szoborcsoportozat és Madridban II. Isabella csoportozatos emlékszobra tetszett nekem legjobban azok között, melyeket eddig Spanyolországban láttam. Merész állitásomat egyéni izlésem mentse ki.

Egy vallásos monda szerint Rafael főangyal megjelent 1578. évi május 7-én Don Andres Roëlas jámbor papnak és a fenti szavakat mondotta. Az emlékmű alatt, Pascal, istenfélő püspöknek a hamvai.

Nevezetes ponton, remek talajon állok a Diadaltéren. Három ország, három világverő népnek az itthagyott emlékét látom egy tekintetre. Ott, a víz és híd túlsó felén a római eredetü hídtorony, toronykapu, talán még Augusztus korából. Itt, a mór épitészet utolérhetlen remeke: a mezquita. Legközelemben a Triunfo, a kereszténység diadalát jelzi. Abból az időből való, mikor Spanyolország is még világverő hatalom volt. Nevezetes pont, remek talaj valóban, melyről jól látjuk, hogy a távol egyre nő. Nő a távol, pókháló leng a díszes rácsozaton.

XL.

A mezquita.

„Nagy eszmék mindig hódolatot kivánnak.“
Jean Paul.

Legszentebbje. — Legnagyobb. — Művészet telje. — Templom a templomban. — Nyugot Kaabája. — Nem javitja. — Kontár kezek. — Szamár fülek. — Áhitattal lépek be. — A toronyban. — Kilátás. — Mi volt régen! — A Narancs-udvaron. — Aranyos lánykák, fiatal asszonyok. — Terefere. — Ugy volt, ugy lesz. — Cedrusok, ciprusok. — Gyökeret ver a lábom. — Vize legédesebb. — Emlékezés egy pálmafára. — Képzeletben föltámasztjuk. — Narancsfa sor, oszlop sor. — Ha csak eddig volna. — Megdöbbenek. — Oszloperdő. — Csillárok és karos gyertyatartók. — Ki tudná, mennyi volt? — Volt-e lelkük? — Részegülök a színektől. — Teremt és ront. — Milliókat hoznak. — Hogyan került ide? — A pusztában bolygó. — Király lett. — Álma. — Egy órát dolgozik. — Nagy és hatalmas. — Omár khalifa Koránja. — Elgurult. — Ékköves mihrab. — Elfalazták. — Mohamed sarka. — Lovak, oszlopokhoz kötve. — Kényszermunka foglyokkal. — Arról a bizonyos Almansorról. — Nincs egy másik. — Téreddel koptatott kő. — Papok hibája. — Ujkori Herostrates. — Honnét a sok oszlop? — A tanács óvást emel. — A császár megengedi. — Császári mondás. — Helyrehozhatlan hiba. — Van rá több eset. — Hétszer voltam benne. — Mindnek vége. — Sehol ilyen.

Córdoba látnivalóinak a megtekintése után eljutok a székesegyházhoz, a mór világ legszentebbjéhez, a márványcsodához. Tegyünk le a székesegyház elnevezéséről s emlitsük csupán a régi, mezquita nevén, a mi volt is eredetileg és a jellegét eddigelé nem birták elrontani a spanyol keresztények. Beszélő tanuja egy nagy multnak, a nyugoti mohamedán világnak, a mekkai Kaaba után legnagyobb temploma. Világraszóló fénynyel világitották meg.

Most azután össze kell szednem minden rajzoló képességemet, hogy a szíves olvasó elé álllitsam a messzeföldön híres mezquitát a maga remekvoltában, regeszerü-

ségében, a mint áll a szemem előtt, és a templomot a templomban, keresztény templomot a pogány templomban. A pogányság alatt értsük itt, a művészet teljét. Ugy sem értem a templomot a templomban, miként a spanyol székesegyházakban a kórus és a capilla mayor a templomban, mert akkor csakugyan azt is mondhatnók, hogy itt három templom van egymásban. Ugy is van.

Kár, hogy ugy van, mert a mit egyszer igen szépen megcsináltak, abból akarták mások, kontárok a még szebbet megalkotni s éppen ezzel rontottak azon. Rátérek, idézni fogom majd e tárgyban, maga helyén, egy híres koronásnak találó mondását, melylyel a székesegyháznak mint ilyennek betette a kapuját, mert a mit a pogány, mint világra szóló remeket alkotott, azt a keresztény, tönkre silányitotta az ő művészetével, holott mind a kettő megállhatott volna szépen egymás mellett. Két szép asszony egymás mellé kerülve is szépnek marad, de a mikor féltékenységből egymás hajába kapnak, — értem a muzsákat — akkor bizony, magukból kikelve, hogyan volnának olyan szépek? mint előbb voltak, mikor egymás mellett álltak higgadtan.

A pogány művészetnek más a muzsája és képzelőtehetsége és más a keresztény művészeté. Mind a kettő szépen megáll egymás mellett, hanem versengésben, egyik a másik fölé kerülve, dehogy szép az!

A Mohamed tanát követő emberek — engedje meg nekem mindenki — nagyon szeretik Alahot és Mohamedet, az ő látnokát; nem szidják, káromolják, annak soha sem a — Krisztusát. A távol Keleten épitették tiszteletére a Kaabát, itt Nyugoton pedig, a hol a keresztény nekik idegen (adschemi) lett, a mezquitát. A világ mind a két sarkában legyen az igazhivőnek zarándokló helye, a hova életében legalább egyszer elmenjen. A Nyugot Kaabájául állitották föl hatalmas karok és tehetős elmék, adakozó kezek a córdobai mezquitát. Rengeteg kincset halmoztak össze a nagy arányokhoz, fölváltották a gazdagságot oszlopértékre.

Még mindig nem vagyok az oszloperdőben, csak izlelitőül gondolom, mondom ezeket, mint a gyermek,

ki édes falatját hagyja utoljára, én is tudom, hogy nem látok annál szebbet, a minek látása végett ide jöttem, hagyom tehát végsőnek.

Megkerülöm a derékszögben álló, tiz-husz méteres magassággal váltakozó falakat s ugy érzem, hogy ezalatt fél kilométernél többet jártam. Nézem a 167 méter hosszu, 119 méter széles, ércfedésü fal mellett az erősségüket támasztó, hozzájuk simuló, pillér szolgálatot teljesitő, négyszögletes, toronyszerü alkotásokat, — torony volnának, de még se azok — melyek, mikor túlhaladták a cifrázatos végü falak magasságát, megállnak a növésükben, mintha tudnák, hogy a legszentebb ima kápolnának, a mihrabnak a kupolájánál magasabbra hágniok nem szabad. Az erősitő nagy oszlopokat, sarkaikban, alacsonyabbak támogatják meg. A mohamedán, a mit egyszer fölépitett, akár Allah zsámolyául a kupolás dsámikat, azt nem javitja, Allahra bizza, addig álljon, — mondja a sorshivő — a mig Allah akarja.

Lépcsőn jutok föl oda, a honnét a fal, alapjából kiindul. Ütött-kopottságában, komor egyszerüségében nem mutat. A szegény Spanyolországnak nincs pénze a régi műemlékek karban tartására. Láttuk ezt az aranjuézi márványkutaknál és szoborcsoportozatoknál, látjuk itt, és annál jobban látjuk, minél tovább megyünk, belebb haladunk a multnak fényes országában.

Látok sok szép ivet, oszlopos és boltozatos ablaknyilást, kaput befalazva. Itt voltak azok az aranylemezes, bronzból való bejárati kapuk, melyeknek a mélyedéseiből a keresztények kápolnákat csináltak. Az egykori 19 kapubejáratból csak három van meg, a többit elfalazták. Kár, hogy egyuttal az eszüket is oda nem tapasztották!

A díszkapuk helyett látom a keresztény fejedelmek koronáját, királyi családjuk címeres pajzsát fölakasztva, mondjuk, a címeres köveket rátapasztva. Odabigyesztés. Megismerem a kontár kezet, mely elrontotta a műremeket. Nem tudták mi a szép, mi a jó, ide való. Néha a művész is elhibázza. Rómában a Pantheon tudvalevőleg az ókori római épitészetnek a legrégibb és legkiválóbb csodaalkotása, Krisztus előtti 26-ik év óta áll fen. A

csodaművet a maga egészében megcsufitotta Bernini, a ki kontárkodott rajta, a kupola elé két kis tornyot rakott. Ezeket maig Bernini szamár-füleinek nevezik suttyomban a műértő emberek. Ott csak két fület látunk, itt már kivülről is sokat. A művészek megrendelésre dolgoznak, az utasitás gyakran köti meg a kezüket. Nem szólok a magamfajta emberekről, quot capita, tot sensus. Pogány templomból akartak keresztény templomot csinálni, anélkül, hogy az anyagot átgyúrták volna, azért az sehogy sem sikerült. Lám, Konstantinápolyban, a törökök meghagyták az Aja Sofiát a maga eredetiségében, csak négy minaretet tűztek mellé és ez elég is. Ma-holnap — ha a török átadja a paradicsomot — ugy is kell majd harangláb.

A mezquita déli oldalának egy nagy kőkapuján, mely mindig nyitva van, belépek nagy áhitattal a mezquita előudvarába.

Nem tudom, merre forgassam a szememet. Ugy vagyok ezzel az udvarral most, mint Mohamednek a híve volt egykoron. A külvilág zajából jöve, itt szedem össze gondolataimat, készülök az áhitatra. A díszudvar olyan szép, nagy. Isten szabad ege alatt vagyok, narancsillatban, járok kőmustrákon.

Az udvar szélén elsőnek tünik föl az ötemeletes, 332 láb magas torony, lépcsőzetesen, egymás fölött elhelyezett három erkélyével, melyeken a tornyot négy oldalról körüljárni lehet. Csupa kő, erős. Görög-római izlésben 1653-ban épitette Delapeña Gáspár a minaret félmagasságára. A második és harmadik erkély között, tehát a harmadik emeleten, íves nagy ablakokon kandikálnak ki a szép hangu harangok, számszerint 12, fölöttük az óra. A harmadik erkély fölött többszörös emelettel szűkül a remek, cifrázatos épitkezés. Csak éles szem veszi észre a díszeket. A torony legtetején szt. Rafael, Córdoba védszentjének a zászlós alakja.

Vasszögekkel kivert kapun át fölmegyek az Alminar toronyba. Lélekzésem, szívműködésem érezhetőleg gyorsul. A 225 lépcső kiizzaszt, szellő fogad; a harangoknak is éppen most kellett megkondulni, hogy veszélyeztessék a füldobot.

Szélvóvó helyet keresek és élvezem a kilátást hegyekre, vizekre, közeli-, távoli környékre, tekintetem messze szárnyal. Közelre vonom azután látkörömet, a házak egymás mellé tömött sorakozására, az alattam elterülő mezquita-, annak lejtősen, egyenközüen futó tetejéről tanulmányozom a mezquitának tagoltságát. A templom hajóknak ugyanannyi csucsos födél felel meg.

Nézek le az udvaron zöldelő pálmafákra. Milyen kicsinyek lettek azok, szememben!

Keresem legalább romjában az egykori arab királyság fővárosában, melynek most alig egyhuszad része van meg, az arab írók által emlitett, az Omajidák idejéből származó 3000 mecsetet, 4300 minaretet, 600 karavánszerájt, (vendéglőt,) a 900 nyilvános fürdőt, 80.000 palotát, 200.000 házat, és nem találom. Romokban sem találom. Akkor, mértföldeket lehetett járni paloták, kastélyok előtt, egy évkönyv tiz mértföldről szól. A városban 85.000 bolt volt. Vajjon hány lehet most? bele számitva a dohány elárusitó helyeket is. Ibn Adhari évkönyvéből való, mondába illő számok ezek, melyeket a különféle leirások, forditások, össze-vissza hánytak.

Falak veszik körül a várost. A bástya fokok, tátott szájak, ma is harapásra készen. A falaknak négy torony szolgál ékességül. Hol a többi? Volt, nincs. A föld színével lettek egyenlők.

A toronyból lekerülök, ismét a bujazöld lombozatu Narancs-udvaron vagyok, mert Patio de los Naranjos-nak hivják ezt a szép udvart, melyen egy patak morogva szalad keresztül. Egyéb kivezető márvány válúk itt és ott a kutak vizének lefolyására. Hüssölök.

Aranyos lánykák, fiatal, üde kacagásu asszonyok tereferélnek, nevetgélnek a három márványkutnál. Gyönyörüség nézni őket. A házi dologtól szabadulva, jól esik valamennyinek friss pletykák meghallgatása mellett egy kis pihenés, üdülés. Egyszer ők beszélnek másokról, másszor ők kerülnek szapulásra. Mindig igy volt, mindig igy lesz, mig az öregek, irigyei lesznek a fiataloknak. A kuthoz jönnek, korsóikat töltik, mennek, korán reggeltől késő estig; páholyt lehetne csináltatni a kut mellé azok

számára, kik a kuthoz járnak, vízre nem, szerelemre szomjasok. Egy kőpad is megteszi a szolgálatot az ívek árnyában. Egy szemrevaló kislány halad el mellettem, élénk, szeme ragyog. A gyenge gyermeki keblen, mintha, mintha végig rezgett volna már a szerelem. Nézek és hallgatok, azután összevegyülök a fehér vászon-népséggel. Az egyenlőségi érzet nagyon ki van fejlődve Spanyolországban. Si Romae fueris, romano vivito more. Én az emberi méltóságot minden emberben különben is elismerem. A lenézendő lenézőkhöz soha se tartoztam.

Szépséges a cedrus és ciprusokkal teli udvar, melyen töltöm szabad időmet. A derüs, mélyen kék ég világosságával tele van az illatos udvar, mégis árnyék mindenütt, háromszázados pálma- és mérges-zöld lombozatu narancsfák alatt, az oszlopos folyosóban, melyben tanyázhatunk, anélkül, hogy esőbe vagy napba jutnánk.

Egy oldalsó bolthajtás mélyén két oszlop közé állok. Nézem a tornyot. Egész magasságával bele esik az ívbe. Gyönyörüséges, festőnek, fényképésznek való pont ez, a hol állok, szinte gyökeret ver a lábom. Szemem zöld színeken nyugszik. Most veszem észre, hogy nem is egy, se három, öt kut van az udvarban, de annak az egyiknek a vize lehet mégis legédesebb, melyhez a legtöbben járnak édes szájjal, szerelem lázát csillapitani. Sok titokról tudnának szólni az aranyalmák fái, mozgó levelei!

Valamikor egy óriási nagyságu pálmafa is állott az udvarban. Keletről hozták, a hol a fény születik. Mikor Siriában elérte a százéves kort, akkor hozatta ide a nagy Abd ur Ráhmán, hogy emlékeztetője legyen otthonukról a Siriából kijötteknek és hogy megpihenhessenek árnyékában a fáradt zarándokok, otthoniasan érezzék magukat, ugy mint Damaskus határában, Libanon hegységén. Most ujabb ültetésü, hajló pálmák karcsu sudarai emelkednek az égnek lombkoronával.

Keleti nyugalommal kellene nézni, járkálni a boltozatok alatt, hogy a helynek szépsége teljesen megnőjön a szemünkben, erősebb kép véssődjék a lelkünkbe. Nem lehet. A nyugalmat nem az én számomra teremtették az istenek. Mondtam már.

A boszuság fog el ujból. Az oszlopsor folytatását befalazták. Hely kellett valaminek. Meglopták a mezquita udvarát legszebb részében. Jó még, hogy abból, a mi maradt, képzeletünkben föltámaszthatjuk az arányt.

A narancsfák egyes sora, megannyi belépő volt az oszlopsoros hajókba. Az ívek egymásutánja, képezi a templomhajókat. Van 19 ilyen. Valamikor arany lemezes bronz ajtókon léptek azokba. Költői gondolat valóban, az élő fák sorából az oszlopok sorába jutni.

Mintha magam is Mohamed híve, tanának a követője volnék, szent áhitattal közeledve megyek a mezquita bejárati ajtajához, megnyilt lélekkel lesek, mert tudom, hogy látni fogom azt a templom-nagyszerüséget, melyhez foghatót, hasonlót a világ sehol nem mutat föl.

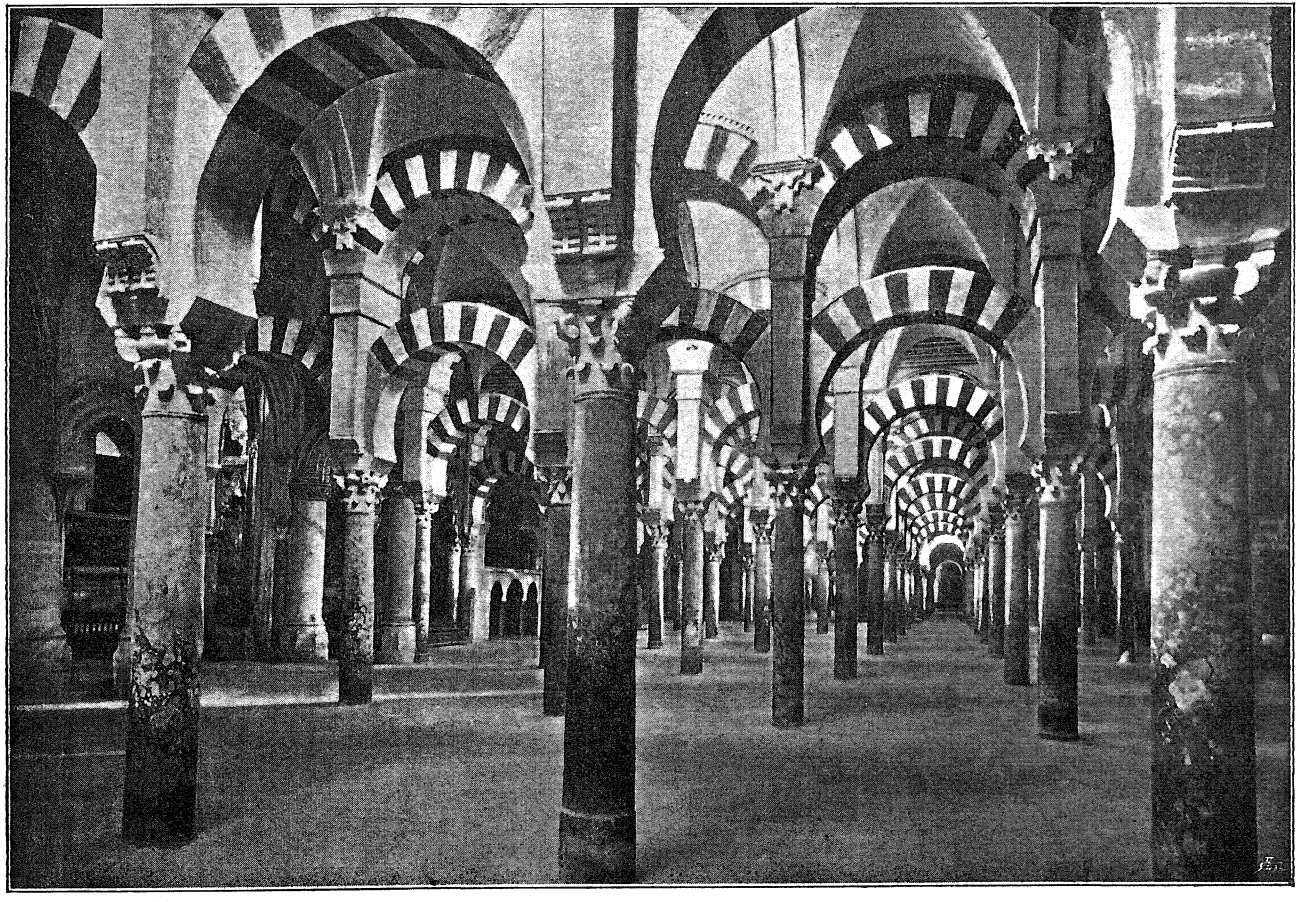
Az aranyos arabeszkek eltüntek a kapu ívről. A mohamedán szentélybe, a maksurába és a legszentebb mihrabba vezető kapunyi ajtónak más nevet adtak, a pálmáról elnevezték az áldás kapujának, rárakták Mária és Gábor főangyal alakját, szóval kivetkőztették eredeti mivoltából. Ha csak eddig volna!

Belépek a mezquitába. Megdöbbenek, megállok, elfog a káprázat. Soha se láttam ennyi oszlopot, egymás mellett, egy csoportban. Valahány, mind egy darabból, az egész egy márványerdő, oszloperdő. Csupa jaspis, porphir, márvány. Oszlopfő formáknak a muzeuma. Itt a joni csiga, ott a korinthi acanthos, amott a bizantini forma, latin-bizanci keverék és egyesülés. Hol van márványban ilyen gazdag templom?

Alul, az oszlopoknak nincs kiszélesedő alapjuk, fölül, a mondottakon kivül gót, mór oszlopfők. A legtöbb oszlop sima, kevesebb a csavart, csigádad és vájadékos. Valamennyi oszlopot, patkó alaku[1]) ívek kötik össze, fehér és vörös színre vannak festve. Kétszeres az ívek elhelyezése. Ha fölfelé nézünk a sok tarka ívre, mintha hullámosan mozogna az egész mennyezet.

Az aranyozott mennyezeten 280 csillár függött tüzes sorban egykoron. Al Makari följegyzése szerint 7425,

[1]) Perzsiából ered a lópatkó formáju ivezet, mely innét Egyiptomon keresztül vándorolva, Spanyolországba jutott el

A mezquita.

mások szerint 4700 kristály lámpával voltak kivilágitva az ívcsarnokok. Fénytengerben úszott a mezquita, csodás színjátékot varázsolt. Mégmások szerint 28, karos arany-ezüst gyertyatartó, 10.000 lámpával, melynek körülbelül a felét mindennap meggyujtották, égtek benne illatos olajok. A reánk maradt följegyzés szerint 120 font illat-szer és 24.000 font olaj fogyott el évenként. Világosság tengere, mely a templomban ezerszertebben adta vissza a ragyogást. Fölforditott harangokat is használtak lámpa gyanánt. Az a nevezetes ezekről a santiagoi harangokról, hogy Almansor mór király, fogoly keresztény emberek vállán hozatta ide. Viszont, Córdoba bevétele (1236) után a mórok vállán vitette sz. Ferdinand jó messzire, az éjszaki spanyolországi Galiciába.

A sokkaru gyertyatartók és a több ezerre menő színes lámpák mind eltüntek. Most a rézlámpák csillogása helyett a tető-kupolácskák ablakai szolgáltatják be a félhomályt.

Döbbenésem elmultával, állok az oszlopok között. Nem tudom hol kezdődnek a sorok és hol végződnek, keresztben és hosszában merre terjednek? Oszlop tömkelegbe jutottam. Egyszer ugy tünik föl, mintha az oszlopsorok végtelenbe futnának, máskor, mintha megmozdulnának, indulnának kifelé, összehúzódnának, kiterjeszkednének. Szédülök, szinte tántorgok közöttük.

Megtudom, hogy 1100 és még egynéhány[1]) van az 1400-ból, mások szerint a 2000-ből. Az oszlopok tizenkettedfél méter magasak, egyformán, valamennyi a szem előtt áll, de azoknak csak egy részét látom, mint fáktól az erdőt nem látni. Ez is mintha erdő volna, pálmák formás, karcsu sudarából kővé válva. A kereszténység nagyszerü székesegyházaiban könnyen találja meg a szem az oszlopokat. Itt, keresve se találjuk meg valamennyit. Van benne valami az arab regék titokzatosságából.

Szinte félve kerülöm a szememmel, hol — volt-e lelkük? — zavarták meg a keresztény beleépitkezéssel, mondjuk tömködéssel az oszlop rendek legszebb arányát.

[1]) Nem lehet az oszlopok biztos számát tudni, mert azok közül több van befalazva.

A sötétség oszladozik, mint a mikor az erdőben ben vagyunk. Mindinkább előtérbe lép minden. Hol ehhez a sorhoz állok, hol meg a másikhoz megyek, a kiválóbban szép színü márványoknál nyugtot tartok. A színek sora és egyezése kőben. Mennyi, de mennyi tanakodás kellett ahhoz, hogy minden oszlopnak[1]) a maga helyét megtalálják, az erő oszlopainak kettős sorában a boltívek nyilását.

A művészi szépnek a hatása alatt állok, szinte részegülök a színektől, a gyönyör játékától, melyet űz velem. Mindig valami szebbet fedezek föl, arab szőnyeget a falon, kőből, az izlésnek kirajzolódott sok formáját, végre világlatba kerül mélységes kőerdő közepén a rombolásnak munkája. Hát végzete az, az embernek, hogy alkotás után romboljon? Teremtsen és rontson? Ugy látszik az. Nemcsak az idő pusztitott, az emberek járása is koptatott. Keresem a híres és szép padlót színes kövek összetételét. Nem találom. Kapzsi emberkéz, emlékragadó angol mindenütt van. Törött cserepeken járok.

Mikor a mórokat a katholikus királyok kiűzték, azoknak minden örökébe beléptek. Dús volt ez az örökség, Spanyolország maig abból táplálkozik. Milliókat hoznak az országba évenként azok, a kik egyedül csak a mór emlékeket jönnek ide megcsodálni.

Nem egy mór király épitette az egészet. Nem volt az életének annyi napja, nem volt a kincstárának annyi kincse, hogy ezt a büszke pazarfényt kifejthesse. Száz év alatt készült el a mezquita, ez a kővé vált pálmaerdő. Mintha ismét emelődnének a boltozatok, a vörös és sárgás fehér kövekből összerakott, patkó alaku ívek. Csakugyan ugy veszi ki magát a sok oszlop, mint megannyi pálmafa törzs.

Azt a részt, a melyen bejöttünk, tiz oszlopsorral, tizenegy hosszhajóval, ugyanannyi kereszthajóval, egy római Janus-templom helyén I. Abd ur Rámán 786-ban

[1]) Leo, konstantinápolyi görög császár mintegy másfélszáz oszloppal járult hozzá; nem volt ez önkéntes adomány, mert egy keresztény templom fölépitéséhez küldte, de a mórok rátették a kezüket. Ezen kivül 115 Franciaországból került ki, 60 Spanyolországból, afrikai római épitményekből a többi részben.

kezdve varázsolta elő, mert itt nem épitésről, hanem varázslatról lehet csak szó.

Ki volt az az Abd ur Rámán? Hogyan került ide ő maga? Erről a nagyratermett emberről annál inkább néhány szót, mert megvilágitja az alább mondandókat, a Nyugoton lakó mohamedánoknak, szent zarándoklással Córdobába vonását.

A távol Keleten, Ázsiában, Damaskusban és táján, föllángolt és vér folyik. Abul Abbas megöli harcban az Omajida Mervánt s parancsot ad, hogy Siriában, Egyiptomban öljék ki minden magját ennek a megbuktatott uralkodó családnak. A győző Abul Abbasnak nagybátyja Abdallah, össze is hivja ezeket barátságos együttlét ürügye alatt. A vígasságnak mészárlás lett a vége, kegyetlen öldöklés. Mindenütt üldözik az Omajidákat, kevés menekszik, de Abd ur Rámánnak hasznosan sikerül a futás. A pusztában ujabb Achasvérosként[1]) bolyongót, a kit űzött végzete, andaluziai törzsfőnökök találják meg és Spanyolországba hivják. Megérkezik 756-ban. Pártfogókra, követőkre talál s fölállitja trónját Córdobában. Legyőzi ellenfeleit és megalapitja a khalifai méltóságot. Rend az országban, tudományok és szépművészetek virágzása, ipar, kereskedelem föllendülése, földmüvelés előrehaladása, gyárak keletkezése.

Egy monda szól Abd ur Rámán álmáról. Egy csodaszép templomot akar épittetni a király, mely elhomályositsa az összes eddigieket, melyben az igazhitü mohamedán messze földről jöve, imádhassa Allaht.

A bálványimádó keresztények — ugymond Abd ur Rámán — állitják, hogy Algufia (Európa) a királyné, Ázsia a rabnő. Én pedig mondom — folytatja Abd ur Rámán — hogy Keletről jön minden világosság, Algufia sötétségben van, a Korán nyitja meg a világosság kapuit. Allah hatalmas, Iberiának mind a huszonöt koronáját a Mohamed nemzetségnek adta s. a. t. A mint beszélt, cselekedett, Nyugot Kaabáját Kelet Kaabájának négyszögletes alakjában épiteni megkezdé, hogy az Izlám

[1]) Xerxes perzsa királynak a zsidó neve Eszter könyvében.

döntse homályba a keresztet, mert nincs más Isten, mint Allah és Mohamed az ő látnoka.

Az egész országból összegyűjtött törzsfőnökök hajbókolva intenek Abd ur Rámán lelkes szavaira és legott megköttetik az alku a kereszténvekkel Allah uj templomának a helyére nézve. A sok pénzt kifizetik érte, melylyel három templomot is épithettek volna a keresztények. A mit Abd ur Rámán el nem végezhetett, folytatta a fia és utóda Hisan. Ő maga is egy órát dolgozik rajta naponta.

Növekedvén a mohamedán hivők száma,[1]) bevándorlás által is gyarapodván népségük, azonkivül három világrészből özönlöttek ide a zarándokok, — az udvaron is imádkoztak akkor — szűknek bizonyult az imahely. A Narancs-udvarban, képzeletemben, mintha a távolból húzódnék felém a százezrek, milliók imájának elhaló hangja. Hol vannak ők? a buzgó hivők. — Megsemmisültek, valamiként el fognak kallódni ezek az oszlopok is egykoron.

A középső rész, II. Abd ur Rámán kezének a remeke. (833—848.) Nagy és hatalmas ember volt ő a mór világban. Háremjének az összes személyzete 6300 főből állt, testőrsége pedig 12.000 nemesből volt.

Tizennégy kereszthajóval, a harmadik, legszebb folytatást, mely az előbbi kettővel összeolvadt, II. Haken 961. év óta varázsolta elő a harmadik mihrabbal, a mezquita koronájával.

A mihrab előtt a maksurában volt a khalifának fentartott hely, a hol imádkozott, látatlanban. A maksurákat 1454 láng világitotta meg, ezenkivül az imám helyén egy óriási nagy viaszgyertya, melyet csak ünnepnapokon gyujtottak meg. A drága, hét lépcsős szószéknek is hült helye van. Kerekeken járt, könnyen elgurult a nimbar, azzal az Omar khalifa-, Mohamed második utóda által irt és saját vérével befecskendezett nagy Korán példánynyal, mely olyan nehéz volt, hogy csak két ember emelhette. Ragadozó emberek, elemelték a sok gyémántot, rubint,

[1]) Ha igaz, 1.000.000 lakósa volt az arabok fénykorában, a VIII. században.

gyöngyöt, melylyel a könyv ki volt rakva. A szószék ébenfából, szandálfából, szagos fából volt, gyöngyház és elefántcsont berakattal. Értéke 35.000 denár volt.

Pompás lehetett a betekintés a megvilágitott mihrabba, a hol minden tündöklött, bizanci díszitéssel az ékköveken kivül a tarka, élénk színü kristály üveg, arany lemezek arabeszkek, domborművü Korán-mondások, színeket játszó márványok.

A mélyhitü mórok, mielőtt odahagyták Códobát, a mihrabot elfalazták, — a titkot tovább nem adták, — ne pillantsanak bele hitetlenek, de 1815-ben felfedezték azt a keresztények, megnyitották, de Mohamed sarkát nem találták, melynek a monda szerint ott kellett volna lennie.

Hasonló keresztényi cselekedetre emlékeztetnek Toledoban, a kereszt befalazásával.

Durva keresztényi cselekedet volt az, hogy a katonák, Córdoba bevétele után lovaikat kötötték a mezquita oszlopaihoz. Nincs mit egymásra szemre hányni. A mórok a keresztényekkel, a keresztények a mórokkal dolgoztattak, foglyoknak kényszermunkát az parancsolt, ki a hatalmon volt. Az ember mindig ember marad.

Ismét a mezquitában vagyunk. Ki-be járok, nem tudok tőle megválni. Látok és hallok. Selymes bizanci pompájából a konstantinápolyi görög császár küldött a dologhoz értő munkásokat, nehány százat. Épitettek, dolgoztak és díszitettek. Mindezeknek a részeknek melléje II. Hisan khalifa, illetőleg gyenge uralkodása alatt mindenható helyettese Almansor, — a ki nem volt az emberiség dísze — s igy a végleges befejezés még se az Omajidák keze műve. Almansor a vacakból küzdötte föl magát, de lángész volt. Ifjukorában megjövendölte, hogy ő fog egykor uralkodni ebben az országban. A mezquita egészének balfelül a hosszában nyolc oszlopsorral egy ujabb oszloperdőt teremt s 19 hosszhajóval, 35 keresztbajóval még egységesebbé teszi a már amugy is nagy egészet. Tehát félszáznál több hajóban imádkozhattak Mohamed hívei a finom faragásu cedrusfa mennyezet alatt.

A sok lámpafény, az égbolt csillagzatát jelképezte. Láncokon függtek az arany-, ezüst-, kristály lámpák.

Közben és utána segitettek még más khalifák is az ujszerü, minden mintától eltérő mezquita megteremtéséhez, a díszitések fölrakásához. I. Mohamed, III. Abd ur Rámán khalifa (az Omajidák között a legnagyobb), a ki függetlenitette magát, népét a damaskusi khalifától. Udvarkutakat, imatornyokat épitettek, elég ahhoz, hogy az arab írók azt írják a córdobai mezquitáról, hogy az Izlám országaiban nincs egy másik ilyen fenségesen nagy valami, melyet jobban lehetne megcsodálni, munka, kivitel és erősség tekintetében. Képzeljük hozzá a maksurában és mihrabban az arany és drága gyöngyök ragyogását. Tellett költségre zsákmányból és a keresztények pénzéből. Volt izlés, finomság, művészi érzék az uralkodók lelkében.

A templom hajók mind egyforma magasak és szélesek, csak a tengelyével Kelet felé irányuló, hétszögü kápolnához hasonló harmadik mihrabhoz vezető fő hajó, az tágasabb.

Váltig nézem a harmadik mihrabot. Szívem megdöbben örömében. Fala gazdagon van díszitve. Két zöld és két kék oszlopa fölött, kagyló alakjában egy darab márványból van kivágva a kilenc méter magas kupolája. A boltívek, csipkefinomságig áttetszenek. A nagyszerüség elnyom. A keleti képzelet játékot űz velem.

Mutatja vezetőm, kopását a falnak, pallónak, a merre térden csúsztak — hétszer körül — az igazhivők, zarándokok.

Eddig a hitbeli meggyőződésből fakadó pogány erény, és azután, hogy 1236-ban a spanyolok birtokba vették Córdobát, következett a keresztény bűn, a papok hibája. Don Alonso Manrique püspök neve fűződik hozzá. (1523.) Herostrates, tűzzel, ez bontó csákánynyal semmisitett. Az előbbinek a gonosz cselekedete egészen sikerült, ennek nem egészen a rombolás. Fernando Ruiz segitette a püspököt tervének a kivitelében, 800 oszlop, az volt az áldozat. Siker csak az, hogy azóta a mezquita még

nagyobbnak látszik, mert az oszloperdőben keresni kell, hol van a székesegyház?

A mórok kiűzése után keresztény jelleget akarnak adni a pogány templomnak. Megakarják boszulni, hogy a mórok, keresztény templomokból annyi oszlopot raboltak el. Csakhogy itt hagyták! Itt, még azokat is, melyeket Keletről hoztak, Carthago romjaiból emeltek ki, Déli Franciaország régi, római templomainak maradványaiból válogattak ki, végre azokat is, melyeket maguk faragtak ki Cabra és Andaluzia márványbányáinak köveiből.

Tehát ki van mondva, keresztény jelleget kell adni a pogány templomnak. Vétek a jó izlés ellen, oktalansággal határos cselekvés. Nem gondolják meg, hogy ez egy olyan összefüggő egész, melyből egy téglát se szabad letörni, melyhez nem szabad semmit hozzá vakolni, minden legkisebb változtatás az egyöntetüség kárára van. Eleinte csak az oldalfalakhoz illesztenek kápolnákat, de azután kórus is kell, főoltár is szükséges. Az oszlopok templomából, kilökni akarnak hát 63 oszlopot, mert a mennybe szálló Boldogasszony tiszteletére, az oszloptemplom kellős közepén, 78 méter hosszuságban, 24 méter szélességben emelendő templomnak ennyi hely kell. Vita indul meg erre nézve, egymás iránt, egymás ellenében. Összemérik az érvek pengéjét.

Córdoba város tanácsa óvást emel a mult idő szép emlékének pusztitása ellen, halálbüntetéssel fenyegeti még azt is, ki segédkezet nyujt a romboláshoz, de a córdobai káptalan, — Diogenes-lámpással se lehetett közöttük e dologban okos embert találni — megkerüli a tanácsot, V. Károly császárhoz és spanyol királyhoz (I.) folyamodik, a ki megadja az engedélyt a tervbe vett munkálathoz s 1523-ban megkezdik azt. Nem volt az bölcs dolog, egyik részről sem. Nem, nem. Vége a legszebb mezquita pompás arányának, éket vernek az egészbe, éppen a közepébe, egy másik templom, mely sokkal magasabb, a mezquitából járnak bele.

Mikor elkészült a keresztény templom nagyjából, s a harag elcsendesült, a neveztem király, — a ki Spanyol-

országban I. Károly néven uralkodott — meglátta azt, csakhamar át is látta, hogy nagyot hibázott, mikor engedélyt adott az épitkezés keresztül vitelére. Szemrehányólag azt mondotta: „Olyan valamit épitettetek ide, mit ti vagy mások, más helyre is épittethettetek volna, de olyat pusztitottatok el, a mi egyedül állt a világon.“ Föloldotta a csomót, de már megkésett dolog volt, hanem megtiltotta legott, hasonlóképp halálbüntetés alatt, hogy többet ne merészeljen senki rombolni.

A córdobai káptalan, bizonyára nem volt olyan káptalan, melyről nálunk az a közmondás járja: a fejem nem káptalan. A legenyhébben szólva, harangöntéshez fogtak hajdutudománynyal, balkezü emberek. Művészi érzék hiányával lehet csak ilyen pusztitás. Van rá több eset, hasonló nagyon sok. A mamelukok ágyu golyókkal éktelenitik el a szfinx arcát. Leonardo da Vinci híres, Utolsó-vacsora falfestményén ajtót vágtak a falba, elvágták Krisztus és egy apostolnak lábát, francia dragonyosok a forradalom idején ugyanezen a remek képen, pisztolylövéseik céltáblának használják az apostolok fejét. Legyen ebből elég, ki nem fogynánk hibbant észnek munkájából. Helyrehozhatlan az ujabb idők vandálainak a hibája. Megvan bolygatva az egység, jelleg, összhang.

A templomban vagyunk, magas ívek alatt állunk. Jóizlésü embernek kevésbé tetszik ezek után a mezquitába beleerőszakolt, beleékelt székesegyház. Csak a 184 kilogram nehéz, ragyogó ezüst csilláron akad meg a szemem és a főoltárt elzáró sárga réz rácson. Az oldalsó 45 kápolnából, melyek a mezquita kapu bejárásaiba és oldalfalaihoz vannak illesztve, azt nézem meg, melyben Paolo Céspedes Utolsó vacsorája. A festőművész sírköve is itt van. Egy másik kápolnában megnézem szt. Teréz szoborképét, végre egy oszlopon megnézem a feszületet, melyet egy keresztény fogoly körmeivel karcolt ki. Egy kápolnában keveset látok, tele van az tömjénfüsttel, homály a levegőben.

Córdobában, a régi khalifa városban töltött időm legnagyobb részét a mezquitában töltöm el. Hétszer voltam benne rövidebb-hosszabb ideig, egész napon át

gyönyörüségem telt benne, a vörös és sárga kőkockákból rakott kettős patkós ívek nézésében. Mikor ünnepelt a lelkem, nem hallgattam a közebéd harangjának megszólalására, nem hederitettem semmire, csak néztem, néztem a csucsíves arabeszkcsoportokat, arabeszkek festészetét, a felséges arányokat, a páratlanul álló oszlopkincstárban mindig ujabb és ujabb szépségeket fedeztem föl, mikor oszlott a derengő homály, szememben. Még most is fölidézem többször képzeletemben a mesébe való tündéri látványt, a szentélyt, a mihrabot, melyeknek a látásával nem teltem be.

A Narancs-udvar illatos hüsében tanulmányoztam Córdobát, előre, utazó könyvemből Sevillát. Gyorsan kergették egymást a gondolatok fejemben. Közbül elgondolkoztam azon, hogy milyen élet lehetett itt a félhold uralma alatt, mint gyülekeztek ramazán ünnepén, bőjtjén, a fényesen kivilágitott mezquitába az igazhivők, imára, merre jártak a fátyolos szép asszonyok? Mindnek vége, maradt csak a fájó érzet és az emlékezet, mióta a mór királyok kivesztek a bíborból és a mórok kiűzésére Spanyolországban fölhangzott az ünnepélyes Te Deum.

Estelit kongattak a toronyban, magamhoz térek az ábrándból.

Nagyon szép ez az emlék, melyet a mórok itt hagytak és a keresztények még el nem rontottak. Szebb és nagyobb oszlopokat látunk másutt is, de az oszlopoknak ezt a csodás sokaságát, sehol. Ha messzire is visszalapozunk az emberiség- és a művészet történetének könyvében, hasonlóra nem akadunk. Adja az idők Őre, hogy azok még sokáig fenmaradjanak. Bámulatos, a mit itt látunk, valóban! Képzeletünket fölülmulja. Idő, emlékezetünkből ki nem törli. A toll, a melylyel írunk róla, feketén fog, nem színesen, az érzés és gondolat kifejezésére, Guttenberg is csak ólomjegyet adott.

XLI.

Az Zahra virágvárosa.

Ábrándos képzelet. — Mirtus és ciprus a romok között. — A szép szultana. — Virágnak hivták. — Csaták hőse, szerelem rabja. — A hárem koronája. — Fölülmult minden képzeletet. — Tizezer munkás harmichat évig csinálta. — Oszlopok mindenfelől. — Aranyozott ércajtók. — Illatos szoba. — A hol ölelte. — Színes ékkövek a medence vizében. — Az állatok szájából. — Földre varázsolt mohamedi paradicsom. — Fényvetés higanynyal. — Az első tükör. — Kivétel volt. — Az arab művészet kicsucsosodása. — Nem voltak boldogok. — A hegyet akarta elhordatni. — Nagy hatalom, nagy gazdagság. — Napjuk lehanyatlott. — Gyászoló király özvegy. — Hol vannak a romok? — Az unokák ott sétálnak . . .

Córdobában, a mit a mezquitában láttunk, az a valóság és káprázat volt, most adjuk át magunkat az ábrándos képzeletnek s lássuk annak ragyogó képeit.

Az Alcázar nuevo-hoz közel vannak az Alcázar viejo-nak, a régi Alcázarnak romjai a Quadalquivir partján. Kevés van már a romokból is, elsöpörte lassanként az idők szele, benőtte helyét a mirtus és ciprus, pedig milyen fény és pompa volt ezen a varázslatos helyen fölhalmozva, — az alatt mig hangzik a fülemülék dala — elmondja az évkönyv lapja. De még ennél is szebb volt az a világnevezetesség, melyet sem Ninive, sem Babilon föl nem mutat, és a melyről az arab költők és írók bűbájosan szépen folyó elbeszélése szól. Tolluk, színes képeket, mesébe illő dolgokat rajzol. Izzó képzelettel varázsoljuk valóra a tündérképet, saját képzeletünk toldalékával.

Az volt az Az Zahra Medinája, virágvárosa! kéjmámoros életnek az otthona!

Ki volt Az Zahra?

A világ szépe. Olyan szép volt, mint az álomlátás. Szultana volt Az Zahra, III. Abd ur Rámán legkedvesebb háremhölgye. Drágakőtől ragyogott a ruhája. Az életet átálmodta a sok ragyogásban, édenkertben.

Virágnak hivták ezt az egykori rabnőt, a női szépség eszményét, a ki uralkodott, mikor a halmas khalifa mellé került, mikor a királyt szépségének a fegyverével legyőzte.

A drága kőnek pompás foglalatot adott a keleti nagyur, a ki, mint Mohamednek híve, hőse volt a csaták tüzének, rabja a szerelemnek.

A gazdag khalifa, őzes kertnek közepén olyan kastélyt épittetett Az Zahrának, háreme koronájának, a korona legszebb gyöngyének, a mely kastélyhoz jelzőt, nem találok a szótárban, mert az akkori írók leirása szerint fölülmult az minden emberi képzeletet, pedig a képzeletnek nagyon sok a tárgya.

Harminc éven fölül naponként 10.000 munkás dolgozott a csodás várkastélyon és ennek kertjén, 1500 öszvér és 400 teve hordta szakadatlanul az anyagot, legyen férőhely 6000 rabnőnek és urnőjüknek, a kegyelt szultanának.

A szebbnél szebb márvány oszlopok — Rómából, Carthagoból, Tunisból — száma, meghaladta a négyezret. Márvány szökőkutak csobogtatták éjjel-nappal vizüket, enyhitették, hüssitették a meleg levegőt, hogy a virág ne konyitsa le a fejét.

A vasajtók, egyéb ércajtók dúsan voltak megaranyozva, ezüstözve, a falak márvány és jaspis burkolattal, a mennyezet, kék égnek az utánzata volt arany csillagos díszitéssel. A balzsam illatu szoba faláról, melyben ölelte a khalifa, Az Zahrát, az érzékek gyönyörében gyémánt és gyöngy káprázta mind a kettőjük szemét.

Jaspis medencébe esett a szökőkut gyöngyvetése; a jaspis medence alján, beleszórt színes drága kövek, szemet káprázta ragyogtak a kristály tiszta vízen át. Négylábu és szárnyas állatok alakjai a khalifa termének arany hattyuba végződő ugrókutja körül, oroszlán, gazella, elefánt, krokodil, kakas és galamb ezek között, meg-

felelőleg az akkori izlésnek. Az állatok, szájukból ömlesztették az érzéket ingerlő, elmét kábító illatos vizet. Hátha még tudták volna színesiteni a vízsúgárt! Megelégedtek, hogy merengő szemükre álmot hozott a víz locsogása.

A tavakban, melyek a tiszta vizüket egymásnak adták, aranyhalak, a levegőben éneklő madarak, sok, sok fülemüle. Örök tavasz volt ebben a mesés szépségü kertben, gyümölcsfáknak, virágoknak özönével. Ezüstös patakok nyujtottak a virágoknak életosztó nedvet. A virágok kelyhéből édes mézet hordott a méh, mérget gyüjtött a kigyó. A khalifa, Mohamed paradicsomát, az égnek mélyen kék azurjában földre varázsolta. Ez biztos valami, a többi a hité, heves képzelemé.

Egy másik, porphirből való medence a kertben, higanynyal volt töltve, hullámoztatták. Mikor a fölötte gépezeten járó tetőt elforditották és a nap a higanyra vetette a sugarait, meglepetésszerü káprázтató fényt idézett elő az, megragyogtatta a falak ékköveit és fehér damasztját. A higany hullámzott, a mire vetette a fényét, az is mozgott a szemben.

Al Makari, kinek a feljegyzéseiből sok maradt ránk abból az időből, emlit egy cseppfolyós ezüstös fehér ásványt, melyet a nők tányérkákba, fürdőházba téve, nézték magukat benne. Az első tükör. Régen ismert dolog volt az araboknál, hogy foncsorból, égetett mészszel való hevités által higany nyerhető. Mondják, hogy Spanyolország higanybányáiban Almaden és Almadejenos-ban maig is ilyen formáju kályhákat használnak, mint a mórok.

Egy francia, odavetőleg kiszámitotta, hogy 825 millió frankba került a mesék birodalmában Az Zahra fényes, arany lapokkal burkolt kalickája. Jókai képzelgő lelke, ragyogó tolla volna szükséges a további leíráshoz.

A paradicsomi szépségü kert kellő közepén lombok és virágok között egy palota állt, melynek főbejárata fölött Az Zahra szobra volt elhelyezve, dacára, hogy az Izlam a szerves világnak, az állati életnek, tehát minden emberi alaknak is az utánzását tiltja. Az Zahra kivétel volt.

Az arab művészet — mondják — III. Abd ur Rámán-

nak ezen csodás alkotásán csucsosodott ki, gondolhatjuk, filigrán kőmunkáival esetleg, fölülmulta az Alhambrát. A mit a király alkotni tudó szellemével létrehozott, az olvasó képzelme fesse ki. A képzelődésnek is van káprázata.

Napjainkban a regényes hajlamu II. Lajos bajor király varázsolt magának olyan tündérkastélyokat, melyeket bámul a világ, csakhogy ezek a paloták Az Zahra nélküliek voltak. Az élet hiányzott belőlük.

Azt vélnők, hogy a nagyur és nagyasszony boldog volt. Nem. Keleti életelv szerint sem. Tanulság vonható a történetükből. A szép asszony, paradicsomi teremtés, mindig többre vágyott. Szeme nem vágyott már aranyra, márványra, virágos lugasra. Mikor megunta már nézni a kupola megbecsülhetetlen értékü nagy gyöngyének a fényét, mely bíborban született Constantin görög császártól jött ajándékba, mikor elkábitotta Az Zahrát az illat, azt kivánta Az Zahra, hogy hordják el a hegyet, mely sötét háttért adott a fényes kastélynak és napsugaras kertnek. Megpróbálkoztak a sziklák tömegével, de csak nem sikerült a Sierra Morenát elhordható apró részekre tördelni. Minél többet bontottak el belőle, annál inkább látták, hogy több az anyag, mint elgondolták.

Fájt Az Zahrának, hogy nem teljesedik kivánsága. A hatalmas khalifa pedig, a kit győzelmeiért, gazdagságáért, — kinek annyi kincse volt, hogy legpazarabb költekezése után is még 20,000.000 aranypénze maradt — irigyelték a föld uralkodói; mikor Európa és Afrika országainak a követségét fogadta, megvallotta, hogy ötven éves khalifatussága alatt, nem volt tizennégy boldog napja, dacára, hogy mindig híve volt a békének és a világ egyik legtanultabb fejedelme volt. Mondják, hogy a córdobai nagy könyvtárt ő maga 400.000 kötettel szaporitotta és hogy ezeket a könyveket ki is olvasta. Ne higyjünk el mindent, habár feje, nagy eszmékkel volt mindig tele, ha sokoldalu tudása, mérhetetlen kincsesház is volt. Nem lehet megmérni a tudás határát, az arasznyi földi létben ahhoz el se juthatunk.

Abd ur Rámán sem volt boldog. Nem volt boldog

avval a sok jóval, tanulságokkal, melyekkel az élet szolgált neki. Az Zahra nem volt elégedett, mindig többre vágyott. Megismétlődött Éva, benne. Miért? hogy a sok jó, a szerelem is csak rövid időre boldogit. Minden elmulik. A sivár kincsszomj, az pedig kővé varázsolja az érző szívet.

Az Omajidák napja is lenyugodott, minden fényességével le, valamiként a nap nyugta magával viszi minden bíborát és ragyogását: hasonlóképp ennek a királyi udvarnak a káprázatosságából nem maradt semmi sem. Elhomályosodott, azután végképp eloszlott minden hiu földi ragyogásuk. Córdoba maga, egy gyászoló király özvegy lett.

Az Zahra virágvárosa és tündér kertje csak 74 évig állt fen. Jégverés, virágos mezőn. A vad harcosok fölgyujtották, a gaz Szulejmán bünös keze benne. Csak por és hamu maradt, de hogy voltaképpen hol van ez a por és hamu, azt se tudják bizonyosan. Temet a homok. Ott valahol Córdobától három mértföldre éjszakkeleti irányban, annyit mondanak felőle az évkönyvek. Igen ám, csakhogy akkor Córdoba négy órányira terjedt!

Némaságban az óriási romtemető. Soha sem támad föl, csak az emlékezetben, mint az a fantasztikus madár a hitregetan regéiben. A világváros és virágváros lakói elszéledtek. Az unokák ott sétálnak a Gran Capitán főuton. Estende láthatunk többet közülök. Egynémelyik ugyancsak földi paradicsomba való szép, olyan, mint Az Zahra lehetett. Ereikben talán királyi a vér, talán félig góth, félig mór, de hiában kutatnak az ősök emlékezésében, a fonál megszakad. Csak az arabosan keskeny arcának barnasága, az alkatának zömök volta, ő magának mégis lenge járása, és a pislogó szem az, a mi a mór ivadékban megmaradt.

XLII.

A córdobai kert-udvarok.

Büszkék. — Azért, mert. — Az udvar, kertből áll. — Az életet látjuk. — Pompejire gondolok. — Az aranyosak. — Spanyolviasz, spanyolfal. — Félporcellán. — Kirakatba valók. — Mit csinálnak? — Látjuk ezt, látjuk azt. — Csinositják magukat. — Szemük és mosolyuk. — Érdemes megtanulni. — Az ugrókutacska belelocsog. — Szépek. — Spanyol fiatalemberek. — Flóra istenasszony kis országaiban. — Szabadjára eresztem a gondolatot.

Córdoba büszke népét könnyen ismerhetjük meg az otthonában. Bátran mondom, hogy büszkék Córdoba lakói, mert azt ők maguk se tagadják. A római nemesek, előkelő polgárok ivadékainak mondják magukat, őseiket Marcellus hozta ide, miután Julius Caesar szétdúlta a várost és 20.000-et meggyilkoltatott boszúból, mert Pompejus pártjára állottak.

Nem azért mondom, hogy a córdobaikat otthonukban ismerhetjük meg, mintha a vendégszeretetnek tárt kapukat találnánk ott, hanem azért, mert a rácskapuikon szabad betekintése van mindenkinek. Az udvar, többször üveggel födve, itt kertből áll, első szobájuk virágtól ékes, talán azóta már, hogy Rómából ide szakadtak a córdobaiak. A régi római világban épültek ugy a házak, hogy az első belépés a nyitott csarnokba esett. Beszélő képekben láttuk ezt Pompejiben, a maga eredetiségében láttuk. Róma cavaediumai támadtak föl a córdobai patiosban. A pompejii kiásott romok között már csak hült helyét találjuk az egykor élőknek, mig Córdobában magát az életet látjuk.

Az állatfej kopogtatókkal ellátott szépmunkáju vas rostélyok azért ritka fonadékosak, hogy az ajtón jól be

lehessen látni. A kapu rácsozat azért aranyozott, hogy benézve, az aranyosokról gondolatokat támasszon. A rácsozat azért ritkás, hogy ki-be röpülhessenek a hírek, vélemények, ama bizonyos levélkék, violaszinü „spanyolviasz" pecsét alatt. Mert, ha akarják, hogy valami titkot meg ne lásson az arra menő, akkor színes „spanyol falat" húznak a kiváncsi szemek elé. Akkor nézheted csupán a bejárat két oldalát burkoló mázégvényes téglákat. Ezt a színes cserép kirakást is érdemes megnézni, valamint többhelyütt a kályhacserepek által födött falakat. Az arabokat a félporcellán (fayence) készitésében nem multa fölül senki. Ma is utánozzák őket ebben a mesterségben — melyet művészi tökélyre vittek — Spanyolországban és Portugáliában, a mint láttuk.

Nézkődjünk. A napsúgár fényes sávokat von a padlóra. A széthúzható és könnyen összevonható, vékony ponyvával, lepellel eltakarható kertudvar vagy szobakert, patio, szökőkutas medencével, csupa virág, délővi és égőszínü. Cserepekben termelt növények. Édes illat árad a kertudvarból, érzem a rózsa-olaj szagát. Legszebb virág azonban benne az édes szavu spanyol nő, közvetlenség a gyengéd lelkiindulatok világában. Ezek a kertek, csakugyan illatos kertek.

Az öregje, magára kapott pongyolában belebb húzódik szunyókálni a patioba, az élénk teremtések kiűznék a szendert, szemükből. Igy, felhős arcot nem lehet látni, keblet, melyen már a tél tanyáz, csak a kecses mozgásu lenge alakok, kirakatba való fényességek csevegnek a virágok közt, himeztek, varrtak, énekeltek, gitárt pengettek. Hanghullámok, mellhangok. Az egyikből ének szállt, lágyan olvadékonyan, mintha szívének lett volna dalama.

Állják a tekintetet, átható nézés után mosolyra vidámulnak. Mosolyukban költészet, látásukban ígézet. A córdobai rács ajtós udvarkertek, patiok, melyeket epedő sóhajtásokkal ostromolnak a férfi ittlakók, melyekből illat árad, emlékezetesek minden utazónak, kiben meleg az életfolyam.

Az albanicoval legyezik, hüssitik a forró vérüket,

Kert-udvar.

magukat. Lustálkodnak, kényelmeskednek a córdobai papucsban, végig heverednek a pamlagon.

Ott, egy fölsöpört kert-udvarban, egy bájos, keresztbe vetett lábbal ül a karosszékben. Ujságot olvas, elmerül és nem ügyel, hogy a fehér selyem harisnyája meddig látszik ki a pántlikás atlasz cipőcskéjéből. A spanyol nők egyaránt büszkék fejükre, lábukra. Járás közben ring a lábfejük. Egyik, másával szembe néz a tükörben, magának tetszeleg. Bizony jól áll simulékony testén a fekete fényes selyem ruha az arcához. A másikét, a rizspornak áttetsző finom fátyla boritja. Rajta, födetlen nyakoszlopán elmélyed a szemünk, egész lényének a hatásán megélénkül a szellemünk. Ugylátszik, még sincs megelégedve magával, ékszekrényéből hosszukás fülönfüggőt vesz elő. A másik másik, hajsütő vassal, kékesen fekete haj fürteit fodoritja ki. Ösztökéli hiusága. A holló szárnyainak nincs az a feketesége. Szempáruk, akár mint két fekete gyémánt. Még másik, lángolóan izzó szemü, a szoknyadíszét meg a ruháját igazitja ráncba, kitanult keresettséggel fogja föl azt, kimenésre készül. Rajta már a mantilla, fejfátyol. A napernyő nyelét is már megfogta. Nagy összegre rúghat a tűpénze, nagy az öltözködési szenvedélye. Női szépség tökéletességek, jól domboritanak. Reánk vetik a játszi jókedv elbájoló sugarait, szinte melegitenek. Ők, a kik szeretik a nyilvánosságot, hírszolgálatot, ugy, ha jó, örülnek ha hír kering róluk, nem bánják, ha rájuk függesztjük a szemünket, ha ellessük a kisebb titkukat. A kiknek lelkét égeti a kiváncsiság, a mások kiváncsiságának tápot adnak. Hiszen a szerelem miatt sokat szenvedők, hozzá vannak szokva, hogy résen álló, pletykát hordó nők által kivakkantott, szárnyra eresztett, közszájon forgó hírek is ezen a kis kapun futamodnak ki és be. Itt is igaz marad az, hogy mindig szélfúvásból ered a haraszt zörgés és a pletyka, többnyire az igazság anyagából csinálják. A hírforrások soha sem apadnak ki. Az emberek a gyerekekből sokat tudnak kiszedni. Mi is tehetünk tehát megjegyzést, bizonyára ők se maradnak ezzel adósak, a kiknek már a gondolatuk is nevető. Kár hogy egymást nem értjük, a dolgot nem egyeztethetjük. Ophelia Hamlet előtt . . .

Egy kedves látványon akad meg a szemem. Egy fiatal apa, a nemzők büszke szeretetével emeli magasra a kicsikét, teszi vállára a kis világpolgárt. A kis mama, selymet motoláz ezalatt, de a szemét nem a gubancon, a gyermeken tartja.

Láttam a mór vér vegyülését legszebb képekben, arányosan nőtt alakokon. De nem csak mór vér, a gót és vandalon kivül feniciai, görög, carthagoi, római. A spanyol több népnek az ivadéka. Érdemes megtanulni spanyolul, hogy az édes szavu spanyol nőkkel beszélhessünk, gondolatokat cserélhessünk. Nem is kell valami jól tudni, kifogyhatatlanok ők a szavakból, virágos, formás fejükben űzik egymást a gondolatok, még ki se fejezte szóval az egyiket, megszületik a másik és ellebben a mosolygós ajkán. Ez addig tart, mig tarthatják — virágzásukon tul is — az érdekességüket.

Az udvar-kert közepén rendesen egy ugrókutacska locsog bele a csevegésbe. Butyburékol olykor. Andalit, ha gondolkoznak, ábrándba indit az udvarlás fogadásakor.

Este, színes üveg burákból kél a világosság. Hanem hát legderüsebb fényt, elbájoló varázszsal, a córdobai szép nők adják.

Csinosak a spanyol fiatalemberek, többnyire bajusztalanok, szakáltalanok, karcsuan nyulánkok, szemöldöküket ívelt, kicsi bajuszuk jól áll, anélkül, hogy holmiféle bajuszkötőkkel erőszakot követnének el rajta. Egynémelyik fiatalnak, szinte nőies jóság ömlik el az arcán. A daliás hidalgóknak tele van a fejük udvarias szólásmóddal. Nagy a belső életük. Szépen csengő dalamot hoznak ki a gitárból, és szívig ható ereje van a dalamnak. Az érzés fénye tükröződik vissza a szemekben. A szerelem kötelékét, azt a hizonyos rózsaláncot, mely később sebet is tör, szívük nyiltságával kapcsolják szorosra a szívük fölött.

Néztem a barátságos színbe vont szobácskáknak fali képeit. Főfalon — ugylátszik — családi kép, katonaviselt ős, olyan éghasitó kalapban, melynek a szélei kétoldalt ketté vannak küldve. Nézem azután az élőképeket, Flora istenasszony megannyi kis országában,

nyitott ég alatt, galambok és fecskék társaságában. Mint a kúszó rózsa az oszlopot, ugy ők . . . vágyukat nyilt sóhajtás alakjában . . .

Buenos noches! Jó éjszakát!

XLIII.

Sevilla felé.

„La tierra de los ombres, y la tierra de Dios.“
Az árnyak földje. és az Isten földje.
Spanyol szólásmód Andaluziáról.

Összezsugorodik a szemben. — Fölcsillan a Quadalquivir. — Andaluzia elnevezése. — Az Isten földjén. — Bikagulyák, mezőgazdaságok. — Mór várak romjai. — Almodovar. — Mirtus és babér. — A hegyek kincse. — Kidomborodik. — Cigány lány éneke. — Honnét jöttek? — Falvak kapaszkodnak föl. — Vízi malmok. — Császárok és a művészet királyainak születési helye. — Megpillantom a Giraldát.

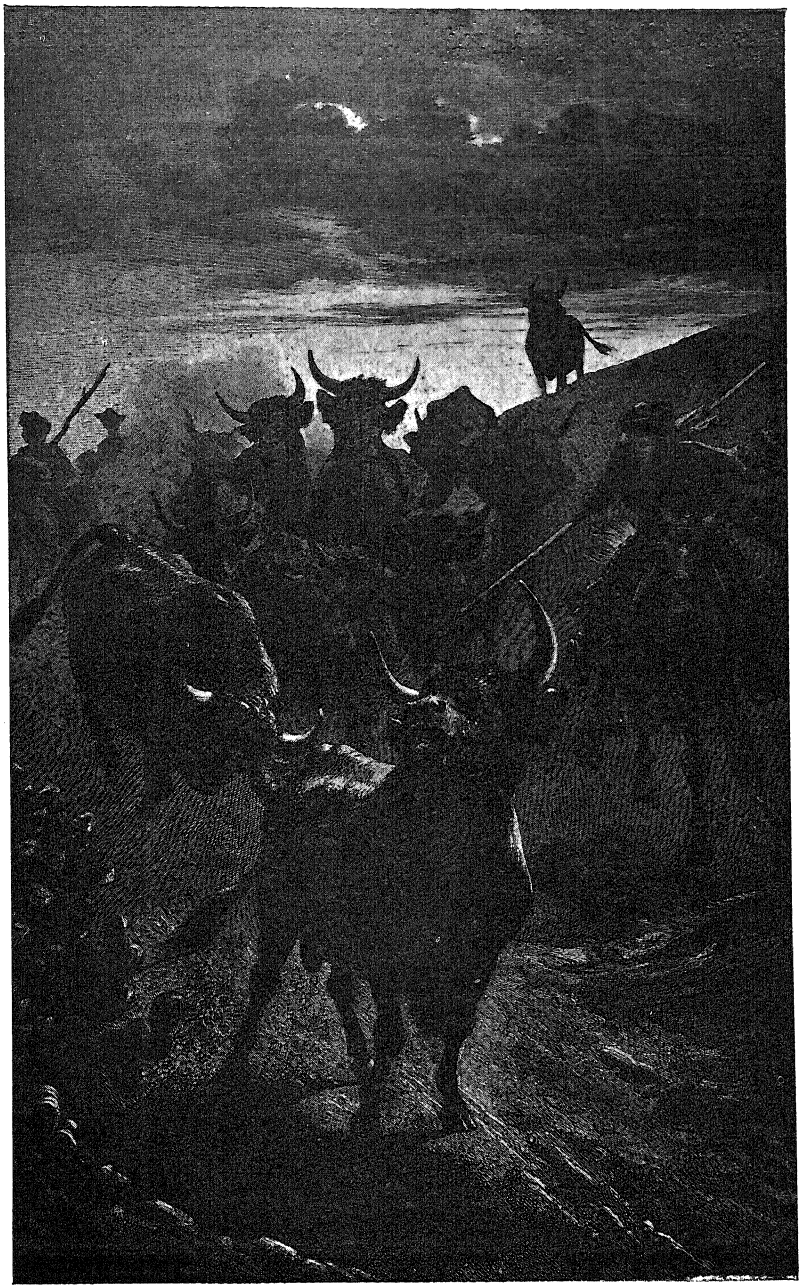

Córdobából, Sevilla testvérvárosából 130 kilométernyi uton jöve, az ércerek gazdagságáról híres, az alacsony párkányu és kopasz Sierra Morena tömege, ha nem is vesz el teljesen a láthatárból, mégis összezsugorodik az a szemünkben.

Napsúgárban úszva, a vonat mentén többhelyütt barátságosan csillan föl a felséges Quadalquivir víztükre. Örömünk telik abban, hogy Andaluziában[1]) járunk, az „Isten földjén.“ Forró, száraz éghajlat. Ezt az eget áhitottam. Mélyen kék az. Szemünk megakad egy-egy nagyobb agavenek fa nagyságu virágain, spanyol meggynek sötét lombu árnyán.

Közelben, távolban ganaderiajakat, bika gulyákat látunk. Szeretik a kövér rétet. A fajbeli, nemes, erőteljes

[1]) Andaluzia vagy Vandaluzia a Pirenei-félsziget legdélibb részét foglalja magában, azt a földterületet, mely egykor a négy mór királyságot alkotta, t. i. Córdoba, Sevilla, Jaën és Granada. A mai fölosztás szerint nyolc spanyol tartományt foglal magában Andaluzia. A turisták Spanyolországnak ezt a részét legjobban járják. A Krisztus előtti népekről nem szólva, laktak itt olaszok, gótok, vandálok, mórok és a mai spanyolok. Az Andaluzia elnevezés, a Vandaluzia szó rövidülése s igy a vandaloktól ered, de az se lehetetlen, hogy az „andalos“ arab szóból jön, mely nyugoti országot jelent. A félhold uralmának ez volt a legnyugotibb földje. A népeknek a vegyüléséből, többszöri keresztezéséből erednek az andaluziai szépségek, a kik csak Kaukazus élő virágainak adnak elsőbbséget, senki másnak.

A bikák színkörbe hajtása.

és szép állatok ma még teljes szabadjukat élvezik; növelik, hogy holnap, nehány nap multán, a színkörbe hajtva, meleg vérük a színkör hűvös porondját fesse meg.

Ló-, ösvér-, juhtenyésztés a termékeny talajon, fehérszőrü, magas paripa szamarak. Buzaföldek tarlói, tengerinek szára, szőlőnek a venyigéje, mandulafa, fügebokor, a termés be van takaritva. Spanyolország gabona tára van itt.

A magasból mór várak tiszteletre méltó romjai kandikálnak le. A sasfészkek, régi idők hírmondóiként állnak még. Az egyiknek neve Almodovar. Csak három ékezetet kell a szóra tenni s lesz belőle magyar vár, igy is álmodozhatunk régi dicsőségünkről. Száz méter magas sziklán áll. A mórok fölülmulták a rómaiakat erődök épitésében. A mór várak, az egykor itt uralkodó népnek a maradványai, melyeket ereklyeként őriznek a spanyolok.

Hegyekről leszakadt patakok keresztezik utunkat. De azokat a szirten bőgve szétporladó vízeséseket, melyeket Norvégia sok ezer változatban fölmutat, itt ne keressük. Gyümölcsös kertek, nagy hozamu termékeny földek kerülnek szem elé a Quadalquivir mentén elterülő sikföldön, narancsligetek, telistelve arany almával, olajfaerdők édes illattal, mirtus és babér. Errefelé, télen, nem csinálhatnak hóembert a gyerekek, szegény embereknek télidőben Sevillában nincsen hókaparásból kereset. Az időjárás, tavaszon, nem csalja meg a fát, ha rügyet hajtott. A buza már áprilisban hány fejet. A hegyekben arany, ezüst, réz, ón, higany, szén, gazdagság. Munka és költészet, való és varázs, minden meg van Andaluziában, a mi boldoggá tehet. Andaluzia, Spanyolország szíve, földanyánk kebelén, vöröses sárgás földjével egyik legszebb tartomány.

Spanyolország paradicsomában az andaluziai jelleg kidomborodik már az utmentén, izlelőt nyujt. Vidám viháncozás a szabadban, ragyogó ég alatt. A férfiak fején andaluziai lapos sapka, vagy lapos kalap, derekukon színes övkendő, rajtuk magukon rövid ujjas, fehér zsinóros pitykés dolmány. A nőkön élénk virágu szoknya,

virágos, hosszu rojtos kendő, színes kötényke. Föltornyozott, virágos haj. Arcokat pillantunk meg, melyek előhirnökei az elhírült andaluziai szépség világának. Mandulaszemek, melyeken megakad a mi szemünk. Első pillantásra észrevesszük, hogy nem hétköznapi, közönséges arcok. Az andaluziai fajból való alakok. Egy-egy dal csendül föl érdekes képü cigány lány ajkáról, kár, hogy a spanyolcigány nyelvet nem értjük. A cigánynyelvet sokféleképpen hajlitotta ez a népfaj, mely a hinduk országából Kis Ázsia és Görögországon átgázolva, vándorolt ide, honnét, tovább menésének, csak a tenger vet gátat. A cantes flamencos, cigány dalamok, sok szép románcról szólnak Zebiyában, miként a flamenco, Sevillát (Szevillya) nevezi. Egy indulóház előtt, vonat érkezésekor, egész testtel a sevillanát járja egy barna képü, fehér gyöngyös, táncos cigánylány. A fajtájukbelinek kecsesen mozog a karja, hajlik a termete. Erősen csörgeti a castañetákat.

Tovább megyünk. Azt nézem azután, a mint egy torony bádog sisakján jár táncot a napsúgár. Megcsillog a fehér érc.

A falvak fölkapaszkodnak a lágy vonalu halmokra. Alant vízi malmok kerékforgásán akad meg a szemem. Egy hosszu hídon szaladunk keresztül. Zavaros a mór nevü folyó, vize, sárga színü iszapot hord a „szép“ Quadalquivir. Uuadi al Kebir. Több száz mérföldre, az ország szívébe nyúlik. Ezt a földet éheztem. Végre Murillo, Velazquez, a két Herrera, festő és iró, Hadrian és Trajan római császárok városának, Spanyolország Rómájának toronyerdejében megpillantom a kimagasodó Giraldát, miként már messziről a szt. István templomának tornyát Bécs alatt.

Elvesz a Giralda, mikor a szállónak társas kocsijába bujok. Széles utra kerülve, egy-kettőre ismét látom, de megint eltünik a háztömkelegben.

Derüs, lombos külvároson keresztül jutok Sevilla szívébe, melyet az andaluziai nap heve melegit.

XLIV.

Sevilla évkönyvéből.

„La muy, noble, muy leal, muy heroica y invicta."
„Nemes, igen hű, dalias, legyőzhetetlen."
Sevilla címe.

Régi mint a történelem. — Feniciaiak és görögök. — Rómaiak után vandálok és gótok. — Zsinatot tartottak. — Két szent püspök és egy áruló püspök. — A gótok apostola. — Alkalmi megjegyzés. — Menekültek a mórok. — Bölcs Alfonz iskolái. — A város története versben. — Király a város címerében. — Helyre állitotta. — A hóditók szeme rajta függött. — Kegyetlen, de igazságos király. — Biró és hóhér. — Kolumbus bevonul. — Kincs és gazdagság. — Beszédes tornyok.

tsiklok röviden a különben érdekes történeti részen. Lakták Sevilla ősvárost a feniciaiak legelőbb. Sephela (rónaság) nevét is ők adták. Spanyolország több városát lakta ez a leleményes, kereskedő nép, mely vásárt csapott, hol csak tehette. A városra, görögök vetették a szemüket azután, mert jó kereskedelmi helynek bizonyult. Naponta belátogat a tenger árja, mely kisebbszerü tengeri hajókat is fölemel, à la Temze, Londonnál.

Caesar a tetterős, mikor meghóditja Hispalis várost, Julia Romula nevet ad neki. Geiserih halálos csapást mér (411) a római birodalomnak erre a részére s fölépiti Vandaluziát. Két évre rá elfoglalja Sevillát és székvárosnak teszi, csakhamar azután, vagyis nyolc évre rá a gótok uralkodtak rajta. Arius tévtana[1]), hódit erősen. Fiu, Hermenegild, viaskodik koronát viselő apja Leovigild ellen, fejvesztéssel lakol ezért, ki a gótok apostola volt.

[1]) Az ige-, (logos) vagyis a Fiu lényege nem egyenlő az Atya lényegével.

Két zsinatot tartott két szent püspök Sevillában. Az elsőt 590-ben szt. Leander, a másikat 619-ben Isidorus. Volt Sevillának egy áruló püspöke is, Don Opas, ki a móroknak segitett kézre keriteni a várost. Musa emir bevette. Közeli utóda Abd el Azis nyugodtan él a szép Egolinával, az utolsó szerencsétlen gót király ifjan maradt özvegyével mig csak meg nem — gyilkolják.

A mórok kezére kerülvén 712-ben Sevilla és Isbilija nevet kap, melyből a mai név. A keresztények menekülnek, a város lakósainak a száma mégis fölmegy 400.000 főre. Sevilla Córdobával verseng s az egész országnak a leggazdagabb és legvirágzóbb városa lett. Az akkori idők országutja erre volt. Alkalmilag megjegyzem, hogy az 1887. évi népszámlálás szerint 143.000 lakósa van Andaluzia és a hasonnevü tartomány fővárosának, Spanyolországnak a lakósságra nézve negyedik városának, Sevillának.

Abd el Azis utóda Córdobába teszi át székhelyét, Sevilla, tartományi várossá sülyedt, habár a rómaiak, gótok, mórok előszeretettel viseltettek iránta. Sevilla 536 évig nyögi a mór igát, pusztult. Bölcs Alfonznak kellett parancsoló szükségletből uj keresztény iskolákat alapitani, tudomány és a szépmüvészetek számára.

A mórok itteni mintegy hatodfélszáz éves uralkodása után a többször emlitett szent Ferdinánd (III.) hóditja vissza, (1248) mire 300.000 mór fut a Sierra Nevada tövéhez, Granadába menekülve.

A város története ötméretü verssel dióhéjba szoritva ez:

„Condidit Alcides, renovavit Julius urbem,
Restituit Christo Ferdinandus tertius, heros."

Herkules alapitotta, Caesar kiépitette, III. Ferdinand Krisztusnak helyre állitotta. Azóta, hogy szt. Ferdinand vissza vette a móroktól, a hős király alakja is bele került Sevilla címerébe. Környezi Sevillának két szent püspöke: szt. Isidor és szt. Leander. A király, jobb kezében kardot tart, baljában egy golyót, Nodo fölirással, a mi azt jelenti: Na me has dejado, a mely szavaknak magyarul ez a

jelentőségük van: Nem hagytál el. Sevilla, a hűségéről volt mindig nevezetes.

Sevilla szerencsés fekvése, hajókázható folyó mellett termékeny földön minden hóditó szemének föltünt, vásott a foguk rá. A ragyogó égbolt alá jöttek szívesen.

A XIV. század közepén I. Péter a kegyetlen uralkodó kegyetlenkedik benne és a népnek áll a pártjára. Történetek szólnak arról, hogy kegyetlensége mellett igazságos volt. Az ő megitélésében a mérlegnek a serpenyője hol ide, hol meg amoda billen, mert bíró és hóhér volt egy személyben s mint ilyen kerül a színpadra.

Amerika felfedezése utáni első virágvasárnapon, mikor a pap, barkát, pálmaágat szentel, Kolumbus Kristóf vonul be Sevillába, hosanna zeng elé. Kár, hogy erről a jelenetről képek nincsenek. Az elődök keveset gondoltak az utódokra. Mennyi, de mennyi képírást hagyunk mi az utókorra, nem is győzik majd nézéssel és olvasással.

Amerika felfedezése után legvirágzóbb korszakába jutott Sevilla. Kincsek halmaza vándorolt a falai közé, garmadában állt a gazdagság, mely jólétet biztositott a városnak. Időfolytán ezt a fényét elvesztette.

Elmult azóta már félszáz esztendő, hogy a belvárost környező, Caesar idejéből eredő, szürke, ódon magas kőfalakat lehordták, csak itt-ott hagytak meg a 66 négyszögletes faltoronyból csak itt-ott hagytak mutatóul egyet. Ezek a beszédes tornyok regélnek most nekünk a mult időkről, Spanyolország bús életfolyásáról.

XLV.

Spanyol tánc.

A szerelem városában. — Hang ütötte meg a fülemet. — Híres muzsikusok. — Első este. — Egymás mellett fesztelenül. — A muzsák kegyeltje. — Behunyt szemmel. — Spanyol táncok. — A táncosnő öltözete. — Olyant toppant. — Tetszésnyilvánitás. — Csókot hány. — Diadal az élete. — Gyönyörködtem. — Különböző táncok. — Néhány híres spanyol táncosnő. — Bájt fejeznek ki. — Triana-ban. — Trianaról. — Emlékezés Italicara. — A hol római császárok születtek. — Tudják a gitárt pengetni. — A cigányleány tánca. — Pajkosak. — Oda ülnek. — Milyen lehet a farsang?! — Maja- majo viselet. — Olcsón tudnak jól mulatni. — Pirosra kigyulladnak. — Mit mond a magyar nóta?

„A spanyol táncban megvan a szerelem egész szenvedélye három fölvonásban: a vágy, a csábitás, a kéj."

Pierre Louis.

Sevillában, Spanyolország Nápolyában vagyunk, az élénken kedves, tiszta, andaluziai fővárosban, egyuttal a szerelem városában, a hol mindig mosolyra állnak az asszonyszájak, folytonosan ígéznek a bolygótüzü leányszemek s vídám hangulatu táncot ropnak a színes fátylakba öltözött táncosnők és a spanyol véralkatban állandóan meleg az életfolyam. Flirt, a társadalom életkovásza, folytonosan dagasztásban. A népszínházakban páratlanul gyarló színművek előadása. A dőre képzelet szüli azokat, de vonzanak, mert égő szerelem nyilatkozik meg bennük.

Szerelemről szól a dal Sevillában, szerelmet fejez ki a tánc Sevillában, a Burrero táncteremben, a Salon Cantante-ben épp ugy, mint a cigányok által lakott Triana-külváros népies, sötét helyein, a hol legjobban színesedik meg a keleti jelleg az énekben és táncban.

Ez a hang ütötte meg Sevillában legelőbb a fülemet.

Sevillát különösen ismertté tették a híres muzsikusok. Bizet Carmen-je, Mozart Don Juan-ja és Figaro-ja, no meg Rossini borbélya, nagy szellemek hangsorai, itt játszanak. A borbélyok, valahány, maig fényes üzleteket tartanak Sevillában s gyorsan keverik a szappanhabot a sárgarézből préselt csorba tányérban.

Azon tanakodtam, hol töltsem el az első estét. Zárt helyen dalcsarnokban, vagy a szabad téren?

Mentem a kecses spanyol táncot megnézni és a csalogányt meghallgatni. Nagyon csalogatott. Hiszen Spanyolország paradicsomának olyan istenáldott az égöve, állandóan szép az őszi időjárása, hogy másik este is eljuthatok a pálmák alá, melyek közel, lakásom előtt vannak.

Az énekes hely, méretével, színháznak illett be, csak hogy nem voltak páholyok. Az előbbkelő mellett tarka társaságban fesztelenül ülhet a szegény. Magát csak olyan caballeronak tartja, mint amazt. Ha szóra kerülne valami dolog közöttük, mellét verve azt mondaná, hogy az ő ősei is épp ugy ott voltak, mikor a mórokat kiüzték, mint bárki másé. Várjuk a castañeta első ütemének fölcsattanását.

A ki korábban jött, közelebb juthatott a fényes csillaghoz, mely akkortájt a spanyol földön tündöklött. Emberi nevén López Máriának hivták a muzsák kegyeltjét. La celebre cantadora del género Flamenco. Róla, báj omla. No, López, hangsorával, a hangfutamok színezésével, trilláival ki is lopta a szívekből csakhamar az érzelmet. Félig csukott, azután egészen behunyt szemekkel, egyetlen gitár kisérete mellett ülve énekelt, csak időközönként vertek mögötte, ezüstösen csengő hangjához több hangszerrel összhangot. Ének közben is már, mikor szállt felénk a szép hangja, de főleg a dalam végeztével, megcsattant a taps s falrengetően hangzott föl a tetszésnyilvánitás, sürű ujrázás. Nálunk a dalszínházban nem játszódik le az érdeklődők között ilyen hangos, földrengésszerü jelenet. Ugy látszik, a híres

énekesnő hozzá volt már szokva az ünnepléshez, olykor közönnyel fogadta a hódolást. A szépségének is szólt az, nemcsak az énekének. Kettősen érte őt az Isten adománya. Táncolt utána, előbb himpáló, majd ringó léptekkel. Előre lépett, hátra lépett, azután meggyorsitotta táncát, pihegve, lihegve járta a sequedillát, bolerot. Ezt az utóbbi spanyol nemzeti táncot kerek női kalapban és spanyol divatu rövid, könnyü női kabátkában járta. A másik táncot hosszu rojtos, tarka mellkendőben járta, kurta csipkés ruhában. Fehér selyem harisnya, picike sarkos cipő, mely soha sem fénymázas, inkább selyem, divatba visszatérő, XV. Lajos korabeli. Mosolyog a kezével, lábával, cipőjével, mikor beszél velük tánc közben. Ékességtől tündöklött ő maga. Máskor, fekete pántlikára volt kötve a cipője, épp azért, mert egyszerü volt, emelte a szépségét. A fekete harisnyát itt nem viselik.

A szilaj táncban, casteñettás fülsiketitő csattogással vagy a rézcsörgős, tompa dob hangoztatásával, mimelt vad haragban olyat toppant néha az ici-pici táncos lábával, hogy a vér kezdett megállni az eremben. Csörgetyü dob, feje fölött tartva, a sok kecses mozdulat, lebbenő, könnyü lépés, mintha pehely volna maga is, melyet a lehelet sodor. Megfigyelem, a szem-, kéz-, és láb mozdulatait, a dicsőség mámoritalától a pír miként futja el a telt arcidomokat. Hangja megvesztegető erővel hatott, megillette a lelkeket. Leszállt olykor hangja, bogárzümmögésnél alig volt erősebb.

Az idegek fölkorbácsolva, ezer anda! arre! corre! bailé! ole! bravo! hangzik felé; harsány, öblös hangon kiabál mellettem egy valaki, mintha meglódult volna az agyveleje.

Nehezen szakad vége a dörgő tapsnak, az érctorkokból fölhangzott tetszészajnak, az énekszámok egymásutánjában a lelkesülésnek, pedig többnyire csak egy táncol, egy énekel, és egy kiséri hangszerrel. Megesik, hogy a lelkesülők tenyerükkel verik ki az ütemet.

Mikor táncát lejárta, viharos taps zúgott föl. Tapsvihar közepette a nagy tetszésnyilvánitásra a közönségen végigszalajtja tekintetét az ünnepelt, fejbólintással, fáradt

édes mosolygással, kecses mozdulattal ad köszönést, ajkára érintett kézzel csókot hány. Hányan részegednek meg a kéj mámorától, hányan tapsolják dagadtra a tenyerüket, elgondolhatjuk. Diadal az ilyen művész élet! Sokáig maradjon meg a szépsége, melyre olyan szüksége van, mint a levegőre. Izgassa a szívet, képzeletet, felséges táncában leljenek sokan gyönyört.

Gyönyörködtem a szép táncosnőben és énekesnőben, a ki szerzett nekem egy csomó gyönyörüséget con suas preciosas malagueñas, guajiras y tangos. Szórom rá a dicsérő szót. Valóban szép és csábos volt. Elfogott az ígézet. Lelkemmel hozzá szállva, lerovom a teljes elismerés adóját López Máriának, legyen továbbra is az elismerés ennek a művészléleknek az éltetője. Gyakorolja még sokáig a művészi szórakoztatás szép hivatását, ékesszólással táncoljon!

A nők együtt is táncolnak Spanyolországban. Itt is láttam, szép fordulatokban mint vetik hátra fejüket, emelik ki rejtett bájukat. Egyszer egymással voltak szemben, máskor ingerkedve, egymást megkerülve, azután ismét egymást keresték, átfogództak, keringtek, egy erőszakos toppanásra megálltak, minden izmuk remegett, ők maguk mintha őrültek lennének.

Ha a férfi és nő együtt táncol, rendszerint nem érintik, ügyesen kikerülik egymást. Kidomboritotta gömbölyü női alakjukat a telt testhez szorosan álló ruhájuk.

Nem tudom, más hogyan van vele, de én nagyon szeretem a spanyol táncot nézni, sajátságos kellemmel hat reám, ha azt művésziesen és kecsesen, szépen lejtik, mert a spanyol solo táncok nehezek.

Pályafutásában olykor a mi egünkre is elkerül egyegy ilyen fényes csillag, Carmencita, La Tortajada, Rosario Guerrero.

Nem ismerek népet, a mely hevesebben járná táncát, e mellett olyan szépen, mint a sevillai spanyol nő, legszenvedélyesebb asszony forró vérmérsékletéből telik az ki. Lelket, tüzet öntenek belénk a táncukkal, ragad-

nak magukkal. Találó a spanyol közmondás, hogy „a sevillai nő, már az anyja méhében táncol.“ Annyi bizonyos, hogy a rómaiak idejében az akkori Baetica, vagyis a mostani Andaluzia lakosságát tartották a legjobb táncosnőknek.

Bujom a bailekat, tánchelyeket Sevillában, megfordulok olyanokon is, hová vasárnaponkint a szerelmes

Bolero tánc.

párok, vagy maguknak párt keresők járnak táncmulatságba. Láttam a már mondottakon kivül a fandangot, fallero de Xeres-t, cachuchat, el ole, la rota aragonaise és mijarest, többször a bolerot. Bájt fejeznek ki valamennyiben, több művészetet, mint érzékiséget. Ezt is a malagueñában. Csak ritkán fogja meg a férfi — mondom — a nőt, ha együtt is táncolnak, szabadon vannak egymástól. Táncban azt a könnyüséget — természetes, azért utánozhatlan — kellemet és bájt nem láttam sehol sem. Ha ugyanazt láttam mindig, még sem untam meg, járta bár legyen azt spanyol nő a belvárosban, vagy nekihevült cigányleány a jobbparton fekvő nagy külvárosban,

a Triana-ban,[1]) a hova II. Isabella királynő vas hídján át a Quadalquiviren túl, a nagy vásárcsarnok mellett el, néprajzi tanulmányok végett ellátogattam lóvasuton estende, mikor a nép alsóbb rétegében a gitár itt is, ott ott is, a fazekasok keze alatt megszólalt és a Dél derült éjének a csendjében fölszállt az űrbe az énekhang. Az andaluziai dalok vídámak és bánatosak, mindig eredetiek és dalamosak. Lantosleányok még ígézőbbé teszik. A Plaza de la Victorián, a széles San Jacinto uton, a Castilla-, vagy künebb az Evangelista utcán egyaránt hallunk dalt, gitárpöngetést, látunk táncot.

Művészileg tudják pengetni a gitárt Spanyolországban, főleg Andaluziában. Kihozzák vele a szív érzelmét. Szenvedélyesen szeretik a zenét. Avatlan zeneérzéket itt alig találsz. Lelküket lehelik a dalamba.

Mélabus dal hangzik felém, gyönyörüen hajlik. Andalitó dalamokat tudnak kicsalni a hangszerből. Flamenco tánc itt és ott. Kártyavetés, jövendölés. Bíborpiros arcu, karcsu termetü kedves teremtések. Virágos a fejük, fülük fölött halántékukra simul a jellegzetes, merészen fölfelé kunkorodott, hegyben végződő hajuk. Elvarázsló egynémelyiknek a szépsége. Könnyedén szárnyal a dal ajkáról. Egy fiatalka, a ki levelek között, mint egy rózsabimbó, rejtőzhetett eddig, most kezd fesleni. Nagyon szép.

Kezüket a fejük fölött gyorsan mint a villám — összecsapják, azután karjukat leeresztik, hirtelen térdre esnek, zene ütemére gyorsan felszökelnek és egyre

[1]) Triana, Sevilla gyárvárosa, egyuttal a legyező festés hazája, gitano-k tanyája, a római Trajana, melyet a mórok Jarayana-nak torzitottak el. Most hajósok, csempészek, cigányok és más efajta, máról-holnapra élő szegény meberek lakják. Mindig élénk a népélet. A világpolgár Trajan, a ki bölcsész és művész volt, nagynevü utóda Hadrián és a nagynak nevezett Theodosius tulajdonképpen nem itt, hanem Sevillától mintegy 7—8 kilométerre fekvő, Publius Cornelius Scipio Africanus, Hannibal és Hasdrubál legyőzője által alapitott akkori Italicaban — a hol Silius Italicus költő is először látta meg a napvilágot — születtek, mely most romokban áll Santiponce nyomoruságos falu mellett. Italica akkor Hispania egyik legnagyobb városa volt, kerülete 30—40 kilométerre terjedt és tele volt gazdagsággal, templommal, palotával, fürdővel. Egy félköralaku, lépcsőzetesen emelkedő színkörrel biró színháznak a romja most is látszik. Ebben egykor párducokat eresztettek kereszténykre, most mérges kigyók tanyája. A rómaiak az örökkévalóságnak épitettek, de az idők szele, főleg ha azok politikai változáskor fúnak, mindent lerombol. Italicat a gótok pusztitották el. A római előkelőségek itt kerestek enyhülést, mikor a fővárosuk lázt és halált lehelő légköréből menekültek. A gótoknak nem kellett.

növekvő szenvedélylyel szoborszerü testükkel olyan csavarodó fordulatokat tesznek, mintha forgószélnek volnának legközepette. Szinte észrevenni lehet, egynémelyik már miként bontogatja a dicsőség virágának szirmait. Mira! Mira! Nézd csak! Ragyog a nagy, fekete szemük, nevet a fehér foguk, csillog a hamis gyöngyük, kihivó a testtartásuk. Ha valamely nyilvános helyen vagy korcsmában

Maja.

táncolnak, addig, mig a szünetjük tart, leszállva az asztalról, emelvényről, oda ülnek valamely ivó vendég mellé, a ki mohó szívességgel kinálja meg üditővel, látja el őket szivarkával. Képzelem, a farsangi bohóskodások idején milyen víg élet folyik Sevillában!

Tetszésnyilvánitásra iparkodnak sebten még szebben táncolni, a csupa láng, csupa parázs táncra tüzbe jönnek szenvedélyesen. Azután szeretetreméltó bizalmaskodással lekapják a kalapot az ismerősük fejéről, saját fejükre csapják azt. Szemük ígéző beszédével, ugyancsak próbára teszik nyelvtudományunkat. Egyik-másik pajkos, fölugrik

Spanyol táncosnő.

az asztal lapjára és ott táncol, megfeszül rajta a selyem szoknya, hódit a maja-viseletben. Milyen ez a festőiség? Szűkre szabott, himzett vagy csipkés selyem-szoknya, bársony fűző, hosszu rojtos, mellen keresztbe kötött selyem kendő. A majo viselete, sötétszínü zeke, gyapjuból, a könyöknél az ujjasra rávarrott rikitó színü, szövet- vagy himzésmunka, rövid nadrág, vörös öv, bőrcipő, szalaggal vagy rojttal díszitett sombrero, kalap.

Majo.

A régi jó időben, minden lugas alatt járták, csattogott a csattogó, melylyel a spanyol táncosnők a tánc ütemét követik. Kézi dob, még egy gitár, pengetés, s megvan a bál. Máskor, máshol vándor-művészek ütnek tanyát.

Már az igaz, hogy Sevillában olcsón tudnak jól mulatni, fesztelenül vígadni. Andaluz vídámsággal, a mogorvaságából ki tudják gyógyitani a szürke világ fiát. Énekváros Sevilla, melyben temetés után is — hallom — táncolnak. Mennyi, de mennyi éneket hallottam Sevillában! Serdülő korunak tenorját, férfi baritonját, öreg basszusát.

Salero! E szóval biztatják kedvre a flamenco (flamand) táncosnőket, a gachik, (asszonyok) quita, mota, parve, átható tekintettel igy kérnek azután pénzt, az érdekes, pirosra kigyulladt leányok megelégszenek a régi mór táncért, a változó rithmussal biró flamenco-ért bármi kevéssel. Pedig — hallom — hét év kell, mig a

flamenca jól megtanulja. Lepattan azalatt arcáról az ifjuság zománca. Ha elhagyták a kimeritő táncot, ziháló kebellel, ujra kezdik. Tánccal, lengő, lassu, imbolygó mozdulatokkal tele egész életük. A régi magyar nóta is azt mondja: „Dallal, tánccal gyönyörü az élet.“ Mai felnőtt fiatalság, ezt te nem érted!

Légtornászati vakmerőségeknél jobb mulatság a spanyol táncosnőt nézni, jobb, mint azokat a bábaalakokat, a kik vegyesnyelvü dalcsarnokok deszkáin, idegen minták majmolásával, tiroli jódlerek utánzásával vagy villamos virágok színes lángjai között szemcsiklandoztatóan ledér némajátékokkal kamatoztatják a szépségüket. Üres látványosságá fajul ez a szórakozás, a hitvány élvezeteket hajhászó, csak gyenge tápot kap a romlott izlésének. Csak élősködhetik a muzsa szennyéből, de alig vídulhat a ravaszédes mosolytól.

Flamenco táncosnő.

Csörgettyüs, táncos spanyol lány, csupa költészet egymagában. A római idők óta hóditanak, hangolnak kedélyre zörgettyüvel. Akkor a fürdőkben, lakomákon hangzott az, crusmata-nak hivták. Pompejiben, a

Sevillai táncosnő.

porból és hamuból kiásott képeken is láttam a csattogót. Olaszországban ma is azzal járják a bűvös tarantella táncot a capri-, annacapribeli- és más vidéki könnyü lábu barna szépségek. A leány fűzőjében, a fiatalember mellényének zsebében magával hordja a — csattogtatót.

XLVI.

A san Fernando téren.

„Alles ist Farbe und Blüthe in diesem schönen Raume.“

Simons Theodor.

Olcsón lehet élni. — Bor és gyümölcs. — Maradjunk a téren. — Szép városháza. — Szomoru emlékek. — Virágok és pálmák. — Világitó gömbök. — Sevilla Kossuth Lajos-utcája. — Szürkenapon, ünnepnapon. — Szövetek, árnyékadásra kifeszitve. — Ifju, öreg, a térre siet. — Majo és maja. — Tanulmányozzunk! — A sevillai nőkről. — A nők öltözködéséről. — Este kezdődik a nap. — A vigság városa. — Ismét a nőkről. — Térzene. — Kislányok táncolnak. — Éjfél után két óráig. — Szerelmet szomjaznak. — Vallás fölött a könnyelmüség. — Szépségüket nem rejtik el. — Okosabbak lehetnének. — Legyezővel beszélnek. — Bajuszocska. — Kimegy az álom. — Idegen, nincs idegenben. — A ki szeretni vagy feledni akar. — Emlékezés Don Juanra. — Megtért, szerzetes lett. — Egy borzalmas kép. — Földolgozták. — A sevillai esték emléke.

Olcsón lehet Spanyolországban annak élni, a ki magát kiismeri. Spanyolországról nem lehet azt mondani, hogy mint idegen föld, fukaron és drágán adja kenyerét. Sevilla legszebb terén, a Plaza san Fernando-n, a Peninsular nevü Casa de huespede-ben — gyors szolgálatot nem keresve, mert a pincér is caballero — nagyon jutányosan lehet élni. Teljes ellátás, bor tetszés szerinti mennyiségben, erkélyes második emeleti szoba a pálmás térre, mindez, a mi pénzünk szerint négy koronánál többe nem kerül. A gazda, a jövő állandóságára számit. Izletes ételek mellett többféle gyümölcs az asztalon. Datolya, banána, malaga szőlő, füge, narancs, körte, alma. Hely az asztalnál, a lakás időtartama szerint van.

Maradjunk mindjárt ezen a felséges téren, mely a város eleven idegduca, díszes látványosság, zajjal teli

vására, melyen az emberek szívadománnyal megörvendeztetik egymást kölcsönösségben. E téren az idegeneknek találkozója van, meglep a jóérzés. Veszek az eredeti ládácskából nehány jó fajtájut, friss szivarra gyujtok és megindulok.

A tér, tulajdonképpen kettő. A Plaza Constitucióntól a Fernando-tértől a keresztben épitett Casa de áyuntanento választja el. Ha ránézünk a díszes épitkezésre, tudjuk, hogy ez csak nyilvános épület lehet, legalább is városháza, melyet az idegennek nem kell ugy keresni, mint Budapesten, a hol első mondásra el sem hiszi az idegen, hogy városháza.

A sevillai városháza kis tornyán nagy óra van, melynek lapja, este, kivilágitva. Jó tájékoztató az időre nézve, de ugy, hogy a sétáló, az estét élvező közönség — ugy vettem észre — ne siessen, még ne menjen haza, akkor se, mikor már beállt az éjszaka. Az éjféli órát is észrevétlenül engedik elsuhanni maguk fölött.

A sevillai városháza régi épület, mégis igen szép. Éppen abban az esztendőben kezdett alapjából emelkedni, mikor Magyarország napja leszállt vérvörösen Mohácsnál. Művész ember, Diego de Riaño terve szerint épitették a Casas capitulares-t, melynek oszlopos és boltíves homlokzata a Fernando térre néz. Nem akarok késlelkedni belső hírességének elősorolásával, a közeli Audiencia márvány oszlopos díszcsarnokának leírásával sem akarok nyomasztó érzéseket kelteni, bolzalmas emlékeket ébreszteni az egykori kivégzések helyének és oszlopának sötét színü festésével, az itt akkor fölállitott hitnyomozó székek szomoru történetéről emlékezni, hiszen az élet hiv most minket a San Fernando térre. Nagy. Másfélszáz méter a hossza, mintegy kilencven a szélessége. A tért határoló házak erkélyei, granátalmafa zöld lombjával vannak teletüzködve. Fehér és halvány színü függönyök az ajtó nyilás mögött. A nap fénye rajtuk átrezeg.

Ott, a hol hajdan egy zárda terpeszkedett zöldséges kertjével, most magas és 3—4 erkélysoros szép házak által határolva, Sevilla pálmaültetvényes, díszes virágu legszebb tere van. A város szíve. Szépnövésü fák, főleg

sudaras, sűrűn boglyas fejü, kifejlett pálmafák, égő színü, délövi virágok, vízelárusitó sátorkák. Este, maradhat a hold, felhők fényes társaságában, vagy párázatban, füzérekben gyulnak ki a villanyfénynek fehér gömbjei, hogy a téren nappali fényt árasszanak, mert a közeleső utcákból — melyeken kocsi, a sétáló sok ember miatt nem járhat — gomolyokban özönlik a közönség. Hölgyek, urak, uracsok; egynek, kivágott lakfélcipőben kényesen lépkedőnek, az orrcsiptető, szilárdan ül az orrgerincén. A vasrács erkélyeken, melyekre sok rózsa és rózsalevél borul, barna fejecskék szorongnak egymás mellett, szép kis mañolák.

A kanyargós, márvány táblákkal kirakott Calle de las Sierpes-en,[1]) — Sevilla Kossuth Lajos-utcáján, demimonde korzóján — végesvégig vannak a kétoldalt sorakozó boltok, ragyogó kereskedések, hajnali 3—4 óráig nyitva tartott helyiségek, ablakos, párisi apró csecsebecsével, alkotásokkal teli látnivalóság számba menő árudák. Fény vonzza ugy a lepkét, mint eme kirakatok a nőket. A szebbnél szebb kirakatok, tarkává teszik az utca képét. Az elárusitók, a mint az üzlet kivánja, egy szájból fujnak meleget, hideget. Kivilágitott ötvösboltok, a nemes fémből készült tárgyakon legelőbb akad meg a szép asszonyok szemepárja. Elsőrangu szállók, egyleti helyiségek.

Az utcán legzajosabban tombol a kedv farsangban, és a mikor az emberek fölteszik az üres szemü álarcot s belevergődnek a hóbortba, sok színben röpül az apróra vagdalt papellilo, a hová a szűk Calle de Amor de Diosból, a tágas Alameda de Hércules-ből egyaránt jönnek, özönlenek, mindsűrűbbre vál a közönség. Szürkenapon, ünnepnapon egyaránt emberáradat. Szemek ragyogása, ékszerek, drágakövek villámlása. Fiatallányok összefogózva járnak, jár a szemük, megjegyzést tesznek rád. Se baj. Nézzük őket, mert olyan tüzes szemet, fekete hajat, ilyen lábacskákat nem láthatunk sehol máshol. Báj és kellem minden mozgásuk. Hangzik az ének, mélán,

[1]) Sierpes = kigyó.

Mañolák. Goya festménye.

csengőn, csattog a castañetta, kiséri a tamburin. Nappal nyugszik az élet, este fölébred.

Berlinben, az egyenes és szélesen hosszu Friedrichsstrasse-n sincs ilyen színes élet, a mint kiverődik az, a neveztem kirakatos utcákban, melyek még a mórok idejéből árnyékadó szükek és kanyarulatosak. A helybeliek jobban szeretnek ezekben a hullámzó utcákban sétálni, mint a Plaza Fernando-n.

Egynémelyik szépségnek egész tábora van, mikor leül fagylaltozni. Vannak, voltak mindig női kiválóságok George Sand-ok. Ennek az érdekes szép asszonynak, (Dudevant marquis nejének) férfi nevü francia írónőnek szerelmeért, a szerelemnek két nagy dalnoka rajongott, Chopin Frigyes zeneköltő és Musset Afred költő.

Az utcákban este is láthatók még az utca fölötti átellenes, félig mór jellegü házak magasában a kifeszitett szövetek, melyek a délidő forró sugarait tartják föl. Menekülnek előle. Egy kis gépezet segitségével feszitik ki a vékony, erős köteleket, huzzák le-föl a ponyvákat. Olyan utcát, mint Magyarország fő- és királyi székvárosában az Andrássy nevéről elnevezett, mely palota soraival Budapestnek máris világvárosi jelleget kölcsönöz, itt ne keressük. Az utcák Sevillában ragyogóak, színesek, semmi egyebek.

Mind a térre siet, ifju, öreg, hol a majo, a kiöltözködött, feje búbján hosszu fátyolt viselő majaval jól mulat. Irigykedő elszontyolodással nézzük őket. Egy magános maja ajkáról igen szelid hangok érnek hozzánk. A ki Sevillában, a keleti zsibongásban, a szerelem hazájában nem jól mulat, az vessen magára.

A táncból, sőt már Madridból ismerjük a majat, majot. Kik ők voltaképpen?

A maja vagy mañola, fiatal, kacér, szép leány, a kivel könnyen lehet alkalmi ismeretséget kötni, ha még nincs neki, vagy ha van is neki, de nincs közel a majoja, a ki rendesen á szeretője. A majo háta mögött ülve, egy — rendesen fölcifrázott — lovon nyargal vele, ha kirándulásra mennek. A maja alacsony származásu, de több esetben fölviszi Isten a dolgát.

A majo se valami előkelő származás, fia valamely vagyonos polgárnak vagy parasztnak, aféle kisebb uracs, feszitő gavallér, a ki föltünés keltésre utazik és a nőknek udvarol. A majo és maja könnyen megértik egymást, egymást könnyen fölismerik, mert hiuságukban föltünően öltözködnek. Majo és mañola, egyképpen színpadias alak. Keresik egymást, nem szalasztják el a szerencsét.

Nézzünk szét a San Fernando téren, tanulmányozzuk az ezerfejü tömeget. A tér képe, ágaskodva hajló pálmáival, élő, színes virágaival, nagyon az emlékezetemben maradt. Szép esték voltak azok, melyeket az örökvidor Sevillában töltöttem, mikor langyos éjek borultak a városra.

Fekete színbe jól öltözött, szépkülsejü férfivilág, válogatottság a megjelenésükben. Bennük örökölt és szerzett udvariasság. Nőiesen gyengédek, lágyak érzések dolgában. Tanulhatunk tőlük, a nőket miként kell tisztelni és — szeretni. A Carmen- és más, nálunk előadott darabokból ismeretes spanyol nemzeti öltözködést itt nem találjuk, csak a bikaviadalokon láthatjuk azt. Magas kalapot elvétve se látunk, kidüllesztett mellett, akármennyit.

A nők, Sevillában nem viselnek kalapot. Sötétszinü selyem fátyolt, mely a köznépnél tarka. Bálban, színházban, corridán, fehér csipke fátyolt hordanak. Alig látszik ki egy kevés az arcukból, elfödik. Utcán a fátyol hátulról, vállukról esik le a fejről. Fejük tetején, a konty búbján elmaradhatatlan a virág, vörös szekfü, fehér rózsa, melyek jól állnak, illenek a hajuk ébenfa színéhez. Secessiós asszonyfejet nem látok.

Sevillában este tizkor kezdődik a nap. Mikor ott fent, a magas Éjszakon, Stockholmban és Krisztianiában, őszidőn a fehér-piros szőkeségek, — gesztenyefa virágai — végzik a napot, sétájukból haza térnek, a sevillai barna señorák és señoriták akkor lépnek ki a térre, utcára, az örömek utjára. Leírhatatlan pillangók itt és ott.

Mindenki jól mulat, mert itt, ennek a kedves és udvarias népnek adva van minden, hogy magát jól érezhesse. La tierra di Dios, mondtam már, más után.

Sevilla a vígságok városa. Életuntató komor környezetből a ki teheti, ide siessen, mert van ennek a földnek, — di Dios, ismétlem — városnak sok szép gyöngye, a kik fénylőn hömpölyögnek, elszóródnak az utcán és téren, és a kacérságuk mellett igen barátságosak. Szó sincs arról, hogy szemérmetesek volnának, lesütnék szemüket a földre, sőt erősen állják a férfiak tekintetét, a vágyó pillantásokra mosolylyal felelnek, könnyen ismerkednek.

A spanyol nő, ha jól megnézzük, hódolásnak veszi azt a szépségének, udvariassággal fogadja tekintetünket, és az ő tekintetét, élveteg, villogó nagy szemét nem kapja le rólad, nem tesz megvető fordulatot. A férfiak is nagyon udvariasak. Ugy fogják föl a dolgot, hogy csak egyszer élünk és nem azért élünk, hogy egynek — a szerelem lázában — örök hűséget fogadva, a többire nézve üressé váljék a világ előttük, Öröm virág elég fakad, nyilik mindenkinek, csak nem kell azokat folytonosan tépázni. Van, ki a virágot a tövön szereti, a madarat a szabadban és nem kalitkában.

A pompás tér közepén pazar világitásu födött zenekaremelvényről muzsika szól. Andalitó dalamok. Ellepik a kettős soru, széles, vaslábu márvány padokat, hallgatják. Szép dalok, zengemények, fölolvasztják lelkünket, azután fogékonnyá teszik a szívünket. A férfiakét, nőkét egyaránt. Zeneközökben, utána, dúdolják a hallott nótákat. Gyermeklányok sem állhatnak ellent, mikor halkitotta a zenekar az ütemeket. Kezükben nem tartanak tejeskenyeret, hanem összefogódzva, táncba keverednek. Vérbeli táncosnék válnak a niñákból. Bravo! gyermekcsoport, szűzi lelkek, babaképü kis Conceptión, galambszivü kisebb Dolores, rózsaszínruhás legkisebb Matilda és fehérruhás csöppke Mercedes, alázatos Jacinta, ki, milyen névről ért. Egyik se Violka, édes mint Psyche. Mintha bokrok aljából kerültek volna elő. Fürgék. Máskor megelevenednek a kótafejek. Későn borulnak álomba a fehérlelkü leánykák, a kis gyermekfejek. Kis bokor üditő árnyéka, kis körre terjed.

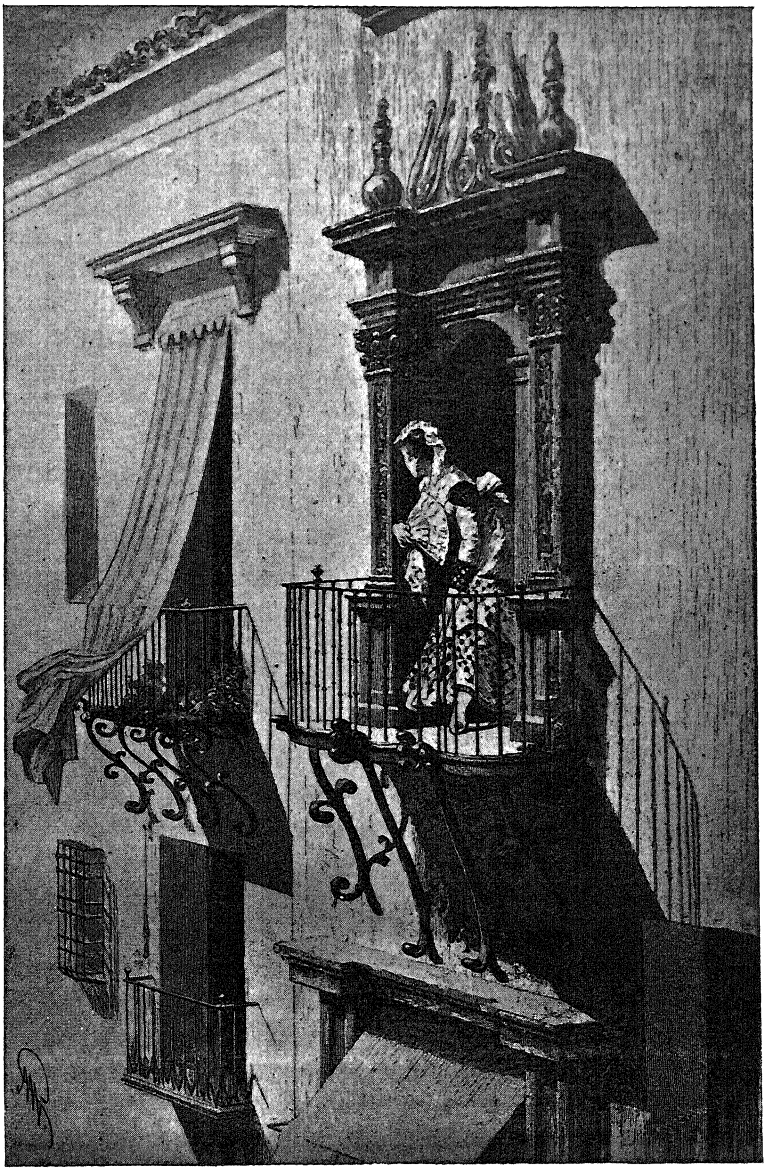
A csendes, illatos estéket, melyeket a földnek ez a

szép kis zuga nyujt, éjfélig, sőt azontul két óráig jól kihasználják az emberek. A társalgásból, arcjátékból, a szemek csillogásából kiveszem, hogy szerelem a főtárgy, melyről beszélnek. Kacag a lelkük. Máshol is van szerelem, de nem olyan édes az, mint Andaluziában, a szép Sevillában, a hol az emberek, szerelmet szomjazva, könnyen teszik tenyerükre szívüket és az erkölcs, a két nem között nem von olyan vastag falat. Erkölcsük, könnyelmüségük a vallásuk fölött van. A beszédes legyező jelt ad, tájékoztat, mond és igér. Erkölcs-világ tarthatatlansága.

Nyitott szemmel álmodok.

A csipkefüggönyös ajtó mögül kilép a rózsafüzéres, virágos, andaluziai szokás szerint zöldre festett erkélyre egy-egy üde, ábrándos szemü bájos teremtés, hogy jobban látassék, jobban láthassuk fehérrózsás csipke fátyolát, őt magát. A buzduló vérü leányok szépségüket nem rejtik el, Isten adta azt az embernek. Szemükbe nézünk, formáikat látjuk. Mennyivel elragadóbbak volnának még, ha egy kicsit okosabbak, tanultabbak lennének, a tükörnél többet néznének a könyvbe s tanulnának valamit. Igy, kevés, hiányos képzettségük folytán, korlátoltabbak a szegénykék. A kapu alatti, utcasarki escribiente sok szerelmes levelet ír, mert a selyemharisnyás hölgyikék írni bizony nem tudnak, a távolra pedig legyezővel se lehet beszélni. A szép ügyfelek, kis székeken várják, mig sor kerül rájuk. Mosolylyal bátoritanak álomüző vágyakra. Nem tudnak a legyezővel sehol máshol olyan szépen játszani és kacérkodni, mint itt, a sevillai pompás hajfonatu szépek. Többször azonban, mint gyümölcsön a hamv, egy kis selyemszőrü bajuszocska is kiüt a felső ajakon.

Jó messzire jöttünk el már hazulról, de a fáradság Sevillában, kimegy a lábakból, számüzve az álom. Déli elevenségüek leszünk. Kacér mosolyra, forró csókra, a tudós is leveti a szemüvegét; az érzelem lágyságában még forróbb vágyakozással eped a nő. Annyi derü, pohárcsörgés, mulatozás, életöröm, a mennyi itt az arcokon, talán sehol. Mikor délvidékre száll a napsúgár, mohó vágygyal, levi pede tódul ide, a hol lüktet az élet, rajával a testben-lélekben hevülő idegen. Ki ne szeretne maga körül derüs,

Az erkélyen.

boldog arcokat látni?! Fölpezsdülés. Mámoritó élet, örömszerzés, boldogitás. Látok több, európai modorokkal biró férfiut, világjáró hajlandóságu angolt, egyéb nemzetbeli jöttment, világhajlamu piperkőc embert, szoknyavadászt. A tiszta város, olyan nemzetközivé lett, mint Génua. Mennek sokan, deresedő fővel is, az élet teljéből, a világosságból, sugarából minél többet fölfogni, gyönyört inni. De az elvénhedt szíveknek nincs ujjászületése sehol. Nem is lehet a szív roncsolt szövedékét megfoltozni. Hiába feszeleg, dülleszti a mellét némelyik. Ez az ő dolga, de jó tüdő, ruganyos láb, az mindenkinek szükséges itt, mert a sétában, a csillagok utjában magunk se tudjuk, messzeségben mennyit járunk. A ki elfárad, az csak olyan, mint a ki félelőadást néz meg. Sevillában könnyü szerrel lehet sok jó órát szerezni. Szép leányok, szép asszonyok szerelme hinti tele virágokkal az élet utját. Mosolyukban költészet. Miért ne támadna nekünk is Sevillában, muló ifjusággal szép napunk?! Olyan szép az élet és olyan örömteli, kár, hogy azt nem minden ember élvezi, kár, hogy az élet fénypontjait nem keresi, nem leli. Ismétlem, Sevillában ismerjük föl igazán az élet értékét. Leülök egy márványpadra. Az égen, a földön

„A csillagok fényes utját
Végig kutatom."

A ki feledni akar, rossz életkedvét kiheverni, a sötét mogorvaságot, mely urrá lett a lelkén, elüzni akarja a lélekben megrokkant, vagy az, ki az élet örömeit a maguk teljében élvezni akarja, az menjen Andaluziába, a jószivü señoriták és señorák hazájába, otthonába, az élénk, örökké vidám Sevillába, — mintha ünnep hátán ünnep volna — és gyakorlott szemével meg fogja látni, találni a többféle irt, sebzett, rabul ejtett vagy a forrón vágyó érzéki szivére. Az idegen nem marad ott idegenben. A vágy, vágyakozva ébreszt vágyakat. A jó lelkek, kiknek híre hetedik országra száll, meg fogják óvni, sivár lelke meg fog gyógyulni. A fájdalom élességét, mely a szivet hasogatja, nem a borgőz tompaságával kell ellensúlyozni. Szeget szeggel. Egy másik gyengéd kéznek . . .

Mondják, hogy Sevillában született, élt és legszédi-

több csábitással hóditott meg ezer és három — nem a közönségesekből való — nőt, Juan (Huán) Tenorio, a szeretkező kéjenc. Régen volt, (XIV. század) s igy talán fele se igaz annak, a mit erre a nőcsábitóra, s spanyol monda hősére fognak, a ki előtt semmi sem volt szent vagy visszarettentő; ha kellett, véres kézzel is dolgozott, hogy futó percek szórakozásával megelégedve, célt érjen a nőknél. A történet vagy monda szerint el akarta csábitani Giraldát, Ulloa, sevillai kormányzó leányát. Az apát párbajban ölte meg. Ennek a sírja fölé helyezett kőszobrot, nagy elbizakodottságában vacsorára hivja magához. A kőszobor vendég meg is jelenik és a házigazdáját pokolnak adja.

A monda szálai egy másik Don Juan de Marana vagy Mañara Vicentelo de Leca személye körül bonyolul, és ez igaz történet, ő a XVII. század első felében utálatos erkölcstelenségében sok asszonyt, leányt, sőt apácákat csábitott el.

Éjjeli mulatozásából, az élvezetek fertőjéből jöve, megrázó hatásu látomása volt. Jámbor testvérek vittek sírhoz egy halottat, melynek az ábrázatjáról magára ismert. Megreszket a szive és végigsuhant előtte az egész élettörténete. Megtért és az eset kapcsán szerzetes lett. Ment a rideg társtalanságba, elkülönzött élet folytatására. Hallottam egy spanyol mondást, ide iktatom. „Mikor az ördög hússal jóllakott, barát lett.“ Mondjuk magyarul, szabadon, szive megcsömörlött.

Vagyonából a Hospital de la Caridad-ot alapitotta. Menhelyet találnak benne maig azok, a kik nem birnak már dolgozni. Megnéztem az emberiség sorvadó anyagát, láttam zordon tekinteteknek a mogorvaságát, hallottam nyögni a lelket a beteg test kötelékében. Megnéztem azután az egyszerü templomot, melyet Murillo és Valdes Leál remekei díszitenek. Zöld függönyökkel őrzik azok némelyét. Utóbbi festő művésznek egy visszahökkentő képétől megborzadtam, beette magát szivembe. Egy nagy templom sírboltjában, két koporsóról félre elhúzódott a szemfedél. A koporsó rothadó fájáról, az enyészet letépte a burkoló vörös bársonyt. Az egyik koporsóban püspök

nyugszik egyházi teljes díszöltözetben, a másikban egy hős, vitéz. Hulláikból a férgek csapnak bő lakomát. „Képed előtt be kell fogni az orrt, mert . . .“ mondta Murillo a művész társának, ennek a képnek a láttára, mely megrázó erővel, a lélek mélyéig hat le. A két hulla fölött, az igazság mérlegének a serpenyőiben a főpapi és lovagi jelvények. Ni mas Ni menas (sem több, sem kevesebb) fölirattal.

Elfogy az élet, megfagy. Tirzo de Molina (Tellez Gábor) spanyol színműíró dolgozta föl (1610) Don Juan cselekményét legelső, utána többen átdolgozták a darabját, Zamora, Molière, Schiller, Puskin, Tolsztoj, zeneírással Mozart. Minden művelt nemzet irodalmában le van forditva „A sevillai csábító vagy a kövendég“; nagy írók, költők és művészek foglalkoztak vele, vad, hevülő életösztönével.

A sevillai szép esték fölujitása a képzeletben, visszaemlékezés a sevillai éjjelek bűbájosságára, édesen hat. Kiujul lelkemnek az öröme. A szívemen valóban sok szép emlék borong át. Nem hagynak nyugodtan. Álmodok azokról az élő valóságokról. Az álomlátás nagy gyönyörüség. Az álom elröppent, a szivárvány színek eloszlottak, de kitörölhetetlen nyom hagyva . . . .

XLVII.

A sevillai spanyol nőkről.

„A nő első kötelessége a szépség.“
Voltaire.

„A quien Dios quiere bien, en Sevilla le da de comer.“
A kit nagyon szeret az Isten, azt Sevillába küldi lakni.
Spanyol közmondás.

Señoriták, señorák. — Meg akartam nézni. — Nem sikerült. — Bikaszinkör, tizennyolcezer emberre. — Bikaviadal Krisztus tiszteletére. — Jegyváltás előadásokra. — A sevillai patiok. — Élő rózsák. — Tarka cserépfalak. — Házba járni tilos. — Csók az ablakon keresztül. — A világ legkacérabb női. — Csengőn hangzó nyelv. — Elnyelik az „s“ betüt. — Kicsi és nagy. — Az egykori szépség nyomai. — A szépség versenyén. — Mirtus koszoru. — Némely szivnek tág a kamarája. — Patio, mint ismerkedési alkalom. — Szeretnek és kiszeretnek. — Más éghajlat, más virág.

Korábban, az éjfél vasnyelvü megkondulása után egy órakor hagytam el a San Fernando teret. Tehát nem az este, reggel. Tizenegy és egy óra között nem vettem észre a különbséget. A nap multját és jövőjét összeolvasztottam. Nem csak azért tértem előbb csendes lefekvésre a tegnapról mára viradó éjjelen, mert a San Fernando tér pálmáiról leröppenő nyájas szellők ringattak álomba, hanem azért is, mert a világhírü Sevillában, a mandula vágásu, a tüzet szikrázó fekete szemü szép señoriták- és señoráknak, mondjuk a magasra fésült barna szépségek városában több nevezetesség van, több egyet-mást kell még megnéznem. Erre idő kell.

Madridban hiában fogadkoztam, Sevillában ujból megkisértettem a mások és a magam kedveért egy bika-

viadalt végig nézni. Nem csak azért, mert a corridán összegyülve lehet látni a város szépeit, hanem főleg azért, mert valamikor, valamiként a nyomozó kinvallatásnak, ugy a bikaviadalnak is Sevilla volt az ősi fészke, kiinduló pontja. Csak nem sikerült, mások kedveért sem birtam végig nézni, ezt, a mi érzésünkkel ellenkező vad játékot, vérfürdőt, kegyetlen dolgot. Nem mulatság az, mikor az ember meg-megremeg.

Szép, a renaissance izlésben épült bikaszínkör, harminc oldalas polygon, mely csaknem egészen uj, (1870) az átmérője 76 méteres. Elfér benne 18.000 ember, tehát valamivel nagyobb, mint a madridi, ha Sevilla ezidőben nem is fővárosa Spanyolországnak, de a legnagyobb Plaza de los toros-a van. Azelőtt a bikaviadalok legnevezetesebb helye volt, de mióta a bikacsordák vasuton szállithatók, mégis csak Madridban vannak a leghíresebb bikaviadalok.

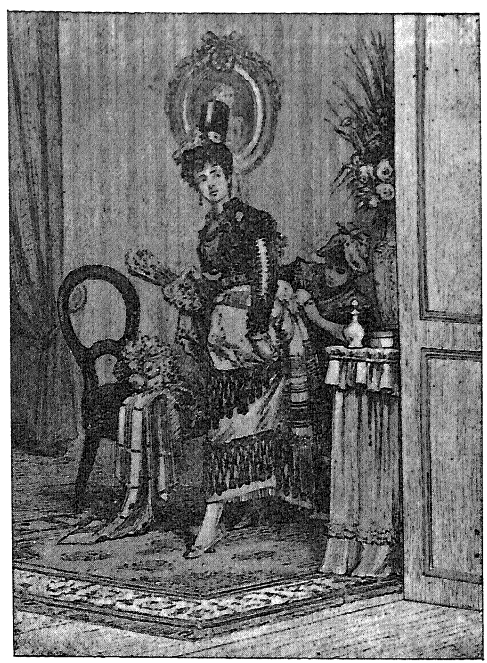
Különös, hogy husvétvasárnapján, mikor föltámadott az, ki szelidséget tanitott, jámborságot hirdetett, a sevillaiak éppen ezen a tavaszi legnagyobb ünnepen tartják a legünnepélyesebb viadalt. A székesegyház közelében van a bikaszínkör, oda látunk belőle, az ablakrózsára és Giraldára.

Ha Spanyolország — mint untig tudva van — az ellentétek országa, akkor Sevilla kétszeresen az ellentétek városa.

A népszínházakban 8 órától 11-ig éjjel, mindig lehet jegyet váltani, uj és rövid darabok megnézésére, ki és be törekednek, nézegetnek az emberek. Embere válogatja, kit és mit nézzen meg és hallgasson. Hosszu szünetet nem tűrnek, kézzel, lábbal, bottal zajt csapnak, mig a kezdést jelző harang megkondul. Manzanilla-bort hordanak a közönség között poharakban, táblákon. A sevillainak kedvenc itala ez. Ize, mint az almaboré, savanyu.

Nem dolgozni, öltözködni minél diszesebben, kisétálni, mulatni, ez a sevillai nők szokása. Nem akarnak ausztráliai nők módjára a munka terhe alatt elfonyadni, éltük harmincadik évében meghalni. Itt is van patio, udvar,

mennyi, de mennyi! Milyen kedvesen hangzik ez a szó annak, a ki ezekbe az oszlopcsarnokos, cserépvirágos rózsaligetkékbe, narancsudvarkákba — a könnyü csipkefüggöny félre tólva — betekintett és azokban virágszálat, élő rózsát, annyi leányosan finom arcot, sok szép nő silhouettejét látta. Nappal, világosságtól beragyogott, este vörös üveg gömbü lámpák által világitott helyek. Alacsony kerevetek. A bemenet, fénymázas, tarka színekben ragyogó cserépfalak között van. A córdobai leírásból ismerjük már ezeket a részben födött, vagy fölül teljesen nyitott, virágos, kedves udvarokat, tarka falu csarnokokat, melyek Sevillában néha egy sort képeznek a házban befelé. Az egyik patioból, elér a kiáradó, tulhaladott illat. A másikból hegedü által kisért gitárhang üti meg a fülemet. Látok félig nyitott ajkat, félig zárt fogsort, gyöngysort. Szép, szép, minden szép, de a szép spanyol nőknek, kár, hogy csunya kezük van.

A señora öltöztetése.

Patio van Andaluziában mindenütt, kisebb városokban is láttam, de ilyen előkelően szépek, mint az élni vágyó Sevillában, sehol máshol. Zongora ó-divatu, ujdivatu, hárfa s egyéb hangszerek, melyek jól kisérik az andaluziai méla dalokat. Késő éji órákban is hallunk a betólt ajtók, lebocsátott ablakredők mögött hangot, bizal-

más esti társaságnak — tertulia de confianza — csevegését. Nem a szerelmeskedést, vérlüktetést értem, mert az amorosa szülőinek a házába járni addig, mig fejkötő alá juttatja, tiltja a spanyol illemszabály, udvariasság. Mindennek meg van a miértje. De a ház előtt gitárt pengetni, a szeretet után sóvárgó szívnek mélyén olyan dalt fakasztani, mely a másik szívet rezgésbe hozza, a sötétben az ablakhoz, az ajtóhoz lopózni, oda lapulni, kivenni szemből az álmot, helyette, lángoló, lobogó érzelemben reménynek az álmát szőni, a rácson keresztül csókot nyomni a kezére, vagy azt kérni az ajakáról, egymás hátán emelkedve följutni az ablakig, szerető szavakat mondani, sugdosni a fülébe, az, az nagyon szabad. Hajtja, ösztökéli őket az ifjuság hevülete. Nem szeretnek bucsuzatlanul lefeküdni. A fiatalok eszményvilága vérük lángolásában szárnyat ad az ifjukor éveinek, jól tudjuk. Bejutván a fiatallány-, kivánatos testü szép asszony kegyeibe, szeretnek vetni, aratni boldogságot. Mi maradjunk a — kapuban.

Az aranyozott vas rács kapu itt is megvan, szabadon lehet bekukucsálni, akár kettőt köhinteni, anélkül, hogy tolakodónak tartatnánk. Ők, — a világ legkacérabb női — téve-tagadva, maguk akarják, hogy lássuk őket, nézzük meg tehát a fénylőket, telt idomokkal ékes teremtéseket, mikor elbájoló varázst vetnek ránk, megállnak vagy jelentős sietséggel előttünk tovább haladnak.

Az egyik, választékos izléssel öltözködő, tükör előtt, mely a csipkés ruháját veri vissza, őt magát, ki most tüzi feje bubjára a vörös szegfü csokrot, veszi azután kezébe a koket mintáju selyem zacskót. Fekete hajából fehér gyöngy ragyog ki. Homlokán, a spanyol nők büszkesége honol. Éget szemének a sugarával. Fekete színü ruhája kiálltó ellentétben van az andaluziai nap sütésével.

A másik, bodros tájfodru galambnak a lágy hangját hallom. Nagyon szépen, csengőn hangzik a spanyol nyelv. II. Fülöp mondása szerint „nagyon méltó arra, hogy Istennel beszéljünk vele.“ Sevillában többször használják a mássalhangzókat, mint az uralkodó kasztiliai spanyol

nyelvben, valószinüleg az arabos kiejtés szerint van ez, el is harapják szó végén az „s“ betüt.

Van a patioban, az édes anyja körül csöppködő kicsike, meg a nagyobbacska, virágzó fejlődésben, feslő bimbó és fejfátyolban járó kinyilt rózsa, végre a szirmait már hullató. Elvirul nyár alatt a legszebb rózsa is. Elfonyadnak a karok, tél jön a kebelre tanyázni. Az andaluziai nőknek szívét hő nyár emészti. A hő nyárban sötét szemük csillaga villámot szór, vakit. Látomány számba megy az egynémelyik patioba való betekintés. A látott szebb alakokat, emlékezetem bűvlámpája előtt most is végig járatom. Rajtuk virulás és élet volt, velök az a bizonyos ezer reménység, mely a leányoknál a szirmok hullatásánál fogy, fogy, fogy.

Az ifjuság mesgyéjén jóval tullevő, sőt a Balsac korát is meghaladó nénikék, idős asszonyoknak a telt, szabályos arcán, fejalakzatán is föllelhetők az ős eredeti szépségnek a nyomai, de a tűz, mely másokat melegitett, elhamvadt. Szépségük romokban fönmaradván, nem esnek nagyon kétségbe az idők mulásán. Nem akarok udvariatlan lenni, ha ki is hull a fog, nincs miatta csorba, tudják pótolni, szebbel, mint a kiszolgált valódi volt.

A köznép is szép. Fajuknak a kiváltsága, vesztegető kincse. Könnyen kiforgatják valakinek az eszét. Spanyol nő, spanyol bor . . . naplómban maradt sok szép sor . . . Megtörténhetik azután, hogy „a vőlegény olyan malomba megy őrölni, melyben már mások is őröltek.“ Shakespeare mondja. No, de most a spanyol nők szépségéről van a szó. Ugy tudom, hogy a kaukázusi georgiaiak után, a déli napfény által megbarnitott arcukkal az andaluziak következnek a föld összes szépeinek a versenyén. Ilyen bársonyfényü fekete szemek pedig sehol máshol. Szívük, lelkük szemünkben. Csupa ideg és tűz. Halántékaikon huncutkákat hordanak, ők maguk . . . nagy hírüket igazolják. Eris almájával a kezükben, korán, ifjuságuk hamvas bájában övezi fejüket a mirtus koszoru. A forró vér, mennyi anyagot nyujt azután regényirásra, tudja mindenki, ki a spanyol irodalomban kevéssé is jártas.

Nagyszerelmi asszonyok, akár a Chymai hercegné.

Sevillai nő.

rettek az emberek. Nézzük csak a mi fővárosi-, a vasárnap délelőtti sokadalmainkról híres utcáinkat. A szemen keresztül szűrődik az érzelem, mely meginditja a szívet, tulságba viszi az egymás szeretéséről szóló keresztény tanitást. Omne nimium vertitur in vitium, mondta a római, s Olthatatlan szenvedelmek. Szívek, melyeken egyszerre többen osztóznak. Feketefényü szemek, melyek belénk kapnak.

Spanyolország a lovagregények hazája. Azután meg ki tehet arról, hogy némely szívnek tág a kamarája, többen is elférnek benne a jó emberek. Sevilla szerelmes város, a patio ritkás rácsa nagyon alkalmas az ismerkedésre. Látni és láttatni mindig sze-

Spanyol nő.

igy a büszke, makacs, önfejü spanyol népnél — sok a tünet — igen gyakran megtörténik, hogy a kik egymást szívszorongva lesték, egymásba nagyon beleszerettek, meggyengülvén a szerelem heve, eljön a kiábrándulás s kijózanodva minden nagyobb megindultság nélkül kiszeretnek egymásból, mielőtt életdráma járna nyomukban.

A bizalom kapcsa széttörve, egymást meg nem értve, a kihamvadt szívek fenixként uj életre kelve, szerelmi szertelenségben, könnyen lobbanó vérrel, mással folytatják a szeretkezést. Novio, novia, uj ismeretség. Egy spanyol szólásmód szerint „az asszony olyan, mint a macska, azé, a ki gondját viseli.“ A felhő termékenyit, elenyészik. Fölenged a ragasztó szer, mely közösségben tartott. „Mindenféle szerelemnek vége szokott lenni“ mondja a magyar nóta. Tehát a szerelem is lehet haldokló. Talán jobb is az ekkép támadt különélés. Azt olvastam valahol, hogy az éjszaki és déli sarkot könnyebb összehozni, mint a házastársak között a félreértéseket eloszlatni. Feleség, a férfi jogrészese, no de itt nem is mondják feleségnek. Választás bőven.[1]) Meggyalázott bamba férjek, sokat mondhatnának erről. Viszont a nők között, megalázott szívek. Szomorkodni nem tud ez a véralkat. Nincsenek egybeömlött könyek. Az idő, szívsebüket hamar gyógyitja be. Ugy veszik a dolgot, hogy az erkölcstan tanitása, az, egy igen jó, szép elmélet, de a házasságtörések láncolatában a vér beszél a szenvedélyes asszonyban. Vérben gyönyörködik ez a nép, vér hajtja. Andaluziában hevesebb vágygyal égve szeretnek az emberek, mint bárhol máshol. Az élesztett tűz gyorsabban lobog el. A bűnös élvezet édesebb. Élnek a természet örök jogaival, kiüritik fenékig az asszonyos élvezetek kelyhét. A bűnre csábitó pénz itt is csörög, nagyon csörög. Égetni való lélekkufárok lelketlen emberkereskedése, élet szennye. Cseléddé teszik a lelket, színészszé az érzületet.

Esendő emberek vagyunk, nem lehetünk másmilye-

[1]) Spanyolországban a férfi és nőnek számaránya csaknem egyenlő. Magyarországban, Ausztriában, Svájcban, Franciaországban, Németországban, Belgiumban több a nő, mint a férfi. Angliában, Svéd- és Norvégországban jóval több a nő mint a férfi. Ázsiában és Ausztráliában több a férfi mint a nő.

nek, mint a milyeneknek teremtettünk. A bűnös fiatal teremtések, bűvös fényt lövelnek az életünkre, mikor bűvkörükbe bele kerülünk. Az Isten jósága és az emberek szeretete adjon meg mindent nekünk! Gyónószék sok van a székesegyházban, a többi templomban is akárhány. A gyarlóság leszögezve, szabadulhat a lélek, kötelékéből.

Más éghajlat, más virág. Itt harmatos arcpír, ott piros barnaság. A svéd- vagy norvég anya, nem engedné társalkodni hamvasszőke, rózsaszínü, kristály lelkü leányát a sevillai ártatlanabbjával sem. Kinyitnák az ártatlanság szemét. Ott félénken ereszkedik le a napsúgár az égről, itt tüzesen. Ott, rózsát termelnek a fehér leányarcok, itt tüzet villámlanak a női szemek, égetnek. Ezek nem mondják magukat hozzáférhetetleneknek, mint azok.

Az erkölcsbíró, az engedékeny erkölcsi nemtörődést látva, mely szellemesen és előkelően lép föl, fejcsóválással néz, mikor a tőrbe ejtett, gondatlan leány, fiatal anya, a szeretet mosolyával büszkén mutat a kicsikéjére. A kinek életet adott, annak utját nem vágja, sőt az anyaság érzése derüs boldogságban ringatja. Igy van ez jól és nem az emberek rossz fölfogása szerint. A XX. század jegyében másként gondolkoznak az emberek. Nem vitt erős harcot, mielőtt bűnbe esett. Mélyen érzett, kigyulladt a vére. Próbált valamit az életből. Egyszermásszor megesik az, legjobb családbelieken. Hopp Ferenc mondja, hogy „Spanyolország oly termékeny, hogy már a hajadonokat is csecsemők teszik boldogokká.“

Hivatlan a bíró. Ki mondhatná, miként van jobban? Igyen-e? régi tartós viszonyban, óvatlan pillanatban . . . mikor forrongott a vére, tekint szerelmi kalandjának élő emlékére . . . vagy, ha felütik fejüket az elkésett, kielégületlenül maradó vágyak, vagy, ha ezer panaszra nyilik meg az ajk, őszidei sóvárgással.

Lélekbúvár, a „Karthausi“ kitünő szerzője mondta, hogy „egy morzsányi szerelem többet ér, mint egy mázsányi ész.“

Cupidót szárnynyal de vakon festik.

XLVIII.

A sevillai székesegyház.

A Giralda híre. — Maravilla octava. — Széljelző. — Női hűség. — A legmagasabb torony. — Szeretnek hozzá hasonlitani. — A város védszentjei. — Fölmentem a toronyba. — Körülnézek. — Mit látok? — Schiller mondása. — Maguknak csinálták. — Elvették. — Huszonöt harang. — Mit mondanak a harangok? — Az első toronyóra. — Áhitatra indit. — Nyolcvan oltár. — Kincs gyűjtmény. — Nagy legyen. — Száz évig épitették. — Mint az uszályos hajó. — Összeomlott. — Templommérétek. — Uj-szövetség az ablakokon. — Legnagyobb a világon. — Királyi hamvak. — Ötvenezer idegen. — Orgona, husvéti nagy gyertya. — Oltár előtt táncolnak. — Rómát fölülmulják. — Murilloról. — A mester remekei. — Szánom, bánom. — Király, ezüst trónon. — Hajszálai aranyból. — Szt. Antal legszebb képe. — Ellopták a fejét. — Évente egyszer megmutatják. — Erény és bün. — Sevilla kulcsa. — Nem engedte Allah. — Kolumbus emléke. — Isten dicsősége, emberek áldozatkészsége.

Messze szól a Giraldának híre, büszke rá a sevillai. Vonatkozással, én is emlékeztem már róla az éjszaki vidékekről irt utirajzaimban, ezekben is, most egészen rátérek.

Nincs abban semmi különös, hogy legelőbb a toronyról és annak tetejéről szólok, hiszen ezt látjuk meg legelőbb. A Giralda nagyon magas, sok hegy nem nő meg ilyen magasra a Dunántúl. Maravilla octava-nak büszkén nevezi a sevillai nép a Giraldát.

Miért hivják most Giraldának a sevillai székesegyház tornyát? A toronyszobornak arról a veleta giratoriájától, mely a torony tetejének forgó gömbjéről emelkedik. Girar, annyi mint forgatni. Jól ismerik ezt a szót az olasz girare igéből, a kik a váltókat szokták forgásba hozni.

A Giralda négy méter magas, bronzból való széljelző, érc zászló. Giraldillo. A hitet eszményileg jelképező nőalak tartja kezében Konstantinnak győzelemre vitt

labarumát. A széljelző összes súlya 28 mázsa, mégis könnyen változtatja irányát minden kis szellőre a 114 méter magasban. Ilyen toronymagasság, Spanyolországban nincs több. A széljelző, az avatatlan szemében jelképezheti akár azt a női hűséget is, mely sok esetben könnyen elforog.

A Giralda, Sevilla formás szép leánya. A sevillai leányok, szeretnek hozzá hasonlitani. A sevillai asszonyok, azok meg a Giralda forgásához . . .

Sevilla védszentjei. Velazquez festménye.

A mester neve, ki a Giraldát 1538-ban öntötte, Morel Bertalan. Velazqueznek van egy szép képe az itteni Museo-provinciale-ben, a mint a Giraldát szt. Justa és szt. Rufina[1]) megvédik a viharban. Mind a két szent, a városnak a védszentje. Murillo, az meg Sevillának a nagy fia, kitől a városnak, kolostoroktól kapva, több képe van, az ujfent emlitettem muzeumban magában, — a mely előtt a mester szobra áll — husznál több.

Fölmentem a toronyba, a milyen magasan csak lehetett s lenéztem a székesegyház 37 kupolájára, sok

[1]) Ez a két szent, a Triana külvárosban bögrét árult. A monda szerint azért szenvedtek vértanu halált, mert Venusnak nem akartak áldozni.

ívére és megszámlálhatatlan cifraságára. Ebből az egy toronyból láttam más hatvanötöt, százötven templomon. Sok szép templom, sok szép képpel, mesterek müveivel. A Santa Cruz templomban van eltemetve Murillo. Tekintetemet körülhordozva, pompás kilátást élvezek a székesegyház kőcsipkés tetejére, roppant anyagára, a nyolc külvárossal és 26 kilométernyi kerülettel biró egész városra, a város körüli gyümölcskertekre, a város pompás kőhídjára, mellette a három íves vashídra, melyen a vonatok keresztül szaladnak a folyón, közeli és távoli környékre, a messze fekvő hegyekre. Hol közelebbre vonom, hol meg távolabbra terjesztem ki a tekintetemet s igy minden a látóhatáromba kerül, Quadalquivir partján az Arany-torony, a bikaszínkör, a Santelmo kastély, a palacio-kertjei, dohánygyár, a Mária Lujza-díszkert, Alcázar, az Alcázar kertjei, Pilátus-háza, a córdobai kapu, a régi egyetem, kimagasodó több zárda, a városház, San Fernando tér s. a. t. elsorolni is sok volna, az egész várost jól látom. A mázas tetőkön reszketett a napsúgár. Látom azt a két, magas gránit oszlopon nyugvó kőalakot, melyek az Alameda de Hérculest zárják. A sétány déli végén 1574 óta áll az időbarnitotta oszlopfőkön Julius Caesar és Herkules hatalmas alakja. Közelről is többször látjuk, mert a városi közuti vasut visz el mellettük.

Most a toronyban, máshol, többször, svájci utamon a Rigin átéreztem Schiller szép mondásának az igazságát:

„O eine edle Himmelsgabe ist
Das Licht des Auges . . .“

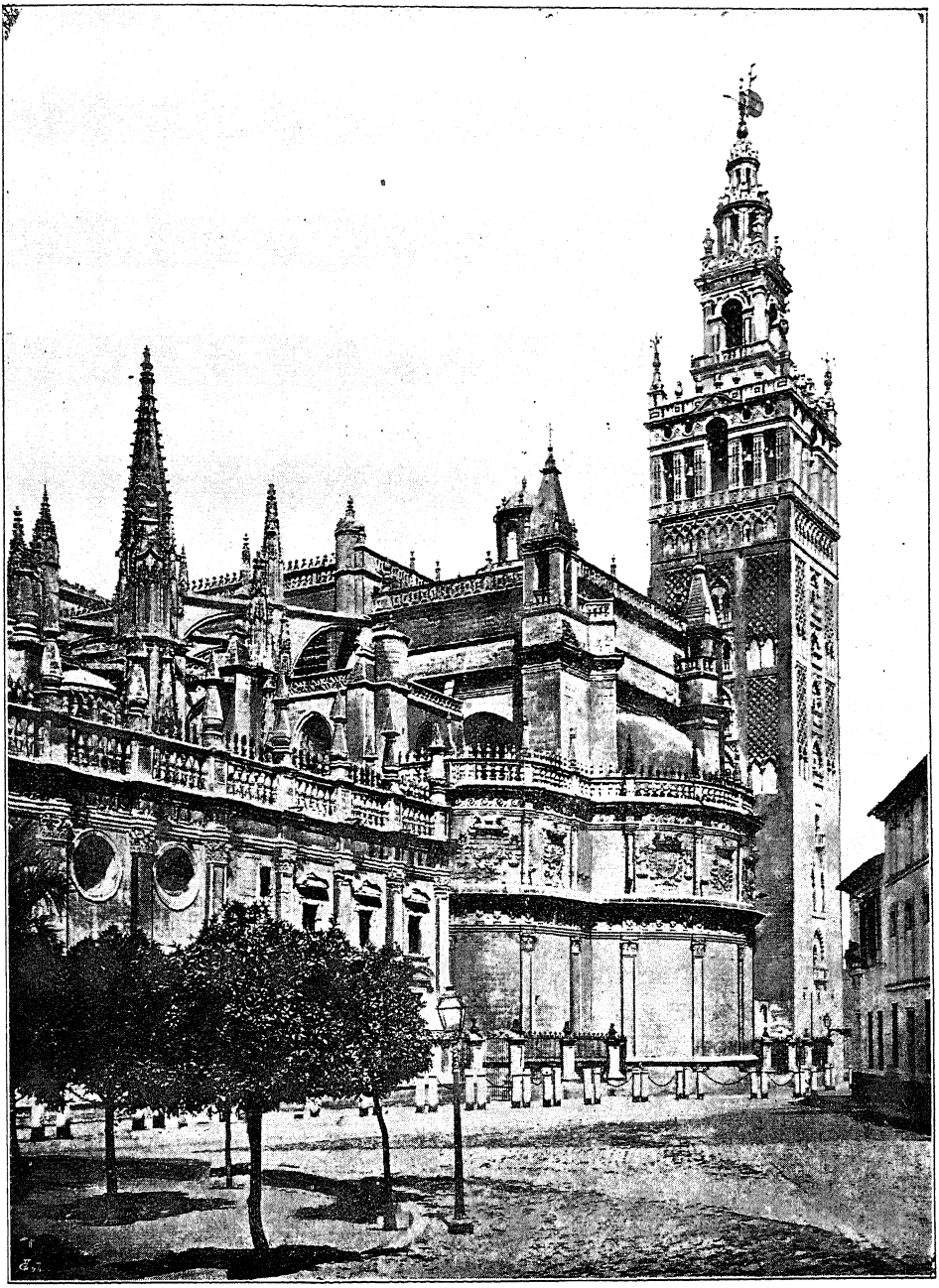
Van az ugy, hogy a jó szemet nem adnánk oda a földnek minden kincséért, csak azért, hogy megláthassuk vele a földnek kincseit. Nagyon sok van, élő, élettelen, gyöngy, igazi, meg ennél is szebb.

A tornyot bizonyára nem azért emelték eredetileg, a XII. század végén a mórok, hogy azon keresztények mászkáljanak, menedékes utján VII. Ferdinand föllovagoljon. Négyszögletes, minden oldala 15 méteres, a mi 50 lábnak felel meg. Széles alapjával Sevilla főmoséja mellett állt az egykor, hogy annak erkélyéről müezzin

hirdesse Allah és Mohamed dicsőségét ájtatos, reszkető hangon. Állitólag az a Geber nevü épitő mester épitette, a ki a nevéről elnevezett algebrát, vagyis a betükkel való számolást kitalálta. Olyan szentnek, tiszteletre méltónak tartották a mórok ezt az imatornyukat, mely négyszögletes alakjára nézve különbözik a többi minarettől, hogy le akarták rombolni, mikor kiűzettek, (1248) nehogy a keresztények használják. Még se tették, mert ha teszik vala, fölégették volna azon alkalommal az egész várost. Változnak az idők. A móroknak, római épitmények anyagából kiépitette a tornyot Dsabir, híres épitő mesterük. Még magasabbra vive, keskenyitették a tornyot, zúgó, szentek nevét viselő harangokkal, számszerint huszonöttel fölszerelték, most ezeknek az összhangja hirdeti a keresztények Istenének dicsőségét, „Vivos voco, mortuos plango," a miként egy latin vers mondja. Hivnak a harangok csakugyan mig élünk, el is bucsuztatnak az árnyékvilágtól azután, hogy kimultunk az élők sorából. Ünnepeken összezúgnak, belebömböl a 10.000 aranyba került, az 1588. évből való öreg harang. A szélsők, a falon kivül szabad levegőben mozognak. A kisebb harangok a saját tengelyük körül is forognak kocsi kerék módjára. Levegőben függve, bravouros dolgokat visznek véghez a fiatalok, harangozáskor. Spanyolországban az első toronyóra (1400) a Giraldán volt. Ezt a XVIII. század közepén egy másik váltotta föl. José Cordero szerzetes csinálta.

Betérek a Santa Maria de la Sede templomba, imára. Az ajtóban, alázatos kis leányok, csoportban. Méltó istenháza, magasan száll föl benne az ájtatos gondolat, a lélek megsemmisitethetlenségéről elmélkedem. Eszményi világba, ég felé emelődök. Már a külső nagyszerü, nagy arányu, művészien cifraságos kőfaragásoktól díszes, kapunyi ajtókról, szóval a templomkolossz egész külsőjéről lehetett már következtetni a híres, sevillai székesegyház ékes voltára. Komoly és méltóságos a spanyolországi gót izlés.

Csakugyan kezembe kell venni az alaprajzot, hogy eligazodjak a nagy, valójában is grande cathedrale-nek

A székesegyház Sevillában.

nevezett, nyolcvan oltárral biró székesegyházban, hogy megtaláljam az utazó könyvemben csillaggal jelzett műremekeket, a kereszténység eme egyik legnagyobbszerü, roppant tömegü alkotásában, mely egyuttal a gót épitészetnek egyik legszebb és leggazdagabb, nagy időre szóló, nagy időkről beszélő élő hirdetése, mondjuk muzeum.

A Sala Capitular, világhíres kincsgyüjtemény, benne, minden, hüen, korról-korra tükröz vissza a multból.

Mikor a székesegyház épitését 1401-ben elhatározták, egyuttal kimondották azt, hogy nagyon nagy legyen az, párja ne akadjon, sokan mehessenek oda a tanitó szó meghallgatására. Igaz, hogy száz évnél tovább épitették, de meg is csinálták azt nagyon terjedelmesnek, sok részből állónak. Egy mult századbeli utirajzíró, távlatból nézve a templomot, hasonlitja egy fölzászlózott, sok vitorlás tengeri nagy hajóhoz, melyhez több uszályt kötöttek, a büszke magasságu torony pedig áll, miként egy erős árbóc. Nagyon szépen lehet Spanyolország nagy templomairól[1]) irni, csak avatott toll kell hozzá, nem lehet egy utirajz szük keretébe szoritani azt, a mi egy kötetet venne igénybe, mint például ez az épitészeti leviathan,[2]) mely sokáig épült, nemzedékek számára készült.

A templom kupolájával ugy jártak, mint a babiloniak az ő tornyukkal, vagy a miként mi a fővárosi szt. István templommal, csakhamar bedőlt a kupolája. A sevillai székesegyház kupolája 1507-ben összeomlott, mielőtt fölépült a templom. Ismételve is önmagába roskadt 1888-ban, mig az öreg mór torony, rendületlenül áll. Azuttal, hogy ott voltam, épitő állványok, torlaszok akadályozták a templom megnézését a maga egészében. A

[1]) A római szt. Péter templomnak a térfogata . . . . 188.000 □ láb,
a sevillaié . . . . . 121.845 □ láb,
a toledoié . . . . . 84.456 □ láb,
a londoni szt. Pál templomé . . . . . 61.200 □ láb.
A római szt. Péter templom közép hajójának a magassága 146 láb,
a sevillaié . . . . . 134 láb,
a londoni szt. Pál templomé . . . . . 100 láb.

[2]) Leviathan, a Bibliában egy nagy tengeri állatnak, mesés szörnyetegnek a neve. Átvitt értelemben, hajóra, épületre és egyébre alkalmazható.

fölállitott állványok homályában, eltünik sok prizmának élszéle.

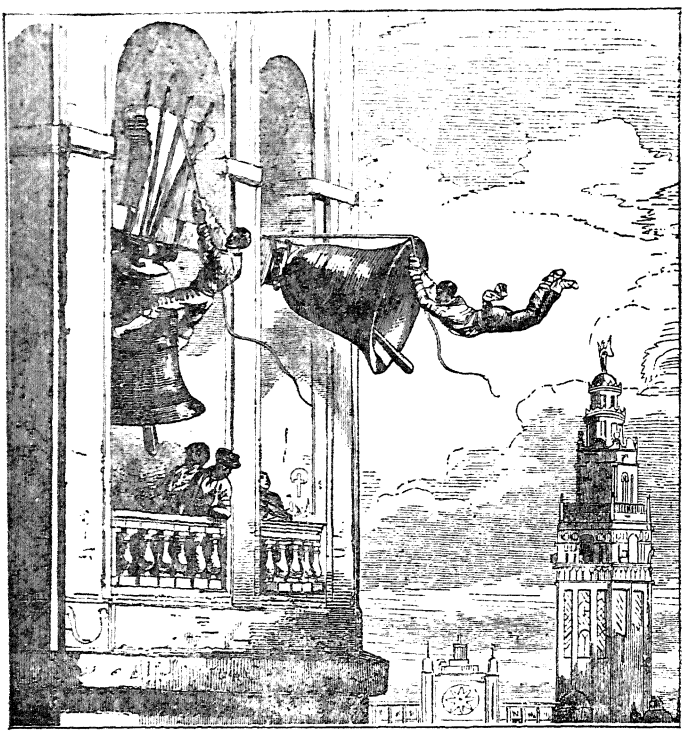
Az anyag nem mindig engedelmeskedik az ember számitásának, de azért öreg templom lett belőle, elfeketültek a kövek az idő kormától. Gót komorság ül az egész templomon. Most is állványokon dolgoztak egy nagy falrészen, csucsives magas ablakon. A régi épület is olyan, mint a vén ember. Mindig kell valamit segiteni rajta, támasztani, hogy magába ne roskadjon.

Járok a fehér-fekete színü márvány nagy kockákon és gyönyörködöm az arányok összhangjában, a felséges kivitelben, a teherhordozó oszlopok erősségében, a 75 színes és remek festésü, csucsokban végződő ablakokban. Még 18 színes ablak. Az uj-szövetség rajtuk. Járok egyik hajóból a másikba s mind az ötöt megnézem, vigyázok, — mert csak nehány gyenge fénysúgár — hogy el ne tévedjek a titokzatos homályban, a nagy aljzaton nyugvó, lépcsők magasán emelkedő, renaissance izléssel épült, szobros főoltárt veszem iránypontul. Az oltár hátlapja föltünik, legnagyobb a kerek világon. A főoltár mögött a Capilla de los Reyesben, megnézem a szent királynak, Sevilla visszahóditójának s egyik védszentjének ezüst hamvvedrét, melyben az ő, a fiának Bölcs IX. Alfonznak és utóbbi nejének a hamvai őriztetnek.

Nézem a mestermü képeket, mutatnak Murillot. Kár, hogy megfogta a szertartás tömjén füstje. Nézem a kórus székeinek faragványát, a dór izlésben pompázó trascoro-ban állva, elgondolom, hogy milyen ünnepélyességgel folyhat itt le a semana santa (nagy hét) szertartása, mikor 50.000, külföldet járó idegen jön ide és virágvasárnapján az érsek harangzúgás között pálmát, olajágat szentel, nagycsütörtökön olajt, ave sanctum oleum, ave sanctum crisma énekes szavak kisérete mellett, megáldja a kisebbszerü árbócfa nagyságu 2050 fontos husvéti gyertyát. Milyen szomoru hangon, nagy és megindító erővel búghat az 5000 síppal biró nagy orgona a Miserere-hez! Milyen nagyot harsoghat föl a husvéti Resurrexit-hez? Mély álmot aludt akkor az öreg, mikor láttam. Azt mondják, hogy ritkán szokott fölébredni,

de ha fölverik az álmából nagy ünnepeken, belemorog az ünnepélyes csöndbe, az istenfélő áhitat szavába.

Egyedül álló a katholikus egyházban, hogy a főoltár előtt táncoljanak. Ősrégtől örökölt szokás szerint nagyszombaton hegedüszó mellett, lágy hangon énekelve, kartáncot jár tizenhat. 9—10 éves serdülő fiu a főoltár előtt.

Harangozás Sevillában.

Annak emlékére van a baile santo, hogy legyőzte a kereszt a félholdat.

Rómát kivéve az egész katholikus egyházban sehol sincsenek ilyen nagyszerü templomi ünnepélyek, mint Sevillában, sőt egyben-másban fölülmulják ezek a Rómában tartottakat. Mikor Urnapja virrad, ünneplőben, legnagyobb díszben, talpon áll, valahány. Zúgnak a harangok, bravourt csinálnak a harangozásból, kilóbáltatják magukat is. Összetörné magát, ha valamelyik leesnék.

Égő kigyóval, sok gyertyával, talán sehol olyan csengő-bongó körmenet, mint itt. Ezrek és ezrek az ünnepélyes menet utvonalán. „A spanyol életnek, érzés- és gondolkozásmódnak alapszíne a katholicizmus," mondja Don Luis Coloma, neves spanyol író. A husvéti, urnapi hitéleti megnyilatkozásra, szinte elképzelem, a karácsonyfák milyen ragyogással égnek.

A képzelet szomoru hangulata sodor. Átadom magamat és bűnösként szánom-bánom azt, hogy Sevilla műkincseinek, Murillo csodás alkotásu képeinek, melyeket isteni ihlettséggel, mintha égi látomása után ihlettel tett volna vászonra a festő művészek nagymestere, olyan kevés időt szenteltem, pedig nincs egész Spanyolországban egy második város, Madridot se véve ki, a hol annyi műkincs volna, mint Sevillában. Annál többször néztem Bartolomé Esteban (István) Murillo érczszobrát, a Casa provincial de Expositos előtt. Csupasz képü, jóságos asszony arc. Hosszu haja kétoldalt keretül szolgál képének. Széles csipke gallérja a nyaknál kissé nyitva áll. Térdig érő bő nadrág, addig érő szük harisnya. Jobb lábát egy kőkockán nyugtatja. Mellette alacsony oszlop, ecsettel és vázlattal. A talapzaton csak a „Murillo" szó, hiszen ismerik a sevillai szegény szülők gyermekét az egész világon, a ki gyermekkorában a sevillai falakat tele rajzolta. A Ferenc-rendü szerzetesek kolostorának festett 12 képe, alapitotta meg jövőjét, hozta hírnevét.

Elvonultak lelki szemeim előtt legszebb alkotásai: Anunción, Concepción, Crucifixión, szt. Antal, szt. Tamás, szt. Rufa, szt. Justina. Árnyfolt sincs a tündöklő testükön. Valamennyi fényes csodaalakot elő lehetne számlálni, melyekkel a spanyol festőművészetet az idegen fölfogás alól fölszabaditotta.

Murillo óta is sokan voltak Sevillában, „a királyok városában", a kik uralkodtak, parancsoltak, de ezeknek a neve, dicsősége, mint futó felhőnek az árnya tünt el Murilloé mellett. Murillo ecsetjének kilencvenkilenc képét őrzi Sevilla.

Utólag veszem csak észre veszteségemnek a nagyságát, hogy Sevillában több időt nem forditottam a

művészileg megfestett vásznak megtekintésére, de hivott az élet, lendülő szárnyán hordozott az életöröm, ember vagyok, követtem a csábosan hivó szózatot, ellent nem állhattam, mentem, gyüjtöttem az örömvirágokból a mennyit csak koszoruba köthettem. Elszáradt az, időközben, de a hatása még most is fölujitja a régi emlékeket.

Ezen kis kitérő után megyek vezekelni.

Az oldalkápolnákat sorra nézni nem győzöm. Napok kellenének hozzá, hogy mindent csak fölületesen nézzünk meg. A királyi kápolnának oltárán, a szent király, ezüst trónján ül, a sevillai Madonnának aranyszálakból van a haja, feje fölött a világ legnagyobb smaragd köve. Egyik szent király (IX. Lajos francia) ajándékozta a másiknak.

A keresztelő kápolnában nézem dicső Murillonak szt. Antal híres képét. Függöny őrzi, fölhuzzák. Elragadtatva néz a szent férfiu az előtte megnyiló égre föl, a honnét az angyalsereggel körülvett kis Jézus közeleg felé. Szeme, érző lelkének a tükre. Szóval nem lehet azt kifejezni, a mit a kép mond. Fölülmulta magát a mester. Ujjainak hegyében művészet rejlett. Ha csak ezt a képet festi meg s nem többet, halhatatlan lesz vala. Gauthier Teofil, a híres utazó, francia költő és biráló, a ki maga is festő akart lenni, azt mondotta erről a képről, hogy „a festés varázsa ennél tovább nem mehet, ez a képírás végső szava.“ Zádori János jeles magyar utazó is igy vélekedik, mikor azt mondja, hogy „Murilloban a keresztény festészet tetőpontját érte el.“

Valaki a festett szentnek fejét kikanyaritotta a vászonból és ellopta. Nagyon előre haladt a tolvaj mesterség. Nagy hajszára, a kép Amerikából visszakerült. Helyére illesztették, nem is látszik, habár nagy kár, a mű becsére nézve.

Ennek a híres képnek méltó párja ugyanattól a mestertől, ugyanebben a templomban, egy oltáron van. Gyermeket vezető őrangyalt ábrázol. Szeretet ragyog szemében. Nézek egy másik képre, az is angyalt ábrázol, legyezővel, csipkekendővel, hajtűvel van rajzolva. A nagy templom egy kis oltáránál csendes misét olvas a pap. Minden csendes, csengetyü se szól sanctuskor, ur-

felmutatáskor. Mellét veri jobb kezével a gyermek, ki a papot kiszolgálja.

Elolvasom a templomban sírfedőlapokon néhány nevezetes embernek a síriratát. Egy-egy sírkő már magában mestermű. A székesegyházban, főoltár mögött, lovag öltözetben nyugszik szt. Ferdinand spanyol király. Minden évben egyszer megmutatják. Padilla, egy másik királynak meg a kedvese nyugszik itt. Erény mellett a bűn. De bűn-e a szerelem? ha igaz érzésből fakad. Az erkölcstanitók szigoruak, mi ne legyünk azok.

Mutatják a szentély remek müvü, nagyszerü kivitelü feszületét, a nagyobb sekrestyében több, 500—600 éves misemondó ruhát, a város kapujának ezüst kulcsát, melyet Sevilla bevételekor szt. Ferdinandnak adott át Axataf. Magyarázzák, hogy az a jámbor óhajtás van a kulcsra írva, hogy „engedje Allah örök időkre az Izlám uralmát ebben a városban.“ Allah jó, Allah nem engedte. Jól tette. Mutatnak egy keresztet abból az első aranyból, melyet Kolumbus hozott a felfedezett Amerikából.

Megnézem a kőlapot, mely Kolumbus dicsőségét zengi a templomban:

„A Castilia y a Leon
Nuovo mondo dio Cölon.“

Kasztiliának és Leonnak, uj világot adott Kolumbus. Mondhatjuk, az egész óvilágnak, egy ujvilágot.

Muzeumi leltárt kellene összeállitanom, ha minden remekművet vagy történelmi nevezetességet, mely a sevillai székesegyházban van, csak fölemliteni akarnám. Kincset érnek a templomi drága fém, nemes érc ékszerek. Az urnapi szentségtartón két értékes gyöngyön kivül 1300 gyémánt van.

Manap már a főtemplomokat is nagyobb egyszerüséggel csinálják, századok sem töltik meg azokat kincsekkel ugy, mint a miként a spanyol székesegyházakban zsúfolásig vannak azok. Az itteni templom kincstár világnevezetesség. Nem templom, muzeum ez.

Minden kornak megvan a maga jellege, minden századnak a maga különlegessége. A vallásos korban, világhirü templomokat épitett Spanyolország. Itt-ott, düledeznek

is már ezek, de az utánzások korszakában még sokáig fogják hirdetni Isten dicsőségét, a jámbor emberek áldozatkészségét. Andaluzia népe nagyon vallásos. Bizonyság erre örök időkre a nagy templom.

Elhagyom a remekművü székesegyházat, de csak azért, hogy ha időm engedi, abba ismét és ismét visszatérjek, és megnézzem este, mikor az égre fölszáll a hold s fényesen világitja meg a falból kinőtt ékességeket, az éjféli sötétségü íveket. Szép a grandiosa majestas valóban, mikor a templom külsejét a költői holdfény kékes színü ragyogással vonja be. A körvonalak majd világlatba helyezve, majd meg homályba vannak sülyesztve.

Megnézem futólag a székesegyház nyugoti oldalán a córdobaihoz hasonló zárdaudvart, a Patio de los Naranjos-t. Találok abban egy magában szomorgó, szótlan, kistermetü embert, lütyögős a bő kabát rajta. Idős bácsi, nagy gyürűkkel, annál kisebb életörömmel. Ezüst-gombos botjával a cipője orrát ütögeti, azután koppant egyet vele a márványon. Talán tervez, gondolkodik. Nem tudom ki? honnét jött? Sose láttuk, sose látjuk egymást. Alkalmas hely a narancs illatos udvar, melyben a csend és béke honol, idegek megpihentésére, a látottak följegyzésére, terv készitésére, hova menjünk, tovább mit nézzünk meg.

XLIX.

Sevilla némely nevezetessége.

A Lonja-ház. — Kupecok tanyája. — Kolumbus szobra. — Nevezetes okmányok. — Pilátus-ház. — Tornác jaspis oszlopokkal. — Kálvária. — Jeles emberek találkozója. — Murillora büszkék. — Főuraink tanulhatnának. — A világ legnagyobb dohánygyára. — Jó szivarkák. — Ötezer munkásnő. — Csunyák és piszkosak. — Spanyol pénzegység. — Leirás látatlanban. — Arany-torony. — Érdekes séta. — Vasuti csomópont. — Hemzseg a sok idegen. — Sevilla legszebb sétányai. — Uri nép. — Az andaluziai kék ég alatt. — A Bourbonok fényüző gazdagsága. — A palotában drágaságok. — Megcsodálni való fák. — Égő szinü virágok. — Rózsák télen. — Legszebb kameliák. — Örök tavasz pompája. — Közmondás Sevilláról. — Nemzetközi város. — Boldog, a ki itt lakhatik.

székesegyház keleti oldalán van Sevilla legszebb renaissance-a, a Lonja-ház, melyet előbb tőzsdének használtak. Kupecok és kereskedők előbb a székesegyház ajtaiban és csarnokaiban bonyolitották le üzleteiket, mint hajdan a jeruzsálemi templomban, a honnét őket Krisztus kikergette. II. Fülöp az ittenieket terelte a tőzsdére.

A Lonja-ház udvarának közepén, a kutnál, Kolumbus szobra áll. Sok szobra van Kolumbusnak Spanyolországban, de az örök emlékét, ő maga emelte a spanyol nép szívében. A Lonja-házban Magalhães, Fernando Cortes, Amerigo Vespucci és más jeleseknek az eredeti, rég elsárgult irás-okmányai üveg alatt láthatók, Kolumbusnak Isabella királynővel váltott eredeti levelei, Cervantesnek is egy irása. Nevezetes az a jelentős irat, mely szerint Kolumbusnak előbb az inquisitio előtt kellett igazolni azt, hogy az uj világ felfedezése már az ó-szövetségben meg volt jövendölve.

Az érseki palota mellett éjszaknyugotra csavarodok

és tömkelegszerü árnyas utcákon — több házon itt is ott van az összeszáradt virágvasárnapi pálma — s vízzöld színü házak mellett eljutok a Pilátus házához. Elibe érve, látom, hogy kastély bizony az, a szebbek és nevezetesebbek közül való, Medinacelli herceg tulajdona ezidőben. Pompás, széles, kupola alatti lépcsőzete van. Tele van a Pilátus-ház Ribera, az egykori nápolyi alkirály által összegyüjtött régiségekkel, képekkel. Bizonyára vitt, a mit vihetett, hozott a mit hozhatott.

A XVI. század első harmadából való háznak neve, azért Pilátusról, mert a tulajdonosa egy spanyol grand, — valószínüleg Don Fadrique de Ribera — a Szentföldön jártában Jeruzsálemben is megfordult s két év multán, mikor visszajött, elrendelte, hogy Pilátus házához legyen az övé hasonló. Alig hiszem, mert a Pilátus háza bizonyára római épitkezésü volt,, mig ez, mór izléssel van vegyitve, karcsu oszlopokkal, falak és a mennyezetnek díszitésével mást mutat, de azért renaissance tervben, 98.000 □ láb területen a mór kivitel fölötte érdekes.

Az udvart keriti egy 24 íves tornác jaspis oszlopokkal, melyek egy második emeletet hordanak. Fehér márvány színében ragyog minden. Udvar közepén egy szökőkut Janus isten mellszobrával, delfinek hányják a vizet. Mit keresnek az udvaron görög istennőknek szobrai, azt mondja meg az, a ki ezeket a Pilátus házába hozta.

Mások szerint a kőtuskótól vette a ház a nevét, mely utánzása annak, a mely Pilátus házában volt és a melyhez kötötték Krisztust megostorozás végett. A második emeleten, melyre föl, pompás lépcsősor visz, Krisztus szenvedésére vonatkozó kidíszités. Talán onnét is a neve Pilátus házának. Egy fölforditott hamvvederben, állitólag a Nagy Sándornak a porai voltak.

Pilátus házától vezettek egy kálváriai állomás-sort Éjszaknak föl, a városból kifelé a Tagarete-patakon át egy kápolnához.

Nagy könyvtáráról is nevezetessége van az egykori Alcálai hercegek ezen házának, melyben jeles emberek, jelentős nyereségei a tudománynak, irodalomnak és művészetnek fordultak meg, közöttük Céspedes és Cervantes.

Olyanféle ház ez, mint Rómában a Borghese villa a Porta del Popolo közvetlen közelében. Sevillában is, a nyilvános muzeumok és templomokon kivül sok magán műgyüjtemény van, főleg festőművészeti és szobrászati tárgyakkal. A legszebb magán gyüjtemény a Hospital de la Caridad, Montpensier hercegé a Telmo palotában és Don Manuel López Cepero-é. Utóbbiban van mintegy ezer szám, közöttük tiz Murillo kép. Büszkék, az itteni Juderiában (zsidó negyed) született világhírü mesterükre.

Magyarország gazdag főurai, — a kinek nem inge, ne vegye magárá — tanulhatnának ezektől a főuraktól. A művészeti kincsek gyüjtése és azoknak közszemlére állitása által terjeszthetnék a műveltséget, gyarapithatnák az ismereteket az ország különböző részein. Mostani kedvteléseiknél, hivalkodó ragyogásuknál, áldásosabb dolog volna az.

Közuti vasuti kocsira ülök s megkerülöm a várost, hogy a Quadalquivir partjára jussak friss levegő szivásra.

Vamos, menjünk.

Utba ejtem a világ legnagyobb dohánygyárát, melyben előbb, mig a gyarmatokból hozták, két millió font dohánynál többet dolgoztak föl évenként. Most aligha van már annyi havanna-dohányuk, de azért én még olcsó és jó szivarkákat szivtam ottlétemkor, sőt itthon is egy ideig, a mig tartott. A legfinyásabb igényüeket is kielégitették azok. Egész várkastély ez, 37,000.000 reálba[1]) került a kétemeletes barokk épület. Ugy néz ki, mint egy királyi palota. Nagy, spanyol kőkorona terpeszkedik a homlokzaton. Ránézve, azt gondolnók, még olyan hatalmas a spanyol király. Végig menni a 185 méter hosszu, 147 méter széles fal mellett, megnézni a három udvart, beillik sétának. Déli hőség volt, mikor a jobbmódu sevillaiak egytől négyig alusznak. Tüzelt az andaluziai nap. Fölszállt a hőmérő októberben is 40 (C) fokra. Mennyit csötlik-botlik az ember, uton, azt csak az tudja,

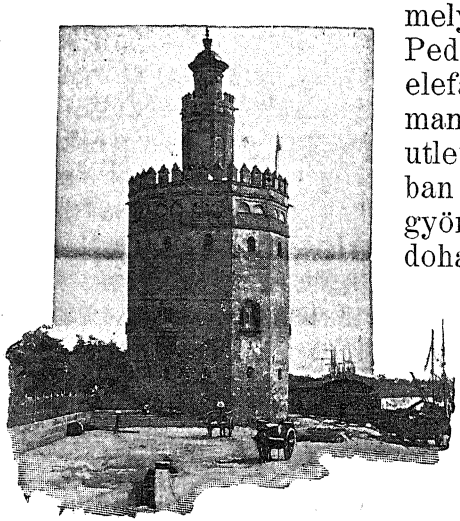
[1]) Real, 1/20 része a piasternek, vagy a miként itt nevezik, a piastrának, (lap, ezüst lap) mely 4 kor. 75 fillér a mi pénzünk szerint. Most peseta a spanyol pénzegység, mely a frankkal volna egyenértékü, ha jobb lábon állna Spanyolország. Peseta, a pesonak vagy piastranak 1/5 része. Peso, annyit jelent mint teher, súly, nehézség. Peso duro, annyit jelent, mint spanyol piaster.

a ki járta déli országok városait. Jó, hogy a fáradtság elmultával, jó emlékezés marad vissza.

Déltájt volt az idő, már nem mehettem a dohánygyárba, de láttam kijönni az ötezer tabacaját, a dohánygyári munkás leányokat és asszonyokat, a kik ebben az épület rengetegben találják meg kenyéradó munkájukat. A soruk elvonulása eltartott fél óráig. Szinte éldelték a levegőt a rosszul szellőztetett szobákban való félnapi tartózkodás után.

Elképedtem. Nem hittem, hogy Sevillában vagyok. Annyi aszott testet,ráncos képet, sápadt arcot, örömtelen szemet kórházban sem láttam sehol. Többen piszkos bögrét szorongattak a kezükben. És szorongatják, nem hagyják. Pályázó bőven akad minden darab kenyérre, egyik alig hullatta ki azt a kezéből, utána kap a másik. Egyelőre elmult a kedvem a dohányzástól, látva az agyongyötört alakok összezsugorodott kezeit és a sok szennyet, mely rájuk tapadt. Szinte megfertőztették a levegőt, a merre csapatuk járt. Mentek haza, munkájuk egész csomó gyereknek, tehetetlen öregnek a kenyere. Szegény szivargyári nők!

Utólag örültem, hogy a dohánygyárban nem voltam. Már az, a mit láttam, árny volt azokhoz a fényképekhez, melyekről máhsol szóltam. Pedig némely, szunyogocskát elefánttá fölfujó, vagy idegen mankók segedelmével bicegő utleíró szerint, a ki látatlanban ír, vagy csak másol, gyönyörüek a cigarrerák, dohánygyári munkás leányok, kurta szoknyában járnak, a cigarrera, mind megannyi grácia. Nem igaz a'.

Az Arany-torony.

Szemem a mázas cseréppel födött Aranytornyon akad meg a vízpartján. Aranyból ugyan

nincs semmi a tizenkét sarkos, egymagában álló vaskos tornyon, de azért a XIII. századból eredő, Caesar tornyának a helyén álló épitkezés, érdekes. Felsőbb emeletein erkélyek.

Eredeti célja az volt, hogy erőssége legyen a mór Alcázarnak. Később Kegyetlen Péter, a terjedelmes toronyba hordatta kincseit, őriztette rabjait és tartotta megúnt szeretőit. Kolumbus kincseit meg Katholikus Ferdinand őriztette itt. Végre még azért is viseli az „arany" nevet, mert az a tizenkét gálya, mely évenként innét Portobelloba járt, tizenöt pedig Vera Cruzba, itt a toronynál ontotta magából a hozott kincseket. Most a kikötő kapitánysága székel az Arany-toronyban.

Érdekes séta esik a Torre del Oro táján, mert átellenében, túlparton köt ki a legtöbb hajó, forgalmas hely. A vitorlás nagy hajók, tengernek a közelségét sejtetik. A parton annyi áru van fölhalmozva, mint egy tengeri kikötő városban. A szabályozott „nagy folyó" hozza és viszi a kincseket oceánról oceánra. Mint az országnak egy hatalmas karja, gyűjt és szór; Sevilla 85 kilométernyire van az anya-tengertől. Cadix egyszer fölülmulja kereskedésben, másszor annak fölébe kerekedik, különösen most, hogy az andaluziai vasutaknak csomópontja lett. Vas és víz, kelnek versenyre egymással, melyik lenditsen nagyobbat Andaluzia kereskedelmén. A vizet Sevillán alól szabadra tették, a sok malmot, melyek gabonát őröltek, olajat sajtoltak, eltávolitották; ezekből ezer meg ezer van Córdoba és Sevilla között a Quadalquiviren. Meghozzák a hasznot. A sínek, utat nyitottak a hegyek tömegén át.

A város bármely részéből az Arany-toronyhoz és a folyó partjához könnyü szerrel jutunk el közuti vaspályán. Hemzseg erre a sok idegen. Látni a világ minden tájáról embereket. Látok vörhenyes színben játszó aranyhajat angol ladyn. Utazó ember nem kerülheti el Sevillát, ha Spanyolországban jár. Andaluziát büszkén nevezi a sevillai „a legszentebb Mária földjének."

A piszkos vizü folyó partján s annak közvetlen közelében vannak Sevilla legszebb sétányai, a víz, üdén

Mañola a sétán.

tartja mindig a levegőt. Gyönyörködöm az égbolt azur tisztaságában, érzem a víznek csodálatosan vonzó hatását. Nézem a vízen a lapátnak ütemben kezelését. Nem sietek, maradozok szívesen, hiszen Sevillában az éjfél, az nálunk csak kilenc óra este.

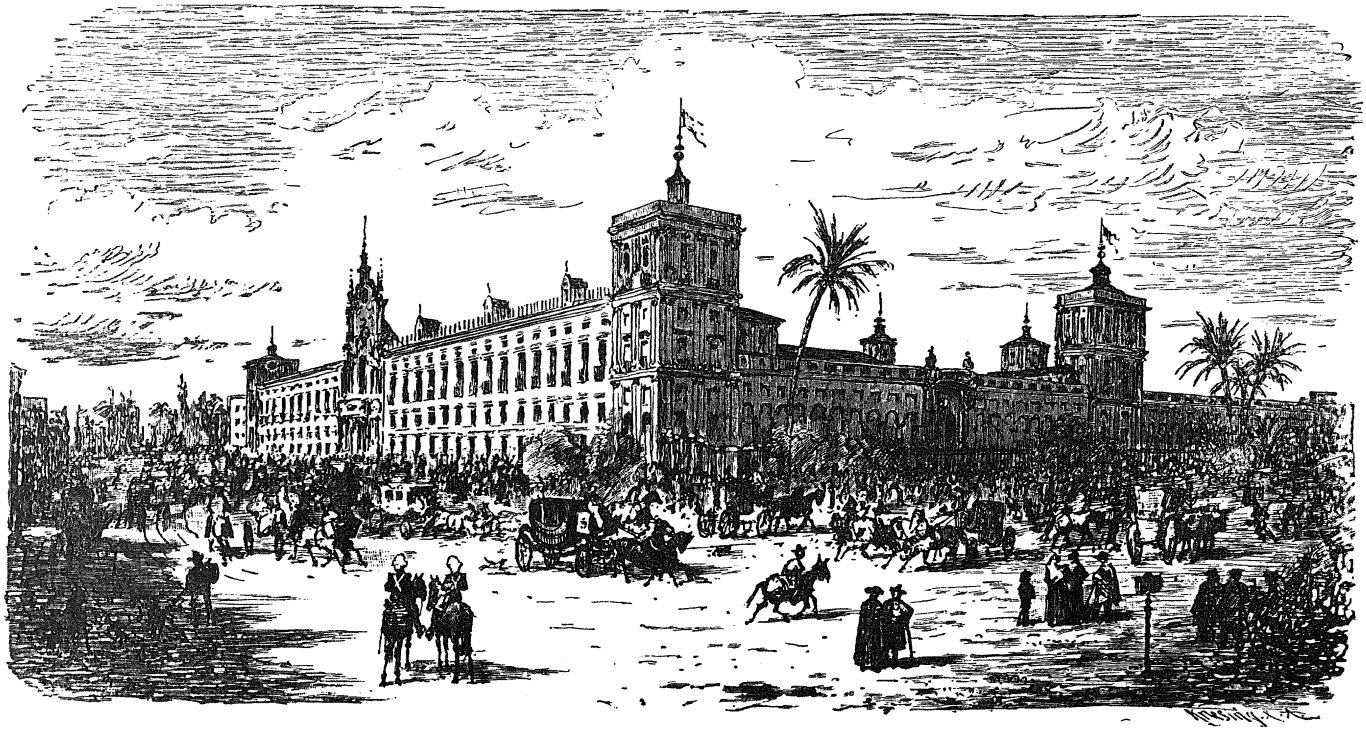
A Paseo del Cristina és a Paseo Santelmo, látogatott pompás sétahelyek. Sudaras fák, árnyukban sétáló gyönyörü mañolák. Legyezőjével hüssiti magát egy nagyon kecses. A Paseo de las Delicias, közvetlen a folyó partján a legpompásabb, aféle Champs Elisée, hintókon erre kocsikázik estende, napnyugtakor a sevillai előkelő világ, gente de buen tono, lóháton és gyalog nagyon sokan. Érdemes látni a hosszukás arcu sevillai szépeket az andaluziai kék ég alatt. A címeres hintókban, melyeket olykor öszvérek vonnak, érdemes látni a fényes ábrázatu, nagyméltóságot viselő vezető embereket, férfi világot, a választékos nővilágot, feltünően szép asszonyokat, velük az aranyifju, kedves arcu gyerekeket, niñokat, niñákat. Látok egyet köztük, szegényke, viseli magán a vérszegénységnek azt a bizonyos színét.

Kieresztik a suhogót, a kocsik elröpülnek. Figyelik többen a ló hajtását. Én, az őrült nagyzolást. Pénz van sok és kevés, de soha sem elég, mondta egy jeles pénzügyminiszterünk. Schwab C. H. a Carnegie-Morgan acélgyár igazgatójának az évi fizetése ötmillió dollár volt, mégis megbukott — a szegény.

Álomlátás a legelevenebb, legragyogóbb Sevillában. A sétányon feltörekvő néprétegek, fürge, gummitalpu bérkocsikban is. Látom sok változásban a kétrétbe hajtott sevillai vállkendőt, finom, vékony, színes. Selyem rojtjai térdig csüngnek le. Látok elvétve virágos kalapot, selyem bluzt. Kár, hogy a világdivat mindjobban kiszoritja a nemzeti viseletet.

A Bourbonok fényüző gazdagságát hirdeti a Santelmo (san Telmo) igen díszes főhomlokzattal biró, királyilag berendezett tornyos palota, toronysarkokkal. Terjedelmes kertje valóságos földi paradicsom. Montpensier herceg, királyfi, II. Isabella sógora a palota ura.

A palotában drágaságok, a világon legszebb s az év 12

A Delicias korzó a Montpensier kastélylyal.

hónapját ábrázoló gobelinek, egyebek. A kertben mesterségesen készült barlangok, tizenkét sevillai jelesnek a kőszobra. A fák, megcsodálni való szép törzsek. A buja, kövér növények, égőszínü virágok meglepetés számba mennek.

A díszkert egy része a város tulajdonába ment át ujabban és Mária Lujza nevét viseli az infánsnő ajándékozásából. A park nem olyan mint nálunk, melyben télre, csak egy halom levél marad. Ebben, télen is pompás rózsák virulnak, olyan kaméliák, milyeneket csak ez a föld hozhat létre, melyen a jácintok már januárban viritanak. Andaluziában, különösen Sevillában nagyon szeretik a virágokat, gonddal ápolják. Örök tavasz pompája.

Láthatjuk az eddig mondottakból is, hogy Sevilla, Andaluziának méltó fővárosa és annak dacára, hogy sík földön fekszik, megáll róla a közmondás: „Quien no ha visto Sevilla, no ha visto maravilla.“ A ki nem látta Sevillát, nem látott csodát. Valóban csodás város Sevilla, nevető. Legbeszédesebb emlékeim onnét vannak, legélénkebben szólanak. Fehér városa a világnak, Európa nemzetközi városa. Van itt műkincs halomszámra, világkereskedés, nagy mult, népélet, szemek tüze. Boldog a ki egész élete során az örökké mosolygó Sevillában lakhatik. Én csak délibábot láttam benne, melyet elhajtott előlem az első kósza szellő. Vajha még egyszer az életben oda kerülhetnék! Gondolatnak is mámorositó, de tervet nem épitek, álmot nem szövök, mindent leront a nagy távolság és az arasznyi földi lét, a könyörtelen bizonyossággal közeledő vég.

L.

A sevillai Alcázar.

Híre messze szárnyal. — Kivülről nem mutat. — Semmi sem állandó. — A romok helyére. — Állat az emberben. — Toldották, foldozták. — Uralkodók laktak benne. — Lakodalmat tartott. — Padilla kegyencnőről. — A Követek-termében. — Négy halálfej. — A ki önmagát elitélte. — Ölt és öletett. — Mikor bűnös vágyának nem engedtek. — Fölirások, mondások. — Ürességtől konganak. — A Leány-udvar. — Milyen élet volt itt! — Baba-udvar. — A mórok művészi érzéke. Az ablakból kukucsáltak. — Tudják, mi a szép. — Az Alcázar kertjében. — Padilla fürdői. — Ittak a vizéből. — Megfelelt. — Boldog volt-e? — Esőt rögtönöztek. — A szultana fürdőjénél. — Kertész lányka mint Ariadne. — A mit a pompavágy kieszelt. — Veszek róla képeket. — Az utolsó sétán. — Ha Magyarország nem volna. — Csak egy Sevilla van. — Spanyolország gyöngye. — Nincs toll. — A kit Isten szeret. — Szeretnek. — Nem lehet.

Több időt szenteltem a híres székesegyház legközelebbi szomszédságában levő Alcázarra, az egykori sevillai szultánok kastélyának a tüzetes megtekintésére. Voltam benne és a kertben a nap több szakában, mikor a városban a falak sütőkemencék módjára súgározták ki a hőséget, hűvöskor, mikor eltikkadás után föllélegzünk. Lázas kiváncsisággal néztem.

A sevillai Alcázarnak híre csaknem olyan messzire szárnyal, mint a granadai Alhambráé.

Minden Alcázar között a sevillai, az egyik legnevezetesebb, mór épitészet szempontjából. Kivülről ez se mutat. Fala, miként csontár őrzi az édes gyümölcsöt. Azért olyan ép, szép, mert 1857-ben javitották, helyre állitották.

Országok keletkeznek, hatalomban emelkednek, azután romba dőlnek. A világtörténelem tanitja, hogy

semmi sem állandó a földön, de ha egyszer a hatalom egy alkalmas földdarabot talált, melyen épithet, a nyomában keletkezett másik hatalom sem engedi ki azt kezéből.

Ezen a helyen, melyen most az Alcázar áll, római állami főtisztviselő (praetor) hangoztatta Hispalisban egykor parancsszavát. Talán éppen ezen a helyen állott Julius Caesar palotája.

A római nemesek által lakott Hispalis, Betica tartománynak volt a fővárosa. A Quadalquivirnek a neve ugyanis Betis volt.

A gót uralom megdölése után, a római romok helyére épitették föl a mórok, királyaik számára ezt a kastélyt, mely beillet várnak is.

Két századba nyúlt be a Djalubi, toledoi épitész terve szerinti Ibn Jakub Jussuf szultán féle alkotás, melynek alapkő letétele 1197-ben volt.

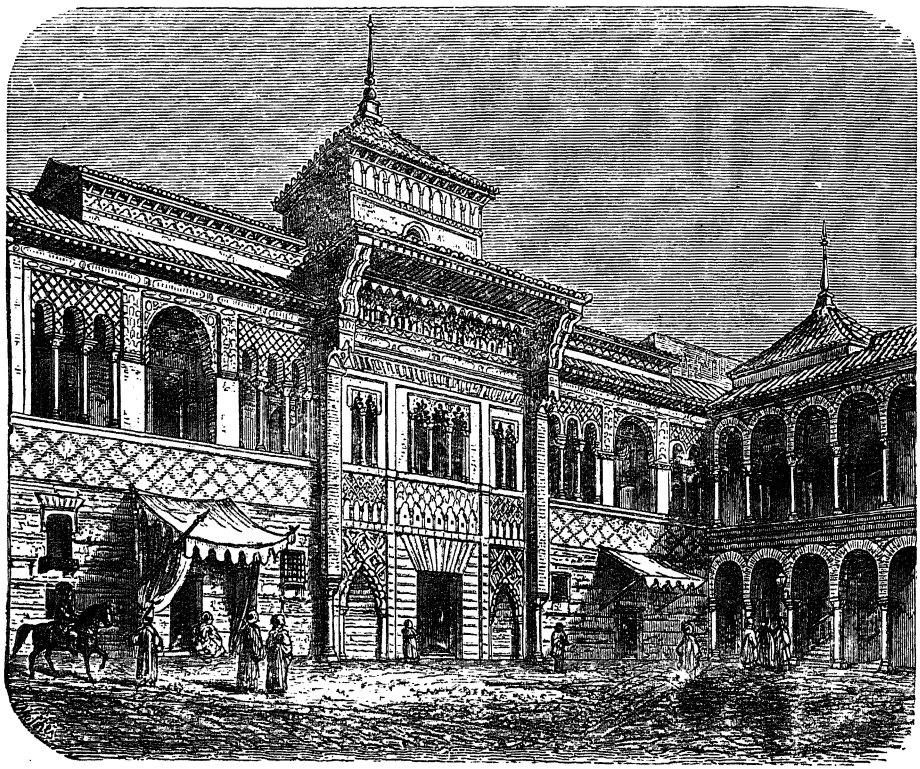
Mikor készen volt a királyi palota, elfoglalta azt Abd ur Rámán Anassir Lidin Allah. Innét szórta sugarait, a hatalom napja. Időfolytán, kevés hiján ez a palota is összeomlott, és a mi belőle fen van most, s a mit keresztény és mór épitészek terve szerint mór izlésben hozzá épitettek, az a Kegyetlen Péter, (I.) Kasztilia és Leon királyának az alkotása, ki a XIV. század második felében itt ütötte föl — alattvalóinak nem éppen nagy boldogitására — székhelyét, a hol rejtve űzhette kegyetlenkedéseit. A világtörténelem embertelen alakjainak egyik legbőszültebbje volt, állat az emberben, miként mondani szokás. Calderon, a testvérgyilkosról irt színművében, jellemző színekkel festi.

Péter király, innét-onnét összehordatta az épitésre szükséges becses anyagot. Régi időben ugy ment az, hogy a ki erősebb volt, vihetett a gyengébbtől, rabolt.

Toldották, foldozták századokon át, azután is az Alcázart, melyben tartották a keresztény uralkodók is a lakhelyüket, fölállitották trónjukat.

Az Alcázar ujabb keletü, kevésbbé érdekes emeleti részében, mely nem ősi eredetiségü, II. Isabella exkirálynő is lakott, a ki Sevillának a „la invicta“ meg nem érde-

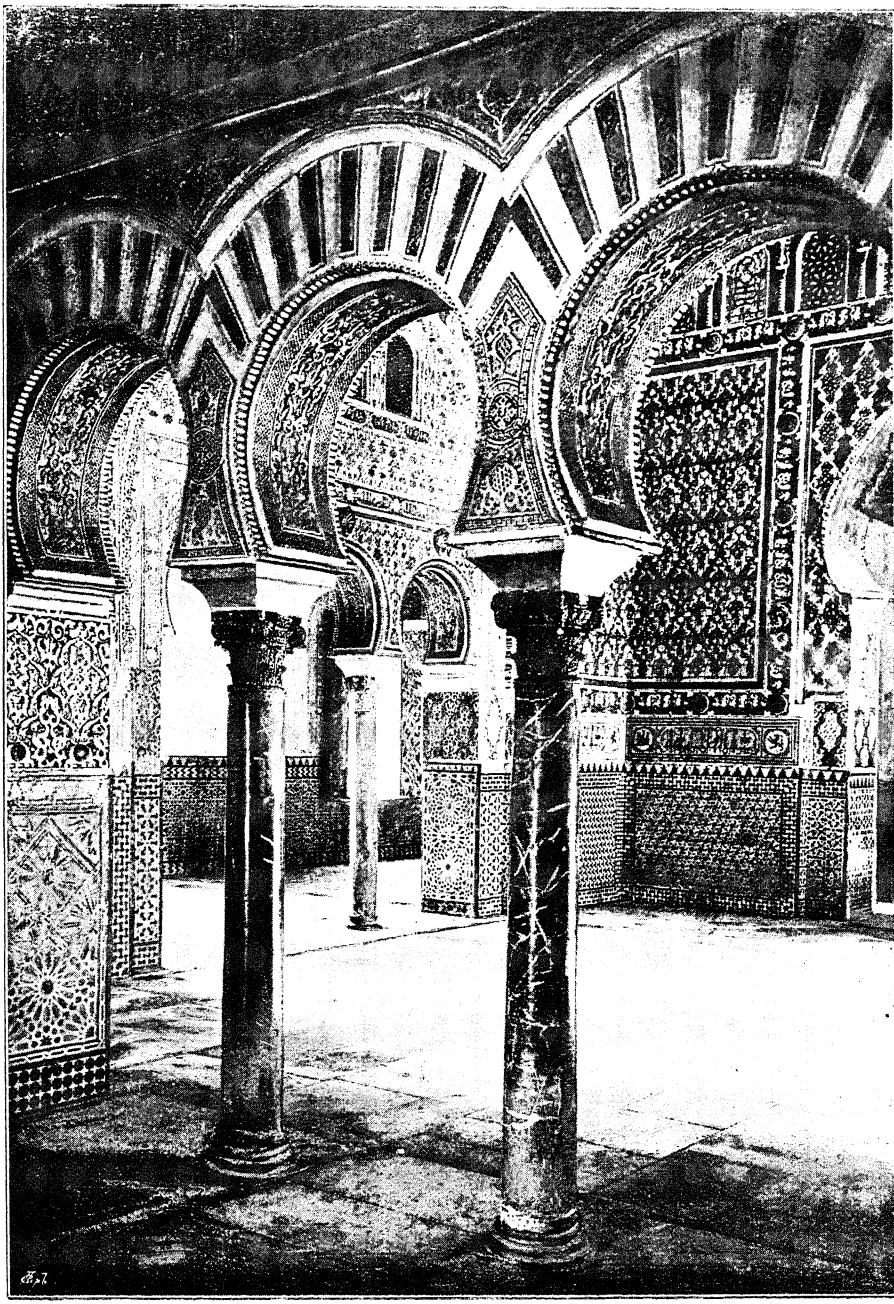
melt címet adta abból az alkalomból, hogy 1843-ban Espartero, hasonlóképp exkormányzó ostromának könnyen ellentállt. Ezen részekben Krisztina, kormányzó királyné is lakott. A földszinti részeket csak ünnepélyes alkalmakkor használják most. A 77 helyiség arra különösképpen alkalmas.

Az Alcázar.

Mikor a Kasztilia és Leon királyság európai nagyhatalommá lett és a mór uralom után előtérbe lépett a mi keresztény katholikus vallási, Katholikus Isabella kápolnát épittetett az Alcázarban. V. Károly császár, a ki Portugáli Isabellával lakodalmát tartotta a Követek termében, átváltoztatta a Leány-udvart, melyet Patio de las Doncellasnak[1]) neveztek. A négyszögletes épitkezés-

[1]) Doncella = szűz, kisasszony.

A Követek terme.

nek csaknem a közepén van a Leány-udvar, ennek a közepén pedig ugrókut van. Az udvarban meg mellé kertet ültetett a császár. Később ásták meg a nagy kertben a halastavat. Jött azután a tűzvész, mely hamvasztott, ezt követte még a mult század második felében is az ujfent emlitettem kijavitás.

Mint a mikor idegen hang vegyül a szóba, megismerszik az Alcázar egyik-másik alkotásán, hogy nem eredeti mór izlés az. A formáknak nincs meg az az izgató bája. A spanyol művészet történetében, nagy szerepet játszanak a mórok.

Mindezekből láthatjuk, hogy a sevillai Alcázar, nem az az igazi Alcázar, mint a milyet, imahely, fürdő és háremmel az Alhambrában találunk, de nagyon érdekes azért ez az Alcázar, mely a granadai után legszebb arab-mór épület az egész országban. Némelyik falán, a kőcsipkék aranyozása ujabb ragyogásu. Arab szőnyeg, arab csipke, kőbe faragva, finoman metszve. Az arab-mór épitő és díszitő stil remeke. Legapróbb részleteknek legmesteribb alkotása, türelem munkája. Szemem belezsibbad a sokalaku vonaljátékba, az arabeszkek kuszált fonadékába.

A többi falak is, mintha keleti színes szőnyeg volna rájuk teritve, apró, finom rajzmintákkal, vonalakkal, végtelenbe menő arabeszkekkel. Megrészegül a szem, ha követni akarja a finom, színes vonalakat, melyek fehér, vörös, kék, zöld, arany színekben huzódva, tömkelegben végződnek. Se elejük, se végük, mint Allahnak. Minden terem más és más meglepetést tartogat. Neve se maradt meg azoknak a művészeknek, a kik az apró részleteken dolgoztak, szemfárasztó munkájukkal remekeltek. Itt áll a mű szem előtt, mint a teremtés munkája, csodáljuk, de az alkotót nem látjuk.

A magasba húzott, védő szövetbe burkolt üveg anyagu csillárok, bizonyára ujabb keletüek, formájuk későbbi korra vallanak.

Mikor kivülről az Alcázar csupasz falait, régiséget mutató saroktornyait látjuk, nem gondolnánk, mennyi dísz van belől. A mór, a belső életnek épitett, nem a

külvilágnak. Sevilla többnyire kétemeletes, apró erkélyes, római és mór vegyes épitkezésü házai is külsőleg dísztelenek, de azért a sevillaiak, a virágfüzéres erkélyekről és a patiokból élnek a külvilágnak.

Van az Alcázarban sok szép márvány oszlop, oszlopos folyosó, kődísz, művakolat, fafaragványos, elefántcsont-, ébenfa betétü menyezet az előcsarnokban, a mór királyok hálószobájában, V. Károly társalgó, fogadó termében, Padilla[1]) sarokszobájában, a nagy étkezőben, Kath. Isabella hálószobájában és a követek kihallgatására szolgáló legszebb, kupolás teremben. Media naranja a kupola neve, narancsfél alakja után. Ennek a közepéből nő ki egy második, magasabb. Valóságos függő cseppkő, mint a milyen cseppkő barlangok boltozatáról függ le. Arany ragyogása élénk, színek egyező vegyülése. Mesebeli barlangban képzeljük magunkat, melyben bűvös lámpa világitja meg, szikráztatja, ragyogtatja meg a legkülönbözőbb színü ékköveket. Ehhez a belső színvegyülékhez képest színetlenek a két udvarnak falai, csupán csak vakitóan fehérek márványtól alabastromtól.

Ebben a Követek-termében négy nagy ív emel egy huszonnégy oszlopos tornácot. A falak félmagasságában négy erkély. Rontja a szépnek hatását ebben a keleties teremben, az ujabb királyok arcképcsoportozata, közöttük Padilla képe.

A Péter király szobájának bejáratánál négy halálfej, emlékeztetnek arra a négy megvesztegetett bíróra, a kiket kivégeztetett a király, a ki egyszer maga fölött is mondott halálos itéletet, de a melyet megváltoztatott. A dolog ugy történt. Egyszer, sötét este, egy szük utcában, mikor vélte, nem látja őt senki, meggyilkolt egy asszonyt. A város bírája itéletet kért tőle. Mi történjék? — ugymond — azzal az emberrel, a ki mult éjjel orozvatámadással meggyilkolt egy asszonyt? Feje vétessék, mondta a király ádáz tekintettel. Erre a bíró

[1]) Doña Maria de Padilla, Kegyetlen Péter kedvese volt, cigány leány. Mig a király tivornyázott, addig a szerencsétlen Doña Blanca királyné börtönben sinylődött, abból kellett nézni, mikor királyi férje, a szépséges Gitana Padillával enyelgett. Szinte csodálatos, hogyan férhetett meg a király szivében annyi gyülölet és szeretet.

megjegyezte, hogy a legbölcsebb igazságok egyikét hangoztatta most, s kijelentette, hogy bizonyság is van rá, hogy ő, a király volt a gyilkos. A halálos ítéletet ugy változtatta meg a király, hogy a saját fejét kőbe vésette és azt tétette ki az utcára. Maig látható az, egy rostély mögött.

Van min gondolkoznunk a vérdühben szenvedő El cruel Pedro király szörnyü cselekedetein. A neve is már borzasztó. A hatalom vasakaratából folytak ki tettei. Nyugodt maradt a nagyság kábitó álmában. A Követektermében ölte meg a granadai mór királyt, nagy rubinjáért. A másik helyen leszúratta a testvéröcscsét, Don Frederigot puszta gyanúból, azt vélte, hogy ellene tör.

Ebben a házban parancsolta máglyára a nőket, a kik bűnös vágyának nem engedtek. Ember, a ki Isten képét hordozta, hozzá még keresztény és király volt, hogyan cselekedhetett ilyeneket? Rászolgált a „Kegyetlen" névre, melylyel őt a történelem illette. És igaz. A hatalmában tomboló zsarnok mit tett még? Megparancsolta, hogy a Padillától származó törvénytelen gyermekeit törvényes infansoknak kell venni.

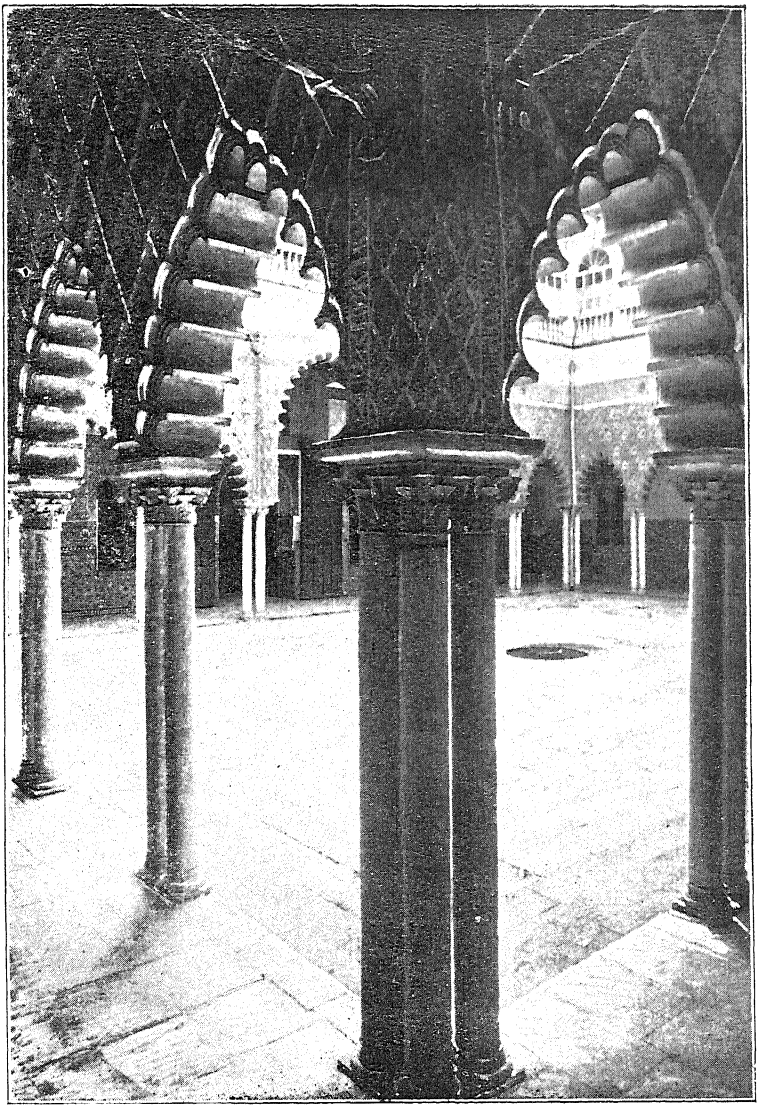
A király szobája keskeny lépcsővel volt összekötve a kegyencnő szobájával. Padilla, a király gyönyörvágyát ki tudta elégiteni a hálószoba intimitásában.

Gót fölírások, mór mondások vannak a falakon. V. Károly „Plus ultra" jelszava is még sokáig lesz olvasható a falakon. Ő és fia II. Fülöp szintén laktak az Alcázarban.

Egy színes ablaku kápolnában annak a cölöpnek a mása, melyhez Krisztus kötve volt. Pogányok dolgai a kereszténvekével összevegyülve az Alcázarban.

A tündér palotában most ürességtől konganak a kőcsipkés falak, hangtól, melyet a turisták léptei az összerakott színes köveken okoznak.

Ki-be megyünk, jövünk a márványburkolatu szökőkutas Leány-udvarra, hogy a szobák dohos levegője után jobbat éldeljünk, és gyönyörködjünk abban az 52 szép, párosával rakott mór oszlopban, melyek csipkézett boltozatokat tartanak és a melyek a levegőben lebegni látszanak.

A Leány-udvar.

Udvar, az szép van, leány, az nincsen benne, csak a név maradt meg. Valamikor pedig, hej, sok szép leány fordult meg ebben a virágos udvarban. Egynémelyik százszorszép előtt, szégyenkezett a virág. A márvány trónon ülő szultán, ebben a Leány-udvarban fogadta a keresztények évi adóját, a fénylőkből való száz gót szüzet. Máskor meg itt játszottak, kergetőztek a királyleányok, szépséges hercegkisasszonyok. Szép volt az anyjuk, válogatott gyöngy, szépek lettek ők is, a gyöngykagylóban termett gyöngyszemek, az Alcázar kertjében, rózsatövön fakadt virágok. Támassza föl a képzelet, az egykori, itteni életet, sóhajban és könyben, örömben. Nem cseng már a fülben, a királyi hercegnőknek vidám kacagása. A csillag letünik, az idő elmulik, a porlandó test elomlik, de az emlékezet visszahoz sokat.

A kisebb, az apró szobrokról elnevezett Baba-udvar, csodája a mór ékitésnek, karcsu oszlopokkal, patkó alaku ívekkel, arab díszitéssel tornácok. A patiok városában nagyon szép patio ez.

Mikor körülnézünk a két udvaron, az épitészi művészet megkövesedett évkönyve nyitva áll előttünk. Csodaszép arányok és vonalak összhangja, beszédes emlékek.

Érdemes, az Alcázarnak a Paseo del Pinoig terjedő lépcsőzetes tündér kertjében nekünk időt tölteni, megnézni a szobrokat, az ívezetes folyosókat, a barlangokat, az ezer éves narancsfát.

Az Alcázarból, márvány oszlopocskák közé szoritott apró, tetszetős ablakok nyilnak a kertre, adnak szép kilátást, minden ablakból toronyból, mást. Ezekből az ablakokból kukucsáltak ki, néztek le a kertbe a mór hercegkisasszonyok örökzöldre, mirtusra, narcisra, sáfrány virágra, az ablakokból hallgatták a csalogány bájdalát, onnan nézték este a szentjánosbogár fényvetését. Arab, török tudja esztetikailag mi a szép, a természeti szépségek iránt nagy a fogékonysága, természetben, asszonyszerájban egyaránt.

Karban tartva a párját ritkitó kert. Agavék magtartó szárai, mint valamely kisebb fenyőfák meredeznek

föl a szépséges kertben. Igen szép fák, délövi növényzet, a virágok illata megcsapja az érzékünket. Érett granátalmák színesedve csüngtek hosszu szárakon. Az éretteket, tépegették az anyafáról. Puszpáng-, mirtus bokrok édes lehelete. Érccsöveken gondosan öntözik a virág arabeszkes ágyakat. Bejáratnál, óriási medencében gyüjtve a víz e célra. A félkör alakban húzódó oszlopcsarnok, a rácscsal keritett, emelkedett folyosó, boltozatos mélyedéssel igen jól veszik ki magukat ebben a gyönyörü éden kertben. Magas falak vetnek gátat tolakodó kiváncsiságnak.

Az oszlopos, lépcsőzetes területről lelépve, találjuk Padillának a fürdőit, melyekben egykor kövéres szultanák illatos vízben fürödtek. Az a hír ver az egyik fürdőről, hogy a mikor az érzékies, keleti jelleggel biró, többször emlitett királynak a szeretője megfürdött, Don Pedro tányérnyalói, arany pohárból ittak Padilla fürdő vizéből. Talán csak nem a szertartásos spanyol udvariasságból? Egyvalaki, nem akart a vízből inni. Miért nem? kérdezte a király dühösen. Uram! tartok attól, hogy a fogoly-leves után, a pecsenyére is megjön az étvágyam. A talpra esett felelet után nem lett bántódása.

Elvonulva a világ zajától, elpuhult kényelemben, ebben a szép kertben töltötte idejét Padilla. Vajjon boldog volt-e a kegyetlen ember oldala mellett? Talán igen, mert olyan nagy hatalmat gyakorolt ez a tele kellem asszony, a biccenő járásu királyra, hogy a nép abban a meggyőződésben élt, hogy a kedvelt nő, ezt valamely bűvös eszközzel cselekszi.

Szép, napderüs őszi nap van. Az Alcázar kertjében a bujaszínü virágok illatot leheltek rám. A levegőben illatuk érzett, kábitott. Ebben a köröndben az egységes színüek, a másikban különféle eres virágok. Kel alaku nagyok, porcellánszerü kisebbek, magas karcsu szárakon tarkás szirmokkal. Az éleslevelüek már elviritottak. Utak szélén apró cserjeformák. Az enyhe déli szellőben összesúg két szál rozmaring. Kifejezik az élet édes és jó érzését. Ültőhelyemből fölkelve, sétálgatva sokat veszek észre itt és ott, sorokba szoritott fanövekvést. Van a

kertben több szökőkut, kristályvizü tó, márvány szobor. Enyhe árnyékok.

Járdán, a téglák közeiből óncsövek esőt rögtönöznek. A rossz szívü király azzal mulattatta magát, hogy a nőket szétugratta.

A szultana fürdőjénél ciprusból utvesztő, melyhez azonban nem kell Ariadne-fonál, — elég egy kis kertész leány. Szóval, a sevillai Alcázar és a vele kapcsolatos kert, igen sok érdekes dolgot foglal magában, melyeket az arab pompavágy kieszelt. Jó előtanulmány Alhambrához.

Egy élelmes fényképésztől veszek nehány nagyobb képet, melyeken a belső kőfalak kivésése, a legapróbb arab díszitések, arányos finom árnyalatukban is jól kivehetők. Már az igaz, hogy kitünő müizléssel birtak a mórok, türelemmel, hangyaszorgalommal azok, a kik ezeket a kővirágokat csinálták.

Utolsó séta nappal, ebben a rózsavirulásban lévő, Alcázar-kertben, azután este, azon a pálmafákkal díszlő, pazarul kivilágitott San Fernando téren, melyen még éjfélután is mozgékony az élet, s végre a formás pálmafa sudarára emlékeztető, életet lehelő, szivünket megdobogtató alakokat, a viruló, gót és mór ojtásu rózsákat, az álmok országában látva, bucsuzkodás közben, vegyünk róluk egy utolsó képet a lelkünkben, hogy megtarthassunk mindent az emlékezetünkben!

Ha Magyarország nem volna a kies hazám, annak szeretném a csodaország Andaluziát. Sok jó emlék, elevenen áll az emlékezetemben. Rendesen megszeretjük a vidéket, hegyeket, erdőket, a hol tartózkodunk. Cicero mondja ezt, a szokás hatalmának bizonyitására. Ennek a földdarabnak hangzik legszebben a neve, szivekben jegyezve. Remekül hangzik az Andaluzia szó „a bor és dalok hazájában.“ Kellem, kecs és kegy, regényesség és izzó szenvedély lakik Sevillában. Csak egy Sevilla van a kerek világon. Ezt a Sevillát, „Spanyolország gyöngyének“ nevezik régesrég óta. Gyönyörü. Szivünk dobog, mikor először pillantjuk meg a csodavárost, az örömök fészkét, a szerelem rózsás kertjét. Egyre fájóbb szivvel

hagyjuk el. Jövéskor, várakozásteljes az örömünk, távozáskor tele van szívünk sajnálkozással, hogy elmultanak a sevillai szép napok . . .

Nincs toll, mely méltóan írhatná le Andaluzia királynéját: Sevillát, a szívnek azt az érzését, mely ott boldogit. Szinte irigylem azoktól a boldogságot, a kik Spanyolország Firenzejében laknak.

Azt tartja a spanyol közmondás, — ismétlem mert tetszik — hogy „a kit nagyon szeret az Isten, azt Sevillába küldi lakni. „A quien Dios quiere bien, en Sevilla le da de comer.“ Ugy is van. Az emberek Sevillában elpusztithatlan örök vidámsággal mulatnak. Fütyülnek a világra.

Eszme társasitás folytán megjegyzem, hogy sehol se lehet annyi fiatal mamát, a kicsikét emtető dajkát látni, mint Andaluziában, a patioban, a ház ajtóban, téren és a díszkertekben, padokon és vasuti kocsikban.

Szeretnék Andaluziába, hol vidáman és kellemetesen töltöttem az életemet, megtaláltam álmaimat, megismertem jobban az élet igazi értékét, még egyszer visszakerülni, de elmulik rólunk, lassan-lassan elfogy a rövid élet, nem lehet, hiába szomjuhozom váltig. Talán jobb is igy. Az elsuhanó évek folyamán, Sevillát talán nem nézhetném már olyan szemmel másodszor, mint láttam először.

Különben

„. . . Nem az a koros ember,
A kit nehány nagy év terhel,
Az az agg, ki
Dalba kapni
Ifjan se tud, — ejhaj!
Az az agg, ki ifju bár, de meghal.
Mig szivemben egy dal zendül
Rózsáról és szerelemről,
Mig lelkemben
Száz érzelem
Pezseg, jön, megy, esd, vár —
Azt se tudom: hányadik év ez már.“

LI.

Rege a Quadalquivir mellől.

A tengerrel összeköti. — Más világ volt. — Mohamed igért paradicsoma. — Megvalósitották már a földön. — Hetvenhét feleség. — Az életkor megáll harminc évnél. — Méz és tej fog folyni. — Soha el nem fogyó gyümölcs. — A levelek zenéje. — Leányok, adó fejében. — Harács. — Mennyire vitték volna. — Tanulhatunk tőlük. — Nap járása, nemzetek élete. — Felcsigázom a képzeletet. — Ketrec, erkélynek nevezve. — A történelem mondja. — Kiveti az eke. — A honnét a játszi szellők utra kelnek. — A ház gondos gazdája. — Kijár a nép. — A ki csak teheti. — Délceg lovas. — Nézik a lányok. — Cifra lószerszám. — Egy boldog szultana. — Búdalokat énekelt. — Rabnők vidámitották. — Elszórta gyöngyeit. — Al Gebr csillagdája. — A tudós szép leánya. — Csupa kellem. — Piheg a keble. — Hiresztelik róla. — Ne kémleljék lépteit. — A koronás tanitvány. — Fölérnek együtt. — A látszat csal. — Lámpáját eloltotta. — A féltékenység ördöge. — Elhatározza magát. — Folt a feredzsén. — Lesre mennek. — Büszke arra. — Az asszony mint a macska. — Jön a khalifa. — Meggyőződött. — Elég már. — Felöltöznek. — Bezárnak mindent. — Ég a palota. — Mikor éjfélt üt az óra. — Történet akármennyi. — Minden elmulik. — A késő unokák. — Mañola. — Nem érted? — Táncolnak. — Boldog nép. — Igéretföldje lehetne.

Nagy folyó-nak hivta a mór, és méltán. Már csak azért is megérdemelte a Quadalquivir ezt az elnevezést, mert összekötötte Sevillát, „Andaluzia szépséges királynéjának“ a kezét a tengerrel.

Ott, a hol most, az Arany-torony körül, kátrányos tetejü színekből, erős vállu emberek málhával cipekednek a parton és a vízteljes folyón szállitják Andaluzia éléstárából a gabonát, granátalmát, aranyalmát és az olajfa aranysárga-, cseppfolyós termékét oda, a hol mostohább a természet, ott, valamikor egészen más világ volt. Uralkodtak a mórok és velük a szokásaik, erkölcseik, vallásuk.

Mohamed olyan paradicsommal kecsegtette ábrándos híveit, a milyent nem igért sem előtte, sem utána, semmiféle népbolonditó. A keleti ember képzelőtehetségét és érzéki világát vette számba és arra alapitotta a hitet, népének vallását. Lettek belőlük hősök, hóditók, „kilőtt nyilak röpitették világgá Mohamed tanát.“ Hóditottak és harácsoltak, a gyüjtött kincsek között szerették a földnek gyöngyét szép asszony képében. Nem egyet, minél többet, kecsesnél kecsesebbet.

A kiknek módjukban állott, már a földön megvalósitották előizelitőül a mohamedi, paradicsomi boldogságot.

Azt igérte Allah látnoka, — a legmesteribb mesemondó — az igazhívőnek, hogy választhat magának majd akkor, ha a földi salakot lerázta a lelkéről, 72 feleséget. Olyan sátoruk lesz az igazhívőknek, mely smaragdból, gyöngyből és jácintból lesz összeállitva. Nyolcvanezer fürge szolga fogja a parancsokat teljesiteni, ezek közül háromszáz csupán csak az ebédnél lesz elfoglalva, mert az ételsorban is annyi szám lesz. Minden étel izleni fog. A bor, nem lesz részegitő. Pézsma szaga lesz a zöldbe öltözött paradicsomi szép asszonyok kipárolgásának. Az emberi életkor a harmincadik évnél megáll, minden férfi tekintélyes alak lesz, hat öl magas, mint Ádám volt. Gyermek annyi lesz, a mennyit kiki kiván magának. Illatos viz, bor, méz és tej fog folyni a folyókban, megszagositják a levegőt. Reggel, este, kéjmámorban fog ringatózni mindenki Allah látásakor. A paradicsom kellő közepén fog állni a Theba-fa, tele lesz legszebb gyümölcscsel, mely ingerlőleg fog hatni a nézőre. A gyümölcs nem fog a fáról soha elfogyni, mert a fa olyan terebélyes lesz, hogy egy lovas, száz év alatt se kerülheti meg. A gyümölcs, magától esik kézbe, a fák levelének a mozgása, legszebb zene lesz.

A ki ezeket elhiszi, nem a földön jár, a felhők között lebeg. És Mohamed fiai ott lebegnek. Az a tan, az emberek érzéki világa körül bujkáló gondolkodás, színes hiddal köti össze az eget a földdel és tultesz a legmerészebb képzeletü mesemondásán, az magyarázza meg a mohamedán nép cselekményét. A ki tehette, abból a

sok jóból megvalósitott már a földön annyit, a mennyit birt, legtöbbet a gazdag uralkodók, a kiknek nagy volt a módjuk. A természet szépsége által elbájolva, tündérkerteket csináltattak, ezekbe olyan palotákat épitettek, melyeket maig megbámul a világ, Keleten ugy, mint Nyugoton.

Színes ékkövek, kristály tiszta források, égőszínü virágok, tiszta ártatlan lányok adó fejében, háremben, kincs, pénz, a célok elérésére, megvalósitására eszközök, ezek körül járt a keleti nagy ur esze, gondolkodása. Allahnak a nagynak, Allahnak a jónak és kegyesnek, versenyeztek, iparkodtak legszebb templomokat emelni, hogy az érdem meglegyen a tulvilági boldogság eléréséhez.

Az uralkodó mellett is még mindig nagyok voltak azok, a kiket a sors elsőknek tett. A vezérek közt, nagyban divott mindig a harácsolás, mert ettől nő meg a kincsnek halmaza. Ennek a révén, a mikor megnőtt az, átváltoztatták kőre, füre, fára, mór mennyre, a pazarlásig kényelmes, nyugalmas otthon megteremtésére, hogy a falakon belül, a jóléttel bélelt családi fészekben, minden meg legyen, a boldogság, kéj és mámor, vagy legalább is a megelégedés.

Mennyire vitte volna a tanult, müvelt, keleti faj, arab nép, ha nem nézett volna a kancsalul festett egekbe, ha nem merül vala az érzéki gyönyörökbe, ha más lett volna fogalma az életről, rendeltetésről, világról, jövendő életről, mint a milyen volt. Ha a krisztusi tanoknak csak nehány sugara világitotta volna meg az agyvelejüket, mennyire vihették volna előre a világot, mikor igy is, művészetben, mesterségben hatalmas lökéssel tolták azt előre. Igy is nagyon sokat tanulhatunk tőlük, a kik talán éppen azért, mert magasan voltak fent, lehanyatlottak. Marokkonak vad népét, össze se lehet hasonlitani azokkal az eldődeikkel, a kik Spanyolországban hagyták hátra a minden nemzetek által megbámult, kőbe faragott, kővé vált csodákat. Sajátos az a nemzetek történetében, hogy mint a napnak, kelte, delelője, nyugta van, a nemzeteknél is ugy van. Most napnyugtán vannak

az arabok, a kik Córdobában, híres egyetemükön, a tudományokban világosságot hirdettek és tanitottak.

Nekem is föl kellett csigáznom a képzeletet, hogy meggyőződést szerezzek, huszonnégy arab mértföldnyi távolságban, a legköltőiebb folyó mentén állott azoknak a tündéri kastélyoknak a külső, belső ékességéről, melyet világ bámulatára az arab nagyurak maguknak, keleti jóllakott nyugalmuknak megteremtettek, nagy kényelemmel berendeztek. A Quadalquivir tropikus növényzetű partját virágerdővel olyan zöld szegélybe foglalták, hogy a Niluséhoz tették hasonlóvá. Mór kisasszonyok sétáltak a virágok közt.

Régen letünt idők köde borulván a tájra, maradványukban .sem találjuk már azokat a mór ékességü mesés kastélyokat, pogány templomkákat, melyekhez szerelem nyilásáról kedves mondák, derült mesék szála fűződött, valamint Sevillában sem találja az, ki túlterhelt képzelődéssel ment oda, azokat a palotákat, melyeket világvárosok színházai pazar díszletekben hoznak, írók, regényekben írnak le. Mult időknek fátyola vonja be azokat. Találtam ezek helyett elég ketrecet, melyek rézsut helyezett támasztó fákkal voltak a falhoz erősitve és erkélynek csufoltatnak. Láttam utmentén egy hidegvízgyógyintézetet, melyben az emberek becsomagoltatják magukat egészen. De álltak hajdanán a mesés paloták, pazar kastélyok és bájos nyaralók, el kell hinnünk, mert nem ócska hamisitványok, a történelem szól felőlük és azokról, a kik itt laktak, előkelősködésben élték világukat, uralkodtak, és a történelem nem mond valótlant. Megmutatja a romokban búsuló emlékeket. Előszámlálja a neveket is. A szántóvető is bizonyitja azt, a ki itt és ott kiszánt egy-egy csiszolt követ, vájadékos oszlop darabot, fényes darab részét egy nagy, művészi egésznek. A régiségbúvár, a mi napfényre kerül az ásó nyomán, összeilleszti a mi együvé való volt és kihozza a tört részekből a nagy egészet és műveltségi fokot mér velük. A kit érdekel az, megtanulja s tudja, hogy mi volt itt a hajdankorban, hol most az elhagyatottság, szótlan némaság, melyet csak a szél áramlása tör meg. Jobban

ismerjük a multat, mint elképzeljük a jövőt, mert ezt csak sejteni lehet. A sejtés pedig sokféle, miként elágazó az emberek gondolata.

Képzelemhajtotta vágygyal, vándorutam a ragyogó, heves napsúgárban a Quadalquivir partján — honnét a a játszi meleg szellők is utra kelnek, — virágszirmok lengésekor, pamutfa nyilásakor egy éppen maradt, bizonyára többszörösen kijavitott, ujra megerősitett mór épitkezésbe vezetett. Madárdal, virágillat. Ez a ház is az elüzött móroknak egyik fenálló emléke. Gondos gazdája volt a háznak, meglátszott mindenen, agave-sövényén, az üdezöld növényzeten, kövecsesel kirakott kanyargós utain, a szökőkut magasan lövelő vízsugarán, az oszlopok fényességén, a kert gazdag virányán, az afrikai húsos növényzet üde virágillatán, granátalma- és narancsfákon egyaránt. Még az aranyhalak is fürgébben uszkáltak a víztartó nagy medencében, mert azokat is gondozzák. Andalitó vízlocsogás az emelvényü szökőkutban.

Garcia Manuel ur becsületes neve volt fűzve a vígság ezen tanyájához, hova a tavaszi enyhe fuvalom beálltával, a természet nyári tündöklésekor, sőt mikor az ősz, bágyadt sugaraival melegiti a földet, derüs ünnepeken négyesével-nyolcasával, vidám sereggel kijár Sevilla népe, családtartó, átlag polgár emberek, sevillának ünneplőben. Andaluziában az emberek jobban szeretnek kirándulni, mint dolgozni, s ha egyik-másik, könnyebb dologban fárad is, munkájának nincs kellő foganatja.

A fürgelábu, lépteiket szaporázó, süldő legénykorban lévők, pántlikás kalapban, az öregebbje panyókára vetett, legényesen lógó kabátban, az édesszavu uri asszony fekete selyem ruhában, a festett arcu cselédkedő leány élénk virágu, hosszu rojtos, mellen keresztül kötött nagykendőben. Szorosan mellette a kedvese. Szívével együtt egészen az övé, arca megárad a boldogságtól. Cipője csikorog, varga szaga van az udvarlásának. Nagy sikerei örömében jókedvü. Nem lát tovább a — szivénél.

Ide jár a majo és a maja, szakasztott hozzávaló szeretőt keresni, a mañola, fejletlen szépségek, vékony bajszu inci-finci legénykék, — tanulni az élet könyvéből.

Táncolnak tűzzel, elegans mozdulatokkal. Ütemek szerint viszik tova a könnyen lebegő kis lányokat.

Észreveszem női kezeken a ráspolyozott, kicsiszolt, ujjvédő körmöcskéket s elképzelem, civódáskor, semmiségeknek nagy dologgá való fölfúvásakor, mikor durva emberszólás járja, főleg szerelmi összezördüléskor, milyen jól lehet majd ezekkel támadni és védekezni.

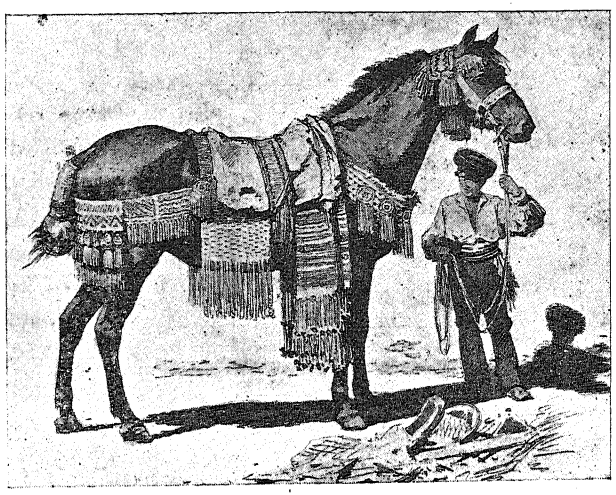
Látok a kirándulók között egy ifju női szépséget. Hát Psyche, mikor az Olimposra lejtett, volt-e ilyen könnyen lebegő? Kerülgették az anyját, hogy elvegyék a lányát.

Tódul ide a sok kitanult idegen, a ki látni akar, a kiktől mindig hemzseg Sevilla, télen és nyaratszaka. A ki csak teheti, eljutni igyekszik életében legalább egyszer a csodálatos Sevillába, az ünnepélyek és vígságok városába, hol az egészséges ég alatt megszínesedik az élet, melynek annyi örömvirága fakad itt, boldog virulással von be mindent. Térdig járhatunk a rózsában, az az járhatnak a fényes fehér kézelős, kivasalt nadrágos gigerlik, nézhetnek szenvedélyes tekintettel a szép leányok szemébe. A mamák nem teszik tűvé a házat, ha a leányaik tovább kimaradnak.

Mikor a szemrevaló leányokat egymás kezéből kapkodják a táncosok, vígéletü fickók, tréfaszerető cimborák, akkor fordul be a kapun egy délceg lovas, külömb az átlagnál, férfias szépség, aféle hivalgó hidalgó. Mintha otthona, a fiatal erőtől duzzadó lovának a háta volna. Érte, ki a paraszti aristokratiából való, irigyek a leányok egymásra, feléje asszonyok mosolya int, édes reszketésbe vibrálják a szívét. Sok édes pillantással találkozik büszke tekintete. Boldogság ragyog le az arcáról. Teljes díszében ül a lovas, anélkül, hogy katona volna, katona rávalósága dacára sem szeret a spanyol az lenmi, de nem azért, mintha savóvérü volna, katonavér nem csörgedezne erében, nem volna barátja a puskája, mert hiszen ők voltak az elsők, a kik Napoleont legyőzték, hanem azért, mert nem kedveli a rendet, pontosságot, nehezére esik a gyakorlat. Egyenlőségi érzéseivel se fér össze a katonai alárendeltség. Nem vonzza a bóbitás csákó,

fényes csillag a színes hajtókán, tündöklő kard és arany pityke. Inkább élni, tetszelegni szeret, mint fejsebet hordani. Jobbán szereti, ha szalmakalap vet árnyékot az arcára. Az se csalogatja, hogy háboruban föllendül a katona értéke.

Caballeronknak selyemszőrü paripája büszkén lépked. Az okos állat mintha tudná, mennyien nézik most a tarka teritékét, melylyel letakarták, hányan dicsérik az alakját,

Andaluziai lószerszám.

lókosztümjében a paszományos és sallangos, rojtos, bojtos, veretékes, hálós lószerszámát. Büszkeségében kapálódzik.

Egy, sarokba helyezett asztalnál, jól mulat egy társaság. Apró kenyérgalacsinokat hajigálnak egymásra. A másik asztalnál azok ülnek, a kik nem szeretik a természetet. Kipirult arccal, villogó szemekkel asztal csapkodást rendeznek kártyával. Megfigyelem a spanyol néphumort sok apró dologban, az emberi természetet legjobban lehet tanulmányozni kártyánál.

Ebben az oszlopos udvarban, boltozatos tornácban, ékitményes falak között, a hol mulatnak, lombsátrak alatt hüssölnek most a víg sevillaiak, dőzsölő vad erkölcsök nélkül, nővel, zenével töltik kellemetesen az idejüket,

állt az Az Zahi Alcázar, a Quadalquivir partján a legszebb palota. Itt élte egykor világát egy boldog szultana, a kinek csodajó dolga volt.

Annak a világnak a képe alakul ki lelkemben.

A rege nagyon szépnek mondja a szultanát, álomlátásnak, hiszen a legtöbb rege, mindig kiváló szépről szól.

Telt, mult az idő, és a szultanának, a ki előbb álmodott szivárványszínü szépeket, „öröme csöpp és tenger búja“ lett, mint a magyar költő mondja, akár csak ő róla. Búdalokat énekeltek neki minden este, mert a szegénykét elhagyta az ura minden este, véli, hogy hozzá hütlen lett, mellőzött kedves lett, a ki előbb uralkodott a népek uralkodóján.

Rabnők, nyájas társalgók, jóságos szívükből fakadó részvéttel igyekeztek vidámitani az urnőjüket, a ki mindig kegyes volt hozzájuk, pazarolta rájuk hasonlóképpen jó szívének kincseit, és dalokban csendült föl az ajkuk virágról és pálmafáról, nemes vitézről, bájos asszonyról, szerelemről, boldogságról. A Korán is beleférkőzött a szerelmi dalokba, de a kinek vigasztalódni kellett volna, annak ragyogó szeme könyben állt, agyonbúsulta magát, mert megszállta a sanda gyanú árnyéka.

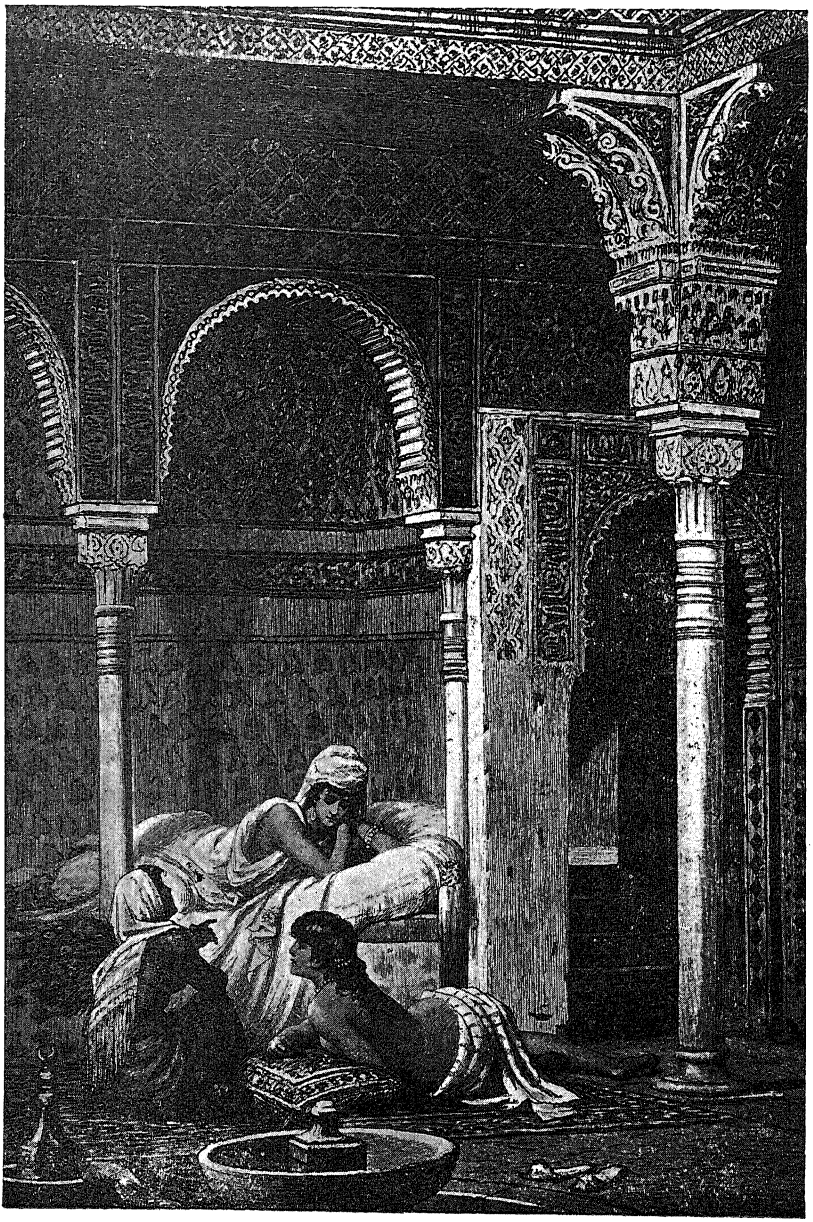
Hullatta előbb titkosan, azután folytonosan a keserü de tiszta könyeit, gyors egymásutánban emelkedtek a sóhajok hóvirág fehér kebléből.

Hervadozott, mint a virág, melyet letörtek és a melytől elvonták az éltető napsúgárt, harmatot. Szánták, a kik látták, bizalmassággal ostromolták, anélkül, hogy bánatának szörnyü okát kérdezni merték volna.

Szívbaja volt, fájdalmasabb, mintha szervi szívbaj gyötörné.

A szultanának beteg lett a lelke izgalomtól, nem telt öröme semmiben. Korán köszöntött be ágyához az álmotüző hajnal, későig tartotta éberen az este. Napközben elszórta legszebb igazgyöngyeit, leoldotta lábracsatolt gyürüit, elhajigálta drága ékszereit, kesergő fájdalmában, boszankodásában véresre harapta az ajkait. Titokzatosság boritja minden cselekedetét.

Túl a Quadalquivir nagy folyón, a hol most a Triana

A szultana.

áll, és sötétképü, gyöngysor fogu, könnyülábu cigánylányok táncolnak gitár mellett estende, sötét olajfák kert sürüjéből magasan egy torony emelkedik. A torony magasán szoba, vélnök pompás kilátó helyül szolgál csak. Pompás kilátó helyül is szolgált az, csakhogy nem a földre és a mi a földön van szennyesen, hanem a tiszta égbe föl, a csillagok tiszta utjára.

Al Gebr, a híres, magasabb mennyiségtannal foglalkozó, vizsgálja a torony legtetejéről minden este az ég titkát, dehogy mulasztana el egyetlenegy alkalmat!

A földi tudományból elég van már neki, ad astra iparkodik föl, föl, minél jobban a magasba.

Az arabok, minden számtani tudomány között, legjobban müvelték a csillagászatot. A görögök nyomán, Ptolomaios könyve szerint haladtak. Al Mamum khalifa volt az arabok első csillagásza. De mi most nem Mamumról szólunk, a ki öregségében a hamut, mamumnak mondhatta, hanem a rege egy szende leánykáról és egy fiatal, tapasztalatlan asszonykáról szól.

Al Gebr tudósnak szépséges fiatal lánya van, az ifjuságnak zománca az arcán, az a bizonyos hamv, melyet a müértő szem azonnal észrevesz. A lányka mozdulatai kecsesek, táncoló a járása, mely beillik lebegésnek. Angyalok járnak olyan könnyüséggel az égben, a milyennel ez a földön. Az a bizonyos andaluziai kellem ömlött el az egész lényén. A könnyü leánynak keble mégis piheg, mikor a fárasztó lépcsőn fölér, csaknem a torony hegyibe. Rózsára pirul eközben az arca, formáscskái emelődnek. A ki igyen látja a lányt, elveszíti szíve nyugalmát.

Csakhogy nem látja őt senki, fukar kalmár szokta igy a rózsaolaj drága csöppjét őrizgetni, a ki azt se szereti, ha pénzért veszik, mert mindig száll valami az illatból, ha még olyan kevés is az. A serdült leányról az a hír jár a nép között, hogy varázsitalt készit annak a nagy varázslónak, a ki őt fogva tartja, az édes apja. Azzal az itallal, melylyel csodát lehet tenni, az eget a földre hozni le, mindennap megteszi a lányka az utját föl a toronyba, nem mulasztaná el egyszer sem.

Minden este megteszi még valaki ezt a fárasztó utat a torony magasába. Az Abbad, a khalifa. Minden kincse, gazdagsága mellett azért kell neki fáradni, mert titokban jár, ne kémlelje a lépteit senki sem.

De nem a szerelem, a tudományszomj viszi a bölcs khalifát az égi testek járásának a kifürkészéséhez, hogy jobban ismerje meg az emberek járását a földön, ha jártas lesz az égen.

Al Gebr, az okos fő, lehet csak hozzá a méltó mester. Szemhatáruk a végtelenség. Elmélkednek a végtelenség világán. Mind a kettő, szerelmes — a tudományba.

A viruló leányzó, az kötelességtudásból világit elől a koronás urnak, anélkül, hogy arról volna sejtése, nem is ejti kiváncsiságba annak a kiléte.

Mikor fölérnek együtt a toronyszobába, atyjához a mesterhez, elfujja a világitó lángot. Minek neki az? mikor fordul a sarkán s egy-kettőre, gazella ugrásának a könnyüségével . . . de minek is beszélek, lent van már, fekszik a kicsi szobájának tiszta ágyában. Liliom ilyen a szentképen. Nem is álmodja, hogy ráhárult a királyné gyanúja.

Alulról ugy tünik föl, hogy az, a ki a lámpát hozza és azt gyorsan eloltja, ott marad a sötétben, ott marad avval, a ki után busul a szultana. Ily réven teremt magának emésztő boldogtalanságot.

A lámpát, igen, eloltotta a lány, mert nincs arra szüksége a csillagvizsgálónak, nem kell nekik olyan világ, mely a földről való, nem az égő, égi világosság mellett látnak csak ők az untalan fürkésző szemükkel.

Az Zahi keblébe, a délvilág élénk képzeletével a féltékenység ördöge fészkelte be magát. Fölzaklatott nyugalma nem nyugszik meg, sötét gyanú bántja. Fogadkozik egymagában, önmagának, hogy majd végére jár ennek az egész titokzatos dolognak, miközben selyem himzésü hófehér párnája, bús szívének a harmatával tele rakva. A búslakodó, halvány lett s fonyadt, mint a virág.

Veszélyes lépésre határozza el magát, kiséri őt a

kétségbeesés s nehány meghittebb rabnője, a kik életüket ugy is oda adták volna mindig a jó urnőjükért.

Sötét az éj, Hold ő felsége későn kel föl. Szennyesek a folyó hullámai, melyek be-becsapnak, rázúdulnak a kis lélekvesztőre s foltot hagynak a fehér csipkén, a színes selyem feredzsén.

Lesre mennek, bárha soha se tették volna azt!

Mire való a bizalom? Mire az esdő szó? Csak egy kérdést kellett volna tenni a szép szultanának, szerető urához, a királyhoz, s meg lett volna szívének a nyugalma. De ő büszke arra. Nem teszi. A helyzethez, a világosságnak csak egy sugara kellett volna, hogy lássa, miszerint a két tudós eszének a hideg világító sugara egyesül csupán.

A királyné is asszony, az asszony mint a macska, nevezzük bár párducnak, megrohanni akarja a — vágytársát.

A szultana és rabnői, tolvaj ügyességgel lopódznak a kertbe, mikor megtudta a boldogtalan, minden este, milyen irányt vesz a khalifának lépése, hogy eltünjék az áthatolhatlan sötétben.

Urnő és rabnők szívének az összedobbanása olyan hangos, hogy szinte félnek, miképp elárulják magukat. Egy sürű bokor ad jó szállást, elfödi valahányukat.

Bölcs megfontoltságnak lassu járásával jár a khalifa, kémlel, megáll, vigyáz, meg tovább indul, a merre az ösvények nyilnak, mint a ki nem akarja, hogy megtudják róla, miszerint mástól szerzi a tudományt.

A szépséges kicsike, a kire féltékeny lett a nagyocska, a ki okosabb is lehetett volna, ugy mint máskor, kezében tartja az égő lámpácskáját s vezeti föl — a szultána szemében — lovagját. Célnál a lámpa, mint egyébkor elalszik.

Nincs már semmi kétségem, mond az, a ki előbb csak gyanút fogott, most pedig a látomás után, zokogó könyhullatásba tört ki, kétségbe és zsibbasztó eszmélet-lenségbe esett.

Fölébredt.

Elég. Tovább ki birhatná az izgalmat, mozgalmat. Ideges nyughatatlansággal gyorsan haza. Az őrülés őrületes gyorsaságával rohannak, szinte megháborog bele az eszük.

A szultana megparancsolja, hogy öltözzenek föl a rabnői a legszebb ruhájukba. Ő is azt teszi. Ragyog rajta a sok ékszer, lebegnek a ruhájának fodrai. Bezáratja azután a palotának összes kapuit, bezárja ő maga idejekorán az ajtait s összegyűjti rabnőit a palotájának a tornyában, melyet magára gyujt, miközben peregnek a könyei és szomoru dalok szakadoznak ajkáról, bús szíve, fájdalmának vonaglásában.

Ég már minden, gyorsan harapódznak el a lángok, se menekülés, se megmentés, minden zárva, minden veszve van, az élet is, mely boldogtalanságban semmit sem ér, eldobható könnyen. Benégtek. Koromsötétség volt. Messze világit a láng.

Mikor a Giraldában éjfélt üt az óra, fehér fátyolban megjelenik Az Zahi, követik őt a rabnői, a kik hamvvedreket visznek utána, azután eltünnek . . .

*

A mesés multnak tündérvilágából ilyen apró, többnyire szomoru történetet, melyet a romantika tarkaságával szőtt át a képzelet, akármennyit hallunk ebben a regékbe szőtt országban. Mesékben, regetündérekben termékeny a képzelet. A vezetők, dióhéjba szoritva, szoktak románcokkal kedveskedni. Spanyol lovagi románccal, mór baladával egyaránt. Előhuzakodva némely eseményről, azt se tudják mikortájt történt. Kezemmel leintem vagy ráhagyom a mondást. Mikor a mórok lovagjátékában, borostyánfűzért osztottak a királylányok, győztes vitézeknek, sajátkezü munkájukat adták oda . . . Néhány regét azonban, melyek előtolakodtak agyamban, mégis kihámoztam és a képzelődéssel fölruháztam. A képzelet sokat befogad hosszu perspektivában.

Arab meseírók könyveiben, költők verseiben, van mór történet nagyon sok. Ontották a képzelmük kincseit. Ha a legkorlátlanabb képzelet is szülte azokat, szebbek,

mint az ideg izgatásra szőtt rémregények, alattomosan ható gyilkos méreg keverésével. Vannak könyvek, melyek olvasásakor, sajnálattal érünk az utolsó betűhöz.

Mennyi ilyen, ehhez hasonló szomoru vagy érzékeny történet játszódott le azokban a kastélyokban, melyek a Quadalquivir partját megannyi szép kerttel szegélyezték, elképzelhetjük. Az omlatag romokkal hány lovagnak a híre veszett el nyomtalanul, tudhatjuk, hány mesének a szála széledt el, gondolhatjuk. Az emlékezetben is lehet temetni.

Mañola.

Nem is sejti azt a késő kornak ivadéka, a kiránduló közönség, a mely a mától holnapig tartó örömek után fut, kapkod, hogy az ősei, micsoda paradicsomban laktak itt a vízpartján. Nem is figyel arra, régi regék hangja, mennyi száll felé a homályba vesző omlatag falakról. Ott, a hol előbb élet volt, most a déli éjszakának csendje terül el, nyujtózkodik. Kivesztek a pálmák, melyek a csörgedező patakokat szegték. A napsúgár is délvidékről visszaszáll.

Minden elmulik, még az uraskodás is. Király leány késő unokájából mennyi majo, maja van, nem is sejti az a csupa szív kis mañola, Sevilla grisette, a ki találomrasággal megáll az utca szögleten vagy egy kávéház ajtajában. Sevillában a Sierpes-utcán, oda dőlve, a casa-

cája, virágos rövid szoknyája, csaknem térdig csúszik föl. Büszka a kis lábának magas sarku atlasz cipőjére, mely olyan nagyon van kivágva, hogy csak a lábujjakat takarja, hogy minél több látszassék a fehér selyem harisnyából. Színes legyezőjével elfödi az ajkát, hogy annál értelmesebben beszélhessen az okos két szemével, melylyel int, hogy kövesd őt az élet örömébe, vagy engedd meg neki, hogy téged követhessen egy kedélyes kirándulásra, a Quadalquivir partjára, kalandra. Vasárnapi vidám hangulatban, ha kedvességedbe fogadod, rokon húrokat fog érinteni érzelmes lelkedben, mesélni a szerelemről, boldogságról, bizalmasan saját magáról . . . miként lehet tétlenül élvezni az élet kelemeit . . .

Nem érted őt? mikor hivólag néz reád. A legyező nyelvét könyen megtanulhatod Spanyolországban, főleg Sevillában, csak egy kis tanulékonyság, fogékonyság legyen benned.

Táncba álltak. Lázasan dobognak a leányszívek.

Mintha egy másik regevilág elevenednék meg előttem. Kevés ifju tarkázta a sorukat, vezette a táncukat. Annál jobban nézem meg a bájos teremtéseket. Egyforma koru fiatallányok voltak, mégis mindegyikük másmilyen. Két pár lassan hajlong, kecses mozdulatok közben enyeleg. Tapsol hozzá a többi, verdesik erősen a csattogót. Táncuk gyorsra fordul, kipirul a leányok arca, tűz villog a szemükben. Mikor azt véljük, hogy a heves mozdulatuk egykönnyen meg sem állhat már, egy toppantás és mind megáll.

Andaluzia boldog népe! Nem ismertelek én téged se ravasznak, se boszuállónak, se rajongónak, de megismertem igenis a nyájaskodásodat és bókolás nélküli udvariasságodat, istenáldott vidám kedélyedet, jó megelégedésedet, melyben, mint gyümölcsben a mag, benne van a boldogságod, a mi neked többet ér kincs és gazdagságnál. Ha az Ur, valamely választott népének ismét Igéretföldet akarna adni, Andaluziát adhatná oda legalkalmasabban. Az andaluziai hiszi is magáról — idéztem már az erről való szálló igét — hogy ő az Isten legkedvesebb népe s igy joggal illeti meg őt ez a szép

ország, mely ma a térképen csak tartomány, de a szívek szabad országának azért megmaradt.

Sevilla népe derüs kedélyü, őszinte. Keresztül utazóban is könnyen megismerhetjük Andaluzia népét, mert a szívét, tenyerén hordja. Megtudjuk, hogy a férfia, a pillanatnyi felhevülésnek az embere, akadékoskodó, kötekedő, sőt veszekedő, bicskát azért nem ragad. Nem részegségből tesz, nem boszuállásból, azért hamar kibékül, mielőtt még a vele borozó társában kárt tenne. Tovább cincog a gitár, tovább mulatnak szép vasárnap délután, más holdfényes estén, mikor ütött az esti harang, sőt a kivel előbb összetüzött, de rögvest kibékült, hátán segiti föl a barátját, hogy az, reá állva, rózsát kinálhasson az alacsony emeleten, kékre festett erkélyen a saladanak,[1]) a ki lenyúl a virágért, hogy elérje. A pompás égalj, költői természetüvé teszi a népet. Nem kedveli a komoly munkát, foglalkozást, az ifjuság jobb szeret mulatni, kedveskedni a nőknek, mint tanulni, időtöltésből is mulat a két nem egymással, nem kerülik egymást, nem bánják ha szívük lángot fog. Csak ismerősökkel társalognak a nők, azért erkölcseikre nem nagyon vigyáznak az erényőrök. Ráérnek mindenre, mert a termékeny földjük kevés munka után is ontja az áldást.

A regés Quadalquivir mellett bucsuzóban, ismételten mondjuk el a sevillai nőkről, hogy kedves, bájos graciozus formáju élénk teremtések, kiket az Isten, jókedvében, emberek gyönyörüségére, boldogitására teremtett. A bársony mellényke és a világos színü selyem fűző alatt, a vér melegen folyik erükben, magasan hullámzik a keblükben.

[1]) Salada, = sós, a sózott. A sevillai, gyengédségből igy nevezi a kedvesét. A nők nálunk talán neheztelnének, ha édes helyett, sósnak mondanánk őket.

LII.

Hogyan volt tovább? — a lisszaboni sajtókongresszus berekesztése után.

Meglepetés. — Menjünk Afrikába. — Együtt vagyunk. — Négyen voltunk. — Hallgatom az elbeszélésüket. — A thomari kirándulásról. — Fiatallányok portugál nemzeti viseletben. — Bikagulya. — A lovag-kastély udvarán. — Kezdem sajnálni. — A Tejon. — A kétnapos portoi kirándulás. — Második legnagyobb város. — Százéves bor. — Nagy a kivitelük. — A Dueron. — A felköszöntőt megtapsolták. — Megfogyva de kitartva. — Raguában, egy villában. — A gazda és házi népe. — Fölvirágositott présház. — Emlékezés két királyról. — Összehozni, összekötni. — Fényképen. — Fényes lapok. — Gondolatban velük voltam. — A viszontlátásnak örülök.

Mikor Sevillában, gyönyörködtem javában López Mária hangrezgésében és a kecses spanyol táncában, vállamat érinti kezével Szirmai Antal párisi ujságíró, a „La Presse Internationale igazgatója. Ebben a messze idegenben meglepetés számba ment nekem ez az ismerős, mert hiszen elváltam a nemzetközi sajtókongresszusi tagtársaimtól Lisszabonban, s azóta, hogy nagyot szaladt az idő, én is megjártam Spanyolország Tolna-Baranyáját.

Barátom azzal a derék tervvel lép elő, jőjjek vele s társaságával Afrikába.

— Mikortájt történik az indulás?

— Megtudom. Megmondom.

— Magam is — mondom neki — oda törekszem. Marokkoba, Tangerbe, de csak Granada és Malaga megnézése után szándékoztam.

Nem volt sok rábeszélő szóra szükségem, nem késtem a kézügyben lévő jó alkalom megragadásával. Változtatok az utirányon a jó társaság kedveért s indulunk

Cadix felé, hogy a kikötőjéből átvitorlázzunk a fekete és forró világrészbe. Marokkoban vad nép lakik, a közélet letargikusan alszik, jó, ha többen vagyunk, azt gondolom.

Tehát együtt vagyunk Taunay Victorral, a lisszaboni sajtókongresszus titkárával, a „Verité" szerkesztőjével és az „Associacion de la Presse Judiciaire" alelnökével, kivel Párisban több jó napot töltöttem. A finom érzékü francia író, a sajtókongresszus egyik főembere, régi nemes család sarja, általános közkedvelségnek örvendett közöttünk, sok dologban adott utbaigazitást Párisban is a kongresszusra nézve. Beckmann Erneszt, a stockholmi „Publicist Clubben" küldöttje tartozott még a megfogyatkozott kis társaságunkhoz, a kivel fölelevenitettem az elmosódó emlékezetet, vele jól elbeszélgettem svédországi dolgokról, a mi annál inkább érdekelt engem, mert az előző évben (1897) Stockholmban tartatott meg a IV. nemzetközi sajtókongresszus és a skandinav népek országos kiállitása, a mely alkalomkor én is ott voltam. Akkor, magasan fent voltam, eljutottam Nord Capig. Most, mélyen lent járunk, Európa két végpontja között óriási távolság . . .

Vonatunk lassan jár, veszedelemtől nem kell ugy félni, mint az amerikai őrületes sebességgel járó vonatokon, elbeszélgethettünk kedélyesen. Hallgatom a társaim érdekes előadását, birtuk egymás lelkes rokonszenvét, szedem tehát a szikrázó és kedves ötletességük virágát. Derüs mondásaikra fojtogat a nevetés.

Hogyan volt tovább? azután, hogy váltam tőletek.

Elmondták a thomari kirándulást legelőbb. A portugáli írótársak, az ottani társadalom hangadó alakjainak szeretetreméltóságát dicsérték, a kik mindent elkövettek, kirándulásokat rendeztek, ünnepélyeket szerveztek a világ minden tájáról Lisszabonba összesereglett kartársaiknak, a toll nehéz munkásainak a szórakoztatására, üdülésére és mulattatására. Minden összevágott.

Thomart nagyon emlékezetesnek mondották. September 30-án pompás napra virradtak. Kora reggel volt az indulás, nem jutott mindenkinek idő a reggelizésre.

Az indulóházban az a meglepetés érte őket, hogy egy figyelmes, udvarias sütő mester, nehány fiatallányt portugál nemzeti viselettel öltöztetve, a sütemények többféleségével küldötte hozzájuk, hogy lássák el magukat reggelivel és az utra.

Ut középen a külön vonat megállt, — igy folytatják tovább — s megmutattak a kongresszus tagjainak egy bikagulyát, melyből szállitják a szükségletet a lisszaboni bikaviadalokra. Érdekes volt. No, én — mondtam — többet láttam Spanyolországban, vadabb állatokat bizonyára. Ők vették föl erre csakhamar a szót, mondották, hogy a csorda tulajdonosa rögtönzött a tiszteletünkre egy bika-összefogatást pányva kötéllel s ebben részt vett a tulajdonos leánya is lóháton.

Kocsikon robogtak be Thomarba, volt ünnepélyes fogadtatás, házak fölékitése, szép asszonyok szíves üdvözlése az erkélyekről, kis leánykák szórtak virágokat az utra, a merre jártak, szóval a Tengerjáró Henrik korabeli jelenetek ismétlődése. Képek róla a thomari és párisi lapokban. Elszontyolodva gondolok rájuk.

A templomos rendi lovagoknak egy régi, épitészeti tekintetből remek, történelmi nevezetességü, földiszitett kastélyának az udvarházán volt a megvendégelésük. Rogyásig tele asztalok, kellemes felköszöntők a katonazene közeiben. Kezdem sajnálni, hogy nem voltam velük, hogy nem láttam a virágos karzatokat. Másrészt örülök, hogy addig nagy munkát végeztem, Spanyolország fővárosán kivül láttam az ősrégi Toledot, nagymultu Córdobát és a ragyogó, kedves Sevillát. Tüzetesebben néztem meg, mint a társaim futólag látták.

Mi meg láttuk Thomar nagyszerü szövőgyárait, gőzhajón kirándulást tettünk a Camoës által megénekelt Tejo folyón, azután részt vettünk a pompás díszlakomán, melyet a lisszaboni San Carlo színházban rendeztek a tiszteletünkre virágos asztalon. A páholyok tele voltak érdekes asszonyokkal, viruló leányokkal, fényözön.

Másnapon kirándultunk a festői fekvésü, tengermelléki Portoba, a hol szürik a világhirü bort. Zene kisért az utunkon és fogadtatás, éljenzés mindenütt a

merre jártunk, sardanapali megvendégelés itt és ott, utközben az indulóházban, és Portoba érkezvén más házban.

A portoi kirándulás két napot vett igénybe, sok érdekes dolgot mondtak el róla társaim. Egyik a másiknak a beszédét egészitette ki.

Porto, a második legnagyobb városa Portugáliának, van is mit mondani róla. Nagy a kereskedelmi forgalma tengeren. Hoznak, visznek. Gőzhajók kürtőjével s az árbócok erdejével mindig tele van a kikötő. Guritják a sok hordót.

Kifogyhatatlanok voltak társaim a beszédből, mikor a Villa Nova de Gaya nagyszerü borkereskedési részvénytársaságnak pincéiről, az azokban izlett borokról szóltak, a tágas raktárak, műtermek s egyéb helyiségekről beszéltek, borkóstolás után fényüzően pompás villásreggelivel való megvendégeltetésükről emlékeztek. A hangulat magas fokot ért el. Száz évesnél öregebb bort ittak. Borkereskedést üz egy nagy társaság, földrészünkön kivül Afrikával, Amerikával. Brazilia és portugál gyarmatok a fő kiviteli helyük.

Fogadták akkor őket a tőzsde gazdag ékitésü palotájában és gőzhajón kirándulást tettek a Dueron. Azután a portoi kereskedelmi társaság, az ottani kastély palotában vendégelte meg őket este. Díszkert közepén tündöklik az. Estebéd után séta a kertben az éj késő órájáig. Asszonyok társasága itt is ugy, mint a San Carlo színházban, a kik Taunay Victor barátunk szép felköszöntőjét megtapsolták lelkesen, füzte hozzá Beckmann.

Időközben széledtek a kongresszus tagjai, mint érett gyümölcs a fáról lepotyog. Egyre kevesebbre olvadt le a számuk, végre megfogyva, de kitartva, a legvitézebbek, mondjuk a legegészségesebbek, a kik birták, ott voltak a végbefejezésnél kilencedik napon, hogy lemorzsolják a sorrendet teljesen. Én is szívesen emlékszem vissza, mikor az „Emploi du temps“ lapját forgatom a kezemben, melyet előzőleg adott kezembe a rendezőség Párisban.

Eljutottak beszédjükkel a végbefejezéshez, csinálván nekem többször — miként a közszólás mondja — hosszu

fogat. Mentségemet, miért nem tartottam tovább velük, olcsónak veszik, nem fogadják el.

A portugáli felső Dueronak szőlővel beültetett lankáin Raguaban voltak hivatalosak Ferreira Antonio Bernardo urhoz, pincebirtokoshoz, annak a Villa Vesuvio nyaralójába. Három nevénél, több szőlője volt a házigazdának. Nagy volt és bőkezü a vendéglátása. Hova nem jut el egy kongresszista, ha ruganyos lába van és jó a kazánja. Egyiknek sem vagyok hijával, más mód nincs tehát, mint hogy kárpótoljam magamat Malagában. Egyelőre kövessük az elbeszélést Raguaban. Messze esik az Raguától, távol bizony.

A vendégszerető gazda házi népe, nagyszámu cselédsége az indóháznál várta érkezésüket, hogy segitségükre lehessenek szolgálatukkal. Volt izzadás, erősen tüzött a heves szürásu portugáli nap a kék égboltról. Örültek a társak, mikor a pazar vendégeskedések utolsó állomásához jutottak. A présház fölvirágositott nagy helyiségében volt a villásreggeli. Óriási fürtök függtek a tetőről, a falak a szőlőmüvelés eszközeivel voltak cifrázatosan tele aggatva, a padlat tele volt szórva levéllel és szőlővesszővel. A tüzes borok csakhamar jókedvre vitték a társaságot. A borok születési évei 1815-ig mentek vissza. Pohárral a kezében, megszokott, csillogó ékesszólásával, telivér gall esprittel Taunay Victor tolmácsolta a kongresszusi tagok hálás köszönetét. Olvastam beszédét a párisi sajtó-ujságban, hallottam a magyarok éljenriadalmáról, poharaik összecsörrenéséről. Lelkesen emlékezett meg I. Károly Portugália lovagias királyáról, a szépséges Doña Amaliaról, II. Oszkár svéd királyról, kinek vendégszeretetét a kongresszus tagjai az előző évben élvezték. Mondta a szónok, hogy az évről-évre tartott sajtókongresszusoknak célja nem csupán csak a toll embereit összehozni, de a szíveket is összekötni, azért emlékezik meg a már távollevő kongresszi tagokról is.

A társaságot egy készenlétben álló fényképész vette képre, a mint a kétszárnyas, emeletes, föllobogózott nyaraló kétoldalas tornácán, fent és lentebb csoportba állt. A képet hozta több lap, többi között az ujfent

említettem párisi ujság is. Megismerek többet a lépcsőzet két kiugró párkányán.

Mig ők Raguaban keresték a szép napokat, azalatt én Aranjuézban találtam meg azokat.

A nemzetközi sajtókongresszus csakugyan igen szép fogadtatásban részesült Budapesten (1896), Stockholmban (1897), Rómában (1899), mindenütt, de a lisszaboni (1898) fogadtatás a kongresszus történetében fényes lapokkal tündöklik. Örülök, hogy összejöttem társaimmal, a sok szépet és jót, ötletes tréfáikkal, élőszóval hallottam az ajkukról. A mit elhallgattak, a mit csak nagyjából mondtak el vagy egy sürübordáju papirosról olvastak le nekem, fölépitem abból magamnak a többit képzeletben.

Sevillától Cadixig, mindig a lisszaboni kongresszus utójátékáról volt a szó közöttünk. Erősitgetik, milyen kár volt nekem egy napot is elmulasztani azokból. Hiszen azóta is — mondtam nekik — mióta tőletek elváltam, gondolatban mindig közöttetek voltam, kiket megszerettem, most pedig a viszontlátástoknak annál jobban örülök.

LIII.

Sevillától Cadixig.

Mit láttunk? — Érdemes. — Merino juhok. — Gitár és pásztorbot. — Erdők, mezőgazdaságok. — Bőven ontja áldását. — Menedékhely. — Templomkincsek. — Egy, a Judás ezüst pénzéből. — Bikacsoportok. — Szőlő, karó nélkül. — Törpe pálma, óriási kaktusz. — A xeresi. — Misézhet a pap. — Huszezer üveg bor a kelyhekben. — A gótok Mohácsa. — A hol Nelzon csatázott. — Meghalt. — Orosz és japán. — A bárokról. — A polgáriasodás nevében. — Törvényes gyilkolás. — Szegény társadalom. — II. Miklós ábrándja. — Sok csatahely. — De la Frontera. — Lobrok, sóból. — Földnyelven, és homokpadon. — Cadixba érünk.

Az időt Sevillától Cadixig elbeszéltük a sajtókongresszusi tagokkal, de azért számoljunk be, mit láttunk az utvonalon, a másfélszáz kilométernyi távolságon? Habár tájszépségi szempontból nem valami különös ez az ut, mert Spanyolország legnagyobb rónáján megy keresztül, de azért érdekes. A föld, melyet a vonat keresztül vág, igen hasznos. Érdemes arra, hogy hullassa rá a dolgos ember, arcának verejtékét az andaluziai forró napon.

Mező gazdaságok, lapostetejü hófehér mezei lakok, ültetvények, gyümölcsösök gyors egymásutánban váltakoznak szem előtt. A kék égen néhány alabastromfehér felhő uszkál. A föld dimbes-dombos, tenger felé lassan alászáll, helylyel-közzel az afrikai tenyészetnek nyomai.

Andaluzia kövér mezőin sok juhot látunk legelni. Hosszu, fehér, bodrosan selymes a szőrük, gyapjújuk, ők maguk merino néven ismeretesek. Erről a spanyol földről vitték át a tenyészetüket több helyre.

Közepes a juhoknak a nagysága, szarvuk csigádad alakra görbült, az anyaállat csak részben visel szarvat. A falkák vagy egy helyben maradnak, vagy vándorutra

kelnek, jó legelőre mennek, télen melegebb vidékre húzódnak. Pásztornép bőven van körülöttük, juhászkutyák nagy számmal. Májusban nyírják az állatokat, ünnepélyességeket rendeznek ez alkalomkor. Ősszel bekenik a bundájukat vörös földből való sárral, finomitani vélik ez által az amugy is finom, fehér selymes gyapjújukat. Éjjel és télen lehetőleg födél alatt tartják az állatokat. Dél Amerika erősen versenyez Spanyolországgal a merinoi juh gyapjújával, sőt annyira vannak már a spanyolok, hogy maguk is a legfinomabb gyapjút Szász- és Poroszországból rendelik. A gitárt kevesebbszer, a pásztorbotot pedig többször kellene venni a kezükbe. Mintegy tizenöt millió juh van Spanyolországban.

Olajfa-, diófa-, függe-erdők, parafatölgyek, pálmacsoportok és pálmaligetek, narancs, citrom, granátalma bőven, többhelyütt közéjük állnak a lombos fenyőfák, tamariszkok, bizarr aloék, szentjánosfa ültetvények. A völgyekben gesztenyés. Az oleander vadon nő.

Az utmentén kisebb-nagyobb városok, mezőgazdaságot űznek, állattenyésztéssel foglalkoznak. Formás, fehérszőrü szamarak, öszvérek, melyekhez nincs egész Európában hasonló. Bőven ontja áldását a Quadalquivir kétfelől. Emberek települtek a folyó köré, lapos tetejü fehér házak kandikálnak ki a zöld lombokból.

Utrera város mellett haladunk el. Valamikor menedékhely volt. A közszólásban maradt meg ebbeli hírneve. Gyilkold meg és fuss Utrerába.

Templom sok, sok, sok, közöttük moséból átváltoztatott akárhány. Látok egy Giralda utánzatot is. Hallom, hogy errefelé majdnem valamennyi templomban, főoltáron, sekrestyében, van valami mestermű, melyre büszkék a hívek. Az egyik templomról ez a hír jár, a másikról amaz, az utrerai Santiagoról pedig az, hogy benne őriznek egy ezüst pénzdarabot, abból a harmincból valót, melyért elárulta Judás, Krisztust. Higyje el, a ki akarja.

Barnás fekete bikacsoportok tünnek föl a környéken, őrült spanyolok áldozatai. Kedvtellésel, műértőleg tekintenek rájuk, szinte hízik bele némely spanyol sportkedvelőnek a szeme.

Szőlők karó nélkül. Bozontos ágaikat nehezen mozgatja a szellő, mikor tele vannak kövér fürtökkel. Jól megérnek, forrón tűz a nap, szinte lángolóvá teszi a levegőt, pattogtatja házakon a vakolatot. A tél errefelé, csak aféle hülő ősz. Nincs a természetnek téli köntöse: hópaplan, jégvánkus, csipkés zuzmarával jégfátyol.

Törpe pálmák, óriási kaktuszok, parafatölgyerdők, repkénynyel benőtt, düledező várfalak, változatosság, végre egy nagyobb város, mely a magyar Alföldön is számot tenne, Jeréz, (Jeré) félszázezret meghaladó lakóssal. Mostani elnevezését Seris-től nyerte, mint a mórok azt előbb nevezték. Sherry városnak is nevezhetjük a sok Sherrytől, melyet itt gyártanak az angolok nagy bőségben egy déli tüzes szőlőfajból, mely ezen a vidéken terem. Karó nélkül szabadon terjeszkednek a szőlővesszők. A kik a borozóhelyeken keresik a szíverősitőt, azok előtt ismeretes Jeré városnak a neve, melynek hűvös pincéiből a boruk; ötéves korában, millió üveg számra árasztják el az angolok és spanyolok a világot, főleg Európát. Az e vidékbeli erős és jó bor, a Xeres oscuro, kis mértékben orvosság, nagygyal pedig tudjuk . . . de szóljanak erről azok, a kik bodegákban keresik az életkedvet, a xeresiben az igazságot, s a kik isszák kettesben, találnak sok csalódást. A xeresi pincék levegője már maga, részegitő hatással bir. Nem nézzük meg a száz és ezer számra dolgozó munkások gyors kezének a járását, nem izleljük meg sorra a tüzes borokat, mert szükségünk van a tiszta főre, helyesen gondolkozó elmére, hiszen Afrikába is át akarunk rándulni, a hol éget a nap, Egyiptomból ismerem a pörkölését.

Nálunk a borról az a mondás jár, hogy az ilyen-olyan jóval, misézhet a pap Jézus neve napján. No, a Xeres borral miséznek is egész Andaluziában s ha igaz, a sevillai székesegyházban magában közel 20.000 üveggel fogy el évenként. Azt hiszem, hogy kis palackok lesznek ezek. Azt meg tudom, hogy a legtöbb sherry-bor most Huelvában készül.

Jerez de la Frontera mellett átfutóban, érdekeljen minket a híres világcsatahely, ébredjenek föl az emlé-

kezetünkben a történelmi dolgok. Egyheti heves küzdelem után itt áldozott le vérvörösen 711-ben a nyugoti gótok napja — az Atlanti-tengerbe. Összetört a hatalom, romba dőlt egy ország. Talaj képződött, melyen az arabok épitették föl a művelődésük korszakát. Ujabb kutatók, történészek, innét tova, máshova teszik a híres csatahelyet, Cadixtól délkeletre Trafalgar-fokhoz közel, Conil és Vejer közé, a Salado folyócska partjára. Mindegy, Mohács, Mohács marad. Jeruzsálemben, Krisztus sírhelyét is máshová teszik az amerikai ujabb kutatók. Mindegy, csakhogy föltámadott, él az ige.

Musa, Tarikot küldte Afrikából Európába, ide, a tengerszorosnál csupán csak a szomszédba, hogy kémleljen és hozzon zsákmányt. A portyázásból csata lett, öldöklésbe kerültek a seregek, világraszóló esemény fejlődött.

Vejertől délnyugotra Trafalgar-foknál még egy másik, vízi csatahely van. Nelson (Nelz'n) győztes lett a tulajdon hadán, a teljes eredményt, a teljes győzelem hírének a megerősitését már nem érhette meg a hajóraj vezér, hősiesen meghalt puskagolyó sebében, (1805. évi október hó 21-én) mikor a spanyol-francia hajóraj 33 sorhajóját megtámadta. Ő, a trafalgari győző, a vérhabos hullámokon még látta a győzelmet, valamiként véresreverten, szertezuzottképpen látta Makarov tengernagy a veszteséget az orosz-japán háboruban. Hírhallói vagyunk annak, hogy a lenézett, kicsi, diadalt vett az elbizakodott óriáson, kinek a serege tenger volt. Mikor e sorokat irom, javában fojtogatja a japán párduc a jegesmedvét, torkán harapja. A trafalgarinál is nagyobb volt a tengeri ütközet. A balti flottának véget vetett Togo, Csuszimánál, a koreai tengerszorosban.

A búrok, földmüvelő polgárokból lett katonák, kiknek erős váruk volt az Isten, szinte megmutatták karjuk erejét a vérnyomokon járó, Transvál aranybányái és gyémánt mezői után áhitozó angol óriásnak. A polgáriasodás terjesztése öldöklő háborukkal történik, béke hirdetésével az ajkon. A polgáriasodás nevében raboltak müvelt európai nemzetek Khinában, ennek a nevében kínoztak Kongo-államban. A búroknak meg volt a magukhoz való müveltségük, ott az erősebbnek kincsszomja

ösztökélt vérontásra. Közfelháborodás az angol nagyhatalom mohósága, könyörtelen uralmi vágya fölött.

Van csatahely Spanyolországban nagyon sok, földön, vízen, hegyszorosban. Volt mérkőzés, az erőknek fegyverek élén összemérése, népek háboruba vivése, világtörténeti jelentőségü szembenállás. Hasitott a bombacserép. Gyors kézzel jegyezte föl Clio a világeseményeket. Az volna a legelső ember a világon, ki a véres birkózásnak, a legborzalmasabb képekkel teli háborunak magját kiirtani tudná. A törvényes szabadalom leplében való gyilkolás megszüntetését előbb várhatjuk a népek önérzetre kelésétől, mint a fölvilágosultságuktól. Egyelőre marad elviselhetlen, nehezen összekuporgatott adókban a szegény társadalmi osztályoknak a kiuzsorázása, sokak fejealjának elárverezése, máról-holnapra bevált fegyvernemek költségeire. Mondjuk ki a magunk igazát. Az állam rettenetes adókkal nehezedik ránk. Ha ez tovább igy tart, még jobban megnehezül az élet. Mindenki, mindenki ellen küzdvén, a gondnak terhe még súlyosabb lesz. Tele leszünk elégedetlenséggel és keserüséggel. Az állami dolgok intézői, a nagypolitika csinálók, véres lázadásba fogják kergetni a népeket. Spanyolország rozoga állami épületében alkalmilag mondom ezeket.

Csak nem valósul meg az örök béke ábrándos eszméje! Az orosz császár, (II. Miklós) ur 110 nemzetiség fölött, a ki békeapostolság palástjában pompázva, hordta a békés szót az ajakán, — a palánta ma még gyenge, törékeny — törekvése meghiusulásának szomoru érzésével meghazudtolta magát a szélső Keleten. Port-Arthur, Ázsia Sepastopola, A szélső keleti népfaj pedig, melyet eddig sokan csak a szánalomra méltó nevetségességeiről ismertek, megmutatta karjának az erejét, megalázta a cár sasos büszke lobogóját. „A cár koronája nem óvja őt meg a fejfájástól," mondja egy orosz közmondás. Hordatja haza sebesült katonáit a világot ölelő vasutján. Bizony sokat vesztett az orosz, — ki a sorsüldözött lengyelek országát vérrel és vassal olvasztotta be, a finneket megkínozta, — a politikai mérlegelésben. Most még jobban fájhat a cárnak feje, érezheti az ország ólomsúlyát.

Vejer és Jeréz, de la Frontera melléknevet kaptak később a határhelyi testvérüktől. Egész történelmet lehetne írni erről a Quadalquivir melletti helyről, de nekünk nem célunk az; a keresztények háborujában a mórok ellen, bizonyára sok vér folyt itt, mikor a mórokat visszaszoritották, hogy menjenek, a honnét jöttenek.

Zökkenjünk vissza a kerékvágásba. Mocsarak, kisebbszerü tavak mellett visz el az utunk. Tenger közelében ugy veszik ki magukat, mintha ittrekedt tengeri ömlések volnának; egy dézsa víz a Balatonban.

A kisebb tavak vizét a nap lepárlatta. A sós vizek elpárologtatása után kivonják a sótartalmat s lobor alakban szárítják azt. Láttunk több fehér lobrot, sóból, a naptól fénylettek.

San Fernando történelmileg is nevezetes várost — mely a sóstó sziklaszigetén van — elhagyva, Nyugotra s azután Éjszakra fordulva, előttünk az Atlanti-tenger tükre csillan föl. Torre Gorda-nál fölfelé csavarodunk, hogy bejussunk arra a hosszu, keskeny földnyelvre, melyen a vonat végig robog Cadix felé s a melynek némely részén sín, országut és vízvezetéki csővezet alig fér el egymás mellett, de a hol kiszélesedik, látogatott tengeri fürdő helyeket látunk, a hová menekül Cadix lakossága alkalmatlan melegben.

A tenger üditő lehe behatol a kocsinkba, a tenger nyugtalan vize csapkodja a kocsink kerekét és oldalát, egy-egy elszabadult hab az ablakra locscsan. Átszaladunk azon a homok-padon, mely a cadixi sziklaszigetet elválasztja a szárazföldtől. A szárazföldet és szigetet összekötő vasuti hídon átrobogva, ámulat-bámulat között afölött, hogy milyen különös helyen járunk, afrikai lesz a tájék, azon gondolkozunk, hogy miért épitettek ezen a helyen, — a hol nincs víz és tenyészet — várost az emberek? Cadixba érünk, melyet a spanyolok Cádiz-nek írnak, de Cadich-nak ejtenek, az andaluziaiak pedig röviditve csak Cai-nak neveznek. Hogyan érthetnők meg az ilyen kurtitott beszédjüket? melyet legyező nyelven se lehet kifejezni.

LIV.

Cadix.

Az oceán városa. — Vízvár. — Krisztus előtt ezer esztendő. — Utolsó föld. — Jött a sok kincs. — Rávetették szemüket. — Pusztitottak. — A házak fölfelé nőnek. — Miradores. — A hány ablak, annyi erkély. — Oceánjáró hajók. — Szeretnék velük menni — A kivándorlásról. — Mit kellene tenni? — Háborgó elem. — Isten őrködjék fölötted. — Sok horgászó. — Friss levegőre. — Megfigyelem a népet. — Barátságosak. — Rostélyos ablakok. — Iskolázott nép. — Forrás az oltár alatt. — Herkules alapitotta. — Vasárnapi közönség. — Őrtorony. — Szép kilátás. — Ezüst tál. — A vízen úszni látszik. — Kert a ház tetején. — Szép zugoly. — A meszelő gyakran forog kézben. — Nincs földje. — Murillo utolsó képe. — Terek. — A hol az alapalkotmányt meghozták. — A honnét indult ki a forradalom. — Szárazon és vizen összeköttetés a világgal.

Elzárt félszigeten, a tengerbe nyúló gránit sziklán kellemes fekvéssel épült Cadixot, Spanyolország hasonnevü tartományának a csinos utcákkal, fasorokkal beültetett fővárosát, ezt a divatos, hollandi tisztaságu várost, szószoros értelemben méltán nevezhetjük Afrika és Amerika kapujának, az oceán városának, mert az emberek a tengeri erődöt belevitték, a mennyire csak lehetett; a lakházukat tengervíz locsolja minden oldalról, veri az erődöt, szirtes partjukat. Pompás látvány, mikor

„Felkél a nap
S hajnal fakad nyomán.“

A város neve a feniciai Gader szóból ered, mely várost, keritett helyet jelent. Vízvárnak való hely ez valóban, egy óriási nagyságuk őkagyló, a mely körül, a város öbleiben, volt tengeri csata nehányszor. A várak, tenger és szárazföld felől védik a várost.

Az alkalmas kikötővel biró városban kereskedés mindig van azóta, hogy a Balti-tenger parti vidékéről hozták ide a borostyánkövet. A feniciaiak, ez az ókori

kiváló kereskedő nép, nagyon szeretett idegen földön magának piacot teremteni. Cadixot is, Krisztustól — mondják — ezer esztendőnek előtte alapitotta. Rendesen szárazföld melletti szigeteken vagy a tengerbe nyúló keskeny földnyelveken szerettek fészket rakni, Tyrus városuknak a módjára. Innét könnyebben röpülhettek el, ha ránőttek az idegen népek nyakára és a mikor őket kergették.

Ultima terra-nak nevezték a rómaiak, utolsó földdarabnak, melyen túl csak sejtése volt az ismeretlennek, de a mikor felfedezték Amerikát, röpült onnét ide, az elfeledt földre, a sok kincs, gazdagodtak az emberek, londoni polgárokét is fölülmulta az, a XVIII. század második feléig. Volt arany, volt ezüst bőven, ezzel pedig mindig lehetett vásárolni. Irigy angol szemek rávetették magukat Cadixra és mértek rá (1596) olyan csapást, melyet maig se hevert ki. Embertipró jogtalanság, Essex lord volt az a vad pusztító, a ki rombolt itt. Azóta ujkori alakban fejlődött a rendes és tiszta város, melynek a házai, épitkezési tekintetben elütnek Sevillától és más spanyol várostól. A házak fölfelé nőnek, lapos tetővel birnak, ezen, szép kilátás végett torony alaku épitkezés, az ugynevezett mirador. Távlatból nézve a tornyocskák százakra menő sokaságára, sajátságos benyomást kapunk Cadixról. Bizony nagyon szép nézni azokból, az Atlantioceánba fényesen temetkező napot, hát még milyen jó színi a nedves, enyhén meleg levegőt, melyet a tenger lehe áraszt el a városban! A tüdőbetegek jó enyhhelyet találnak itt. Lent marad a város veszekedett zür-zavara, mocska a földhöz közel lapul meg, itt fönt a tisztább világban messzebb száll a gondolat, nagyobb erőt vesz az érzés, talán édesebb is a szerelem. Mennyi de mennyi szívbeli történetkét mondhatnának el a miradores, heves vérü ifjakról, igéző szemü leányokról!

A házak fala tarkára van festve, a hány ablak, csaknem annyi erkély, márvány mindenütt, márvány a pazarlásig. A város, természetes határán túl nem terjeszkedhetvén, mértföldes utcát ne keressünk, rövidek és szükek azok, térrel gazdaságosak.

Sétálok a tengerparton, üdit a hüs szellőcske, mely borzolja a víz hullámait, hallgatom a sirály sikongását. Nézem a híres és nagy kikötőben — mely a barcellonai és malagai után harmadik a sorban — a hajó árbócoknak az erdejét. Nézem a ladikoknak lassu evezőcsapásokkal ide-oda csuszanását. A mint emelkedik a hullám egyenletes ütemben, locsocsan a víz, csobban egyet a ladik alján. Tüzes szemü olaszszal yankee ül az egyikben, önző, spekulans, de tudjuk, tisztességes az üzletben. Hordják ide Andaluziából a cukornádat, gyapotot, parafát, viszik tovább. A patak a tenger felé siet, a pénz is oda gurul, a hol sok van.

Nézem a japán hajót, ugyancsak meg van terhelve. Kincs az a mi rajta van. Tudjuk, hogy a felkelő nap sziget országában a pénznek ötször annyi értéke van, mint nálunk Európában. Odább siklik tekintetem a Nyugot Indiából jött, mély járásu angol gőzösre. Megy haza, napsugaras vidékről a köd honába, biztos irányitó tűje oda juttatja. Másik hajó, a messze Kelet vizéről jött, Japánországban volt, érintette Sanghait, Honkongot, Singaport és az egyenlitőt. A Kanári-szigetekről induló könnyebb, francia gőzösöket is megnézem, végre azt a nehézkesen mozgó, megterhelt nagy spanyol hajót, a mely most indul Dél Amerikába. Boszorkányos gyorsasággal dolgoznak rajta a matrózok és a vasdaruk kezelői. Mégmásik hajó, mérhetlen mélységü sötét vizekről jött. Vihar dúlt a tengeren, ringott a hajó, elbeszélik. A kikötőben oceánjáró gőzös akármennyi, szeretnék velük tova szállni, messzire, az ócska Európából uj világba, a nagy arányok hazájába, a hova kiszakadva a magyarság testéből, teleheverve a hajót, mennek hazánkból is nagyon sokan, mikor a kereslet és a zseb, a haza fogalmába kapcsolódik és lelkük, reménynyel emelkedik föl. A kik találni akartak, térnek azután onnét vissza, mikor nem találtak s az anyahaza iránti vonzalom erőt vett rajtuk.

Az élet hajótöröttjei vándorjegyet vásárolnak abból, a mi vagyonuk romjaiból megmaradt. Ujabban Fiume a kivándorló magyaroknak az utolsó szárazföldi állomása.

A „Cunard" magyar-amerikai vonalt állitotta föl a kormány, hogy a veszett fejszének megmaradjon a nyele.

Az elviselhetlen adókat csökkenteni, jó uraim, szakiskolákat állitani mindenféle tudásra, munkát adni annak, kinek kenyere fogytán van, kevesebbet politizálni, korteskedni kemény vonásu magyarom, mikor ugy sincs nagyvilági politikánk, és többet dolgozni az egész vonalon, a képviselőháztól és a miniszteriumoktól a községi előljáróságig, más, igaz érdemeket kitüntetni, nem pedig az uri korteseket, akkor megszünik a kivándorlás. Most az, növekvőben van. Ne legyen a messze jövő feladata segiteni ezeken a visszás dolgokon, állapotokon. A béke apostolai szereljék le a sok katonát, adják vissza a munkának, könnyitsenek a nép terhén.

Idegen népek javát szolgálván, az amerikai levegő humbugos magasságából leesve, reménycsalódottan jönnek azután sokan vissza, a kik még jöhetnek. Talán még eljutok én is oda — látogatóba! Amerika a közelebbi igyekezetem célja. (Azóta, hogy irtam ezeket, voltam is már ott.)

A cadixi kikötőben látok emberarcokat, a mi fajunkhoz nem tartozó egyéneket. Fekete és sárga bőr, nyomott orr, hüsos ajak, ferde metszésü szemek. Több, piszkos alak.

Ott, a hol a védőfal megszünik, mindig ostromot tart a viz, sok kődarabot hány ki a háborgó elem, mely folytonosan csapkodja a szirtet, de megtörve hullik vissza a víztömeg, uralma megszünik, megkötötte Isten az elemeket. Most a könnyü szél, csak kis fodrokat ver föl.

Már az indulóháztól bejövet, a népélet tarka mozgolódásában kellemetesen lep meg a Puerta del Mar fölirata. Tenger felől jöve a városba, azt olvasom latin szavakkal: „Az Ur őrködjék a belépő fölött." Tehát Isten oltalmába ajánlanak a cadixiak. Szinte jól esik hallani ilyen mondást, azután, hogy némely városban fosztogatják az utazót, idegent.

A város déli oldalán elvonuló csendesebb öbölben, a nagy négyszögletes kövekből épitett magas kőparton rengeteg sok horgászó van. Ki a holnapi ebédjét, ki a

mai vacsoráját akarja előkeriteni, a tenger gazdagságából a házi szegénységéhez, minél több halat a göbetlen zsinegére füzni. Sokszor megbámultam már a nyugodt vérü horog-halász kitartását, tanulni lehet tőle a türelem erényét. Ezuttal annál szívesebben néztem őket, mert láttam egyuttal a játékos haboknak az összeölelkezését. Nem únom meg nézni sem akkor, mikor lágyan simulnak egymásra, sem akkor, mikor esnek egymásra, fehérré válik habjuk. Távlatból nézve, mintha fehér testü najádok uszkálnának. A némává vált horgászok közt csetepaté támadt. Valakinek egy furcsa tengeri állat akadt a horgára, kihúzta. Húsnak nem hal, halnak nem hús. De nem ezért van a hangos beszéd. Amint a vízből kirántotta, a másiknak a hátára került a kocsonya-állat, bevizezte ruháját.

Vasárnap volt éppen, az ünnep meleg nyugalmába vonultan, láttam hosszu rojtos arany himes sok szép és nagy selyem kendőt. Kiállitást lehetne rendezni ezekből. Az egész ruházkodáson, fényűző megjelenésen észrevettem, hogy telik miegymásra. Más kérdés, vajjon arányban áll-e a család anyagi helyzetével? A világosság az élénk színeket rikitókká teszi. A férfiak lapos karimáju szalma kalapban.

Az üzletek redői leeresztve, örege-apraja friss levegőre törekszik, siet minél többet habzsolni abból a sós jó levegőből, melyet a szellő, szárnyán hoz a tengerről, tengeren túli vidékről. A falakból perzselő hév csapott ki.

Bájosak Cadix sétányai, a tengerpart mentében elragadó szépen övezik körül a várost. Las Delicias elnevezésük magyarázza, hogy a ki ezeken végig sétál, élvezetet, gyönyört talál. Szépségek, fényes, fekete, magasra fésült hajjal. Leányarcok bájos, meleg mosolya. Biztatás sugárzik a szemükből. Szívják a tenger üde páráját. Egy akaratos gyereket, a türelmét vesztő apa, karcsuklóján rángatja.

Az üzleti élet teljesen megszünvén, jól megfigyelhetem a népet, szükséges esetekben érintkezek vele. Művelt, udvarias, nyájas modoru és előzékeny az, férfia ugy mint nője, kiket a legszebb andaluziaknak tartanak.

Kis konty, nagy virág. Fekete haj, fehér rózsa. Jól áll. A nők errefelé is mindnyájan virágot hordanak. Asszony, leány, egyaránt.

Rendkivüli barátságosságuknál fogva, könnyen nyerünk belépést az otthonukba, családi körükbe. Maguknál fognak. Kimagyarázhatatlan ellenmondást látok azonban azon körülményben, hogy a házak földszintjének az ablakai gondosan el vannak rostélyozva. A porcellánszerü és eres virágok is, éjjelre. Hallottam csattanójául a dolognak, hogy nem annyira a virágokat és a kineset féltik a családapák, agancsos férjek, mint inkább (a családi élet bizalmas meghittségében!) a szép asszonyaikat. Mozgalmas multu, gondozott bajuszu fiatal emberek mindenütt vannak. Mozgalom a társaságbeliek közt is szokott támadni. Azt tartják a férjek, hogy holdfényes éjjelen, mikor az éjjeli zene fölhangzik az ablak alatt, nyugodtabban alhatnak, ha az ablak, rostélylyal van elzárva a külvilágtól. Minek az ujságok fürge tollu munkásainak anyagot adni? Tehát nem lehet a nőkben bízni vakon. Meglehet. A szerelem szenvedély, a féltékenység még nagyobb. Ha van rá ok, az asszonyi ingadozás akkor legnagyobb. Az édes bilincs, ha megfeszül, milyen kínos lesz! A közéletben sok szó forog arról, vajjon a nős, vagy a nőtelen élet jobb-e? Egy szellemes francia író könyvében tréfás rövid feleletet olvastam erre. A nőtlenkedésnél — ugymond — jobb a házas élet, mert a magános veréb mindenütt unatkozik, mig a nős ember csak — otthon.

Eljutok olyan házba is, melynek a szobáin meglátszott, hogy nincs szerető asszonykéz.

Iskolázott népéről „culta"-nak méltán nevezik a várost. Tanuló szobában, könyvbe merülve . . . az inasok, pihenő óráikban tanulnak, más ifjak, áramlanak az egyetemre . . . Andaluziában ez időben nincs egy másik város, melynek aránylag annyi iskola-kaszárnyája volna, mint Cadixnak. A szobabölcseség bizonyára itt sem hiányzik. Néptanitók nem egyezhetnek bele a sokféle beszédbe és elméletbe. Van tengerészeti főiskolája, melyből tömegesen lépnek ifjaik a férfias pályára. Csillagvizsgáló

intézete is van. Lesik, mikor fognak Spanyolország fölött jobb csillagok járni. Reménylik azok, kiknek kenyérkeresetük a közélet. Növekszik a világosan látók és gondolkodók száma. Ember, a legfejlettebb élőlény.

Nézem a nyilvános nagyobb épületeket, az oszlopos és tornyos városházat, csupa márvány az. Az öreg székesegyházat megfeketitette az idő. Arról nevezetes, hogy ezen az egész víztelen tájékon a főoltár alatt van a város egyetlen forrás vize. Nagy szűkében vannak a talajnak, hogy ezt is beépitették. Bemegyek egy kávéházba. Fehérlik az asztal a sok ujságtól. Spanyol szavak nekem, tovább állok.

Szembe tünik többhelyt a városnak kőből faragott címere. Két oroszlánt fékez Herkules. A város jelmondatában is benne van az, hogy Herkules alapitotta. Cadixból terjesztették régentén a feniciaiak Herkulesnek, az erő hamis istenének tiszteletét.

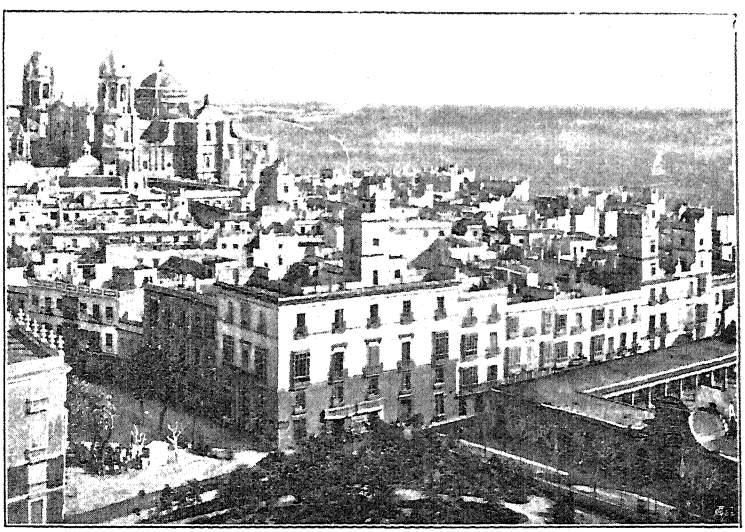
Rajokban hullámzik a vasárnapi közönség a Duque de Tetuan, az előbbi Ancha-utcán, mondjuk a cadixi Váci-utcán. Mikor nálunk otthon, termetes jégcsapoknak sora van már az ereszeken, és a kis Jézus születése napján a zöld lombok csak a szobában úsznak fényességben, Cadixban könnyü ruhában járnak még az emberek.

Nem nézek meg semmit tüzetesen, pihentetem az elmémet, rám fér a nyugalom. Cadixba csak azért jöttem, hogy után való napon itt hajóra szállva, nehány, ugy négy óra alatt, ujságíró műhelyek népével átevezzek Afrikába, bekukkantsak életemben másodszor is a fekete, sötét világrészbe, a mely azonban tele van a nap megmérhetetlen hőtartalékából a legfényesebb sugarakkal. Még a csillagok is fényesebbek ott, mint a mi szürke égboltunk alatt. Láttam Egyiptomban.

A város kellő közepén egy magas őrtorony van, melyből szócsővön harsognak le, a hajók érkezését jelzik. Mindegy, spanyol nyelven bármiféleképpen nevezük a tornyot, fődolog az, hogy a másfélszáz és egy lépcsőn fölhágjunk. Messze látok, Spanyolországban a napfény világosabb mint nálunk. Messze nézek be az oceánba

anélkül, hogy egy elrongyolt szigetet láthatnék. A tengerszínből nem bukkan föl semmi.

Fáradt vándor! Sorsodat el nem kerülheted, mindig előre és gyakran föl, a magasba föl, ha látni akarsz, többet mint azok, a kik mindig csak alantról szeretnek nézni a magasba. Szemmel könnyü, lábbal nehéz, jól válasszuk meg azt, hogy hova érdemes, hova nem, a fölmenet, mert a helybeli otthon ülő pihentek, szeretik

Cadix.

az embert mindenhova fölküldözgetni. Nem kell mindig hinni szavuknak.

Ebbe a toronyba fölvergődni érdemes. Hova-hamar megteszem. A reá forditott fáradságot bőven kárpótolja a pompás kilátás, a tiszta, egyenes utcáju, az óvárosi görbe szűk utcáju, fehérre meszelt, nagy részben fehér márvány falakkal épitett, fehér födelü házakból álló, napsugárban égő városra, melyet ezüst tálhoz, taza de plata hasonlitanak a tenger vízzel körül vett, szirtes végü sikságon való fekvésénél fogva. A város lakói még tovább mennek, és az elefántcsontból kifaragott, kék bársony párnán nyugvó mesterműhöz hasonlitják a vízen

úszó Cadixot. Már az igaz, hogy Dél Európa kikötő városaiban sehol se találjuk ezt a csint és tisztaságot, a mely Cadixban uralkodik. Annyi, cserépben ültetett virágot, mint itt van.

A tengerről nézve, vakitó napfényben a vízen úszni látszik a város, a miért szeretik az utleirók Velencével összehasonlitani. No, a város nem úszik a tengeren mint Velence és igy a hasonlat is sántikál. Inkább mondhatjuk házakból rakott oazisnak. A 3—4 emeletes, márvány diszitésekkel ékes, zöld ablaku, erkélyes házak kicicomázott tetején, karfával védett kertek, legalább is mirtus lombok, narancsfák.

Mindenütt a pompának mutatása. Nézek fentről. Az izzó nap tüzében, hullámzik, reszket a levegő. Violaszinü árnyak csapongnak. Nézek a kacskaringós utvonalra, a melyen ide jöttünk és nézek az örökké szép, kék vizü, mozdulatlannak látszó okeanosra, melynek a hullámaira bizzuk holnap magunkat. Megyünk a fekete földrész Afrikába. Erre mindig haragos és tajtékos a világtenger vize, bömböl is a kinjában, hogy tehetetlenné válik a szirtekkel. Vitorlás apró halászbárkák küszködnek a vízen gorombább szélrohamokkal. Köröttük, eledelre vadászó madárrajok. Mennyi a viz, milyen kevés a föld! Milyen nagy a tenger, az örök temetőben, mennyi már az ember!

Vissza húzva a messze elkalandozó tekintetünket, lenézünk a szük utcák tarka, nyüzsgő népére, a befásitott terekre, márvány kockákkal kirakott udvarokra, s csakhamar arról győződünk meg, hogy Európának egy szép zugolya ez az Isla de Leon, melyet nevezhetünk szigetnek vagy félszigetnek egyaránt, ha a földnyelvet keresztül vágó csatornát számba vesszük, avagy nem.

Egyre jobban győződöm meg, hogy a meszelő gyakran forog kézben. Ugy, mint nálunk faluhelyen, ünnep előtt, hasonlóképpen itt minden hóban, — a tisztaságot nagyon kedvelő háziasszonyoknál minden két hétben is — megmártják a cselédek a meszelőt. Nagyon sok mész fogyhat itt el. Jólét látszik meg a házakon.

Egy oldalpillantást vetek az elmaradhatatlan bikaszínkörre. Plaza de Toros, ez minden valamirevaló spanyol

városban van, Cadix pedig, mintegy 70.000 lakosával (valamikor 100.000-nél is több volt) elég nagy város már, sürgés-forgás van a neveztem téren, készülnek a rendes számu hat bikát kivégezni, fölkorbácsolt vérének a gőzölgését nézni.

Cadixnak nincs vidéke, tenger környezi négyoldalt. Nincs termőföld, közelségben, csodálkozom tehát azon, mikor mindent máshonnét kell hozni, hogy olcsóság van a városban. Azelőtt vitorlás- és gőzhajókon hozták a vizet. Mikor háborgós volt a tenger Cadix körül huzamosabban, itták az esővizet. Képtárt, muzeumot, régiségtárt nem nézek meg. Először azért, mert vasárnap délután lévén, be vannak azok zárva. A többi okot e szerint elő se kell számlálnom. Hagyom a templomokat is, pedig itt és ott, híres mesterek, Murillo képei, melyekből csak egy is másutt, a hol nem virágzottak a szépművészetek, gazdagság számba menne. Megnézem csupán csak a csuklyás barátok templomában Murillonak sz. Katalin képét, mely a szentnek az egybekelését ábrázolja. A mesternek az utolsó alkotása volt az, röviddel halála előtt. Mikor a nagy képet bevégezte s az állványáról hátralépett, leesett s ennek következtében félévre rá Sevillában, eredményekben gazdag munkásságának a közepette elröpült a lelke. Megszünvén a földi léte, a hallhatatlanság nyilt meg neki. Az angolok százezer durost igértek már Murillo utolsó képeért, de nem kapták meg.

Járok-kelek, nyomról-nyomra, lépésről-lépésre követem a rajokat abban a reményben, hogy lészen holnap valahára a tengeri póstahajón 5—6 óráig tartó pihenő, ha ugyan nem kell majd Neptunnak áldozatot hozni. A Gibraltar tengerszoros körül ágaskodni szokott a tenger.

Van Castelar-tér, van Mina-tér. Az előbbi, Spanyolország aranyszáju szónokáról, az utóbbi egy forradalmár tábornokról van nevezve. II. Isabella-tér közelségében a Castelaré, a harcos katonáé, ezek közelében meg a szt. Antal tere van, de ezt kivették a szentnek a kezéből s Alkotmány-térre keresztelték el, emlékére annak az alapvető alkotmánynak, melyet a nemzet szükségérzé-

sében, neri szt. Fülöp templomában a nemzeti lelkesedés tüzében égve, 1812-ben március 18-án — itt is március idusa — hoztak meg, a mely hősi elhatározás Cadixnak a „muy heroica" címet hozta. A király adta, a hazát féltő gondban, VII. Ferdinand, legemberségesebb méltányossággal. Az egész nemzet lelke ugy száguldott, mint egy meleg szélroham. Végig hullámzott a hatalmas áram, mint a mikor a harangzúgás messze zeng a földön. A nemzeti eszme, csattogással bontotta a szárnyait. Azóta, hogy fölszakadtak a sebek, csaknem minden spanyol városnak van Plaza Constitucionja. Azokon — többbelyütt láttam — a szabadság idealis veretü hőseinek a szobra.

Mikor kitört, robbant a rejtett szenvedelmük és az eszmeáramlaton urrá lett az erős lelkük, szavuk meg mert jönni, sőt lángot lövelt, a jelszó országgá szállt. A nemzeti hevület forróságában Cadixból indult ki 1868-ban az a forradalom, melynek a szele, a lelkek lobogó fölviharzásában tett követvén gondolatukat, II. Isabellát, mikor még nem ült el a botránya, lesöpörte a trónjáról. Szükségszerü követelmény volt. Most, korlátok közé szoritva a féktelenkedő hajlamok, a lelkekbe békés hajlandóság költözött.

Fehér nagy márvány táblákkal kikövezett, kifejlett pálmafákkal és egyéb délövi növényekkel befásitott tér volna elég Cadixban. Be van hintve terekkel. Jó volna, ha lehetne valamennyit egyesiteni, hogy egy valamirevalót tenne ki, de hát a házhelyeket nem lehet tagositani, mint a földeket. No, de földről, ne beszéljünk Cadixban, mikor fölkapaszkodtak az emberek egy lapos szikla tetejére. Jó nekik itt, mert kereskedhetnek, ha ugy tetszik, az egész világgal; összeköttetésük szárazon és vízen elég van. A víz hátán él ez a kikötő város. Búgás, sípolás, sistergés, gőzfüst, harangszó. Induljunk tovább, fedélzetközi társakkal menjünk át Afrikába . . .

LV.

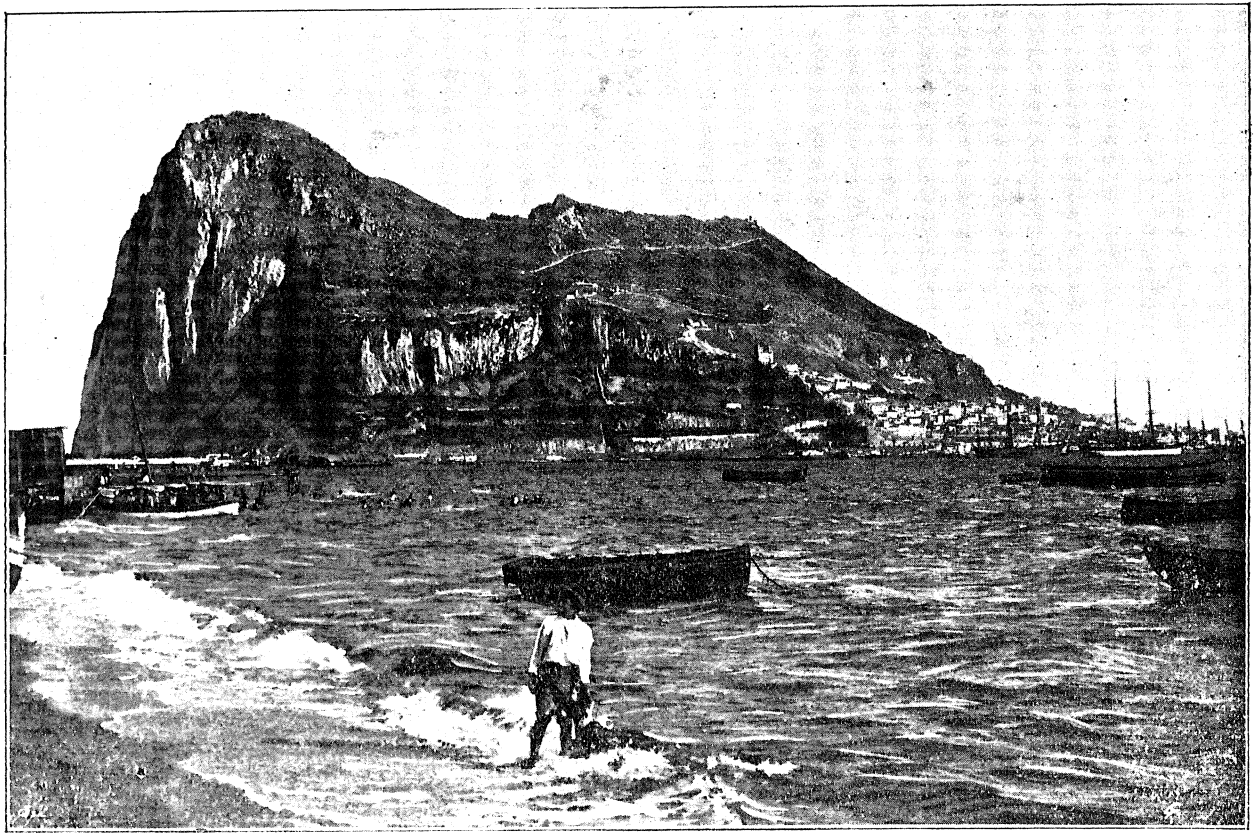
Gibraltartól Malagáig.

Meghaladják a keretet. — Púpos szikla lőrései. — Kilencedik vámvizsgálás. — Sok szép holmi. — Hazafelé. — Afrikába tekintünk. — Ronda. — Jó lovak. — Az idő pénz. — Sok alagut. — Kihal a tenyészet, virul a tenyészet. — A ki egyszer látta.

Az ut Cadixtól át Afrikába, Tangerbe, Marokkonak tengerparti városába, továbbá Gibraltar, a mészkőszikla merőleges szirtfok, bevehetetlen angol erődnek a leírása, a Gibraltari-tengerszoros, melyen át a történelemnek homályba vesző századaitól népek vándorlása volt, a kalmár feniciaiak, dárdás görögök, sisakos rómaiak, taglós normanoknak, szóval minden idők emberiségének az utja egyaránt, egyebek, melyek spanyolországi és portugáliai utamban kapcsolatosak voltak, meghaladják ezen könyvemnek a keretét, annak címén is kivül esnek, azért ezekről talán, ha az életidő még kiadja egy másik kötetben, itt, maradjunk csak spanyol földön.

Gibraltar várostól Nyugotra az Algeciras-öblön eveztünk át könnyü vízi járművön, szemléltük utközben hosszabban a púpos sziklát, néztük távcsővel a nyílásait, melyekből egy-egy töltött ágyu folytonos készenlétben kandikál ki a sziklafal vágott résén, melyen belül a kőbe vésett vár, erősség. Komor árnyékát a zöld öbölben, vízre rajzolja. Ellentétet képezett hozzá a mélységes ég.

Algeciras, mintegy 13.000 lakóst számláló városban átestem szerencsésen ezen utamban a kilencedik vámvizsgálaton. Szerencsésen mondom, mert Gibraltarban, a hol öles számjegy rikít némely bolton, nagyon sok szép apróságot, emléktárgyat lehetett venni. A mi a Közép-

Gibraltar.

tenger mindkét partvidékén lévő országokban mint különlegesség összevásárolható, mind kapható Gibraltar angol város kereskedéseiben. Tehát a spanyol legyező a maga sokféleségében, marokkoi színes selyemkendő Tanger városnak a rajzával, nápolyi, láva-kőből metszett melltű, görög handzsár, konstantinápolyi finom csipke női fátyol, egyiptomi szfinx picinyitett kiadásban, algiri cifra művű puska, arab ruha, angol ruhakendő, spanyol gallérköpönyeg, női díszes öltözetek az izlés és a divat hazájából, Franciaországból. Nő, férfi, turista, minden értéket, emléktárgyat, vásárló képességével, a maga szempontjából ítélhet meg. Ki tudná ezek közül mi, mi nem, vámmentes? Nem is ezek a tárgyak és az ezekhez hasonlók aggasztják az utas embert, hanem a dohánynemü. Mindenki szeretne vinni valami különlegességet barátainak, ismerőseinek, családjabelijének és vérbelijének, s a sok kicsi is sokra menvén, meghaladja a mértéket.

Ezen a határállomáson a spanyolok nagyon szigoruan kezelik a vámvizsgálást az angol birtokból jövő utasokon. Nagyon haragudhatnak a spanyolok az angolokra, hogy beékelték magukat az ő földjük közé, még pedig egy olyan hadászatti ponttal, mely a tengerszoroson uralja az összes hajókat, melyek az Atlanti-tengerből jönnek és a Közép-tengerből mennek. Láttam, a vámőr, az utánam következőnek, a ki kerteléssel akart odább állni, mint simogatta végig zsebeit, csaknem meztelen testig átvizsgálta. A vámőr szemének is van villáma, haragosan cikázó vad villáma.

Vonatunk megindul a szárazföldön, fölfelé, mondjuk hazafelé. De milyen távolra esik innét az otthon, a magyar föld! Járhatunk addig egy hétig a sebes szárnyu keréken.

Egykedvüen szemlélem a mór vízvezeték íveit, az apró folyócskákat, melyeken keresztül szalad vonatunk, a sík földnek a kevés változatosságát. Korktölgyeknek, mandulafáknak, olajfáknak egész erdei, mórok idejéből való várak, tornyok omladékai tünnek föl az utmentén s amint a pályatest emelkedik, egyes, szabad szemmel kivehető pontok a tengerszoroson túl Afrikában. Odább, kopasz mészkőhegyek, meredélyes sziklafalak, ezüstös

vízesések, alagutakba búvik a vonat, majd meg azokból kiszalad. Kúphegy verőfényben, völgy, melyben homály honol. Uj tájak, más emberek, patak-malmok, szúró kaktusz növények, városok mellett szép sétányok.

A 20.000 lakóst számláló Ronda, a rómaiak Arundaja mellett elhaladva, nehány futó pillantást vethetünk a még most is mór jellegü városra, a szük utcákból álló tömkelegbe, és a szikla fönsíkon, melynek három oldalon meredek esése van, festői a város fekvése.

Közönséges kocsik előtt jó lovakat látunk szaladni. Aszfaltozott kocsiuton, még gyorsabbak volnának. Legkitartóbb hegyi lovak a rondaiak.

Bobadillába érünk s a sziget-indóházban erős spanyol bor mellett izletes ebédet költünk el. Vasuti keresztezés van itt, elágazása a sineknek. Mi arra a kocsira ülünk, a mely csaknem visszafelé, Malagáig, a tengerparthoz visz.

Hajón is mehettünk volna Gibraltarból Malagába, de a mikor a hajók érctüdeje fáradt, pihenést tart, ráülünk a gyorsabb alkalmatosságra, mely célhoz visz. Ha az üzletben és hivatalban az idő pénz, utazáson méginkább az.

Völgybe ereszkedünk le, folyó mellett haladunk, egyszerre csak elnyeli a vonatot egy alagut. A turista ezt már megszokta, mikor éjféli napot kivánna a vándorlásához, utóléri az éjjel.

A Hoyo-hegytorokhoz érünk, a hol a folyó áttörte a hegységet, nyílást csinált azon magának. Ut elején sokkal érdekesebbnek látszott volna az, mint igy a sok látnivalótól elfáradt szemeknek, de egy tajtékozó vízesésnek örökös zápora, leköti a figyelmemet. Ritkaság számba megy itt. Egy omlatag rom, középkori vár lábánál, pásztor népséget látok. Vajjon tudnak-e a századokat átélt egykori erősség történetéről? Amott egy szélmalom kereke kering, gondolok a manchai nemes lovagra.

Alagut, alagut után, tiznél több, magas áthidalás kisebb-nagyobb hegynyílás fölött. Sebesen ereszkedünk lefelé, a tenger felé, hegy lábán. A táj alánk sülyed. A ki a bérceket látni szereti, gyönyörködhetik itt eleget az alakulásokban. Ásványkincsekben gazdag hegyek, de kihal a tenyészet, legelésző kecskék silány tápot talál-

nak, de alig megyünk odább, ciprus, pálma s naranes bőségben, cukornád ültetvények: ráismerünk Andaluziának másik tájára. A ki egyszer látta, nem feledi, ráismer mindig erre a viruló földdarabra, melynek hegyei érckincset[1]) rejtenek, ásványvíz forrásokat bugyogtatnak. Végre föltetszik a tenger félkör alaku öble és szemünk elé kerül a gyárkéményes Malaga.

[1]) Réz, ólom, vas, továbbá nikel és grafit.

LVI.

Malaga.

Miért jöttem? — Szőlő és bor. — Nagy termékenység. — Ipar és kereskedelem. — Nagy kikötő. — Halászat. — Gyógyhely lehetne. — Gibralfaro várhegy. — Sétányok. — A vásárcsarnokban. — A renaissance remeke. — Kirándulok a szőlők közé. — Nem mind malagai. — Szőlő Mathuzsálem. — Nőkről híres.

Megvallom, Malagába, hámozott és hámozatlan szőlőjének a helyszinén való élvezése miatt jöttem sajátképpen. Vágytam látni, hol terem a legnagyobb szemü, mézédes és aranyszínü szőlő. Nemcsak nagy a szeme, de nagy a fürtje is, akár azok a nagyszemü, mézet csorgató szőlőgerezdek, melyeket Athén piacán láttam görög orru asszonyoktól árulni. Olyik fürtöt el se fogyaszthat egy ember. Érdemes volna ide jönni szőlő gyógymódra, mikor a görbeélü szőlőnyeső késsel frissen szedik a tőke áldását és harmatgyöngy csillog a szemeken. Bachus, a vidám szüret istene, nem hagyta még el ezt a tájat, mint sokhelyütt a mi magyar hazánkat, a balatonvidéki hegyoldalokat, magát Hegyalját, a hol a világhíres bor termett és fog még teremni. Válogathatunk a kétfülü nagy kosarakban az aranysárga és rubintos szőlőben. Ára olcsó, fele annyi, mint nálunk jó terméskor. A mézszínü szőlő gyümölcsön, rajta van a hamva, akár mint leányarcon az üdeség, a mely ha egyszer letörlődik, nem rakódik soha vissza.

Jó ajánlás folytán izlelem először a Malaga-Jerezt, az aranysárga vino seco-t, a barnássárga lagrimát, még nehány, palackban fejlődőt. Máskor a dulce del color-t és az illatos, sötét vörösbarna színü Pedro-Jimenez-t, a

mely édesitett finom pálinkának illik be. Nálunk Tokaj hirdeti szőlőhegyeinknek dicsőségét. A legutóbb neveztem spanyol szőlőfajból készül a malaga aszu szőlő. Mind jó bor, illat, zamat valahány, egyik-másiknak világhíre van, de hatalmas húzással inni nem lehet. Csakhamar földhöz teritene a kábultság, mámor csapná meg az agyat. Áldomás ivásra nagyon alkalmasak. Mire másra tudnánk pohárt üriteni? mint a hosszu utunk szerencsés végzésére! A cseh kristály poharak eleddig eljutnak, csakhogy nem állanak nyakig sörözö-, az összetartást erősitő asztaltársaság előtt.

Meglep, kopár szirtek mellett, egy kiszögelő meredek szirt lábánál elterülő Malagában, milyen nagy a termékenység, de hagyjuk a kaktuszfügét, cukornádat, dinnyét, továbbá a selymet, a vászonszövés és gyapotfonás mesterségét, a kádárok iparát és a szeszégetést, izleljük meg a japáni naszpolyát, mely most van érésében, de a szőlő, csak szőlő marad, Malagában méginkább az, izletes kedves gyümölcs, a mely azonban itt, friss szedésben nem olyan édes, mint a mazsola élvezése, a lagrima és a dulce, a malagai muskatály borok ivása után gondoljuk. Már csak ezekért, a világhírü borpincék megnézése végett is érdemes Malagába elmenni, megnézni, mielőtt a fillokszera tanyát ver.

Van itt azonban más is. Ipar, kereskedelem, halászat. A gyárkémények folytonosan füstölögnek, a gyárgépek szünet nélkül zakatolnak, dübörögnek, hirdetik, hogy munka nyomán élet fakad. A kereskedés otthon van a nagy kikötőben, mely csak Barcellonának enged. Földbe vert vasducok hajókötélnek. Nézek a kiviteli cikkekre, déli gyümölcsök sokasága, és a hires töppesztett szőlő mellett, bor, olaj, cukor. Selyem és vászon, ércek. Malaga vidéke, régidők óta az ipar otthona. A gyapotot és pamutot szépen és jól dolgozzák föl. Kérdezem, bérharc, üti-e föl a fejét? Akkor csendesség volt. Négyszáz hajó fér el a kikötőben és mintegy 8000, különféle nemzetek hajója fordul meg benne évenként. Jönnek-mennek, Kelet, Nyugot és Dél tipusai egyesülnek. Látok lelógó ajku, ingre vetközött szerecsent. Örményt is látok a hajó

népsége közt. Messzire jár kereskedni Oriens legravaszabb nemzetsége. Biztosan és biztositva vannak a hajóbeli értékek. Hej pedig hajdan a Közép-tenger vizein mennyi ország-világhirü rablás volt! Jó, hogy már csak volt. A kalóz királyok uralkodása letelt.

A kikötő hullámgátjai kitünőek. Belebb a vízen, halászok bárkája raj számra bukdácsol a hullámokon. Szélben, kidagasztott fehér vásznuk meg-meglibben. Sok festőművész méltatta már ecsetére ezt a kicsiséges hajót, melyen életveszély között keresi kenyerét a malagueno halász ember. Szegény addig, mig bőséges halfogással föl nem viszi Isten a dolgát. Van az ugy, hogy később kagylót, tritonokat, najádokat rak díszül kutjára az udvarban. Beül az ágyszerü hajószékbe s ugy utazik.

Cadix után nézve meg Malagát, a királyság legkisebb, hasonnevü, festői hegyvidékekkel biró tartományának a fővárosát, szembeötlő az óváros utcáinak szennye, a forgalmas kikötőnek piszka. A víz szutykot söpör tajtékiban. Ha ez nem volna, alkalmas léggyógyhely válnék a 134.000 lakóst számláló városból, mert szelid és egyenletes itt az éghajlat, száraz a tél, hűvösebb a nyár, mint belebb az országban, ritka a hó és fagy.

Malaga is feniciai eredetü város, Malac neve, hal besózástól van.

Sétálok a parton, élvezem a tenger sós, fűszeres levegőjét és hallgatom a tenger lihegését. Érdekkel nézem, sirály szárnya, mint érintgeti a vizet, hallgatom a metszően éles hangját. Nézem a Gibralfaro várhegyet és rajta a világitó tornyot, mely dacolni tud az idők romboló viharaival. Szép lehet a kilátás onnét fölülről, de melegit a malagai bor, hűvös helyre vágyom.

A kikötőben egy hamburgi rengeteg hajó horgonyoz, egy marseillei pedig most igyekszik a kikötőbe. Füstöl a kéménye, zakatol a gépe, fedélzetközben emberraj, valamennyinek van fogékonysága az értékek iránt. Sok vitorlájával mesebeli nagy madár alacsony röpüléséhez hasonlit egy nagy hajó. Hallgatom a gőzdaruk csörömpölő zaját, a kifeszitett köteleken szélnek fütyülését. Milyen rémes lehet ez a hárfa-muzsika a szélvésztől

háborgós tengeren! Nézem a mély járásu hajó méhéből kikerült rakományt, kereskedelmi cikkeket, hajóra bizott értékeket, melyekkel a hajó ölét megtöltötték, nézem az anyáscsavarokkal ellátott gépeket, gépszörnyetegeket, gépkorongokat. Bámulatos, az örök munkában kifáradt emberiség, az előrelátóbb faj, mennyire hajtja a természet erőit a szolgálatába, könnyiti meg az eszközökkel dolgát, de meg gyárakban a megröviditett üzem is, minél több gépalkalmazást követel.

Sétány elég van a városban, tengerparton húzodik a nagyobb lombos platánfákkal. Házak között terül el a rövidebb Alameda, — melynek végén egy szép Neptun-kut, — a Tetuan hídhoz vezet, átléptem a kis Guadalmedina kettős-hármas ágyu folyócskát, melyet az eső kidagaszt a medréből s olyankor sok törmeléket hord és bőven iszapol.

Reggelre kelve ellátogatok az élénk vásárcsarnokba. Szőlő, egyéb sok szép gyümölcs, közöttük az édes és illatos banána. Az utóbbit a szomszéd Afrikából hozzák. Még nem illant el aetherikus olaja.

Néhány girbe-görbe utcán eltévedve, keresem a házak közé ékelt székesegyházat, pedig magaslatról nézve, 74 méter magas, kupolában végződő harangtornyával, ugyancsak a házak fölé emelkedik. Megnézve a fehér mészkőből épitett öreg templomot, bucsut veszek Malagától. Bizonyára érdemes lett volna azt, pazarlásig menő márvány alkotásait tüzetesebben megnézni. Ajánlom, tegyék ezt azok, a kik Délről vagy Keletről lépik át a spanyol határt. Mikor valaki össze-vissza, keresztül-kasul járt már egy országot, röviden végez utolján s keresi az utat kifelé, nem állitja meg lépteit a váralaku, hét főajtós malagai székesegyház sem, habár a renaissance izlés remeke az.

Kirándulok a szőlők közé, járok aszott szőlőlevelek között. Tetszetős, soksarku nyaralók, szellős helyek, tarkára festett falakkal apró vincellérházak — a melyekben tüzes borokat szűrnek — a tiszta levegőn át hivólag intenek a napnak fekvő hegy lejtőjéről. Közbül egy-egy pálmafa ingatja a sürü fejét, zöld hegyháton.

Kapásból lőnek, ijesztik a kártevő madarakat. Meggyőződöm egyuttal arról, ha a szőlővel beültetett terület még kétszer akkora volna, akkor se kerülne ki Malagából az a sok, piacképessé tett bor, mely a malagai néven jön világkereskedésbe, széjjel hordatik a földgömb keleti és nyugoti részében. A legtöbb malagai bor, melyet a kereskedésekben árulnak, nem abból a bizonyosból való, mely a mustnak nyilt tűzön egyharmadra való befőzés által száz évig is eltartható, s a melynek a hordóján fekete macska ül.

Megnézem az ősrégi szőlőtő-Mathuzsálemet a városban, mely egy alkotmánytéri kávéház nyári helyiségében, ágaival és lombozatával nagy területet föd, árnyékol be.

A sétányon, melyet egy tucatszor járok le-föl, gyönyörködöm a fin de siècle szép nőkben, azoknak kellemes arcában. Creolbőrü egynémelyik. A malaguenákról messze földön mindig híres volt Malaga. Élénk örömmel veszek arról tudomást. Feketénél feketébb, mesésen szép szemek. Finoman ívelt szemöldök. Nemes domborulatu homlok. Mosolyra hajlandó arcok. Patyolat kezek. Karcsu derekak, teli keblek. Szívünk vidul láttukra. Föl van-e otthon seperve a szoba? Más kérdés. Kellem ömlik el a valójukon, elégedettek, igen kedvesek és a tenger edző közelségében fejlettek, mégis hajlékonyak. Kivétel volt egy, szinte átlátszó, vízi liliom. Vértelen halavány, hallgatag az ajka. Lehet, hogy ifjan fog elsenyvedni, mikor a vér kiapadoz ereiből, a betegség leveri lábáról s elhal benne az élet ösztöne, de most még szép. A hervadó virágnak, égszínkék, üde celestin virág volt a keblére tűzve. Nyakán fekete bársony szalag, melyet zárócsat tartott össze. Egy vén „tengeri farkas“ fiatal hajóskapitány képében tartja szemmel mind a két virágot, a kéket és a fehér liliomot.

Malagát, az „örök tavasz városának“ nevezi a nép. Aláirom. Ősz volt, mégis tavaszi rügyeket, gyenge hajtásokat láttam, tavasz virágait, tökéletes fejlettségü,

hamvas arcu szép leányok, friss menyecskék képében. Emlékek nyomán fakadó édes érzések . . .

Éjszak és Dél nagy kölömbség virágban, a földnek gyöngyében, szép asszonyban, leányban, de a mi szép, az marad, mindenütt az marad.

LVII.

A Granadai-rónán.

Az ő nevéről van. — Régi város. — Üldözött szerelmes. — Föltünik a Nevada. — Granada kulcsa. — Hegy, mint időjós. — Vega. — Aranyat hömpölygető folyó. — Istenáldott terület. — Itt irták alá. — Granada szeme. — A szent hit városa. — Sátrak a harctéren. — A spanyolországi zsidók kivándorlása. — Viszontagságaik. — Hermosa a szép zsidónő. — Nem fogadta el az aranyokat. — Apró történetek. — Keresztény lovag, mór vitéz. — Lándzsa a király sátra előtt. — Ave Maria a táblán. — Ülve maradhatott. — Szivem szorul. — A rózsa románca.

Az ut Bobadillától Malagáig már ismeretes, most lássuk az utmentét Bobadillától Granadáig. Megjegyzem, hogy a spanyolok Bobadillának is nevezik az utolsó mór királyt, és hogy ez a város, az ő nevéről van, valószínüleg háladatosságból, hogy annak idején, mikor egymásután dőltek ki hívei melőle, ebből kitakarodott, a nélkül, hogy a maga és a népe sorsát kard élére bizta volna. Azt tartja a régi jó remek szólásmód, hogy a visszavonuló ellenségnek aranyhidat kell épiteni. Aranyhíd helyett: Bobadilla.

Anterquera, Andaluzia éléskamarájának nevezett, három halmon épült, már a rómaiak idejében is réginek nevezett városban, egy templom kupolájának a tetejéről, messze fénylik egy aranyozott ércangyal.

Ez az ujabb időt hirdeti, mig a Herkules templomának egy megmaradt íve, a régit.

A vonat egyet kanyarodik s vörös márványkőnek a tömkelegébe jutunk. Amodább egy égbenyúló mészkő sziklának a tetejéről lezuhant egy üldözött spanyol szerelmes, mórnő kedvesével. A szikla maga is ugy zuhan-

hatott le még magasabbról és elterelte a Guadalhorce, aranyat görgető folyót az irányától.

A távlat mentén szép kilátás hegyekre, völgyekre, híd és völgytorok, azután pusztaságos karsztvidék. Kijutva egy alagut sötétjéből, széles látókörben föltünik a láthatáron a Sierra Nevadának napfényben tündöklő hármas feje, az örökös tél veri őt magát bilincsbe, a mig itt lent, a merre mi most járunk, csak nyúlfarknyi a telecske. A Spanyolországban sokszor emlegetett, a földrajzból nagyon ismeretes hegy völgyeiben, legelőin sok kecskét tenyésztenek, a pásztorok százszámra terelik a nyájakat.

Csatahelyek következnek. Porló csontok fölött járunk. A vezérek neve ismert, nem forog szájon az alvó hősöké, az örök éjszaka sötétségébe küldötteké, nem. Azoké sem, a kik a harc forgatagában eltüntek. Háboru, mindig csak háboru, ha itt nem, hát ott. Egyszer nálunk, másszor másutt. Emlékezzünk csak Nagy Frigyes örökös háboruira, Poroszország nemzeti ipara volt az egykor, mikor a nagyhatalmasságok közé furakodott.

Regényesen fekszik Loja város, Granadának kulcsa egy vörösesszürke mészkőhegynek vörösbarna anyagu tövében. Egy mór várnak a romja, régi idők emlékét hirdeti. Körülötte forrásdús vidék, a város mellett haldús folyócska, termékeny föld, mely „virág a tövis között“ spanyol elnevezéssel bir.

Sok a granátalma-, füge-, mandula-, gesztenye- sőt diófa. Sok áldás a kék égbolt alatt.

Jobbra látszik Parapanda, időmérő, eső-jósló hegy, melyről azt tartja a nép, ha fölteszi a felhő-kalapját, még akkor is esik, ha az Isten nem akarja. Svájcban a Pilátushegy ilyen, Falbot helyettesitő időjós. Mikor a szellő széllé lesz és viharrá erősödik, szabadon nyargalhat itt.

Balról egy nagy liget, a Vega[1]) zöldül, mint egy gyepsziget a köves vidék közepén. Az Elvira-hegy és a Sierra Nevada ölelik. A Darro és a Genil folyják a bájos völgyet keresztül és öntözik. A Darro aranyat hord az iszapjában, talán onnét is a neve, hogy: dat aurum. Ma már szűk keresetet ad az aranymosás, de V. Károlynak

[1]) Vega = pázsit, liget, gyep.

erre jártában, jutott még egy arany koronára való. Több aranyat hoz most a 9000 hektár területü Vega, melyen a vonat részben keresztül megy, részben körben fut meg. Megterem a müvelt rónaságon buza, kender mindenféle gyümölcs, konyha vetemény, cukornád és gyapot. Látunk igen sok granátalmafát, fügét, mogyorót. Viruló községek, majorságok vannak Granada nagy síkján, az előtt. Negyvenezernél több ember lakik a Vegán, szőlőmüveléssel, olajtermeléssel foglalkoznak. Vadat nem lehet a puskavégre kapni. Bőségesen terem a föld, mert a mórok nagyszerüen mesterséges csatornázást csináltak, most is vezetik a vizet, a merre akarják.

Sok majorság, szellős vityilló, nyári lak, buja termékenységü kert van ezen a gonddal müvelt kánaáni földön, melyen a természet gazdag adománya folytán virágzik az eledel-ipar. A föld ontja a termést, megadja az élethez az anyagi eszközöket. Az enyhe tél megnöveszti a talaj vizet. A csíra bőven fakad harmatos esőben. A keritések léceit átfonja-szövi a kúszó növényzet. Itt-ott gyom is üti föl a fejét a szegény gazdasági mükedvelők földjén. Kávával szegélyezett deszkák. Az istenáldott területen 38 község virágzik, ezek között Santa Fé, melyet a két katholikus király épittetett. Nem olyan nagy hely, mint a magyar Alföld vagy a Hortobágyi-puszta metropolisa, de nevezetes városka ez. Ebben irták alá az egyezményt Kolumbussal, és Granada föladását. A város tájékán a Granadai-síkról emelgette szárnyait csapásra. Granadára és az Alhambrára a veszedelem fekete madara.

Következik Illora városka, melyet hajdan a mórok, „Granada szemének“ neveztek. Nagyfontosságu pillanatok illantak el e szem előtt, mentek a mulandóságba. Megannyi történelemi nevezetességü, vérrel megszentelt hely, két évszázadon át csataföld, Granada ostromának előharcairól ismeretes helyek. Mikor nagy volt a fegyvercsörtetés, megengedett módon az öldöklés, királyok és hadvezéreknek sátrai álltak ezen az elsáncolt területen kifeszitve. Meglábolhatatlan veszedelem fenyegette innét a mórokat. A sátrakban a móroknak Granadából való veritékverő kiüzésére gyürköztek. „A granátalmák minden

szemét kiszedem" mondta Ferdinand, a kinek agyában sok ravasz terv támadt, tisztában volt céljaival. „Grano por grano se come la Granada."

Vasakarat, sziklaszilárdság. Úgy is lett. „Allah akbár, mikor volt ilyen sors, mely az enyémhez hasonló", mondotta vesztett reménységei közben a menekülő utolsó mór király. Beleőrülhetett volna sorsába. Ma is „El ultimo suspiro del Moro"-nak nevezik a helyet, — mely előttünk van, látjuk, — a hol elhangzottak a gyötrelmes panasz szavak. Lehetővé vált a lehetetlennek hitt dolog.

Még valamit Santa Fé — szent hit, mert hitték a keresztények, hogy innét beveszik Granadát — regényes városkáról, mely még mindig a láthatáron s a melynek még egy történelmi nevezetessége van.

Mikor a zsidókat nagyon — mondjuk agyon — üldözték Spanyolországban és ők erről tanakodva, tanácskozva, 30.000 aranyat szedtek össze s vitték a Granadát ostromló Ferdinand királynak, hogy azt megkérleljék. Háboruban pénzre nagyobb szükség lévén, a király el is akarta fogadni ezt az igen tekintélyes összeget, de a dolog nem ment olyan simán mint a vaj. Résen állt a hatalmas Torquemada, a ki a királynak közel fért a lelkéhez, jobbik eszének a használatára utalta, elé tett egy feszületet, mondván: „Judás harminc ezüst pénzért árulta el Krisztust, a király harmincezer arany pénzért akarja ezt megtenni, ime elhoztam a feszületet." A föllépésnek hatása volt, magasabb szempontok után ítélt a király, nem akarván magát odakötelezni, az aranyakat visszautasitotta és a zsidók Spanyolországból kiűzettek.

Valamikor sok zsidó volt Spanyolországban. Bevándoroltak attól az időtől kezdve, mikor Titus bevette Jeruzsálemet, fölgyujtotta Salamon templomát, üldözte tűzzel-vassal, pusztitotta Mózes népét.

Más történet-írók szerint, már Salamon király idejében is voltak zsidók Spanyolországban, a hol pénztőzsérek voltak, kezükben tartották a kereskedést és jeles orvosokat neveltek a szenvedő emberiségnek. Királyok éltek tanácsaikkal, mert művelték a tudományt, iskolákban tanitottak, egyetemeknek a kitünőségei voltak, és

az arab hódoltság idejében tekintélyre tettek szert. De a keresztények és mórok közé ékelődve, még sem boldogulhattak, ellenszenvet, gyülölséget találtak mindenütt a zsidók.

Hermosa szép zsidó asszony meghóditotta VIII. Alfonz király szivét, mint egykoron Cleopatra, a Nilus bájos kigyója Antoniusét. Koronán vásárolt szerelmek. Az asszony, Delila óta sok nagyságot rántott bukásba. Hermosa kedvese lett a királynak hét éven át, mialatt a király, lagymatagságával elhanyagolta családját, országának ügyeit, a miért az országnagyok a király kedvesét megölték.

Katholikus Ferdinand és Isabella királyok, összeolvadó lelkek, királyságaikat házasságukkal egyesitették. A király-pár 1492-ben (jan. 2) a mórokat Spanyolországból végleg kiűzvén s fölül állván az eseményeken, az országukban nem tűrték meg a zsidókat, mint olyan vallást követőket, mely a keresztény vallással ellenséges indulattal van. Százhatvanezer zsidó család volt kénytelen elhagyni az országot, Granadában, az Alhambrában (1492. évi március 30-án) aláirt királyi rendelet következtében. Sem nagy összegek fölajánlása, sem a könyörgés, sirás nem használt. Megzavarva a temérdek ember életlehetősége, a zsidóknak el kellett kótyavetyélni vagyonukat s menni. Házat adtak oda egy öszvérért, szamárért, értékes dolgokat cseréltek el kis értékü de szükségesért, mely a kivándorlási uton szolgálatot tett. Nyolcszázezeren keltek utra, hogy az idegenbe menjenek, keressenek uj hazát, menedéket, kocsin, lovon, öszvéren, szamáron. Mentek Olasz- és Franciaországba, elárasztották az éjszakafrikai tengerpartokat, különösen Marokkot, Algirt, Tunist. Marokkoban sokat fölkoncoltak közülök, vélték, hogy a hasukban, elnyelt aranyat találnak. A szomszédos Portugáliában sokan telepedtek le, fejenként nagy összegeket szedtek tőlük azért, hogy ott maradhassanak, de nyolc hó után innét is kiutasitattak. Nem találkozott egy második Mózes, a ki vezette volna népét. Nem voltak jogosság nélkül. Hercegovinában, egyéb balkáni tartományban, Egyiptomban, általában Keleten, főleg tenger

mellett mindenütt találtam spanyol zsidókat, kiknek ősei, a Spanyolországból kiűzöttek közül valók voltak. Valamikor Spanyolországba, az akkori világ végére menekültek a zsidók. Mikor azután Spanyolország a világ közepe lett, távozni kellet innét öregnek, ifjunak. A női nemen lévők között sok szép van, Tangerban láttam a legszebbeket. Az izraelitaság kevésbé szembeötlő a külsejükön, keresztlevéllel könnyen lehet eltakarni.

A fölhozott dolgok messze esnek ugyan tőlünk, de ismerjük meg a földet, melyen járunk, mert annak viszontagságos és mozgalmas multja van. Elevenitsük föl az ide vágó történeteket a mórokról és a keresztény lovagokról egyaránt, valameddig vonatunk a Granadai-rónán szalad. A történelem nagy dolgokról is kurtán szól, arról mindig, hogy a népek életében erő a legfő tényező, de némely apróság, jellemző cselekedet, jól világitja meg a helyzetet.

Spanyol zsidónő.

Abban a szembenállásban, halálmegvetéssel fenekedő nagyszabásu küzdelemben, mely a keresztények és mórok között az utolsó volt, mikor forrongott a tömeg, zajt ütött, a csodaszép lovagkorban, közéletben, nem egy vitéz lovag, vasöklü ember, mocsoktalanul tiszta alak tünt ki bátor cselekedetével a keresztény és mór táborban egyaránt. Tisztesség hárul a rendjükre, mert jellembeli, erkölcsbeli sok jó tulajdonságuk volt. Példájukban ösztökélés és erő. Nevük fénye, a lelkekben terjedt.

Kezdjük a móron.

Tarfé a neve, merész ő maga, fanatikusan háborog benne a szenvedelem. Granadából közelitette meg a santa féi keresztény tábort, kifeszitett sátrakat, és lándzsáját a királyi hajlékig hajitotta, a mely előtt a földben megakadt az. Keresik a mór vitézt, nem találják. Kimenekedett a csávából. Biztos helyre került Granadában vagy az Alhambrában.

Keresztény lovag buzdul föl erre a bátor cselekedetre, Fernando Perez de Pulgár a neve. Nyugtalan a lelke, ő maga vakmerő. Gondolat pattan ki az agyából. Nem fél, hogy a fejét leütik. Ötven bajtársával, sötét éjjel, szerencsésen kikerül minden előőrst s egy kapunál, a hol csatároznak a őrséggel, a sorukból kioson Fernando egymaga s végig futva Granada utcáin és a Darro boltozata alatt, tőrével rászegez egy táblát a főmosénak ajtajára. A táblára ez volt írva: Ave Maria.

Nagy izgalom támad erre a mórok között, kürt riad. A fölirásos táblát Tarfé, lovának a farkára köti és megy a santa féi tábor elé és bajvívásra hívja ki a legbátrabb keresztény vitézt. Szemben találja magával.

Garcilaso, egy fiatal keresztény lovag síkra szállt vele és leteriti agyarázottan a kihivót s a fölirásos táblát az elesett vitéz lándzsájára kötve, bemutatja a királyának. A győző lovag és az utódai, de la Vega előnevet kaptak s hozzá azt a kiváltságot, hogy a granadai székesegyházban a nagymise alatt — ülve maradhattak.

A mi, kortesszolgálatokért tett lovagjaink, nehezen elégednének meg ilyen csekély jutalmazással. Ők csak most követelnek igazán jogot a közügyekben. Kapnak is, adnak is.

A santa féi lovagok letüntek a világ színpadjáról teljesen, az egykor virágzó városka is leszegényedett. Sorssal küszködő emberek lettek a fényes ruházatu, küzdő vitézek utódai. Minden kor megszüli a maga embereit, el is enyészteti azokat. Minden változó a földön, a föld fölülete maga is, ott, a hol előbb bojtorján sem termett, legszebb rózsa virágzik. Viszont, a legszebb kertekből sivár pusztaság lett. Láttuk Miramareban,

Sevillában. Nemzedékről nemzedékre hazánkban is látjuk azt.

Mindinkább előtérbe lép a Sierra[1]) Nevada-nak, Spanyolország legnagyobb hegyláncának tömege, melynek a lejtőin, keresztények sokszor hadakoztak a mórokkal. Egyes ezüst ormait felhők ülik meg. Úgy veszik ki magukat, mint a természetnek gyászfátyolai. Gondolatban a fényes, fehér szegély fölé emelkedve, lelkemet megszállja valami magasabbnak a sejtelme. Szibériát, az örökös tél hazájának nevezi a közhit. Ez is itt a tél örökös hazája kis kiadásban, az örök hótól fehér hegyen, nem a rónán. Itt is vannak néptelen, sivár hómezők. A Sierra Nevada áthághatatlan hóhegynek legmagasabb orma, nyári hőben sem veti le hópalástját. A havasfejü hegynek Mulahacén[2]) nevü 10.941 láb magas felhőfogó ormójával szembe tünik Granada és az annyiszor fölmagasztalt Alhambra.

A titokzatos hatás alatt, szívem szorul, verése megáll pillanatra, azután hevesebben hajtja véremet az eremben, mikor az indulóházban Granada nevét fülem meghallja, mert hisz szívem vágya teljesül, látni fogom, a művészet, a természet bájával mint egyesül.

Gyönyörü utazás esik a Granadai-rónán, közönségesen és röviden mondva, a Vegán. Futkosó patakok, mint ezüst kigyók a vadvirágos, bársony füves réten, melyet a nyár villámos zápora mosott meg. Virág és gyümölcs, rengeteg sok van, virágos mező nem kevesebb. A föld fölszínének a kutatója, sok becses anyagot talál itt.

Az állomásokon finom illatu rózsát kinálnak kis fiuk és kis leányok, föltünik mennyi rózsát árulnak, mert nagyon sok van, annyi, hogy egy szép monda is fűződik a Granadai-sík rózsáihoz. Ilyenféleképpen hallottam.

Kezdetben csak virág volt a földön, melyet Flora istenasszony a legszebb színekkel ruházott föl. Támadtak azután a földszínén a növényevő kérődző állatok, melyek lelegelték gyökérig a legszebb virágokat, virágbokrokat.

[1]) Sierra, fűrészt jelent, a spanyolországi hegyek fűrész alakjáról van az elnevezés.

[2]) Muley Hassan mór királyról nevezve.

Nagy vala azért ijedsége a virágok istenasszonyának, tanácsot és oltalmat kért az istenektől, de ezek nem segithettek a nagy baján, tovább folyt az állatok pusztitása, virágban. Flora istenasszony meg akarta menteni a pusztulástól legalább a legkedvesebb virágját, a rózsát. Zephir barátjához fordul, a ki szívélyesen fogadja az istenasszonyt s ugy segit a baján, hogy szárnyára veszi Flora virágait és őt magát, leteszi olyan területre, hol a pusztitó nagy állatok nem voltak még. Az istenasszony, csemetéit, kedves rózsa virágjának a gyökereit földbe teszi s kis idő multán elárasztja a rózsa virág a Granadai-rónát, és a mikor azon nem volt már hely, fölkapaszkodott velük a hegyekre. Igy terjedt el a rózsa egész Spanyolországban.

Tövissel látta el azután az istenasszony, legkedvesebb virágját a rózsát, hogy védhesse magát és az emberek örömére, az emberek gondjaira bizta s itt hagyta azokat a Granadai-rónán.

A rózsa Spanyolországban megtalálta otthonát, a nép megszerette a rózsát, különösen a fehér színü, édes illatu rózsát, leányok és asszonyok, urhölgyek és cselédkedő leányok, a hajukba tűzve viselik egyetemes szokásból. Igazán rózsás fejecskék! Kiválik a feslő rózsa éjsötét hajukból, mint a Granadai-sík sötét földje, a kőhegyek szürkeségéből.

Azt állitják, hogy a Földközi-tenger partján Toulontól Monacoig terjed Európa virágos kertje. Megengedem kivitel-, virágszállitás dolgában, de a Granadai-róna virágai kedvesebbek nekünk, mert ezek mindig itt maradnak, itt viritanak, itt hervadnak.

Áthat a róna költészetének varázsa. Közben, országnyi területen járva, elgondolom, hogy a Granadai-rónán milyen nagyfontosságu történelmi jelenetek illantak mulandóságba. Ismételve gondolom el.

Borulatos alkonyban veszett el a táj. Megeredt az eső csendesen. A gondolat földjét munkálom.

LVIII.

Granadáról.

„Canta la fama, las glorias de Granada, pues son tales, que se hacen inmortales.“

Granada dicsőségéről zeng a hir, sok olyan hőse van, kinek neve örökké él.

Mondás egy zászlón.

„Quien no ha vió Granada, no ha visto nada.“

A ki nem látta Granadát, semmit se látott.

Mondás Granadáról.

Nagy a multja. — Királyság fővárosa. — Sok ház, sok kapu, sok torony. — Arab épitészet, arab művészet. — Vig a népe. — Hol fekszik? — Neve a granátalmától. — Granátalma mint a dinnye. — Mint a gomba eső után. — A granátalmafáról. — A Sierra Nevada ezüst fehérsége. — Szomoru képet nyujt. — Halál dala, turista imája. — Purdéság. — Cigánybájosság. — Cigánylányok tánca. — Hol van az az idő? — Bevették. — Aisa mondása. — A mórok elköltöztek. — Játékos terek. — Királykisasszonyok nyujtották. — A Könyek-forrásánál.

Ez a város, a hová a mórok Córdoba eleste után menekültek és vált később az egykori granadai mór királyságnak fényes székhelyévé, a legkiválóbb spanyol városok egyike. Nagy a multja, kiváló szerepet játszik a művészet történetében is. Abban az időben, mikor az arab műveltség hóditott. Most 80.000 lakóssal bir a több csucscsal biró Sierra Nevada hegylánc tövében fekvő, lealkonyodott jelentőségü város, fővárosa a hasonnevü spanyolországi tartománynak, de volt fővárosa is az egykori Almeria, Malaga és Granada tartományokból álló granadai mór királyságnak. Alapitották (724) damaskusi arabok és Garnath-nak nevezték. Mór előkelőség lakott később benne, környékén a nyárilakokban, mikor 1030 torony

díszitette 28 kapus körfalát, száz meg száz moséja és fürdője volt, kilenczven könyvtára és ötven iskolája, 70.000 házban 400.000 lakósa volt. Az arab művészet és épitészet, három korszakában, Granadában bontotta ki legszélesebben a szárnyait. A képzelő és föltaláló erejük, izlés, alak és csínban nyilvánult meg és az arabok, műveikkel időszakot alkottak. Az is sok, a mi ezekből ránk maradt, de még sokkal több lehetett az, a mit az idő vas foga és a minden rosszhoz segédő ember, két kézzel pusztitott el a nyugoti arab birodalomban.

Az arabok művészi kivitelü alkotásaiban nincs szolgai utánzása az ó görög izlésnek, sem a gót, sem renaissance kivitelnek, melyek által a keresztény alkotások nagyra nőttek. Ők, maguknak épitettek, a mint vallásuk megszabta, természetük, érzéki világuk kivánta. Nem törtek a magasba, pedig az oszlopokkal, ívekkel megcselekedhették volna, maradtak inkább alacsonyabban, közelebb a földhöz, virágok illatához, madarak dalához, források csevegéséhez, kutvizük csobbanásához.

Ahhoz képest, a mi volt, Granada, most „élő rom", de áprilisban, májusban, paradicsom. Víg a népe, szeretnek járni bucsukra, ilyenkor ketten is ülnek egy lovon, ember, — nem gatyás lovag — asszony, ur, szolga. Mégis, ha szegény is, jobb idő jár most Granada fölött, mint akkor, mikor abban a szerencsétlen időben, melyben pusztitotta a nyomozó kínvallatás erősen. Kegyetlenség iskolája. Föl-fölébred lelkükben a borzalom.

Az érseki széhelylyel, hír nélküli egyetemmel, főtörvényszékkel biró, terjedelmes külvárosokkal, elnyuló kertekkel körülvett, a tenger színe fölött 669 méter magasságban fekvő város az Albacin-hegy két kiszögelése között regényesen terül el.

Neve a granátalmától ered, mely itt csaknem dinnye nagyságra nő. Granada város címe arany granátalma, pajzson, kék mezőben. Datolya annyi, mint Horvátországban a szilva, csakhogy tovább tart, aszalva messze elszállithatják. A szentjánoskenyérrel meg éppen állatokat hizlalnak, olyan bőven terem. Kaktusz füge a napsütéses hegyoldalon szapora, mint a gomba eső után. Látva a

népet, házakat, ugy veszem ki, itt lakik az aurea mediocritas, melyről Horacius énekelt.

Szóljunk nehány szót a világszerte ismeretes granátalmáról. Ha szépen kinőtt a fa, elér nyolc méter magasságot, máskor, máshol eltövisedő cserje. Igazi hazája Afrika, de elterjesztették Indiákig és a Közép-tenger mindkét partvidékén virul a granátalmafa. Virága égő piros. Piros gyümölcspépje, meg a kellemetes savanyusággal biró magja ehető, hüssitő. Gerezdekben sok a magja. A görög hitregetan Junót granátalmával ábrázolja, mert a granátalmát a termékenység jelképének tartották, uj házaspárok előtt földhöz csapták. A spanyol nők a granátalmát szeretik, a jelentőségét nem.

A mirtus-erdőben fakadó Darro hegyipatak fut a városon keresztül, előbb déli irányban sebesen folyva, azután a város közepe táján a Plaza Nuevatól a téli sétahelyig (Alameda de Invicono) be van boltozva, látatlanban tünik el, végre fölszínre kerülve, Keletre elcsavarodva siet a Genil folyócskával egyesülni. Folyásában az Alhambrát választja el Granadától. A városnak ez a két folyóvize nyáridőn vízbőségesebb mint télen, mert a Sierra Nevadanak a hava, olvadáskor bőven táplálja.

Szomoru képet nyujt ma Granada. Piszok az utcákon, szegénység a házakban, pedig Granadában vasárnap is dolgoznak az emberek. Kerékpáros munkást többet láttam. Az utca egyhangu képébe, némi szint vegyitett az elhaladó katonaság. Némi szint csak, mert a hadfiak fakó barna nyáriban voltak öltözve.

A szük utcákban házak, a romlottságnak szemétdombjai. Zaj csap ki, az éjjeli mulató helyek költséges levegőjében vigadnak. Inkább az idegenek, mint az itt lakók vannak a lefelé sietö tündérek utján a pezsgő gőzében.

Eltekintve Granada büszkeségétől: az Alhambrától, mégis érdemes ide eljönni, az ég mélységes kékjébe bevágódó Sierra Nevada ezüst fehérségében gyönyörködni. A nap, tüzes súgárkévéket szór reája. A kelő és a nyugvó napnak a sugara pedig bíborral vonja be az örök havat. Télen a halál dala száll le az oromról, máskor a turista imája száll föl a természet fehér leples

oltárára. A sok hó, lehűti kissé a nyári hőt, Most is érdemes megnézni Granadát, mert a mór jellegben fölülmulja Córdobát és Toledot.

Mikor a Darro hídján, szép kilátást élvezni, a barnuló sz. Miguel magaslatára gyalog-uton megyek föl, a „királyuk“ fönhatósága alatt élő cigányoknak a város kivüli telepén is megfordulok.

Cigányleány.

A szappany mosdóeszköznek a kevés fogyasztásáról, műveltségük mértékét biztosan határozhatjuk meg. Szedett-vedett ruhában elém kerül partos uton egy pőre gyerekhad, jó- és rossz képü gyerekek. Hancuroznak a maszatosak. Veszekedett zűrzavar. A füstös arcokról leolvasom a nagy nyomoruságot, mely dúl közöttük. A vörös virággal burjánzó opuntia ficus indica[1]) nevü tüskés kaktuszfügével, bizony szük a táplálkozás. A szapora árváknak nem lehet attól magától a rókatáncot járni szaporán.

A tüskebokrok alján lévő kőodúk, a hegy oldalába vágott lyukak, mint falba rakott fészkek előtt megállok. Kirikít, a mi bévül van. Pergő beszéd, vásári lárma, tagolatlan zsivaj, purdéság. Csiripelnek, mint a verebek, futnak, mint a fürjek. Erőfeszitéssel, tüdejük minden erejével kiáltanak a messzeségbe. Mulatságuk. Hej, de milyen pillangóvá fognak kigubókodni a szellősen öltözött kis lányok! Bizonyára nem fognak ékeskedni az ibolya magasztalt erényével. Egy

[1]) Százötven faja van a kaktusznak. A spanyolok a kaktusz hegyes levelét, az ördög fogpiszkálójának nevezik.

nagyobbacskának az ajka közül, fehér fogsornak kivigyorgása. Mintha soha se lett volna cigarillo a szájában. Pénzért kinálta szerelmét. Paupertas maxima meretrix.

Nyitta-tette az ajtót egy cigány-bájosság, végre is kün rekedt. Gyapjas feje, hónalja szőrzete feketélt. Kiszabták a ruhából.

Itt laknak a fakó erkölcsü cigányok. A hivatásos táncosnöknek ez az ősi hazája. Csak asszonyokat és leányokat látok, akár mint a korsós egyiptomi leányok. Nem tudom én merre vannak a férfi emberek? merre jár lim-lommal a cigány-karaván? hogy harcoljon az állati élet fentartásáért. Avagy talán rajtuk ütött a rendőrség s hüvösön ülnek, homlokukon a bün bélyegével?

A bodrosfejü, örökké vig, félmeztelen cigánylányok, ütött-kopott gitár és kézi dob csörgésének kisérete mellett, mint a csicsergő fecskék kisurranva, táncba fognak, ha idegent pillantanak meg. Nevető a szavuk, pompás a fogsoruk, zihál a fiatal keblük, ők maguk, tele tüzzel, életlendülettel. Búfelejtő, életkedvet adó nótát hangoztatnak.

Hanganyag dolgában jól állván, pénzért megnyitják a torkukat s táncolnak, egyre nagyobb szenvedelemmel járják, mutogatják bájukat, kecsüket a fölserdültek. Csipkelődzés. Idegenszerü látvány valóban. Rájuk nézve, találgatom, melyik marad szegény? melyiknek az utja, lesz bankóval ki rakva? Művész-vér, vándorló ösztön.

Szenvedélyüknek vad föllobbanásában, viharrá korbácsolásában piszkosan is nagyon szépek. Ifju könnyelmüségükben vonzók. Tánccal tele életük. Éjfekete, súlyos, tömött hajfürteik vadul lógnak a sötéten ragyogó homlokukra. Ecsetre való boglyasság. Szerelem által megszéditett fürtös fejecskék.

Spanyolország, Granada, a maga régi hatalmának romja. Hol van az az idő? mikor az Alhambra városának fénykora volt, mikor uralkodott benne a Ziritek, Almoravidák, Almohádok, Nasridok királyi család-törzse. Itt is uralkodtak Mohamedek I—XII. Tehát több mint Keleten, de kicsiben. Volt trónvillongás, testvérháboru, rabnőnek királyi székbe való fölmagasztalása, szóval

Spanyol cigányok tánca.

ármány és szerelem. Ó, mivé törpültek! Egyes hatalmas törzsek, családok garázdálkodtak a köznek rovására, a királyi hatalom fényében sütkéreztek, árulás és pártviszályival, a királyi korona fényét homályba vesztették, csonkitották a jogar hatalmát és kihatását. Virágzott eközben a tudomány, ipar, kereskedelem lendült, terjedt a jólét, a mór művészet pedig maig itt hagyta nyomait, élő bizonysággá kihaltának. A mikor ismét előtérbe lépett a pártok tusája, dühöngött közöttük a háboru, rémes vérontás, mindinkább ingott és csúszott a talaj a tétovázó puhaságban élő utolsó mór királyok lába alatt és 1492-ben január 2. napján, tehát a naptári határoszlop mellett közvetlen, a lobogó lelkesülés perceiben Granada a Katholikus királyok hatalmába került. Milliók szívdobbanása üdvözölte őket. Fizetetlen nem maradt a tartozás. Boabdil, utolsó mór királyon a gyengeség lett urrá, elmenekült a havas hegyek felé, közé, a merre csak a pásztorember tudja a járást. Egy magaslatot, melyen elhal az utolsó havasi virág, ma is „a mórok utolsó sóhajának" neveznek. Ezek a sóhajtások a lélek mélyéről szakadtak föl. A monda szerint, mikor Boabdil Granada felé visszapillantván, könyek között bucsuzott el Alhambrától, a hősi édes anyja Aisa, azt vágta a szemébe: „Ne siránkozzál mint egy gyermek, mikor nem tudtál hadakozni mint egy férfi." Elgondolhatjuk, mit érzett a szerencsétlen mór király, mikor eszébe vette anyja mondását.

A mórok elköltöztek Ábrahám kebelébe. Mentek az őseik földjére, elszéledtek, egy részük itt maradt, keresztény lett. Az itt maradtak, részben Granada cigány népségébe olvadtak, sok románcnak adva anyagot. A jellegzetes barna szépségek, a kik már egy szivarka nyujtására barátságossá válnak, kitünően lejtik a mór táncokat. Az ivadékok izein át megnyilatkozik bennük a mór vér. Közöttük és elődeik között sok a rokon vonás.

Mikor a látott képek a multba varázsolnak, eleven, mozgékony, pihenést nem ismerő rikkancsok vissza rántanak a jelenbe. A fülemet félre rántom, mert nagyon

vitézül rikkant bele, egy. A koldulásnak és dologtalanságnak jó ellenszere az ujságárulás.

Kiindulási pont, melyről körutunkat a városba megkezdhetjük, van Granadában akármennyi. Több, történelmi nevezetességü tér van, melynek némelye nevezetes, ünnepélyességekről, játékokról. Ezeken a tereken bájos király kisasszonyok borostyánkőből faragott fűzéreket nyujtottak a győztes leventéknek. Rövidre szabjuk sétánkat, mert az Alhambra különösképpen vonz, oda törekszünk, időnket inkább ott töltjük el, hol a legnyugotibb muzulmán államoknak utolsó maradványa és a multnak sok szép emléke van. Tömegben van. Erasmus mondotta, hogy Italiában a kövek is ékesebben szólnak, mint bárhol máshol. No, Granadában is nagyon szépen beszélnek azok, csak ha megértjük. Az enyészetnek is van gazdagsága. Van, van. Granadában nagyon nagy van.

A fáradalmat kinyugodni mentem a mór romok közé, a „Könyek-forrásához.“ A mórok nevezték el ilyen költőien a gyér vizü, márgás anyagból eredő patakcsát. A spanyolok, nem tudom én miért, miért nem, „Mogyoroforrás“-nak hivják folyóbeszédben. Fuente del Avellanonak. Jó távol van ez a helyecske, nem is vezet árnyas ut a hegynek fölfelé, de jó nyugvó pont. Én a Silla del Moro kilátó ponthoz menve, ejtettem utba. Silla, tudvalevőleg széket, karszéket, sőt püspöki széket és királyi trónt jelent spanyol nyelven. Én nem találtam kényelmet, de jó pihenőt, kilátást az Alhambrára és Granadára, de a fáradságos fölmenet miatt, még se ajánlom azt másoknak, fáradt lábu utasoknak.

LIX.

A granadai székesegyházban.

A győzelem emlékére. — A toronyban. — Bemegyek a templomba. — Tiszta gót izlés. — Tele szoborral. — Neve, ő maga. — Ólom koporsóban. — A Mohamedanismus legyőzői. — Márvány remekművek. — Gazdag rácsművezet. — Szép Fülöp. Őrült Janka. — Királynő hímezte. — A hol a fömosé állott.

alagában a székesegyházat hagytam utoljára, Granadában veszem elsőnek. A spanyol székesegyházak nevezetesek, többnyire abból a korból valók, mikor az emberek lelkét a hit jobban töltötte el, mint manap, sőt győzelmek emlékére, nem emlékoszlopokat, hanem templomokat emeltek.

A város kellős közepén, házakkal beépitett téren áll, roppant tornyával, mély csengésü harangjával hatással van a székesegyház. Egy csonka-bonka bicegőnek limosnát adok, ostromol. A koldusok egészen ránk kapnak Spanyolországban. Gavallér- és koldus ország. Előbb fölhágok az éjszaki toronyba, gyönyörködöm Granada nagyszerü látképében, a mint a völgybe belefekszik. Gyönyörködöm az Alhambra tornyaiban, a magaslaton igen szép fekvésében, nézek a Palacio de Generalife sötétzöld lombu kertjére.

Megvárom, mig a kiözönlő emberek, egymást előzve szerte mennek, azután bemegyek a templomba. A belépőnél cocus rost. A kereszthajó által ketté metszett öt hajónak megtekintésekor a tervrajzot kell kézbe venni, hogy eligazodhassak az enyhe homályban. Kurtarokolyás hegyi hajadonok jámbor buzgalommal imádkoztak egy oltárnál délesti ájtatosság alkalmával. Aranysávos vecsernye köpenyben a pap.

Enrique de Egas remeke gót izlésben, épiteni kezdték 1523-ban. Az eredeti tervtől eltérőleg több mester vezette az épitkezést, husz hiján kétszáz év alatt, déli tornya kiépitésre vár. Husz a bejárása, ugyanannyi benne a korinthi izlésü oszlopcsoportozat. Díszitése dús, vékonyra hengerelhető aranyozás, pompás a fehér szín, fehér márvány padlata még világosabbá teszi a templomot, de a 16 oldalkápolnának nagyobb része homályban van.

A tiszta gót izlésü főoltárt, korinthi oszlopok által emelt boltozat födi. Az oszlopokon a tizenkét apostol aranyozott bronz szobra áll. Remekművü mesterektől való oltárképek között Alonso Cano-nak a boldogságos szűz életéből való jelenetek, a fogamzásától, mennybemeneteléig.

Az oltárékességről, Madonna képéről, tekintetemet magára vonja a templom padban, egy másik ékesség: földön járó angyal, fiatallány képében. Arcán meg van még a hamv, az a bizonyos zománc, mely egyedül az ifjuságé.

A földön él, a hol virág és salak, gyöngy és kavics, erény és bűn egymás mellett van, de ő, imádkozó gondolataival, az égre irányozott tekintetével a földről mennybe száll.

Liliom arcához a fekete gyászruha, emberi szemben, ellentét, és az izlésről emberi nyelven szólva: igen jól áll.

Bensőséges áhitat ömlik el a szelid arcán, szende nyájasság, mely, ha mosolyban pontosul a szája körül, ő maga olyan szép jelenséggé válik, melyet költő meg nem énekelhet, iró, ékes szavakkal sem magasztalhat ki, csak a csodálatos színeivel, ecsetjével a mennyben dolgozó Murillo, csak az képes ilyen kedves leányképet vászonra lehelni, hogy az első tekintetre azt hisszük, hogy nem is erről a világról való, és ha mégis itt, közöttünk van, azért van, hogy boldogitson.

A lélekbúvár, döbbenéssel áll meg az ilyen kép előtt s nehezen olvashat a belsőben a külsőből.

De mégis. A jóságosan csillogó szempárból, az imádságos ajkakról, az értelmet eláruló, nemesen domborodó

homlokról, ha nagyon értelmes a vizsgáló, leolvashatja, igen, hogy az okosság és a jámborság, jól férhet meg egymással.

Hogy a sors, nagyot vághatott az érzékeny szívéhez, hosszu, földig érő gyászfátyola jelezi. A föld mélyéből jön az ő szomorusága. Bizonyára életadóját vesztette.

Nyilt tekintete, szónál hangosabban beszél, hogy föl tud emelkedni a rendes földi dolgokon s az égben keresi, a mi nincs a földön, ott találja megnyugvását.

Kérdezem az egyházfitól: vajjon ki ő?

Olyan keresztnevet mondott, melynek ez a szószerinti értelme: kegyes, szelid, szende, jóságos és nyájas.

Annak nézem én is.

Isten ajándéka lesz ő annak, a kit majdan boldogit... Örülhet, a ki látja, boldog, a ki szólhat vele.

A székesegyház ablak-üvegfestészete Krisztus szenvedéséből ábrázolnak jeleneteket. Két oszlopon Ádám és Évának tölgyből faragott fejei. A két-orgonás kórus ahhoz képest, melyet Toledoban s egyebütt láttunk, kevésbé szép, de a ki eféle remekeket nem látott, annak jól tetszhetik. A kanonokok, székeikben imát mormolnak, „most és halálunk óráján.“ Fénylő kopasz fejek, száj körül kesernyés vonások.

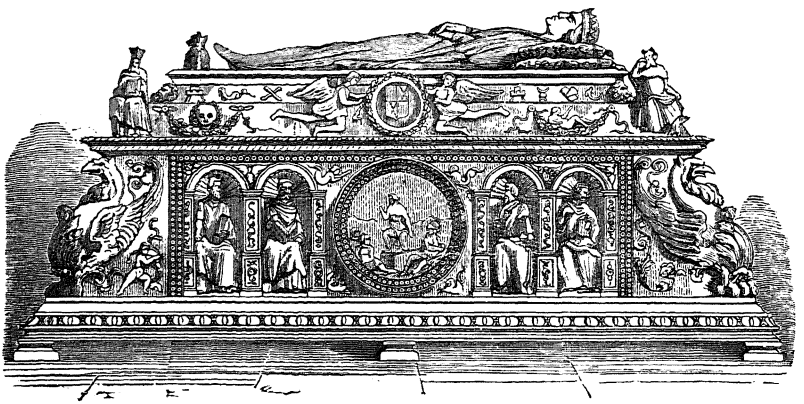
Tele szoborral az egész templom és a vele kapcsolatos királyi sírbolt, Capilla real. Ha itt is annyit vitatkoztak volna fölöttük, hozzászóltak volna műértő nagyképüséggel annyian, mint az én szülővárosomban a Schweidel József szobra mintájához, akkor a granadai székesegyház belső díszitése most se volna még befejezve, maig elhuzódnék a huzavona.

A királyi pompázatos sírboltok, karrarai márványba vésett remekek, szobrok és domborművek, a hószinü angyal szárnyak leírásánál megáll az utirajzíró tolla, nem serceg. Olyan alkotások ezek, melyekből legmagasabb rendü föltételeket következtethetünk a művészekben. I. Isabellának térdelő alakja különösen szép. Eszes, jámbor arc. Művész domboritotta ki.

Sírboltban, a vaspántokkal körülzárt ólom koporsóban hunyt el a Katholikus királypár földi fényes dicső-

sége. Síriratuk rövid, de sokat mondó: Itt nyugszik Don Fernando Aragonia királya és Doña Isabel Kasztilia királya, a kik Katholikusoknak neveztetnek és a mohamedanismusnak a legyőzői voltak.

A királyi sírboltok kápolnájának főoltára mellett Katholikus Ferdinand és Isabella térdelő alakja márványban. Nyughelyük fölött kőbe vésve, fejvánkuson fekvő, mereven fekvő egész alakjuk. Ordoñez Bartolomé mesterművei. Gazdag kivitelü magas rácsművezet, kovács remeke szegi be a fölötte díszes kőravatalt. A királyon

Ferdinand és Isabella síremléke.

palást, kezében kard, a királynő kezében jogar. Koruknak vezető alakjai voltak. A ritkaszép márvány műemlékek alatt domborműben fából, történeti jelenetek. Az egyik ábrázolja, a mint az utolsó mór király, Boabdil, átadja Granada kapujának kulcsát Tendilla grófnak. A másik, a mint keresztény szerzetesek keresztelik meg a mórokat. A faragott képek jól ábrázolják azt a rettenetes tusát, melyet a két vallás vívott meg, a kétségbeejtő lelki harcot, mely dúlt a keresztény és pogány vallás híveinek lelkében. Elgondolkodtam efölött hosszabban. Megzavar egy faláb, kopog a kövezeten.

Elbocsátom a templomszolgát, a ki szemforgató kegyességgel mutogatott s érdekesen beszélt nekem tovább arról a tiszta lélekről, a kit kevéssel ez előtt

imádkozni láttunk. Mondta, hogy az ékes lányka, az Ur oltárát szokta ékesiteni urnapján, Jézus-szíve vasárnapján pedig, kőkereszten, Krisztus fejre helyez koszorut, mégmáskor, zöld vetésnek lengésekor, erdő szélén, tölgyfatörzsön, szűz Mária képének a keretét boritja kékcsillagos buzavirággal, virágoknak a szép testvérkéje, az a vallásos érzésü kis hableány. A kiről annyi sok jót hallok, áldja meg Isten a jóságosat mind a két kezével.

Gondolataimban az élet és az enyészet váltakozik, éppen ugy, miként az életben van.

Ausztriai Szép Fülöp[1]) koporsója ugyanaz, melyet Őrült Janka, Ferdinand és Isabella leánya, az őrült szerelemre gyulladt királyné és hű nő, bárhova utazott, magával hordozott, a mig betelt végzete, az utolsó súgár kiment szeméből. A lelkében megzavarodott királyné fehér márványba faragott arca teljesen nyugodt vonásokat tüntet elő. Mintha soha se kúszálta volna agyát a láz őrületes keze. Mintha nem keseritette volna élete fogytáig Fülöp emléke. Trónon a fájdalom élesebben vág, mint a szenvedéshez szokott ember szívében.

A sekrestyében misemondó ruhák, melyeket Isabella királynő maga készitett, és az a zászló, mely hasonlóképp az ő kezének a műve, melyet kitűztek Granada elfoglalásakor. A képesen szép misekönyv is az övé volt, évenkint az oltárra helyezik Granada visszavételének napján.

A Sagrario azon a helyen van, a hol egykor, a córdobai mezquitához hasonlitó, tizenegy hajóval ékeskedő főmosé állott. Bal felől bemenet, a Perez de Pulgárkápolnában mutatják a helyet, hol a merészen bátor spanyol, Granada ostroma alkalmakor, a Duro patak boltozata alatt a városba hatolt és a főmosé ajtajára szegezte a Mária üdvözletét hirdető táblát, melyről fentebb szóltam. Esemény számba ment ennek megtörténte, az égő gyertyának a főmosé falára tűzése.

[1]) Szép Fülöp, Miksa német császárnak volt a fia. Vele kezdődött a Habsburgoknak spanyolországi uralma.

Granada többi templomai, melyeket a lakóházak elrejtenek, épitkezés és dísz tekintetében nem mutatnak különöset. Régies nyomok. A kereszténység Istenének nincsenek itt olyan fényes hajlékai, mint Allahnak voltanak. Idegen nyomok.

LX.

Granada a jelenben és multban.

Audiencia-palota. — Történelmi emlékeket látok. — Rövid az élet. — Egy leány gyászos története. — Emberek vaksága. — Egy szent a kalitkában. — Szt. Jeromos-lovaskaszárnya. — A Gran Capitán nyughelye. — Térdelő alakok. — A francia császárné születési háza. — Nem sejtette. — Mindent vesztett. — Gyászoló anya és özvegy. — Sorsa, mint Granadáé. — Elfeledték. — Hol van az egykori fény? — Granada fölött az égi paradicsom. — A granadai népviselet. — A kecskepásztorokról. — Egészséges nép. — Mathuzsálemek. — Utolsó sóhaj. — Emlékezés Mohácsra. — Nem szabad beszélni. — Ismerőseim a növényországban. — Nehéz gyümölcsök. — Nappali és éjjeli pillék. — Örüljünk az életnek. — Mi lett a könyvtárral? — Románc. — Műremek mint Szén-kapu. — Színes köveket szedegetnek. — Apró történetek. — A befalazott erkély regéje. — Csak egy Granada van.

Plaza Nuevá-n lakom; tömör házsorok. Többször nézem meg az Audiencia-palotát. A XVI. század második feléből való remekművü épitkezést, annak különösen és érdekesen szép homlokzatát. Más, sok szép, erősen épült ház, mutatja az akkori spanyol épitkezésnek minden idegen befolyástól ment formáját és díszitő iparát.

A városban bármerre járok, történelmi emlékeket látok, kimerithetlen búvárlattárgyat találok a színes oszlopokban. Lépésről-lépésre megtalálom az arabok művelődési korszakának egy-egy maradványát. A történelem fáklyája megvilágitja a multat.

Granada, képzelhetlen változáson ment keresztül. A mult, a jelennel, összekavarodik a lelkemben. Sok ház, egy-egy műemlék. Apróra elmondják a történetet. Eredeti és helyreállitott, kijavitott arab ékitmények fölírások, mór tornyok, mór templom-kutak, fürdőházak, ívcsarnokok. Nem győzöm idővel, azokat mind megnézni

s a melyeket láttam, nem birom ebbe a kis keretbe szoritva leírni. Az az igazmondás, hogy rövid az ember élete, az utazó emberre és az utleíróra különösen áll.

A Paseo del Triunfo árnyas fái alatt sétálok s csakhamar szembe ötlik egy szép faragásu márvány oszlop. Mária név van hozzá füzve. Megtudom a fiatal Doña Mariana Pineda egyszerü, mégis megható történetét. Ezen a helyen vérzett el ez a leány 1831. évi május egy szép napján. Kérdezed miért? Mert lelke lendületben, azoknak, a kik a szabadelvüséget tűzték zászlójukra, egy zászlót himzett. Ezért vérét kellett adni értek. Hova nem ragadja el az embereket a harc dühe? Vakságba. VII. Ferdinand király kegyetlensége füződik ehhez a hazafias cselekményü történethez.

Még valamiről, mi az emberek vakságát bizonyitja. A portugáliai származásu, de Granadában élő és jót cselekvő lelket, San Jouan de Dios-t, a ki az Irgalmas-testvérek betegápoló hasznos szerzet rendét alapitotta, előbb kalitkába zárták, mert bolondnak tartották. Kik? Azok az emberek, a kik a túlbuzgóságot nem ismerték. Ezt a kalitkát maig mutatják Granadában, a neveztem szerzetnek a szentnek nevéről elnevezett kórházában. Én is láttam. Megjegyzem, hogy ehhez a helyhez, nagyon közel esik az egyetem, melyben a tudományt tanitják. Azóta nagyot haladt a tudomány, a hályogot is le tudják már venni a szemről és igy kevesebb a vakság. Hála Istennek, hogy ugy van. Mi látunk, menjünk tovább.

Spanyolországban, a hol a szenteket különösen tisztelik, a lovas kaszárnyát is valamely szentnek a nevéről nevezték el. Ugy értsük ezt, hogy a San Jerónimo zárdából, az ismert, és leírásomban többször emlitett francia berontás, kaszárnyát csinált, mely szt. Jeromos nevét maig tartja. Mintegy husz kolostorból lett itt akkor katonai laktanya.

Mondjuk tovább, hogy szt. Jeromos katonai laktanyának templomában van eltemetve — mint Napoleon, a párisi Invalid-palotában — kegyvesztetten, a Granadában elhunyt Gran Capitán Gonzalo Fernandez de Córdoba, duque de Sesto, mondjuk röviden, Spanyolország egyik

legnagyobb tábornoka. Hódoljunk a szellemének. Elsőrangu volt a sikerekben. Nagy embereknek, kiváló hősöknek a híre, neve, tova száll, messzebb mint van Granadához Córdoba. Viszont, a hősöknek nincs olyan csendes, porladozó nyugalma, mint a közönséges embereknek. A kegyelet is lehet bántó. Lám! ennek a hősnek a nyugalmát is megháboritották a harci dühben elvakult, elvadult franciák. Elvették a kardját, kiforditották a sírját. Sok rovás iródott 1808-ban az udvarias francia nemzetre.

Láttam a nagy kapitánynak — kinek emlékezetét hálásan tisztelik — és négy vitéz társának a térdelő alakját az imént emlitettem templomnak a főoltára mellett. Ismét arról győződöm meg, hogy a spanyol művészet szereti az embereket térden állva alakitani. Láttam ezt az Escorial zárda-templomban levő csoportosan térdelő király és királyné alakokon kivül több helyen.

A Gracia-utcában megnézem a házat, melyben tisztes egyszerüség ölén született s tehetetlen csecsemő korában élt, a francia császári trónra került, hajdan híres gracia, a világszerte ünnepelt Eugénia, III. Napoleon császár neje. A császár maga, államcsinynyel szakadt a francia nép nyakába. A házon egyszerü táblafölírás jelzi Eugenia de Guzmán y Portocarrero születését 1826-ban. A császárné nevét Keleten is többször emlegetik, elneveztek róla sétányt s. a. t. Ő is jelen volt a Suezicsatorna ünnepélyes megnyitásánál 1869-ben. Azóta világot bolyg az gyászoló özvegy és anya, a ki elvesztett mindent, császári férjet, trónörökös gyermeket, a trónnak fényével mindent el.

A mig ő világot bolygva búsul, a franciák vidáman csörgetik zsebükben azokat az aranypénzeket, melyeken a császári férj képe.

A mikor ez a világhíres szépségü leánygyermek Granadában játszott, nem sejtette, milyen szerepet fog játszani ha fölserdül, milyen fény fogja övezni, ha majd bimbóvá lesz, kinyilt rózsává. A mikor császári bíbort öltött magára s benne volt a ragyogásban, nem gondolta, milyen keserü kálvária vár még reá, milyen dermesztő jeges-

séggel fogják később fogadni, milyen sötét éjszaka lesz majd körülötte, rajta folytonosan gyászruha.

Hamar elfeledik utóbb az emberek, a kit előbb sűrűn emlegettek. Egyszerre csak azt halljuk, hogy nem csak elfeledték, de elföldelték a trónjavesztett fejedelemasszonyt. Bölcsője nem ringott trón árnyékában, vajjon hol lesz örök nyughelye? Már csak volt, fogják mondani, mikor ráborul a halál árnyéka, nincs többé. Sorsa hasonló a lehanyatlott szülővárosa sorsához. Hol van az egykori fény? hol az egykori zaj? Csendességbe fult belé.

Ha nem volna Alhambra, mi volna ma Granada? turisták léptétől nem lenne hangos az utcája. Ámbár a mórok szerint, Granada fölött van az égi paradicsom. Az onnét leesett csepp, Granadának a paradicsomi tája. Több angol, meg is kedvelte Granadát, ide jött lakni, a hol én sok jónak, szépnek hült helyét találtam.

Granada lakóinak festői népviseletéből alig maradt valami. Letették azt a Véga parasztjai is, a kik ünnepnapon abba jöttek be a városba. A cigányleányokon, azokon még lehet látni, főleg mikor kiöltözködve táncolnak.

Vega paraszt asszonyainak selyem és bársony fűzőjén arany ragyogott, rancba szedett sötétszínü, kurta szoknyájukat, tarka szalagokkal ékesitették. Ékszer a fülben, nyakon most is akármennyi, hajukban, fejbúbon az elmaradhatatlan virág. Hajfonadékuk a nyakszirten összevonva, fekete selyem kendőjüket arany tü tartja.

A jó növésü férfiak, feszesen álló, apró arany gombos fekete bársony ujjast viseltek, mely kézelön hasitott volt, hogy a tiszta fehér ing minél jobban kilátszék. A zeke alatt nyitott mellény, szélén két-két sor ezüst gomb, melyek láncocskákon függtek. Térdig érő nadrág, zöld vagy kék bársonyból, posztóból. Kétoldalt ezüst gomb a rövid nadrágon, melyet térdnél, rojtos selyem zsinor erősitett meg. Derékon selyem öv, vörös, rózsaszín vagy sárga színben. Hasonló színü volt a lazán kötött selyem nyakkendőjük, melynek a széleit arany gyürü fogta össze. Fejükön selyem zsebkendő, melynek csücsei a nyakszirtre estek le, kendő fölött hegyes tetejü, virágos,

pántlikás nemez kalap. Lábukon himzett cipő, sárga bőrből bokavédő. Virágzott a ruházati ipar. A bajuszpedrő nem fogyott. Hőscincérre nem emlékeztet senki.

Ma már inkább a festményeken látni ezt a tarka de jól álló népviseletet, ritkán az utcán, gyakrabban azokon a táncoló párokon, a kik anyagi érdekekért mulattatják a szállodáknak idegenből ide szakadt közönségét. Inkább a nőkön, mint a férfiakon látjuk a granadai sajátosság tarka mezt. Ugy vannak vele, mint mi a magyar nemzeti viselettel. Letették, csak ünnepélyes alkalomkor veszik föl.

A Sierra Nevada izmos és erőteljes kecskepásztorainak a viselete hasonlóképp ujjas és térdnadrágból áll, csakhogy vörös bőrből van az, vérvörös színü az övük, melyről bicska lóg zsinegen. Az öv fölé annak idején töltéstartó jön, mert gyakran kell megvédeni a kecskenyájat farkasoktól. Széles peremü hegyes kalap, kecskebőr bokavédő és lábbeli, — olykor szűrposztóból bocskorféle — egészíti ki a viseletet, mely rabló kinézést ad az egészséges, nyers modoru de kedélyes fickóknak. Éjjeli őrtüzük a hegységből, ősi kis világuk több helyéről fénylik elő. Egyik-másik apró-cseprő legényke a városba bevetődik olykor, hoz az örökhó szomszédságából virágot. Ezt megvesszük, őt megnézzük.

Granadának és vidékének népe nagyon egészséges. Jó víz, jó levegő, egyenletes éghajlat. Nem megy ritkaság számba a száz esztendős ember,[1]) sőt akadnak százötvenesek is. Ezek kétszeresen hetvenkedők.

Járás-kelés, szemlélődés közben, a Genil medréből elhóditott területen, a Salon-sétányon és a vele kapcsolatos Romba-sétányon át, délövi Flora közé került négysoros százados szilfák árnyában, márvány szökőkutak és kőpadok mellett eljutok a Zöld-hídhoz és a Genil patakon túl a Huetor faluba vivő utra állok. Ott szállt föl az

[1]) Egy angol statisztikus egy millió ember életkoráról ezt a statisztikát állitotta össze: Egy millió gyermek közül az első életévben meghal 150.000, a másodikban 53.000, a harmadikban 28.000. Egy millió, 14—15 éves gyermekből meghal 500.000. Egy millió emberből, hatvan éves korában van 370.000, nyolcvan éves korában 37.000. Egy millió emberből csak 225 éri el a 95. esztendőt és csak egyetlenegy ember lesz 108 esztendős.

égbe a kiűzött mórok utolsó sóhajtása, miként a spanyolok örömérzéssel emlegetik: Ultimo suspiro del Moro. Ott volt bizony! mint a magyarnak Mohácsnál, csakhogy a mórok mentek, mi maradtunk és folyvást sóhajtozunk azóta, de csak nem hallgatja meg a magyarok Istene, lassan jönnek a nemzeti vivmányok. A emberi bölcseség csal, az isteni gondviselés oltalmaz. Búfelejtőül igyunk egyet a Darro kristálytiszta, lehűtő vizéből s hagyjuk a szomoru képeket, emlékeket, és a sétányokon gyönyörködjünk a granadai szépek szemének a tiszta tükrében. Csevegők és bájosak, meghallgatják a férfiaknak beszédét, ugylátszik azelőtt a templomban is, mert a székesegyház egy oszlopán régi tilalom van, a mely szerint „kiközösités büntetésének a terhe alatt, kegyes alapitványra két arany pénznek fizetése mellett tiltva van ennek a templomnak a hajóiban nőkkel közlekedni és beszélni.“ Más templomban nem olvastam ezt a tilalmat, ott tehát lehet. Ha igy, nem szerint kellene elkülöniteni a közönséget Granadában, mint a zsinagógában.

Haladok az egyik, haladok a másik víz mellett, csevegéssel tartanak. Sietnek lefelé, lépkedek én lassan fölfelé. Találkozom a növényország sok szép fájával. Ismerőseim az éjszakibb vidékekről: a szil, a tölgy, fenyő, nyárfa, mondulafa, diófa. Itthelyi ismerőseim: a narancs, citrom, olajfa, füge, granátalmafa, pálma, ciprus és a babérfa, Egyik nyaraló tulajdonos ezt kedveli, a másik azt vagy amazt. Az egyik igy kapta, mirtussövénynyel vette, örökölte a másik. Hiszem, a miként hallom, hogy ebben az örömvölgyben, enyhe tiszta levegőben, a halál lassan jár. Mi megyünk, a fák még maradnak, a már kidültek, kivágottak, koporsókhoz adnak anyagot. Együtt korhadunk.

Nehéz gyümölcsök éretten csüngnek a fákról, melyekre fölfut a szőlőinda. A selyemhernyó az eperfán szabadon ereszti a szálát. Örülök, vidulok a természetben röpködő ezernyi bogárnak, lepkének s azt gondolom, ilyenek vagyunk mi is emberek, ha szabad a szárnyunk. Az egyik pille nappal röpköd, a másik éjjel, tudjuk ezt a természetrajzból és az élet könyvéből.

Granadában örüljünk az életnek, hogy a tiszta égnek mélykék színü kupolája alatt lehetünk és nézhetjük miként aranyozza be a kelő-, tünő nap, miként ezüstözi meg a feljövő teli hold a havas hegycsucsoknak fehérre bodrozott fejeit.

Valaminek a nagy hült helyét találjuk Granadában. A mórok híres, másfél millió kötetből álló könyvtárának. A tűz üszkei fényt szórtak, de nagyobb volt az a világosság, mely a könyvekből áradt a világra. A könytárnak csak a híre maradt meg, a hamva elröpült. Tűz pusztitotta el véletlenül? Tűz igen, véletlenül nem. A tűznél jobban pusztitó emberkéz. Fölégették a könyveket az emberiség nagy kárára. Az emberiségnek ötszáz évi művelődésének a története volt megírva bennük. Az alexandriai híres könyvtár elpusztitását szemére hányjuk a pogánynak, pedig ime, ugyanazt tette a még pogányabb keresztény. Ott Omar khalifa, Mohamed barátja és buzgó híve, nem az okos ész parancsából, itt Ximenes, a ki nagyon okos ember létére tudhatta volna azt, hogy a tudomány közkincs, többé már nem titok. A kereszténység első történetéből azt is tudhatta volna, hogy erőszakkal egyik vallásról a másikra nem lehet téríteni.

A könyvtár elpusztult, de egy kis románc megmaradt a nép ajkán. Elmondom. Hol, hol nem, a helyét se tudják már a granadaiak, de itt volt a környéken az Alijar vár. Aranyos falán a lomb- és virágdíszek olyan élethüen voltak utánozva, előállitva és csoportositva, hogy a légnek szárnyasai, megtévesztve, fészket akartak rakni azokon. Arany, — melyet a Genil hordozgatott a Sierra Nevadából — annyi volt a házon és potyogott róla folytonosan, hogy a szemcséket 400 rabszolga szedegette össze naponta, kétezer real értékût szolgáltatva be minden nap. Hogy volt tovább? Épitse föl a képzelet . . . Nekünk elég, megtudtuk a meséből, hogy milyen mesés szépségü paloták álltak hajdan Granadában, a mórok világában.

Körsétánkon a városban, sok régi háznak, mór kastélynak a romját látjuk, kijavitott egészét. Gótikus csipkék, ódon palotán elrongyolva. A falakon repedények szaladnak, régiek és frissek. Az elmult dolgok a kép-

zeletemben rajzanak. Szűk mór utcákban járva, melyekbe nem hatolhatnak a napnak sugarai, a Carbon-kapuhoz érek. Ó mór izlés, egy kis remek, csipkés ívben, díszek dolgában. Egyszerü nevet adtak neki a keresztények: Szén-kapu, mert erre jártak a szén raktárba. Anyagias gondolkozásu kor.

Színes köveket szedegetnek elő törmelékből, már a mit t. i. angol és más, kőre éhes turisták hosszu körme nem szedett föl, itt hagyott. Némely oszlopos és mór íves házat — láttam magam — istállónak használnak. Minden oszlop, ablak, kődarab beszédessé válik és történelemről szól. A szem sír a nézőben annyi pusztulás látásakor. A kövek közét fü veri ki, repkény folyja körül az oszlopromot. Letompitott szögletek. Más kövek, élestörésü széllel. Rács vasak, melyekre rozsdát rakott az idő. Nem győzzük meghallgatni a sok igaz- és mesebeszédet, vigat, szomorut, a milyen az élet. Nem győzöm a beszédes vezetőmet csitítani, elég már, ugy megeredt a kelepelés, ajkán, mint valamely kofának.

Megállunk egy ház kapujában, melynek mellette, fölötte, egy befalazott erkély. Fölírása: Esperandola del Cielo. Halljuk a történetét.

Hernando de Zafra lakott ebben a márvány padlatu házban, harcos a Katholikus fejedelmi pár seregében. Egy késői utóda lakott később ebben a házban, melynek erkélye volt. Az erkélyen rajta kapta az apa, fiatal szép leányát egy éjjeli légyotton. Szemtől szembe megbeszélték dolgukat. Az apa észrevétlenül sompolyog el. A folyosón találkozik egy fiatal apróddal s azt hiszi, hogy ő, a leányának csábitója, kardjával keresztül akarja szúrni. Az apród erősiti ártatlanságát s elkiáltja magát: Igazság! és az erkélyen mutatja a helyet, a honnét a csábító elillant. A fölgerjedt apa kérdezi: Igazságot keresel a földön? Az itt nincs s azzal ledobja az apródot az erkélyről mondván: Halj meg a földön és remélj igazságot az égtől.

Őrült spanyol. Az bizony. És hány van ilyen, a spanyol regényirodalomban és életben!

Az erkély nyilása a történet után lett befalazva,

most is ugy van, mikor a szerető szívek már régen porlanak.

Granada fekvése nagyon regényes. Granadában nagyon sok regényes történet van. Mézes szavu lantosok énekelnek róla. Csak egy Granada van a világon, mondták a mórok, mondják a keresztények. Aláírom. Nem kell szóképnek venni. Büszke érzés, jóleső, tölti el a granadaiakat. Nem lehet őket ijeszteni a jövőnek sötétre festett képeivel. Emlékiratot írhatnék Granadáról. A „Granadai éji szállás"-ról dalmű is van. Meleg szívvel gondolok Granadára, a hol az aloe, pelargonia és a flox vadon nő és olyan sok az igéző szépségü nő.

Láttam a bolerot. Hallgattam a mañolát . . .

LXI.

Az Alhambra történetéből.

Történelem íródott. — Van mit látni. — A gömbölyüből szögletes. — Csipke és pókháló. — Mikor Mohamedet üldözték. — Arab díszités. — Korán-mondatok. — Elismeréssel adózunk. — Kővé vált virágos kert. — Granada ékessége. — Majd a légbe röpült. — Bámulásra megmaradt. — I. Mohamed az első. — Király mint első épitő. — Nem egyszerre lett. — Büszke tornyok. — Szin, mely el nem halványodik. — El kellett hagyni. — Cimadományozás. — Az utolsó mór király. — A ki maga alatt vágta a fát. — Európa üdvözölte. — V. Károly mit akart? — Nem lett kész. — Nincs a ki folytassa. — Pusztult az Alhambra. — Kaszárnyák és istállók. — Uj korszak. — Bent lakott. — Az omlás előhirnöke. — Többre mennek vala. — Ha itt maradtak volna. — Földrengés és tüz. — Találunk megcsodálni valót. — Kivülről nem mutat.

Mór királyok lakták az Alhambrát[1]) és a Granadától két kilométernyire fekvő, védőfalakkal erősitett sasfészkükből igazgatták a földségnek ezt a részét, melyre Córdoba elvesztése után jogaruk kiterjedt, a meddig lengett Mohamed zöld zászlója. Üde királykisasszonyok üdültek a „Vörös-díszlak“ kertjeiben és a történelem íródott századokon keresztül a falai közt. A pazardiszü mór épitmények művészi szépségének híre szárnyalt az egész világon, az utókor gyermekeiben forró vágy támadt, látni ezt a csodálatos várhegyet, épület halmazt, melynek a dicséretét költők zengték, kiválóságait írók magasztalták. Az utirajzíróknak a napló lapjait is az Alhambra tölti meg.

Piros tornyok, piros tetők.

Van mit látni, hordták a becses anyagot, a hol

[1]) Al-hamrá = „a vörös“, t. i. torony, vár, de I. Mohamed Ibn Al Ahmar, († 1273) megalapitójától is vehette a nevét Alhambra. Ez a Nassridák törzséből származó fejedelem, tudományos és művészetkedvelő férfiu volt.

találták. A nagy kockaköveket Abisszinia bányáiban törték s hozták ide nagy fáradsággal, épitettek vele nagy arányossággal. Vésték és csiszoltak, csipkét metszettek és szurkáltak ki a kőkeménységből. Karcsu oszlopokat állitottak föl, melyeket a karom átfon, nagyobbakat, melyeket nem.

Bámulatos, azok a kőművesek, rajzolásukban, miként tudtak a gömbölyüből a szögletesbe ugy átmenni, hogy a szem észre se veszi.

A csipke és pókhálószerü alkotások, az arabeszkek, finom faldiszitések, a próféta életéből való jelenetre emlékeztetnek. Mikor Mohamedet üldözték, egy barlangban bújt el. A barlang nyilását pókok hálózták körül, méhek a sejtjükkel, darazsak a fészkükkel födték el, hogy a prófétát elrejtsék.

A moreszk-, különösen a növényi ékitmények, föltalálhatók már az ókori népeknél, eredeztetik az asszirroktól, a kik azokat kedvelték, a mórok meghonositották, tökélyre vitték Európában, mert épitészetük jellegéhez simult. Torony magasán, tetejében is láttam akármennyi arab diszitést, noha ezek alulról nem, vagy alig látszanak.

Telidestele az Alhambra épületeinek fala Korán-mondatokkal, áldást kivánó versekkel, melyek az arabok költőien virágos nyelvén nagyon szépen jutnak kifejezésre. Azok a kőbe vésett mondások is, melyek az épitő királynak vagy valamely hadvezérnek a dicsőségét zengik, jól érvényesülnek.

Nincs nép, mely elismeréssel ne adóznék a szépnek, melyet a nagy bölcsész ugy határozott meg, hogy az „érdeknélküli tetszik.“ Nem is tudok senkit, a ki az Alhambrán valami kivetni valót talált, egyedül az idő az, mely mindent bont, ront, és ha majd az Alhambrát is a földdel egynek teszi, akkor is még az arab épitészet és diszitő művészet eme remekének, a kővé vált virágos kertnek a kőbe vésett híre, be fogja ragyogni a világot.

Az Assabica hegynek magaslatán, a művészet kőoltára gyanánt épitették a mórok, Alhambrát, Granada ékességét, a művészet csodáját. Dolgozó rab mindig volt.

Várnak való hely, az Alcazába arab várat, erősséget mellé is épitették, ha kell, védje meg a királyvár, a szultánok vörös kőből épült palotáját az ellenség pusztitásától. Mert tudjuk azt, hogy az ellenségnek semmi se szent, legyen az bár udvarias francia vagy komoly angol, ha az érdek ugy hozza magával, tanitja a történelem, a legmüveltebb nemzetek fiai is a vadság szolgálatába állnak, lesznek vandálok. A kanóc már gyújtva volt — 1812-ben a franciák — hogy az Alhambrát légbe röpitse. Egy bátor katona vágta el azt titokban, nagy lélekjelenléttel. Folyt vér bőven a környékbeli sziklákról, de az Alhambra, késő kornak bámulására megmaradt. Ma is, mikor a müvészetek, mesterségek annyira előrehaladtak, ámulásunk azon, mennyi van itt ezekből összehordva. Egy ujdonsült müszaki doktor is, mennyit, de mennyit találna. Van keresztény müvészet, van pogány müvészet is, iskolája lehet egyik a másiknak. A szép mindig az marad, mint az igaz, igazságnak. Nem lehet elvenni tőlük valamit, ha akarjuk, hogy a lényeg megmaradjon. Hogy milyen fontos tényező a kő és a tégla, tanitja az emberiség müvelődésének története, a mórok káprázatos világában a ragyogás.

I. Mohamed szultán fáradhatatlan tettereje tette első az Alcazábat erősséggé, királyi várává és lakhelyévé. Az ő jelmondatával van tele Alhambra: „Egyedül csak Isten a győzelmes.“ “Wala ghaliba ill Allah.“ Nyomába hágó ivadéka, hasonnevü utódai bővitették, ékitették a királyi lakot. V. Mohamed, korának a legszorgalmatosabb épitője tett legtöbbet a XIV. század második felében, ő tőle ered a világhíres Oroszlán-udvarral biró palota, remek alkotás. A szultán szelleme, intézményeinek az ereiben lüktet. Kiváló elme, bölcseségtől ragyogó fő, igéiben, súgárzó fénynyel csillog meg a tette. Minden szultán, a ki tett valamit az Alhambrán, annak a neve fönmaradt. A Nyugoton uralkodó Mohamedek száma, nem tudom én, mennyi volt? Az Al Geber nevét is megjegyezzük, habár csak számokkal és betükkel dolgozott, nem pedig fényes sereggel. A földön épitett, a levegőégben kutatott.

Az Alhambra nem egyszerre vált azzá, a mi, sok mesternek a keze munkált rajta, nem egy irányitó ujj vezette a munkálatokat, melyek maig állnak. Egyik a házon, a másik az udvaron, mégmásik a kerten csinált valamit. Fürdők és ugrókutak mindenütt. Virágillat, madárdal, hegyi vizek csergedezése tette kellemetessé az édes otthont, melyben gondolatleső rabnők húrok pengetésével mulattatták a szultanát.

Mikor a telep be volt már épitve s minden arányosan tagolva, tornyokban emelkedett föl a hatalom és büszkeség. Negyedszázra ment a tornyok száma, a körfalak fölé emelkedtek, pompásnál pompásabb kilátás nyilt belőlük, lakályos szobákat öleltek a falak. Mikor minden készen volt, a mi bizarr, misztikus, ázsiai kényelemmel lakva benne, azon iparkodtak, hogy épségben tartsanak meg mindent. Legépebben maradt meg az égvényes cserepeknek a kék színe.

Eljött végre az az idő, és megtört a dicsőséges hatalom, vérükben megcsapolva, le kellett tenni róla, mindent el kellett hagyni, átadni. Meglőn. A két Katholikus király, férfi és nő, a kik nem csak a szivüket, de a letört spanyol nemzetet is összeforrasztották, nem pusztitottak semmit, sőt erősitettek, a hol kellett toldottak és foltoztak, sőt kegyeletet tanusitottak a mórok iránt — szívesen. Megoldva a mór kérdés, a maga egészében oldva meg, megszületett az uj társadalmi szervezkedés.

Mikor a keresztény seregekkel szemben, tehetetlenekké lettek a mórok, mint megriadt hangyaboly szerte mentek, és a mikor az Alhambrából kitette lábát az utolsó mór király, a kaput, melyen, vesztve bíborát kiment, kértére, zárva tartották.

Abdallah Ibn Abdilehi (Boabdil) már előzőleg föllázzadt az atyja ellen, megröviditette azt igazaiban. Az atyja, Abdul Hassan azután alapot nyerve visszavonult Malagába. Az utolsó mór király ez által is gyengitette hatalmát, mely csak Granadára és a Sierra Nevadára terjedt ki. Nem nagy előrelátásra vall a cselekedete. Maga alatt vágta a fát, lebukott. Mikor a mór közéletben bomlott, recsegett a fegyelem és rend, örvények nyiltak alatta,

merült. Vélte, hogy az egyéni érdekek kielégitésére, a hatalom fokozására minden eszköz jó. Nem volt jó. Ebbeli hiedelme csalókának bizonyult. Hanyat-homlok rohant bele a veszedelembe, mikor érezte, hogy inog már a talaj alatta. Nem tudott szabadulni a sötét gondolatok rémeitől, fölsarjadzottak ezek, agyában. Afrikában, libegett a két ország között, mint Mohamed koporsója az ég és föld között, ellene szegődvén minden hadi szerencse, vesztett reménység, mély tapasztalást vive magával, elesett a csatában, (1536) melyet a fezi szultán föllázadt testvérei inditottak ellene, kit a szultán kegyességgel fegadott. Tehát itt se tudta magát megvédeni, itt se tudta elháritani érvényesülésének akadályait. Elfordultak irányt mutató ujjától. A láng, hiában csapott ki a lelkéből. A nemzetek történelme tarkállik vastag botlásoktól, büszke hatalmak szörnyü megcsúfolásától. Példa rá a búrok vitéz harca a telhetetlen angolok ellen, a japánok fényes sikerei a rettegett orosz ellen.

A mórok fölött megkondulván a halál harang, a kiűzetésük tényleges valósággá lett. A mórok, mint csüggedt madarak elhúzódván, a keresztények birtokába kerülvén Granada, a jelenség, minden más eseményt homályba szoritott s a keresztények érdekegységénél fogva egész Európa üdvözölte Spanyolországot, az uj társadalmi szervezkedés alkalmából sok jót kivántak. A királypár, „Katholikus királyok“ címet kapta a pápától.

Jött azután a hatalmas V. Károly császár, I. Károly mint spanyol király, a ki ide, éppen az Alhambra kellős közepébe egy ujkorbeli büszke palotát akart épittetni, olyan bámulatosan nagyszerüt, hogy elhomályositsa a mórok minden épitkezését. Szegény nagy ember! Az életkor rövidsége sok dolognak vet gátat. A mór királyok is többen alkották meg az Alhambra csodáját. Keveset számit egy ember. És ha meghalsz, örökséget keresnek utánad, nem pedig megkezdett munkádnak a folytatását akarják, befejezését csinálják, kivéve, ha az, haszonnal jár. Mennyi szellemi munka, félig vagy egészen megírt könyv maradt a halállal abban, tudunk rá akárhány

esetet, mikor összeállt jó barátok cselekedték meg azt, a mire jó (!) rokonok nem vállalkoztak.

Dolgoztak a kőfaragók, rombolással nyertek helyet a négyszögpalota alapozásának, de V. Károly kőpalotája nem került soha födél alá. Az óriási, egymásra helyezett nehéz kőkockák, ma is mint erős falak megállnak, a faragott kövek századokkal szembeszálnak, a falakon kivágott ablakhelyek vakon bámulnak a világba. És nem jön senki, a ki folytassa a megkezdett nagyarányu munkát, költsön rá és befejezve, játékot rendezne a nagyméretü oszlopos körudvarban.

Lehanyatlott a spanyolok hatalma, mindinkább pusztult az Alhambra. Bevonták még az Alhambra épentartására szánt összegeket is. Pénz az, a mi nincs. A Mirtusudvar alabastrom medencés tavában, mely arra való volt, hogy benne aranyhalacskák uszkáljanak és hogy a kristály tiszta víz tükrében a mirtus árnya, királykisasszonyok képe tükröződjék vissza, időnként ráncos képü mosónők sulykoltak, moreszk ablakrészekben galambok fészkeltek, a bomlásnak, pusztulásnak indult pompás épitkezésekben lakásokat adtak bérbe, olcsón, szegény embereknek, főleg katona rokkantaknak a XVIII. században. Egy-két szobás legénylakást vett ki némely, jobban érdeklődő utazó. Kaszárnyának, istállóknak használták a királylak helyiségeit, egyes részeit, sutba dobott bölcseséggel puskaport tartottak ott, nem gondolva a pótolhatatlan veszteségre, a mely véletlen szerencsétlenségből származhatik. Sok helyen töredezett le az ornamentika.

Az Alhambra 1869. év óta az állam kezén van. Uj korszakot, szebb jövőt jelent a jelentős mozzanat. Már most is sokat látunk javitásban, a mi volt előbb a pusztulásban. Már nem szállásolnak utazókat az Alhambra szobáiban. Elesett az őröknek, nyugdijban részesedett katonáknak a jövedelme. Washington Irving még ilyen lakó volt az Alhambrában, le is írta azt, a mint talán senki, ismert minden falat, követ, romot, románcot.

Óriási vasrudakat, összetartó kapcsokat látok, melyek megvédik a falakat omladozó jelenségben. Rossz hírnökök. Világkár számba fog az menni, nemzetek fogják elsiratni,

a mit sok tudással, számitással, kitünő müizléssel egy olyan nemzet alkotott meg azon a földön, a melyen csak vendég volt, igaz, hivatlan és tolakodó, Többre megy vele, ha alkot Éjszak Afrikában, tengerpartnak szegélyén.

Búbánatos érzelmeknek kerülök a sodrába. Nemzetek történetében a századok csak rövid napok. Kár, hogy a hitvallás az embereket egymástól annyira eltaszitja, pedig egy az Isten, csak a neve más. Mivé válandott a mórok művészete, előre haladása a tudományokban? ha Spanyolországban megmaradnak. El se képzelhető az. Talán csak itt, ezen a remek földön fejlődhettek. Mihelyt elhagyták azt, visszaestek. Alig hihetem, hogy azok a műveletlenek, kiket Marokkoban tétlenségben élni, nyomorkodni, szomorkodni láttam, a spanyolországi móroknak volnának az ősei, testvérei és gyermekei!

Mór emlékek nélkül Spanyolország nem volna az, a mi. A figyelem ujabban ismét az Alhambra épentartására irányul, de a mit a földrengés (1884) megkimélt, napjainkban (1890) elpusztitotta a mindent emésztő tüz. Maradt a századoktól koptatott falakon mégis annyi, hogy fölépithesse a képzelet az egykori Alhambrát az arany és a márvány minden színében. Egykor, sok becses tárgy halmozódott össze benne. Ma is találunk megcsodálni valót, de kivülről nézve az Alhambrát, ez is olyan igénytelennek látszik, mint a córdobai mezquita, mór csoda.

Tanulni küldött a lelkem, vezetett az elmém kivánsága. Számokkal ki sem tudom fejezni, mennyi sok szépet láttam.

LXII.

Az Alhambra kertjében.

A guitar hazája. — Egy híres arab nemzetség. — A Bermejas-tornyok. — Igézetes kilátás. — A Granadai-kapu. — Francia elvadultság nyomai. — Százados fák. — Wellington szilfái. — Vallásos szép mondás. — Ugrókutak locsogása. — Madárdaltól hangos erdő. — Nehezen mozdultam. — Ha kihal a szemnek fénye. — Gondolatok járják át az agyamat. — Ott nyugodtak. — Hol a hamvjuk? — Gyarló porhüvelyek. — Háromfelé ágazott el. — A kutról. — Jelmondás. — Mi a régi, mi az uj? — A legszebb kapu. — Vak koldus áll. — Mohamedán mondás. — Kéz, kinyitott ujjakkal. — A kulcs és jelentősége. — Elfelejtették.

Az Alhambra nevezetesebb látnivalói között tartsunk sort, nehogy tömkelegbe jussunk, válaszszuk meg a kaput, melyen bemegyünk.

A kereskedésekkel megrakott Zacatin-[1]) utcából jöve, hol a boltba csaknem pányvával húzzák be a vevőt, a Plaza Nuevához érek s azon, ételés italárusok közt átvágok. Kimustrált alakok. A napfényben úszó piacon kifeszitett óriási kofaesernyők, alattuk gyékény-, ponyvaárnyékban is, főkötős, nagyszavu, telt termetü kofaasszonyságok, kiknek a nyelve pörög, kelepel. Látok közöttük egy sipitó szavut és egy pípeset, vörösen a haragtól. Mindig akad nekik hangos szóval, öblös szájjal elintézni való ügyük egymás közt. Különösen akkor, mikor nyakukra savanyodik az árujuk, akkor esik a csúf neveknek zápora legjobban. Gyanútlanul került közéjük egy ártatlanság, arcán pír verődik ki a szemérmetlen beszédre. Ifjuságuk delén a kofaasszonyok is kevesebbet beszéltek, többet éreztek. Most a dolognak megforditottja van. A per-patvarnak egy burro, szamár

[1]) Zakatin, arab szó, kereskedők telepe jelentőséggel bir, nyilvánvalólag a mórok idejében is már az adás-vevés helye volt.

vetett véget. A mig a kétfelé ágazó málhakosarakat leoldották, csillapultak. Az üzlet minden előtt.

Látok a boltokban sok guitárt, megnézem, miként készitik azt. A guitárnak — ugylátszik nekem — Granada az igazi hazája.

A térről, a honnét a menetelesen szűk és görbe Goméres-[1])utcán közelitem meg a Sierra Nevadából kiágazó Alhambra dombját és azon Alhambrát. A domb belenyúlik a rónába, a mely mellett Granada áll. A harántos utca végén festői kilátás nyilik a magaslatra, a négyszögletesen vaskos, egymásmellett épült Bermejas-tornyokra, melyek öregebbek, mint az Alhambra tornyai. A nagy véderősségben elfér 200 ember, 100 ló. Vermejo vagy bermejo, spanyol nyelven: vörös. A római alapokon épült Vörös-toronyból igézetes a kilátás a viruló völgyre. Olyan vörösek ezek a tornyok, mintha vér áztatta volna azokat. Meleg lövel ki a falakból.

Érthető kiváncsisággal a Granadai-kapuhoz érek eltikkadva. Erős épitkezés, mely inkább diadalkapura emlékeztet, mint a kertbe bemenetre. Épitője V. Károly. Címere és két granátalma a homlokzaton. Midőn még álltak a falak az egész alhambrai épitkezés körül, akkor is főkapu volt. Most, hogy a falak, a külső egészen, a 13 tornyos belső nagy részen le van rombolva, maradvány számba mennek a falak. Francia elvadultság nyomait hordják.

A kaput átlépve, kocsijárót követve, a két hegy közötti árnyas és a hűvös Assabica-völgybe jutok. Ez az Alhambra díszkertje. Égő vágyakozással lépek be. Gesztenyék, platánok, jegenyék, az óriási szilfák közel egy századosak. Wellington híres angol tábornok, ki a Pirenéi-félszigeten kezdette meg hadvezéri pályafutását, hozatta azokat Angolországból. Némely fának már csak a kérge tartja a lombot. A Durronak a vize sok csatornná ömlik a kertbe, viditja a növényzetet, üde repkényt kerget az öreg fák sudarára föl, fiatalitja azokat. Az erőteljes szép fák

[1]) Goméles vagy Goméres egy arab nemzetség volt, itt telepedett le a hegy lejtőjén. A lovagok, testőrei voltak a mór királynak. Spanyolországban sok utca visel arab nevet. A győzőnek nemzeti büszkesége nyilvánul meg ebben a legyőzött iránt.

láttára eszembe jut az a szép aranymondás, mely belebb, egy falon van, melyet a vezetőm leforditott és jegyzőkönyvbe vettem: „A fák gyenge ágait is megvéded Te a hideg éjszaki szél ellen, Aki félelembe ejtetted az égi csillagokat, melyek a Te hatalmad előtt remegnek.“

Fülünk zúg a sok vízeséstől, melyek elnyomják a madarak énekét. A fák, megannyi kinőtt példányok, állanak, mint az oszlopok. Szálerdő. A fák teteje, sűrű árnyéku lombsátort képez, mely nyáron elöli a tavasz virágok életét, törpe füszálat. Mikor az átvonuló szél a magasban tépi a fák legtetejét, alant a kertben csendesség van, kedves állapot. Egy angol ember, kinek az érdeklődése — ugylátszik — unalomba veszett, lerázva magáról az etikett kellemetlen nyűgét, űlésre gyűrte plaidjét s azután nagyot hallgat, elméláz. Én azon tünödöm ezalatt, a lelógó fekete szalagos skót sapka, hogyan került a fejére? és hogy az ember átlagos 70 kilós súlyánál, mennyivel jutott több neki?

Madártól most is elég hangos volt az erdő; tavaszidőben, mikor fuvalom szárnyán fölszáll az illat, megszólal a fülemüle, valóságos madár hangversenyt rendeznek a dalos pajtások. Granada s az Alhambra fölött télen sem lesz üres a levegő, maradnak a madarak.

Most a vidámságuk ellankadt. Napos helyen, hangos a nagy tücskök idegtépő lármája. Közelben egy szitakötő, nagy szárnyu karcsu rovar szegődik mulatásomra. Táncol. Egyhamar nem mozdultam volna ebből a szép kertből, zöld homályból, mint egykor, — mikor az árnyak növekedtek — a kairói Gezireh-ből, — melyben a január is nyarasdit játszik — ha nem vonzott volna az, a mit az egykori költői és művészi lélekkel biró, más hitü emberek raktak a természet remeklése mellé. De a szem, az mindig uj látványosság után vágyik, dőzsölni kiván a színekben. Az uti napló lapjai, azok meg arra valók, hogy teljenek, legyen miből szedni és böngészni, anyaggal teliteni azt a könyvet, melyet mint lelkünk tükrét az olvasó asztalára teszünk. Ha kihal majd a szemek fénye, elporlad a kéz, mely a sorokat rakta, a ki velünk érez és gondolkodik, élje át még

egyszer azt az életet, melyet Spanyolországban mi eltöltöttünk. Az idő int, készülődni, menni kell. Ha mindig sokáig időznénk azon a helyen, mely nekünk megtetszik, akkor egy egész életben egyetlenegy országot se utazhatnánk be. Sietésből áll az élet, és a legtöbb ember nem kész a munkájával, mikor elébe áll a könyörtelen halál, a ki rövid haladékot csak kivételes ritkán ad.

Ezek és hasonló röpke gondolatok kerülnek elém, járják át a gondolkodó agyamat, mikor a völgykertben eljutok a Makbara-hoz, a mór királyok temetkező helyéhez. Ott nyugodtak, ciprus gulák árnya alatt a Mohamedek, a kik ilyen szépre változtatták a földnek ezt a talaját.

Hol van a hamvjuk? Elvitte az utolsó mór király a Sierra Nevadának Alpujarras[1]) (Alpuhárász) völgyébe, a hol maig is mór falucskában élvezik az emberek a természet csendjét. Kegyelettel az ősök iránt, azt gondolta Boabdil, hogy nyugodtabban nyugodhatnak ott a királyi hamvak, a hol az eke nem túr olyan mélyen, mint a hol bontó csákány jár. Mikor a granadaiak kirándulnak Mondújarba, vajjon gondolnak-e a leghatalmasabb emberek földi mulandóságára? Pedig a kiszáradt, azután elporló agyvelők, a hatalom birtokában, mennyi sok szép gondolatnak voltak fészkei! A Katholikus királyok megengedték, hogy a mór királyi hamvakat elszállithassák az utból. Az ő emberi gyarló porhüvelyük is a föld alá került, büszke márvány faragványok jelölik meg az ő sírjukat is, de vajjon föltalálják-e azokban az örök nyugvó helyet? más kérdés, melyre csak a titokzatos jövő tudhat felelni.

Az ég felé szárnyaló gondolatvilágunkból térjünk vissza a földre, arra a földre, melyen a mórok emléke él.

Mikor az Alhambra-kertbe léptünk, háromfelé ágazott el az ut. Medium tenuere beati. Gondoltam, a vezetőm is rám hagyta s a szekérutra irányzódtak lépteink. Látok ezen az ujabbkori széles uton három igen szép ugrókutat. Elnevezésük nem számit, képmásuk megvételével, nézésével, vésem az emlékezetemben alakjukat.

[1]) Busarat mór szóból ered, mely legelőhelyet jelent.

Kutnál időzni, szomjat csillapitani, azóta is jó dolog, hogy Krisztus a Jákob kutjánál időzött. A konstantinápolyi török mindig hálásan emlékszik III. Achmed-, a jótevő szultánra, mikor az arany-rácsos Achmed-kut[1]) mellett elhalad s a díszes boltívek alatti márvány víztartókból iddogál.

Kétoldalt házsorok, a házak között díszes, ujkori vendégfogadók. Tolókocsiban egy kisded, egy nagyobbacska fiu műállattal csinál magának mulatságot. Mult, ölelkezik a jelennel. Az angolos szálló előtt Albion dölyfös fiai, fölényes mivoltukban. Az egyik, mintha félelmes öklöző volna.

Találunk a kertben mór idők utáni alkotást eleget. Lépten-nyomon V. Károly Plus ultra jelmondatát. Kár, hogy nem hagytak mindent ugy, amint azt a mórok itthagyták. Összekevert dolgoknak a halmazából kell most kiválogatni, mi a régi mór világból való? mi a keresztény világból eredő ujabb? melyik kornak mi felel meg?

Megnézünk előbb még nehány kaput, mielőtt a tulajdonképpeni Alhambrába belépünk. A Puerta del Vino, az bizony közönséges szólásmóddal van elnevezve, egy borkereskedésről, mely jórégen, közelében volt. Vélik mások, hogy itt rakták le a bort, melyet adóban szállitottak a granadai királynak. Most közönséges vas rudakkal van elrácsolva, ne menjen arra, kinek nincs ott dolga.

Ez a várnak legszebb kapuja. Van rajta túlontúl sok arab díszités, színes kővel való kirakás, égetett színes cserép. Fölirása az épitőjét dicséri. „Háromszoros tisztelet és dicsőség urunknak Abu Abdul lah Alganibillah szultánnak“. A patkóivet képező kapu fölött, két kicsi, hasonló alaku iv ablak egymásmellett. Alsó részük be van falazva, erkély volt azelőtt, mutatja a kimeredő vassin. Hányadik ez a változtatás rajta, ki mondhatja meg? Váza az eredetinek.

Vak koldus áll a kapu mellett, alamizsnáért könyörög. Kis leány őrzi, vezeti. A spanyolországi napfény éles világossága, sok szemet von homályba. Isten fényes napjába nem nézhetünk, pedig attól, mindenünk.

[1]) Az 1873. évi bécsi világkiállitáson lehetett látni Achmed kutjának a mását.

A Puerta judiciaria tulajdonképpen egy husz méter magas torony. Főbejárat. Az oszlopok fölött a mohamedánok ismeretes mondása: „Allahon kivül nincs más Isten, Mohamed Allah profétája. Mohameden kivül nincs más erő, hatalom.“

A patkó alaku ív zárókövén egy kéz van, kinyujtott ujjakkal. Keleten a babona ezzel a jelképpel távoztatja el a rosszat, de a móroknál a kiterjesztett kéz, a hatalom jelvényeként szerepelt.

Egy másik belső kapuív fölött egy kulcs van, mely — a monda szerint — akkor kerül kézbe, mikor a mórok uralmának s magának az Alhambrának vége lesz. Mégmás hír változat szerint, akkor lesz vége Alhambrának, mikor a kéz a kulcs után nyul. Keleti népeknél a kulcsnak az a jelentősége van, hogy csak Mohamed próféta nyithatja ki a mennyországot.

Én azt hiszem, hogy maga az idő fogja egyszer majd a kezébe venni a kulcsot, a mikor a toronyőr is elhagyta már a lakását, düledezéskor.

Vannak itt egyéb avulófélben lévő, darabokra váló művek, történelmi nevezetességü kapuk még, melyek arról nevezetesek, hogy a hosszu időn át, elfelejtették a történetüket az emberek.

LXIII.

V. Károly légvára.

Nem tudom én, miért? — Az uj terpeszkedés. — Magára cáfolt. — Mikor meghalt az önálló magyar királyság. — Egyik épit, másik ront. — Féltek bevallani. — Magunkéból sajnáljuk, máséból csináljuk. — Adó, mint a köles. — A honnét a mintákat vették. — Fehér kő a fehér hegyből. — Spanyolország nagyjai. — Itt letünt, nálunk föltetszett a félhold. — Eszembe jut. — Diadalkapu alatt Noe bárkája. — Az emberi sors különfélesége. — Ne irigyeljünk senkit. — Uj Szentháromság. — Óriások járására való kapu. — A béke, faragott képben. — Tartottak a kőgyűrűben. — Idő el nem pusztitotta. — Vajjon jön-e valaki? — Sok viz fog lefolyni. — Marad légvárnak.

Az Alhambra kertjéből, a tulajdonképpeni Alhambrába bejutva, sietek mindenek előtt — magam se tudom miért — V. Károly várlaknak tervezett házához. Ugy áll itt, mintha csődöt mondtak volna ki a gazdája fölött, vagy bérharcban hagyták volna abban a dolgot, munkások. Látva a nagy terimét, melyet elfoglalnak az alapok, arra gondolok, mennyi soknak, többi között a hárem kétemeletes lakosztályainak is el kellett pusztulnia, hogy helyet szoritsanak az uj terpeszkedésnek. A viszonyok különös összetalálkozásából eszembe jut a neveztem német-római császár és spanyol király böles mondása, melyet eszméért eszmét cserélve a córdobaiakra mondott, mikor ezek a mezquitába beleépitették a székesegyházat, csakhogy most ő reá, magára viszonyitom, hogy sokkal okosabban tette volna a császár, ha más helyet keres a palotájának. Ilyet bizony eleget talált volna Granadában, ha nem is a beépitett Alhambrában, az Alhambrának közepén.

A nagyméretü épitkezés terve Rafael tanitványa Machuca-é, 1526. évből való, tehát a mohácsi csata

évéből. Talán azért született halva ez a tervrajz, mert akkor halt meg a magyar királyság önállósága s a két királyságra szakadt Magyarország, temető volt. Ez a nagy épitkezés meghalt az első emeleten, pedig a tervezett nyolcszögletes kápolnának a kupolájával fölül akarták mulni az alhambrai összes épitkezések magasságát.

A mit az egyik épit, azt a másik lerontja. Igy van ez nemcsak egyes embernél, nemzeteknél is. A mórok pazarul épitettek, az Alhambrába nagy kincseket raktak. Honnét vették volna a pénzt máshonnan, mint a keresztények adójából, sarcából. Szinte féltek bevallani, mennyi az. Azt mondták, hogy egy nagymesterük, az csinálja vegyi uton a sok aranyat. A mit a magunkéból sajnálunk, a máséból csináljuk. V. Károly rendelkezvén, parancsolván, honnét vette a rengeteg sok pénzt a tervbe vett palotájára, hatalmas voltának, országa nagyságának kimagasztalására, az összecsőditett sok művész és munkás fizetésére? A moriszkok, itt maradt mórok adójából, a kik fizettek — mondani szokás — mint a köles, 80.000 aranyat évenként, hogy a vallásukat szabadon gyakorolhassák. Nagy kincs, sok pénz volt ez akkor.

A római Santa Maria Maggiore, a pisai székesegyház, a flórenci paloták szolgáltatták a mintákat V. Károly palotájához. A mintául vett nagyszerü épitkezések majd el is pusztulnak, a mig ez a palota föl se épült.

A Sierra Nevada szolgáltatta a márványokat és a színes serpentin-kőfajt hozzá. Költség, kimélve nem lett, ugy essék ki minden, részekben, egészben és arányában, a mint azt a hatalmas ur, több országnak a koronása — kire a világ szeme szögeződött, — kivánja és parancsolja.

Spanyolországban a XV. század végén, volt értelmiség, volt pénz bőven. A többször emlegetett fejedelempár megmenti a hazát, Córdobai János a harcmezőn tünik ki, Ximenes bíbornok rendbe szedi a papokat s a tudomány fáklyáját viszi messze előre, Kolumbus felfedezi Amerikát. Mikor a spanyol nemzet hitben és nemzetiségben olvad egygyé, akkor születik a készre V. Károly, és az

erős alapokon megépiti az uj és nagy Spanyolországot, az öröknevezetes világbirodalmat. Akkor alkotja meg, mikor nálunk Nagy Lajos háromtengerpartos nagy országa, a Bécset megremegtető Hollós Mátyásnak kiépitett szép országa, a hadi szerencse forgásából sírba szállt. Nyugoton letünt a félhold, a keleti égen ujból föltetszik az, hogy nyomuljon ismét Nyugot felé.

Eszembe jutnak ezek a dolgok az Alhambrában jártamkor.

Megállok a császár, tető nélkül maradt palotájának a déli oldalán. A tervezett diadal ívvel mi van? Az is bevégzetlen maradt, nem járnak alatta el győztes hadvezérek. Most éppen egy vasuti, rozoga kocsi megy az alatt keresztül, húzzák csengős öszvérek; az ócska jármü sok vendéget hoz, hányt-vetett életet folytató turistákat, kiket a vendégfogásra kiküldöttek, összeszedtek, a közeli Hôtel Alhambrába tereltek. Lépten-nyomon különböző nyelvnek gúzsához kötött, felkinálkozó idegen vezetők. Egy nehéz batár halad utána, rajta pénzesebb turisták, inglések. Spanyolországban evvel a szóval szokták jelölni az idegeneket. Sajkás kalap, dinye kalapjukról is rájuk lehet ismerni, a kik a mindenben való angolság érdekében utaznak.

Nézve ezt a bevégzetlen házat és bevégzett sok más nagy házat, az emberi sors egyenlőtlenségének a képét látom azokban. Az egyik, terjeszkedik, a földet szeretné ellepni, az égig szeretne fölmenni, a másik addig, kinek a sors nem kedvez, vagy a kit üldöz a sors, az, többed magával köhécsel egy szük szobában, melynél sok ól, külömb van. Nem is szólok a gazdag emberek tátongó termeiről, nagy istállóiról. Soh'se irigyeljünk senkit. Akkor van jól, mikor az egészség, megelégedés, és a munkabirás, ez a nagy áldás, ez a Szentháromság lakik velünk egy födél alatt, ha a kéz, kevesebbet is arat.

Ez az oszlopokkal erősitett, márvány domborművekkel ékesitett nagy ház, melyet háztengernek is bátran nevezhetünk, két olyan nagy kapuval bir, mintha óriások ki-be járására készült volna a ház, négyszögben volt tervezve.

A béke diadala rajta, faragott képbe öltözött. Azt hiszem, hogy a béke, az az uralkodók legtöbbje előtt marad is képes beszédnek.

Az épületben szobáknak a hosszu sora, középen, körzővel kikerekitett oszlopos udvar. Tartottak benne kiállitást, játékot, bikaviadalt. Az emeleten karzat 32 jóni oszloppal. Minden nyitott, semmi se került tető alá. Különös benyomást gyakorol ránk ez a bevégzetlen, födél nélküli épülettömb, melyet az idő nehezen rongál, mert nagyon erősen áll a fal és kőgyűrű. Századok zivataros esőzése, fagya nem birta kifesziteni a réseket, olyan szilárdan lettek összeforrasztva az egymásra nehezedő, egymást védő kőkockák.

Vajjon fog-e jönni? a ki örökének veszi, a hivalgással, pompával, nagy garral megkezdett alkotásnak folytatását, bevégzését, a királyi palotának betetőzését. Azt hiszem, sok víz fog addig elfolyni az Alhambra alján összefolyó Rio Darro és Rio Genilen. Ezeknek az árja nem hömpölyget annyi aranyat, a mennyi elég volna arra.

Ime, elavult alkotásban egy hatalmas koronásnak a légvára . . . Világpolitikát folytatott éles szemhatárral, a legnagyobbaknál is nagyobb volt és egy házat nem tudott fölépiteni. Az élet rövid, a legtöbb ember nem végezheti be a kezdett munkáját.

LXIV.

A Követek-terme.

(Sala de los Embajadores.)

Tervrajz szükséges. — Casa Real. — A művészet kézi könyve. — Itt trónolt. — Vékony szál oszlopok. — Számításon alapuló kupolák. — Nem kell közönséges szemmel nézni. — Földig érő ablakok. — Kilátás. — Körözsák, kőcsipkék. — Vér festette a falakat. — Parancsolt és üzent. — A dölyfös mór király. — Huszonnégy évre rá. — Másik huszonnégy évre rá. — A „tiszta“ Aixa. — Jóslat a fiáról. — A falak megszólalnak. — Nem volt hozzá hasonló. — Az Abencerrágokról. — Pletykaság vagy igaz? — Szeretett. — Féltékenységből vér. — Vérfolt avagy más? — Gyönyörködjünk.

Károly légvárának a tőszomszédságából lépek a tulajdonképpeni Alhambra-palotába, melyet spanyolul Palacio Arábe de la Alhambrának neveznek. Tervrajz szükséges tájékozás végett, különben eltévedünk, talán meg se látjuk a legnevezetesebbet. Tájékozatlan utazóval gyakran esik meg az ilyesmi. Itt is visszahivtam nehányat, a kik azt gondolták, hogy már mindent láttak. A király szolgálatában lévő emberek kalauzolnak az Alhambrában.

Királyi-háznak, Casa Real-nak nevezik ma a spanyolok közönségesen ezt a kiváló arab épitkezést, mely az egyenetlen talajon nehézséggel járt. Az arab művészettörténetnek a kézi könyve ez, benne a kövek beszéde. Róva a helyiségeket, sokat tanulhatunk azokban. Nagy épitkezés, fényes, pompás, a mór király trónolt benne, itt fogadta a hatalmas ur a küldöttségeket, fejtette ki a keleti fejedelmek szokásos pompáját, itt tartotta háremét, élte családi életét, osztotta a parancsszavát a granadai mór király. A csoportos épitkezésből ajtók, kapuk vezettek az udvar központba.

Arabeszk, ez az arab díszités, vonalak játéka mindenen. Vékony szál oszlopokon ív és teher nyugszik, függő cseppkő boltozatok, számtani pontosságon alapuló kupolák. Imádság, erköles, költészet a fölirásokban, képzelő tehetség a létesitésben.

A ki nem érti a kövek beszédének tartalmát, nem bogozza ki a fonalak játékát, s futólag, parlagi szemmel mindent a mostani hétköznapias szürke színben lát az Alhambrán, elemi tévedéssel, más lévén a kép és egészen más a benyomás, talán csalódással hagyja el az Alhambrát, de a ki európai széles látkörrel bir, mélyre hatol, odaképzeli a fényes multat, a színt, a világitást, a holdfényes langylégü éjszakát, a színes életet ahhoz, a mely itt honolt ragyogványban, megnézi a Granadára való kilátást az ablakokból, a képzelet által kifestve, ugy fogja látni az Alhambrát, a mint volt, külső, belső díszszel fonaljátékkal, egyébbel.

A művész, a közönséges műértő is már más szemmel néz meg itt mindent, más szemmel is lát, mint az avatatlan, a kire inkább az épület rengeteg és magasság bir hatással.

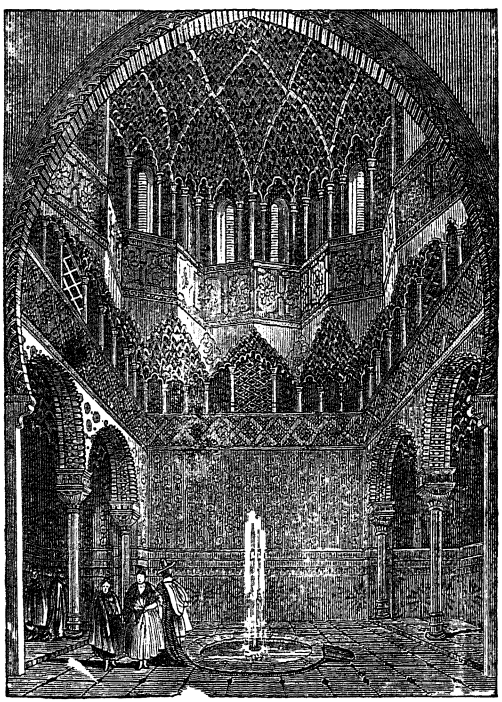
Csoportositsuk a megnézendő dolgokat és lépjünk be nehány nagyobb, nevezetesebb terembe, abba, mely az egész Alhambrában legnagyobb és legpazarabban van kiállitva. Magassága 68 láb, mennyezete sötét színü cedrusfa, az ablakai földig érnek. Hogy lássuk a pompázó természetet, nem kell kihajolni. A Comares-toronyba épitett Követek-terme, — Sala de los Embajadores — vonja magára első a figyelmünket. Napok és csillagok, rózsák és csipkeháló a falakon, melyeket többször festett pirosra a vér, királyé, vezérlő emberé. Térékes hely, beférhettek sokan, mikor a szultán trónján ült, fogadta a külállamok küldötteit, parancsolt és üzent. Muley Hassan, Don Juan de Vera kasztiliai követ és lovag kisérete által az adót követelő kasztiliai királynak ezt: „Mondjátok meg uratoknak, hogy a granadai királyok, a kik a kasztiliai koronának adót fizettek, meghaltak, és hogy a mi pénzverdéink most csak kardpengéket és lándzsákat gyártanak.“ Ez a csavaros válasz, dölyfös

üzenet 1478-ban kelt utra. Huszonnégy évre rá, a mórok mentek Granadából. És ismét huszonnégy évre rá, (1516) elesik Boabdil az afrikai csatatéren. Gyorsan jár a történelem. Muley Hassan volt az utolsó mór királynak az atyja. Volt neki két szultanája. Aixa az egyik, a kit szemérmetessége miatt a „tisztának" neveztek. Ettől született Boabdil. Születésekor a csillagok járásából megjövendölték a jóslók, hogy vele a granadai királyi trón leszakad. Ugy is lett. A jóslat következtében elidegenült az atya, szerencsétlen fiától, a ki azután ezt a nevet kapta: El Zogoybi, szerencsétlen. Tudjuk a többit, fiu és apa harcát egymással, végre a keresztnek fölragyogását az Alhambra tornyán.

Az aranyozott falak megszólalnak, jóról, rosszról igaz dolgokat beszélnek. Arról, mikor egyes mór királyok, olyan szerepet ragadtak magukhoz, melyre nem volt képességük. Arról is, mikor reszkettek a nagy ur előtt, végre arról is, mikor ő volt kétségbeesésben. Arra az időre utalok, mikor a már többször emlitett utolsó granadai mór király, Boabdil hivta össze utolszor itt, a követségi teremben, a tanácsosait, hogy megbeszéljék Granada átadásának a részleteit és bevégezzék írással a mórok itteni történetének az utolsó lapját. És végbe ment a lehetetlennek hitt szomoru eset, melynek nagyon örültek a keresztény táborban, a hol meg ezalatt előkészitették az ünnepélyes bevonulást Granadába, az Alhambrába. Letünt a mórok dicsősége, itt, lehet mondani örökre le, pedig vastagra épitették a falakat, nagyobb időre rakták az erős alapokat. Királyaik, örök nyughelyüket se találták meg itt. Azt a gyönyörü kilátást, mely az oszlopos, árnyékadásra előugrással csinált ablakokból esett a városra, hegyre, völgyre, mások élvezték azután, azok, a kiknek vasával harcban állottak az urlakók.

A kiválóan szép terem tele van díszszel, sok ékesség van a falakon, gazdag aranyozás. Minden, valóság, semmi sem káprázat. Szinte sérti a szemet ezek mellett az a vászonba burkolt csillár, mely a terem közepéről ereszkedik alá és Velence nagy multját juttatja az eszünkbe.

A nap is fönragyog, azután lehanyatlik. A nap alatti országokkal is igy van a földön. Ebben a teremben hanyatlott le a granadai mór királyok napja is. Itt vön bucsut az utolsó mór király az ország nagyjaitól, vezéreitől, harcosaitól és a hittudósoktól. Az Afrikába menekülőnek nem volt rájuk többé semmi szüksége. Minden elveszett, el, el.

Abencerragok terme.

Mikor V. Károly császár ebbe a terembe lépett és körültekintett, átérezte maga is a veszteséget, mely érte az utolsó mór királyt s igy szólt: „Jaj annak a szerencsétlennek, a ki ezt elvesztette! Én az ő állapotában, inkább meghaltam volna az Alhambrában, mint éltem volna attól távol!“

Telt, mult az idő, uj emberek jöttek, kerültek felszinre, uj világ támadt a Követek-termében. Kolumbus Kristóf itt fejté ki I. Isabella trónja előtt felfedező utjának a terveit.

Mondták a Követek terméről, hogy „ehhez hasonló fogadó terme nem volt soha, se hivő, se hitetlen fejedelemnek.“ Nagyon szép ez a terem, kétségtelenül az, de ujabb korban meg nem állhat már ez a mondás. Nézzük meg csak, hogy ne emlitsek egyebet, a konstantinápolyi Dolma Bagcse császári palota tróntermét!

Több kisebb-nagyobb teremben kattogott cipőnk a padlózaton, azokon áthaladva, az Oroszlánok-udvarát

oldalt hagyva, az Abencerrágok termébe, az egész Alhambra egyik legszebb helyiségébe jutunk. Két fülke volt abban, melyben jól lehetett aludni, puha ágyban álmodozni.

Az Abencerrágok egy előkelően nemes családnak voltak az ivadékai. Nevüket a teremmel, egy történet hozta kapcsolatba, a mely lehet pletykaság, mely idők után is szokott burjánozni, de lehet igaz történet is, és akkor ez, a szívtelen pogány világrendben a világnak egyik legborzalmasabb cselekménye. Megtelt a ház vérrel.

Hamet a családfő, Boabdil király nejével szövetkezett szerelemben. A falaknak már akkor is volt fülük, az ugrókutak vize csevegett a két szív boldogságáról, öröm, jólét, boldogság, de a hírnév és szerencse nyomában az irigység jár, ha sértve az érdek. De ha még csak egy lakolna! A tehetetlen király trónját az aggodalom tüze heviti izzóvá.

Boabdil féltékenységéből a Sierra Nevada tövében nagy birtokkal rendelkező Abencerrágok nemes törzsének harminc vagy harminchat tagja — kétség alig fér hozzá — vérzett el ebben a teremben, habár közülük csak egy, a főnök szeretett. A mi párbajhóbort időnkben, a lovagiasság bő köpönyegébe burkolózóknak többszörös golyó váltása, előrelépése dacára, sértetlenek maradnak a felek és tovább — szeretnek.

A vérkamara közepén álló tizenkétsarkos márvány medencén lévő barna foltokat a néphit maig az Abencerrágok vérnyomának mondja ez okon. Teljék kedve benne, ha az állóvíz által lerakott vaséleget nem ismeri. Én az idő itthagyott nyomainak nézem azokat. Utóvégre a köznapi életben is gyakran ismétlődik meg az, hogy a szerelem tiszta forrása vérpatakká válik. Mi most gyönyörködjünk a csipkézett ívekben, a függő csepp-köves boltozatoknak a szépségében.

LXV.

Az igazságszolgáltatás terme.

(Sala de la Justicia.)

Törvényt ültek. — Földi igazság. — Minden ország történelme tanitja. — Emlékezés Schweidelre, Rákóczira. — Nyugotra esett Kelet. — Oszlop és boltozat. — Jól nézzük meg. — Anyagbőség. — Futonc turista. — Forgassuk a történelem megsárgult lapjait. — Mintha cseppkőbarlangban volnék.

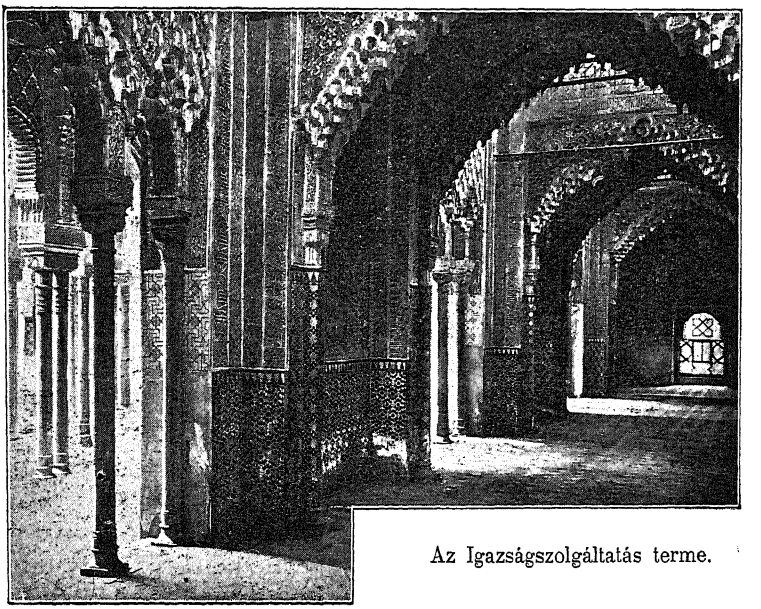

Sala de la Justicia következett megtekintésre. Igaz, nem igaz, a törvény-teremnek neve onnét ered, hogy a mór király, vagy helyettese a kadi, ezen a helyen ült törvényt, szolgáltatta ki az igazságot. Tegyük hozzá a földi igazságot, melyet a kor, az itélkező emberek különféleképpen magyaráznak, vádlók, védők elcsavarnak, iparkodnak a vizet, saját malmukra hajtani.

Legkegyetlenebb és legigazságtalanabb ítéletnek tartom, mikor ököllel kezelve az igazságot, a politikai bűnöst kivégzik. A nemzetnek lelkes és fölgerjedt állapotára mindig tekintettel kell lenni.

Hány legnemesebb szívnek a dobogását állitják meg igy, hány derék vitézt küldenek az enyészetbe, talán éppen azok, a kik koronavágyakban bűnösebbek, csak azért, hogy ennek vagy annak a pajzsát emelte, azt minden ország története tanitja. Nálunk, az aradi tizenhármak gyászos kivégzésével soha sem békül meg a nemzet. Egynek, a zombori születésü Schweidel Józsefnek már ércemléket állitottunk, rövid időn, mind a tizenháromnak lesz. A történelem, az utókor, az szolgáltat igazságot. Nem az ónodi országgyülés meghunyászkodó törpe hada mondott igazat II. Rákóczi Ferencről, hanem

most, két évszáz után az egész nemzet, szív lélekkel szolgáltatott neki igazat, ünnepli az emlékét, kinek az emléke belevésődött a magyar lelkekbe, igen, most állit neki, hozzá méltó emléket, a szabadsághősnek a képét, mely a hazaszeretettől és szabadságszeretettől súgárzik a szívében őrzi. Maga a király rendeli el hamvainak hazaszállitását, az anyaföldbe temetését.

Az Igazságszolgáltatás terme.

Emlékezetem önként tolul elém az Igazságkiszolgáltatás-termében. Jól tudom azt, hogy ebben is nem az apró-cseprő ügyekről itélkezett a főur, hanem fejbe kerülő dolgokról. A keleti uralkodók ezt nagyon értik, Granada és Alhambra is egy darab Nyugotra esett Kelet, a hol bizony többször megesett, hogy bogáncs és tövis között keresték a bölcseség követ.

Áttérve a mi igazságkiszolgáltatási dolgunkra, méreg drága az, kormányoknak a nyerészkedési vállalata lett.

Oszlop és boltozat ebben a teremben is bőven van, kupolák nyilásai szolgáltatják a világitást fölülről. Csipkézett ív, csepegőkő alaku boltozat, nem tudjuk, merre

irányitsuk szemünket, hogy ne maradjon észrevétlenül, látatlanban semmi sem. A mit az életben csak egyszer láthatunk és az nagyszerü, jól nézzük meg azt. Az Alhambrában dőzsölhet a szemünk látványosságban, a kinek pedig műizlése, a szép iránt kiválóbb érzése van, az heteket és hónapokat tölthet el itt, mindig fog valami ujat, meglepőt találni. Napokig, hónapokig nézheti az arab díszitések türelem munkáját, melyeket „napsúgárból szőtt csipkefátyolok"-nak neveznek. Iró, festő, véső, messze földet járhat be, a mig egyhelyt annyi anyagot talál a tollára, ecsetjére, finom élü, kihegyezett vasára.

A futonc turista az Alhambrával is ugy van, mint Róma, Athén tört oszlopaival, Jeruzsálem világtörténeti helyeivel, néz és nem lát, arról panaszol, hogy nincs kielégitve, többet várt. A mit a „több" alatt ért, többes számmal is megvan, csak észre kell azt venni, nem az utazó könyvet, hanem a lezajlott nagy időkről irt történelemnek az időben megsárgult lapjait kell forgatni, nagyon sokat kell olvasni, tanulni, hogy tudhassunk egy keveset. A vezető, gépiesen darálja le a magyarázatait. Jókönyvből kell a lelket bele vinni, a fényt, mely megvilágitja beszédét.

Ugy érzem magamat, mikor a cseppkőbarlangszerü boltozatok alatt járok, mintha az Adelsbergi világhirü barlangban volnék, vagy a hazánk hasonló kőhegy odúit nézném. Itt a termeszet, ott az ember művész keze műveli a csodát.

Képek arany alapon, arany csillagok mély kék színen, mondjuk arab égszínen, bőrre festve, nyárfa táblára szegezve. Képeket, emberalakokat látunk keleti színekben, nem tudjuk, uralkodókat jelképeznek-e vagy azoknak a tanácsadóit? a kik uralkodtak az uralkodón, de mindenesetre a multnak nagyszerü emlékei ezek. Az ujkori izlés nem vont le semmit az Alhambra értékéből. Az Igazságszolgáltatás-terme kiválóan szép rész az Alhambrában!

LXVI.

A Két-nővér-terem.

(Sala de las Hermanas.)

Elnevezés. — Féltékenységben meghaltak. — Illatot árasztottak. — A hol a szultana élt és a gyermekek játszottak. — Itt mondott le Magyarország koronájáról. — Két nagy márvány tábla. — Fafaragványos ajtók. — Virág kőből, sárból. — Az Alhambra-váza. — Se szeri se száma.

Két nővérről vagy két testvérről elnevezett, Sala de las Hermanas[1]) teremhez érünk, melynek színes arabdíszitésü mellékhelyiségei vannak. Mór művészek fantáziája alkotta meg azokat. Az elnevezés egy vélemény szerint csakugyan két nővérről van, a kik laktak benne és a kik féltékenységben, lelkük mélyeig csalódottan meghaltak. A féltékenyek tanuljanak a két-egytestvér szomoru esetéből, a végzetes, rövid, érzékeny történetből.

A padló likacsain keresztül illatot árasztottak az egymással kapcsolatos helyiségekbe. Itt, a hol most egyetlen teremtett lélek sincs, élt a szultán felesége, játszottak a gyermekei, gondtalan élet folyt. Később V. Károly lakta a díszes helyiségeket. Történelmi hely. Itt mondott le Magyarország és Csehország koronájáról I. Ferdinand javára.

Két széles kőlapot bámulok meg, melyek padlóját képezik a legnagyobb helyiségnek. Az már maga nagy mesterség, a hegy márványából ilyen nagy darab padlókockákat vágni ki, melyekhez foghatót talán sehol se láthatunk, pedig ez a két tábla is egy volt, ugy fürészelték el. Második nevet adtak a teremnek. Honnét

[1]) Hermana = nővér, spanyolul.

hozták csak! Talán Afrikából, talán nem. Közelről is hogyan szállitották, gondolatnak is nehéz.

Nézem a szép fafaragványos kis szárnyajtókat és a nagyokat, alakzatukon csodálom az emberi türelem, művészetben, mesterségben, négyszögletü kövecskékben mi mindent rakott rájuk. Pompásak ezek a fénymázolt négyszögletes, színes cserepek, azulejos. A függő cseppkő boltozat, az, az arab művészet legszebb remeke e nemben, rajta ötezerre megy a hornyolás. A különféleség bámulatos, miként kögül ki egy egészben! A terem díszitését, legszebbnek mondják az egész Alhambrában. Mind szép, ez is, két, egymáshoz teljesen hasonló, sehol. A terem szépségét aranyos, kék és vörös falait legtalálóbban dicséri egy fölírás: „A csillagok, pályafutásukban szívesen szállanának le hozzám, ha bennem lakozhatnának.“

A fülkékbe vezető ajtók mellett karcsu oszlopok állanak, sok szép boltozatot hordanak. Igazán bájos ívek. Akár mint a konstantinápolyi remekművü Aja Sofiában, kisebb boltozatok nagyokat emelnek magasba, ezek még magasabbakat. Az emberi elme játszik a természet törvényeivel, elmegy számitásban a legvégső merészségig, hogy nagyszerüt teremtsen, fölmegy a célbavett magasságig. Ha ezek a boltozatok már évszázak óta nem állanának, a földrengés ki nem próbálta volna erősségüket, hinnők, hogy most szakadnak fejünkre. A falak alja kőből, színesre égetett cserépből kirakva. Könnyü kezü, ügyes himzőnő, finom tüvel játszik igy a színekkel, mint az ügyes emberkéz a nehéz anyaggal. Kőből, sárból csináltak virágot, versenyez a virágok színének a sokaságával a máz- agyagégvény bősége.

Vezetőm rá irányitja figyelmemet egy szárnyalakban kétfülü, csaknem másfél méter magas, tehát óriási díszedényre, virágcserépre, a mely most egy sarokban húzódik meg. Mikor erre a szép edényre nézek, elgondolom, mennyi lehetett az, a mit elloptak?! Az Alhambraváza mór agyagedény, a mór agyagművészetnek remeke. Nyaka nyolcszögü, egyszerü, alul tompa szögben végződik. Valamikor jobb napjai voltak, mondják, hogy

tele volt aranynyal. Az edény, nyolcszázéves öreg darab, bizonyára nem eresztenek közelébe szobalányt.

Van az Alhambrában még sok kisebb-nagyobb terem, szoba, apró helyiség, melyek visszhangos lépésektől konganak. Szeri-száma nincs azoknak, de nem akarom fárasztani velük az olvasónak elméjét, nekem is, mikor valóságban láttam azokat, a képzelettől megfájdult a fejem. Hol a kimenet, hol a bemenet? azt megkeresni, egészen a vezetőmre biztam. Neki is, a ki itt gyakran fordul meg, gondot adott olykor az. Ugy elcsalja egy-egy szép oszlopsor, kert a főiránytól az embert, hogy bajos visszakerülni.

LXVII.

A Mirtus-udvar.

Kert, mégis udvar. — Kőbe vésett szőnyegek. — Megénekelték. — Legszebb palota. — Legnagyobb udvar. — Még a mórok ültették. — Imádságos mondatok. — F és Y. — Zsoltárba illő szavak. — „Spanyol nyelven lehet az Istent igazán imádni.“ — Fohászkodás a magyarok Istenéhez.

óva az Alhambra termeit, friss levegő szívása végett kilépek a Tó-udvarba, épületközötti kertbe. Kert, mégis udvarnak hivják, Patio. Oszlopcsarnok környezi, melynek mennyezete cedrusfa, falain tömör díszek, mondjuk kőbe faragott szőnyegek. Olyan díszek, virágok és levelek, melyek a földön nem léteznek, de az arab képzelő erő, minden szemek gyönyörüségére kieszelte azokat. Nem hervadnak, eleddig épek, szépek maradtak.

A karcsu jaspis oszlopokon az ívek inkább lebegni, mint nyugodni látszanak.

Mirtus-udvar az igazi neve, erről szóljon most az ének. Nagyobb hatásu költők bizonyára megénekelték, hogy ott, ott a legtávolabb Nyugoton, a hol tenger csapkodja a szirteket s a hova eljutott a félhold végső uralma, keresztény országok közé ékelve van egy ékes ház, legszebb palota, melyben a mór király lakik, benne válogatott szépségü nejei és selymes fürtü, szelid nézésü gyermekei, mór hercegek és mór herceglányok, a kicsikék, első gügyögő szavakkal boldogsággal veszik őt körül. S ha azután bealkonyul s a nap sírba száll, elönti bíborával a mirtus lombokat, megaranyozza a legszebb arcokat... epedő szemek néznek a sötétzöld égboltnak ezüstszegekkel kivert... no de, apasszuk el a fantáziát, arab költő

nem vagyok, arabusul nem tudok, folytatom tehát kötetlen folyó beszéddel.

A Mirtus-udvar egy nagy tér az alhambrai épülethalmazban, a legszebb s egyuttal legnagyobb udvar-kert. Hossza 37, szélessége 23 méter. Kristálytiszta víz négyszögletes hosszu tavat képez közepén, üditi az illatos mirtus bokrok között fehér márvány kockákon sétálót. A virágzó mirtus bokrok azokból a gyökökből sarjadzottak, melyeket még a mórok ültettek.

Az udvar széles részén karcsu márvány oszlopok és rajtuk különös szép oszlopfők erkélyt hordoznak. Az udvar hosszrészén lévő épitkezést ujitották, nem olyan szép, mint volt eredetileg. Imádságos mondások itt és ott. Ne nézzük azokat betük cikornyájának, hanem gondoljuk el, hogy költészet, istenimádás, Allah dicsőitése szól belőlük. Egyik mondás igy hangzik: „Áldás és örök üdv. Dicsértessék Allah az Izlám jótevéseért.“ A másik: „Menedékem a Legmagasabban, a hajnalpír teremtőjében van.“ Mégmásik: „Az ő háladatos szeme fényesebben világit, mint a gyöngy és smaragd.“

Az oszlopos csarnokok fehér márványát messziről hozták. Kővé vált pókhálók, a faldíszek finom vésések. Apró ajtók nyilnak az udvarról a szobákba. Minden arra mutat, hogy növilágnak volt helye a Mirtus-udvar. Tartsuk szem előtt V. Károly ismert mondatát, mely a falakról domborvésetben itt is gyakortább szembe ötlik, és keressük értelemmel mindennek a továbbját.

F és Y betükkel találkozunk többször, ezek meg Ferdinand és Isabellára, a Katholikus királypárra vagy valamely alkotásukra emlékeztetnek.

Fordulunk ki és be, hogy el ne mulasszunk semmit a nevezetesebb látnivalókból. Igazán, kimért időnkben csak a nevezetesebb látnivalókra szoritkozhatunk. Vezetőm V. Mohamednek, a Mirtus-udvar megteremtőjének egy szép, kőbe vésett mondatára figyelmeztet, legott jegyzőkönyvembe veszem annak egy részét: „Mikor a ragyogó csillagok reszketnek, azt félelemből teszik, és a mikor a mező füszárai hajlonganak, ez azért van, hogy Neked köszönetet mondjanak.“ Valóban zsoltárba

illő szép szavak. II. Fülöp mondotta, hogy csak spanyol nyelven lehet az Urat igazán imádni. No, lehet arab nyelven is méltón dicsérni az Urat. Mi, magyarok, zengzetes édes magyar anyanyelvünkön beszélünk a magyarok Istenével, de mintha nem értene meg, nem teljesiti kivánságainkat, nem segit a nemzeti vívmányok kieszközlésében, sőt olykor a hír szele sötét, fenyegető felhőket hajt felénk. Sok népe, különös népe is van az Uristennek, sok az elégedetlen közöttük, majd csak felénk fordul a gondjával, hogy ne legyen már szomoru a magyar nóta, a milyen már „háromszáz esztendő óta.“ Vígra kell fordulnia.

A Mirtus-udvarban gondoltam ezekre. Minden szép fölemel, érzésben és gondolatban közelebb visz a Legfelsőbbhöz!

LXVIII.

Két szép kilátó az Alhambrában.

(Mirador Daraxa. Mirador de la Reina.)

A fürdők bejárata. — Nem láthattam. — Világosság színes üveg csillagokból. — Cserép ágyak. — Daraxa udvar, Daraxa erkély. — A honnét Raja nézett. — Költői szépségü mondások. — Turisták hada. — Gondolok a mórokra. — Szín és világosság. — A hogy ők éltek. — Bepillantás az Oroszlán-udvarba. — Végig négyszögletes. — A királyné kilátója. — Körképes Granada. — Látomás számba megy. — Mekka felé fordultak. — Az égbe küldöm imámat. — Nem veszett el egészen a paradicsom.

Mirtus-udvar éjszaki felén, a mely felől van a 124 láb hosszu, öt lábnyi mély aranyhalas tónak a szélessége, a fürdők bejáratához jutunk. A két szép kilátóhoz menve, utba ejtjük.

A nimfáknak, a görög hitrege alsóbbrendü istenségeinek, a tündéreknek terme, nyilván a benne lévő női alakok mián, zárva van. Ezek látása helyett hallgassuk figyelemmel a vezető magyarázását. Utána nézek az előbeszélőnek és ugy találom, hogy igaza van, nem kell hoppon fogni.

I. Jusuf épitette a fürdőket a föld szintje alatt. Járunk a boltozatok alatt homályban. Valamikor színes üvegekkel kirakott, csillag alaku nyilásokon jött be a világosság. Szép lehetett.

Itt a színes cserép ágyon, lágy leplek között nyugodott a királyné, mikor kikelt a fürdőből. Átellenben, ugyanazon szobában a király. A középről emelkedő kupolából kitöredeztek a színes üvegek. Alul megcsorbultak a rések, melyeken márványra fecskendezett vízből nyert illatos gőzöket eregettek be a fürdőzők érzékének

elkábitására. Itt vetköztek, öltöztek, nyugodtak, hallgatták az éneket s nézték a leányok táncát. Nekünk nincs ilyen mulatságunk, de Granadában csinálhatunk magunknak ilyet is. Szebb mulatság, mint a konstantinápolyi fürdőkben a kenegetés, gyömöszölés és testgyúrás.

A Daraxa-udvarban vagyunk. Csinos, de fele se a Mirtus-udvarnak. Narancsfa több van benne és az elmaradhatatlan kut. Rajta mit jelent a sok arab fölírás, nem tudom én, egyet-kettőt megértelmez a készséges és figyelmes vezetőm. Istenes, költői szépségü mondások, hasonlatok.

Fölmegyünk az emeletre kilátást élvezni az ablakokból, a Mirador Daraxa erkélyéről. Lindaraja (bemeneti hely) szóból ered ez a név. A boltozatos, nagy ablakos erkélynek a díszitése, művészi. A szép Raja hercegnő révedezett, nézett innét — a csodálkozás helyéről — mint a mórok mondták, a kert virágaira. Vezetőm ismét egy-két arab fölírást értelmez:

„Ezen helyiségekben sok fölségesen szép tünik elő, mely a szemet fogva tartja, az érzéket kábitja."

„Ez itt a kristálypalota. Csodálj meg! A szépségek és örömök oceánja."

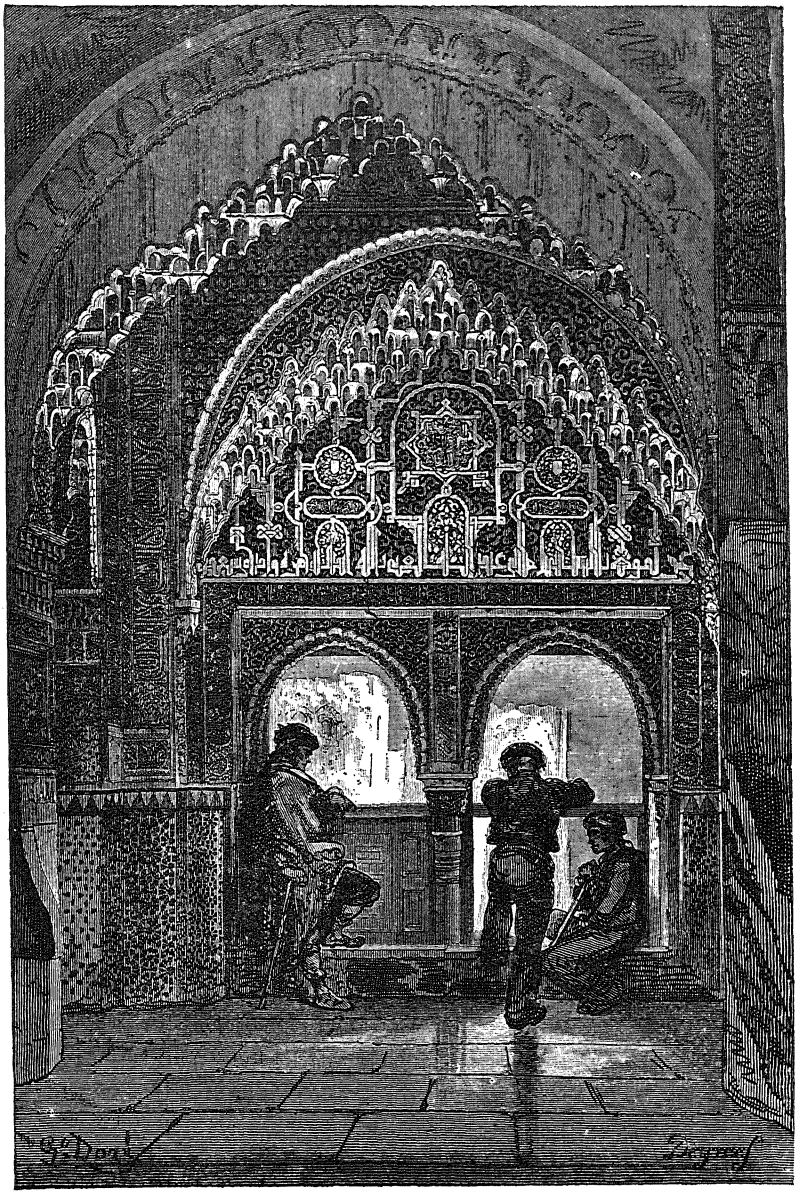
„A ki engem lát, menyasszonynak tart, a kit mindenki birni óhajt."

„Engem Isten a szépségek teljével öntött el, ha a csillagok reám tekintenek magasságukból, pályafutásukban megakadva állnak."

Letekintek a Daraxa-udvarba, a hol turisták nyüzsgő hada; elől jár a vezetőjük, mint kolompos a nyájban. Piros táblás könyvek a kézben, egynémelyik most is tanul, mikor nézni kellene s tudni a leckét kivülről.

Gondolok a bájos mór királynékra, bálványozott hercegkisasszonyokra, a kik erre-arra sétáltak, örültek az életnek, a jó létnek, ifjuságuknak és földi dicsőségüknek. Elnémultak, csend van, csak az utca egyhangu moraja hallatszik föl, az is elhalva. Itt minden meg van halva . . . .

Sok szépet látunk a Daraxa-erkélyről, mesés élet

Mirador Lindaraja.

nyomait, nem tud a szem betelni a képzeletet elkábító dolgokkal. Szín és világosság mindenütt, de az életet, a színesen nyüzsgő életet ne keresd itt, az elköltözött, örökre el. Az az élet, a mely nyilvánosan nyüzsgött a termekben és udvarokban, és az az élet, a mely látatlanban, kukucsálva nézte amazt a rostélyos ablakokból, nincs már többé. Láttak, de nem látattak, mert írva vagyon az Alkoránban, hogy „a nőnek az arcát ne lássa, csak az ura.“ Betartották ezt a szabályt viskóban és a királyi palotában egyaránt.

Hátrafelé nézek a Lindaraja-erkélyről. Mily látomás! Az Oroszlán-udvarra esik tekintetem, a finom oszlopokra, fehér csipke falakra. Kár, hogy a szökőkut nincs vízjátékban.

Az Alhambrában a másik, messzeségbe való, páratlanul álló kilátópont, ide közel van.

A Darro mély völgyéből függélyesen emelkedik egy szikla, arra épült egy végig négyszögletes torony. A torony tetején ívek és oszlopok tartják a tetőt s alkotnak egy teljesen nyilt tornácot a magasban. Mint valami fecskefészek, ugy lapul oda a torony a kősziklához. Ez a Mirador de la Reina, a királyné kilátója. A jó szem isteni adományával hegyen-völgyön túl messze ellátok, a legmagasabb fák tetejére lelátok. Látom az Alhambra álló és düledező falait, a körképes Granada külvárosának legszélesebb utcáit, a szőlőket és kerteket, a San Miguel magaslatot, len a Vegát, haragos zöld színü rétjeit, magasban a Nevádát legmagasabb, ezüstös csucsával. Látomás számba megy a mit innét látok. A mór ezen a helyen imádkozott Mekka felé fordulva. Én, elmult időkön borongva, Istenhez küldöm imámat föl a magas egekbe. Dicsőitessék a nagy természet végnélküli Ura, ki az embert teremtette, erre a szép Földre helyezte. Van-e ilyen a csillagokban? Nem tudom. Nem veszett el a paradicsom egészen, gondolom, azt hiszem.

LXIX.

Az Oroszlánok udvara.

(Patio de los Leones.)

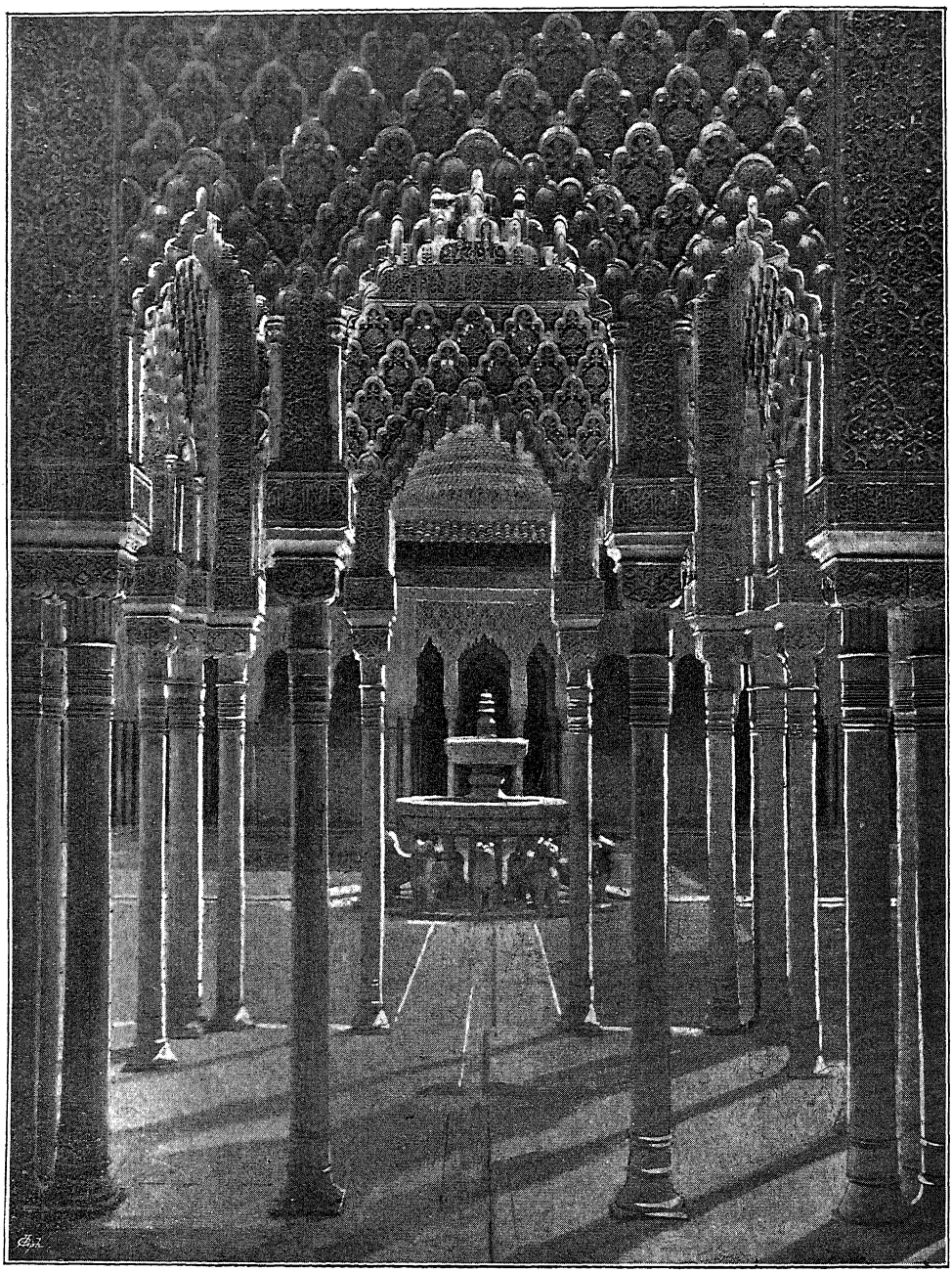
Csak a képeken. — Mikor ide kerül. — Vízgyöngy, szívgyöngy. — Megtöri az egyenes vonalát. — Arany lemezzel volt födve. — Százhuszonnégy oszlop. — Kőoroszlánok. — Furcsák. — Ázsia romhelyein ásnak ki. — Tiltja a Korán. — Magasztaló fölirások. — Nyolc kut. — Visszhang. — Isten szabad ege alatt. — Szép bizony! — Költői mondások. — Jó volna. — Vágy mellett a lemondás.

zívem hevesebben dobogott, mikor az Oroszlánok-udvarának közepére álltam és néztem a sok szép, nemes fősz- és jaspis oszlopot. Nem kellett szégyelnem a meghatottságomat, mert csak ketten voltunk, én és a vezetőm.

A márvány lapok, fehérségük dacára melegek a láb alatt. A híres és szép kutból, a tizenkét márványból faragott oroszlán fölött, gömbölyü, három méter átmérőjü nagyobb és felső kisebb kutmedencéből, a párducfejü oroszlánoknak a gömbölyü szájából, vízömlés csak a képeken és nagy ünnepen van. Akkor is, mikor a tenger túlpartjáról egy-egy arab nagy ur ide kerül, hogy megnézze az őseinek egykori fényes házát. De a víz csevegése nem oszlathatja el a nehéz bánatát.

Beszédes piros ajkak csevegése hangzott itt mindenütt. Micsoda ehhez képest egy vén kutnak a gépies fölhuzás után való bugygyanása?! A vízgyöngy is szép, de a mikor szívből, lélekből szakad föl, elválik, hogy a gyöngy a tied legyen, mégis csak más öröm az. Ez a kettős gyöngyözés bizonyára többször megvolt a khalifák szent kutjánál.

Az Oroszlánok udvara.

Szép és térékes az udvar. A Patio de los Leones közel harminc méter hosszu, szélessége fele annyi, talaja márvány.

Négyoldalt, a párosával álló oszlopoknak sora kiváló szép, az egész udvar, az oszlopos folyosó, átellenes két keskenyebb részén az oszlopcsoportok előugrása, faragott tornáca, mely megtöri az egyenes vonalat, szép, szép. A két kerti lak fölött fakupola, a mely előbb arany lemezzel volt födve, hogy megtörje, szétszórja a napsúgárt, tovább vezesse a fémtükörre, ragyogjon és káprázstasson, szóval, V. Mohamednek és a híres mester Aben Cenciudnak, erős művészléleknek a remek alkotása az Oroszlán-udvar valóban. Mult időnek, mult idők szellemének káprázatosan szép emléke.

Százhuszonnégy oszlopban gyönyörködik szemünk egyszerre, olyan kitünő áttekintés az egész díszudvarra. A főszből való faldíszitések, mintha elefánt csontból volnának faragva. Nem birom agyamba vésni a rajzokat.

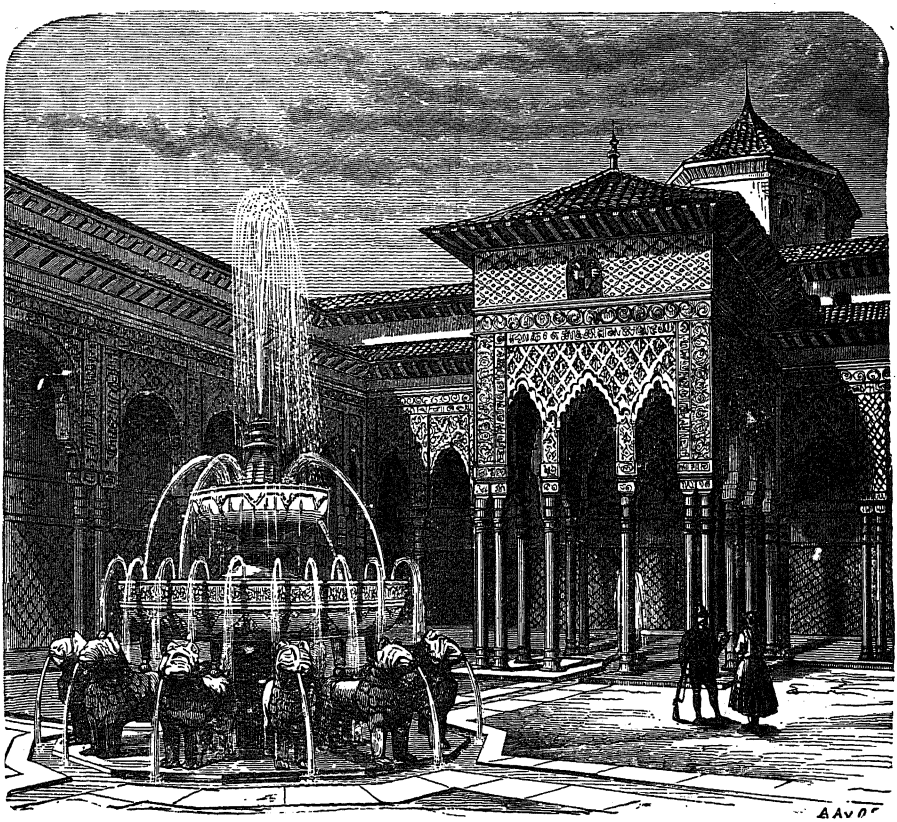
Nézem a kőoroszlánokat, a mint körben, egymás mellett állanak. Furcsák, vagy legalább is nagyon különösek. Az oroszlán nem ismerné föl mását a kőfaragásban, de azt mondják, a kik jobban értenek hozzá, hogy nincsen az, a műszerkezet hijával. Megengedem. Ázsia romhelyein ásnak ki hasonló alakokat, állattesttel, emberarccal, olvasom, de én azért tovább furcsálom ezeket az oroszlánokat, melyek nevet adtak a szép udvarnak, és azt hiszem, hogy nem volt az arab művésznek gyakorlata abban, hogy állati alakokat faragjon a kőből, mert hiszen tiltja a Korán minden élő lénynek az ábrázolását.

A műszerkezetet, a medence peremén lévő fölirások is ránk erőszakolják. Igy hangzik az egyik: „A ki nézed ezeket az oroszlánokat, tudd meg, hogy tökéletességükhöz csak az élet kell.“ Ekkép a másik: „Te, a ki ezekhez az oroszlánokhoz közeledel, lásd a porban hevernek, elfeledték vadságukat az uralkodó előtt.“ No, nem. A költői igazságszolgáltatás nem fedi mindig az élet rideg valóságát.

Ezen a kétemelvényü nagy középkuton kivül még

nyolc kutja van az Oroszlán-udvarnak. Valamennyinek a vize középen folyik el a nagy vízmedence alatt. A márvány kövü, vályu alaku csatornákban gerlék fürdőztek akkor.

Sok víz. Nyilván mert bort nem ittak. Többször fürödtek, a mosakodást, vallásuk szertartása írta nekik elő.

A kőoroszlánok.

A ki nem rest, érdekli és ért hozzá, menjen le a hatvan lépcsőn, láthatja a földalatti nevezetességet. A vízvezető csatornáknak egymással való, hogy ugy mondjam művészi összekötéséről, próbát vehetünk, mikor a vízvezeték nincs működésben, ugy, ha az Oroszlán-udvar valamelyik oroszlánjának a száján bekiálltunk, a hangot a másik oroszlán száján hallgatózó meghallja.

Isten szabad, sötétkék ege alatt kellemetes tartózkodás esik az Oroszlán-udvarban, mely dacolt öt századnak mindenféle időjárásával.

Az Oroszlán-udvart környezik azok a termek, melyekről már ujfent szóltam és a melyekből már előre egy-egy pillantást vethettem a híres-nevezetes, sokszorosan leírt, fölmagasztalt Oroszlán-udvarra. Szép bizony! Nagyon szép az! A termek mennyezete szövevényes, cseppköves, olyan, mint a cseppkőbarlangoknak boltozata, félnarancs formák a kupolák. Csodavirágok a falakon. Meglepetés hangja röppen az ajkakról.

Több fölirás — nem hivalgás — magasztalja az Alhambrát. Bizonytalan vonásu betük azok nekünk, de a vezetőnk kihámoz belőlük értelmet. A sok közül, csak nehány nagymondás:

„Nem volna az csoda, ha a nap megállana, azért állana meg, hogy fényességemet láthassa.“

„Mellettem a hold megszégyenül, nem versenyezhet velem.“

„Gyönyörnek a kertje vagyok, sok szépségből összeállitva.“

Egy arab iró hasonlitja az Alhambrát egy olyan ezüst serleghez, mely tele van smaragddal és hiacint csillagokkal.

„Mellettem a hold megszégyenül“, mondja az egyik magasztalás. Élvezetes volna csakugyan — mondja egyik utitársam — egy holdas estét, — csendülte éjszakát, mondom én, — szép mór leánykával, párosával az Oroszlán-udvarban tölteni. Nem holdas embernek a gondolata volt ez. Odaát Maroccoban, a mór ivadékban, sok a fényes szem, láttam én is . . . .

Nem minden kivánságunk mehet teljesedésbe, de az Alhambrában, az Oroszlánok ezeregyéjszakás udvarán ébren is lehet álmodni. Vágyunk mellé tegyük oda a lemondást. Igy van jól az. Kába gyermek kergeti a szivárványt. Az a két, bő köpönyeges muzulmán is, fajuk tipikus alakjai, a kik Marokkóból jöttek át a tengeren ide, hogy az őseiknek alkotását megcsodálják, arab mélasággal az udvaron ülve, szöve-fonva álmodtak, bizonyára azt for-

gatták elméjükben, Ojala![1]) jó volna mind ezt a megcsodálni való szépet visszaszerezni. Korameghaladott ábránd, igaz, de igaz marad Mohamed fiaira nézve is az, mit lelkes Garaink nekünk mond:

„Csak törpe nép felejthet ős nagyságot,
Csak elfajult kor hős elődöket;
A lelkes eljár ősei sirjához
S gyujt régi fénynél uj szövétneket."

Marokkóból gyakortább látogatnak el az arabok az Oroszlán-udvarba. Lefényképeztetik magukat az Oroszlán-udvarban. Láttam ilyen képeket. Reménységeiben letarolt nemzet fiai ők.

[1]) Ó Allah.

LXX.

Alcazába.

Várat jelent. — Kitűzték a keresztet. — Negyvenezer fért el. — Nyakaztak, gyilkoltak. — Kiknek szól a harang? — Fiatallányok kongatják. — Kilátás. — Nagy hegy. — A mint halljuk, elfelejtjük. — Infansnők tornya. — Három infansnő bezárva. — Kettő megszökött. — Regényes kis történet. — Megannyi romác. — Sok szépet láttam.

mór emlékek tömegének, a tulajdonképpeni Alhambrának megnézése után nehéz léptekkel ballagtam az Alcazába felé. Mindig fölebb, fölebb hágtam, mert ez a hely az Alhambrában, ugy 140 méterrel van magasabban a Plaza Nueva fölött, a honnét ide, a világhírü Alhambrába indultunk.

Alcazába, várat jelent a mórok nyelvén. Váracs sincs már belőle, ledőlt, összeesett, szabad kapukká romlottak a falak, virágok keltek ki a romokból, kerti növényzet lepi el a tért, melyen a vár állott. A mulandóság sóhaja kél mindenütt. Meredek a hegy esése, alig közelithetjük meg a még fenmaradt részt, hogy fölmenjünk az elég magas Vela őrtoronyba, hová ama bizonyos januári napon tiz órakor a keresztet és a keresztény királyok zászlóját kitűzték nagy örömriadallal, hogy megláthassák és értesüljenek az Alhambra bevételéről is azok, a kik a Vegában visszamaradtak. Milyen erősség volt ez a hajdan vasajtós torony! Most csak a závárt kell félre tolni, ben vagyunk.

Negyvenezer katona fért el az Alhambrában, ha azt védeni kellett. Pedig védtek és támadtak az Alhambrában. Kevés mór király mult ki természetes halállal. Nyakazták,

gyilkolták, kergették őket. Mindig sokan vágytak a földi paradicsom birására, adóban szedett szűz lányokra.

Egy nagy harang van az államfogháznak használt toronyban, mely nem annyira az imádságra hív, hanem esti tiztől, reggeli négyig minden öt percben azoknak az embereknek szól, a kik a Vega termékeny területén az öntöző csatornákat nyitogatják, csukogatják, hogy tudja mindenki, mennyi ideig tarthatja a föld a vizet s mikor köteles azt a szomszédjainak földjére ereszteni. Granada bevételének napján, az Alhambra harangjait fiatallányok kongatják. Abban a hitben vannak, hogy még abban az esztendőben férjre akadnak. A granadai színházakban pedig ekkor olyan alkalmi darabokat adnak elő, melyekben van villámlás és mennydörgés.

Nem az öreg harang megnézése okából jöttünk mi most ide, hanem hogy élvezzük azt a pompás kilátást, mely a toronyból kinálkozik.

Látjuk az egész Alhambrát. Érdekes. Tájékozhatjuk magunkat, hol és merre jártunk, miként vannak a részek egymáshoz kapcsolva.

Látjuk közelben a regényesen fekvő Bermejas-tornyokat, a melyek mellett elhaladtunk, a mikor feljöttünk.

Lábunk alatt a szép fekvésü Granada. Odább a hegykoszoruzott zöld Vega. Granada kis folyóvizei, mint mozdulatlan sávok, a természet köntösén fényes sujtások, még jobban zsugorodnak össze a szemünkben, de a Sierra Nevada, melyből innét többet látunk, mint alantról, hófödte csucsaival, az nagyon tekintélyes hegytömeg. Nehány csucsának a nevét is halljuk utasvezetőnktől. A mint halljuk, elfeledjük, de az összkép és benyomás, az, a lelkünkön átszűrődve, az emlékezetünkben megmarad.

Látjuk az utvonalt, a merről jöttünk. Több hegyet — magába vonult remeték kunyhóját — látunk innét, mint az utról és látjuk a szomoru emlékü Silla del Moro-t, melyről másutt bőven szóltam már.

Végig mérem azután léptekkel az Alhambra területnek egy részét, jobb tájékozása végett a szememnek, s kipihenem magamat az Infansnők tornyánál.

A mór királyok oda belebbezték a trónörökösöket,

hogy ne lássák az udvari cselszövést, ne hallják az államférfiaknak és politikusoknak hazug beszédét. De én inkább azt hiszem, hogy szeretet nélkül volt az a kör, mert a torony egy részéhez, regényesen kedves részéhez, szomoru történet fűződik.

Ebbe a toronyba záratta be az atyjuk a három mór hercegkisasszonyt, Zaydát, Zoraykát és Zorahaidát. Unalmukban mit tehettek mást, mint terveztek és összebeszéltek, hogy megszöknek innét, három keresztény lovaggal illannak el. Kettő meg is tette, a harmadik a kieszelt tervet elvetette, ott maradt, meg is halt a toronyban, a mely nevét az infansnőktől maig megtartotta.

A másik torony, az meg a fogoly tornya. Nő volt a fogoly. Doña Isabella, a kit Muley Hassan szultán előbb elrabolt, azután toronyba zárt. Megszabaditotta azonban a kedvese, egy keresztény vitéz. Kötél-létrán hozta le a szédítő magasból.

Minden kerthez, toronyhoz egy-egy bájos románc vagy érdekes történet fűződik.

Azzal a benyomással távoztam, hogy itt sok szépet láttam. Némely torony ablakaiból, háznak erkélyeiről, három oldalról is láttam a Daro és a Genil völgyét. Le se írhatom, némely kilátás, milyen pompás. Jőjj és lásd!

LXXI.

Generalife.

A mór királyok kéjlaka. — Omar a királynéknak. — A megkeresztelkedett mór kapta. — A mostani tulajdonos. — Kilátást élvezek. — Díszek és erősségek. — Város volt. — Nem volt az vad nép. — Nem lakik a paradicsomában. — Értenek hozzá. — A paradicsom erkélyéről. — Öreg ciprusok. — A szultana fája. — Szomoru szerelmi történet. — Vízvezeték, agyagcsövezés. — A hol Ximenes meggyógyult. — Lapozgatok, tanulmányozok. — Lelkembe foglalom. — A mórok ülőhelye. — Nem kivántam látni mást. — Fölépitem a képzeletben. — A mór világ csodája. — Álmom teljesült. — Spanyolország gyöngye. — Szavakra váltott könyek.

Nehezen igazodnának el a mórok az uj elnevezésekkel az Alhambra részeiben. Generalife[1]) néven ismert ma az Alhambrának az a folytatásos része, a mely mintegy ötven méterrel haladja meg magasságban az Alhambra halmának a tetejét és az egykori mór királyoknak volt a nyaraló helye, valóságos kéjlaka, mondjuk földi paradicsoma.

A regényes hajlamu Omar épitette ezt a paradicsomot a granadai szépséges mór királynéknak egykoron, hogy itt védve legyenek. I. Szulejman mondta már, hogy „Az asszony való a paradicsomba, de nem való a háboruba.“ Nem a házasság harminc éves háborujáról van a szó. Ezt nem ismerik a törökök. Isabella odaajándékozta egy előkelő származásu, Granada politikai multjából sarjadó mórnak, a kit Don Pedro de Granada néven hivtak, mikor megkeresztelkedett s visszakerült a közéletnek. Most magánbirtok a Generalife, Compotejár marqués tulajdona, a kinek kastélya van a mult időkről susogó, dúslombu nagy fák árnyában.

[1]) Ginalaliph = a szerelem háza.

A kerthez ciprus sudarak sora vezet. Az emelkedő uton szebbnél szebb kilátást élvezünk, ha visszafordulunk. Csucstömkeleg, széles ereszü tetők, fogazott élü párkányok, védő tornyok a falakon és egymagukban állva, az akkori időkben bevehetetlen erősségek.

Város volt az Alhambra egymagában, fejedelmi lak, térékes hely a fejedelmi családnak és férő hely az udvaroncoknak. Mecset, csipkeszegélyes torony az isteni tiszteletnek, Allah dicsőitésének, palota az állami ügyek vezetésének, küldöttségek fogadására, fegyvertár elhelyezésére. Mindez egy hasonlithatatlanul szép helyen együtt. Nem volt az vad nép, mely az Alhambrát létre hozta. Tervezői, épitői, díszitői, a világ első művészei között foglalnak helyet. Ugy bizony!

Nagyon szép most is még a Generalife, és a herceg, a kié ez a képzeletet fölülmuló díszkert, nem lakik itt, Genuában.

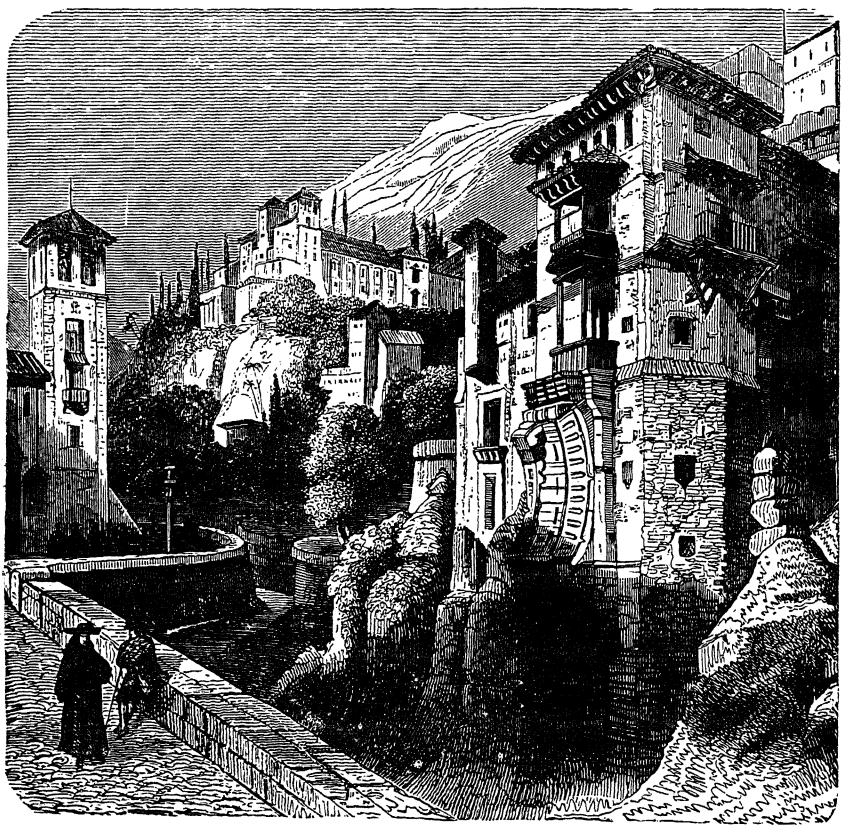
Az elhanyagolt Generalife nagy kertjében sok megváltozott a mórok ittléte óta. Toldozottak, foldozottak az épületek, részben összeomlottak és roskadoznak, de azért mór emlékeket találunk benne eleget, főleg pedig szebbnél szebb kilátási pontokat, melyeknek a megválasztásához ugy értettek itt a mórok, mint a törökök a Boszporuszon és a Márvány-tenger partján.

A kilátó pontok egyik legszebbjét „Paradicsom erkélyének“ nevezik a spanyolok. Megfelel a nevének. Egy édent látunk, mikor körülnézünk arról. Leirással nem győzzük a sok szép helyet.

A ciprusfák közé kerülök. Négyszáz évesek. Megmaradtak, mialatt viharrá erősödött zivatarok fákat döntöttek le, házakat pusztitottak el, mikor dörgött az ég és a felhők táborát villámok hasitották át. Csak itt-ott lóg egy korhadt száraz ág. Egy korhadt, nevezetes fa mellé állok, a Zoraya vagy Zaida szultana fája mellé, a mely viharedzett fa-Mathuzsálem, állitólag már hatszáz éves, maig Ciprés de la reina sultana-nak nevezik.

A szultana, ritka szépségü keresztény leányból lett szultana. Ha igaz, csendülte éjszakán a ciprusfánál volt

légyottja a chico-nak,[1]) Hamettel. Hosszu, szomoru, keleti szerelmi történet ez, mely a szultana bebörtönözésével, az Abencerrágok leölésével és — a monda szerint — még más ötszáz nemes vitéz meggyilkolásával végződött. Nagy a szerelem hatalma. Milyen hőssé tette a félté-

Generalife.

kenység az erőtlen és ingadozó mór királyt! Elég ahhoz, hogy a vén fának a durva kérgét, féltékenység ellen ma is hathatós gyógyszernek tartják, a kik rászorulnak. Kötetekre mennek az Alhambráról szóló mondák. Több közülök, hevesvérü ifjakról és szenvedélyes nőkről van.

[1]) El chico, (csiko) mór nyelven annyi mint kicsiny. El chiconak nevezték Boabdil nejét, a szépséges királynét. El-rey chiconak nevezi a történelem ezt az utolsó mór királyt.

Az Alhambra vízvezetéke a Generalifere is kiterjedvén, időnként felszökkentik a vizet, forgásba hozzák a vízműveket. Ívalakban borulnak a vízsugarak. Dacára hogy ezen a hegyvidéken forrás nincs, értettek a mórok ahhoz, miként kell agyagcsövezéssel a vizet a hegyre fölvinni. Ők rendezték be az Alhambrát öntözésre. Omnes artes docuit necessitas. Most is hallok csikorogni egy szivattyu-gépet.

A rendes növésü és szabályosra nyesett fák árnya, virágok illata, kellemetes tartózkodást adnak a jól elhelyezettt, ügyesen tagolt díszkertben.

Itt gyógyult meg az agg Ximenes, spanyol államférfiu és bíbornok. Egy megkeresztelkedett vén mór asszony, gyógyszerével, szerezte neki vissza az egészséget.

Árnyas helyen, csobogó vizü kutak mellett, legszebb sudaru fa alatt padra ülök, támlájára dülök s lapozom Granada és Alhambrának képeket tartalmazó emlékkönyvét, hogy a látottakat még jobban véssem az emlékezetembe. A boltozatok ékét, a párkány gerendák szalagkarimáját, a karcsu oszlopokat, nyulánk oszlopokon a bájos oszlopfőket. Tanulmány. Sajnálom, hogy megzavart abban egy borzas génie, a ki ugyanazt a fát választotta, mely elölte a nyári hő melegét. Végre a Mirador szép kilátó helyen lelkembe foglalom utóljára Granadát, Alhambrát, a Darro völgynek természet után való szép képét, hegyen a leander erdőt, és a lehetőleg legjobb benyomásokkal távozok.

Ismételve rálépek a sziklatuskóra, melynek a neve maig La silla del Moro, a móroknak ülőhelye. Boabdil mikor már tétován állt a helyén és az aggodalom fojtogatta lelkét, nem várhatván fordulatot, s a biztató remény gyönge szálaiba se kapaszkodhatván, erről a magaslatról nézte a spanyolok hadikészülődését ellene. Szomoru látvány volt az, könyet kicsaló. Több jel azt sejteti, hogy közeledik veszte, itt van már sorsának a megoldása. És itt kellett hagyni mindent, a tündérpalotáját, benne lakó boldogságát, mindent, szóval mindent . . . .

Alhambra után nem kivántam Granadában látni mást, és a mit az Alhambrában láttam, belevéstem mélyen az emlékezetembe. A mit pedig nem láttam és nem hallottam, mosoly és köny között mennyi volt itt és e tájon a szívdobbanás, azt fölépitem a képzeletemben a látottak után. Könnyen épitem föl.

Granada. Alhambra. Mór ékitmények csodája. Ezeregyéjszaka. A képzelem szeszélyes, merész játéka.

Régi álmom teljesült. Láttam Spanyolországnak mór izlésben foglalt gyöngyét, Granada ékességét, az arab művészet teljét. A valóság még nem mosódott el.

Hallottam derüsen kedves románcokat, és igazán érzékeny történeteket, melyek szavakra váltott könyek voltak.

LXXII.

Rege a kis mór királynéról.

Kicsi volt. — A mór király megszerette. — Az ármány. — Az Abencerrágok és Zegriek. — Vetélkedtek. — Hamis vád. — Hazudtak, hogy látták. — Hisszük a rosszabbat. — Mindannyian elvérzettek. — A király haragja csillapul. — Legyen istenitélet. — A böntönben könybe fulva. — A rabnő vigasztalása. — Jó gondolat. — Megírva a levél. — Megjött a válasz arra. — Isten velünk! — A négy vitéz lovag. — Itt az óra. — A királyné feketében. — A mór lovagok. — Vérnek kell folyni. — Közeledtek a keresztény vitézek. — Lépjen elő! — Összecsapnak. — Sebet kap a legvitézebb. — Keresztény vitéz győzelme a móron. — A feje ketté vágva. — Feledi a maga baját, másét veszi szivére. — Madonna áld meg kardunkat! — Második győzelem után a harmadik. — Az istenitélet. — Bűnbánó vallomás. — Örömmel üdvözlik a királynét. — Iszonyodott az Alhambra tornyától.

Olyan kicsi, (chico) helyes és takaros volt Zaida, hogy habtestével, bújva elfért a vén ciprusfa időhasitotta résében. A fiatal szép Zaidáról és az öreg ciprusfáról szól a rege, a mely lehet igaz történet is, szomoru valóság.

Keresztény leány volt, előkelő, nemes, a jóság maga. Akár a granadai székesegyházban imádkozó. Jövendőt igérhetett magának. A mór király megszerette, királynévá tette, boldog szerelem magaslatára helyezte a mór-tündérvárban, az Alhambra tündérvárának az utolsó napjaiban. De az ármány, azért ármány, hogy ártson másnak, gyötrő szenvedelmet teremtsen, cselt szőjjön s állandóan legyen ott, a hol a hatalom, jólét, boldogság van, mert ezekből él az ármány. Szíven ütötte a végzet a jó királynét. Megy az örömből a szenvedésbe.

Az Abencerrágok nemes törzse, neves törzsének a virágai gáncs nélküli lovagok voltak, a király szolgálatában képezték annak jobb kezét.

Zegri volt az a másik törzs, melynek a tagjai ha-

sonlóképpen leventék. A Gomelek sorakoztak még ezek mellé s versenyeztek a mór király kegyének az elnyeréseért, elsőbbségért a királyi udvarban. Nem hitték, hogy olyan rövid lesz már Spanyolországban a mórok dicsősége, nem vették észre, hogy dülőfélben van már az egykor olyan erős ház.

Zegri és a Gomel törzsbeliek, a közdolgok intézésében nagy osztályt követelnek maguknak. Levetve minden nemességet a gonosztevők Pantheonjába valók, szörnyű vádat emelnek a gyenge király, Boabdil előtt. Nem is sejtik, hogy ez az utolsó granadai mór király.

Asszony a titkos rúgó. A rágalom és gyanúsitás furiái kiszabadulva száguldanak.

A vád a féltett és féltékenyen őrzött királyné ellen irányul és Albin Hamet ellen, ki az Abencerrágok törzsének a fiatal, tetterős főnöke volt. Haragot tartanak rá. Mily gaz az ügy.

Az iszonyu vád, nem kevesebbről, mint arról volt, hogy az Abencerrágok összeesküdtek a király ellen, trónját akarják ledönteni s a granadai mór királyságot a keresztények kezére játszani. A királyné is tud erről, keresztény érzése fölbuzdult benne, és a mint az érzés erőt vőn rajta, elfordult a királytól szerelmi érzésében.

Látták, mondják, dühödt ebként ugatják, nyári holdas éjjen, mikor csendes volt a királyi palota és aludt a természet, hogy a kicsike, El-chico, királyné, könnyü leplü fehér ruhában mint surrant a bokrok között a félreeső ciprusfa sorba. Ott, egy nagy ciprusfa ráncában csak ő férhetett el bújva, ő a kicsike.

Más irányból jött Hamet a boldog szerelmi légyottra. Mindent láttak, erősitik a gazok, bizonyitják az árulók s mondják: hidd el király! Ki tudja, hogy milyen változtatott formában jutott el füléhez a hír.

Közönséges ember és király ember, mikor kétféle híresztelés kering, egyképpen hajlandóbb a rosszabbat hinni, mint a jót. Ezen esetben a gyenge király, a bizonyitatlan rosszat hiszi s nem a tapasztalt jót. Képzelete keresi a rejtelmeket, mikor ujabb gyanút dobnak lelkébe.

Dúl a király, mikor a királynéról a rossz hír föl-

merült, harag van az ajkán, azon búsul, hogy elszállt tőle a boldogsága. Ha igy van, hát vesszen az áruló és csábitó, vesszen, de ne csupán csak ő maga, hanem vesszen a törzse is, egész nemzetsége. Vesszen el az egész faj. Szólt és végrehajtotta sötét szándékát, mikor föllobogott benne a bosszuvágy tüze, kielégülést keresett.

Hamet, nemes lovag. Törzséből valók a leghűbb alattvalók. Harminchatan voltak, mindannyian vérbe fultak, cselszövés miatt elvesztek. Nem hangzott fölöttük bírói itélet, mégis egyszerre multak ki. Piros vérük patakban folyik, megfesti a márvány kutnak vizét, vértócsától vörösek a fehér kutmedencék. A ki vad volt, vadul cselekedett, hallgatott a legrosszabb tanácsadóra, a haragra.

A király, vérbe fojtotta a mérgét, haragja lecsillapult. Nem tudja elképzelni, milyen lesz a helyzet, ha nem lesz majd Zaida. Tünődik és tépelődik. Hátha ártatlan volna! Néha az ember nem hihet a saját szemének!

Elrendeli, hogy a királyné istenitélet által igazolja ártatlanságát harminc nap alatt. Ha nem, tűzhalállal muljon ki, miként az ország törvényei rendelik. Hagyta a sorsára.

Rendeli a király, hogy a megvádolt királyné négy lovagot állitson elő, a kik védjék a Zegriek vádja ellenében.

Comares tornyának a börtönében búsul, könybe fulva nyög és sóhajt a kis királyné, szivébe hasit a fájdalom, mert cáfolat ellenére, tartja magát a hír róla. Védre vagyon szüksége. Ő, a kit előbb tenyerén hordozott a király, szeretett, szeretetének minden jelével elhalmozott, most eltaszitva! Eltünődik azon, honnét vehette magát az ő rossz híre? Hallja a gyanúsitások kigyóit sziszegni. Síró búbánatba temetkezik. Zokogásba tör ki. Most pedig, ezen szomoru helyzetében, vajjon ki fogja őt megvédeni? mikor a magasból olyan mélyre taszitották, pedig csupa jóság, csupa hűség volt.

— Kedves urnőm, mond Celima, a hű rabnő: Ne a mórok között keresd a nemes lovagokat, a kik megvédjenek, mert hisz a nemes mór lovagok kivesztek az

Abencerrágok törzsével. Zegri és a kik még megmaradtak, nem lovagok, áruló gazok.

— Jól mondod édes leányom!

— Ismerek én — folytatja a rabnő — Talaverában egy bátor, híres, nemes lovagot, Carthagena ura az, és Don Juan Chacon-nak hivják. Hidj nekem, keresztény létedre bizonyára tudod is azt, hogy vannak a keresztények olyan nemesek, mint a mórok. Chacon lovag és a kiket ő maga mellé vesz, bízok hozzá, meg fognak téged védeni, a vád alól is fölmentetni.

Főlt a tanács a lázas kis agyban, mialatt fájó bizonytalanságban telt, mult az idő, ugy, hogy már csak két nap hiányzott a harmincból. Végre elkészült a kis levél s küldik gyorsan azt a keresztények táborába, Chacon nemes lovagnak adassék a saját kezébe.

Gondtól forrt a kis agy, nem jött álom a királyné szemére, mintha űzte volna valaki. Ébren alszik, mint az elítélt rab, bízik mégis a maga igazában. Tanitója lett a boldogtalanság.

Suhognak a ciprusfák az Alhambra kertjében, szellő hajlitja a hegyüket. Tompa zaj támad ezenközben az ajtón.

— Menj hű cselédem, tudd meg ki az s mit keres.

Roppan a zár.

— Jó urnőm, levél érkezett a nemes lovagtól, azt sejtem, hogy jó hír van benne, ime olvasd tenmagad, neked szól az irás.

A félelem és remény megremegtetik a gyenge kezet, mely fölbontja a nagypecsétes levelet.

Ezeket irta Chacon, a nemes lovag:

Csókolom én ismeretlenül is a mór királynénak kezét s egész tisztelettel hajolok meg azon óhajtása előtt, hogy védjem meg a megrágalmazott becsületét.

Büszke vagyok arra, hogy Granada királynéjának tehetek lovagi szolgálatot.

Örülök, hogy a királyné választása rám esett. Arról is meg vagyok győződve, hogy versenyre fognak kelni a királynéért a keresztény, nemes leventék, a kik közül

háromat fogok még magamhoz választani. A legbátrabb kasztiliai lovagok lesznek azok, leghíresebb vitézek.

Legyen a királyné megnyugodva, hogy a határnap megjelölt órájában, mind a négyen ott leszünk.

Ezt írom én a királynénak, felségednek a híve, Don Juan Chacon.

Isten legyen velünk!!

Reménye mindenkinek van, a királynénak is volt. Mikor lelkében a kétségbeesés, pillanatokra legyőzte a reményt, ismét fölül kerekedett a remény, uj alakban csillant. Szívszorongva várta az órát, mikor az istenítélet által ártatlansága kiderül.

A négy, fegyveres, vitéz lovag nevét megőrizte a hagyomány. A nevezett vezéren kivül: Don Manuel Ponce de Leon herceg, királyi sarj. Don Alonso de Aquila és Don Diego Fernando de Corduba. Követik Chacont tűzön vízen. Fegyelmezett lelkek.

A sok és nagy című, fényes fegyverzetü lovagok a Madonna oltalmába ajánlják a kardjukat és török ruhába öltözködve, közelednek Granada és Alhambra felé.

Turbán a fejükön, ékkövek a turbánjukon. Kardjuk fényes, a reggeli napfény fürgén táncol rajta. Ő magukon legszebb ékesség a férfias erények tiszta fölfogása.

A fölkelő nap visszaküldötte már bíboros kiséretét, egymaga kezdett már fölhágni a kék égre.

Közeledik, itt is van már az óra, a granadai Bibarambla-téren gyülekezik már a közönség, és a mikor idegen lovag nem jelentkezik s a részvét érzése mozgatja a lelkeket, a királynál, kegyelemért esdenek a királynéért.

Ime, jön is már a dicsőségből gyötrelembe került királyné a börtönből, istenítéletre megy. Feketébe öltözött a kisérete. A királyné keblében a fehér levélke Chacontól. Bízik benne, hogy cselekedete hű lesz szavához. A kétségbeesés nagy erőt önt belé.

Az állványok a téren, a térre nyíló ablakok is elfoglalva.

A bírák tartják helyüket, föladatuk magaslatára emelkednek. Muza, a király testvére és még más atyafia, a kik maguk is a királyné pártján voltak és készek is

lettek volna bajvívásra a királynéért, azon esetre, ha idegen lovagok nem jönnének.

Mór lovagok is, számszerint heten, — nem tudom én a nevüket — megfogadták, hogy maguk lépnek küzdtérre a királynéért, ha idegen levagok nem érkeznek.

Egész Granada szomoru. Öreg, ifju, férfi és nő, mert az áldottlelkü, jóságos szívü királynét mindenki szerette, a ki látta, a ki csak hallott róla.

Az egész város talpon áll, bízik a jó eredményben, de a szíveket mégis kétely kínozza, mert csak Mahomat Zegri, Hamet Zegri, Mahadon és Mahadin mór lovagok, mondjuk a négy áruló jelentkezik vértezetben, páncélosan, sisakjuk tolla lebeg.

Vérnek kell folyni az igazságért és nincs védő, hiába szól a kürtnek hívó szava.

Az önként ajánlkozott két mór lovag kész lett volna megvívni a királynéért, de ez köszöni, bízik a keresztény vitéz igéretében, egy-két óra halasztást kér.

Mikor a várakozás legfeszültebb volt, ut pora száll a levegőben magasra, híre futamodik, hogy bontakozik abból négy lovasnak az alakja, fényes vértezetben, teljes csillogó díszben. Erre tartanak, izzadásban lovaik, és minél jobban közelednek, annál ragyogóbb lesz a drága fegyverzetük, aranyos páncéljuk, színesebbé válik a ruházatuk. A törökös öltözetben, a királynén kivül — kinek szíve dobog — ki gyanitana kasztiliai keresztény vitézeket?

A jóval igazságszeretőbbek köszöntést intenek a páholyban ülő királynénak, a bíráknak, az ellenfeleknek és a népnek. Szótlanok az ajkak, figyelnek remegve. Alig állják a szörnyü feszültség nyomását. Álom vagy élő valóság a mit látok, igy tünődik a királyné.

Don Diego Fernando de Corduba, szép megjelenésü lovag szólal meg érces hangon, első. Figyelnek a kimért beszédére, rövid mondására, melyben benne van a kihívás a bajvívásra.

— Lépjen elő, a ki becsületében és tisztaságában vádolni meri a királynét! Messze Keletről jövünk mi, hogy megvédjük a királynét az ellene emelt minden vád ellen.

Ráfelel az egyik Zegri:

— Én és társaim vádoljuk a királynét, mert láttuk bűnös cselekedetét. Állunk a vádért. Allah minket ugy segéljen.

— Hamis az a vád. Hazudtok, megmutatjuk igazunkat legott nektek fegyverünkkel.

Zegri elé dobja keztyüjét, a ki azt, lándzsájának hegyével veszi föl.

Fegyvervizsgálás.

A kijelölt helyek elfoglalása.

Szívek heves dobbanása azalatt.

Jeladás az összecsapásra, mérkőzésre.

Imák szállnak föl az égbe, a keresztények Istenéhez és Allahhoz egyaránt.

Gúnymosoly a mór lovagok ajkán, lenézése, kicsinylése az ellenfélnek, az ismeretlen lovagoknak becsmérlése.

Előjátékul a kikiáltó intésére összecsapnak, négy a négy ellen.

A nehéz lovak dobogására megremeg a föld, szikrát szór az acél, ragyognak a pajzsok s csakhamar olyan harci zaj kél, mintha seregek állanának szemben egymással.

Megmozdul a levegő, mint a mikor szikla esik le a sziklára.

Megállnak a lovak sértetlenül, a vitézek is erősen ülnek a nyeregben, csak Chacon kapott lábszárán sebet. Vérzik az, de föl se veszi. A pajzsáról csúszott le az ellennek a fegyveréle. Megforditja lovát, erősen megsarkantyuzza összecsapásra Mahadin Zegrivel.

A föld ismét dobog, megreszket a levegő, az összecsapás még hevesebb. Pajzsán, darabokra törik a mórnak lándzsája, Chacon erős döfésétől, lehanyatlik ágaskodó lováról.

Chacon nemes vitéz, bár nem tartozik vele, leszáll a lováról és gyalog áll szemben az ellenfelével.

A mig a közönség Chacon nagylelküségét csodálja, összecsapnak, hogy a fegyverük sok szikrát hány.

Erősen állja a kettős harcot mind a két vitéz, nem közönséges bajnokok ők.

Kimért a lépésük, mesteri a vágásuk, mégis eldöntetlenül marad a harc.

Chacon sebe tovább vérzik, csöppek hullnak fehér ruhájára. A közönséget csend lepi ezalatt.

Chacon kardja ujra suhog és egy erős vágással ott találja a mórt, a hol egy kis rést hagy a mell- és karpáncél, vállon, hónaljnál.

A kard kiesik a mór kezéből, erejétől megfosztva, nem birja azt tovább tartani.

Visszafojtott lélekzetek.

Még egy oldalvágás és elesik az egyik Zegri, Mohamat mór vitéz. Utolsó sóhaja halkan rezg át a levegőn.

Chacon, kardjára támaszkodva vánszorog el. Győzött.

Öröm és düh szállja meg a lelkeket, aszerint, ki mit kivánt eredményül, vesztét a királynénak avagy annak életét.

Az első harc kedvező kimenetele bátorságot önt a keresztény lovagok szívébe, csüggedést a mórokéba.

A bajvívásra következő második Zegri, Mahadon, egy kis halasztást kér Don Alonso de Aguillártól, hogy az elhaló testvérével lehessen, de a keresztény vitéz rögtön azzal felel vissza, hogy egy erős lándzsa döféssel a pajzsát megrepeszti. Dühében ez vissza csap, de nem a lovagot, hanem a lovat lágy részében ugy találja, hogy a ló elesik, a lovag leesik.

Örömrivalgás a Zegri párton, ám csak rövid ideig. Vak lárma.

A mór, lóhátról, a keresztény gyalog összecsapnak. A mór, a győzelem reményével vél halálos csapást rámérni, de ez ügyesen félre ugrik, kitér a ló előtt és igy kiált az ellenfelére: Ha van bátorságod, szállj le a lóról nyomorult és mérd össze a kardodat a kereszténynek kardjával.

A mór lovagban bátorság kél, nagylelküség duzzasztja a szívét, ösztökéli küzdésre. Leugrik a lóról sebten és a lándzsát fölváltja karddal.

Két legbátrabb vitéz küzd élethalálra egymással,

szinte kár minden csepp vérükért, pedig olyan heves a harc, hogy közülük az egyiknek el kell lesni.

Nem tudni még, a damaskusi acél vagy a toledoi penge lesz-e győztes?

A harc hevében alig lehet észrevenni, hol ropog és mi pattog. Folyik-e vér, vagy csupán csak a véres izzadság?

Végre a mór sisakja ugy van találva, hogy a sisakban a fej is ketté vágva. Holtan terül el, meg se moccan.

Meghalt Mahadon, a legvitézebb mór lovag, ünnepelt hős. Sírnak fölötte az asszonyok, megkönyezik a leányok, ámde halál ellen nincs orvosság, se füben, se fában, tudjuk azt, a sajnálkozó nők szemének a könyében sincs orvosság.

A királyné ezalatt örül és sajnál, jó lelke feledi az ön baját és a másét veszi szívére.

Még kettő és még kettő hátra van.

A két mórban vesz a bátorság, a keresztényben fokozódik az. A mennyivel azokban fogy, növekedik ezekben.

Madonna! Áld meg kardunkat, fohászkodnak magukban Ponce és Cordubai Ferdinand.

Alig ocsúdtak föl a nézők, alig szólaltak meg ujból a kürtök, történik a jeladás.

Ponce emeli ki lándzsájával a mór lovagot nyergéből. Torkán volt az halálosan találva, élettelenül terült el a porondon. Ali[1]) Hamet Zegri nincs többé.

Mohamatra, az utolsó Zegrire kerül végre a sor. A törpeség is lehet titáni. Nem becsüli életét, azért föllobogó indulatában szabályt sért, támadásba csap át, szilajul tör az ellenfelére.

Ő volt az, a ki a királyné életére tört, és mert nem sikerült terve, gúny éri őt, jól tudja, megöli majd a saját nemzetsége.

Minél inkább vakon rohan a mór, annál vigyázóbb a keresztény.

Don Fernando és Mohamat ismételve összecsapnak. Mind a két ló erős sarkantyut kap. Mohamat lova elesik,

[1]) Ali, arabul fenséges cím.

de a mór, a fölszinen bukdácsolva, Fernando lovának a szügyébe szúr. Vérben vonaglik a két nemes pára, fölszáll a por a porondról.

Nagyerejü Don Fernando halálra teriti Mohamatot. A ki óhatatlan mint a villámcsapás, rátérdel és igy kiált:

— Ismerd el gazember, hogy álnok és áruló voltál, akkor megkegyelmezek életednek.

A mór erre reményvesztetten adja meg magát s holthalaványan feleli:

— Az én sebeim elég nagyok arra, hogy meghaljak. Allah legyen nekem irgalmas. Akarod hallani az igazat keresztény. Az Abencerrágok ártatlanok voltak, én áldoztam föl bosszuból az életüket. A királyné — bocsásson meg nekem — ártatlan, egész Granadában nincsen olyan tiszta lélek mint ő. — Öntudatlanságban folytak le utolsó pillanatai. A keresztény lovagok fogadkozása igazolódott s a bíróság törvényt látott a királynén. Igaztevés volt az, becsületrablásban. A királyné megállta a próbát romlatlanul. A vád hamis voltát, tisztán látták válni valóságra.

A dúsan áradó hírek között a Zegriek leverése gyorsan terjedt el Granadában, hírlett előbb már, mint elesett az utolsó, és mert gyülölte őket a nép, a nyugodtvérü polgárok is fenyegetőn rontottak az istenítélet helyére s örömmel üdvözölték a szeretett királynét, jó szerencse kivánságaikkal árasztották el. Népszerűség vette szárnyára.

Ezalatt lehelte ki lelkét a negyedik Zegri.

A nép örömujjongva kisérte a királyné gyaloghintaját az Albácin halmára, mert a kis királyné iszonyodott az Alhambra tornyának a látásától.

— — — — — — — — — — — — —

Költeményes könyvek, erről a regés földről, szívig ható történeteket mondanak el.

Idegen szavak tára.

A.

Á, hoz, hez, höz, ra, re.

Abanico, legyező.

Academia, tudósok vagy művészek társasága, főbb szakiskola.

Acanthus, ajakos virágu tövis, kóró, félcserje.

Ad astra, föl a magasba, csillagokig.

Adición, összeadás, hozzátevés.

Adicional, hozzá jövő, tartozó.

Ad majorem Dei gloriam, Isten nagyobb dicsőségére.

Ad normam, szabály szerint, minta szerint, éppen ugy.

Adschemi, idegen.

Aeneis, Vergil hőskölteménye Aeneisről, Anchises és Venus fiáról, ki a trójaiakat Italiába vezette és a rómaiak őse lett.

Aes, érc, pénz.

Aesthetica, izléstan, széptan.

Aethericus, a, um, légnemü, könnyü, erős szagu, éghető folyadék.

Aficionado, műkedvelő, különösen érdeklődő.

Agave, az amarillisfélék alcsaládjához tartozó, húsos levelü, hosszu életü növény. Levélrózsájából sok év után virágszál fejlődik, négyezer harangalaku kis virág is van rajta.

Ahasveros, Xerxesnek a zsidó neve.

Alabastrom, fényesithető, hófehér gipszfaj.

Alameda, sétány, fával beültetett városi széles ut, nyárfasor.

Album, képeket, kéziratokat, verseket tartalmazó emlékkönyv, képgyüjteményes könyv, több szerző dolgozataiból álló könyv.

Albion, Angolország költői neve.

Alcázar, vár, kastély, caesar laka.

Alcides, Alceus, Perseus fia, Amphitryo atyja, Hercules nagyapja, innét Hercules neve, Alcides, a férfi ivadéka.

Aldea, falu, bérgazdaság, templom nélkül több-kevesebb ház.

Alfandega, városháza.

Algebra, betüszámvetés, betüszámtan, egyenletek általi számitás.

Alguacil, lovas rendőr felügyelő, törvényszolga, rendőrszolga.

Algufia, Európa, a mórok elnevezése szerint.

Á la, mint, miként.

Al-hamar, vörös.

Ali, fenség cím.

Alhambra, mór királyi palota Granadában.

Al kaszr, lásd Alcázar.

Alkorán, korán, a törökök hitforrása, Mohamed vallás könyve, Mohamed tana.

Allah, (Al iláh) Isten neve a mohamedán világban.

Allegoricus, a, um, képes hasonlatu, példázatos, képbeszédes, nézletes.

Aller, e, es, minden, mindenki.

Almuerzo, villás reggeli.

Aloë, Aloës, a liliomfélék alcsaládjához tartozó húsos levelü növény.

Alteza, nagyság, magasság, magas rang, előkelőség.

Al tren, vonatra.

Aluminium, nem rozsdásodó, nagyon könnyü, ezüst fehér fém.

Amo, are, szeretni.

Amor, szeretet, a szerelem istene.

Amoroso, a, szerelmes, kedves.

Anarchia, fejetlenség, uratlanság.

Andar, menni, utazni, eljárni, magát találni.

Angel, angyal.

Angelical, angyali.
Anunciación, hirdetés, jelentés, Gyümölcsoltó boldogasszony ünnepe, egy nőnév.
Antique, régi, ó, ódon, ókori.
Apollo, Jupiter és Latona fia, Diana fivére, a magasabb szellemi munkásság-, költők és jövendő mondók istene, később a nap istene.
Aquila, sas.
Ara Jovis, Jupiter oltára.
Arabe, arabs.
Arabesca, arabesque, lombféle díszitmény, arabszerü cifrázás, vonalok játéka.
Archivum, levéltár.
Argus, Argos Panoptés, a tehénné változtatott Io százszemü őre, szemeit álom soha se fogta.
Ariadna, e, Minos krétai király leánya, a ki Theseust, a minotaurusnak szánt áldozatot az utvesztő tévelyből fonál segitségével kimentette.
Aristocratia, előkelőség, nemesi uralomhoz tartozó.
Arma, fegyver.
Arrear, meghajtani, pl. állatot.
Ars, mesterség, művészet.
Assistencia, segély, segitség.
Association, szövetkezés, egyesülés, társaság, társulat.
Asunción, Mária mennybemenetele, egy nőnév.
Atlas, selyemből készült szövet, melynek a fénye sajátságos szövésétől van, térképgyüjtemény.
Audiencia, városház, törvényülés, hallás.
Auge, szem.
Aureola, Auréole, dicskör, fénykör, súgárkör, dicsfény.
Aureus, a, um, aranyból, aranyból való.
Autoridad, hatóság, hatalom, tekintély.
Ave, légy üdvöz.
Ave Maria, üdvözlégy Mária.
Avellana, mogyoró.
Avellano, mogyoró bokor.
Avenida, fasoros bejárat, benyiló, fasorokkal beültetett ut.
Avenida da Liberdade, Szabadság-ut.
Ayuntamiento, egyesülés, összejövés tanácstartásra, városház.
Azul, kék.
Azulejo, fénymázolt cserép.
Azur, lazurkő, kék drágakő, égkék, égszin.

B.

Bab sagra, Szent-ut.
Bachus, Zeus fia, bor fiatal istene a görögöknél.
Baksis, borravaló, ajándék, szolgálat fejében adott jutalmi összeg.
Bailar, táncolni.
Baile, tánc, bál.
Banán, egy izletes, tápláló, szilva nagyságu, forró égövi, lisztes gyümölcs.
Banco, pénzcsarnok, bank, kereskedelmi intézet.
Bande, banda, csoport, sereg, zene- vagy színésztársaság.
Bandarilha, banderilla, nyilvessző véggel biró vas, vasvégü pálca, horgos botocska, kis zászló.
Bandarilheiro, banderillero, a ki a horgos botocskákat a bikába tűzi, viadalon, nyilazó.
Banquetta, bakon való ülés, kocsis melletti hely.
Bariton, férfi középhang, tenor és basszus közötti.
Barokk, baroque, cicomás, tulterhelt művészeti stilus, különös, sajátságos, furcsa.
Basalt, bazal, vulkáni fekete könem.
Basilica, eredetileg a törvényhozás és üzleti forgalom számára emelt épület, most az ezek mintájára épült templom, főtemplom, székesegyház.
Bassus, alhang, mélyhang.
Bello, szép.
Bellum, háboru.
Bellum omnium, contra omnes, mindnyájának háboruja, mindnyája ellen.
Bermejo, vörös.
Bileam, Balaam, zsidó név, egy próféta, mesés alak, a szamara okosabb mint ő maga.
Bizarr, kölöncködő, különös, furcsa, torz.

Blouse, eredetileg vászon zubbony, most selyem kelméből is.
Blüthe, virágzás.
Bocca, száj, nyilás.
Bodega, borozó hely.
Boina, ráncos, vörös sapka.
Bolero, spanyol tánc, tamburin és castañeta kisérete mellett, kedvelt a rhithmusa végett.
Boulevard, fával beültetett városi széles ut, utcává alakitott bástya.
Bravissimo, legderekabban, leghelyesebben, legvitézebben.
Bravo, derék, helyes, vitéz.
Bravour, vitézi-, hős tett, vitézség, rettenthetetlenség.
Brillant, e, fényes, csillogó, csillámló, nagyszerü, pompás.
Buen, a, jó.
Buenas dias, jó napokat.
Buffet, étkező helyiség, hideg ételek.
Bundesrath, szövetség tanács.
Burro, a, szamár.
Busarat, legelőhely.

C.

Caballeria, lovagság, lovagiasság.
Caballero, lovag, lovagoló, nemes ember.
Caballo, ló.
Cabriolet, kétkerekü könnyü kocsi.
Cachetero, rövid tőr, gyilok.
Cachucha, egy spanyol tánc, csörgetyükkel.
Cactus, pozsgár, melegházi növény.
Calle, ut, fasoros ut.
Calvaria, Golgotha, bőjtben bucsujáró, imádkozó hely a katholikusoknál.
Cambiar, cserélni, váltani, másitani, változtatni.
Campanario, harangtorony.
Campeador, csataismerő.
Campo, mező, föld, mezei birtok, gazdaság, tér, tábor.
Cancellar, pecsétőr.
Cantadore, a, énekes, énekesnő.
Cantante, énekelve, dalolva.
Cantar, énekelni, dalolni.
Cántaro, cántara, korsó, kanna, egy bormérték.
Capa, a bikát ingerlő, kirivó színü vörös kendő.
Capeador, a ki a bikát ingerli a vörös színü kendővel.
Capilla, kápolna.
Capilla mayor, főoltár.
Capitán, kapitány, százados, hadvezér.
Capitular, kanonok, káptalanbeli, valaminek a feje.
Carbon, szén.
Carbonari, ujjatlan hosszu köpeny, köztársaságra törekvő, összeesküvő olaszok.
Carlos, Károly.
Carmen, alkalmi költemény, vers, dal, kármelita rend, egy szindarab.
Caridad, szeretet, irgalmasság, alamizsna.
Carta, lap, papirlap, üres lap.
Casa, ház.
Casaca, kabát, szoknya, otthonka, háziöltöny.
Casiri, sziklás hely.
Castañeta, castagnette, tánc-csörgetyü, kézcsörgetyü.
Castellán, várur, várnagy, várkapitány.
Catacomba, földalatti üreg, sirbolt.
Catedral, székesegyház, főtemplom.
Cauto, előrelátó.
Cavalheiro, lásd Cavalier és Caballero.
Cavalier, lovaskatona, lovar, lovag, főnemes.
Cavallo, lásd Caballo,
Cavaedium, üreges, odvas, öblös, homoru hely.
Celebre, híres, jeles, ünnepelt.
Centésimo, századrész.
Central, ale, központi.
Centro, központ.
Chacun, une, mindenki, mindenik, minden.
Chacun a son gout, mindenki a maga izlése szerint.
Champ, mező, siktér, szántóföld.
Champs Elisées, Párisban egy szép park.
Chico, kicsiny, kicsike.
Chorus, emelkedett hely énekesek, zenészek

karának, az ének vagy zene személyzetének kara.
Chulo, tanuló, a bikát vörös kendővel ingerlő.
Cid, ur.
Cielo, az ég.
Cigarrero, a, szivaresináló.
Cigarrillo, szivarka.
Cigarrito, szivarka.
Cigarro, szivar.
Cinis, hamu.
Ciprés, ciprus.
Ciráda, lásd Zierde.
Circus, színkör.
Ciselál, vésővel fémet kidolgoz, csiszol.
Cittadina, városban használatos kocsi.
Ciudad, város.
Civilisatio, művelődés, polgárosodás, polgárisultság.
Classicus, a, um, remek, örökbecsü.
Clio, a történetirás muzsája.
Clubben, zárt kör.
Codex, illetve caudex, eredetileg faderéktörzsök, tuskó, melyhez a rabszolgát láncolták, s minthogy a régiek viaszszal bevont fatáblára irtak: könyv, kézirat, történeti följegyzés, törvénykönyv.
Codex aureus, pergamenre irt diszes könyv.
Colección, gyüjtemény.
Colonia, gyarmat, telep, telepitvény.
Color, szín.
Colossus, óriás szobor, óriási alak, nagy mű.
Colosseum, Rómában a nagy színkör, melyben emberek viaskodtak vadálatokkal, elég ép romjaiban áll még.
Columna, oszlop.
Comedia, comédie, vígjáték, bohózat, bohóság, tréfa, színlelés.
Comer, enni, elkölteni, elfogyasztani.
Commentar, magyarázat, értelmezés, fejtegető irás.
Commercio, kereskedés.
Concepción, fogantatás, Boldogasszony fogantatása, egy nőnév.
Concha, kagyló, csiga.
Confianza, bizalom.
Congreso, congressus, gyülés.
Constitución, alkotmány, államforma, rendelés, rendelet.
Constitucional, alkotmányos, alkotmányszerü.
Corazón, szív, kedv, kedély.
Coronado, a, koronázott.
Correo, gyorsvonat, gyorsfutár, gyorspósta.
Correr, futni, szaladni.
Corrida, futás, szaladás.
Corrida de los toros, bikaviadal.
Corrupción, romlás, elromlás, romlottság, csábitás, megvesztegetés.
Corso, sétahely, az előkelő világ sétahelye nagyvárosban, főleg folyó és tenger partján, hintók menete farsangkor.
Corte, udvar.
Corteba, olajprés.
Cortes, a latin curia szóból, spanyol országgyülés.
Cosa, dolog, tárgy.
Cosas d' España, spanyol eredetiségek.
Coupé, kocsiszakasz, fülke, két üléses zárt kocsi.
Credo, ere, hinni, hiszekegy, hitvallomás.
Crescendo, növekedve.
Crisma, lásd Krizma.
Crucificado, crucifigado, keresztre feszitett.
Crucificar, keresztre feszitení.
Cruel, kegyetlen.
Crusmata, régi római fürdő-táncosnő.
Cruz, kereszt.
Cuadriga, lásd quadriga.
Cuadrilla, fölvonulás a bikaviadalra.
Cultus, hit vagy vallásügyi isteni tisztelet.
Cursus, folyam, folyamot, árfolyam, tanfolyam, évfolyam.
Custos, őr.
Cybele, a frigek nemzeti istenasszonya.
Cyclops, kerek szem, Vulcan legénye egy szemmel a homlokán; a cyclopsok Homérnél emberevő vad óriások, Siciliában laktak.

D.

Dagblad, egy svéd ujság cím, napilap a jelentősége.

Damaszt, virágos, habos szövet.
Dar, adni.
Dedicar, fölajánlani, áldozatot hozni.
Delphin, cetféle tengeri emlős állat, hal.
Dejar, elhagyni, fölhagyni, átengedni.
Demimonde, félvilág.
Denaro, kisértékü pénzdarab.
De profundis, a 130. zsoltárnak kezdő szavai, jelentősége: a mélységből.
Devise, jelmondat, jelige, jelvény.
Dia, nap.
Diana, a dies latin szóból ered, mely napot jelent, Diana tehát a nappali világosság istennője s mint ilyen, az erdei állatvilág és növényi természet istensége is, mert ezeknek fény és világosság kell.
Dios, Isten.
Diplomatia, állami tudomány, állami ügyvitel.
Diputado, képviselő, küldött.
Dives, gazdag.
Doceo, ere, tanitani.
Doctor, tanult ember, tudós, tudor.
Dolor fájdalom, Dolores nőnév.
Dom, székesegyház, gömb, kup, kupfödél, kuptető.
Doncella, szűz.
Dorado, a, aranyozás.
Dsami, nagyobbszerü mohamedán templom.
Dulcis, e, édes.
Duque, herceg.
Duro, piaszter, pénzszámitási egység.

E.

Ecce homo, ime az ember.
Ecclesia, egyház.
Edler, e, es, nemes.
Ein, e, s, egy.
Elegans, elegant, e, díszes, választékos, finom, ékes.
Embajador, követ, küldött.
Emir, arab vezér, Mohamed prófétának az utódai, a kik egyedül jogositvák a zöld turbánt viselni.
Emloi du temps, időbeosztás, sorrend.
En punto, pontban.
Enterramiento, siremlék.
Epicureus, a testi élvezetek után sóvárgó, élvhajhász, kéjenc, Epikúros, híres görög bölcsész tanitását követő.
Escribiente, irnok.
Escultura, szobrászat.
Esmeralda, smaragd.
Espada, bikaölő, tör. kard.
España, Spanyolország.
Esperanza, remény.
Esposito, kitett, kihelyezett.
Esprit, szellem, ész, tehetség, kedély, élc.
Estanque, tó.
Estatua, szobor.
Estetica, lásd Aesthetica.
Estremadura, lásd Extrema terra.
Étiquette, udvari szokás, szigoru társadalmi illemformák.
Eucalyptus, a mirtusfélék gyantásfáju neme.
Evangelista, az Evangelium hirdetője, a négy Evangelium szerzője, sz. Máté, sz. Márk, sz. Lukács, sz. János.
Evangelium, üdvirat, örvendetes hir, a keresztény hittan, a Krisztusról való tan.
Excellence, kitünőség, tökéletesség, kiválóan nagyméltóság.
Extraordinarius, a, um, rendkivüli.
Extrema terra, legvégső föld, utolsó föld.

F.

Fabrica, gyár.
Facha, Faja, övkendő.
Falero de Xéres, egy spanyol tánc.
Fama, hir.
Fandango, egy spanyol tánc zenével.
Fantasia, gondolat, ötlet, képzelő erő, képzelem, képzelgés, agyrém, ábránd, zene darab.
Fantasticus, a, um, ábrándos, különös, képzelt, csupa képzelődésen alapuló.
Farbe, szin.
Faun, erdei istenség.
Favor, kedvezés, kedvezmény.
Fayence, félporcellán.
Fe, hit, bizalom.
Febre, betegség.
Febre amarilla, sárgaláz.

Fellah, földmivelő, paraszt Egyiptomban.
Feria, ünnepnap, vasárnap.
Feredse, a keleti nők bő felöltője.
Festejadissimo, a, legünnepeltebb.
Ficus, füge.
Filigrán, finom ezüst- vagy aranysodronymü.
Flamenco, egy spanyol tánc.
Flegma, phlegma, nyálka, hidegvér.
Flirt, a francia fleurir (virágozni, díszleni) szóból származó angol szó, jelentése: kacérkodás, virágos-, burkolt- kétértelmű beszéd, mókázó, csipkedő társalgás, udvarolgatás.
Flor, virág, virágzás.
Flora, virágok istennője, tavaszistennő, valamely vidék növényzete vagy ennek a leírása.
Flox, phlox, lángvirág, hadvirágféle.
Fjord, völgy helyett a fensik mély és hosszu hasadéka, melybe a tenger és folyó nyomul.
Fonda, vendéglő, szállóház.
Fortis, e, bátor, erős.
Fortuna, ferre szóból, melynek jelentősége: hozni; a szerencse és sors istennője, előre nem látható váratlan és kiszámithatlan dolgok forrása.
Foszfát, trágya, műtrágya, mely nagyobb mértékü foszforsavat tartalmaz, u. m. a guano, csontliszt, csontszén.
Franc, franque, frank.
Francais, e, francia.
Frasis, phrasis, szóvirág, szólás, mondás, elcsépelt szó.
Fresco, a, fris, uj, falfestmény.
Fridrichsstrasse, egy ut, Berlinben.
Frigek, phrigek, nép az ókorban Kisázsia nyugoti belsikján.
Fuente, forrás.
Fugere urbem, kerülni a várost, futni tőle.
Furia, félistennő, a ki az alvilágban a gonoszokat kinozza, a gyötrelem és bosszu istennője, civakodó nő, bőszültség, düh.

G.

Gachi, asszony.
Gader, város, keritett hely.
Gall, francia.
Galleg, gallego, galera, teherhordó, spanyol galiciai.
Gallo, kakas.
Ganaderia, gulya, bikagulya.
Garten, kert.
Gendarme, csendőr.
Generalissimus, fővezér.
Género, nem, faj.
Génie, teremtő szellem, tehetség, ész, elme, lángész, szellem.
Gente, személy, nép, emberek.
Gente del buen tono, előkelő világ.
Gentry, Angolországban az alsó nemesség, nálunk a középnemesség, régi földesuri osztály.
Gloria, dicsőség, hir, szentfény, dicsfény.
Ginalaliph, a szerelem háza.
Giralda, magas mór torony Sevillában, tetején zászlós alak, a zászlót a legkisebb szél is lengeti, fordul, a „girar" szóból, mely „forogni, forgatni" jelentőséggel bir, innét kapta nevét a Giralda.
Gitano, cigány.
Gobelins, művészileg szőtt szőnyegek különböző alakokkal.
Gobernador, gubernator, helytartó, kormányzó.
Goliath, óriási vezére a filiszteusoknak, óriás.
Gracia, gratiae, kegy, kegyelem, kellem, kegyistennők, kegyszűzek, Zeus és Eurynome leányai, rendesen három (Euphrosyne, Aglaja, Thalia) istennői az illemes és kellemes viseletnek.
Grafit, szén anyagu ásvány, melyből az irón készül, előbb ólomfaj ásványnak tartották.
Grande, nagy, nagyszerü, spanyol grand, spanyol előkelő méltóság.
Grandeza, nagyság, előkelőség.
Granita, lágyabb fagylalt.
Grano, granum, mag, szem, rozs, gabona, szemer, gyógyszertári súly.
Graciosus, a, um, kegyes, kellemes, bájos.

Grisette, varró leány, könnyüvérü munkás leány, barátjával vadházasságban élö.
Gross, nagy, magas, öreg.
Guajirás, egy spanyol tánc neve.
Guarda, örség, felügyelet.
Guerra, háboru.
Guerrero, háborus.
Guia, utmutató, menetrendes könyv, uti könyv.
Guitarra, guitarre, gitár, húros hangszer, melyet az ujjal pöngetnek, lant.

H.

Hárem, mohamedán nök lakosztálya, tiltott, érintetlen, megközelithetetlen, szent dolog.
Hectar, területmérték, mintegy 2½ magyar hold.
Hectoliter, száz liter.
Helota, spartai rabszolga.
Hercules, félisten, Jupiter és Alcmene fia, leghiresebb görög hös, 12 munkájáról nevezetes.
Hermana, növér.
Hermelin, a menyétféle ragadozó emlös állatok családjához tartozó görény, télen fehér a háta, fekete a fark csucsa, becses a bundája, hölgyprém.
Hermoso, a, szép.
Heroico, a, hösi.
Heros, hös, félisten.
Herostrates, az ephezusi templom fölgyujtója 356. évben, Nagy Sándor születése éjjelén, a görögök névtelenségre kárhoztatták, de nem sikerült; közügy rovására, hirnévre törekvöknek az elnevezése.
Hiacint, hyacinth, jácint, vöröses drágakö, elöbb értékesebb volt, Cejlon szigeten homokban találják.
Hic, itt.
Hidalgo, alsóbb rendü spanyol nemes.
Himmelsgabe, égi adomány.
Hombre, ember.
Hora, óra.
Hosanna vagy hozsanna, a régi zsidóknál annyi volt, mint nálunk az éljen; annyit is jelent: szabadits meg, kérünk.
Huésped, gazda, koresmáros.
Humanus, a, um, emberies, emberszeretö, nyájas.
Humbug, szédelgés, túlzás.
Humor, kedv, jókedv, kedvescapongás, jó hangulat.
Hygia, az egészség istennöje.
Hygiena, egészségtan.

I.

Ideal, eszmény, eszménykép, mintakép, gondolati lény.
Idealismus, eszményiség, eszmeiség.
Idem per idem, hasonlót hasonlóval, hasonló értelmet hasonló szavakkal kifejezni.
Idus, a rómaiaknál március, május, julius és október hónap 15-ik napja.
Imám, török egyházi hivatalnok, elöimádkozó, irástudó, mohamedán fejedelmi cim.
Immaculata, szeplötelen, immaculata conceptio, szeplötelen fogantatás.
Imperialis, birodalmi, császári.
Impôt de guerre, hadi adó.
Independencia, függetlenség.
Infans, infante, infanta, csecsemö, Spanyolországban és Portugáliában a királyi herceg és hercegnö.
Inferno, pokol, alvilág.
Ingenioso, elmés, eszes, éles elméjü.
Inglese, angol.
Inquisitio, vizsgálás, nyomozás, bünvizsgálat, hitnyomozó szék Spanyolországban.
Inquisitor, hitnyomozó, vizsgáló.
Internationalis, e, nemzetközi, népjogi.
Intervallo, intervallum, időköz, távköz.
Intimitas, meghittség, bensöség.
Invalid, rokkant katona, erötlen.
Inverno, tél.
Invicto, a, győzhetetlen, legyözetlen.
Isla, sziget.

J.

Jaceo, ere, feküdni.
Jasmak, fátyol.
Jászpisz, lásd hiacint.

Jeunesse dorée, aranyifjuság, városok költekező ifjusága.
Jota, a görögök i betüje.
Juan, János.
Juderia, zsidó negyed.
Judiciarius, a, um, bírói, bíróságot illető.
Juno, Saturnus és Rhea leánya, Jupiter nővére és neje, az ég királynéja, mint ilyen római istenasszony, a házasság és háztartás istennője.
Jupiter, Saturnus és Rhea fia, Pluto és Neptun fivére, Juno fivére és férje, a római vallás főistene, az Olimpon lakó görög istenek feje, az ég királya, a természet ura, minden istenek főura.
Juro, are, esküdni.
Justitia, igazságosság, igazság.

K.

Kadi, török bíró.
Kamélia, japáni-, chinai rózsa.
Kánaán, Kánán, tejjel, mézzel folyó föld, Palesztinának a neve a zsidók honfoglalása előtt.
Karat, arany- és drágakövek súlymérője.
Karaván, utazó társaság Keleten, tevéken szállitás, vándorló kereskedők, zarándokok menete.
Karmazsin, carmesin, tulipiros.
Karszt, kopár, meredek mészkőhegység az Adriai-tenger partján, Trieszttől kezdve Dalmátország, Isztria, Horvátország határán.
Keration, szentjánoskenyér magja.
Khalifa, utód, Mohamed utóda, helytartója az iszlám-egyház és az iszlám-állam kormányzásában.
Khaos, Chaos, összevisszaság, zűrzavar zűr, űr, alvilág, sötétség.
Kilo, összetételekben annyi mint 1000.
Kilogramme, súlymérték, ezer gramme.
Kilométre, hosszmérték, ezer méter.
Kokett, kacér.
Korán, törökök szent könyve, lásd Alkorán.
Königlicher, e, es, királyi.
Krampus, mikulás, ördögféle, gyerekek ijesztésére emlegetett alak.
Krizma, illatszeres vegyülék balzsamból és faolajból, keresztények használják, a püspök vele bérmál és harangszenteléskor használja.

L.

Labarum, ékes hadi zászló, melyen a császár neve, Constantin birodalmi zászlóvá tette, Krisztus neve jelvényével és a koronával ékesitette föl.
Labrador, földmüvelő, szántovető.
Lady, hölgy.
Lágrima, köny.
Lakbár, nagy.
Landaui, két üléses, kényelmes hintó.
Laya, faj, tulajdonság.
Lazzarone, i, utcai koldus Nápolyban, csavargó.
Leal, hű, becsületes.
Lengva, nyelv.
León, oroszlán.
Leviathan, nagy tengeri állat, szörnyeteg neve.
Levi pede, könnyü lábbal.
Lethargicus, álomkóros, álomkórságban szenvedő.
Liberté, szabadság, könnyedség, fesztelenség.
Licht, világosság, világ, fény.
Lid, lidia, bikaviadal, küzdés, viaskodás, viadal, villongás.
Limonadiera, citromvizet, lélitalt árusitó.
Lindaraja, bemeneti hely.
Livius, római nemzetségnév, Titus Livius, egy híres római történetiró.
Logos, ige az ujszövetségben, beszéd, monda.
Lorenzo, Lőrinc.
Luminar, világitó égi test.
Lunch, villásreggeli.
Lupus in fabula, farkas a mesében, farkast emlegetnek, kert alatt kullog.
Lusiad-ok, Camões portugál költő elbeszélő műve.
Luz, világosság, világ, gyertya, lámpa, nap.

M.

Mactator, ölő, föláldozó.
Madonna, a szent szűz, miasszonyunk, Mária kép, asszonyom.
Madrileno, a, madridi.
Magestad, es, nagyság, méltóság, fensőség, fölség.
Maggiore, nagyobb.
Magnolia, fehér-, kelyhes virágu fa, a kétszikü növénycsaládhoz tartozik.
Maja, majo, kedves, szerető, kitartott.
Maksura, mohamedán szentély.
Makbara, mór királyok temetkező helye.
Malagueña, egy malagai tánc.
Malagueño, ña, malagai ember vagy asszony.
Mameluk, Mámlúk, egykori egyiptomi uralkodók, többen voltak egyszerre, buzgó kormánypárti, a kormánypárthoz vakon ragaszkodó.
Macha, sivár, száraz vidék, darab, dülő, egy darab föld, hely, tér.
Manteca, vaj.
Mantilla, e, csipkekendő, fejfátyol, női köpeny.
Mar, tenger.
Maravilla, csoda.
Marquis, marqués, őrgróf.
Martir, vértanu.
Más, több, más caballo, több lovat.
Matador, lásd mactator.
Mater dolorosa, a fájdalmas anya.
Mayor, nagyobb, teljeskoru.
Mediocritas, középszerüség.
Medius, a, um, középső, középen lévő.
Medium tenuere beati, a boldogok, a középutat tartották.
Menos, kevesebb.
Mercedes, egy nőnév.
Merino, telivér spanyol juh.
Messieurs, urak.
Metropolis, főváros, érseki székhely.
Mezquita, a córdobai főmecset.
Mihrab, Korán-polc, mohamedán legszentebb hely.
Mijares, egy spanyol tánc.
Mimosa, egy érzékeny növény.
Mina-tér, egy forradalmi tábornokról nevezve.
Minaret, kerek torony, mecsettorony, imatorony a mohamedán imaházak oldalán, szüktorony, világító torony.
Minister, a kormány tagja, legfőbb államhivatalnok, a tulajdonképpeni értelme a szónak: szolga, szolgáló.
Minotaurus, emberrel élő szörny, fél ember, fél bika, Pasiphaë fia bikától, addig, mig Theseus megölte, az athéniek évenkint hét ifjat és hét szüzet adóztak neki.
Mira, nézd!
Mirador, néző, erkély.
Miserere, egy zsoltár kezdete, miserere mei Domine, könyörülj rajtam Uram.
Misticus, a, um, mysticus, rejtelmes, rejtelmekhez tartozó, titokteljes.
Mohamedanismus, Mohamed követőinek a vallása, Mohamed tana.
Moll-hang, lágy hang.
Moro, mór.
Moreszk, moresque, mórszerü.
Mortuus, a, um, meghalt.
Mosaico, rakmű, rakott kép, apró színes kövekből, vagy üvegből összerakott kép.
Mosarábe, a kik Toledoban elfogadták a mórok által adott kiváltságokat.
Mosé, imahely, mohamedán imaház.
Mosteiro, monasterio, zárda.
Mota, pénzkérő szó, csomó a kendőn.
Muchacho, egyenruhába öltöztetett bikaszínköri szolga.
Mulatt, a fehér ember és a néger keresztezéséből származó.
Muleta, fiatal nőstény szamár, kampó.
Mumia, bebalzsamozott, el nem rothadt, épen maradt holttest.
Mundus, világ, mundus vult decipi, a világ akarva csalja meg magát.
Munitus, a, um, erősitett, védművekkel biztositott, körülsáncolt.
Muy, igen nagyon.
Museum, museo, természeti- és műtárgyak gyüjteménye, műtár.
Muzulmán, muselman, moslemin, mohamedán vallásu ember.

Müezzin, müeddin, imahirdető, alsóbb rendü török pap.

N.

Narcis, hagymás hóvirágféle virág.
Naranja, narancs.
Nada, semmi, semmiesetre.
Nemus, berek, liget, az istenségnek szentelt berek.
Neptun, a tenger istene, Saturnus fia, Jupiter és Pluto testvére.
Nicol, nikkel, ezüst színü fém.
Nihil, semmi.
Niger, ra, rum, fekete.
Nimbár, szószék, Korán helye.
Niño, niña, fiatal fiu, fiatal leány.
Nympha, ifju nő, leány vagy asszony, mint valakinek a kedvese, források, fák nőistene.
Noble, nemes, nemeslelkü, érdemteljes.
Noche, éj, éjjel.
Noir, e, fekete, feketés, sötét, komor, borult.
Novio, novia, uj szerető.
Novillo, fiatal bika.
Nuevo, a, uj.

O.

Oazis, oáz, gyepsziget a homoksivatagban, termékeny területföldek források között.
Obeliscus, obelisco, sajátlag nyársacska, csucsoszlop, négyszögü, keskeny talpu, fen tompa csucsban végződő magas kőoszlop fölirással, vagy anélkül.
Oceanum, okeanós, világtenger.
Octavus, a, um, octavo, octave, nyolcadik.
Octava maravilla, nyolcadik világcsoda.
Ojala, ó Allah, ó Isten, jó volna.
Ole, jól van! táncosnőkre igy kiabálnak.
Oleum, olaj.
Oliva, olive, olajfa.
Oleander, babér rózsa.
Ombria, árnyas hely.
Omne nimium vertitur in vitium, minden a mi túlságos, hibává válik.
Opuntia, kaktuszféle növény.
Orador, szónok.
Oriens, Kelet.
Ornamentica, diszités, diszitő művészet.
Oro, arany.
Oscuro, homályos, sötét.

P.

Pactum, kötés, szerződés, egyezmény, egyezség.
Palacio, palota.
Paletta, festéktálca, festékkeverő tábla, lyukkal a balkéz hüvelyk-ujja számára.
Panem et circenses, kenyeret és szinköri játékokat, római főkivánság.
Pantheon, eredetileg a 12 olimpusi isten temploma Rómában, később az összes istenségeknek szentelt templom, most, templomszerü épület, mely az érdemet szerző emberek nyughelye, vagy a hová szobraikat helyezik.
Papelillo, papirdarabka.
Para, török pénz, egy egyiptomi legapróbb rézpénz.
Parada, megállapodás, megállás, valahol tartózkodás.
Parc, parque, angolkert, diszerdő, liget.
Par excellence, főképp, jelesül.
Parlament, népképviselet, népképviseleti-épület.
Parket, parquet, kocka-padolat, kockás talaj.
Parve, pénzkérő szó.
Parvus, a, um, kis, kicsi.
Pasar, menni.
Passeo, séta, sétány, sétahely.
Passer, veréb.
Patio, udvar.
Patria, haza.
Paupertas maxima meretrix, szegénység a legnagyobb . . . . .
Pectorale, mellbaj elleni.
Pedro, Péter.
Pelargonium, muskáta, muskátli, félcserje féle növény, szára köpcös, levele karélyos, virága nyalábos.
Pelea, viaskodás, versengés.
Penna, peña, szikla, kőszirt.
Perdón, bocsánat.

Pergamen, kisebb állatoknak a szőrtől megtisztitott bőre, melyre irtak, hártya, bőrpapir, okirat.
Perla, gyöngy.
Perspectiva, távlat, kilátás, távcső, láttan.
Peseta, spanyol pénzegység, pénznem.
Phyloxera, a levéltetvekhez tartozó szőlőpusztitó rovar.
Piaszter, piastro, török és mexicoi pénznem, Spanyolországban is használatos.
Pica, vasvégü dárdanyél.
Picador, szuronyos, lovas bikaviador.
Pino, fenyő.
Pintoresca, festői.
Pintura, festmény.
Pius, a, um, jámbor, ájtatos.
Place, hely, tér, piac, köztér, állás, hivatal.
Plaid, felső kendő, utikendő, ruhakendő, gyapjúszövet, posztótakaró.
Plango, ere, ver, csapkod, jaj-szóval sirat, hangosan gyászol.
Planum, lap, sik, lapos tér, terv, tervezet, alaprajz.
Plato, tányér.
Plaza de los toros, bikaviadali hely, bikaszinkör.
Plus ultra, több mint, felül.
Plinius az idősebb, római természettudós, a kinek könyvei a középkoron át forrását képezték a természettudományi ismereteknek.
Politica, államtudomány, az államra és intézményeire, vonatkozó tanok, okosság.
Politicus, a, um, államférfi, okos, furfangos ember.
Polygonius, sokszögletü, sokszögü.
Por, ért, miatt, általa.
Porphyrites, sienei vörös gránit.
Portum inveni, a kikötőt megtaláltam.
Potridero, rothasztó hely.
Praça, tér, hely, piac, köztér.
Prado, kaszáló, rét.
Praetor, előljáró, igazgató, vezér, főnök.
Prater, közkert.
Precioso, drága, értékes.
Presse, sajtó.
Principal, főleg.
Principe, herceg, fejedelem.
Pro et contra, mellette és ellene.
Profeta, látnok.
Programa, sorrend, műsor, tárgysorozat.
Pronunciar, kimondani, hirdetni.
Protestantismus, a protestans vallás.
Prudente, okos.
Psyche, lélek, a rege szerint egy nagyon szép királyleány, később Amor neje lett s Jupitertől halhatatlanságot nyert.
Publicist, államjogtudós, közügyi iró, politikai hirlapiró.
Puerta, kapu, ajtó.
Pues, tehát, továbbad.
Pulvis, por.
Puntillero, picador, szuronyos.
Punto, pont.
Pyramis, gula, csucsos oszlop.

Q.

Quadrigae, (e helyett quadrijugus, ebből quatuor jugum) négyfogat, négyfogatu szekér.
Quadrilla, egyetemes neve a fölvonuló bikaviadoroknak.
Quien, ki, mely, mi, a ki.
Qui si sana, itt meggyógyulnak, gyógyintézetek-, szállók neve.
Quinta, ötödik.
Quita, pénzkérő szó, adósságtól fölszabaditás.
Quot capita, tot sensus, ahány fej, annyi vélemény.

R.

Rabbi, zsidó pap.
Ramazzán, a mohamedánok böjtölő hónapja.
Rapid, rapidez, gyors, sebes, gyorsvonat.
Raum, tér, hely.
Razzia, rendőri körjárat csavargók és más elemek összefogdosása végett.
Real, tárgyi, dologi, pénzszámitási egység.
Realis, e, való, valószerü, igazi, tényleges. dologbeli, tárgybeli.
Réaumur, a hőmérőt 80 fokra osztó fizikus,
Re bene gesta, jól végezvén a dolgot.
Recolectar, szakasztani, tépni, aratni.

Regens, uralkodó, országló.
Reina, királyné.
Renaissance, ujraszületés, a régi müizlés uj fölébredése, föllendülése, az ókori művészetek ujjászületése.
Renovo, are, ujitani, jobbitani, helyre hozni.
Restituo, helyreállitani, visszahelyezni.
Resurexit, föltámadott.
Retiro, eltávozás, visszavonulás, elmenés.
Rey, király.
Rico, a, gazdag.
Rio, folyó, folyam.
Rhithmus, hangkellem, gördület, jólhangzás.
Rocio, egy bucsujáró hely Spanyolországban.
Rococo, ismét divatba jött régi bútor, XV. Lajos korabeli divat.
Roi, király.
Ronda, gömbölyüség.
Rua, rue, utca.
Romantica, regényes, középkorias izlés, egy irodalmi irány.
Rosario, rózsafüzér, olvasó.
Rouge et noir, vörös és fekete, egy szerencsejáték neve.

S.

Saber, tudni, érteni.
Sabiduria, bölcseség, tanultság, tudományosság.
Sagrario, ereklyetartó.
Sakk, királyjáték 32 bábbal, 64 kockáju deszkán.
Sal, só.
Sala, terem.
Salero, sótartó.
Salon, fogadó szoba, társalgó terem.
Salut, jólét, üdv, üdvözlet, szabadulás.
Salva gvardia, menhely, szabadhely, védőr.
San, szent.
Sandal, saru, szijas talp.
Santa forma, szent ostya.
Santo, a, szent, jámbor, üdvözülő.
Secessio, uj művészeti irány, elszakadás, elpártolás.
Seco, a, száraz, száritott.
Sed, hanem.
Sedes, ülés, ülőhely.
Seis, hat.
Semana santa, nagyhét, szenthét.
Señor, ur, egy dolog-, tárgy tulajdonosa.
Señora, urhölgy, előkelő hölgy, asszony.
Señorita, előkelő ur leánya, fiatal hölgy, leány.
Sephela, rónaság, rónavidék.
Sherry, Xeres-bor, egy spanyol fehér bor.
Serpentin, kigyózó.
Seraj, serail, török császári palota benlakó hölgyekkel.
Sereno, na, vig.
Sequidilla, egy spanyol tánc.
Sevillano, a, sevillai ember, asszony, egy sevillai tánc.
Sfinx, sphinx, női fejjel és mellel oroszlánt ábrázoló szörnyeteg.
Sicomor, vad fügefa.
Sierpe, kigyó.
Sierra, fürész, hegylánc.
Silenciario, ria, csendes, zajtalan.
Silla, szék, támlás szék, királyi trón, püspöki szék.
Silleria, hely, a hol a kórus székek el vannak helyezve.
Silhouette, árnykép, árnyrajz.
Sitio, egy háznak-, helynek fekvése, mezei birtok.
Sultana, arab nagyur felesége, török császár neje.
Superfosfat, foszfortartalmu anyagoknak kénsavval való kezelése által származott trágya.
Statistica, országisme, az állam viszonyainak szám szerinti megállapitása.
Stilus, styl, irály, irálymód, kifejezésmód.
Strike, bérharc, munkások lázadása a munkaadó ellen, munkaszüntetés.
Stucco, gipszvakolat.
Suspiro, sóhaj.
Svaviter, kellemetesen, gyengéden.

T.

Tabacaja, dohánygyári leány.
Tabla, asztal, deszka.

Talis, e, olyan.
Tamariscus, tamariszk, cserjenemü növény.
Tamburin, csörgős kézi dob.
Tarantella, néptánc Olaszországban, sebes olasz tánc.
Tarde, későn.
Tauromaquia, bikaviadal.
Te Deum laudamus, téged Isten dicsérünk, hálaadó ének.
Tener, tartani, birni, gyámolitani.
Tenor, fönhang, felső énekhang, tartalom.
Tempo, idő, ütem.
Terra, tierra, föld.
Tertius, a, um, harmadik.
Tertulia, esti társaság, tertulia de confianza, bizalmas esti társaság.
Tetuán, város Maroccoban, innét egy spanyol hercegi cim, O' Donnell Lipótnak az ott kivivott győzelmére.
Theseus, athénei király, sok rabló és szörnyeteg elpusztitója, Minotaurus legyőzője.
Thiergarten, állatkert.
Thomas salak, foszforsavas mesterséges trágya.
Tiropar, négyes fogat.
Titan, eget ostromló óriás.
Todo, a, minden.
Tomo, kerülete, vastagsága valaminek, kötet.
Toreador, lovas bikavivó.
Torero, gyalogos bikavivó.
Toril, bikaistálló.
Torilero, bikaistálló felügyelője.
Torre, torony.
Touriste, utazó, körutazó, kéjutazó, turista
Touro, toro, bika.
Tragicus, a, um, szomoru, gyászos, rossz kimenetelü.
Trama, bezárás, mellékrekesztés, záradék.
Trascoro, hátsó kórus.
Tren, vonat, tren expreso, gyorsvonat.
Trilla, két hangnak egymásutáni gyors rezegtetése.
Triomphe, diadal, győzelem, fényes siker.
Triton, ókori tengeri istenség, emberi törzszsel, halfarkkal.
Tropicus, a, um, délövi, forróövi.
Turban, csalma, a keleti népek által viselt s a fejen összecsavart kendő, fejkötelék.

U.

Ulmus, szilfa.
Ultimo suspiro, utolsó sóhaj.
Ultimus, a, um, utolsó, végső.
Urbs, város.
Usted, ön.
Ut Deo placeat, hegy Istennek tessék.

V.

Vade mecum, jer velem, utazó könyv, zsebkönyv, tájékoztató.
Vagar, járni, kelni, ide-oda menni.
Valde, nagyon.
Vallis, völgy.
Vamos, menjünk.
Vandalis, vandálok vadságával, kegyetlenségével pusztitó.
Vaquero, csordás, pásztor.
Vaya, spanyol fölkiáltó szócska, vaya usted con Dios, menjen Isten segitségével.
Vega, pázsit, liget, gyep.
Vela, őrködés, éjjeli dolgozás.
Veleta, szélzászló, szélkakas.
Vender, eladni, üzletet csinálni.
Veni sancte spiritus, jöjj el szentlélek.
Venus, a szépség és érzéki szerelem istennője, Jupiter és Dióné leánya, más monda szerint a tenger habjából eredt.
Verdict, az esküdtek itélete.
Ver, látni, nézni, veremos, majd meglátjuk.
Verein, egylet, társulás.
Verité, igazság, valódiság, őszinteség.
Via sagra, szent ut.
Vibratio, rezgés, lengés.
Vicomte, algróf.
Victoria, győzelem.
Viejo, a, öreg, használt, régi.
Vino, bor.
Visto, a, látott, eltenni való.
Vive! éljen!
Vivus, a, um, élő, eleven.
Vulcanus, a tűz és kovácsok istene.

W.

Wâd el kebir, nagy folyó.
Wala ghaliba ill Allah, egyedül csak Isten a győzedelmes.

X.

Xeres, egy spanyol bor.

Y.

Y, és.
Yankees, csúfneve az éjszakamerikaiaknak, mert az english-t, az indiaiak jengisznek ejtették.

Z.

Zacatin, kereskedők telepe, kisebb vásárhely.
Zapato, cipő.
Zephyrus, szellő, fuvalom, esti szellő, nyugoti szél.
Zierde, dísz, ékesség.
Zogoybi, szerencsétlen.

1962 2527

A SZERZŐ EGYÉB MUNKÁI:

I.

AZ ALPESEK KÖZÖTT.

BÉCSTŐL GENFIG.

Utirajzok.

1878. — 280 lap. — Ára 3 korona.

II.

UTIKÉPEK OLASZORSZÁGBÓL.

Utirajzok.

Két kötet. — 1881. — 576 lap. — Ára 4 korona.

III.

TÖBB ORSZÁGBÓL.

Utirajzok, fürdőkről és hegyvidékekről.

Budapest, Singer és Wolfner kiadása. — 1888. — 272 lap. — Ára 3 korona.

IV.

KÖDKÉPEK A MULTBÓL.

Rajzok és beszédek.

1896. — 266 lap. — Ára 2 korona 50 fillér.

V.

KELETI ÉG ALATT.

EGYIPTOMBAN.

Utirajzok.

Hatvan szövegképpel illusztrált nagy negyedrét kiadás. Budapest, 1898. Franklin Társulat. — 25 ív. — Ára egész vászonkötésben, stilizált, tárgyszerü címtáblával, 6 korona.

VI.

KELETI ÉG ALATT.

PALESZTINÁBAN.

Utirajzok.

Negyen szövegképpel illusztrált nagy negyedrét kiadás. Budapest, 1900. Franklin Társulat. — 33 ív. — Ára egész vászonkötésben, stilizált, tárgyszerü címtáblával, 6 korona.

VII.

KONSTANTINÁPOLY.

Utirajzok.

Hatvanöt szövegképpel illusztrált kiadás. Budapest, 1902. Athenaeum. — 308 lap. — Ára egész vászonkötésben, címtáblával, 6 korona.

VIII.

A ZOMBORI FELSŐ KERESKEDELMI ISKOLA TANULMÁNYUTJA.

BOSNYÁKORSZÁG, HERCEGOVINA, MONTENEGRO, DALMÁT PARTVIDÉK.

Negyven szövegképpel illusztrált nagy negyedrét kiadás. Budapest, 1903. Athenaeum. — 7 és $^1/_2$ ív. — Ára fűzve 1 korona 50 fillér.

IX.

HÁROM FŐVÁROS.

BERLIN. KOPENHÁGA. DREZDA.

Utirajzok.

Huszonhat képpel illusztrált kiadás. — 112 lap. — Budapest. 1903. Ifj. Nágel Ottó könyvkereskedése. — Ára kötve 2 korona.

X.

AZ ÉJFÉLI NAP ORSZÁGÁBAN.

SVÉDORSZÁG.

Utirajzok.

Tizenhét színnyomatu képpel, 216 lap. — Budapest, 1904. Szilágyi Béla könyvkereskedése. — Ára kötve 4 korona.

XI.

AZ ÉJFÉLI NAP ORSZÁGÁBAN.

NORVÉGORSZÁG.

Utirajzok.

Tizennégy színnyomatu képpel, 252 lap. — Budapest, 1904. Szilágyi Béla könyvkereskedése. — Ára kötve 4 korona.

XII.

VÉRTESI KÁROLY

UJABB BESZÉDEI.

1897—1903.

SZÓSZÉKRŐL. ✠ POHÁRRAL.

Három kép, 152 lap. — Budapest, 1904. Ifj. Nágel Ottó könyvkereskedése. — Ára fűzve 2 korona.

XIII.

SPANYOLORSZÁG. PORTUGÁLIA.

AZ. V. NEMZETKÖZI SAJTÓKONGRESSZUS.

Utleirás.

Százöt szövegképpel illusztrált kiadás. — Budapest, Szilágyi Béla. — 38 ív, 608 lap. — Ára, címtáblás egész vászonkötésben 10 korona.

A könyvek megrendelhetők szerzőnél Zomborban s kaphatók minden könyvkereskedésben.

Vértesi Károly